kerenski ve rus ihtilâli

Çarlık sonrası ihtilâl Hükümetinin ünlü başbakanı Kerenski'nin anlattıkları • İhtilâl öncesinde Rusya'nın durumu • 1905 İhtilâli • Birinci Dünya Savaşı • Rasputin • 1917 Şubat İhtilâli Çarlığın yıkılışı • İhtilâl nasıl oldu? Partiler • Savaşa devam sorunu • Bolşevikler • Lenin • Generaller ve bankerler komplosu Kornilov ayaklanması • 1917 Ekim İhtilâli • Kerenski'nin kaçışı

Ağaoğlu Yayınevi

Kerenski Rus İhtilâli

KERENSKİ VE RUS İHTİLÂLİ

1881 yılında Rusya'nın Simbirsk şehrinde doğan Aleksandr Kerenski, Rus Ekim İhtilâlinde devrilen burjuva Geçici Hükümetin ünlü başkanıydı. Genç bir avukat olduğu sırada siyasete atılmış, Çarlık rejiminin devrilmesinde önemli bir rol oynamıştı. 1917 Şubat İhtilâlinden hemen sonra Petrograd İşçi ve Asker Delegeleri Sovyetine başkan yardımcısı seçildi, az sonra kurulan Geçici Hükümette önce Adalet, sonra Savaş ve Donanma Bakanı olarak görev aldı, Duma'da ve halk topluluklarının önünde coşkun söylevleri, dinamik kişiliğiyle kısa zamanda öne geçerek burjuva demokratik cephenin önderi ve sözcüsü oldu. Gerici, karşı - ihtilâlci Kornilov hareketinin bastırılması Kerenskinin Başbakanlığı dönemine rastlar. Kerenski burjuva demokrasisi taraftarıydı ve Rusya'nın Müttefiklerle beraber savaşa devam etmesinden yana bir siyaset izliyordu. Ekimde, Bolşevik ihtilâlcilerle ayaklanan erler ve işçiler tarafından Geçici Hükümetle birlikte alaşağı edildi, bir süre yeni hükümete karşı direnmeye çalıştı, sonra kaçarak Müttefiklere sığındı. Uzun yıllar Amerika'da yaşamış, Rus İhtilâli ve onunla ilgili sorunlar üzerine kitaplar yazmıştır.

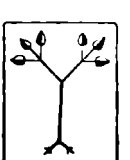
Bu kitap İstanbul'da Halk Basımevinde
dizildi ve basıldı, Hamit Kırma ve
Cilt Atelyesinde hazırlandı
Kapak : Ersal Yavi
Ağaoğlu Yayınevi
İstanbul
Ağustos
1967

ALEKSADR KERENSKİ

KERENSKİ
ve
RUS İHTİLÂLİ

TÜRKÇESİ

RASİH GÜRAN

AĞAOĞLU YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Giriş	11
Çocukluk Yılları	19
Üniversite Yılları	32
Kurtuluş Hareketi	47
İhtilâl Romantizmi	64
Politika Çalışmalarım	79
Çarlığın Yıkılmaya Başlaması	99
Çarlıktan Kopuş	110
Saraydaki Çılgınlıklar	126
İmparatorun Plânı	139
Duma'nın Son Toplantısı	149
Şubat İhtilâli	162

Devrimin İlk Ayları 185
Büyük Değişiklikler 216
Taarruz 226
İkili Karşı Hücum 243
Devlet Düzeninin Yeniden Kurulması 254
İç Savaşın Başlangıcı 269
İsyanın Hazırlanışı 286
Müttefikler ve Rus Hükümeti 321
Rusyam İçin Yaptığım Son Savaş 327

GİRİŞ

Fiyodor Dostoyevski, 20 Ağustos 1880 günü, *Bir Yazarın Güncesi*'ne şunları yazmıştı: "... Kaderin ağlarını örmüş olduğunu seziyorum. İnsanın en kötü düşlerinde görebileceğinden daha da yakın bir zamanda hesaplar görülebilir. Belirtiler korkunç. Avrupa devletlerinin eskiden kalma, anormal durumları olayları harekete getirmeye yetebilir. Gerçekten de, Avrupa'nın temelinde o köhne yapmacıklık kaldıkça durum normal sayılamaz. Artık insanlığın bir parçası, geri kalan parçasını tutsak kılamaz. Oysa (şimdi artık büsbütün kâfirleşen) Avrupa'nın (uzun zamandanberi Hıristiyanlıktan uzaklaşmış olan) bütün medenî kurumları buna çalışmaktadırlar... Bu anormal durum ve bu çözülmez siyasî sorunlar (ki artık bugün herkesçe bilindiği söylenebilir) insanları, herkesin katılacağı, büyük ve son bir siyasî savaştan başka hiç bir yere götüremez; bu savaş bu Yüzyıl içinde, hattâ belki bu on yıl içinde bile, patlayabilir..."

Dostoyevski'nin bu sözleri büyük bir kehanet değildi. Dostoyevksi, Bismarck'ın ve öteki çağdaş politikacılarla devlet adamlarının yaptıkları işleri yakından inceledikten sonra, büyük devletlerin dünya egemenliği için giriştikleri mücadelenin ergeç savaşa dönüşeceği sonucuna varmıştı. Bu önsezisi Yirminci Yüzyılın başlangıcında bir gerçek oldu.

1890 yılının başlarında, büyük devletler arasındaki ilişkilerin gittikçe bozulduğunu, ve "hazırol cenge eğer ister isen sulh-u-sâlah" ilkesine dayanılarak askerî bütçelerin gittikçe kabartıldığını gören herkes Avrupa çapında bir savaşın çıkabileceğini ciddî olarak düşünmeye başlamıştı. Bu yüzden silâhsızlanma hareketi yayılıyor, askerlik uzmanlarıyla iktisatçılar, yeni silâhlar ve modern ordularla yapılacak bir Avrupa savaşının korkunç sosyal ve politik sonuçlar doğuracağını belirtiyorlardı.

Meselâ ünlü tarihçi I. S. Blioh, Yüzyılın başlangıcında uzmanlar arasında geçerli olan görüşleri şöyle özetliyor :

"Gelecekte çıkacak bir savaş yeni bir ekonomik olay doğuracaktır. Avrupa'nın büyük devletleri iki düşman kampa ayrılmışlardır ve savaş artık bölgesel kalmıyacak, bütün kıtaya yayılacaktır. Kara ve deniz ablukaları eski savaşlarda da vardı. Ama 1870'den bu yana büyük değişiklikler oldu: herşeyden önce, sanayi geniş çapta gelişti, ulaşım, uluslararası para ve ticaret ilişkileri arttı; ikinci olarak, Kuzey Amerika Cumhuriyeti Avrupa üzerinde baskı yapmaya başladı. Kuzey Amerika'nın dev sanayi gelişmesi Avrupa pazarını tehdit etmektedir, ve bu pazar bir savaşın çıkması halinde felce uğrayacaktır... Eğer silâhsızlanma yarışı son otuz yıldaki hızıyla devam edecek olursa, birçok kuşaklar kültürsüz kalacaktır."

Yüzyılın sonunda Feld Mareşal von Moltke şunları yazmıştı

"Savaş, savaşı ortadan kaldıracaktır. Silâhlanma yarışının, ve bunun sonucu olarak bütün ülkelerde eşit savaş hazırlıklarının, düşmanca ihtirasların geçmişte olduğu gibi bugün de aynı kolaylıkla gerçekleşebileceği hülyasına dayandığı ortadadır.

Kitle halinde imha araçlarının bir savaşı olanaksızlaştıracak kadar güçlenmiş olduğunu, Avrupa'daki herhangi bir yönetici çevre kolay kolay inkâr edemez. Savaşın yalnız imha edici değil, aynı zamanda siyasî bakımdan da gereksiz olduğu bir aşamaya varmış bulunup bulunmadığımızın kararlaştırılması bize kalmış bir iştir."

1899 yılında uçuruma doğru giden silâhlanma yarışını durdurmak için bir adım atıldı. Rusya'nın teşebbüsüyle Lâhey'de Birinci Uluslararası Barış Konferansı toplandı. Konferansa, yeni ortaya çıkmakta olan Amerika Birleşik Devletleriyle Japonya'da olmak üzere, bütün devletler katıldı. Bu konferans da, bütün sonraki barış görüşmeleri gibi, hiç bir sonuca ulaşamadı. Yalnızca, emperyalist hükümetlerin silâhlı kuvvetlerini azaltmak niyetinde olmadıklarını gösterdi. Özellikle, birbirleri arasında ve İngiltere'yle şiddetli bir rekabet halinde bulunan yeni gelişen deniz devletleri buna hiç yanaşmamışlardı.

Öte yandan, bu korkunç genişleme çağında emperyalizm kavramına hiç bir leke sürülmüyor, büyük devletler emperyalizmi insanlığın çıkarı için uygulanması gereken bir görev sayı-

yorlardı. Bu kavramı kendi şahsında temsil eden, deniz gücünün en ünlü savunucusu Alfred Thayer Mahan'ı (1840 - 1914), hayatını yazmış olan William E. Livezey şöyle anlatıyor (*)

"Ateşli bir donanma taraftarı, açık bir emperyalist ve içten bir milliyetçi olan Mahan, çağını kendi şahsında yorumladı; donanma rekabeti, azgın bir emperyalizm, kinli bir milliyetçilik ve kanunsuz bir militarizm çağı onu bir kâhin ve bir öncü saydı... En çok sayıda insana yapılacak en büyük iyiliğin hayırsever bir emperyalizm politikası olacağına inanıyordu... Avrupa'da durmadan artan silâhlanmanın yalnız barışı sağlamakla kalmayarak, aynı zamanda, silâhlanmaya para harcanmak suretiyle, sosyalist tedbirler için harcanacak masrafları da önlediğini ve böylece Avrupa halkının ahlâk bakımından bozulmasının önüne geçildiğini iddia ediyordu..."

1871 felâketinin "intikamını" almak isteyen, Rusya'nın müttefiki Fransa Lâhey Barış Konferansını baltalamak bakımından Almanya'dan aşağı kalmamıştı. Barut kokularıyla ve karşılıklı güvensizliklerle dolu bir dünyada silâhların azaltılması konusunda yapılan görüşmelerin ne kadar boş olduğunu, İngiltere'nin, 1899 Ekim ayında Boer'lere karşı açtığı savaş daha iyi gösterdi. Bu kötü girişim hemen hemen üç yıl sürdü ve 1902 Mayısında bitti. Sonunda bütün Avrupa ülkelerinin düşmanlığını kazanan İngiltere "tecerrüt" politikasından vazgeçti. Uluslararası politikada dramatik bir değişimin belirtisiydi bu.

İngiltere, Fransa ve Rusya gibi, geneneksel düşmanlarıyla anlaşmaya hazırlandı. 1904 Nisanında Rusya, İngiltere'nin müttefiki Japonya'ya savaş açtığı sırada, İngiltere'yle Fransa arasında *Entente Cordiale* imzalandı. Sonra da, Rus - Japon Savaşı bitince, Rusya ile gizli görüşmelere başlandı ve bu görüşmeler 1907 Eylülünde Rusya'nın İtilâf Devletlerine katılmasıyla sonuçlandı.

Artık Avrupa, birbiriyle uzlaşmayan, hemen hemen aynı güçte iki bloka ayrılmıştı. 1 Ağustos 1914'de Dünya Savaşının başlaması insanlığın alınyazısında bir dönüm tarihi oldu, ve bu savaşın tam sonuçları İkinci Dünya Savaşının sonuna değin ortaya çıkmadı.

Bir zamanlar büyük demokrat devletlerin liderlerince, uzak tarihsel gelişim açısından, "bütün savaşlara son verecek bir

(*) Bakınız William E. Livezey, **Mahan on Sea Power** (University of Oklahoma Press, 1957) sayfalar: 271, 272, 293.

savaş" diye tanımlanan Birinci Dünya Savaşının etkileri, aslında, Yüzyılımızı bir sürü uluslararası çatışmalara, ihtilâllere, ayaklanmalara götürdü, sürekli bir savaş durumu yarattı.

Bütün istibdat izlerini ortadan kaldıracağı ve yeni bir demokratik düzen getireceği sanılan savaş, o zamana değin görülmemiş bir totaliter ideoloji ortaya çıkardı, ve bu ideoloji ilk olarak, 1917'de Rus Bolşevikleri tarafından uygulandı. Bu yeni diktatörlük biçimi yalnız Ruslara özgü bir olay değildi. "Spartaküs'cüler" Almanya'nın teslim olmasından sonra, 10 Aralık 1918'de, Almanya'da iktidarı ele almak için ilk teşebbüslerini yaptılar. 1919 Ocak ayının başında, Berlin'deki bir kısım bağımsız solcu sosyalistlerle birlikte ikinci bir başkaldırma örgütlemeye çalıştılar. Şubat ve Mart ayında Münih ve Berlin'de yeni komünist ayaklanmaları oldu. Almanya'da komünist hareketi hızla büyüyordu. 4 Mart 1919'da, Moskova'da Üçüncü Enternasyonal kuruldu, Macaristan'da Bela Kun'un sert komünist diktatörlüğü ancak bir kaç ay sürdü ve hemen arkasından Amiral Horthy'nin sağcı diktatörlüğü geldi ve bu diktatörlük İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar iktidarı elinde tuttu. 1920 Aralık ayında, Fransız Sosyalist Partisinin çoğunluğu, Tours'da yapılan kongrede, Üçüncü Enternasyonalin programını kabul edince Sosyalist Partisinin içindeki birlik bir daha geri gelmemek üzere ortadan silindi. İtalyan Sosyalist Partisinin de 1921' de Leghorn'da yaptığı kongrede, Parti bir daha aralarında uzlaşmayacak iki parçaya bölündü.

Bismarck'ın 1871'de kurduğu imparatorluğun yıkılışından sonra demokratik bir cumhuriyet olan Almanya, 28 Haziran 1919'da, Rusya'nın müttefikleri tarafından dikte edilen Versailles Barış Andlaşmasını imzalamıştı. Almanya'yı cezalandırmak amacını güden ve gerçeklere uymayan bir andlaşmaydı bu. 1920 ilkbaharında Adolf Hitler, General Ludendorff'un yardımıyla (Ludendorff Birinci Dünya Savaşının son iki yılında fiilen Almanya'nın diktatörüydü) "milliyetçi - sosyalist" (Nasyonal Sosyalist) bir harekete başladı. Bu hareket de, komünizm gibi, totaliter ve anti-demokratikti; ama komünizmden farklı olarak, aşırı milliyetçiydi. Bütün 1921 Nisanı boyunca İtalya'da heryerde, Mussolini faşistleriyle komünistler arasında silâhlı çatışmalar oldu. Silâhlı faşistler 28 Ekim 1922'de hiç bir mukavemetle karşılaşmadan Roma'yı işgal ettiler. "Duce" diktatör oldu. Münih "Birahane Darbesi" ve Hitler'in Bavyera'da yarım kalan teşebbüsü 1923 Kasımının başlarında yapıldı. 1920 yılla-

rının Avrupası, iki uzlaşmaz totaliter hareketin ideolojik ve politik egemenlik kurmak için giriştikleri mücadelelerin savaş alanıydı.

Hitler 30 Ocak 1933'de resmen başbakanlığa getirildi ve fiilen de Almanya'nın hâkimi, *Führer*'i oldu. "Versailles diktası"nı yırttı, Almanya'yı yeniden silâhlandırmaya başladı. Versailles'ın kurduğu uydurma Avrupa çöktü. Faşist ve yarı-faşist diktatörler, *Führer*'in kuklaları, Urallardan İspanya'ya kadar, bütün Avrupa'da iktidarları ellerine geçirdiler.

Mareşal Foch'un dediği gibi, Versailles Barış Andlaşması aslında geçici bir ateşkes anlaşması ve daha korkunç bir savaşın başlangıcıydı. İngiltere'yle Fransa, 1 Eylül 1939'da Nazi Almanyasına karşı savaş açtılar. 1941'in sonunda Naziler bütün Avrupa kıtasını ele geçirmiş bulunuyorlardı. Fransa, 22 Haziran 1940'da teslim oldu; kendi adasında tecrit edilmiş bir duruma düşen İngiltere. kaybedilmiş görünen bir dâva için, hem havada hem de denizde kahramanca çarpıştı. Gariptir ki, İngiliz İmparatorluğuna zaman kazandıran, yine Almanya ile Japonya'nın kendisi oldu. Alman tankları 22 Haziran 1941'de Rusya'ya girdiler; Japon'lar, 32 yıl önce Port Arthur'de Rusya'ya yaptıkları gibi, 7 Aralık günü Pearl Harbour'a anî bir hücum yaptılar. Her iki devlet de böylece hem kendi aralarındaki, hem de düşmanlarıyla aralarındaki kuvvet dengesini temelinden değiştirmiş oldular.

İngiltere, Rusya ve Birleşik Amerika Almanya'yı, İtalya'yı ve Japonya'yı ancak altı yıl süren uzun bir savaştan sonra yenebildiler. Bu korkunç savaştan Batı Avrupa, maddî ve manevî bakımdan tükenmiş olarak çıktı. Artık dünya politikasının mutlak hâkimi değildi Batı Avrupa.

Kudret, İngiltere'yle SSCB ve Amerika Birleşik Devletlerinin eline geçmişti. Görünürde uyumlu olan "Üç Büyükler", Roosevelt, Stalin ve Churchill, dünyayı özgürlük, barış ve sosyal adalet ilkelerine göre yeniden kurmaya hazırlandılar.

Ama savaş daha tam olarak bitmeden, bu büyük ve kudretli üçlü parçalandı. Bu parçalanma tarihin dönüm noktasında son aşama oldu: dünya "soğuk" ya da psikolojik bir savaş dönemine girdi.

Şimdi bu duruma yeni bir etken eklenmiştir: ırk ve siyasî haklar eşitliği ve sosyal adalet için yürütülen millî kurtuluş hareketleri yabancı baskılara ve sömürgeciliğe karşı açılmış bir savaş halini almıştır. Özgürlük rüzgârları Afrika ve As-

ya'nın uçsuz bucaksız çöllerini kasıp kavuran bir fırtına olmaya başlamıştır. Afrika - Asya kurtuluş hareketlerinin temsilcileri, 1955 Nisanında Bandung'ta toplanarak ülkelerinin vazgeçilmez bağımsızlık haklarıyla, yeni bir siyasî, sosyal ve ekonomik düzenin kurulmasına katılma haklarını ilân ettiler. Birçok genç Afrika ve Asya ulusları inanılmayacak kadar kısa bir süre içinde bağımsızlıklarını kazandılar ve doğuşları yeni bir çağın başlangıcını müjdeledi.

Böylece, büyük bir uygarlığın egemenliği, iki dünya savaşı arasındaki dönem içinde (1914 - 1945) birdenbire ve feci bir şekilde sona ermiş oldu.

Dünya liderliğini, sömürgeleri, protektoraları, etki alanlarını, emanet toprakları ele geçirmek için emperyalist devletlerin 1914'de başlattıkları savaş 1955'de ancak sömürgeciliğin ve emperyalist sistemin ortadan kalkmasıyla sonuçlandı.

Bundan böyle, insanlığın alınyazısı artık halkları temsil edenlerin ellerinde olacaktır, yalnız, Elen — Hıristiyan idealleriyle beslenmiş oldukları halde bu ideallere ihanet eden azınlığın elinde değil... Dünya çapında büyük değişim, yapacağını yapmıştır; şimdi, bilinmeyen bir çağın eşiğinde bulunuyoruz.

Tarih ve Hayat Hikâyesi

Dünya tarihinin değişim olaylarını anlatırken niyetim "yansız bir tarih" yazmak değildi. Böyle bir çaba, bence, zamansızdır. Bu bakımdan ben yalnızca kendi gözlerimle gördüğüm ya da katıldığım, kendi ülkemdeki tarih dönemini yazmaya çalıştım. Aralarında Sovyet öğrencileri de olmak üzere, savaş kuşağından birçok insanlar bana sık sık gelirler ve 1917 Kasımındaki çöküntüden Rusya'nın bugün bir dünya gücü olarak ortaya çıkışına kadar geçen olağanüstü olaylar üzerine bana bir sürü sorular sorarlar. Ben kendi hesabıma bunların cevaplarını vermişimdir, ama bu cevapları başkalarına aşılamak istemem. Çünkü ben bu sonuçlara bir tarihçi olarak değil, bir görgü tanığı olarak varmışımdır.

Tarihçinin yan tutmadan yazdığı, görgü tanığının ise yanlı bir tanıt sunduğu ve bu tanıtın tarihçi tarafından iyice incelen-

mesi gerektiği söylenir. Gerek tarihçiden ve gerekse görgü tanığından, her insan, çok haklı olarak, yansızlık bekler. Ama her ikisinin de olay yorumları ve olaylardan çıkaracağı sonuçlar yanlı olacaktır, başka türlü olamaz. Hem tarihçi hem de görgü tanığı, geçmişte ya da geçmekte olan herşeyi, her insana özgü "ego" (ben) açısından görecektir. Bu düşüncenin ne kadar doğru olduğu, aynı olay iki ayrı tarihçinin yazılarından okunduğu zaman anlaşılır. Meselâ Fransız İhtilâli, İhtilâli öven *Büyük Fransız İhtilâli Tarihi* yazarı Jules Michelet tarafından da, İhtilâli eleştiren Hippolyte Taine tarafından da yazılmıştır (*). Her iki eserde de anlatılan olaylar aynıdır: ama değerlendirmeler birbirlerinin tam tersidirler. Benzeti ile söylemek gerekirse, aynı yaşantılardan geçen iki görgü tanığının anlattıkları şeyler tanıkların kendi görüşlerine göre değişir demek daha doğrudur.

Bununla birlikte, "ego", tarihçinin anlattığı hikâyede ağırlık noktası değildir ve olmamalıdır da: şu anlamda ki, tarihçi birinci kişi ağzından yazmaz hikâyesini. Ama olayları ve olaylara karışan insanları değerlendirirken belirli bir dünya görüşüne göre şartlandırılmış düşünceleri ifade eder ve onlara göre yargıya varır.

Öteyandan, bir görgü tanığının yazılarında, ağırlık noktası "ego"dur. Çünkü başkalarının duygularını ve eylemlerini anlatırken ister istemez kendisini de ele alacaktır. Kendisini ortadan silmeye hakkı yoktur. Birinci kişi ağzından yazacaktır hikâyesini, çünkü anlatacağı şey, ister istemez, geniş çapta kendi hayat hikâyesidir.

Yetişmiş bir adamın kişiliği elbetteki çocukluk yıllarında geçirdiği hayata dayanır. Bir insan doğduğundan sonra bir sürü izlenimlerin ve heyecanların etkisinde kalır. Bir çocuğun kafası, Jean Jacques Rousseau'nun bizi inandırmak istediğinin tersine olarak, üzerine her şeyin yazılabileceği bir *tabula rasa* değildir. Bir çocuk bir sürü şartlı reflekslerden ibaret olamaz. Hayvanca içgüdülerden ve nöropatolojik tepkilerden başka, dışarıya çıkarmak, ifade etmek istediği ruhsal bir özü de — kendine özgü bir "ego"su da — vardır; doğduğu andan itibaren dış izlenimlere ve heyecanlara yalnızca pasif bir tepki göstermekle kalmaz,

(*) Ünlü tarihçi ve sonradan devlet adamı P. Milyukov, Rus İhtilâlinden önce Michelet'den yana olduğunu, 1917'den sonra ise Taine'i tercih ettiğini söylerdi.

aynı zamanda kendisini onlardan ayırır, "ego"suyla en çok uyuşanları ve uzlaşanları seçer.

İnsanın başlangıçta habersiz olduğu ruhsal özü, delikanlılık çağında öz-bilinçli ve bağımsız bir "kişilik" halini alır.

Bu yüzden insanın hayatını, maddî dünyanın nedenlilik kuralı değil, daha çok, iradenin bilinçli eylemiyle ortaya çıkan "ego"sunun *özgür* seçimi tâyin eder.

Yetişkin insan birçok yeni dış olaylarla karşılaştığında bu olaylara istediği gibi tepki göstermekte ve bir sürü eylemler içinde kendisine açık olanı seçmekte serbesttir. Böyle bir insan, politika ve sosyal kademelerdeki yeri ne kadar yüksek olursa, çevresindekileri o kadar çok etkiler, seçtikleri amaç için kendisini izleyenlere karşı sorumluluğu da o kadar artar.

Durgun barış zamanlarında insanlar tarihle olan ilişkilerini pek anlamazlar; tarihi yaratmakta oynadıkları rolden pek haberleri yoktur. İçinde yaşadıkları belirli sosyal ve politik sistemin, hergünkü işgüçleri, çıkarları ve tutkularıyla pek az ilgisi bulunduğunu düşünmekle yetinirler. Politikanın kendilerini ilgilendirmediğini sanırlar. Bu gibi dönemlerde materyalist ideolojiler alır yürür, tarihte insanın önemini küçültmek ve kişiyi büyük "nesnel" ilerleme makinasının bir çarkı saymak moda olur.

Gençlik yıllarımda, tarihte "kişinin bağımsız rolüne" herhangi bir şekilde inanmak, aydın çevrelerce, kültür bakımından geri kalmışlık, hattâ siyasî gericilik sayılırdı. Ama sonradan, dünyada şiddetli ve kökten değişiklikler olduğu bir dönemde, tarihte kişinin rolünü inkâr etmek gittikçe zorlaşmaya başladı.

Beni, kişinin üstün bir önem taşıdığı inancına vardıran, kendi hayat tecrübemdir.

ALENSANDR KERENSKİ

New York,
4 Mayıs, 1965

ÇOCUKLUK YILLARI

Volga'nın ortalarındaki Simbirsk (*), Çar Üçüncü Aleksandr zamanında, Rusya'nın en geri vilâyet merkezlerinden biriydi. Trenyolu bile geçmiyordu kasabadan. Yaz aylarında ırmakta vapurlar işliyor, ama uzun kış aylarında trafik donmuş ırmak üzerinde yalnızca atlarla sağlanabiliyordu. Şehir, 1648 yılında dik bir tepenin yamacında kurulmuştu. Tepenin üzerinde büyük bir kilise, vali konağı, ortaokul, bir manastır ve genel kitaplık vardı. Tepenin yamacı, ırmağın kenarına kadar, güzel elma ve kiraz bahçeleriyle kaplıydı. İlk baharda bu bahçelerde nefis kokulu çiçekler açar, geceleri bülbül sesinden sabahlara kadar uyunmazdı. Halkın *Venets* (Taht) dediği, iki yanı ağaçlıklı büyük bir cadde tepenin üzerinden ırmak kıyısına kadar dimdik iner ve ırmağın ötesinde kilometrelerce uzayıp giden tarlaların nefis manzarası görülürdü. Her yıl, karların erimesiyle ırmak yatağından çıkar, sol kıyıdaki alçak tarlaları su basar, ırmak sonsuz bir deniz gibi buralara yayılırdı. Bu tarlalar, yaz sıcağında otları biçmek ve yüksek saman yığınları yapmak için gelen köylülerin türküleri ve kasabadan kır eğlencesine çıkanların kah kahalarıyla yeniden canlanırdı. Irmağın dik yamaçlarında, eşrafın yazlık konakları kasabayı çepeçevre sarardı.

Politik bakımdan, kasaba, ülkenin temellerini sarsan fırtınaların ufak bir örneğiydi. Simbirsk, İkinci Aleksandr'ın yaptığı büyük liberal reformlara düşman tutucu toprak sahiplerinin hâkim olduğu bir kasabaydı; ama kasabada, bir de, bu reformları destekleyen ve günlük hayata liberal görüşler katan küçük bir öğretmen, doktor, hâkim ve avukat çevresi de bulunuyordu. Ve sosyal katların en altında üçüncü bir gurup daha vardı. Tutucu yüksek sınıf, bu ateşli ihtilâlci gençlere solcular, ya da "nihilistler" adını vermişti.

(*) Şimdiki adı Ulyanovsk'dur. Bu ad kasabaya, Vladimir İlyiç Ulyanov'un, yani Lenin'in 1870'de burada doğmasından ötürü verilmiştir.

Çar Üçüncü Aleksandr'ın öldürülmesi için hazırlanan komplo ortaya çıktığı zaman, Petersburg'da Simbirsk'in adı, biraz tatsız bir şekilde ve ilk olarak duyuldu. Komplo, Mart 1887'de uygulanacaktı. İlk eğitim müdürünün oğlu ve Vladimir Ulyanov (Lenin)'un ağabeysi Aleksandr Ulyanov da bu komploya dahildi. Böylece, ne demiryolu ne de günlük posta hizmeti bulunmayan bizim küçük, karanlık kasabamız da kudretli imparatorluğun hayatına karışmış oldu (*).

Aleksandr Ulyanov, hayatımdan şöyle bir gelip geçti ama, bir kişi olarak değil, çocukluk hayalimde yer eden bir korku olarak, üzerimde silinmez bir iz bıraktı. Onun adından söz edildiği zaman, gözümün önüne hemen, insanları gece yarısı alıp götüren, perdeleri indirilmiş gizemli bir araba gelirdi. Bu insanlar, Sonya'nın sert babasının emredeceği bilinmez bir yere götürülüyordu. Sonya dans etmek için arasıra bize getirilen küçük bir kızdı. Babası, Simbirsk vilâyetinin jandarma komutanıydı. Petersburg'da Çara karşı komplo hazırlandığı ortaya çıkar çıkmaz ve Simbirsk vilâyetinin yüksek memurlarından birinin oğlu da bu işe karıştığı için tutuklanır tutuklanmaz, bizim kasabada da misillemeler ve tutuklamalar başlamıştı. Yakalananlar gece evlerinden alınıp götürülürdü. Büyüklerin bu olaylarla ilgili korkulu konuşmaları bizlere kadar geliyordu. Ailemle Ulyanov ailesi arasında yakın ahbaplık olduğundan, kaabiliyetli oğullarının asılmış olduğunu az sonra öğrendik. İhtilâl hareketini ilk, böyle tanıdım.

Ben 22 Nisan 1881'de doğdum. Babam Fiyodor Mihailoviç Kerenski, erkek ortaokulu (gimnazyum) ile kız ilkokulunun müdürüydü. Mesleğinde adı önemle anılan biriydi. 1842'de, Penza vilâyetinin Kerenski Nahiyesinde fakir bir köy papazının oğlu olarak dünyaya gelmişti. O zamanlarda rahipler ayrı bir sınıftı, kendilerine göre gelenekleri ve âdetleri vardı. Rahiplerin çocukları bile ayrı okullara giderlerdi. Babam da böyle bir okula gitmiş, Penza'da İlâhiyat Seminerinde okumuştu. Avrupa'da 1848 ihtilâlleri çıkınca, üniversitelere eşraf çocuklarından başkalarının alınması yasaklanmıştı; ama İkinci Aleksandr zama-

(*) Tarihin garip bir oyunudur ki, Rus tarihinin en önemli yıllarına adı karışan üç adam da — Çarın herkes tarafından nefretle anılan son başbakanı A. D. Protopopov (1864'de doğmuştur), Vladimir Lenin ve ben — üçümüz de Simbirsk'den gelmeyiz.

nında bu sosyal ayırım kaldırılmış ,babamın üniversiteye girme isteği de böylece yerine getirilmişti. Ancak, fakir olduğu için, bir süre basit bir taşra okulunda öğretmenlik yapmak zorunda kalmış, kazandığı parayla, o zaman Rusya'daki üniversitelerin en iyilerinden olan Kazan Üniversitesine girmişti. Kendi kuşağının bir çok papazı gibi rahiplikte gözü yoktu; babasının yolunda yürüyeceği yerde, kendini tarihe ve klâsik filolojiye verdi. Az sonra, öğretimdeki olağanüstü kaabiliyeti tanındı ve değerlendirildi. 30 yaşında ortaokul müfettişliğine tâyin edildi, 37' sinde Viyatka'da okul müdürü oldu. İki yıl sonra da, Simbirsk'-de, biri erkeklerin, öteki kızların olmak üzere, iki okulun müdürlüğüne getirildi.

Annemle babam Kazan'da tanışmışlar, babam o sırada üniversiteden çıkmış, ilk hocalığını yapıyormuş; annem de öğrencilerinden biriymiş. Annemin babası, Kazan Askerî Bölgesi Topografya Bölümü şefiymiş ve kendisi, annesi tarafından, özgürlüğünü parayla satın alan ve sonradan Moskova'da zengin bir tüccar olan bir serfin torunuymuş. Anneme ondan oldukça iyi bir para kalmış.

İlk anılarım aile çevremde geçirdiğim mutlu günlerin genel görünüşüne karışır. Büyüklerin dünyasıyla biz küçüklerin dünyası uzun bir koridorla birbirinden ayrılmıştı. Okula giden iki ablamın bir Fransız mürebbiyeleri vardı. Biz küçüklere, bir *niyanya* bakıyordu, adı Yekaterina Sergeyevna Suhkova'ydı. Cahil bir kadındı; gençliğinde serfmiş. Ama görevi yalnız *niyanya*'lık değildi: sabah bizi yataktan kaldırır, giydirir, kahvaltımızı verir, gezintiye çıkarır ve bizimle oynardı. Gece, bizi yatağa yatırdığı zaman, kendi deyimiyle "kötü ruhları kovmak" için uzun entarilerimizin yakalarının açık bulunmasına özellikle dikkat ederdi. Yatağa yatmadan önce bize halk masalları anlatırdı. Büyüdüğümüz zaman serflik günlerinden aklında kalanları da anlattı. Çocuklar için ayrılan büyük bölmenin bir köşesinde yatıp kalkardı. Köşesini ikonlarla süslemişti. Geceleri, her zaman yanık bulundurduğu gaz lâmbası sevdiği ermişlerin yüzlerini aydınlatırdı. Kışın, bizimle birlikte yatağa girer, bizi ısıtırdı. Sonra, kalkar gider, ikonların önünde diz çöker ve fısıl fısıl dua ederdi, ben de gözlerimi hafifçe aralayıp onu seyrederdim. Göze batacak bir yanı yoktu kadının. Ne zekiydi, ne de akıllı. Ama biz çocuklar için herşeydi.

Annem bizimle, babamdan çok meşgul olurdu. Babam çocukların hayatına hiç karışmazdı. Çocuk kafamızda onun ay-

rı bir yeri vardı. O, *niyanya* ile annemin, ancak olağanüstü durumlarda başvurdukları üstün bir varlıktı. Gürültü ettiğimiz zaman bizi, çoklukla, şöyle sustururlardı: "Baban sana bir ders versin de görürsün!" Oysa babam, hiç bir zaman canımızı acıtacak bir ceza vermez, yalnızca bize hatalarımızı göstermeye çalışırdı. Annem, sabah sütümüzü içerken yanımızda bulunurdu. Yaptıklarımızı sorar, gerektiği zaman bizi azarlardı. Geceleri odamıza gelir, başlarımızın üzerinde haç çıkarır ve bizleri öperdi. Çocukluğumuzdanberi, her sabah kalkarken ve her akşam yatarken dua etmeye alıştırılmıştık.

Niyanya ile sabah gezintimizi yaptıktan sonra ,annem bizi çoğu zaman kendi odasına çağırırdı. Hemen koşardık. Çünkü bilirdik ki, annemin yanında rahatça oturacağız, o da bize ya hikâye anlatacak ya da okuyacaktır. Annem bize, yalnız peri masalları değil şiirler, eski Rus kahramanlık hikâyeleri ve Rus tarihi de okurdu. Annemin yanında geçirdiğimiz bu saatler bizde yalnız dinleme değil, kendi başımıza okuma hevesini de uyandırdı. Annemin bize ilk olarak İncili ne zaman okuduğunu hatırlamıyorum. Ama, herkesin alıştığı biçimde dinsel bir eğitim görmedik biz; çünkü annem kafamıza dinsel saplantılar sokmayı hiç bir zaman istemedi. Yalnızca, İsa'nın hayatını ve sözlerini okur, anlatırdı.

Hıristiyanlık gelenekleriniyse, bize, *niyanya*'mız öğretirdi. Sözgelişi, güzel bir ilkbahar sabahı yaptığımız herzamanki gezintimizi hiç unutmam. Uzun, sert bir kıştan sonra gemiler Volga'da ilk olarak görünmeye başlamıştı. Sibirya'da sürgüne mahkûm edilen mahkûmlar, mahallî hapisaneden çıkarılarak rıhtıma götürülüyordu. Kafileyi askerler koruyor, içi kadın ve çocuklarla dolu bir araba da arkadan geliyordu. Biz, çocuklar, sakalları uzamış mahkûmların zincirlerini şakırdatarak yürüdüklerini görünce korktuk, erkek kardeşimle kaçmaya başladık. *Niyanya*'mız arkamızdan koşarak bağırıyordu: "Nereye gidiyorsunuz? Size bir şey yapmazlar, korkmayın. Onlara acımanız gerekir. Biz kim oluyoruz da onlara hor bakıyor, onları suçluyoruz? İsa adına onlara acımamız gerekir." Sonra bana dönerek şunları söyledi: "Bana bak, Saşa. Şimdi bir *kalaç* (*) alayım da, git askerden izin al, zavallılara ver. Hem karınları do-

(*) Mahkûmlar sokaklarda götürülürken onlara acıyan halk sadaka verir ya da ekmek alırlardı. Kalaç da bir çeşit ekmekti. Mahkûm kafilelerinin yanında her zaman kalaç satıcıları giderdi.

yar, hem de sevinirler." Böylece Hıristiyanlık geleneklerini günlük hayatımıza sokan, *niyanya* oldu. Kardeşim Fedya ile kavga ettiğimizde şu sözleri söyleyerek bizi utandırırdı: "Pis çocuklar! İsa bize, birbirimizi affetmemizi emrediyor, O'na ancak böyle itaat edebilirsiniz."

Günlük hayatın yüzlerce yıllık Hıristiyanlık geleneklerine dayandığı Rusya'da geçmiş çocukluğumu düşündüğüm zaman büyük bir rahatlık duyarım.

Kardeşim Fedya ile ben, her yıl yapılan dinsel bayramları çok severdik. Marttaki Yortu Gününde, kafes kuşlarının satın alınarak serbest bırakılmasını sabırsızlıkla beklerdik. Böylece, bütün yaratılıştaki kardeşlik kutlanmış olurdu. Çünkü, eski bir Rus atasözüne göre, "kutsal günlerde kuşlar bile dinlenir ve yuva kurmazlar." Paskalyadan önceki perhiz günlerinde, kasabaya büyük bir sessizlik çöker, bu sessizlik, daha yeni bitmiş olan karnavaldan sonra bir garip kaçardı. Yedi yaşında, Paskalyada gece yarısı yapılan muhteşem âyine katılmamıza izin verildi. Bu âyinlerden birini özellikle hatırlarım: Papaz, Aşai Rabbanî âyinini yönetmeye geldi; çocuklar arasında kardeşimle ben de vardık. İkimiz de kolalı beyaz gömlek giymiş, sert yakalarımıza kırmızı boyunbağlar takmıştık. Bizi papazın yanına götürdüler. Arkamızda bir sıra okul çocuğu vardı. Hepsi gümüş düğmeli, daracık mavi üniformalar giymişlerdi. Aralarında, örnek öğrenci Vladimir Ulyanov (Lenin) da olabilirdi. Bir gün de, ölümden kalkmış bir İsa resminin önünde şaşırıp kaldığımı hatırlarım. Resim öyle ışıklandırılmıştı ki, sanki saydam ve canlı gibiydi. Vladimir Ulyanov da, herhalde, çocukken bu resme bakmış ve ciddî görünüşünü bozmadan içinden gülmüştür. Kendi anlattığına inanmak gerekirse, Lenin on dört yaşında vaftiz haçını çöp tenekesine atmış. Benim duygularımda böyle bir ikilik yoktu, çocukca bir dindarlığım vardı.

Bizim büyük kilisenin ihtiyar başpapazını hatırlarım. Her Pazar evimize çay içmeye gelir ve bana, önemli kilise tatil günlerinin anlamlarını açıklayan broşürler verirdi. Din, günlük işlerimizin bir parçasıydı ve hayatımıza iyice ve ayrılmaz bir şekilde girmişti. Bu ilk izlenimler ve hayatını başkaları için feda etmiş, bize bir tek şeyi, sevmeyi öğretmiş olan büyük Adam, sonradan gençliğimde edindiğim, "bir insanın kendini halk için feda etmesi" fikrinin kaynağıdır. Benim ihtilâlciliğimin ve zamanın bir çok genç erkek ve kadınını saran ihtilâlciliğin de kaynağı buydu. Yalnız, başka bir çeşit inanç da vardı: Kutsal Si-

nod'un resmî hükümet ortodoksluğu. Bu, bütün muhaliflerini cezalandıran, insanların ihtiyaçlarına aldırmadığı için birçoğunu dinsizliğe götüren bürokratik, merhametsiz bir kurumdu. Ama biz çocukların, Kilisenin bu yanından hiç haberimiz yoktu.

Bu tatlı çocukluk yılları altı yaşında birdenbire bitiverdi. Annemle babam, *niyanya,* ablalarım ve bütün tanıdıklarım, arkadaşlarım benimle ilgilenmeye, bana karşı çok iyi davranmaya başladılar. Çevremde bir değişiklik olduğunu anlıyordum ama nedenini bilmiyordum. Hele bana bol bol hediyeler geldikçe şaşırıp kalıyordum. Boyuna, hiç bir şeye kızmamam ve istirahat etmem söyleniyordu. Bir kaç kere eve doktor geldi, kalçamı ve bacağımı muayene etti. Sonunda, annem, bir gece çocukların bölümüne geldi, hiç ses çıkarmadan yatağıma oturdu ve yakında, şıngır şıngır çalan bir troyka ile Kazan'a gideceğimizi söyledi. Çok sevindim. Kışın Kazan'a ancak buz tutmuş Volga'nın üzerinden gidilebilirdi. Kapalı bir kızakla Kazan'a hareket ettik. Kızağın içinde mangal yanıyordu. Kazan'a vardığımızda bir kaç gün beni dinlendirdiler. Sonra annem, beni, ünlü bir kemik doktoru olan Profesör Studenski'ye götürdü. Profesör iyice muayene ettikten sonra teşhisini koydu Bende kemik veremi vardı. Ertesi gün, bizi görmeye geldiğinde, iyi yüzlü bir genci de birlikte getirdi. Kundura ölçüsü alır gibi sağ ayağıma baktılar, ölçü aldılar. Genç adam ertesi gün geldi, sağ bacağımı eline aldı ve bacağıma ayakkabıya benzer metal bir şey geçirdi. Metal bütün bacağımı kaplıyor, dizimi kıvırmaya engel oluyordu. Hemen çığlığı bastım, ama o yalnızca, "Mükemmel!" dedi. Sonunda annem, "Sonra bütün ömrünce topal kalırsın, anladın mı?" dedi. Herhalde korkmuş olacağım. "Gördün işte, aklını başına topla, ve eve döndüğümüz zaman sakın yataktan çıkma! Göreceksin az sonra istediğin gibi koşup oynayacaksın." Sesindeki ciddî ton bana güven verdi. İki gün sonra Simbirsk'e doğru yola çıktık. Noelden önce eve döndük. Noel ağacına bakmak için yatağımda nasıl doğrulmaya çalıştığımı hâlâ hatırlarım. Altı ay yataktan çıkmadım. Altına ağırlık konulan demir ayakkabımla, yalnız, kalkıp oturmama izin veriliyordu.

Çok canlı ve enerjik bir çocuktum. Altı ay içinde değişmem mümkün değildi. En büyük ablam, yıllarca sonra, hastalığım sırasında çekilmez bir çocuk olduğumu söyledi. "Huysuzlukların hiç bitmedi," dedi. "Ama okumak kurtardı seni de, bizi de." Ki-

tapları her zaman severdim, ama hiç o zamanki kadar sevmedim. Hastalığım sırasında öylece yatıp surat asmaktan bıkınca, yatağımın yanındaki masanın üzerinden kitaplardan birini alırdım. O zaman sıkıntım geçerdi. Okuduğum kitapların adlarını ve yazarlarını şimdi hatırlamıyorum; ama bu hastalık, bana, bütün ömrüm boyunca okuma zevkini kazandırdı. Okurken çevremi ve pis demir ayakkabımı unutuyordum. Kitap, dergi, tarihî romanlar, gezi ve bilim kitapları, Amerikalı Kızılderililer ve Ermişler üzerine yazılmış hikâyeler, kısaca, ne bulduysam durmadan okudum. Puşkin'in, Lermontov'un, Tolstoy'un büyüsüne kapıldım; *Dombey ile Oğlu*'nu bir türlü elimden atamadım ve *Tom Amcanın Kulübesi*'ni her okuyuşta ağladım.

1887 yazında iyileşmiş olacağım ki, yaz tatilini sayfiyede neş'e içinde geçirdiğimi hatırlıyorum. İyice iyileşmiş ve yeniden canlı bir çocuk olmuştum. Ama değişen bir şey vardı bende; çocukluktan çıkmıştım, kardeşim Fedya'nın arkadaşlığı artık bana yetmiyordu. O zamana kadar bütün duygularım ve izlenimlerim kelimeyle anlatamayacağım, uyumlu, ama belirsiz bir varlık içinde kaynaşmış durumdaydı. Şimdi bu varlığın adını artık biliyordum: Rusya. Kalbimin derinliklerinde beni saran her şey, her olay Rusya ile sıkı sıkıya bağlıydı: Volga'nın güzelliği, akşam çanları, dört atın çektiği arabanın üstünde oturan asık suratlı papaz, ağır zincirlerini sürüyerek sürgüne giden mahkûmlar, birlikte dans dersi almaya gittiğimiz güzel küçük kızlar, yazları birlikte oynadığımız üstü başı yırtık, ayakları çıplak köy çocukları, anam ve babam, kardeşlerim ve *niyanya*, Rus masal kahramanları, ve Büyük Petro... Eskiden olduğu gibi kabul ettiğim bir sürü şey üzerine sorular sormaya, düşünmeye başlamıştım ve anlamaya çalışıyordum.

Dış görünüşte, hayat yine eskisi gibiydi. Hergünkü durgun hayatımızı yalnızca çocuklar arasında düzenlediğimiz partiler ve Noel bayramları bozuyordu. Müzikteki güzelliği anlamaya başlamıştım. Annemin piyano başına geçip, tatlı kontralto sesiyle söylediği türküleri saatlerce dinlerdim. Ara sıra müzik toplantıları düzenlerdi. Gelenler, benim çoktan yattığımı sandıkları sırada ben kapıların ardından konseri dinlerdim. Ertesi sabah, gizlice, toplantının yapıldığı salona gider, yerlerde dağılmış notaları toplar, onları okumaya ve bir gece önce dinlediğim güzel türküleri söylemeye çalışırdım. Ara sıra, kasabanın merkezinden Volga kıyısına inen bulvar üzerinde gezmeye çıkardık. Yolun yarısına doğru bir yerde, basit, küçük bir kilise

vardı. Çevresinde temiz bir mezarlıkla güzel bir bahçe bulunuyordu. Bu kilisenin papazı, babamın en büyük ağabeysiydi. Baharda, elma ve vişne ağaçları açtığı sırada, ya da yazlıktan döndüğümüzde, sonbaharda, elmalardan ve armutlardan tatlı reçeller yapıldığı aylarda, bizi oraya götürürlerdi. Amcamızın, sardunya, kaktüs ve daha bir çok çiçekle süslü temiz kulübesinde bize bol bol reçeller ve şekerler ikram edilirdi.

Yengemin bizimle olan ilgisini her zaman normal karşılardık. Şunu da belirtmek gerekir ki, bize, iki kardeş arasındaki durum ayrılığından hiç söz edilmemiştir. Ama gösterişsiz kulübe bizim koca evimizden o kadar ayrı kalıyordu ki, biz çocuklar aradaki bu ayrılığı görmemezlikten gelemiyor ve bu ayrılıktan gerekli sonuçları çıkarıyorduk.

1889 yılının başlarında Simbirsk'ten ayrılacağımızı ve Taşkent denen uzak bir şehre gideceğimizi öğrendik. Taşkent Türkistan'ın başkentiydi (*). O zamana kadar Taşkent'in adını bile işitmemiştik. Çok heyecanlıydık. Volga'dan aşağıya doğru inecek, Hazer Denizinde başka bir gemiyle karşıya geçecek, orada trene binecek, yolculuğumuzun son kısmını at arabasıyla yapacaktık. İlkbahar döneminden sonra yol hazırlıkları başladı. Evin içi altüst olmuştu; biz çocuklar çok seviniyorduk. Ayrılacağımız günün sabahı, yakın arkadaşlarımız geldiler, Rus geleneğine uyarak hep birlikte oturup dua ettik. Sonra hepimiz ayağa kalktık, haç çıkardık, birbirimizi kucakladık ve iskeleye doğru yola çıktık. Göz yaşları arasında, arkamızda, bir daha geri gelmeyecek çok şey bıraktığımızı hissediyorduk. İskelede bizi sürüyle uğurlayıcı bekliyordu. Sonunda, geminin son düdüğü de öttü, güle güle'ler de bitti ve iskele alındı. Çarklar döndü, su çalkalanmaya başladı. İskeledekiler bağırıyor, beyaz mendillerini sallıyorlardı. Vapurun düdüğü son bir kere daha öttü ve en mutlu yıllarımı geçirdiğim Simbirsk, yavaş yavaş geçmişe karışıp gitti.

Bunları yazarken, Simbirsk'deki yıllarda geçirdiğim önemli bir olayın etkisini hâlâ duyuyorum. Mayıs başlarında bir gündü. Ucu bucağı yokmuş gibi görünen Volga, buzlardan kurtulmuş, büyük bir sevinçle sol kıyıdaki tarlalara yayılıyordu. Simbirsk, tepenin üzerinden ırmak kıyısına kadar elma ve vişne

(*) Babam Türkistan'a okullar başmüfettişi olarak tâyin edilmişti.

ağaçlarının beyaz ve pembe çiçekleriyle donanmıştı. İnsanın soluğunu kesecek kadar güzel olan bu manzara gün ışığında titriyor, parıldıyordu. İlkbahar sellerinin uzaklardan gelen gürültüsü havayı doldurmuştu; bütün yamaç, kuşların cıvıltıları, arıların ve mayıs böceklerinin vızıltıları, kış uykusundan yeni uyanmış daha bir çok yaratığın garip sesleriyle doluydu. Bu unutulmaz günde, canım oyun oynamak istemedi ve doğru ırmağa koştum. Gördüğüm manzaranın güzelliği karşısında büyülendim, büyük bir ferahlık duydum. Bu ferahlık sonradan manevî bir değişim haline geldi. Sonra, bilinmeyen bir korku her yanımı kapladı, oradan kaçtım. Bana kalırsa, bütün ömrümce izlediğim manevî yolu, işte o anda seçmiştim.

Astırahan şehrini ve Volga'dan ayrıldıktan sonra bindiğimiz *SS Caspian* gemisini pek az hatırlıyorum. Hazer Denizinin kuzeydoğu kıyısında bulunan Fort Aleksandrovsk'a (*) ne kadar zamanda vardığımızı da pek bilmiyorum. Gemi, burada kısa bir süre kaldı. Bir sabah, "Çocuklar, artık bugün karaya çıkıyoruz," denildi. Çarçabuk giyindik ve güverteye çıktık. Bütün yolcular, uzaktan karanın görünmesini bekliyorlardı. Sonunda kıraç, kırmızı bir toprak şeridiyle, uzaklarda dağlar gördük. Kıyıda, küçük küçük evlerle büyük depolar vardı. Gemi demir attı; Uzun-Ada'ya çıktık. Burası Hazer Denizinin o zamanki tek limanıydı. Güneş insanı denizde bile yakıyordu, ama karaya çıktığımız zaman sanki bir fırındaydık, göze hoş gelecek en ufak bir manzara yoktu. Yalnız her yanda, ufka kadar uzayıp giden kızgın kumlar vardı. Uzun-Ada'dan Semerkant'a kadar çöller ve vahalardan geçen tek hatlı bir demiryolu yapılmıştı. (Bu demiryolu o sıralarda askerî ve sivil mühendisliğin büyük bir başarısı sayılmıştı.)

Sandıklarımız ve eşyalarımız gemiden trene aktarma edildikten sonra, biz çocuklar ilk tren yolculuğumuza başladık. Bir çok şey gördük; bunların arasında en unutulmayanı, Amu-Derya üzerindeki tahta köprüden geçişimizdir. Irmak hızlı hızlı akıyor, uzun köprü altımızda oynayıp duruyor ve şiddetli dalgalardan titriyordu. Tren ise, sümüklü böcek gibi, gitmek bilmiyordu. Yangın çıktığında kullanılmak üzere köprünün yanları-

(*) Şimdi, buraya, ünlü Ukrayna şairi Şevçenko'nun adı verilmiştir. Ünlü şair burada sürgün olarak yıllarca yaşamıştı.

na su varilleri konmuştu. Köprüde bir nöbetçi dolaşıyor, lokomotiften ateş düşüp düşmediğine bakıyordu.

Demiryolu, Semerkant'da birdenbire bitti. Volga kıyılarının durgun güzelliğinden sonra, bu şehrin ağaçlıklı, sessiz caddeleri, On Beşinci Yüzyıl mozaikleri ve eski camileri, bize, trenle geçtiğimiz yerlerdeki ölü çöller kadar ilginç geldi. Semerkant'da üç gün kaldık, sonra atlı arabalara binerek Taşkent'e doğru yola çıktık. Üçüncü günün sonunda, iki geniş caddenin köşesinde, güzel bir binaya geldik. 1890 ile 1899 arasındaki okul yıllarımı burada geçirecek, Avrupa Rusyasından büsbütün ayrı, yeni bir sosyal çevreyle karşılaşacaktım.

Taşkent, Simbirsk gibi uçsuz bucaksız Volga'ya bakan bir tepenin üzerinde kurulmuş bir şehir değildi. Düz bir ovada kurulmuştu; Pamir Dağlarının karlı tepeleri birer hayalet gibi uzaklardan görülürdü. Sokaklar, Asya ile Avrupa'nın renkli bir karışımıydı. Taşkent de Semerkant gibi birbirine benzemeyen, ama yine de birbirine bağlı iki şehre bölünmüştü. Taşkent'in 1865'de Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra kurulan yeni şehir, sanki büyük bir bahçeydi. Her şey geniş tutulmuş, sokaklarına kavak ve akasya ağaçları dikilmişti. Bütün evler bol ağaçlar ve yeşillikler ortasındaydı. Yaklaşık olarak, 100.000 Müslümanın oturduğu eski şehirse, yüzyıllar önce kurulmuştu. Burası, daracık sokaklardan oluşmuş bir labirentti. Evlerin penceresiz yüksek duvarları, içerdeki hayatı dışardakilerin gözlerinden saklardı. Şehrin merkezi büyük bir kapalı çarşıydı, bütün alış verişler ve kamu çalışmaları burada yapılırdı.

Dokuz yaşında bir çocuk olduğum için, Taşkent'deki ve Türkistan'daki siyasî ve sosyal hayatın özelliklerini elbette bilemezdim. Türkistan'da, Simbirsk'dekinden ayrı olarak, serflik günlerine hasret çeken bir eşraf sınıfı yoktu; köylülerin yoksulluğu da herhangi bir gelişmeyi etkilemiyordu. Rusya'da Hükümetin köylülerin okuyup yazmalarına karşı uyguladığı politika, "aşağı orta sınıf" çocuklarının okula gitmelerine karşı koyduğu yasaklar, okullarda, basında ve topluluklarda bağımsız düşünceye karşı yaptığı baskılar Türkistan'da yoktu. Türkistan, bir çok ulustan kurulu İmparatorluğu bir Moskof krallığı haline getirmek isteyen gerici memurların erişemeyecekleri kadar uzak bir yerdeydi.

Taşkent'de de iyi ve oldukça çeşitli, heyecanlı bir hayat geçirdim. Evdeki durum değişmişti. Büyüklerle küçükler arasındaki duvar yıkılmıştı. Mürebbiyemiz artık bize karışmıyordu. Gençler, ana babalarının ve ablalarının hayatlarına katılıyorlardı. Fransız mürebbiyemizin yerine genç bir Rus kızı getirilmişti. Bu kız, bize bir şeyler öğretmekten çok, kızkardeşlerime arkadaşlık ediyordu. Benim odam, babamın çalışma odasının yanındaydı. Babam zamanının çoğunu bu odada geçirirdi. Bürosuna çok seyrek gider, daha çok evde çalışır, iş arkadaşlarını ve dostlarını evde kabul ederdi. Zaman geçtikçe, babam hayatımızın özlü bir parçası olmaya başladı. Babamın odama gelerek, görevlerime bakmasını beklerken, onun, kendi odasında gezindiğini işitmek bana bir güven verirdi. Rusça kompozisyonlarımla yakından ilgilenir, benimle tarih ve edebiyat üzerinde tartışır, açık ve kısa bir yazı uslûbuna sahip olmam gerektiğini söyler ve şu atasözünü sık sık tekrarlardı: *"non multa sed multum."* Serbest bir çeviriyle bu söz, "az kelime, çok fikir." demekti. Büyüklerin konuşmalarını dinlemeye başlamıştım. Babamla, Türkistan'daki yüksek memurlar arasında geçen konuşmaları sık sık dinlerdim. Çok önemli konular konuşurlardı. Her zaman, devlet ya da yurt sorunlarını bütünüyle ele alırlardı. Onlara göre, devlet canlı bir şeydi ve devlet ihtiyaçlarının karşılanması bütün düşüncelerden önce gelmeliydi.

Babam, Sergey Yulyeviç Witte'den çok sözederdi. Ona hayrandı. Witte, gerçekten doğru ve iyi bir devlet adamıydı; çok iyi görüşleri vardı, ama gerici Petersburg memurları karşısında kendi görüşlerini kabul ettiremiyordu. Taşkent'e geldiği sırada, bir gün, babama uğradı. Witte'nin hoş ve kibar halini gören babam, o gittikten sonra şunu söyledi: "Eğer Petersburg'daki kodamanların hepsi Witte gibi olsalar, Rusya başka bir ülke olur."

Benim düşünce biçimim üzerinde oldukça etkili olan başka bir yaşantı da şudur: Tolstoy, 1890'da Fransız - Rus İttifakının kurulması üzerine açık bir mektup yayımlamış, duyduğu öfkeyi dile getirmişti. Ona göre, ve bütün ileri düşünen Rus'lara göre, bir otarşiyle bir cumhuriyet arasında ittifak kurmak, adalet ve özgürlük ilkelerini açıkça yıkmak demekti. Üçüncü Aleksandr'a karşı güçlü bir saldırı olarak yazdığı broşürün Rusya'da yayımlanmasına imkân yoktu. Ama bu broşürün şapirografla çoğaltılmış kopyaları gizlice elden ele dolaşıyordu. Bunlardan biri, Taşkent'e de geldi. Sofrada konuşulanlardan, annemle babamın yemekten sonra bu broşürü okuyacaklarını anladım. Be-

raberce annemin odasına çekilip, orada günlük olayları konuşur ya da okurlardı. Yemekten sonra biz de kendi odamıza çekilip otururduk, ama o gün ben, belli etmeden odadan çıktım ve gidip perdenin arkasına saklandım. Tolstoy'un bıçak gibi keskin, suçlayıcı sözlerini hiç soluk almadan dinledim. Annemle babamın yorumlarını işitemedim, çünkü okuma biter bitmez, belli etmeden odadan sıyrılıp çıkmıştım. Ama, babamın sesindeki heyecandan ve okurken yaptığı yorumlardan, bir dereceye kadar Tolstoy'la aynı düşüncede olduğunu anladım. Tolstoy'un suçlamalarının tam anlamını anlayamayacak kadar küçüktüm, ama Rusya'nın korkunç bir olayın doğum sancıları içinde olduğunu anladım.

Buna rağmen işittiklerim, küçüklükteki Çar hayranlığımı yoketmedi. 20 Ekim 1894'de, Üçüncü Aleksandr öldüğü zaman, onun Avrupa'ya ve yurdumuza yaptığı hizmetleri resmî gazetelerde okudukça uzun uzun ağladım. Bütün cenaze âyinlerine katıldım. Sınıfta, Çarın hâtırası için alınacak çelenge para topladım. Oysa büyükler ona hiç acımadılar. Genç Çar İkinci Nikola'nın anayasa için daha cesur adımlar atacağını umuyorlardı. Ama İkinci Nikola bu fikri "anlamsız bir hayal" olarak reddetti.

Taşkent'deki okul yıllarım üzerinde fazla durmayacağım. Kalabalıktan hoşlanan, toplantıları ve kızları seven, oyunlardan ve danslardan hiç eksik olmayan bir delikanlıydım. Edebiyat ve müzik toplantılarına gider, bunlara katılırdım. Taşkent askerî bir merkez olduğu için, sık sık at gezintilerine çıkardım. Kız kardeşlerimi isteyenler hiç eksik olmazdı ve hayatımız çok eğlenceli geçerdi. Yine de, çekingen ve kapalı bir yanım vardı. 13 yaşımda, içinde bulunduğum dünya üzerinde oldukça açık bir fikre varmıştım; ama yine de, zaman zaman yalnız kalmak ve sorunları yeniden düşünmek ihtiyacını duyuyordum. Sonraki hayatımda, siyaset mesleğinin en yüksek noktasına vardığım zaman bile, bu yalnızlık duygusu beni hiç bir zaman bırakmadı.

1880 ile 1890 yılları arasında, Rus çocuklarının çoğu okuldan hoşlanmazdı; lâkin Türkistan'da durum böyle değildi. Avrupa'daki Rusya'da çocuklar üzerine yapılan baskı Türkistan okullarında yoktu, öğretmenlerimizi ve sınıflarımızı seviyorduk. Okuldan çıktıktan sonra öğretmenlerle arkadaşlık ediyor, onlar da bize hemen hemen eşit gözle bakıyorlardı. Bize verdikleri bilgiler, çoklukla, resmî okul derslerinin ötesine geçiyor-

du. Onlarla gelecekteki plânlarımız üzerine konuşur, çeşitli üniversitelerin üstünlüklerini durmadan tartışırdık. İki önemli konu üzerinde çalışmaya karar vermiştim: biri tarih ve klâsik filoloji (bunlar birlikte öğretilirdi), öteki de hukuk. Çocuklukta düşündüğüm aktör ya da müzisyen olma hülyasından vazgeçmiş, onun yerine, babamın bütün hayatı boyunca yaptığı gibi, halka, Rusya'ya ve devlete hizmet etmeğe karar vermiştim.

Rusya'nın öteki bölgelerinde, o çağda yaşayan gençleri tedirgin eden ve onları daha okuldayken gizli derneklere katılmaya sürükleyen sorunlardan ne benim ne de sınıf arkadaşlarımın haberi vardı. Gerek Taşkent'deki hayatın ayrı sosyal, politik ve psikolojik yanlarının, gerekse Rusya'nın Avrupa bölümünden uzak oluşumuzun, benim düşünceme biçim vermiş olduğuna şimdi daha çok inanıyorum. Sonraki yıllarda, siyasî çalışmalarım sırasında, 1905 ve 1917 olaylarına karışmış, kendi kuşağımdan bir çok insanla tanıştım. Avrupa'daki Rus okullarından geldikleri için, sosyal ve siyasî dogmalar onların davranışlarına ve düşüncelerine biçim vermişti ve onlar Rus gerçeğine, daha çok, geçmiş ve katı kavramların berisinden bakıyorlardı. Taşkent'de okula gitmiş olan bizlerse, bir kaçımız dışında, hayata daha az saplantılı bir gözle bakıyorduk. Bizde, öğretilmiş hazır fikirler yoktu, bu yüzden olaylardan istediğimiz sonuçları çıkarabiliyorduk. Bu şartlar altında, benim de, "merhametli" Çar hakkında fikirlerim yavaş yavaş değişmeye başladı.

1899 yılının yazında Petersburg'a gitmek üzere son hazırlıklarımı da tamamladım. Kızkardeşim Anna da, Petersburg Konservatuvarında okumak için benimle geliyordu. İkimiz de, başkentte sık sık öğrenci karışıklıkları çıktığını bildiğimiz halde, bir an önce üniversiteye gitmek istiyorduk. Petersburg'da, Kadınlar Sağlık Enstitüsünde okumuş olan kızkardeşim Yelena, 1898 yılının ilkbaharındaki öğrenci ayaklanmalarını bize anlatmıştı. Annemle babam merak içindeydiler; Anna'yla ben hiç bir şeye aldırmıyorduk. Yelena'nın anlattıkları, bizde, bir an önce Petersburg'a gitmek isteğini daha da arttırmıştı.

ÜNİVERSİTE YILLARI

Benim gençliğimde, Petersburg Üniversitesi öğrencilerinden çoğu, Vasiliyevski Adasındaki küçük ve harap pansiyon odalarında kalırlardı. Yatakhane biçimindeki pansiyonlar o sıralarda öğrenciler arasında pek tutulmazdı; çünkü bu yatakhaneler kontrol edilebilirdi. Ama bu kuşkuları hiç de yerinde değildi, çünkü yatakhanelerde tam bir özgürlük havası vardı.

Ben de çoğu öğrencilerin yaptıkları gibi bir ponsiyon odası kiralamak istiyordum. Ama sonradan, yatakhanelerin birinde kaldığım takdirde, Rusya'nın dört bir yanından gelen benim gibi gençlerle tanışacağımı düşünerek bu kararımdan vazgeçtim. Doğru düşünmüşüm; bu sayede bir çok arkadaş edindim.

Yatakhanedeki arkadaşlarla bir çok konularda ateşli tartışmalara girişirdik. Boer Savaşı üzerine yaptığımız çetin bir tartışmayı bugün gibi hatırlarım. 1900'deki Boxer İsyanından sonra, daha çok Uzak Doğu sorunlarını tartışmaya başladık, ama kendi millî sorunlarımız yine de tartışma konularımızın başında geliyordu.

Yatakhanenin başka bir iyiliği de bulunduğu yerdi. İkinci Aleksandr hayranlarından birinin armağan ettiği yatakhane binası, Üniversitenin avlusundaydı ve Neva Nehri kıyısına giden büyük caddeye bakıyordu. Bu manzaranın güzelliği hiç bir zaman aklımdan gitmez. Burası koca Rus İmparatorluğunun tam merkeziydi; karşıya gelen sol kıyıda Amirallik binası ile Senato vardı. Dekambrist İsyanı bu binaların önündeki meydanda olmuştu. St. İzak Katedralinin karşısında, Büyük Petro'nun atlı bir heykeli duruyordu (Puşkin'in *Bronz Süvari*'si). "Amirallik binası kulesinin" solunda Kışlık Sarayla Peter ve Pol Kalesi vardı. Herkesin bildiği bütün bu binalar ve anıtlar bizim tarihimizi temsil ediyordu. Büyük Petro tarafından *Kunstkammera* (Müze) olarak yapılmış olan Bilimler Akademisi ise adanın üzerindeydi. Bütün Üniversite binaları On Sekizinci Yüzyılın ağır üslûbuna göre ve birbirine benzer şekilde yapılmıştı. Bizim za-

manımızda askerî okul olan eski Menşikov Sarayı da Üniversitenin yanındaydı. Sarayın yanında, Rumyantsev Meydanı vardı. Burası 1899 yılında öğrencilerin dövüldüğü küçük bir parktı. Daha ileride Güzel Sanatlar Akademisiyle ünlü sfenks heykeli görülüyordu. Petersburg benim için yalnız Büyük Petro'nun kurduğu muhteşem bir şehir değildi, bu şehrî Puşkin'le Dostoyevski de ölümsüzleştirmişlerdi. Onların yarattıkları dramatik kahramanlar, Sennaya pazarı dolaylarındaki uzak fukara mahallelerinde yaşıyorlardı, ama insan her yerde Dostoyevski'nin varlığını duymamazlıktan gelemiyordu.

Üniversiteye yeni gelenler canlı bir özgürlük havası içine giriyorlardı. Çoğumuz kendi evlerimizde yetişmiş gençlerdik ve istediğimiz özgürlüğe ilk defa kavuşuyorduk. Hayat selinin ortasına olduğu gibi bırakılmıştık; bizi kontrol edecek kendi kendimizden başka kimse yoktu. Yeni özgürlüğümüzün en eğlenceli yanlarından biri de "Koridor" denen yerdi. Burası altı üniversite binasını biribirine bağlayan uzun bir holdü. Derslerden sonra burada toplanır, sevilen hocaların çevrelerini sarardık. Sevmediklerimize boş verirdik, onlar da bize aldırmıyorlarmış gibi yapıp yanımızdan geçip giderlerdi.

Üniversiteye girdiğim sırada öğrenci grevleri artık son bulmuştu, ama geçmiş günlerin izleri hâlâ birer eğlence kaynağıydı. Geçmiş dönemde grevci öğrencilere iyi davranmış olan hocaların yerlerine gelen profesörlere karşı eğlenceli bir boykot hareketine girişmiştik. Hele Kazan'dan gelmiş olan Profesör Erwin Grimm adındaki genç bir hocaya yaptıklarımızı hiç unutmam. Erwin Grimm, öğrencilerin sevdiği Orta Çağ Profesörü Grevs'in yerine tâyin edilmişti. Zavallı, koridora çıkar çıkmaz biz hemen bağırıp çağırmaya, kendisiyle alay etmeye başlar, kendisini ders salonuna kadar bu şekilde götürürdük. Bu gürültü arasında o da elini kolunu sallayarak bağırırdı ama ne söylediği işitilmezdi. Arasıra da bir muavin gelir, bir kaç suçluyu sınıftan atardı. Bu kampanya artık tadını kaçırıncaya kadar devam etti, ve sonra Üniversite eski düzenine kavuştu.

Petersburg'ta kaldığım ilk yıl içinde aile dostlarımızdan başka arkadaşlarım yoktu. Onların sosyal durumları ise benim öğrenci hayatımdan büsbütün ayrıydı. Eskidenberi tanıdıkları kendi halindeki delikanlının tiyatro, opera, müzik ve modern edebiyat konularında bağıra çağıra konuşan ve Yüksek Kadın Öğretim Enstitüsünden yeni kız arkadaşlarına bilgiçlik taslayan

deli bir genç haline geldiğini gördükçe onların da şaşkına döndüklerini, rahatsız olduklarını anlıyordum.

Bununla beraber, 1900 yılında Taşkent'te geçirdiğim ilk tatilden sonra, sonbaharda Petersburg'a dönünce Baranovski ailesiyle tanıştım. Genel Kurmayda Albay L. S. Baranovski'den ayrılmış olan Bayan Baranovski ünlü Çince bilgini V. P. Vasilyev'in kızıydı. V. P. Vasilyev Rus Bilimler Akademisi üyesi olduğu gibi bir çok yabancı akademilerin de üyesiydi. Bayan Baranovski'nin Olga ve Yelena adında iki kızıyla, Vladimir adında bir oğlu vardı. Vladimir Muhafız Alayında topçuydu. 17 yaşındaki güzel Olga, o sıralarda bir çok kızların gittiği Bestujev - Riyumin Yüksek Kız Öğrenim Kurlarına devam ediyordu. Olga'nın bir öğrenci çevresi vardı. Bu çevreye az sonra Olga'nın kuzeni Sergey Vasilyev de katıldı. Vasilyev benim yaşımda, çok kabiliyetli, çok girişken, canlı bir gençti. Bu gençler çevresi sosyete dostlarımdan daha yakındı bana ve çok ortak yanlarımız vardı. Bir çok şeylerle ilgileniyorduk. Modern Rus ve yabancı edebiyatını tartışıyor, Puşkin'den, Merejkovski'den, Lermontov'dan, Tiyuçev'den, Baudelair'den ve Bruyusov'dan durmadan birbirimize şiirler okuyorduk. Tiyatroları da hiç kaçırmıyorduk. Stanislavski ile Nemiroviç - Dançenko'nun yönetimindeki Moskova Sanat Tiyatrosunda ilkbahar mevsiminde seyrettiğimiz yetkin eserler bizi haftalarca oyalıyordu. Rusya'da ve dünyada günün siyasî gelişmeleri üzerinde ateşli tartışmalar yapıyorduk. Biz de, zamanımızın bir çok gençleri gibi, Hükümetin tuttuğu politikaya karşıydık. Hemen hemen hepimiz *narodnik* hareketine, ya da daha çok Sosyalist Devrimciler hareketine karşı sempati duyuyorduk; ama, hatırladığım kadarı, aramızda hiç Marksist olan yoktu. Söylemeye lüzum yok, elbette çoğumuz öğrenci gösterilerine katılıyorduk.

Baranovski'ler Vasilyevski adasındaki evlerini bırakıp Tauride Bahçesine yakın bir caddeye taşındıkları zaman bizim çevremiz de dağıldı. O sıralarda daha büyümüştük, ve başıboş öğrenci yıllarımız da geçmişti. Ama benim üzüntüm çok sürmedi, çünkü Olga Baranovski sonradan karım oldu.

1884 yılında yayımlanmış olan Üniversite Kanunu öğrencilerin örgüt kurma haklarını kaldırmış, siyasî olmayan en masum öğrenci derneklerini ve klüplerini bile yasaklamıştı. Ortak çalışmalar bu şekilde önlendiği için genel hizmetlerin ister istemez gizli yapılması gerekiyordu. En büyük öğrenci grupları

Zemliyaçestvo'lardı. Bunlar aynı bölgeden gelen öğrencilerin kurdukları yardımlaşma dernekleriydi ve öğrenci çalışmalarının merkezlerini teşkil ediyorlardı; kapatılmalarına imkân yoktu. Üniversitede bulunduğum ilk yıllarda, Türkistan'dan gelen öğrencilerin kurdukları yardımlaşma derneği sanki evim gibiydi. Derneğin yönetim kuruluna seçilmiştim. Böyle derneklerin başlıca amacı, yoksul öğrencilere yardım etmek ve aynı bölgeden gelen öğrenciler arasında ilişki kurulmasını sağlamaktı. Dernek için yaptığımız çalışmalar arasında dernek yararına konserler düzenlemek de vardı. Bu konserlere ünlü tiyatro sanatçıları ve şarkıcılar katılıyorlardı. Yılda bir kere Mariya Savina, Vera Kommisarjeskaya ve Hodotov gibi yıldızlara başvuruyordum. Sanatçılar, bir öğrenci kurumundan yardımlarını esirgemiyorlardı.

Tıbbiye öğrencisi olan kız kardeşim iyi bir kız pansiyonunda kalıyor ve onlar da pansiyon yararına konserler düzenliyorlardı. Bu toplantılara çeşitli alanlardaki sanatçıları ve yazarları çağırıyorlardı. İlk gittiğim edebiyat gecesini kız kardeşim düzenlemişti. O gece Merejkovski ile karısı Zinayda Hippius gibi ünlü yazarlar eserlerinden parçalar okudular. Yardımlaşma derneklerinin her biri, aynı zamanda, eğitim çalışmaları da yapıyordu. Kitaplıklar, kitap değiştirme kulüpleri v.b. kurulmuştu.

V. A. Maklakov 1887'deki öğrenci hareketinin kurucularından biriydi. "Kanunsuz ve serkeş davranışlarla savaşmak" üzere özellikle atanmış olan üniversite müfettişlerinin gözleri Moskova Yardımlaşma Derneğinin üzerinde toplanmıştı. Birleşik Kurul denilen merkezî kurum, öğrencileri geniş çapta yönetiyordu. Öğrencilerin çoğu *narodniki* (populist) eğilimliydi, ancak siyasî partiler daha belirmemişti. İlk sınıflardakiler, daha açıkça formüle edilmemiş hürriyet fikirlerine belirsiz bir sempati besliyorlardı. Bununla beraber, istibdada karşı hepimiz birleşiyorduk.

Marksistler (Sosyal Demokratlar) kendi "ekonomik" doktrinlerinin propogandasını yapıyorlar, burjuva ve küçük burjuva öğrenci kurumlarından ayrılarak bütün çalışmalarını sanayi proletaryasının zaferi üzerinde toplamak istiyorlardı. Ama bu fikre yanaşan pek az öğrenci vardı. Rusya'da yalnızca sanayi proletaryası üzerinde durmak ve köylüye hor bakmak çoğumuza saçma bir fikir görünüyordu. Yalnız köylüye karşı olan tutumundan ötürü değil, materyalizme dayanmasından ve

sosyalizmi, tek sınıf proletarya açısından almasından ötürü Marksizm beni çekmiyordu. Marksizmde sınıf, insan varlığını yutmuştu. İnsan olmayınca, insan kişiliğine ve onun bireysel değerine yer verilmeyince, insanın kurtuluşu tarihsel akışın ahlâk ve felsefe amacı olarak ele alınmayınca, bütün bu kavramlar ortadan kalkınca Rus düşüncesinden de hiç bir şey kalmıyordu. Edebiyat geleneğimizin o zaman kafalardan silinmesi gerekiyordu.

Böyle olmakla beraber, kuvvetli "merkez kasası" *(tsentral' naya kassa)* Marksistlerin elindeydi.

Öğrenci kurumlarının Sosyal Demokrat liderleri, sonradan (1905'de) İşçi Delegeleri Başkanı olan G. S. Hrustalev - Nosar ile, yine sonradan *Mir Bojiy* (Tanrının Dünyası) dergisinin başyazarı olan Nikolas İyordanski idi. İyordanski, bir kaç öğrencinin de yardımıyla, öğrenciler arasındaki tedirginliğin nedenlerini inceleyen komitenin başkanı General P. S. Vannovski ile görüşmeler yapardı. İyordanski, sonradan bana söylediğine göre, "ekonomik" eğilime karşı gelen ilk Sosyal Demokratlardan biriydi. Lenin de bu eğilime karşı olmuştur.

Yirminci Yüzyılın başlangıcında Üniversitedeki sosyalist guruplar arasındaki tartışmalar, sol aydınlar çevresinde geçerli olan iki sosyal ve ekonomik düşünce akımı arasındaki keskin çatışmanın bir yansımasıydı. Bu çatışma, sonradan 1917 İhtilâlinde, çok önemli bir rol oynadı.

Öğrenci Hareketi

1891 - 1892 kıtlığından ve bu kıtlığın sonucunda yayılan kolera salgınından sonra siyasî faaliyet oldukça canlanmıştı. Bu canlanmada Tolstoy'un büyük rolü vardı. Güç bir durumla karşılaşan Hükümet, yardım işine *zemstvo*'ların (*) katılmasına izin vermek zorunda kaldı ve böylece, halk teşebbüsünü istemiye istemeye teşvik etmiş oldu. Bu sırada bir öğrenci hareketi ortaya çıktı. Bu hareketin amacı 1863'ün özgür Üniversite Kanununu geri getirmekti. 1897'de, Peter ve Pol Kalesinde hapis yatan Vera Viyetrova adında bir öğrenci, elbisesine petrol dökerek

(*) Mahalli belediye örgütleri.

diri diri kendini yaktı. Bu hareket, öğrenci kurumunu çok sarstı. Yurdun her yanındaki üniversitelerde gösteriler yapıldı. Petersburg'daki Kazan Katedralinde Viyetrova için dua töreni yapıldığı sırada dışarda toplanan büyük bir kalabalık polis tarafından dağıtıldı. Petersburg Üniversitesinin Yıllık Kutlama Günü olan 8 Şubat 1899'da, resmî tören sırasında siyasî bir gösteri yapıldı ve öğrenciler topluca dışarıya fırladılar. Göstericileri Rumyantsev Meydanında zırhlı polis karşılayarak merhametsizce dövdü. *Siyasî* öğrenci hareketinin temelini atan bu olaydır. İyi bir Roma Hukuku profesörü olmakla beraber, sert bir yönetici de olan N.P. Bogolepov, karışıklıklara katılan bütün öğrencilerin askere alınmasını öngören bir kararname çıkarılması için Çara başvurdu ve kararnameyi çıkarttı. Kararname, Birinci Nikola günlerinde olduğu kadar şiddetle uygulandı ve bir çok öğrenci Sibirya'ya sürüldü. Hükümet, öğrencilerin korkarak sineceklerini sanıyordu; ama Sibirya'ya sürülen öğrenciler amaçlarının eski kuşakta siyasî faaliyeti kışkırtmak ve onları İngiliz biçimi hürriyet yoluna sokmak olduğunu bildiren bir mektup yayımlayarak Hükümete meydan okudular.

Bogolepov'un, ölümünden az önce bizim pansiyona gelişini hatırlarım. Bakan, öğrencilerin nasıl yaşadıklarını gözleriyle görmeye gelmişti. Bogolepov temiz giyinmiş, ciddî, uzun boylu bir adamdı. Yanında rektör de vardı. Öğrencilerin hiç biri, kendisine karşı bir düşmanlık beslemedikleri halde, yalnızca genel havaya uyarak, bakam selâmlamadı. Büyük bir öğrenci gurubunun bulunduğu kitaplığa girdiği zaman kimse aldırmadı. Bu, sessiz ama açık bir protestoydu. Öğrencilerden kimi hiç ses çıkarmadan oturuyor, kimi kitabını okuyormuş gibi yapıyor, kimi de gazete okuyordu. Bogolepov elbette ki, öğrencilerin ne düşündüklerini çok iyi anlayarak çıkıp gitti.

14 Şubat 1901'de, bu teftişten az sonra, Üniversiteden iki kere kovulmuş olan Peter Karpoviç adında bir öğrenci bakanla görüşmek istedi. Yıllardanberi hiç bir siyasî cinayet olmadığı için bakanın aklına bir şey gelmedi ve öğrencinin kendisini görmesine izin verdi. Birden bir tabanca patladı ve Bogolepov ağır bir şekilde yaralanarak yere yuvarlandı.

Karpoviç bu kişisel davranışıyla - arkasında hiç bir siyasî örgüt ya da bir parti yoktu - bizi yeniden İkinci Aleksandr'ın ihtilâlci terörcülük günlerine götürmüş oldu. Nasılsa, kendisini asmadılar. Yaptığı iş bir çoklarının üzerinde - bu arada benim de üzerimde - silinmeyen bir izlenim bıraktı; adalet uğruna bu

şekilde ölümü göze almayı büyük bir ahlâk kahramanlığı saydık.

Çarın kendisi de siyasî teröre inanmaya başladığımızı anlamış olacak ki, öldürülen bakanın yerine ihtiyar General P. S. Vannovski'yi tâyin etti. Geçmişte gerici bir bakan olarak tanınan Generalin öğrencilere karşı iyi davranması herkesi şaşırttı. Öğrencilerin askere alınmasından vazgeçildi ve Sibirya'ya sürülmüş olan öğrencilerin 1902 sonbaharında geri dönmelerine izin verildi.

Vannovski, yerinde uzun bir süre kalmadı. Yüzde yüz bir gerici olan İç İşleri Bakanı D. S. Sipyagin'le yaptığı tartışmalardan sonra Vannovski'nin yerine, Eğitim Bakanı olarak, G. A. Zenger (1902 - 1904) getirildi. Kendisini tanıyordum. Varşova Üniversitesinde Filoloji profesörüydü ve klâsik bir öğretim üyesiydi. Puşkin'in Yevgeni Onyegin operasının lâtincesini yazmıştı. Yakışıklı, tatlı bir adamdı, ama güçlü bir kişilikten yoksundu ve yalnızca Vannovski'nin liberal politikasını sürdürmekle yetiniyordu. Bu yüzden, o da fazla kalamadı, yerine General Glazov getirildi. General Glazov'un gelmesiyle öğrenciler arasında yeniden başkaldırmalar başladı.

Bu sırada profesörlerin çoğu ihtiyatlı davranıyorlar ve tarafsız kalmaya çalışıyorlardı. Yalnız bir kaçı, polisin gelişigüzel davranışından açıkça yakınmıştı. Böyle olduğu halde, öğrencileri ve üniversite özgürlüğünü savunmak üzere 1903 yılında yazılan bildiride 350 imza vardı. Bildiri kabul edilmedi.

İlk Siyasî Söylevim

İlk siyasî söylevimi neden verdiğimi hatırlayamıyorum; ancak bu söylevi bir öğrenci toplantısında, ikinci sınıftayken verdiğimi biliyorum. Büyük merdivende öğrenciler toplanmıştı. Kalabalığı yararak merdivenin en üstüne çıktım ve heyecanlı bir söylev verdim. Herhangi bir siyasî guruptan değildim ve beni neyin konuşmaya zorladığını tam olarak hâlâ hatırlayamıyorum. Ama söylevimin çok etkili olduğunu ve öğrencileri, ulusun kurtuluş savaşına yardım etmeye çağırdığımı biliyorum. Söylevim alkışlarla karşılandı.

O zamana kadar Üniversitedeki sicilim tertemizdi; ertesi

gün rektör tarafından çağırıldım. Beni şu sözlerle karşıladı: "Delikanlı, eğer sayın babanı ve onun bu yurda yaptığı hizmetleri bilmeseydim seni Üniversiteden atardım. Lütfen izin al da bir süre ailenin yanına git." Oldukça yumuşak sözlerdi bunlar ve "sürülmüş bir öğrenci" olmak da bana o kadar koymamıştı. Hürriyet savaşında kazandığım ilk rütbeydi bu.

Taşkent gençleri için bir kahraman olmuştum; hepsi bana hayranlıkla bakıyorlardı. Ama, ne yazık ki, olaydan çok canı sıkılmış olan babamla ilk olarak o zaman tartıştım. Babam, Ulyanov kardeşlerin başına gelenlerin benim başıma da gelmesinden korkuyordu. Eğer yurdum için bir şey yapmak istiyorsam bunu gelecekte düşünmem gerektiğini, şimdi çok çalışmamı ve arbedelere karışmamamı söylüyordu. "İnan bana" demişti, "daha yurdunu bilemeyecek ve olup bitenleri anlayamayacak kadar gençsin. Büyüdüğün zaman istediğini yap, ama şimdilik benim sözümden çıkma." Makûl davranacağıma ve Üniversiteden çıkıncaya kadar siyasî hareketlerden uzak kalacağıma söz verdim.

Babamın sözleri üzerimde büyük bir etki bıraktı. Rusya'daki hayatı çok az bildiğimi söylemekte çok haklıydı; ama o zaman kendisine söz verdiğimde bile, davranışlarımın değilse de, düşüncelerimin siyasete yöneleceğini biliyordum.

Ben, aslında, iki fakülte bitirmek istiyordum: biri tarih, öteki de hukuk fakültesi. Ama Üniversitede bulunduğum iki yıl içinde Bogolepov bir emir çıkardı ve öğrencilerin iki fakültede birden okumalarını yasakladı. Bunun üzerine ben de Hukuk fakültesinde kaldım ve bu yüzden fakülteyi bir yıl geç bitirdim.

Hukuk fakültesinin üçüncü ve dördüncü dönemlerinde kendimi iyice derslere vermiştim; fakat gün geçtikçe karışan siyasî durum beni başka bir yöne çekti. Başlangıçta Üniversitede kalmak ve Ceza Hukukunda doktora yapmak istiyordum. Ama içimde bir duygu bana bunun gerçekleşemiyeceğini, yerimin, Çarlıkla savaşanlar arasında bulunduğunu söylüyordu; ülkenin kurtulması için en kısa zamanda bir anayasanın kabul edilmesi gerektiğini anlamıştım. Ülkedeki ihtilâl hareketi sosyolojik doktrinlerden doğmuyordu. Biz, ihtilâlciler arasına, yasaklanmış doktrinleri gizli gizli okuyarak katılmadık. Bizi ihtilâlciliğe götüren şey, rejimin kendisi oldu.

Rusya'yı düşündükçe suçlu olanın Hükümet değil, Çar olduğunu daha iyi anlıyordum. İhtilâlden sonra İmparator ailesi-

nin yüksek memurları ve dostları tarafından -gerek Rusya içinde ve gerekse dışında- yayımlanan belgeler, hâtıralar ve raporlar benim o sıralardaki bu görüşümü doğrulamıştır. O zaman, elbetteki, elimizde bu belgeler yoktu, ve ben kötülüğün kaynağını yalnızca kendi yargım ve sezgimle bulmuştum. Ama bu sonuca varmamı kolaylaştıran birçok acı olaylarla karşılaşıyorduk.

Finlandiya'da hürriyetlerin sınırsız bir şekilde kaldırılması kanuna tapan yurtsever Finleri çok kırmış ve onları Rusya'ya düşman etmişti. İmparatorluğu oluşturan halkların sorumluluğu Çara düşüyordu. Çeşitli uluslardan oluşan büyük bir imparatorluğun başındaki kimsenin Rus olmayan ulusları Ruslaştıracağı yerde, İmparatorlukta birlik ve dayanışma kurması gerekiyordu.

Kafkaslarda Rus politikası, Ermenilerin dinî merkezi olan Eşmiyazin'deki Ermeni Kilisesinin mallarına elkoymak gibi çılgınca bir işe kalkışmıştı. Ermeni halkının imhasını önlemesi için iki kere Çara başvuran Ermeni Kilisesi Başruhanisi Katolikos'un sözlerine Çar kulaklarını tıkamıştı.

Hükümet çevrelerinde bile sevilmeyen militan ve merhametsiz Viyaçeslav Plehve, öldürülen Sipyagin'in yerine İç İşleri Bakanı tâyin edilmişti. Bu tâyinden az sonra, bir Paskalya Günü (6 Nisan, 1902'de), Kişinev'de Yahudiler toptan öldürüldüler. Witte, Çara yazdığı özel bir mektupta şunları söyledi "Tanrı Rusya'da yalnız bir sınıfı temsil eden bir Çarın çıkmasından bizi korusun." İkinci Nikola, Witte'nin uyarımına da kulak asmadı.

1901 yılında alman kötü hasattan sonra Hükümet Poltava ve Harkov vilâyetlerine bir kaç kere cezalandırma birlikleri gönderdi. Kıtlık yüzünden aç kalan ve sonra da çok zengin derebey malikânelerinden buğday almak için saldıran binlerce köylüyü falakadan geçirtti. Başlangıçta köylüler mâlikânelere başvurarak buğdayla yem dağıtılmasını istemişler, ancak bu istekleri yerine getirilmemişti. Bir kaç hafta sonra da köylüler arabalarla büyük mâlikânelerin kapılarına dayanmışlar, anbarların kilitlerini kırmışlar ve muhtaç oldukları yem ile buğdayları arabalara yükleyip götürmüşlerdi. Bu köylü karışıklıkları sırasında Çar askerî manevralarda bulunuyor ve Kursk'ta Üçüncü Aleksandr'ın heykelini törenle açıyordu. Çar, Güney vilâyetlerinin soylu sınıfı temsilcileriyle, *zemstvo* ve şehir

(volost) temsilcilerinden ve köy ihtiyarlarından oluşan bir açık hava toplantısı düzenledi. Önce toprak beylerine seslenen Çar, onlara şunları söyledi : "Büyükbabamın iyi işlerini daha da ileri götüren unutulmaz babam, sizden, köylüye önderlik etmenizi istemişti. Bu görevinizi büyük bir bağlılıkla yerine getirmiş bulunuyorsunuz. Hizmetlerinizden ötürü sizlere teşekkür ederim." Sonra *zemstvo*'lardan gelen konuklara dönerek şu öğütleri verdi : "Görevinizin tarım bölgelerindeki ihtiyaçların *yerinde* örgütlenmesi olduğunu unutmayın." Sıra köylülere gelince hemen sesini yükseltti "İlk baharda Poltava ve Harkov vilâyetlerindeki mâlikâneleri soymuşsunuz. Suçlu olan cezalandırılacaktır. Hükümet bu karışıklıklara göz yumamaz. Size, Tahta geçtiği gün babamın Moskova'daki şehir ihtiyarlarına söylediği bir sözü hatırlatayım : Soylu sınıf temsilcilerini dinleyin, aptalca söylentilere inanmayın. Size ait olmayan malları almakla değil, ancak namuslu çalışmakla, israftan kaçınmakla ve Tanrının emirlerine göre yaşamakla zengin olabileceğinizi bilin. Bulunduğunuz yerlerdeki halka şimdi size söylediklerimi söyleyin ve onlarla ilgileneceğimi kendilerine anlatın."

Yirminci Yüzyılın başlangıcında, köylülere, yalnız soyluların temsilcilerine boyun eğin demek çok basit bir davranıştı. Bu davranış Çarın, yönettiği ülkeyi ne kadar az tanıdığını gösteriyordu. Çara göre, bütün siyasî iktidarın ve ekonomik gücün kaynağı soylulardı; oysa o sırada soylu sınıf ülkenin ekonomik ve siyasî hayatında bağımsız bir rol oynayacak durumda değildi. Çarın bu davranışı, onun soylu sınıfın imtiyazlarını koruyan Plehve'yi neden tuttuğunu ve neden Plehve'yi Witte'nin yerine getirdiğini açıkça ortaya koyuyordu.

Çarın yanlış tutumu yüzünden Rusya'nın zor ve felâketli bir döneme girdiğini işte o zaman anlamıştım.

Profesörler

Üniversite eğitimi, yalnız, öğrenciye bağımsız düşünmeyi öğretmesinden -aslında onu buna zorlamasından- ötürü değil, aynı zamanda öğrencinin önceki kaynaklardan elde etmiş olduğu bilgiyi yeniden gözden geçirmesini sağladığından ötürü de önemlidir. Ama birçokları, eski görüşlerini bırakarak değil, ken-

di düşünce kalıplarına uyacak hazır doktrinlerden birini kabul ederek dünya görüşlerini değiştirirler. Tarih ve Filoloji fakültesinde bulunduğum sırada bu gerçeği öğrenmiştim. Orada dünya hakkındaki bu içgüdüsel duygumu doğrulayacak profesörler aramış, ve bulmuştum.

S. F. Platonov her bakımdan sert bir hocaydı. Her zaman kusursuz giyinen Platonov öğrencilerle hiç senli benli olmazdı. Ben kendisini Klyuçevski'den daha iyi bir tarihçi sayardım. Çünkü Klyuçevski tarihsel olayları ve kişileri bir takım gereksiz alaycı yorumlarla anlatırdı. Platonov ise her zaman açık konuşur ve hemen konunun can alacak noktasına girerdi. Öğrenciler kendisini çok severlerdi, ama ona, Moskova'da Klyuçevski'ye tapıldığı gibi tapılmazdı. Platonov bizi birçok gezilere götürdü. Önce Pskov'a, sonra Novgorod'a gittik. Platonov buralarda eskiden gelişmiş olan Rus demokrasisini anlattı bize.

Eski Yunanca profesörü Tadeuz Zelinski uzun boylu, yakışıklı bir adamdı. Dalgalı saçlarıyla eski Yunan heykellerine benzerdi. Sokratla Eflatun'dan, ya da Yunan kültürünün özünden, Güzelden ve İyiden sözettiği zaman Hıristiyanlıktaki fikirlerin çok daha eski bir gelenekten geldiği hakkında görüşümün doğru olduğunu anlardım.

O sıralarda henüz genç olan Profesör Mikael I. Rostovstev Roma tarihini bize çok iyi anlatırdı. Rus'un (Eski Rusya'nın) doğmasından önce Karadeniz kıyılarında gelişmiş olan eski Yunan şehirlerini anlatırdı. Rusya'nın kurulmasından önce Güney Rusya'da yerleşmiş olan toplum üzerinde verdiği konferanslarda, eski Rusya demokrasisi köklerinin çok daha eski çağlara gittiğini ve eski Rus devlet yönetme sanatı ile eski Yunan cumhuriyetleri arasında bir bağlantı bulunduğunu gösterirdi.

İlginç bir profesör de Nikolas Loski'ydi. Ona göre, ruhça bağımsız bir varlık olan insan kendi vicdanının sesini geliştirmeli ve kendi itilimlerine göre eylemde bulunmalı, kendi ruhsallığıyla uyuşmayan hiç bir dogmaya kapılmamalıydı. Canlı ve mâsum bakışlı, ufak tefek, gösterişsiz bir adamdı. Kendi dünyasında yaşar, öğrencilerin önünde bile çekingen davranırdı. 90 yaşını aşmış olduğu halde, hiç değişmemiş, her zaman genç ve her zaman yaratıcı kalmıştı. Hukuk fakültesine geçtikten sonra da Platonov'la Loski'nin derslerine devam ettim.

Hukuk fakültesinde iken Profesör Lev Petrajistki'nin Hukuk Felsefesi dersleri benim üzerimde çok büyük bir etki

bırakmıştır. O sıralarda daha 35 - 40 yaşlarındaydı (*). Derslerine şu sözle başlardı : "Polonya diliyle düşündüğüm, Alman diliyle yazdığım ve Rusça söylediğim için beni anlamakta biraz zorluk çekeceksiniz." Sonradan Rusçayı o kadar iyi öğrendi ki, Duma Meclisinin en iyi hatiplerinden biri oldu. O da, Zelinski gibi, Rusya ile Polonya arasındaki ilişkilerin yalnızca siyasî bağlarda kalmayıp kardeşçe ilişkilere dayanması gerektiğine inanan Polonyalılardan biriydi. Sonradan bu görüş Pilsudski Polonyasında hiç tutulmadı. Gerek Zelinski ve gerekse Petrajitski özgür düşünceli ve kültürlü Rusların bağımsız Polonya'dan yana olduklarını biliyorlardı. Bu görüşte olanlar Rus kültürünün değerini ve Rus sosyal düşünüşünü bildikleri için Polonya'da tutulmuyorlardı.

Petrajitski üstün bir adamdı. Hukukla ahlâk, kanunun kendisiyle devletin kurumlaştırdığı hukuk arasındaki ayrılığı ilk olarak kesinlikle o belirtmişti. Psikolojik hukuk görüşü ve siyasal bilim kuramı doğal hukuk fikrine dayanıyordu. Kendisi bu kuramı yeniden ortaya atanlardan biriydi ve o zamanki Rusya ortadan silinmemiş olsaydı bu kuram bütün dünyaca kabul edilecekti. Bununla beraber, bugünlerde yine onun öğretilerine bir dönüş var.

Benim için önemli olan Petrajitski'nin, deneysel psikolojiye dayanarak, hukuk ile ahlâkı insan kafasında bir arada yaşayan ve insanın iç dünyasına kılavuzluk eden iki ilke halinde tanımlamasıydı. Doğru ahlâk, içten gelen bir görev duygusuydu. Dışardan onu zorlayan bir şey olmadığını bilse bile, insan bütün hayatı boyunca bu görevi yapmalıydı. Petrajitski'ye göre, hukuk bir insan varlığının başkalarından neler bekliyebileceğini ve bunun karşılığında kendisinden neler beklendiğini gösteren bir iç duygudur. Petrajitski kuramını çocuklar üzerinde yaptığı deneylerle ispatlıyordu. Sonradan ben de bu usulleri kendi oğullarım üzerinde denedim ve çok doğru olduklarını gördüm. Galile astronomide ne ise, Petrajitski de hukukta oydu.

Petrajitski'nin çok önemli bir görüşü de, devletin kişi-üstü organik niteliğini tanımasıydı. Devletin yalnızca kanun ve düzeni yaşatmaktan öteye geçmesini, ve aynı zamanda toplumda yer alan ekonomik ve sosyal savaşa kılavuzluk etmesini istiyordu. Devlet otoritesinin, yalnızca sınıfsız bir toplumda düş-

(*) Sonradan Polonya'da intihar etti.

manları ezmek ve sömürmek için hâkim sınıf tarafından kullanılacak bir araç olduğunu savunan Marksist görüşü reddediyordu.

Marksist kurama göre proletarya iktidara geçer geçmez devlet otoritesi bir "proletarya diktatorası" olmaya mahkûmdu. Ama bu sınıf son bir sınıf, ve ideolojik bakımdan en yetkin sınıf olacağına göre, diktatörlüğe lüzum kalmayacak ve özgürlük çağı başlayacaktı. Petrajitski, yürürlükteki kanunların günlük hayatın ihtiyaçlarının çok gerisinde kaldığı, kanun ya da hukuk anlayışı büsbütün ayrı olan genç kuşakların ortaya çıktığı zamanlar üzerine tarihten birçok örnekler verirdi. İşçi sınıfının ortaya çıkmasıyla iş kanunlarının nasıl değiştiğini ve bu durumun bütün Avrupa'daki sosyal kanunları nasıl etkilediğini örnekleriyle anlatırdı. Bu özel durumda değişiklik meşru idi ve bundan kaçımlamazdı.

Petrajitski, aynı zamanda, Roma hukuku uzmanıydı da. Alman Medenî Kanununun hazırlanmasına katılmıştı. Roma hukukunun modern toplumlar tarafından körükörüne taklit edilmemesi gerektiğine inanıyordu. Çünkü, Roma hukuku biçimsel adalet ve insan kişiliği bakımından kısırdı. İsa'nın gelmesiyle yeni çağ başlamıştı. Petrajitski bütün yaratıcı çabaların Hıristiyanlığın sevme duygusundan çıktığı kanısındaydı.

Petrajitski kızıl saçlı zayıf bir adamdı. Basit bir görünüşü vardı, ama ahlâk ve ruh gücü bakımından üstün bir adamdı. Öyle bir etkisi vardı ki, onu dinledikten sonra artık eski hukuk ve ahlâk kuramlarına dönmek hemen hemen imkânsızdı. Petrajitski'nin kuramları, beylik hukuk ve ahlâk kuramlarına alışmış öğrencilere o kadar yeni ve o kadar ilginç gelirdi ki, Petrajitski derslerini 1,000 öğrencinin oturabileceği kadar büyük bir salonda vermek zorunda kalırdı.

Petrajitski sonradan, Hükümet başkanı olduğum sırada, beni sık sık görmeye geldi, sosyal ilişkilerin nasıl daha iyi bir düzene sokulabileceği üzerinde bana yararlı öğütler verdi. Ama ne yazık ki, 1917 şartları altında onun üstün öğütlerine uymak zordu.

1899 olaylarından sonra Üniversiteden ayrılmak zorunda kalan eski rektör Profesör Sergeyeviç'in Rus Hukuk Tarihi dersleri de inançlarımı güçlendirmek bakımından benim için çok önemli oldu. Eski hukuktan söz açtığı zaman hep On Birinci Yüzyılda Akıllı Yaroslav'ın çıkardığı *Rus Kanunu*'nda ve Vladimir Monomah'ın çocuklarına bıraktığı *Vasiyetname*'de (On

İkinci Yüzyıl) idam cezasına karşı hükümler bulunduğunu söylerdi.

Rus'daki hukuksal ilişkileri derslerinde anlatır, Rus'da Kralların Tanrısal Hakkı kavramının bulunmadığını belirtir, ve hâkim olan prensle halk meclisi *(veçe)* arasındaki ilişkinin derinliğinden söz ederdi. Platonov bu iki kurum arasındaki çatışmanın siyasî yanı üzerinde durduğu halde, Sergeyeviç bu ilişkiyi daha çok hukuk bakımından incelerdi.

Ben üniversiteye girdiğim sırada Korkunov ayrılmıştı; ama eserleri, özellikle Devlet Hukuku dersleriyle *Kanunlar ve Fermanlar* adlı tezini hepimiz yine okuyorduk. Korkunov bütün otoriter rejimlere karşıydı, ama Rusya'daki mutlakiyetin gelişigüzel bir polis rejimine benzemediğini göstermeye çalışmıştı. Çünkü, herkesi bağlayan bir hukuk vardı ve hükümdar bu hukuka dayanarak fermanlar çıkarıyordu, bu fermanlara herkesin uyması gerekirdi.

Ne yazık ki bu görüş yalnız kuramsal olarak doğruydu. Üçüncü Aleksandr bu hukuka bir dereceye kadar uymuştu ama, İkinci Nikola onu büsbütün bir yana atmıştı; hukuka ne kadar aykırı olursa olsun, kendi iradesinin bütün uyruklarını bağladığına inanıyordu.

Hukuk Felsefesi profesörü Nikolas Loski ile Roma Hukuku profesörü Petrajitski sezgiden elde ettiğim görüşlerin sistemli bir mantık çerçevesine girmesine yardım ettiler. Yaradılışım pozitivist olmaya elverişli değildi. Nietzche, Spencer ve Marx, hepsi de, ayrı ayrı yollardan, maddeciliğe dayanan bir inanca varmışlardı. Ben, böyle bir inancı hiç bir zaman kabul edemezdim. Madde gelişmesi nesnelerin gelişmesiydi, tekerlekli araba gide gide uçak olabilirdi. Ama bu, On Dokuzuncu Yüzyılda Rusya'da ve Batıda yaşayan okumuş halkın yüzde doksanının inandığı gibi, insan tabiatının da aynı yolu izleyeceğini göstermezdi. Bu inancın saçmalığını korkunç iki savaşla Bolşevizm ve Faşizm deneyleri göstermiştir. İyilik, güzellik, sevgi ve nefret insan yaradılışının değişmez elemanlarıdır ve Hıristiyan ahlâkı da, benim görüşüme göre, bunlara en çok yaklaşan ahlâktır. Bu, zor, hemen hemen elde edilemeyecek bir ülküdür. Birçok insana bu ahlâk saçma görünür, çünkü bir kimsenin düşmanını sevmesi insanın yaradılışına aykırıdır. Bazı insanlar da bu ahlâkı insan iradesini güçsüzleştiren bir şey sayarlar.

Bir öğrenci olarak bu problemle ilgilendim ve ilkel insanlar üzerine çok kitap okudum. İlkel toplumun modern insa-

na doğru ilerlediğini doğrulayacak bir tanıt arıyordum, ama bulamadım. Tersine, ilkel toplumlardaki ülkülerin aslında çağdaş ülkülerden pek farklı olmadığını gördüm. O sıralarda toplum hayatı, şimdi olduğu gibi, yine herkesin paylaştığı bir ülküye dayanıyordu; meselâ bir takım tanrıların varlığına... Bu belki putperestlikti ama, yine de paylaşılan bir fikrin ifadesiydi. Bundan başka, her toplumda, her zaman, bir çeşit evrensel ahlâk kuralı olduğunu da anladım.

Bir insanın kendisine özgü dünya görüşü, yalnızca mantık yoluyla bir seçme yapmak sorunu değildir. Nasıl müziği ve resmi bir türlü anlayamayan insanlar varsa, üç boyutlu "bilimsel" dünyada yaşayan ve hayattaki "akıldışı" elemanların varlığını duymayan insanlar da vardır. Bir ara, iyi bir dostum bana, Tanrıyı bir türlü ne anlayabildiğini ne de duyabildiğini söylemişti. Ona şu cevabı vermiştim: "İşte senin dinin de bu." İnsan dinci bir varlıktır. Dünyaya, her zaman içinde duyduğu şeye göre yeniden biçim vermeye çalışır. Bu dinsel bir içgüdüdür; herhangi bir bilimi izlemez.

Okuldayken, Vladimir Soloviyev'in, maddeci teorilerin insan varlıklarını büyük bir makinanın küçük dişlileri haline getirdiği sözü benim üzerimde büyük bir etki bırakmıştı. Bu bakımdan, insanları bir sınıf savaşının araçları haline getirmek istemeyen, insanın toptan kurtuluşu için çalışan Sosyalist Devrimcileri - ve Populistleri - her zaman sevmişimdir.

Genç Marksist iktisatçı Peter Struve'nin eleştiri yazılarını da okudum. Ama bireyin varolmadığı ve nicelik bakımından bir yana bırakılabileceği sözlerini görünce Marksizmin bana göre olmadığını anladım. Marx ve Engels'in *Communist Manifesto*'su bu duygumu doğruladı; çünkü *Manifesto* insan ahlâkını sınıf savaşında bir araç sayıyor ve işçi sınıfı ahlâkının kapitalist dünya ahlâkıyla ortak hiç bir yanı bulunmadığını ileri sürüyordu.

KURTULUŞ HAREKETİ

1905 DEVRİMİ VE ANAYASA BEYANNAMESİ

Benim Rusyam

Benim inancıma göre, yurdunu düşünen herkes onu kendi düşündüğü gibi görür, nasıl olmasını istiyorsa öyle bir görünüm taşır kafasında. Bir genç olarak, benim de, kendime göre bir Rusya görünümüm vardı; ama böyle bir Rusya gerçekte yoktu ve hiç bir zaman da olmadı. Ben, tarihin mantığına güvenerek, bunun zorunlulukla gerçekleşeceğine inanıyordum. Bu inancım da, öteki inançlarım gibi, hiç bir zaman vazgeçmediğim içgüdüsel inançlarımdan biriydi; ve bu inancımı üniversite yıllarımda, Platonov ve Sergeyeviç gibi insanlar doğrulamıştı.

Taşket'te daha bir lise öğrencisiyken İngiliz tarihçisi Buckle'ı okumuş, bir ülkenin tarihsel gelişiminin yalnız halkının isteklerine değil, aynı zamanda coğrafyasına ve tarihine de bağlı olduğunu anlamıştım. Avrupa kıtasından ayrı olduğu için, binlerce yıldanberi tam olarak istilâya uğramamış olan İngiltere halkının eline oldukça serbest bir gelişme fırsatının geçmiş olduğunu görüyordum. Rusya ise, bana göre, Britanya'nın tam karşıtıydı ve bu yüzden, kötü bir tarihi vardı. Süreksiz olarak saldırılara uğramıştı; önce Asya göçebeleri, sonra da Litvanyalılar, Töton Şövalyeleri, Polonyalılar, İsveçliler ve Türkler Rusya'ya saldırmıştı. Bütün bu saldırılar ülkenin siyasî gelişimini yavaşlatmış, ama millî birlik duygusunu da güçlendirmişti. Rurik hanedanının prensleri arasında yapılan savaşlara rağmen bu duygu yaşamış ve çeşitli bölgelerin halkı bu sayede Moskova'nın çevresinde toplanmıştı.

Rus millî bilincinin uyanmasında Kilise büyük bir rol oynamıştı. Rusya, Batıdaki gibi laik bir kültür kurmak olanağından yoksun kalınca, Kilise kültürüne, kutsal kitaplara ve dinsel yorumlara dönmüştü. Rusya'nın daha başlangıçta Hıristiyan-

lığı kendi anladığı dille kabul etmiş olması çok önemlidir. Bunun sonucu olarak, Batıda uzun zamandanberi bırakılmış olan fikirler Rusya'da kök salmıştır. Bütün sosyal imtiyazlarından vazgeçerek, yoksulların ve muhtaçların arasında yaşamış olan, ünlü boyar ailesinin çocuğu Peçersk'li Teodosiusla On Dokuzuncu Yüzyılın "halka inme" akımı arasında bir benzerlik görülebilir; kardeşleri Prens Svyatopolk'un gönderdiği kaatillere karşı, İsa adına, canlarını korumak istemeyen Boris ve Gleb adındaki Rus ermişleriyle, kötülüğe karşıkoymamayı savunan Tolstoy arasında bir paralellik vardır; ya da, son olarak, On İkinci Yüzyılda idam cezasını bütünüyle reddeden Vladimir Monomah'la, İkinci Aleksandr'ı öldürenlerin idam edilmemesini Üçüncü Aleksandr'dan açık bir çağrıyla isteyen Vladimir Solovyev arasında oldukça benzerlik kurulabilir. Vladimir Solovyev, Çarı öldürenlerin affedilmelerini isterken, bunu, onlara karşı sevgi beslediğinden ötürü yapmıyordu; yalnızca, Çarın, bu davranışıyla, Ortodoksluğun üstünlüğünü ve elinde kuvvet olduğu halde suçluyu affeden bir Hıristiyan kıralın büyüklüğünü göstermesini istiyordu.

Ama, bu davranışın iyi olduğu kadar kötü bir yanı da vardı. Çünkü, bu yüzden, Rusya'da bir kanun anlayışı *(pravo)* gelişmemiş, onun yerine bir dostluk ve eşitlik ruhu yerleşmişti.

Gerçekte de, On Dokuzuncu Yüzyıl Rus aydınlarının çoğundaki (özellikle Slavcılar ve Populistler) devlet otoritesi ve formel kanun düşmanlığının kaynağını bu gelenekte aramak gerekir.

Rus tarihini anlamak için, Dostoyevski'nin şu sözlerini akıldan çıkarmamak gerek: "Rusya üzerine yargıya varmak isteyenler, yargılarını onun adına yapılan cinayetlere göre değil, Rus halkının gerçekleştirmeye çalıştığı ülküler ve amaçlara göre vermelidirler."

Ruslar her zaman için yurtlarının yönetimine katılmak istemişlerdir. Eski Rusya'da, Kiev Rusyasında, Pskov ve Novgorod'da, zamanına göre oldukça serbest sayılabilecek bir sistemin bulunduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu sistemde ***veche*** denilen halk meclisi büyük bir rol oynardı. İkinci Aleksandr'ın arkadaşı olan büyük şair A. K. Tolstoy, epiklerinden birinde, Novgorod Cumhuriyetinin yıkılışını anlatır: Halkı meclise toplamak için çalınan çanın Moskova'ya götürüldüğünü hatırlayan Kiev ermişi Prens Vladimir kadehini şu sözleri söyleyerek kaldırır : "Eski Rus ***veche***'si şerefine! Özgürlük şe-

refine, namuslu Slav halkı şerefine! Novgorod çanı şerefine içiyorum. Ve o çan tuzla buz olsa da yine, gelecek kuşaklarımızın yüreklerinde çalacaktır!"

Korkunç İvan zamanındaki Toprak Meclisi *(Zemski Zabor)* da başka bir örnektir. Korkunç İvan, gençliğinde kendi hükümetine ve sosyal sistemine karşı şiddetle başkaldırmış şehir ve köylerdeki cemaatlere kendilerini yönetme hakkını vermişti.

Demokrasi fikri Kargaşalık Devrinde de, On Sekizinci Yüzyılda da gelişmeye ve yayılmaya devam etmiştir. Bu fikir, gelişimin ana yoluydu, çünkü halk tarafından isteniyordu.

Kargaşalık Devrinde, Boyarlar, Moskova tahtına geçmek isteyen Polonyalıdan, gelişigüzel tutuklama ve işkenceyi, mahkemesiz idamı ve öteki zor hareketlerini önlemeyi garanti eden, Boyarların ülkenin yönetiminde söz sahibi olmalarına izin veren bir anayasa imzalamasını istemişlerdi. Aynı şey bir süre önce, Godunov hanedanının yıkılmasından sonra tahta seçilmesi üzerine Prens Şuskin'den de istenmişti.

Fransa'da Etat - Generaux, On Üçüncü Louis'nin çocukluğundan Fransız İhtilâlinin patlamasına kadar toplanmadığı halde (1614'den 1789'a kadar), Muskovi'de çarlar Büyük Petro'nun babasının ölümüne kadar Toprak Meclisleriyle birlikte ülkeyi yönetmişlerdi. Ancak Büyük Petro Avrupa'yı gezdikten sonradır ki, o sıralarda Avrupa'da geçerli olan mutlakiyet Rusya'da kurulmuştur. Ama Petro'nun ölümünden beş yıl sonra tahta geçen İmparatoriçe Anna, Yüksek Özel Kurulun isteğine uyarak bazı anayasa "maddelerini" yine kabul etmişti.

Anayasa Savaşı

Fransız Devriminin fikirleri, hemen, Rus kamu oyunda derin etkiler yaratmıştır. Rusya'da anayasa (meşrutiyet) sisteminin kabulünü isteyen bir hareket baş göstermiş, ve bunun sonucunda, 14 Aralık 1825'de, mutlakiyete karşı muhafız subaylarının *(Dekambristler)* düzenledikleri ilk ayaklanma olmuştur.

Gerek Birinci Aleksandr, gerekse Birinci Nikola serfliğin kaldırılması gerektiğini biliyorlardı, ama ikisi de soyluların karşı koymalarından korkarak bu konuda bir adım atamadı.

İkinci Aleksandr daha akıllı bir siyaset izledi. Serfleri kurtararak ve birçok reformlar yaparak Rusya'nın temellerini attı. Üçüncü Aleksandr zamanında yapılan bütün teşebbüslere rağmen bu reformlar bir daha geri alınamadı. Günü geçmiş mutlakiyetin yerine bir anayasa sistemini koymanın zamanı gelmişti artık.

Serflerin kurtuluşu Rusya'da yeni bir gelişim dönemini, sanayi alanında ilerleme çağını açtı. Rusya'da da Batıdaki gibi özel bankalar açıldı, demiryolları gelişti. Sanayi programlarından, inşaat projelerinden, demiryolları ve başka istatistiklerden anlaşılacağı gibi, bu gelişme hızı 1890'da artmıştı. Bu, bir bakıma, 1891 yılındaki kötü hasattan sonraki kıtlığın, gerek köylü, gerekse soylu sınıfta görülen ekonomik çöküntünün sonucuydu. Bu ekonomik yıkıntıdan sonra, halk, Hükümeti yöneten gerici bakanların, ülkenin ekonomik ve moral hayatım boğan davranışlarına bir son vermek zamanı geldiğini artık anlamıştı.

Ama bir başka faktör daha vardı; bu da, Sergey Yu. Witte'nin ortaya çıkmış olmasıydı. Ülkenin ekonomik hayatının yeniden örgütlenmesi, bu son derecede kaabiliyetli adamın ellerine bırakılmıştı. Gerek dış, gerekse iç politikanın biçimlenmesinde bu adam başlıca rolü oynuyordu. 1903 yılında Witte'nin yerine inatçı bir gerici olan Plehve'nin geçirilmesiyle, İmparatorluğun siyasî hayatı temellerinden bozulmaya başladı. Bu dönem Rus tarihinde 1905 Devriminin başlangıcı sayılabilir. Plehve o kadar yıkıcı bir politika izledi ki, yalnız *zemstvo*'lardaki ileri insanlar ve aydınlar değil, işçiler de -sonra köylüler bile- yavaş yavaş ihtilâlci olmaya başladılar.

Tarihsel bir kalıntıdan başka bir şey olmayan mutlakiyetin artık son günleri gelmişti. Böyle olduğu halde, İkinci Nikola, büyükbabasının başladığı reformları tamamlayacağı ve bir anayasa tanıyacağı yerde, Plehve gibi adamların yardımıyla, karanlık çağların mutlakiyetine dönmeye çalışıyordu. İkinci Nikola zamanının kötü yönetimi artık tarihin geri döndürülemeyeceğini göstermişti. Yirminci Yüzyıla girildiği sırada, mevcut durum karşısındaki hoşnutsuzluk ve daha iyi bir duruma geçme umudu halkın büyük bir kısmına yaygındı.

Rus olmayan bölgelerde izlenen Ruslaştırma politikası da özel bir tartışma konusuydu. Bunun nedeni, Rus vilâyetlerinde başka ulusların özgürlüklerine kendi özgürlüklerinden çok saygı gösterilmesi değil, Rus olmayan bölgelerdeki yöneticilerin halkın özgürlük duygularını hiçe saymalarıydı.

Bu ve buna benzer sorunlar Yüzyılın başlangıcında, benim üniversitede bulunduğum sıralarda günün sorunları haline gelmişti. Mutlakiyetin kaldırılması için bütün yurtta geniş bir hareket başgöstermişti.

1902 sonbaharında bir gün, biri, Üniversiteye haftalık *Osvobojdeniye* (Kurtuluş) dergisinin bir sayısını getirdi. Bu dergi bir yıl önce Peter Struve adında bir Marksist tarafından Stuttgart'ta yayımlanmaya başlamıştı. Hepimiz şaşırdık ve heyecanlandık. 1890 ortalarındanberi örgütlenmekte olan gizli çalışma hakkında o zamana kadar en ufak bir fikrimiz yoktu. Bu dergi hareketin resmî organıydı; *zemstvo* liberalizmini aydın, liberal, radikal ve sosyalist fikirlerle kaynaştırıyordu. Bu gizli dergide yayımlanan yazılarda tabiî ki imza yoktu; ama yazıların üslûbundan ve Rusya'da olup bitenler üzerine verilen bilgilerden, yazarların liberal ve solcu çevrelerin ünlü ve etkili kimseleriyle yakından ilişki kurmuş oldukları açıkça anlaşılıyordu. Derginin amacı, eğitim görmüş sınıf arasında, Rusya'da bir anayasanın kabulü için propoganda yapmaktı. Dergi sonradan o kadar çok yayıldı ki, valilerden başketteki bakanlara kadar bütün hükümet memurları bile okumaya başladılar. Biz öğrenciler de derginin bir sayısını ele geçirmek için can atıyor, birimiz ele geçirince hemen paralanıncaya kadar birbirimize yüksek sesle okuyorduk. Dergide, resmî basında bulunmayan zengin bilgiler vardı.

1904 yılının başında, derginin çevresinde, "Kurtuluş Birliği" denen büyük bir yeraltı örgütü kuruldu. Bu örgütü bir takım *zemstvo* üyeleriyle Petrunkeviç, Prens Şahovski, Prens Dolgoruki, Rodiçev ve daha başkalarının liderliğindeki liberal ve sosyalist şehir aydınları yönetiyordu. Daha bu Birliğin üyesi olamazdım, çünkü çok gençtim ve Birliğin üyeleri halkça tanınmış, ünlü kimselerdi. Bununla birlikte, Birliğin teknik işlerine yardım eden gençler arasına ben de katıldım; dergiyi dağıtıyor, buna benzer daha bir sürü ayak işleri yapıyordum.

Bazı kimseler, 1905 İhtilâlinin Rus - Japon savaşının ve bu savaşta Rusya'nın yenilmesinin sonucu olduğunu sanırlar. 1901'denberi Rusya'da geçen olaylar incelenecek olursa, bunun gerçeğe uymadığı görülür. 1905 İhtilâlini yaratan Japon savaşı değildir. Bu savaş İhtilâli yalnızca bozmuş ve biçimini değiştirmiştir.

1904 Haziranında Üniversiteden çıktıktan sonra, ilerde kayınpederim olacak Baranovski'nin malikânesine gittim. Malikâne, Kazan vilâyetinde Kaikni köyüne yakın bir yerdeydi. Olga Baranovski ile orada evlendim ve sonbahara kadar orada kaldım. Karışıklık sıralarında bile gazeteler haftada bir ya da iki kere geliyor, son savaş haberlerini bir an önce okumak için sabırsızlanıyorduk.

Temmuz içinde bir gün, yeni gelen gazeteleri almış, bir ormanın kenarında karımla birlikte gezintiye çıkmıştık. Gazeteleri açtığımızda, birdenbire gözümüze bir haber çarptı: İç İşleri Bakanı Plehve, 15 Temmuz günü, Çara gitmek üzere Petersburg'da Zabalkanski Caddesinden geçerken, Igor Sazonov adında eski bir üniversite öğrencisinin attığı bir bombayla öldürülmüştü.

Haberin bende -sanırım birçok insanlarda da- yarattığı karışık duyguları anlatmak zor: bu bir çeşit sevinç, rahatlama ve büyük bir gelecek umudunun karışımı bir duyguydu. Sonbaharda, Petersburg'a döndüğümde, şehri tanınmaz halde buldum, hava olduğu gibi değişmişti. Plehve'nin ölümü büyük bir sevinç ve heyecan uyandırmıştı. Onun yerine Vilna genel valisi Prens Svyatopolk - Mirski tâyin edilmişti. Kendisini tanıyanlar, yeni İç İşleri Bakanının saygıdeğer bir kimse olduğunu söylüyorlardı. Kültürlü, iyi eğitim görmüş bir adamdı ve selefinden daha modern görünüşlüydü. Politikasında, her zaman, halkın düşüncesini gözönünde bulunduracağını söyleyerek işe başladı. Sonradan bakanlığı dönemi "siyasi ilkbahar" diye anılmıştır.

Petersburg'a döner dönmez hemen baroya yazıldım. Böylelikle bir an önce siyasî dâvalar alan avukatlarla birlikte çalışmak, siyaset ve meslek hayatına atılmak istiyordum. Avukatlık hayatım biraz garip başladı. Baroya girebilmek için müracaat sahibini iyi tanıyan üç kişinin referans vermesi ve namusuna kefil olması gerekiyordu. Ben eski bir valiyi, eski Taşkent temyiz savcısını, ve Devlet Konseyi üyelerinden, halk ve arkadaşları tarafından çok sevilen Senatör Koni'yi referans olarak gösterdim. Ama hâtâ etmişim. Meğer bu yüksek referanslar Baroya alınıp alınmamam konusunda karar verecek Genç Avukatlar Kurulunca kabul edilemezmiş. Gösterdiğim referansların yüksek bürokratik çevrelere mensup oldukları ileri sürülerek müracaatım reddedildi. Önce kızdım, neredeyse Baroya yazılmaktan vazgeçecektim. Ama arkadaşlarım direttiler ve kuru-

hun genç avukatlarınca siyasî bakımdan kabul edilebilecek referanslar buldum. Böylece genç bir avukat olmuştum artık. Ne olursa olsun siyasî dâvalardan başka dâva almak niyetinde değildim, bu düşünceyle hemen hukukî yardım teşkilâtına başvurdum. Petersburg, Moskova ve daha bazı şehirlerde, özellikle işçi sınıfının bulunduğu bölgelerde, şehrin uzak yerlerinde, yoksul halka parasız hukukî yardımda bulunan guruplar vardı. İşte şehir halkının en aşağı katlarını, özellikle işçi sınıfını ilk olarak buralarda tanıdım.

Halk Kulübünde *(Narodni Dom)* ayrı bir odada çalışmaya başladım. Kulüp, iyi bir yardımsever olan Kontes Sofya Panin tarafından kurulmuştu. İş yavaş yavaş beni iyice sarmaya başladı. Danışmaya gelenler, özellikle kadınlar, saatlerce oturup konuşuyorlar, herşeyden yakınıyorlar ve dertlerini döküyorlardı. Zaman geçtikçe çevrem bir çok genç avukatla doldu ve sonradan kendileriyle yıllarca birlikte çalıştım; içlerinden biri de Hükümete geçtiğim sırada özel kalem müdürüm oldu.

Bu sırada Kurtuluş Birliği, ziyafet kampanyası denen hareketi örgütlüyordu. İkinci Aleksandr'ın hukuk reformlarının on dördüncü yıldönümünde Petersburg'da, Moskova'da ve daha bir çok yerde ziyafetler verilecekti. Bunlar, gerçekte, aydınlarla serbest meslek adamları arasında yaygın siyasî kuvvetlerin bir gösterisi olacaktı. Bu ziyafetlerin hepsinde de işçilere yer ayrılmıştı, ama ayrılan yerlerin pek azı doldurüldü. Benim gibi gençler ise, gençliğimiz düşünülerek, resmen çağrılmamıştık; buna rağmen biz onların sekreterliğini yapıyor, çağırılanlara ziyafet gününü söylüyor, her yana davetiyeler gönderiyor, daha bir çok şey yapıyorduk. Gerçek amacımız bir anayasa isteğini ortaya atmaktı; bu yüzden ziyafetler her yanda büyük etki yarattı.

Svyatopolk-Mirski'den başka bütün hükümet adamları bu ziyafetlere kızdılar. Ancak, *zemstvo* üyelerinin 11 Kasımda yapacakları kongrenin resmen yasaklanması üzerine, üyeler gizlice toplanarak Rusya'da bir meşrutiyet hükümeti kurması için Çara başvurmaya karar verdiler.

Svyatopolk - Mirski "baharının", halkın yeni bir düzen dileğini bir dereceye kadar gerçekleştirecek bir takım değişiklikler getireceği hakkında yaygın olarak beslenen umut doğru çıkacağa benziyordu. 12 Aralık 1904'de Çar bir takım değişiklikleri kabul eden bir bildiri yayımladı. Bu bildiride önce din öz-

gürlüğü, sonra söz özgürlüğü ve basın kanunlarında yapılacak bir reform ve üçüncü olarak da, iş kanunlarının yeniden gözden geçirilmesi ele alınıyordu. Hemen, bu sorunları incelemek ve tavsiyelerde bulunmak üzere, Devlet Konseyi üyelerinin ve öteki büyüklerin başkanlığında komiteler kurulacaktı.

Bundan az sonra, Petersburg'un çok sevilen Metropoliti Antoni'nin başkanlığında Sinod Meclisi, Kiliseyi ilgilendiren işlerde tam bir bağımsızlık isteyen bir karar kabul etti. Sinod yönetimi din kanunlarına aykırı bulunuyor ve Din Kurulunun bir patrik seçmek üzere toplanması teklif ediliyordu. Metropolitlerin halk adına konuştukları Muskovi zamanındanberi ne Sinod ne de herhangi başka bir Kilise sesini çıkartmadığı için bu karar büyük bir vesika sayıldı ve o zamanki halkı şaşırttı. Bundan sonra Kilise, Ortodoks Kilisesinin bağımsızlığı üzerine gereken kanunu hazırlamak üzere "Hazırlık Komitesi" adı verilen komiteyi kurdu. Çarın bildirisinden sonra, Eski İnançlar Kilisesinin tanınması için gerekli adımlar atıldı ve Eski İnançlar mezhebine karşı o güne kadar yapılmakta olan kovuşturmalar durduruldu. Vaftizciler ve Quakerler gibi Protestan mezheplerinin durumları düzelmedi ama, eskisine göre biraz daha iyileşti.

Öteki komitelerin yaptıkları çıkışlar bunlarınki kadar başarılı olmadı, çünkü bundan kısa bir süre sonra, 9 Ocakta hava birdenbire değişti.

1905

9 Ocağı, daha doğrusu, Kanlı Pazar denilen günü hazırlayan olaylar 1901'de Moskova'da başlamış ve temeli, bir dereceye kadar, o sırada Genel Vali olan Çarın amcası Grandük Sergey tarafından atılmıştı. Grandük, işçi sınıfının durumunun düzelmesine çalışacak ve Hükümet makamlarının emrinde bulunacak sendikaların kurulması fikrini savunuyordu. Bu sendikalar, pek açıkca olmasa da, Hükümetin sanayicilere baskı yapmasına yarayacaktı; çünkü sanayiciler, mutlakiyeti kaldırıp yerine meşrûtiyet kurmak isteyen *zemstvo*'lara yaklaşacak kadar ilerici olmaya başlamışlardı.

Üniversite eğitimi görmüş zeki bir adam olan Moskova Gizli Polis şefi Zubatov, polis sendikaları kurmuştu. Zubatov, Bis-

marck'ın Almanya'daki deneyini Rus şartlarına göre değiştirerek taklit etmeye çalışıyor, bir yandan sosyalist partilerin işçi sınıfı üzerindeki etkisini önlemeye uğraşırken, öte yandan da açıkca işçiden yana bir politika izliyordu.

Zubatov, 1903'de yerinden alındı. Yeni hareket fazla "başarılı" olmuş, Zubatov'un ajanları genel grevlere katılmış, hattâ bu grevleri örgütlemişlerdi bile. Meselâ, Odesa'daki grevin baş kışkırtıcısı Şayeviç adında bir polis ajanıydı. Zubatov yerinden atıldığı halde, hazırladığı plân görülmemiş ve hiç umulmadık bir sonuç verdi: kurmuş olduğu polis sendikaları gerçek sendikalar haline geldi. 1903'de bu hareketin Petersburg'daki lideri, daha yeni papaz olmuş, Georg Gapon adında genç ve zeki bir din adamıydı. Gapon'un hikâyesi, herkesin bildiği gibi, çok kötü bitti; ama ben kendisinin başlangıçtanberi yalnızca bir polis ajanı olduğuna hâlâ inanmıyorum. Genç papazın gerçekten işçi sınıfına yardım etmek istediğini sanıyorum. Kendisi sonradan siyasî tuzaklara düşürülmüş olabilir; ama bence, Gapon baştanberi, bile bile, polisin *kışkırtıcı bir ajanı* olarak işçiler arasına katılmamıştır. Böyle de olsa, Gapon işçilere karşı çok iyi davranan bir adamdı. Babası basit bir köy papazıydı; Gapon da halkı çok iyi anlıyor ve onlarla konuşmasını biliyordu. Gapon'un halk kitleleri üzerinde şaşılacak bir etkisi vardı ve Gaponist hareket Petersburg'da korkunç derecede yaygın bir hâle gelmişti. İşçilerin doğrudan doğruya Çara başvurmaları gerektiği üzerine söylediği sözler dinliyecileri etkiliyor, Saraya yürümek ve işçilerin dertlerini bir gösteri şeklinde Çara sunmak fikri çarçabuk yayılmaya başlıyordu. Bu dönemde Gapon'un işçiler üzerinde, bütün yeraltı örgütlerinden ve sosyalist partilerden daha etkili olduğu su götürmez bir gerçektir.

Sosyalist partiler başlangıçta Gapon'cu hareketle pek az ilgilendiler. Sonra zamanla uyandılar ama, artık Gapon'un etkisini önleyemeyecek kadar geç kalmışlardı. Şubat başlarında işçiler sabırsızlanmaya başladılar ve Saraya yürüyerek Çara bir dilekçe vermek için hazırladıkları plânları tamamladılar. Dilekçe hazırlandı; polis, işçileri önlemek ya da Gapon'un faaliyetini durdurmak için hiç bir şey yapmadı.

Elbette Svyatopolk - Mirski fazla bir şey yapamazdı; çünkü artık İç İşlerine bağlı polis dairesine bakmıyordu. Bu görevini eski Moskova Polis Müdürü General Trepov'a bırakmıştı; Generalin yıldızı ise son zamanlarda saray çevrelerinde pek parlamıştı. Grandüşes Elizabeth, Generali himayesine almış ve ken-

disini kızkardeşi Çariçe ile Çara tavsiye etmişti. General, az sonra, sarayın tuttuğu başlıca adamlardan biri oldu.

Bu yürüyüşü örgütleyenler, yürüyüşten önce, polislerle bazı muhafız kıtalarının alârm durumuna geçirildiklerini öğrendiler. Cumartesi gecesi ortalıkta gergin bir hava vardı. Kanlı bir çarpışmayı önlemek umuduyla, İç İşleri Bakanını görmeye giden politikacıların tutuklandıkları ve sonradan salıverildikleri haberi gerginliği büsbütün arttırmıştı. Pazar sabahı ben de, Aleksandr Ovsiyannikov adındaki öğrenci arkadaşımla birlikte yürüyüşü seyretmek üzere Nevski Prospekt'e gittim.

Ortalık görülecek bir şeydi. Bütün Nevski Prospekt boyunca işçi mahallelerinden akın akın asık yüzlü işçiler geliyordu, hepsi en güzel elbiselerini giymişlerdi. Gapon, elinde haç, yürüyenlerin önünde gidiyor, bir çok işçi de haçlar ve Çarın resimlerini taşıyordu. Bu büyük yürüyüş kolu oldukça yavaş gidiyordu. Biz de, Liteyni'den sonra, bütün Nevski Prospekt boyunca yürüyenlere katıldık. Halk caddelerin iki yanında sıralanmış, işçilerin yürüyüşünü seyrediyordu; herkeste büyük bir heyecan vardı.

Kışlık Sarayın bulunduğu Aleksandr Bahçesine daha yeni varmıştık ki, birden, borazan sesleri duyuldu. Bunlar süvarilerin dikkat işaretleriydi. Borazanların ne demek olduğunu anlamayan ve olup bitenlerin farkına varmayan yürüyücüler durdular. Karşıda, sağ yanda bir polis taburu vardı; hiç bir düşmanca davranış görülmediği için işçiler yürüyüşlerine devam ettiler. Bu arada, Petersburg Askerî Bölge Komutanlığı yönünden bir süvari birliği çıktı ve ilk ateş açıldı. Meydanın Amirallik Dairesi karşısına gelen yanında, hazır durumda olduğu anlaşılan başka bir asker birliği de ateş etmeye başladı. İlk yaylım ateş havaya, ikincisi kalabalığa yöneltildi. Bir çokları yere yuvarlandı. Paniğe uğrayan kalabalık geriye dönüp, her yana kaçışmaya başladı. Arkalarından ateş ediliyordu. Biz de herkes gibi tabana kuvvet kaçmaya başladık. O sırada nasıl korktuğumu anlatamam. Hükümetin büyük bir hata işlediği açıktı; halkın niyetini hiç anlayamamıştı. Yürüyüşü örgütleyenlerin plânları ne olursa olsun, saraya yürüyen işçilerin kötü bir niyetleri yoktu. Saraya varıp yere diz çökeceklerdi, o kadar. Çarın kendilerini görmeye geleceğine, ya da, hiç olmazsa balkona çıkacağına, büyük bir içtenlikle inanmışlardı. Yalnızca kurşunlar karşılamıştı onları. Bu, hem krallığın, hem de Rusya'nın çok pahalıya ödediği tarihî bir hatadır.

İlk tahminler, en az iki - üç yüz kişinin öldürüldüğünü ya da yaralandığını gösteriyordu. Hemen cankurtaran arabaları getirildi; yaralanmayanlar yaralanmış erkeklerin, kadınların ve çocukların taşınmasına yardım ettiler. Her şey büyük bir karışıklık içinde bitti ve kalabalık yan sokaklara dağılmaya başladı. Gapon bazı iyi niyetli kişiler tarafından kurtarıldı, sakalı kesildi ve üzerine sivil elbise giydirilerek şehirden uzaklaştırıldı. Bulunduğu yerden, işçilere uzun bir mesaj gönderdi, krallığa ve Çara sövüp saydı.

Kanlı Pazar gününün olayları, o zamana kadar yapılan propogandanın etkisinde kalan işçi kitlelerinin görüşlerinde köklü bir değişiklik yaptı. General Trepov'la, bu çılgınca harekete göz yumanlar, Çarla basit işçi kitleleri arasındaki manevî bağı böylece koparmış oldular.

Az sonra Baro Kurulu, bu facianın kurbanlarına yardım etmek için özel bir komite kurdu. İşçi sınıfının yaşadığı bölgeleri gezecek ve olaylara karışanların ailelerindeki kayıpları tesbit edecek kimseler aranıyordu. Bu işe büyük bir istekle katıldım. Şehrin her yanına dağılmış işçi evlerini ziyaret edecektim. Oturacak bir damları bulunan işçi aileleriyle korkunç mağaralarda yaşayan işçiler arasında ne kadar büyük ayrılık olduğunu o zaman gördüm. Kocaları öldürülen kadınlar bütün bu olup bitenlerden şaşırmış ve korkmuştular; bunların nasıl olduğunu bir türlü anlayamıyorlardı. "Eninde sonunda," diyorlardı, "hiç bir kötü niyetleri yoktu ki!" Yalnızca bir istida vermek istiyorlardı, oysa kurşunlarla karşılanmışlardı. Bu kadınların hiç birinde küskünlük ya da kin yoktu; yalnızca, hayatlarının akışını değiştirecek bir olay olmuştu, o kadar.

Kanlı Pazar günü, sol propogandasının çok işine yaradı. 9 Ocaktan sonra işçiler arasında bir hukuk danışmanı olarak çalışmalarım ve işçi evlerine yaptığım ziyaretler, bende bu propogandanın yanlış temellere dayandığı, "bilinçli işçi" fikrinin yalnızca iyi bir dilek olduğu kanısını uyandırdı.

Pazar günü gördüğüm olaylar, bende unutulmaz bir izlenim bırakmıştı. Ülkenin savaşta bulunduğu ve Rus Ordusunun geriliediği bir sırada, İmparatorun muhafız alayları işçilere ateş açmak gibi saçma ve korkunç bir emre körükörüne uymuşlardı! Ordunun durumu ve askerlerin morali bana çok önemli görünüyordu. Ordu ile halk arasında sağlam ve kuvvetli bir bağ olması gerektiğini anlıyordum.

Eve döndüğüm ve biraz yatıştığım zaman, muhafız subaylara bir mektup yazdım. Neler yazdığımı şimdi tam olarak hatırlamıyorum, ama duygularımı dosdoğru anlattığımı biliyorum. Ordunun Rusya için cephede çarpıştığı bir sırada, bütün Avrupa'nın gözleri üzerimizdeyken, onların, cephe gerisinde kendilerini savunamayacak durumda bulunan işçilere ateş açtıklarını ve böylelikle ülkenin dışardaki itibarına büyük bir darbe indirdiklerini hatırlattım. Muhafız subayları arasında bir çok tanıdığım vardı. Bunlardan biri de Birinci Muhafız Topçu Tugayında subay olan kayınbiraderimdi. Mektuba imzamı attım ve kopyalarını dağıttım. Tatsız bir sonucu olmadı bunun. Mektubu gönderdiğim subayların hepsi mertçe davrandılar ve hiç biri beni ele vermedi; mektubu polise aktarmadılar. Pazar sabahı Nevski Prospekt'te geçen olaylar kafamda öylesine yer etti ki, o günden sonra bürokrasi çevrelerindeki arkadaşlarımla ve tanıdıklarımla ilişkimi bütünüyle kestim.

28 Şubat 1905 hiç akıldan çıkmayacak bir gündür. O gün, yalnızca bir rastlantı olarak, çok önemli üç kararname birden yayımlandı. Bu üç kararnamenin aynı günde yayımlanmış olmasına, benim bildiğim kadarıyla, kimse akla yakın bir sebep gösterememiştir. İlki, Çar İkinci Nikola'nın bütün "namuslu Rusların" taht çevresinde toplanmalarını ve Rusya için gerekli olan eskiden kalma Çarlık yönetimini karışıklıklara karşı korumalarını isteyen bir beyannameydi; ikincisi Buligin'in, bir istişarî devlet Duma'sının ana çizgilerini hazırlamak üzere, yeni İç İşleri Bakanı olarak tâyin edildiğine dair emirnameydi; üçüncü kararname de, halkın çeşitli katlarını temsil eden kimselerin verecekleri ya da gönderecekleri dilekçelerin geri çevrilmemesini Senatoya emreden bir fermandı.

Çarın yayımladığı bu üç kararname herkesi şaşırttı, ama halk daha çok istişari bir devlet Duma'sının kurulmasına dair emirname üzerinde duruyordu. Dilekçeler üzerine çıkarılmış olan ferman da çok önemliydi, çünkü bu fermanla herkese toplantı yapmak, dilekçeler hazırlamak ve bunları Senatoya göndermek hakkı tanınmış oluyordu. Ama bu ferman sonradan başka bir önem kazandı. 1906 Temmuzunda, ilk Duma'nın dağılışından sonra, bu çeşit dilekçeleri örgütleyen ya da bunlar için imza toplayanlara karşı misillemeler yapıldı.

Bu kararnamelerin içinde Hükümet makamları için en önemli olanının birincisi, yani "namuslu Rusların" tahtın çev-

resinde toplanmalarını isteyen beyanname olduğunu pek az kimse anladı. Bu beyanname uzun zamandanberi gelişemeyen ve ancak sekiz ay sonra, 17 Ekim 1905' de Rus Halk Birliği şeklinde ortaya çıkan aşırı sağcı harekete rahat bir nefes aldırdı.

28 Şubat tarihli üç Hükümet kararnamesiyle birlikte Trepov'a diktatörce yetkilerin verilmesi - yani bir yandan halkın isteklerini karşılayacak tedbirler alınırken, öte yandan bu isteklere karşı koyacak tedbirlerin hazırlanması - Hükümetin artık dizginleri hızla elinden kaçırmakta olduğunu gösteriyordu. Witte'nin sahneden kaybolmasından sonra ortada Hükümeti güvenle yönetecek kimse kalmamıştı.

Yeni istişarî Duma kanunu bir kaç ay içinde hazırlanırken, halkın bütün katlarını meşgul eden sorun, gelecek seçimlere katılmalı mı katılmamalı mı sorunuydu. Bu konu, o sıralarda kamu düşüncesine biçim veren Kurtuluş Birliği gurubu tarafından özel bir dikkatle tartışılıyordu.

Dilekçe hazırlamak için yapılan toplantılar sayısız yeni birliklerin kurulmasına yaradı. Hemen hemen bütün ülke "birlikler" haline geldi. Üniversite profesörleri, öğretmenler, avukatlar, doktorlar, mühendisler, tiyatro sanatçıları, posta işçileri, demiryolcular ve benzerleri birlikler kurdular. Bunlar arasında Demiryolu Hizmetlileri Birliği önemli bir rol oynadı ve ilk yayımlanan dilekçe onunki oldu. Bu Birliğin üyeleri arasında büyük bir dayanışma ruhu ve iyi bir disiplin vardı. Gerçekten de, Birliğin, 17 Ekim 1905 İhtilâline büyük yardımı olmuştur. Posta ve telgraf işçileri de meslek ruhunu geliştirmiş iyi disiplinli bir guruptu. Bu iki birlik, o zamana kadar örgütsüz bir halde bulunan ve birbirleriyle ilişki kuramayan halk grupları arasında ulaşımın sağlanmasına çok yardım etmiştir.

Bütün bu birlikler (Köylü Birliği de dahil olmak üzere) federasyon halinde bir araya geldiler ve bu federasyona Birlikler Birliği adı verildi; bu kurum bütün kurtuluş hareketinin can damarı oldu. Birlikler Birliğinde, Kurtuluş Birliğinin bir çok üyesi bulunduğu gibi işçi sınıfının da bir çok temsilcisi vardı. Ünlü tarihçi ve tanınmış politikacı Profesör P. N. Milyukov da başkan seçilmişti.

Bu sırada savaşın sonu yaklaşmış, Mukden muharebesinden sonra Rusya'nın artık yenildiği anlaşılmıştı. İki hafta süren ve savaşa katılan askerlerin sayısı bakımından askerlik tarihi-

nin o zamana kadar görülen en büyük çatışması olan Mukden muharebesi de 1812'deki Borodino muharebesi gibi sona ermişti. Her ne kadar Japonlar galip sayıldılarsa da, kayıpları o kadar çok oldu ki, artık savaşa devam edemez bir duruma geldiler. Az sonra, Fransızların aracılığıyla barış konuşmalarına başladılar. 14 Mayıs'ta, Cuşima çarpışmasında Baltık Donanması kaybedildikten sonra, Rusya için savaşa son vermek kaçınılmaz bir zorunluk oldu.

Barış görüşmelerinin uluslararası yanı üzerinde çok durmayacağım; yalnızca Fransız Dış İşleri Bakanı Théophile Delcassé'nin bu görüşmelerde oynadığı önemli role değinmekle yetineceğim. Fransa, Almanya'nın Fransa ve İngiltere üzerindeki tehdidinin gün geçtikçe arttığını düşünerek Rus - Japon Savaşını hemen durdurmak istiyordu. İngiltere de, artık "kuzey devinin" Hindistan'ı istilâsından korkulmayacağını, dünya hâkimiyetine gerçekten göz diken başka bir ulus üzerinde dikkati toplamanın daha doğru olacağını anlamıştı.

Amerika Cumhurbaşkanı Theodore Roosevelt aracılık yapmıya râzı olduğu için barış görüşmelerinin Amerika'da yapılması kararlaştırılmıştı. Amerika'nın bu aracılığı, oldukça garip bir aracılıktı. Başkan bütünüyle Japonları tutuyordu, Portsmuth'daki konuşmalarda zaman zaman Japonlardan çok Japon olmuştu. Başkan bu hatasını ancak 1908'deki barış görüşmelerinden sonra anlamış, Japonya ve Rusya üzerindeki görüşlerini ondan sonra değiştirmiştir.

Rusya'nın, içerde güttüğü politika yüzünden büsbütün tecrit edilmiş bulunduğu ve Avrupa'nın Japonya'ya sempati beslediği bir sırada barış görüşmelerini başarıyla yürütmesi çok zordu. Çarın kendisini sevmemesine rağmen görüşmelerde Rusya'yı temsile memur ettiği Witte son derecede zeki bir diplomat olduğunu bu görüşmeler sırasında gösterdi. İmzaladığı anlaşma Rusya için hiç de küçültücü olmadı ve Rusya Japonya'ya, Sahalin adasının yarısını vermekten başka hiç bir tâvizde bulunmadı. Witte bu tâvizi bile vermek istememişti ama Çarın baskısı karşısında boyun eğmek zorunda kalmıştı. Witte Japonların çok zayıflamış olduğunu ve görüşmeler daha da uzayacak olursa bütün isteklerinden vazgeçmek zorunda kalacaklarını bildiği için bu görüşmeleri uzatmak istiyordu.

17 Ekim İhtilâlinin başlıca nedeni belki de, pek bilinçli olmamakla beraber, yaralanmış olan millî gururun orduda yarattığı moral bozukluğudur.

Hükümetin felâkete doğru gitmemesi için bir çok teşebbüste bulunulmuştu ama yapılacak pek az şey kalmıştı, çünkü rejim tarihteki yerini yitirmiş bulunuyordu. 1905 yılında artık bu durumda yaşanamayacağını anlamamış olan hiç bir sınıf kalmamıştı.

Zemstvo'ların ve kasabaların Mayıs ayında Çara sunmuş oldukları çağrı, Çarı sürüklendiği felâket uçurumundan kurtaracak son bir umuttu; ama Çar buna da kulak asmadı ve ülke Rus halkının her zaman varmak istediği amaca doğru gitmekte devam etti.

1905 sonbaharı yaklaştığı sırada ülkenin normal hayatı bozulmaya başladı; bir çok yerde grevler başgösterdi, köylülerle askerler arasında sık sık ayaklanma ve isyanlar oldu. O sırada, Petersburg'da yaşayan herkes, Rusya'nın artık dayanmanın sınırına yaklaşmış olduğunu biliyordu.

17 Ekimden iki - üç hafta önce, tarihte belki henüz hiç görülmemiş bir grev oldu. Grev bütün hayatı durduttu. Demiryolları, postahaneler, mahkemeler, okullar ve üniversiteler yavaş yavaş çalışamaz oldu. Bu grevin son günlerini hâlâ hatırlarım: Ortalıkta hiç bir taşıt aracı görülmüyordu; sokak lâmbaları yanmıyordu ve her yer korkunç bir sesizlik içindeydi. Bu sessizlik, o sıralarda Çarla ailesinin oturduğu Peterhof Sarayında bile hissediliyordu.

Anayasa Beyannamesi

İhtilâlden bir kaç gün önce, Peterhof'un bütün dış dünya ile ilişkisi kesildi. Bir yerden bir yere gitmeye imkân yoktu. Çarın bakanları, Çarla ya askerî telgraf kanalıyla görüşüyorlar, ya da donanma sandallarıyla Saraya haberci gönderiyorlardı. Peterhof limanında, gereğinde Çar ailesini İngiltere'ye kaçırmak için iki muhrip bekletiliyordu. İşte tam bu hava içinde, Çar, o sırada Portsmuth görüşmelerinden yeni dönen Witte'ye haber gönderdi ve kendisinden durum hakkında bir rapor hazırlamasını istedi. Witte, 9 Ekimde Çarla görüşmeye gitti ve kendisine bir muhtıra verdi. Bu muhtırada neler olduğu, Bolşeviklerce *Kızıl Arşivler* arasında yayımlanıncaya kadar bilinmedi. Bu vesikada, başka şeyler arasında şunlar vardı

"Bugünkü hareketin başlıca sloganı hürriyettir. Bugünün hürriyet hareketi daha dün doğmuş değildir. Kökü geçmişin derinliklerindedir: Novgorod ve Pskov'da, Zaporojye Kazaklarında, Volga Bölgesinin hür adamlarında, Kilise mezheplerinde, Petro'nun yaptığı reformlara karşı girişilen hareketlerde, Dekambristler isyanında, Petraşevski olayında saklıdır (*).

İnsanlar her zaman hürriyet ister. Uygar insanlar hürriyet ve kanun için çalışır; hürriyet kanunlarla denetilir ve teminat altına alınır.

...önderlik, önce açıkça belirtilen bir amacın varlığını gerektirir. Bu amacı herkesin istediği yüksek bir ülkü düzenler.

Bu amacı toplum koyar; büyük ve geniş bir önemi vardır, çünkü doğru amacın içindedir.

Bundan ötürü, Hükümet bu amacı kabul etmek zorundadır. "Hürriyet" sloganı Hükümetin değil sloganı olmalıdır. Ülkeyi kurtarmak için başka çıkar yol yoktur.

Tarihin akışı durdurulamaz. Uygar haklar fikri, reformlarla olmazsa ihtilâlle yürütülecektir. Ama ikinci halde, binlerce yılın külleri arasından fışkıracaktır. Anlamsız ve merhametsiz bir Rus isyanı önüne gelen herşeyi silip süpürecek ve herşeyi tuzla buz edecektir. Rusya'nın böyle bir imtihandan nasıl çıkacağını kimse bilemez; Rus isyanının doğuracağı korkunç felâketler geçmiştekileri gölgede bırakacaktır. Başka ülkelerin de işe karışmasıyla yurdumuz parçalanacaktır. Kuramsal sosyalizmin uygulanması için yapılan teşebbüsler başarıya ulaşamaz, ama ister istemez aileyi, din hürriyetini, özel mülkiyeti, hak ve hukukun temellerini yokedebilir.

1860'daki Hükümet nasıl köylülerin kurtuluşu sonunda kurulduysa, bugün de, bu sonsuz tehlikeli anda Hükümetin yapacağı hiç bir şey kalmamıştır; kurtuluş hareketine cesaretle ve açıkça önderlik edecektir.

Uygar haklar fikrinde, Devletin varlığını sarsacak hiç bir şey yoktur...

Kurtuluş hareketi, elbette geçmişle ilgiyi koparacaktır; ama köylülerin kurtuluşuyla, zaten yüzyıllardan ayrılmış olmadık mı?..

...Hükümet makamları ayrıca bir anayasa yolu kabul etmeye hazır olmalıdırlar. Anayasa kelimesi onları korkutmamalıdır ya da bu kelime yasaklanmamalıdır. Hükümet makamları ülkenin iyiliği için içtenlikle ve açıkça çalışmalıdır, herhangi belirli bir hükümet biçi-

(*) Petraşevski olayı, Fransız sosyalisti Fourier'nin devrimci fikirlerini incelemek üzere 1845'den 1848'e kadar Petersburg'da toplanan genç aydınların kurdukları komplocu bir gurupla ilgilidir. Programları, Rusya'da serflerin kurtulması, mahkemelerde jüri sisteminin kurulması ve basın hürriyetinin sağlanmasıydı. Bu çevrede bulunan bazı üyeler, bu arada F. M. Dostoyevski, çoğunluğun "ılımlı" eğilimlerinden memnun kalmadılar ve aralarında, hemen ihtilâlci harekete geçmek üzere plânlar kurdular. Dostoyevski ile arkadaşlarının ölüme mahkûm edildikleri, ama son anda cezalarının Sibirya'da sürgüne çevrildiği herkesçe bilinmektedir. Dostoyevski'nin **Ölüler Evinden Hâtıralar** kitabı o sırada yazılmıştı.

miyle ilgilenmemelidir. Ülkenin iyiliğinin anayasa yönetiminde olduğu ispat edilsin; çıkarları halkın iyiliğinden ayrılmayan bir kıral ister istemez böyle bir politika izler. Bunda kuşkulanacak bir şey yok; siz bu çözüm yolunu hiç aklınızdan çıkarmamalısınız ve bunu kabule hazırlanmalısınız (*)."

Witte'nin anayasa teklifi kabul edildi. Çar bir beyanname yayımlamaya karar verdi; beyanname "anayasa" kelimesini kullanmadan bir meşrutiyet sistemini öngören yeni bir düzenin kurulmasını sağlayacaktı.

16 Ekim gecesi, birinin kapı zilimi hızlı hızlı çaldığını işittim. "Herhalde polistir," dedim (o sırada polis evleri araştırıyor ve siyasî tutuklamalar yapıyordu), ama kapıyı açınca, karşımda arkadaşım Ovsiyannikov'u buldum. Büyük bir heyecan içindeydi. "Ne var," diye sorunca bana, *Hükümet Habercisi* adındaki resmi gazeteye ek olarak henüz yayımlanan beyannameyi gösterdi.

Beyanname aşağıdaki hakları teminat altına alıyordu

(1) Kişinin gerçek dokunulmazlığına dayanan sarsılmaz, uygar temel hürriyetleri, vicdan ve söz hürriyeti, toplanma ve birleşme hakkı halka verilecektir.

(2) Bugün seçim haklarına sahip olmayan sınıflar, Duma'nın toplanmasından önceki süre içinde, önümüzdeki Duma seçimlerini durdurmaksızın derhal Duma çalışmalarına katılmaya teşvik edilecek, Duma'nın toplanmasından sonra seçim hakkı ilkeleri yeni kurulacak yasama sistemine bırakılacaktır.

(3) Kanunların Duma'nın onayından geçmeden yürürlüğe girmemesi ve halkın seçimle gelmiş temsilcilerine, tarafımızdan atanan hükümet makamlarının icraatının kanuna uygunluğunu Hükümet teminatı altına alacak çalışmalara katılma imkânlarının sağlanması, *bozulmayacak* bir kural olacaktır.

Herhangi bir anayasa sisteminin ana ilkesi, yüksek makamın halk temsilcilerinin onayını almadan kanunlar çıkarmamasıdır. Bu beyanname ile mutlak bir iktidar artık geçmişe karışmış oluyordu.

(*) **Kızıl Arşivler**, Cilt 4 - 5 (Moskova, 1925). 17 Ekim Beyannamesinin arifesinde, Kont Witte'nin Çarı sınırsız bir diktatörlükle Anayasa arasında bir seçme yapmaya zorladığı başkette bilinmiyordu. Çar, ancak Grandük Nikola Nikolayeviç diktatör olmak istemediğini bildirdikten sonra Anayasayı tanımaya karar vermişti. Kont S. Y. Witte'nin **Memoires** adlı kitabına bakın. İkinci baskı, Cilt II (Berlin 1922), s. 20 - 21. Prens N. D. Oboler.ski'nin muhtırası.

İHTİLÂL ROMANTİZMİ

O geceyi sevinç içinde geçirdim. Halkın hürriyet ve devlet işlerine katılmak için yaptığı uzun savaş artık bitmişti. "Anayasa" artık devrimci hareketin boş bir sloganı değildi; bir gerçekti ve yeni Rusya'nın temel taşı olmuştu. Çar, Witte'nin doğru tavsiyesine uyarak halkın o zamana kadar Tanrı tarafından verilmiş bir hak olarak tanıdığı mutlakiyetten vazgeçecek gücü kendinde bulmuştu. Tahta geçtiğindenberi, anayasa reformlarını istemediğini açıkça ve inatla göstermişti. Oysa şimdi, onu değişmez bir hürriyet düşmanı gördüğüm için kendimi suçlu buluyordum. Bütün varlığımı bir sıcaklık ve saygı bürüdü, çocukluğumdaki Çar hayranlığı içimde yeniden uyandı. Gece bir türlü bitmek bilmiyordu. Sabah olunca Nevski Prospekt'e koşup bu büyük halk zaferini kutlamak için sokaklara dökülecek sevinç içindeki aydınların, fabrika işçilerinin, öğrencilerin ve basit vatandaşların arasına bir an önce katılmak için can atıyordum.

Ama o sabahleyin Nevski Prospekt'e gittiğimde, caddenin garip bir şekilde bomboş olduğunu gördüm. Birden korktum; kalabalığın belki Saray Meydanında olduğunu düşünerek Amirallik binasına ve Kışlık Saraya doğru yürüdüm. Yalnızca bir kaç kişi caddenin ortasında durmuşlar, üzerinde "Yaşasın Anarşi" yazılı siyah bayraklar tutuyorlardı ellerinde.

Eve dönmekten başka çare yoktu. Telefonda arkadaşlarımla konuşarak hiç bir gösterinin düzenlenmediğini öğrendim. Ekimin başlangıcında kurulmuş olan İşçi Delegeleri Sovyeti, işçileri "Çarlık istibdadına" karşı savaşa devam etmeye çağıran beyannameler yayımlıyordu.

Ertesi gün, Moskova'dan gelen haberlerden, İşçi Delegeleri Sovyetinin 17 Ekim beyannamesine karşı aldıkları tutumda yalnız olmadıkları anlaşıldı. Bu sırada, Moskova'da bir Kurtuluş Birliği konferansı toplandı. Bu konferans örgütün son top-

lantısı oldu, çünkü toplantıdaki delegelerin çoğunluğu, liberal Meşrutiyetçi Demokrat Partiyi (Kadetler) kurdular.

17 Ekim günü, akşamüstü, P. N. Milyukov bir söylev verdiği sırada beyanname kendisine ulaştırıldı ve Milyukov söylevini keserek beyannameyi yüksek sesle okudu. Sonra, söylevine şu kelimelerle bağladı : *"Değişen hiç bir şey yok; savaş devam ediyor."*

Ne düşüneceğimi şaşırmıştım. Kurtuluş Birliğinin önderliğinde o zamana kadar sürdürülen hareketin amacı bu anayasaydı, oysa onlar Meşrutiyetçi Demokrat Partiyi kurmakla bu anayasayı açıkça reddetmiş oluyorlardı.

Beyannamenin yayımlanmasından sonra, çoğu Güney şehirlerinde olmak üzere, Rus Halk Birliğinin düzenlediği birçok "vatanseverce" gösteri yapıldı. Bu birliği, Witte, "eşkiyalar ve alçaklar kalabalığı" diye adlandırdı. Petersburg'da, İkinci Nikola'nın resmini taşıyan ve "Tanrı Çarı Korusun" marşını söyleyerek yürüyen çılgın kalabalık Yahudilere, ihtilâlcilere ve aydınlara tehditler savurarak, küfürler ederek sokaklarda yürüyor, halk arasında bir panik havası yaratıyordu. Kıyımlar başladı; yağma fırsatı ayaktakımını bu hareketlere çekiyordu. Binlerce mâsum halka çok kötü davranıldı; polis ise, bu kıyımlar sırasında çevreyi kordon altına alıyor ve başını başka yana çeviriyordu.

Kasımın başlarında gazeteler, Çarın, Rusya Halk Birliğinin şeref üyeliği kokartını, örgütün başı Dr. A. I. Dubrovin'den alarak kabul ettiğini yazdı.

Bu üzücü olay, "bütün namuslu Rusların" tahtın çevresinde toplanmalarını ve Rus otokrasisini âsilere karşı korumalarını isteyen 28 Şubat 1905 tarihli beyannamenin gerçek anlamını ortaya koymuştu. Bu beyannamenin, Dubrovin ve buna benzer "vatansever" örgütleri bile bile harekete geçmeye çağırdığını o zaman birdenbire anladım. Ünlü Dr. Dubrovin'i Çara takdim edenin Grandük Nikola Nikolayeviç'ten başka bir kimse olmadığı sızan haberlerden anlaşıldı .Aşırı sağcı örgütlerin kurulması ve genel huzurun bozulması gerçekte şaşılacak bir gelişme değildi. Bunlar, her yerde ihtilâlci ve sosyal hareketlerin doğal yardımcılarıydılar. Ama, asıl önemli olan, İkinci Nikola'nın Dubrovin'in hareketini desteklemesiydi. İşte, bu davranış, beni o zaman Rusya'nın kurtulması ve geleceği için Hükümdarın ortadan kalkması gerektiği sonucuna ister istemez götürdü.

Bu iş nasıl başarılacaktı? Bu sorunun cevabını daha bilmiyordum, ama eski plânlarımı bir yana atmaya ve bütün çabamı, bir müstebidi ülkenin başından atmak amacı için toplamaya karar verdim.

17 Ekim beyannamesi, birçok şey arasında, basın hürriyetini ilân etmiş ve N. D. Mironov'un kurmuş olduğu Silâhlı Ayaklanma Örgütü hemen bu fırsattan yararlanarak *Burevestnik* (Fırtına Kuşu) adlı ihtilâlci dergiyi çıkarmaya başlamıştı. Bu dergiye yazı yazmam benden istenildiği zaman, teklifi ihtilâl için çalışma isteğime uygun bulduğumdan kabul ettim. Çarın kendi tanıdığı anayasa karşısındaki gerçek tutumu üzerindeki görüşlerimi açıklamak istiyordum. Bundan başka Sosyal Demokratlarla Sosyalist Devrimcilerin ilk Duma'ya katılmamak için verdikleri saçma kararla savaşmaya da karar vermiştim. Bu kararın demokrasi düşmanlarının işine yarayacağını ve bundan başka da, halkın o günkü duygularına aykırı olduğunu çok iyi biliyordum.

Zengin bir Petersburg'lu tüccarın çocuğu olan Sanskritçe bilgini genç N. D. Mironov'un desteklediği dergi ilk olarak 15 Kasımda yayımlandı ve sonra, on altı sayfa olarak haftada iki kere çıkmaya başladı. *Burevestnik*'deki yazılarımız takma adlarla çıkıyordu ama, Sosyalist Devrimci Partinin Merkez Komitesi, yazıları kimlerin yazdığını elbette biliyordu. Dergi daha birinci sayısında büyük bir başarı sağladı ve 4 Aralıkta çıkan beşinci sayıda, dergiyi çıkaranlar, *Burevestnik*'in Sosyalist Devrimci Partinin basın organı olarak tanındığını ilân ettiler.

1905 İhtilâlinden sonra öğrenciler de boğazlarına kadar politika hayatına daldılar. Birçok Menşevik, Bolşevik ve Sosyalist Devrimci gurubu ortaya çıktı; bunların kimisi parti merkezlerine bağlı, kimisi de bağımsızdı. 1905 Ağustosunda, üniversite muhtariyetinin umulmadık bir sırada tanınmasıyla, ders salonları hemen birer halk kürsüsü haline geldi ve söz hürriyetiyle toplanma hürriyeti buralarda iyice gelişmeye başladı. Polis üniversiteye giremediği için üniversiteler polis müdahalesinden uzaktı. Profesörler kürsülerden seller gibi akan ihtilâlci söylevleri durduracak durumda değillerdi.

Ulaştırma Araçları Enstitüsünün son sınıfında olan karımın kuzeni Sergey Vasilyev, Sosyalist Devrimci Partinin enstitü komitesine girmişti. A. A. Ovsiyannikov ve N. D. Mironov'la birlikte bir sosyalist ihtilâlci gurup kurmuşlar, propogandayla, elle çoğaltılmış beyannameleri dağıtma işleriyle uğraşıyor-

lardı. Karımla ben, malzemelerinin bir kısmını bizim apartıman dairesinde bulundurmalarına izin vermiştik; ama bu iş bize sonradan çok tuzluya oturdu.

Ben bu heyecanlı siyasî gurupların çalışmalarını bir türlü ciddiye alamıyordum. Bu çalışmaların geçici bir heves olduğunu düşünüyor ve buna "ihtilâl romantizmi" diyordum. Meselâ, Sergey'in müthiş bir "Silâhlı Ayaklanma Örgütü" adına imzaladığı beyannamelerden ne çıkacaktı? Örgüttekilerin hiç birinde silâh olmadığını ve Petersburg'da bile gurubun bir ayaklanma düşünmediğini çok iyi biliyordum.

Kadın Yüksek Öğrenim Kurslarında öğrenci olan Yevgeni N. Moiseyenko karımın yakın bir arkadaşıydı ve sık sık evimize gelirdi. Kardeşi Boris, Sosyalist Devrimci Partinin yurt dışındaki özel bir terörcü gurubunun üyesiydi. Boris'in arada sırada Rusya'ya geldiğini biliyordum. Geliş gidişleri gizli tutuluyor, Petersburg'a geldiği sıralarda kızkardeşine uğramayı ihmal etmiyordu. 1905 yılının Aralık ayının başlarında bir gün, karımın odada bulunmadığı bir sırada, Yevgeniya Nikolayevna'ya evin dışında bir yerde kendisiyle konuşmak istediğimi söyledim; ancak bu konuşmanın bir arkadaşıyla birlikte oturduğu dairede olmamasını da rica ettim. Benim bu gizli konuşma teklifime çok şaşırdı; ben de karımı heyecana düşürmeden ciddî bir konu üzerinde kendisine bir kaç söz söylemek istediğimi tekrarladım.

Bir kaç gün sonra Nevski Prospekt'de sessiz bir lokantada buluştuğumuzda, kardeşiyle bir konuşma düzenlemesini istedim. Kardeşinden Çara karşı hazırladıkları komploya katılmam için izin isteyecektim. Bir süre, fısıltı halinde heyecanlı heyecanlı konuştuk. Başlangıçta hemen reddetti ve dahası, kalkıp gitmek istedi; ama ben oturttum. Çok direnmiş olacağım ki, sonunda gözleri yaşararak kabul etti.

Aradan iki hafta geçmemişti, bir gün apartımandan çıkarken, gülümseyerek kendisini tramvaya kadar götürmemi istedi benden. Yalnız kaldığımız zaman, ertesi gün akşamüstü saat tam beşte Nevski Prospekt'te Anihkov Köprüsüne giderek Liteyni köşesine yürümemi ve sonra sağa, Fontaka'ya sapmamı söyledi. Orada bana paltolu, astragan şapkalı, sakalsız ve bıyıksız bir adam yaklaşacak, kibritim olup olmadığını soracaktı. "Yanınıza bir kutu kibrit ahnız. Sizden kibrit soran adam gümüş bir tabakadan sigarasını çıkarıp yakarken ne istediğinizi kısaca kendisine anlatırsınız. O size hemen cevap verecek ve

hızlı adımlarla uzaklaşıp gidecektir. Takip edilmediğinize emin olduktan sonra siz de yavaşlar ve geri dönersiniz."

Her şey kızın bana anlattığı gibi olup bitti. Moiseyenko çok kısa bir cevap vermişti: "Bir iki gün içinde, ya doğrudan doğruya benden ya da kızkardeşim kanalıyla bir cevap alırsınız." Bir kaç gün sonra aynı saatte, aynı köşede karşılaştık, başını döndürmeden yanımdan geçerken, "Bir şey yapılamadı," dedi.

Bu olaydan az sonra, Yevgeniya Nikolayevna, ihtilâlci tecrübem olmadığı, bu yüzden bana güvenilemeyeceği gerekçesiyle dileğimin reddedilmiş olduğunu, kardeşinin, bana bildirilmek üzere kendisine söylediğini anlattı. Ben, bir ihtilâl düşüne kapılmış olmama gülmekten başka bir şey yapamadım.

On iki yıl sonra, Boris Moiseyenko'ya yeniden rastladım. Genel affın ilânından sonra Rusya'ya dönmüş ve cephedeki komiserlerimin en iyilerinden biri olmuştu. 1905 yılındaki gizli buluşmamızı kendisine hatırlatarak, yurt dışında bulunan parti merkezinden bu kadar kısa bir zaman içinde nasıl cevap aldığını sordum. "Yurt dışındaki arkadaşlara sormadım. Azev (*) o zaman şehirdeydi, o, isteğinizi reddetti," dedi. O sırada partinin liderliğinde bulunan bu polis ajanının, dâvaya katılmak isteyenlerin cesaretlerini bile bile kırdığı sonradan anlaşıldı. Moiseyenko ile bu ikinci karşılaşmamda, Boris Savinkov'a da rastladım. Boris Savinkov, Azev'den sonra gelen ünlü terörcülerden biriydi. Moiseyenko'ya ne kadar benzediğini görünce şaşırdım. Ama bu benzeyiş yalnızca dış görünüşteydi. Moiseyenko'dan daha namuslu, sadık ve alçak gönüllü bir insan zor bulunurdu. Moiseyenko çok zor durumlarda Savinkov'u korumuş, bunu, kendisini ya da ihtilâlcilik "mesleğini" kurtarmayı düşünmeden, isteyerek yapmıştı.

İhtilâlci terör çalışmalarının bir parti programında yer alması ve bunun, ne bu işlere doğrudan doğruya karışmış ne de hayatlarını feda etmeyi göze almış kimseler tarafından, kendi başlarına, istedikleri gibi kullanılması bir felâkettir.

Kanun hâkimiyeti altında normal şartlar içinde yaşayanlar, bir terör hareketine girişmenin ruhbilim açısından ne demek olduğunu anlayamazlar. Bazı siyaset ukalâları zaman zaman bana sorarlar: "Siz kendiniz teröre katıldıktan sonra, nasıl olur

(*) Evno Azev iki taraflı çalışan ünlü bir ajandı. Sosyalist Devrimci partinin terörcü örgütünün başına geçtiği sırada, aynı zamanda Ohrana (Çar gizli polisi) için de çalışıyordu.

da komünistlere ya da Nazilere kızarsınız? Cinayet eninde sonunda yine cinayettir," derler.

Teröre dayanan bir hükümet sisteminin ve ihtilâlci teröre dayanan kişisel siyasî faaliyetin insanları canlarından ettiği doğrudur. Ama ikisi arasındaki benzeyiş burada biter. Gerçekte, her iki tür terörcülük, bütünüyle birbirinin karşıtıdır.

Halkın, daha, iyi ile kötüyü ayırabildiği dönemlerde kamu vicdanı, Brutus, Charlotte Corday, ya da, Rusya'da Yegor Sazanov gibi terörcü hareketleri hiç bir zaman kötü karşılamaz.

11 Mart 1801'de, o sıralarda hemen hemen aklını kaçırmış olan İmparator I. Pol bazı saray adamları ve subaylar tarafından öldürüldüğü zaman, bütün Petersburg bayram yapmış ve Paskalya zamanındaymış gibi, birbirini tanımayanlar bile yollarda kucaklaşıp öpüşmüştü.

V. K. Plehve'yi öldüren Sazanov, duruşmasında şunları söylemiştir: "Korkunç bir savaştan ve acıdan sonra ant içmiştik, ilk ant içen de biz değiliz. Evet, Tanrı katında suçluyum. Onun yargısını hiç sesimi çıkarmadan bekliyorum, çünkü O'nun beni buradaki gibi yargılamayacağını biliyorum. Öğretmenim İsa bana şu sözleri söylemişken, ben nasıl başka türlü davranabilirdim: *Haçını al ve beni izle* demişti İsa. Haçımın gösterdiği yoldan gitmemek elimde değildi."

1905'e doğru ben de kişisel terörcülüğün zorunlu olduğu sonucuna varmıştım. Ülkeyi felâkete götüren iktidardaki yüksek kişileri, - eğer gerekirse, - öldürme günahını üzerime almak istiyordum. Çok sonra, 1915'de, Duma ve Devlet Konseyi liberal ve ılımlı tutucularının yaptıkları gizli bir toplantıda, oldukça aşırı tutucu ve kıralcı olan V.A. Maklakov, Taht konusu konuşulurken, ancak 11 Mart 1801'deki hareketin tekrarlanmasıyla bu felâketin önlenebileceğini ve Rusya'nın kurtulabileceğini söylemişti. On yıl önce aynı sonuca varmış olduğuma göre, aramızdaki görüş ayrılığı yalnızca zaman bakımındandı. Maklakov'la adamları bu işi başkalarının yapacaklarını umuyorlardı. Bense, bu fikir kabul edildiğine göre, harekete geçerek sorumluluğu da yüklenmekten yanaydım.

Hapisane

Aralığın sonuna doğru, Hükümet kendisini toparlamaya başladı ve hayat "Ekim öncesi" ne döner gibi oldu. Witte kuv-

vetli tedbirleri almanın zamanı geldiğine inanmıştı. Yenilgiyle biten Japon savaşından Sibirya yoluyla dönen askerler arasında başlayan hoşnutsuzluk, Meller - Zakomelski ve Rennenkampf gibi iki sert ve disiplinci general tarafından bastırılmıştı (*). Halk içindeki kuvvetlerini tahminde yanılan Petersburg İşçi Delegeleri Sovyetinin liderleri tutuklandı, yargılandı ve Sibirya'ya sürüldüler (buradan kolayca dış ülkelere kaçtılar). Sosyalist Devrimcilerin Moskova Bölgesinde, Presna'da, Aralık ayında giriştikleri bir ayaklanma teşebbüsünü, mahallî birlikler ile Petersburg'dan gönderilen bir hafif muhafız alayı bastırdı. Dubrovin'in "Kara Yüz Kişiler" denilen eşkiyaları bütün ülkede kol geziyor, Petersburg'da bile aydınların toptan öldürülmesinden korkuluyordu. Polis şehri tarıyor, "şüpheli" işçileri, öğrencileri ve aydınları gelişigüzel yakalıyordu. Beyannameden sonra ortaya çıkan özgür basın yavaş yavaş sönüyor, ama her şeye rağmen tehlikeli durumunu sürdürüyordu. Polis bu durumda bile devam eden mitingleri dağıtıyordu. Bu arada, Witte'nin denetimi altında hazırlanan 11 Aralık tarihli liberal seçim kanununa göre yapılacak ilk Duma seçimlerinin kampanyası başlamıştı. Polis, artık güçlerini bilen, iyi örgütlenmiş sosyal kuvvetlerin arasına kolay kolay sızamıyordu. Rusya'da yeni bir dönem başlamıştı, artık geriye dönülemeyeceğini anlayan halk polisin yaptığı kepazelikleri nefretle karşılıyordu.

Bizim yayımladığımız *Burevestnik* de polis baskısının kurbanlarından biri oldu. Polis, çıkardığımız sayılardan birini toplamak için fırsat kolluyordu, ama biz dergiyi polisler gelip toplamadan, baskıdan alıp hemen dağıtıyorduk. Bu bir çeşit oyundu. Sonunda, ya sekizinci ya da dokuzuncu sayıda bizi yakaladılar. Ne yazık ki toplanan sayının içinde benim de ağır bir yazım vardı. Bu sayı, derginin son sayısı oldu.

Burevestnik'in toplandığı haberini aldığım zaman çok şaşırmadım. Noel yakındı, bundan faydalanarak heyecanlı gazete çalışmalarımdan ayrılacak, ailemin yanında dinlenecek ve tatil günlerimi onlarla birlikte geçirecektim. Ama, 21 Aralık gecesi, geç vakit ,karımla birlikte sekiz aylık oğlumuzla Noel ağacı hazırlarken, birden arka kapı vuruldu. Bu, ancak polis olabilirdi. Bir şey saklıyormuş gibi olmasın diye hemen koşup ka-

(*) Sonradan, 1915'deki Doğu Prusya Rus bozgunundan sorumlu olmuşlardır.

pıyı açtım. Karşımda mahallî bir polis müfettişi duruyordu. Yakın komşularımızdan biriydi. İri yarı, iyi bir adamdı. Uzaktan birbirimizi tanırdık, hattâ ara sıra havadan sudan bir iki laf da ederdik. Aşırı bir nezaketle, içeri girmesine izin verınemi rica etti, ama arkasında bir jandarma subayı *(rotmistr)* ile üç dört jandarma ve resmî polis vardı. Aynı zamanda arka kapıdan da bir kaç polisle, bir kaç tanık içeri girdi. Dairemiz, bir düşman kalesiymiş gibi, kanun adamlarınca işgal edildi. Subay, bana bir arama emri uzattı ve okumamı istedi. Arama saatlerce sürdü; subay ve jandarmalar dürüstçe davrandılar. Polisler çocuğumun odasına girdikleri sırada, subay, karımın ricası üzerine adamlarına, çocuğun yatağına yanaşmamalarını ve gürültü edip çocuğu uyandırmamalarını söyledi. Arama hemen hemen biterken, jandarmalardan biri oturma odasının köşesinde duran gazete yığınlarının altında bir paket buldu. Pakette Silâhlı Ayaklanma Örgütünün çağrıları vardı. Uzun zamandanberi unutmuştuk, orada kalmıştı. Ekim Beyannamesinden sonra bu çocukca broşürlerin artık bir geçerliği kalmamıştı. Ama bu keşif bizim iyi komşumuza pek önemli göründü. Sâkin ve soğukkanlı bir tavırla, suç sayılacak bir tanıt bulunduğuna dair bir tutanak yazdı. Önce bana, sonra da iki tanığa imzalattı. Bir yandan da, subay, tutuklanmam için bir karar hazırladı ve beraberimde neler alabileceğimi anlattı. Karım, çok ilgilenmesine rağmen, sâkin görünmeye çalışarak olup bitenleri sessizce seyrediyordu. Yorulan polis müfetttişiyle subaya birer kahve bile yaptı. Hepsinin yorgunluktan gözleri kapanıyordu. Sonra büyük bir memnuniyetle birer taze çay içtiler. Bu "çay ziyafetini" dışardan gören biri, ziyafette bulunanların - ufak tefek ayrılıklar dışında - birbirleriyle savaşa tutuşmuş kuvvetleri temsil ettiklerine dünyada inanamazdı.

Beraberimde götüreceğim eşyaları toplamam uzun sürmedi. Karımla, sanki kendimizi bırakmaktan ve gerçek duygularımızı göstermekten korkuyormuşuz gibi, kısa bir görüşmeden sonra ayrıldık. O yıl Noel ağacı bensiz kaldı.

Dışarda, çocukluğumda gördüğüm yeşil perdeleri indirilmiş bir araba yoktu. Yalnızca, önüne basbayağı sıska bir at bağlanmış bir *droşka* (fayton) duruyordu. Şişman müfettişin yanına sıkışarak oturmuştum, karşımdaki dar yere de kuvvetli bir polis tünemişti. Boş caddelerde giderken, Doğuda gökyüzünün ışıdığını gördüm. Şafak sökmek üzereydi. Nereye gittiğimizi bilmiyordum, ama Neva ırmağını geçip de sağa dönünce, karşımda

ünlü Kresti hapisanesini gördüm (*). Büroda kısaca işlemim yapıldı ve çarçabuk hücreme götürüldüm. Hapisane yönetmeliği şöylece, baştan savma anlatıldı. Sonra kapı üstüme kilitlendi.

Hücrem altı adım uzunluğunda ve üç adım genişliğindeydi; ışık, yalnızca dış duvardaki küçük bir pencereden geliyordu. İçerde bir karyola, bir masa, bir sandalye ve bir de oturak vardı. Tavandaki ampul şimdiye kadar hiç yanmamışa benziyordu. Kapıda, içerisini gözetlemek için bir delik açılmıştı ve deliği dışardan demir bir kapak örtüyordu. Kapağın ne zaman açılacağını, gardiyanın ne zaman görüneceğini bilmiyordum. İlk günler bu delikten sık sık yapılan zamanlı zamansız gözetlemeler çok canımı sıkıyordu, ama sonradan aldırmamaya başladım.

İlk geldiğimde, çevreme şöyle bir göz gezdirdikten sonra büyük bir yorgunluk hissettim, dar karyolaya uzandım. Neyse ki, çabuk uyumuşum.

Üç saat kadar sonra, kapıda çevrilen anahtar sesiyle derin uykumdan uyandım. Gardiyan, yıkanma zamanı geldiğini söyledi. Hemen el çantamdan diş fırçamı, sabunumu ve havlumu alarak gardiyanın arkasına takıldım. Bir koridora çıktık. Bir çok mahkûm orada bekliyordu. Ben de onlara katıldım ve hep birlikte ortak yıkanma yerine yürüdük. Benim gibi yeni gelmiş biri için bütün bunlar dayanılmaz şeylerdi. Beş, bilemedin on dakika içinde yıkanmamız bitmeliydi. Tek tek yıkanma yerleri yoktu. Büyük bir çinko teknenin üzerindeki musluklardan akan sularla yıkanacaktık. Sabunumla diş fırçamı muslukların altındaki dar yere beceriksizce koymaya çalıştım. Yanımdaki, benim acemiliğimi görünce, gereken bütün yararlı bilgileri verdi, adımı ve hücre numaramı sordu. Anlattığı şeyler arasında, hapisanede pek az adî suçlu bulunduğunu, çoğunluğu siyasî suçluların meydana getirdiğini söyledi. Bu konuşmadan sonra kendimi daha rahat hissettim. Hapisanede bir çeşit yeraltı çalışması olduğunu, resmî hayatın dışında bir hayat bulunduğunu öğrenmek güzel bir şeydi. Bir kaç gün sonra, yıkanma yerinden dönerken, haberim olmadan cebime ince, iyice kıvrılmış bir kâğıdın sokuşturulmuş olduğunu gördüm. Kâğıtta alfabetik sırayla altı harf dizisi vardı; diziler birden altıya kadar numaralanmıştı. Alttaki bir notta harflerin, duvara ya da kalorifer borusuna vurarak, mahkûmlar arasında haberleşme aracı olarak nasıl

(*) Haç biçiminde yapılmış olduğu için hapisaneye Kresti (Haç) adı verilmişti. Ortadaki kuleden dört bina da görülebiliyordu.

kullanılacağı anlatılıyordu. Mors sistemine benzeyen özel bir hapisane şifresiydi. Şifreyi kullanmayı biraz öğrendiğim zaman, duvara vurmaya başladım. Komşum hemen cevap verdi. İlk öğrendiğim şey, Sergey Vasilyev'in de yukarıdaki odalardan birinde yattığıydı.

Artık hücreye yerleşmiştim. Rejim pek sıkı değildi. Siyasî suçluların ailelerinin yiyecek, şeker ve istedikleri kadar kitap göndermelerine izin veriliyordu. Hapisanenin güzel bir kitaplığı da vardı, buradan okumak için kitap alınabiliyordu. Garip değil mi, bu hücre hapsinden biraz da memnundum; bol bol düşünebiliyor, geçmiş yıllarıma göz atabiliyor, ve yüreğimdekileri okuyabiliyordum. Sonra Sergey Vasilyev'le şifre yoluyla haberleşmek de ayrı bir zevkti. Böyle, iki hafta geçti.

Kanuna göre, hiç bir mahkûm tutuklamanın nedeni kendisine anlatılmadan, iki haftadan çok hapiste tutulamazdı. Böyle olduğu halde, bana hâlâ, neyle suçlandırıldığım bildirilmemişti. Polis müfettişinin tutuklanmam sırasındaki garip tavırlarını düşündükçe, bunu bir an önce öğrenmek istiyordum. Subay bana, Sergey Vasilyev ya da adamları üzerine soru soracağı yerde, ailemde bulunan herkese - benden başka - bir genç kız fotografı göstermiş, bu fotograftaki kızı tanıyıp tanımadıklarını öğrenmeye çalışmıştı. Elbette kimse tanımadı, çünkü evimize gelenler arasında böyle biri yoktu. Subay, Sergey Vasilyev ile ilgim üzerinde nasıl durmadıysa, *Burevestnik* sayıları üzerinde de öyle durmadı. Bu kız konusu neydi? Bu sorunu uzun uzadıya kafamda evirip çevirdikten sonra, subayın tutuklanma nedenim olan beyannamelerle hiç ilgisi bulunmayan başka bir neden yüzünden eve gelmiş olduğu kararına vardım. Ama bunu bir türlü çözemiyordum.

Basbayağı mektup yazmamıza izin verilmiyordu, yalnızca hapisane yetkililerine yazı yazabiliyorduk. Bu yüzden, istenildiği zaman yazı yazmak için, gerekenler getiriliyordu. Kanunî tutuklanma sürem geçer geçmez, Petersburg Bölgesi savcı yardımcısına, beş gün içinde suçum bildirilmezse açlık grevine başlayacağımı yazdım. Beş gün geçtiği halde cevap alamayınca, açlık grevine başladım. Hergün yatağımın kenarına bırakılan yemeğin kokusuna güçlükle dayanıyordum. Hele susuzluktan ölüyordum, onun için ara sıra orucu bozuyor bir iki damla su içiyordum. Sonra birdenbire açlığa ve susuzluğa kolayca dayanmaya başladım. Dördüncü gün artık uyuşuk bir duruma gelmiş, yarı yarıya kendimden geçmiştim. Hayaller görmeye başladım.

Kendimi hemen hemen mutlu hissediyordum. Yedinci ya da sekizinci gün, hapisane müdür yardımcısıyla bir kaç gardiyan hücreme geldiler, beni yatağımdan kaldırdılar, giydirdiler ve savcının karşısına çıkardılar. Ayaklarımın üstünde duramayacak kadar zayıfladığım için iki gardiyan bana destek oluyordu. Hapisane müdürünün odasında bir jandarma albayı ile Bölge Mahkemesi savcı yardımcısı vardı. Savcı uzun bir konuşmadan sonra, Ceza Kanununun 101. ve 102 inci maddeleri gereğince silâhlı bir isyan hazırlığına katılmaktan ve amacı kurulu düzeni yıkmak olan bir örgüte üye olmaktan suçlu bulunduğumu söyledi. İddianamenin sonunu işitemedim; halsizlikten kendimi kaybetmişim. Yeniden kendime geldiğimde, yapılan suçlamaları istedikleri gibi imzaladım. Sonra hücreme götürüldüm. Hücrede bir doktor bekliyordu. Doktorun bakımıyla kısa bir süre içinde iyice toparlandım ve normal hapisane hayatına döndüm.

Açlık grevimin amacı, Ekim Beyannamesine rağmen Kanunun ihlâl edildiğine halkın dikkatini çekmekti. "Melekler" (hapisane dilinde, siyasî mahkûmlara acıyan ve aralarında haber götürüp getiren gardiyanlara "melek" denirdi) yardımıyla amacımdan haberi olan arkadaşlar açlık grevi haberini, karım telâşlanmasın diye, basına duyurmamışlardı. Karımı çok az tanıyorlardı. Eğer ben açlık grevi haberini doğrudan doğruya kendisine göndermiş olsaydım, o hemen bu haberi yayımlatırdı.

Albay ve savcı yardımcısıyla yaptığım görüşme, genç kız düğümünü aydınlatmamıştı. 1905 yılında evimize sık sık gelen Serafima K. adındaki bir kadın hakkında verilen "güvenilir bilgi" yüzünden tutuklandığımı çok sonra öğrendim. Serafima, terörcü bir sosyalist örgüte katıldığı için 1903 ya da 1904 yılında Arkanjelsk'e sürülen, ama sonra, 1905 sonbaharında oradan kaçmayı başaran bir genç kızmış. O zamandanberi Petersburg'da gizleniyormuş ve polis bütün aramalarına rağmen kendisini bulamıyormuş. Dairemde beyannamelerin bulunması, yalnızca tutuklanmam için yaratılmış gülünç bir nedendi.

Bugün, o zamanları hatırladığımda, hapse atılmamla sonuçlanan bu saçma rastlantıyı memnunlukla anıyorum. Çocukluğumda hastalık yüzünden aylarca yatakta yatışım nasıl ilk iç gelişmemi sağladıysa, Hükümet adına dört ay yalnız başıma kalışım da, öylece görüşlerimi genişletmeme ve ülkede olup bitenleri anlamama yaradı. Artık gençlik romantizminden büsbütün kurtulmuş, halkın ortak amaç için birleşmesine bilinçli ola-

rak çalışılmadıkça Rusya'da gerçek bir demokrasinin hiç bir zaman kurulamayacağını anlamıştım. Serbest kalır kalmaz bütün çabamı Rusya'daki demokrat partileri birleştirmek amacı üzerinde toplamaya karar verdim. Çok geçmeden serbest bırakıldım.

Birinci Duma için yapılacak seçimlerin hazırlıkları 1906 ilkbaharının başında başladı. Kont Witte, idarenin seçim kampanyasına müdahalesini ya da oylara hile karıştırmasını önlemeye çalışıyordu. Sağcı örgütlerle, Hükümetin gerici çevreleri Dumaya karşı boş yere savaşırken Sosyal Demokratlarla Sosyalist Devrimciler Duma'ya boykot edilmesini savunuyorlar ve Witte ile liberallere saldırıyorlar, böylelikle Saraydaki çevrenin ekmeğine yağ sürüyorlardı. Ben ve arkadaşlarım sol kanat partilerinin bu politikasını akılsız ve hattâ canice buluyorduk. Neyse ki, halk seçimlere katılmaya kararlıydı. Hele köylü, bu seçimlerin, dertlerini Çara doğrudan doğruya iletmeye yarayacağına kesinlikle inanmıştı. Çarın kendilerine yardım edeceğini de aynı kuvvetle umuyorlardı.

Biz, Kresti hapisanesinde yatan siyasî mahkûmlar, seçim kampanyasına manen katıldık ve bütün gelişmeleri yakından izledik. Seçim sonuçları Nisanın ortasında halka açıklandı. Bir tek aşırı ya da ılımlı sağcı bile seçilmedi. Seçilmemiş olan A. I. Guçkov'un başkanlığındaki tutucu (muhafazakâr) Meşrutiyetçiler (*) 12 sandalye kazanmışlardı. Ilımlı liberaller (Demokratik Reformlar Birliği) 75 yer almıştı. On sekiz Sosyal Demokrat seçilmişti. Meşrutiyetçi Demokrat Parti (Kadetler) 179 üyelikle başta geliyordu. Seçilen 200 köylüden 100'ü basit, *Narodnik* (Sosyalist Devrimci) bir programla bir Emekçi Gurubu kurdular. 5 Polonyalıyla 25 başka azınlık temsilcisinden kurulu millî guruplar Federalistler Birliği adı altında birleştiler.

Serbestçe seçilen bu delegeler (milletvekilleri), anayasa savaşından doğan yeni bir Rusya'yı temsil ediyorlardı. Hapisanede çok sevindik; özellikle, seçilenler arasında Sol ya da Sağın "yaban kimseleri" olmadığını görünce, artık İmparatorun halkla anlaştığı gibi boş bir hülyaya kapılmıştık. Çünkü Witte, kısa süren yönetimi sırasında yaptığı bir çok hataya rağmen, Rus tarihinin en büyük devlet adamlarından biriydi ve bu serbest seçimler onun eseriydi. Duma'nın açılışından az önce, Witte Hü-

(*) "Oktobrist" ler.

kümetten atıldı, yapmak istediği reformlar bir yana bırakıldı, onun yerine Petersburg bürokrasisinin klâsik bir örneği olan I. L. Goremikin getirildi. Çarlığa arkasını dayayan Goremikin, böyle bir Duma'yla işbirliği yapmak niyetinde değildi. Sanki Duma'yla alay eder gibi, "Derpt Üniversitesindeki limonluğun tevsii" üzerine bir kanun getirdi. Ama bu hesaplı hakarete kimseler aldırmadı. Herkes, Çarla halkın seçilmiş temsilcileri arasında ilk karşılaşmayı bekliyordu.

Yeni yasama dönemi 27 Nisan 1906'da, Kışlık Sarayda, Duma ve Devlet Konseyi üyeleri için yapılan büyük bir kabul töreniyle açıldı. Çar, saray ileri gelenleriyle grandüklerin çevrelediği muhteşem bir dekor içinde tahtına oturarak söylevini verdi. Petersburg halkı ve bütün ülke, Çarın, söylevine bir genel af ilân ederek son vereceğini ummuştu. Ama umutları boşa çıktı.

Hapisanenin bulunduğum yerdeki pencereleri Neva'ya bakıyordu. Taurid Sarayından Kışlık Sarayda yapılacak kabul törenine gidecek olan delegeler ırmağın öteki kıyısından geçeceklerdi. Bunu haber almıştık; hapisane kurallarını çiğneyerek masalarımızın üzerine çıktık, küçük pencerelerimizden başlarımızı uzatarak yürüyenleri görmeye çalıştık. Yüzlerce delege Kışlık Saraya doğru ilerlerken elimize geçenleri - mendil, havlu, yastık yüzü, ne bulduysak - sallamaya ve, "Af isteriz, af isteriz!" diye bağırmaya başladık. Delegeler bizi pek işitmediler ama gördüler; içlerinden bazıları elini salladı ve bağırarak cevap verdi.

"Halk Gazabının Duma'sı" diye bilinen ilk Duma'nın tarihi üzerinde çok durmayacağım. Bu Duma üzerine çok şey yazılmıştır. Ben bu Duma'yı hapisane penceresinden gördüm, kısa süren çalışmalarını basından izledim.

İlk Duma, Çarın çıkardığı bir kararnameyle dağıtıldı. Meşrutiyetçi Demokrat Parti ile Emekçi Gurubunun, malikânelerin çoğuna elkonulması hakkında vermiş oldukları kanun tasarısı II. Nikola'ca "tamamiyle gayrı-kaabili-kabul" görüldü. Gerçekte, tasarı, II. Aleksandr'ın başladığı toprak reformunun devamıydı. Eğer kanun kabul edilmiş olsaydı, köylüler derebeylerin belli bir süre içinde ekip biçmedikleri toprakları alabileceklerdi. Eski sistemde toprak yüksek fiyatlarla köylülere kiralanıyordu. Tasarıya göre, ellerinden toprakları alınan derebeylere Hazineden para ödenecekti.

9 Ocak 1905'deki "Kanlı Pazar" günü işçilerle Çar arasındaki bağları ortadan kaldırmıştı. 8 Temmuz 1906, Çarı halk

çıkarlarının âdil ve tarafsız koruyucusu sayan Rus köylüsünün inancı için büyük bir darbe oldu.

Duma 8 Temmuz 1906'da dağıtıldı. 24 Eylülde, ünlü filozof ve devlet adamı Prens Yevgeni Trubetskoy, Çara ileriyi gören bir mektup gönderdi. Bu mektuptan alınan aşağıdaki parça, yorum gerektirmeyecek kadar açıktır

"Halkın davranışında ve durumunda hergün, her saat olagelen büyük değişiklikleri derin bir heyecanla gözlüyorum. Duma seçimleri sırasında bile halkın duygusu bugünkünden bambaşkaydı; halk dertlerini ve isteklerini Çara anlatmak için temsilcilerini göndermişti. O zamanki slogan, "Halkla Çarın Birlik Olması" idi; bu slogan, Duma'ya boykot propogandasına karşıydı. Propogandanın o zaman yapamadığını şimdi, Zatı Şahâne nizin en iyi dostları başarmış bulunuyor. Bunu yapanlar sizin müşavirlerinizdir... Duma delegelerini kabul etmeyi reddettiğiniz zaman, sizin nâzırlarınız, yaptıkları bu hareketlerle, halkın arasında, sizin, onların temsilcilerini görmek istemediğiniz fikrini yaymış oldular. Nâzırlarınız, Sayın Efendimiz, yüksek yetkinizin imtiyazı olan bir dili kullanmış oldular. Sizin yetkinizi elinizden alarak af tasarısını reddettiler ve toprak reformunu geri çevirdiler. Taht adına konuşmakla herşeyi Tahta bağlamış oldular. Halkın istemediği her şeyi Tahta mal ettiler: istimlâk yoluyla elde edilecek ek toprakların verilmesini önlediler ve siyasî mahkûmlar için af ilân etmek istemediler... Duma'nın dağıtılması beni umutsuzluğa düşürdü. Kıralcı fikirlere büyük bir darbe indirilmiş oldu. Duma'nın halk arasında geniş bir itibarı var. Bütün ümitler Duma üzerinde toplanmıştı... İnanın bana, Sayın Majesteleri, köylünün toprak isteği önüne geçilmez bir güçtür. Mecburî bir istimlâke karşı koyan herkes, dünya yüzünden silinip süpürülecektir. Bugün artık, köylü, kendilerine toprak verilmek istenmediği için Duma'nın dağıtıldığına inanmıştır. Müşavirleriniz bütün sorumluluğu Tahtınızın üzerine atmış bulunuyorlar... Durumun, kabinenizin ortak çabalarıyla daha kötüye gittiğini görüyorum. Çevrenizde bir boşluğun, önünüzde bir uçurumun açılmakta olduğunu görmek bana korkunç geliyor. Tahtınız tecrit edilmekte ve desteksiz kalmaktadır. Hükümet misilleme hareketleriyle devrimci hareketi bastırmayı başarabilir, ama o zaman, bu hareket gizli olarak devam eder. Bu gibi geçici başarıların gözünüzü boyamaması gerek, Sayın Efendimiz. Bugünkü düzeni ortadan kaldıracak olan son patla-

ma, o zaman daha korkunç olacak ve Rus kültürü yerle bir edilecektir... Efendimiz, suçlandırdığınız bürokratik sistem herhangi bir anda yıkılmaya mahkûmdur. Ama siz bu sistemi ortadan kaldırmakta yavaş davranır da, geleneklere bağlı olarak yetiştirilmiş olan müşavirlerinizi atmakta acele etmezseniz, siz kendiniz de bu yıkıntının altında kalacaksınız. Sizinle birlikte, daha iyi bir gelecek ve Vatanımızın barış içinde yeniden hayat bulacağı umudu da yokedilmiş olacaktır (*)."

Birinci Duma zamanında Çarla halk anlaşamamış olsalar bile, Duma süresince siyasî hava az çok yatışmıştı. Bir af ilân edilmedi ama, yanlışlıkla tutuklanmış olan ya da tehlikeli sayılmayan bir çok siyasî mahkûm serbest bırakıldı. Serbest bırakılanlar arasında Sergey Vasilyev, arkadaşları ve ben de vardım. Sergey'in başkentte kalmasına izin verildi; ama benim Petersburg, Moskova ve daha bir kaç büyük şehre girmem bir kaç yıl için - süreyi şimdi hatırlamıyorum - yasaklandı. Bu karar da, tutuklanmamı gerektiren anlaşılmaz nedenlerden ileri gelmiş olacaktı. Silâhlı İhtilâl Örgütünün bütün üyeleri normal hayatlarına ve siyasî işlerine döndüler, ama beyannameleri evinde saklamaktan başka suçu olmayan benim gibi birinin bütün hayatı altüst oldu.

Eski bir aile dostumuz olan Madam Troynitskaya'ya durumumu anlattım. Kendisi "ortanın yukarısındaki sosyete" dendir. ("Ortanın yukarısı sosyete" Tolstoy'un Saraya yakın olmayan aristokrasi için kullandığı bir terimdir). Benim durumuma çok üzüldü ve hemen Polis Dairesi müdürü Senatör Zvolyanski'ye telefon etti. Senatör beni bürosunda kabul edeceğini bildirdi. Görüşmemiz sırasında beni avutmaya çalıştı ve bu olayların önemsiz olduğunu söyledi. Bir baba tavrıyla, ortalık yatışıncaya kadar sabırlı olmamı söyledi. O andaki sıkıntıyla, polisin gelişigüzel kararlarına boyun eğmeyeceğimi, bu karar iptal edilmediği takdirde, yeniden tutuklanarak hapse atılmamı ve bana yeni bir suç bulunmasını isteyeceğimi söyledim. Sonunda bir uzlaşmaya vardık. Karar kaldırılacaktı, ama "tatilimi" Taşkent'te babamın yanında geçirmek üzere Petersburg'dan ayrılacak ve sonbahara kadar geri dönmeyecektim. Bu görüşmeden bir kaç gün sonra yanıma karımı ve küçük çocuğumu alarak trenle Türkistan'a doğru yola çıktım.

(*) Kızıl Arşivler

POLİTİKA ÇALIŞMALARIM

Taşkent'te bir süre sürgün kaldıktan sonra yeniden Petersburg'a döndüm. Dönüşüm 12 Ağustos 1906'da Stolipin'e yapılan suikast teşebbüsüne rastladı. Maksimalistler (*) Stolipin'in Aprekarski adasındaki yazlık sayfiyesine bomba koymuşlardı. Patlama sırasında 32 kişi ölmüştü. Bu arada suikastı hazırlayanlar da öldü. Yaralanan 22 kişi arasında Stolipin'in oğluyla kızı da vardı. Stolipin'in kendisine bir şey olmamıştı.

Bu sırada, Çarla halk arasında bir yakınlaşma umudumu bütünüyle yitirmiştim; oysa Ekim Beyannamesinden sonra bu yakınlaşma bana ne kadar mümkün görünüyordu!

İlk Duma'nın dağıtılmasından ve dağılan Duma üyelerinin, halkı vergi vermemek ya da askere yazılmamak yoluyla "pasif karşı koymaya" kışkırtan "Viborg çağrısının" yayımlanmasından sonra, şehir ve köylerle Orduda yeni bir ihtilâlci huzursuzluk dalgası yayıldı. Rusya'da köylü karışıklıkları çıktı ve bunlar merhametsizce bastırıldı. Rus olmayan bölgelerde, özellikle Finlandiya ve Baltık vilâyetlerinde, Rus aleyhtarlığı çok kuvvetlendi. Ülkenin her yanına asker sevkedildi, şehirlerde askerlerle grevciler arasında çatışmalar oldu. Rus Halk Birliğinin düzenlediği Yahudi - düşmanı kıyımlar o zamana kadar görülmemiş bir şiddetle sahneye konuldu. Rusya, bir kelimeyle, 1905 Beyannamesinden önceki karanlık döneme dönmüş gibiydi.

Bana gelince, siyasî dâvalarda savunma avukatı olarak çalışacağım günü oturup beklemekten usanmıştım. Bütün Rusya'yı gezmek, halkın durumunu yakından görmek imkânını sağlayacak bir fırsat kolluyordum. Siyasî gelişmeler karşısında bu görev gittikçe önemini arttırmıştı. Bu, artık yalnızca halkın düşüncelerini anlamak konusu değildi; herkesin aktif bir yardıma ihtiyacı vardı. Ama düşündüklerim herkese biraz tatsız geliyordu. Bütün ceza ve hukuk dâvalarını geri çeviriyor, ortaya çık-

(*) Yeni kurulmuş aşırı Sosyalist Devrimci bir guruptu.

mak için siyasî bir dâva bekliyordum. Benim gibi halka yardım etmeye hazır bir insandan böyle bir fırsat nasıl esirgenebilirdi?

Bir gün canımın sıkkınlığı birdenbire yokoluverdi. Ekimin sonuna doğru ünlü bir avukat olan N. D. Sokolov telefon etti : "Küçük bir siyasî dâva fırsatı çıktı sana," dedi. Sevindim. Yalnız, "Nerede, ne zaman?" diye sordum. Sokolov, "Bizim gurup-taki avukatlarla birlikte, *Pamyat Azova* (Azov'un Hatırası) kruvazöründeki isyan yüzünden Kronştad'da açılan büyük dâvaya gideceğiz. Sosyalist Devrimci liderlerden Fundaminski - Bunakov bu işe karışmış. Kendisini ve bahriyelileri savunacağız. Ne yazık ki, aynı günde başka bir dâva açılıyor. Reval'de bir baronun topraklarını ele geçiren köylülerin mahkemesi var. Siz Reval'e kadar gidin ve mahkemeyi bizim adımıza takibedin," dedi.

"Ama nasıl olur! Daha şimdiye kadar hiç bir siyasî dâva almadım," diye itiraz ettim. "Eh, sen bilirsin. Eline büyük bir fırsat geçiyor işte. Ya al, ya bırak," diye karşılık verdi.

Açıkça duraksamıştım. "Peki," dedim, "gideceğim." Aynı günün gece yarısı trenle Reval'e hareket ettim.

Bütün gece ve ertesi gün, uyumamak için koyu kahveler içerek dosyayı sayfa sayfa inceledim. Önümde gerçek bir tarih sahnesi bulunduğunu görüyordum. Dosya tanık tutanaklarıyla, resmî ve tıbbî raporlarla, sanıkların ifadeleriyle doluydu. Duruşmadan önceki iki günü, dâvayı, dâvanın siyasî ve sosyal yönlerini incelemekle geçirdim. Özellikle, Baltık köylülerinin durumu çok kötüydü. II. Aleksandr zamanında serflikten kurtulmuşlardı ama kendilerine toprak verilmemiş, derebey imtiyazlarından bazılarını hâlâ bırakmayan ve çoğu Alman baronları olan mahallî derebeylerin ortakçıları olmuşlardı. O günlerin baskı havası içinde bazı derebeyleri karışıklık bulunan bölgelerin fahrî "bölge müdürü" tâyin edilmiş, polisin de yardımıyla kendi köylülerine karşı merhametsiz bir baskıya girişmişlerdi.

Benim dâvamda, bir mâlikâneyle bir şato yağma edilmiş, bir çok şey tahrip olmuştu. Ancak, köylülere karşı girişilen korkunç misilleme hareketleri, köylülerin suçları yanında hiç kalıyordu. Sanıklar normal yoldan tutuklanarak yargılanacakları yerde dövülmüş, bir çoğu da öldürülmüştü. Gelişigüzel bir kaç rehine alınmış, yargıçların önünde sille tokat yerlerde sürüklenmişti. Mahkeme, gerçek suçluların ya kaçmış ya da öldürülmüş oldukları için duruşmada bulunmadıklarını ilân etmişti.

Duruşma günü, mahkemenin bulunduğu bölge adliye bina-

sına gittim. Mahallî savunma avukatlarının şaşkın bir halleri vardı. Başlarında, geleceğin Estonya Cumhurbaşkanı, I. I Poska bulunuyordu. Petersburg'dan usta bir avukatın gelmesini beklerken, tanınmamış bir gençle karşılaşmışlardı (ben her zaman yaşımdan küçük gösterirdim, o zaman daha yaşım 25'di). Ama hiç bozmadılar, dostça davrandılar. Baro sınavı için, yalnızca bir kaç cinayet dâvası olduğunu ileri sürerek, Poska'dan, dâvayı yönetmesini rica ettim. Poska bu teklifimi dostça reddetti, ben de istediğim gibi hareket etmekte serbest kaldım. Bütün acemiliğime rağmen herşey iyi gitti. Yalnız köylüleri savunmakla kalmadım, aynı zamanda köylüye misilleme yapılmasını kışkırtanları ya da bu misillemeye katılanları da parmağımla göstererek suçladım. Dâvayı kazandık, köylülerin çoğu beraat etti. Sözlerimi bitirdiğim zaman bir an herkes sustu, sonra bir alkıştır koptu. Duruşma sırasında büyük bir tarafsızlık göstermiş olan yargıç Muromtsev salondakileri yatıştırmaya çalıştı, gürültü durmadığı takdirde duruşmayı keseceğini söyledi. Karar okunduktan sonra, avukatlarla köylülerin akrabaları çevremi sardılar, beni tebrik ettiler. Biraz şaşırmış gibiydim. Poska, "Neden şimdiye kadar hiç bir duruşmaya çıkmadığınızı söylediniz? Neden daha önce gelmediniz buraya?" dedi. Bunun benim ilk dâvam olduğuna inanmıyorlardı.

İki gün sonra Petersburg'a döndüğümde, Hukuk Kurumundaki (bir çeşit avukatlar kulubü) avukatlar bölümüne gittim. Arkadaşlarım beni görünce tebrik ettiler. "Mükemmel, çok mükemmel," dediler.

"Nedir mükemmel olan?" diye sordum.

"Sanki bilmiyormuşsun gibi! Gelen telefonlardan ve Reval'deki mahallî basında çıkan yazılardan hepsini öğrendik."

İşte avukat ve siyasî hatip olarak hayatım böyle başladı. Yapmacık bir alçak gönüllülüğe kaçmadan diyebilirim ki, bir halk hatibi olarak etkili olduğumu herkes kabul ediyordu. Şunu da ekliyeyim, şimdiye kadar hiç bir söylevimi önceden yazmış ya da hazırlamış değilim.

Reval duruşmasından sonra dâvalar birbirini kovalamaya başladı. 1912 sonbaharında Duma üyesi seçilinceye kadar, Petersburg'da çok az kaldım. İşim dolayısıyla boyuna geziyor, İrkutsk'dan Riga'ya, Petersburg'dan Türkistan'daki Margelan'a kadar - Kafkaslar, Volga, Sibirya da dahil olmak üzere - bütün ülkeyi tanımaya başlıyordum.

Siyasî dâvaların hepsi, örgütlenmiş bir siyasî hukukçular

gurubunun avukatlarına verilmiyordu, çünkü bazı sanıklar kendileri avukat tutabiliyorlardı. Meselâ Petersburg'da Andriyevski, Karabçevski, Gruzenberg, Moskova'da Maklakov, Muravyev, Lednitski ve Teslenko gibi ünlü ceza avukatlarının çoğu siyasî dâvalar da alıyorlardı. Ama bütün büyük Rus şehirlerinde, benim bulunduğum gurup gibi yalnız siyasî dâvalar alan avukat grupları da vardı; bunlar resmî masrafları ödeyemeyecek durumda olan köylülerin, işçilerin vb. nin dâvalarında müşavirlik yapıyorlardı. Ne bir yönetmeliğimiz, ne de bir üye listemiz vardı. Resmî olmayan bir anlaşmaya göre, aldığımız para ikinci mevki bir tren bileti ücretiyle, günde 10 rublelik bir harcırahtı. Aramızda bulunan eski tanınmış avukatlar, bu yardım dâvalarını genç avukatlar gibi, üzerlerine almak istemiyorlardı. Bu işi yapmak için sanıklara karşı büyük bir sevgi beslemek ve bu duruşmaların derin siyasî önemini anlamak gerekti. Tam benim istediğim bir işti bu.

1905 İhtilâlinden sonra başlayan baskı hareketleri, 1906 sonundan 1909 yılının başlarına kadar sürdü. Köylülerin ve halkın ayaklanmaları şiddetli bir şekilde bastırıldıktan sonra, sıra devrimci örgütlerin avlanmasına gelmişti. Bunlara çete diyorlardı. Yakalananlar askerî mahkemelere veriliyordu. Bu, sistemli bir şekilde yürütülen bir hukuk terörüydü. Yalnız ahlâkî yönden kötü değil, aynı zamanda gereksizdi de. Çünkü ihtilâl dalgası yatışmış ve halk hergünkü normal hayatına dönmüştü. Bütün iş Hükümetin 1905 - 1906'da olanları unutmamasından ve halkın da bunları unutmasını istememesinden doğuyordu.

Stolipin'in 19 Ağustos 1906'da kurduğu özel askerî mahkemelerde, savunucuların hukukî garantileri yoktu. Bu mahkemelerin kurulması ülkede o kadar büyük bir öfke yaratmıştı ki, Stolipin, kanunu iki ay içinde Duma'ya sunması gerekirken, yapamadı.

Bir çok siyasî dâva bölge askerî mahkemesinde görülüyordu. O zamanın askeri baş savcısı olan General Pavlov çok merhametsiz bir adamdı; yargıçlardan, savunmaya aldırmadan "görevlerini" yapmalarını istiyordu. Pavlov yerinde fazla kalmadı. Suikast yapılacağı korkusuyla gereken her türlü tedbiri almıştı. Merkez askerî mahkeme binasından dışarı çıkmıyor, yüksek bir telörgüyle çevrilmiş bahçeli evinde oturuyordu. Sonunda siyasî bir terörcü tarafından bu bahçede öldürüldü.

Baltık vilâyetlerindeki özel askerî yargıçlardan biri de, zâlimliği ve anormalliği herkesce bilinen General Koşelev adında

biriydi. Bu adam bir sadistti ve sanığın ölüme mahkûm edileceği dâvaları dinlerken mahkemede cebinden açık saçık fotoğraflar çıkarıp bakardı. 1906 yılının sonuna doğru ve 1907 yılının başında Riga'da "Tukum Cumhuriyeti" dâvası denen dâvanın duruşmalarına o başkanlık ediyordu, ben de savunma avukatlarından biriydim. 1905 yılında Tukum'daki bir ayaklanmada on beş süvari öldürülmüştü. Duruşmalar sırasında Koşelev'in gerçeği ortaya çıkarmakla ilgilenmediği, öldürülen on beş süvariye karşı sanıklardan hangilerini asacağını düşündüğü anlaşıldı. Aralarından on beş kişiyi seçerek astı.

Kanunlara göre, askerî mahkemelerdeki yargıçlara dört albayın yardımcılık etmesi ve yargıcın da bu yardımcılara danışması gerekiyordu. Albaylar bağımsız jüri sayılır ve mahallî askeri birlikten sırayla seçilirdi. Baltık vilâyetlerinde askerî makamlar devamlı olarak yargıca bağlı iki uysal albay seçerek, ve Baltık bölgesinde açılan her dâvada bunları yargıcın yanında bulundurarak, bu kuralın "lafzını ve ruhunu" ihlâl etmişlerdi.

Elbette bütün askerî yargıçlar Koşelev gibi değildi. Baltık vilâyetlerinde, Arbuzov ve Nikiforov adında iki yargıç daha vardı. Hele Nikiforov, Koşelev'in tam karşıtıydı. Dindar bir adamdı; bir idam kararı vermeden önce kiliseye gider dua ederdi. 1908 sonbaharında Sosyalist Devrimcilerin bağımsız bir terörcü gurubu olan "Kuzey Savaşma Birliği" dâvasına bakıyordu. Gurubun başında Estonyalı Trauberg vardı. Trauberg, Sosyalist Devrimci partinin liderleri arasında yüksek rütbeli bir polis ajanı bulunduğundan şüpheleniyordu. Trauberg'in mahkemedeki ciddî tutumu herkes üzerinde büyük bir etki yarattı. Doğruyu söylediği kesindi. Bir ara, çok ihtiraslı bir adam olan savcı yardımcısı İlyin sanığı azarlamak isteyince, Nikiforov kendisini hemen şöyle azarladı: "Eğer Trauberg öyle diyorsa, öyledir."

Daha başka iyi yargıçlar da vardı. Petersburg Askerî Bölgesi yargıcı General Kirilin bunlardan biriydi. Yukarıdan yapılan bütün baskılara rağmen, duruşmaları kusursuz yönetirdi.

Ben daha çok vilâyet askeri mahkemelerinde çalışmayı tercih ediyordum. Buralarda, yargıçlara yukarıdan fazla baskı yapılamıyordu. Güney Urallarda, Mias Kasası müsaderesinin dâvasını hatırlarım. Her zaman olduğu gibi, yargıç, Askerî Hukuk Akademisinden çıkmış bir generaldi. Yanında, dört albay vardı. Ancak bu dâvada dışardan herhangi bir baskı yoktu. Sanıkların

hepsi çok genç insanlardı ve bir Sosyal Demokrat Bolşevik gurubunun üyeleriydiler. Başlarında Ufa'nın zengin bir tüccar ailesinin oğlu olan, Alekseyev adında biri bulunuyordu. Delillerin düzmece olduğunu ispat ettik, yargıç sanıklardan bazılarını serbest bıraktı.

Sonradan Alekseyev, gurubunun bu müsadereleri nasıl yaptığını bana anlattı. Lenin ile Bolşevik basını, bu gibi müsadereleri sol Sosyalist Devrimcilere ve Maksimalistlere özgü küçük burjuva usulleri sayarak resmen suçluyorlardı. "Peki," diye sordum Alekseyev'e, "partinizin görüşüne rağmen siz bu müsadereleri nasıl yapabiliyorsunuz?"

"Çok basit," diye cevap verdi. "Bu konuda partide özel bir anlaşmaya vardık. Müsadere yapılmadan - iki hafta kadar - önce partinin politikasıyla uyuşamadığımızı ileri sürerek istifa ediyoruz. O zaman müsadereyi istediğimiz gibi yapıyoruz. Parayı Kapri'de bulunan Maksim Gorki'ye gönderiyoruz, o da orada okulunu yaşatıyor (*). İki hafta sonra "hatamızı" anladık diye yeniden partiye başvurarak kabülümüzü istiyoruz ve kabul ediliyoruz."

Mahkemelerin verdikleri kararlar, sivil temyiz mahkemelerinde siyasî dâvalar için kurulan özel bölümlerde Adalet Bakanı I. G. Sçeglovitov'un tavsiyesiyle tâyin edilen yargıçların çoğunluğunca temyiz ediliyordu. Bu yargıçların tutumlarını, Petersburg Temyiz Mahkemesi Başkanı N. S. Kraşeninnikov bir konuşmamızda bana çok açık olarak şöyle anlatmıştı : "Bu siyasî dâvalarda güdülen amacın adaleti gerçekleştirmek olmadığını anlamış olduğunuzu umarım. Bu şiddetli bir siyasî savaştır. Savunduğunuz kimselerin hak saydıkları şeyler benim için bir suçtur." 1905 İhtilâlinden önce Kraşeninnikov en tarafsız yargıçlardan biriydi. Ama İhtilâlin aşırılıkları onu kızdırmış ve sağa götürmüştü.

Gerek Rusya'daki tecrübem, ve gerekse yurt dışında sürgün yaşadığım yıllarda gördüklerim, işe politika karıştığı zaman tarafsız kalınamayacağı üzerindeki kanımı doğrulamıştır. Şiddetli siyasî bir savaşın sürdürüldüğü sırada hiç bir yargıç tam bir tarafsızlık gösteremez.

Siyasî konularda hiç bir uzlaşma kabul etmeyen Çar, Sçeglovitov'un tutumunu destekliyordu. Rus Halk Birliğinin katliam dâvalarında, Çarın izlediği politika bunun en açık ta-

(*) Bu okulda geleceğin devrimci liderleri yetiştirilirdi.

nıtıdır. Sonradan Geçici Hükümet tarafından kurulan Eski Bakanların ve Erkânın Çalışmalarını İnceleme Olağanüstü Komisyonunun belgeleri arasında Adalet Bakanlığı Daire Başkanı Liyadov'un bir açıklaması vardır. Liyadov verdiği ifadede, Çarın, Rus Halk Birliği tarafından gelen bütün af dileklerini kabul ettiğini, devrimcilerin dileklerini ise geri çevirdiğini söylemiştir.

Meslek hayatımın ilk yıllarında, bir de, Petersburg vilâyetindeki Öğretmenler Birliği dâvasını üzerime almıştım. Dâva, 1907 Kasımında Temyiz Mahkemesine geldi. Sanıklar, Senatoya verdikleri dilekçede, Hükümet aleyhinde bulunmakla suçlandırılıyorlardı. Oysa bu dilekçeler, Çarın çıkarttığı 28 Şubat 1905 tarihli kararname hükümleri gereğince düzenlenmişti. Kararnamede, guruplar, örgütler ve özel kişiler reformlar teklif etmeye ve Hükümette görülen kusurları göstermeye çağırılmıştı. Şimdi ise, yıllar sonra, bu kararnameye uyularak verilen dilekçeler inceleniyor, ve bunlar sahiplerine karşı kullanılıyordu. Dâvaya birçok köy öğretmeninin adı karışmıştı. Herkesin fikrini açıkça söylemeye cesaret ettiği gevşeme döneminde, okul öğretmenleri, toplantılarda ve tartışmalarda çoğunlukla köylüler adına söz etmişlerdi. İlk okul müfettişleri gibi mahallî memurlar, öğretmenlerin iyi niyetle hareket etmiş olduklarını söyleyerek, sanıklardan yana tanıklık etmişler, öğretmenlerin çoğunlukla şiddetli çıkışları önlediklerine değinmişler, onların köy kurullarındaki ya da kooperatif toplantılarındaki yararlı çalışmalarını övmüşlerdi. Mahkeme yumuşak bir karara vardı ve öğretmenlerin çoğu beraat etti, ama hiç biri bir daha memuriyete dönemedi. Bu dâvanın sonucu, Petersburg vilâyetinde yaşayan, okumuş köy halkı için büyük bir darbe oldu. Dilekçe verilmesini teşvik eden kararnamenin Çarın sözüne inananlar için bir tuzak olduğu anlaşıldı. Daha buna benzer birçok dâva açıldı. Meselâ, 1908 ya da 1909 yılında Vilna'daki birçok posta ve telgraf memurları, 17 Şubat 1905 Beyannamesinden önce greve teşebbüs etmekten mahkemeye verildiler. Sanıkların çoğu yıllar sonra bu işi unutmuşlardı bile.

Bir ara Tver vilâyetinde bir köylü yardımlaşma gurubunun dâvasını savunmuştum. Gurubun lideri 25 ya da 30 yaşlarında genç bir köylüydü. Kendisiyle çok ilginç ve çok öğretici bir konuşmam oldu. Çok keskin bir görüşü vardı, durumu genel olarak köy ve köylülük açısından ele alıyordu. Yardımlaşma ve yardımlaşmanın önemi üzerinde uzun uzadıya konuştu. Yar-

dımlaşma guruplarına karşı kovuşturma açıldığı halde, bu guruplar köylü konusu üzerinde sapasağlam direniyor ve köylünün gelişmesine yardım ediyorlardı. Üyeler eğitimin değerini biliyorlar, kitap ve gazete okuyorlar, kooperatifler kuruyorlar ve buna benzer daha birçok çalışmalar yapıyorlardı. Rusya 1905'denberi siyasî bakımdan hayli ilerlemişti.

Askerî mahkemelerde askerler, savunma avukatlarıyla seve seve işbirliği yapıyorlar, bu tutumlarının nedenlerini de içtenlikle anlatıyorlardı. Meselâ Petersburg'daki Birinci Muhafız Topçu Tugayı askerî memurlarının duruşmasında Hükümet makamları, kışkırtıcıların erler arasında subay düşmanlığı yaydıklarını iddia etmişlerdi. İddianamede sanıkların ne söylediklerini bilmedikleri ileri sürüldü. Oysa sanıklar çok zeki, yaptıklarını çok iyi bilen insanlardı. Subaylar kendilerine iyi davrandıkları süre, disipline karşı gelmek niyetinde değillerdi.

Büyük dâvalarımdan biri de, 1912'deki Ermeni Taşnaksagan Partisi dâvasıdır. Bu dâva Yüzyılın başlangıcında Prens Golitsin'in (*) yaptığı kötü işlerin bir sonucuydu. Prensin tutumu, Rusya'nın Ermeniler gibi sadık dostlarını bile ihtilâlci yapmıştı. Bütün Ermeni aydınları, yazarlar, doktorlar, avukatlar, bankerler ve hattâ tüccarlar (bu sonuncular ihtilâlcilere para yardımında bulunmakla suçlandırılıyordu) dâvada sanık olarak bulunuyorlardı. Soruşturma yıllarca sürdü. Rusya'nın her yanında birçok insan tutuklandı, sonunda, Petersburg'da özel bir Senato mahkemesi kuruldu. Sanıklardan çoğu mahkeme karşısına çıkarılmadan dört yıl hapiste yattı. Duruşmalar 1912 Ocak ayında başladı ve Martın sonuna kadar sürdü. Altı yüz tanık çağırılmıştı. Hükümet karışıklıklar olacağını sanıyordu. Polis özel tedbirler almıştı. Dâva gizli görüldü ve sanıkların akrabaları bile duruşmalara alınmadı. Korkunç bir hava esiyordu. Baş yargıç Senatör Krivtsov iddianamenin okunmasını emretti. Ben hemen öne çıktım ve yargıçtan, yalan ifadelerle dolu tutanakları incelemek üzere bir bilirkişinin tâyin edilmesini istedim.

Krivtsov benim isteğim üzerine şöyle bir doğruldu, sordu : "Ne yaptığınızı biliyor musunuz? Ya yanılıyorsanız?"

Hiç duraksamadım. "Yanılmıyorum!" dedim.

(*) 1898'den 1900'a kadar Kafkasya'nın baş yöneticisi.

Bir bilirkişi heyeti kuruldu ve tanıtlardan çoğunun uydurma olduğu anlaşıldı. Savunma makamı öteki tutanakların çoğunun düzme olduklarını ispat etti. En sonunda, itiraz etmek için ayağa kalktığım zaman, yargıç elini sallayarak mırıldandı: "İsteğiniz yerine getirilmiştir." 146 sanıktan 95'i beraat etti, 47'si hapse ya da Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Yalnız altı kişi ağır hapis yedi. Mahkemede alman sonuç, Rusya'nın dışardaki, özellikle Türkiye'deki Ermeniler arasındaki itibarını arttırdı. Soruşturma yargıcı Lijin sahte belge düzenlemekle suçlandırıldı, fakat bir sinir doktorundan deli olduğuna dair bir rapor alındığı için aleyhine açılan dâva düştü.

Lena Katliamı

Ermenilerin mahkemesi Martın ortasında bitti. Bir parça dinleneyim diyordum, 4 Nisan 1912'de Lena Katliamı oldu. Bu olay Rusya'da gerici kuvvetlere karşı açılmış olan savaşın önemli bir noktası olduğundan, kısaca onu da anlatmalıyım.

Büyük Anglo - Rus Lena Altın Madenleri Kumpanyasının, Bodayko nehri bölgesinde, İrkutsk vilâyetinin kuzeyinde altın madenleri vardı. En yakın tren istasyonu İrkutsk'tan 1,400 mil uzaktaydı. Altın madenleri kıraç vâdilerin ve hızlı akan derelerin bulunduğu boş bir yayladaydı. Dağların tepeleri Haziranın sonuna kadar karla kaplı kalır ve kış Eylülde başlardı. Madenciler bu ıssız yerde görülmemiş bir sefalet içinde yaşarlardı. Ulaştırma araçları olmadığı için sürgün gibiydiler ve durumları, bütünüyle, kumpanyanın merhametine kalmıştı. Tek demiryolu da, ırmak trafiği de kumpanyanın elindeydi. 1911'de İrkutsk valisi Albay Bantiş maden alanlarını ziyaret etmiş, işçilerin çalışma ve yaşama şartlarını görünce pek şaşırmış, işçiler işi kendileri ele almadan, gerekli tedbirlerin alınmasını yöneticilere emretmişti. Kumpanya bu emre kulak asmamıştı.

Grevin nedeni gerçekte önemli değildi. Kendilerine kötü et verildiği için çalışmak istememişlerdi. Ama dananın kuyruğunu koparan bu hareket olmuştu. İşçiler gürültü patırdı çıkarmamışlar, yalnızca işi sonuna kadar götürmeye karar vermişlerdi. Kumpanya madencilerle konuşmayı şiddetle reddetmişti. Ciddî kargaşalıkların çıkmasından korkan, ama gene de işçi-

lerin haklı isteklerini kabul etmemeye kararlı olan maden yönetimi merkezden yardım istemişti. Petersburg'taki Polis Dairesi, kargaşalık çıkan bölgede düzeni sağlamak için Jandarma Yüzbaşısı Treşçenkov'u göndermişti. Ama yüzbaşının uyguladığı korkutma metodları, hakları için savaşan işçilerin iradesini güçlendirmişti yalnızca. İşçiler, 4 Nisanda karılarıyla birlikte daha iyi yaşama şartları istemek için kumpanyanın yönetim merkezine doğru yürüdüler. Bir baraj ateşi karşıladı onları. 200 kadar işçi öldü ve bir çoğu da yaralandı. Ölen işçiler için alelacele çağırılan bir papaz, mahallî kilisede saklanan yazısında salıneyi bize şöyle anlatıyor

"İlk koğuşta yerlerde ve yatakların üstünde bırakılmış birçok yaralı işçi gördüm... Her yer olay kurbanlarının iniltileriyle doluydu. Son duaları yapmak üzere büyük kan birikintileri arasında diz çöktüm; daha birinin duasını bitirmeden, başka birinin duasına çağırılıyordum. Ölüm halinde olan işçilerin hepsi, kötü bir niyetleri olmadığını, yalnızca dilekçelerini vermek istediklerini bana yeminle söylediler. İnandım sözlerine. Ölmekte olan bir adam yalan söylemez çünkü."

4 Nisan 1912'de yapılan Lena Katliamı yeni bir siyasî hareket ve ihtilâlci kışkırtma dalgasının başlangıcı oldu. Her yerde, fabrikalarda, basında, parti toplantılarında, üniversitelerde ve Duma'da olay protesto edildi. Hükümet, bu katliam olayını yerinde incelemek üzere, geniş yetkili bir komisyon kurmak zorunda kaldı. Komisyonun başkanı, Witte kabinesinin Adalet Bakanı S. S. Manukin'di. Herkesin kendisine karşı saygısı vardı. Madenlere gitti. Buna rağmen, halkoyu yine de memnun değildi. Duma'daki muhalefet partileri (liberaller, Sosyal Demokratlar ve Trudovik'ler) kendi özel inceleme komisyonlarını göndermeye karar verdiler. Komisyonun başkanlığına ben tâyin edildim ve ben de, S. A. Kobyakov ile A. M. Niktin adında iki Moskovalı avukatı komisyona katılmaya çağırdım. Yolculuğumuz çok ilginç geçti. Trene, troykaya, vapura ve sonunda da, *şitik*'e (*) bindik. Lena çevresinde gördüğümüz manzaranın güzelliği anlatılır gibi değildi. Bir kıyıda evler, karşı kıyıda balta girmemiş ormanlar. Sabah, güneş doğarken, ayı sürüleri nehre inip su içiyorlardı.

Lena'ya giderken yolda hep siyasî mahkûmlara rastlıyor-

(*) Venedik'deki gondolları andıran bir sandal çeşiti.

duk. "Rus Devriminin Büyükannesi" Katerina Breşkovska'ya ilk olarak orada rastladım. Kendisiyle uzun uzun konuştum.

Altın madenlerinde durum çok tatsızdı. Senatör Manihin'in başkanlığındaki komisyon ayrı bir evde kalıyor, biz ise aynı caddenin karşı tarafında başka bir evde kalıyorduk. Her iki komisyon da tanıkları çağırıp sorguya çekiyordu. Her iki komisyon da memurlardan belgeler topluyor, raporlar hazırlıyordu. Senatör Manihin, Bakanlığa ve Çara şifreyle raporlar gönderiyor, biz Duma'ya ve basma telgraflar çekiyorduk. Altın madenleri yöneticilerinin, bu işe bizim burnumuzu sokmamızdan ötürü kızdıklarını söylemek gereksiz; ama doğrusu, ne senatör ne de mahallî memurlar işimize karışmadılar. Tersine, Doğu Sibirya genel valisi Knayazer dâvamızla ilgilendi, İrkutsk valisi Bantiş'le özel yardımcısı A. Mayş da bize çok yardım ettiler. Genel inceleme sonunda kumpanyanın tekeli kaldırıldı ve yöneticileri baştan aşağıya değiştirildi. İşçilerle ailelerinin oturdukları pis kulübeler yıkıldı, yerlerine yeni binalar yaptırıldı. Gündelikler arttırıldı ve iş şartları çok iyileştirildi. Ortak çalışmamızın sonucundan memnun kalabilirdik.

Devlet Duma'sına Seçilişim

İlerisini fazla düşünmüyordum ve herhangi bir siyasî plânım da yoktu. Siyasî hayatımın başlangıcındanberi tek isteğim yurduma hizmet etmekti. Bu yüzden, 1910 yılının sonbaharında Petersburg'ta bir duruşma sırasında, ilk Duma'da Trudoviklerin (işçi gurubu) Duma lideri L. M. Bramson ile Merkez Komitesi üyesi S. Znamenski, dördüncü Duma için yapılacak seçimlerde Trudovik adayı olmamı istedikleri zaman şaşırdım. Duma'ya girmeyi hiç düşünmemiştim, onun için bu teklif benim için tam bir sürpriz olmuştu. Duma'daki Trudovik hizbinin, öteki Populist gurupların da katılmasıyla genişletileceğini öğrendim. Bundan başka, aday olmak için mal sahibi olmak gerektiğini, bunun için bir ev almamı tavsiye ettiler. Ben Populist harekete karşı her zaman sempati duyduğum için teklifi duraksamadan kabul ettim.

Parti çevrelerinde tanıdığım olmadığından bana en zor seçim bölgesi verildi: Saratov vilâyeti. Bu vilâyette, Stolipin se-

çim kanunu yüzünden soylu sınıf yeniden başa geçmişti. Öteki adaylar Vyatka ve Perm gibi "demokrat" vilâyetlere verilmişlerdi. Ama sonradan, ehliyetsiz oldukları anlaşıldı. 1912 sonbaharında işçi gurubunun 15 adayından bir tek ben kalmıştım.

Lena altın madenlerinden döndükten sonra Volsk'a hareket ettim. Volsk, Saratov vilâyetinin bölge merkeziydi. Burada seçim kampanyasına başladım. Bu şehre önceden yalnız bir kere gelmiş, bir tapu almış, böylelikle seçim kampanyasına katılma hakkını kazanmıştım. Volga kıyısında bulunan Volsk, renkli, eski bir Rus kasabasıydı. Kasaba halkındaki hürriyet sevgisi geleneği ve şiddetli bağımsızlık ruhunun kökü On Sekizinci Yüzyılın sonlarındaki Pugaçev köylü isyanlarına kadar gidiyordu.

Volsk'da hemen meslek adamlarıyla, yargıçlarla, doktorlar ve memurlarla ilişki kurdum. Seçim öncesi yaptığım toplantılarda çok serbest konuşuyordum, çünkü fikirlerim kolayca anlaşılabiliyordu; devrimci klişelere başvurmam gereksizdi.

Yeni seçim kanunu pek karışıktı. Demokratik usullerin her kuralını ihlâl etmişti. Delegeleri, dört gurup tarafından ayrı ayrı seçilen temsilcilerden oluşan vilâyet kurulları seçiyordu. Bu guruplar şunlardı: Toprak derebeyleri, şehir halkı, köylüler ve bir kaç bölgede de fabrika işçileri. Her gurup Duma'ya bir temsilci seçiyor, geri kalan delegeleri de tüm olarak vilâyet kurulları seçiyordu. Şehir gurubunun bir seçim toplantısında, aday gösterildim. Karşımda başka hiç kimse yoktu. Köylü gurubunda bu kadar oybirliği sağlanamazdı, çünkü her zaman için aday olmak isteyen bir zengin köylü, ya da bir ihtiyar bulunurdu. İşte böylece dördüncü Duma'nın üyesi oldum.

Mendel Beylis Olayı

1912 - 1913 yıllarında, Avrupa'da uluslararası durum gerginleşmiş, Rus İmparatorluğunun, sınır bölgelerinde yaşayan milletlere karşı iyi ve dikkatli bir politika izlemesi gerekmişti.

Almanya, Avusturya - Macaristan ve Türkiye ile ilişkilerin gün geçtikçe bozulduğu bir sırada Finlandiya'daki anayasa rejiminin kanunsuz olarak kaldırılması, o güne kadar Rusya'ya bağlı olan bu ülkeyi Alman bozguncu propogandasının ilerideki

üssü haline getirmişti. Sçeglovitov'un Taşnaksagan mahkemesinden yararlanarak Türk sınırında yaşayan Ermenilere karşı açtığı düşmanlık kampanyası başarı sağlayamamıştı. Ama bütün bu kargaşahk çıkarma teşebbüsleri genel Avrupa buhranının öncesinde, çeşitli ulusların bir arada yaşadığı bir ülkenin liderleri olarak sorumluluklarını bilmeyen gericiler için yeterli değildi sanki. 1912 - 1913 Balkan Savaşları Birinci Dünya Savaşının başlangıcıydı. Her iki Büyük Devletler koalisyonu arasında sürüp giden kılıç şakırtıları bir felâket halini almaya başlamıştı.

Mendel Beylis mahkemesi işte bu sırada Kiev'de başladı. Bu basit ve mâsum adam, Andrey Yuşinski adında küçük bir çocuğu dinî âyin sırasında öldürmekle suçlandırılıyordu. Bu olayla ilgili olarak bütün ülkede büyük bir nefret dalgasının yayıldığı izlenimini okuyucularımda yaratmazsam, Rusya ile Rus halkına karşı büyük bir haksızlık yapmış olurum. Bu mahkemeyi yalnız kamuoyu açıkça protesto etmekle kalmadı, Adalet Bakanlığı memurları da dahil olmak üzere bütün memurlar, mahkemeyi kendilerine karşı bir hakaret saydılar. Rus Kilisesinin yüksek kademeleri, Yahudilerin âyinlerde Hıristiyan çocuklarını kestiklerini bildirmeyi kesinlikle reddetti.

Avukatlık bir ülkenin hukuk sisteminin bir parçasıdır ve avukatların ilk görevi gerçeği, adaleti ve uygar temel hürriyetleri savunmaktır. Bizler, Baro mensupları, muhtar bir kurumun üyeleriydik. Sçeglovitov'a ve Rus hukuk sistemini bozan öteki insanlara gerçeği göstermek görevimizdi. Petersburg avukatları kendilerini göstermeliydi. 23 Ekim 1913'de, jürinin Mendel Beylis'in suçsuzluğunu ilân etmesinden beş gün önce, Petersburg Barosu üyelerinin yaptığı bir genel toplantıda oybirliğiyle aşağıdaki karar alındı :

"Petersburg Bölgesi Baro üyelerinin yapmış olduğu genel toplantı, Beylis dâvasının açılması ile adalet esaslarının bozulmuş olmasına, hukuk düzeni içinde Yahudi halkına karşı bütün uygar toplumların nefretle karşıladığı bir iftira kampanyası açılmasına, ve mahkemeye ırklar arasında kin ve milletler arasında düşmanlık uyandırmak gibi mahkemelerin hiç de görevi olmayan bir işin yükletilmiş bulunmasına karşı protesto makamında sesini yükseltmeyi bir meslek ve vatandaşlık hakkı sayar.

İnsan toplumu esaslarının bu açıkça ihlâli, Rusya'yı bütün dünya karşısında utançlı bir duruma düşürdüğü için, Rusya'nın şeref ve itibarını korumak üzere seslerimizi yükseltiyoruz."

Bu kararın Rusya'da büyük etkisi oldu; daha da önemlisi, dış ülkelerde derin izlenimler bıraktı. Beylis dâvası, Avrupa'da ve Birleşik Amerika'da Rusya'ya karşı düşmanlık duygularını son derecede arttırmış ve Birinci Dünya Savaşının öncesinde yüksek Hükümet çevrelerinde rastlanan vatanseverlikle uyuşmaz davranışları gözler önüne sermişti. Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson Rus sorunlarını anlamıyor, ya da Rusya'ya karşı hiç bir sempati beslemiyordu. Beylis dâvası, durumu daha da kötüleştirdi. Savaş patladığı sırada, Birleşik Amerika Rusya'ya karşı düşman bir dış politika izliyordu. Rusya'ya malî ya da herhangi başka bir yardım yapılmaması kararlaştırılmıştı.

Dâvayı körükleyenler, halkın gösterdiği geniş tepki karşısında korktular. Kararı hazırlayan 25 avukat mahkemeye verildi. Ben de mahkemeye verilen avukatlar arasındaydım. Duruşmalarımız 3 Haziranda Petersburg Bölge Mahkemesinde başladı, 6 Haziran 1914'e kadar devam etti. Son duruşmadan sekiz hafta sonra da İkinci Dünya Savaşı patladı. Duruşmalarımız sırasında basın ve hangi siyasî eğilimde olursa olsun halkın büyük bir kısmı, bizi bütünüyle destekledi. Bu olayın daha başlangıcında, Duma'daki sağ kanat liderlerinden biri olan V. Şulgin, *Kievliyanin* adındaki tutucu dergide olay aleyhine acı bir yazı yayımlamıştı. Siyasî yönden, Şulgin, Yahudi düşmanı olarak tanınmıştı, ama bu utandırıcı Beylis dâvası karşısında susamamıştı. Bundan ötürü o da altı ay hapse mahkûm edildi.

1903 tarihli yeni Ceza Kanununda "suçumuza" uygulanacak maddeler bulunmadığı için, II. Katerina zamanından kalma bir kanunun, imzasız mektuplarla "iftiralar" yayanlara karşı uygulanan 279. maddesine göre mahkûm edildik. Arkadaşlarımdan yirmi üçü, altı ay kalede hapis cezası yedi. Bu kararın başlıca kışkırtıcısı olarak ben ve N. D. Sokolof, sekiz ay hapse ve seçim haklarımızdan mahrum kılınmaya mahkûm olduk.

Masonlar

Tolstoy'un *Savaş ve Barış* romanında, Masonların oynadıkları rol ve yaptıkları işlere ait açıklamalar doğrudur. Bu örgüt, On Sekizinci Yüzyılda ve On Dokuzuncu Yüzyılın başlarında, Rusya'nın moral ve politik gelişmesinde başlıca rolü oyna-

mış, özellikle N. İ. Novikov'dan sonra birçok büyük siyaset ve devlet adamları bu örgütün localarına girmişti. Üyeleri arasında hür düşünceli kimseler bulunduğu gibi, dine inananlar da vardı. Önce, II. Katerina Mason localarına göz yummuştu. Bir Volter'ci ve serbest düşünceli insan olan Çariçenin "dinsel saplantıları" yoktu. Masonların yaptıkları eğitimin ilerlemesiyle, matbaa kurma projeleri ortaya çıktı ve liberal fikirler gelişti. I. Nikola'nın Çarlığı zamanındanberi, halkın Masonlar hakkında anlattıklarında, hattâ Rus aydınlarının büyük bir kısmı tarafından kabul edilmiş olan hikâyelerde pek az doğru vardır.

Geleceğin Çarı I. Pol, çevresindeki Masonların etkisi altında kaldığından Novikov mahkûm edildi. II. Katerina, Masonların, Grandükü kendi oyuncakları haline getirmeyi tasarladıklarına haklı olarak inanıyordu. Novikov'un mahkûmiyeti Rus Masonları için büyük bir darbe oldu ve bu darbenin etkisinden hiç bir zaman bütünüyle kurtulamadılar. I. Pol'un tahta çıkmasından sonra Novikov sürgünden getirtildi, Gaçina'daki İmparatorluk Sarayında yerleşti. Az sonra, Gaçina'daki kuklanın, yani I. Pol'ün izlediği politika ile kendi fikirleri arasında hiç bir ortak yan bulunmadığını anladı.

II. Aleksandr zamanının başlangıcında, Hükümete Mason localarının üyeleri hâkimdiler. "Sosyete" nin ilgilendiği başlıca konu, Rus seçkin aydın zümresinin mutlakiyeti ortadan kaldırmak ve serfleri kurtarmak için bir araya gelmesiydi. Bu fikri Masonları koruyan Çar I. Aleksandr'ın kendisi de tutuyordu. Liberal Speranski ve Napolyon savaşlarının kahramanı General Kutuzov gibi ünlü kişiler de Mason olmuşlardı. Dekambristlerin çoğu Mason locaları ile ilgiliydiler. I. Nikola'nın gerici yönetimi zamanında, Dekambristlerin ayaklanmasından sonra Mason locaları kanun dışı ilân edildi; ancak, locaların gizli olarak çalışmalarına devam etmiş olmaları mümkündür. Yirminci Yüzyılın başlangıcında yeniden canlanan Mason dernekleri, aydın *zemstvo* liderleri ile şehir aydınları arasındaki bağları kuvvetlendirmeye yaradı. Benim zamanımda Masonlar Rusya'da gizli olarak çalışıyorlardı, çünkü 1905'e kadar bütün sosyal ve politik faaliyetler gizli yürütüldüğü gibi, kamuoyu da çeşitli siyasî parti üyelerini ortak bir dâva etrafında birleştiren herhangi bir derneği hoş karşılamıyordu.

Gerçekte Rus Masonluğu üzerine bir yazı yazmak niyetinde değildim. Ama son yıllarda gerek Rus, gerekse Rus olmayan basında yayımlanan bazı "açıklamalar" da monarşinin düşmesi ve

Geçici Hükümetin kurulması locaların gizli çalışmalarına yorulmaktadır. Rus tarihinin en büyük dönüm noktasını yaratan büyük ve dramatik olayların bu saçma yorumunu reddetmeyi görevim sayıyorum. Bu yüzden, tarihsel bir gerçeği ortaya çıkarmak için bu konu üzerinde biraz duracağım (*).

1918 yazında Rusya'dan ayrıldıktan sonra, basında yanlış anlatılan olayların gerçek yüzünün bilinmesi için, herhangi bir ad açıklamadan, yaptığımız işleri anlatmam benden istenilmişti. Eski bir Mason ve ünlü bir siyaset adamı olan Y. D. Kuskova'nın iki arkadaşına yazdığı gizli mektupta adım geçtiği ve başka bir siyasî lidere de locadaki üyeliğimi anlattığı için bu açıklamayı yapmanın zamanı gelmiştir (**).

Dördüncü Duma'ya seçilişimden sonra, 1912'de Masonlara katılmam istendi. Oldukça düşündükten sonra, amaçlarımın derneğin amaçlarına uyduğu sonucuna vardım ve katılma teklifini kabul ettim. Derneğimizin düzen dışı bir Mason örgütü olduğunu belirtmek isterim. Bir kere, bütün yabancı derneklerle birçok bağları vardı ve üyeliğe kadınları da kabul ediyordu. Bundan başka, bir sürü karışık Mason dualarını ve Mason sistemi kaldırılmış, yalnızca üyelerin moral durumlarını sürdürecek, onlara gizlilik yetenekleri sağlayacak temel iç disiplin kuralları bırakılmıştı. Üyelerin yazılı bir listesi tutulmuyor, bu gizlilik, amaçlar üzerindeki bilgi yoksunluğunda ve dernek yapısında da görülüyordu. Hoover Enstitüsünde, Polis Dairesinin sirküllerlerini incelerken, beni doğrudan doğruya ilgilendiren iki sirküllerde bile derneğimizin varlığını gösteren en küçük bir tanıta rastlamadım (***). Mahallî loca derneğin temel ünitesiydi. Yüksek Konseyin bölgesel localara ek olarak, özel loca kurma hakkı vardı. Böylece Duma'da ayrı, yazarlar için ayrı v.b. localar kurulmuştu. Her loca başlangıçta bağımsız bir üniteydi. Öteki organların bu ünitelerin çalışmalarına ya da seçimlerine

(*) Bir zamanlar üyesi bulunduğum Mason derneğinin siyasi yapısını, çalışmalarını ve amaçlarını anlatırken derneğe kabulüm sırasında, öteki azaların adlarını açıklamıyacağım üzerine ettiğim ciddi yemine sadık kalacağımı belirtmek isterim.

(**) Yazarın ölümünden sonra yayınlanmıştır. **Rosslya nakanune revolutsi** (New York, 1962)'ye bakınız.

(***) Polis Dairesi Müdürü Brune de St. Hyppolite tarafından imzalanmış olan 171902 sayılı sirküler, bizce "Barbara Ovçinnikova Örgütü" diye bilinen ve Grandük Aleksandr Mihailoviç'in himayesinde Saray ileri gelenleri ile aristokratların da dahil bulunduğu bir derneğin kurulmasına yol açan, Mason Rosenkreutz Derneği ile ilgili tek belgedir.

karışma hakları yoktu. Locaların delegeleri yıllık kongrelerde çalışmalarını tartışıyorlar ve Yüksek Konseye üye seçiyorlardı. Yüksek Konsey Genel Sekreter kanalıyla kongrelere çalışma raporunu sunuyor, siyasî durumu değerlendiriyor ve gelecek yıl için hazırladığı programı teklif ediyordu. Bazan aynı partinin üyeleri arasında milliyetler sorunu, hükümet şekli ve toprak reformu gibi önemli konularda şiddetli fikir çarpışmaları oluyordu. Ama biz bu anlaşmazlıkların aramızdaki dayanışmayı bozmasına meydan vermiyorduk.

Bu partiler - dışı politika çok iyi sonuçlar verdi. Özellikle Geçici Hükümetin geniş temelini hazırlayan, gelecekteki Rus demokrasisi programı böyle ortaya çıktı. Geçici Hükümetin düşmanları tarafından gerçek kabul edilen bir masal vardır : gûya gizli bir Mason troykası kamu oyuna meydan okuyarak, Hükümetin eline kendi programını sokuşturmuş. Gerçi Rusya'daki durum ve ülkenin ihtiyaçları kendi siyasî programlarını başkalarına empoze etmek istemeyen kimselerin toplantılarında tartışılmıştır, ama bu insanlar en iyi çözümü bulmak için yalnız kendi vicdanlarının gösterdiği yolu izlemişlerdir. Millî hayatın böylece nabzını duyuyor ve her zaman halkın isteklerini çalışmalarımızda belirtmeye çalışıyorduk.

Dördüncü Duma zamanında, ortak bir amaç için birleşme fikri daha büyük bir başarıya ulaştı. Bütün çabalarımız, geniş bir sosyal reform ve federal bir devlet düzeni temeline oturtulmuş bir demokrasinin Rusya'da kurulması amacına yönelmişti. Rasputin iktidarının son korkunç yıllarında "Sosyete" üyelerinin çoğu monarşinin son günlerinin geldiğine inanıyorlardı, ama bu inanç Kralcıları ortak dâvaya katılmaktan alıkoymuyordu. Çünkü, gelecekte kurulacak hükümetin biçimi sorunu acele görevlerin en başında geliyordu.

Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman programımızı yeniden gözden geçirmemiz gerekti. Bu savaş yalnız Orduyu değil, sivil halkı da geniş çapta ilgilendiren ilk büyük topyekûn savaştı. Eğer sonunda zaferin elde edilmesi isteniyorsa, toplumdaki bütün sınıflar ve halkla iktidar arasında bir uzlaşmaya varılması gerekliydi. Halka karşı bir iyi niyet gösterisinde bulunması için Çar nezdinde yaptığım teşebbüs (*) elbette çocukçaydı; ama bütün diğer konularda yeni savaş zamanı programı uygulanmıştır. Yurdumuzun kayıtsız şartsız savunması, sonuna

(*) Bundan sonraki bölüme bakınız.

kadar bütün çalışmalarımızın temeli olarak kalmıştır. Ama Şubat İhtilâlinden sonra siyasî ihtiraslar yeniden alevlenmiş, partiler - dışı iş birliği bütünüyle imkânsız olmuştur.

Polis Gözetlemesi

M. V. D. gizli
Polis Dairesi
Altıncı şube sırküleı
30 Mayıs, 1915

Vilâyet, bölge ve şehir Emniyet Polis Yönetimi Müdürlerine, İç Emniyet Müdürlüklerine, ve suçluları incelemeye memur Özel Emniyet Polis Kuruluşlarına...

İkinci Şube

Dairemizin 16 Ocak tarih ve 165377 sayılı sirkülerinde adı geçen avukat ve Duma'daki Trudovik Gurubu üyesi Aleksandr Federov KERENSKİ'nin hareketlerini izlemekte olan İmparatorluk Suçluları İnceleme Kuruluşları şeflerinden Polis Dairesine gelen raporlar, yukardaki sirkülerde adı geçen kişinin bu yıl içinde Rusya'da yaptığı yolculuklarda Hükümet aleyhinde çalıştığının, gittiği yerlerde kendi faaliyetleri ve konuştuğu kimseler üzerinde yapılan açık ve gizli gözetlemelerle tesbit edilmiş bulunduğunu göstermektedir; bu gözetleme aynı zamanda, Kerenski'nin sürekli yolculuklarında ziyaret ettiği yerlerde siyasi bakımdan şüpheli bir çok partiliyle kurumların ve siyasi örgütlerin çok ünlü üyeleriyle toplantılar yaptığını, bazı şehirlerde bu kişilerin de bulunduğu konferanslar düzenlediğini göstermektedir.

Yukarıdaki noktaları göz önünde bulundurarak, Kerenski'nin vilâyetlerdeki yolculuklarına büyük önem veren Polis Dairesi, 165377 sayılı sirkülere ek olarak, adı geçen kişinin gerek normal kanallarla gerekse emrinizde bulunan gizli ajanların Kerenski'yle ve Suçluları İnceleme Kurulunca tesbit edilmiş kişilerle yaptığı temaslara nufuz etmelerini sağlayarak, kendisini hiç bir zaman gözden kaçırmayarak çalışmalarını gözetlemek için gereken tedbirleri almanızı rica eder.

Kerenski'nin Hükümet aleyhtarı çalışmalarıyla her türlü hareketlerini aydınlatabilecek bütün bilgiler daireye rapor edilecektir.

İmza: Müdür Yardımcısı yerine Vasilyev
Dosyalayan: Şube Şefi Diyaçenko
Kontrol eden: Yarbay (imza okunamamıştır.)

Siyasî bir savunma avukatı olarak yurt içinde yaptığım yolculuklarda hiç bir zaman yalnız meslek işlerimle yetinmez,

her zaman halkın moral durumunu anlamaya, çeşitli liberal ve demokrat hareketlerin mahallî temsilcileriyle ilişki kurmıya çalışırdım.

Duma'ya seçildikten ve Mason da olduktan sonra alanı genişleyen ve önemi artan çalışmalarım, Emniyeti benim durumumla daha fazla ilgilenmeye sevketmişti.

1915 yılında Petersburg'da polisin çalışmalarım üzerindeki gözetlemesi vilâyetlerdekinden daha sıkıydı ve ben vilâyetlerdeki bu durumun hemen hemen farkında bile değildim. Oysa başkentte çevremi açık ve kapalı bir çok ajanlar sarmıştı. Bunların gözetlemesi gün geçtikçe daha da artıyordu.

Tutuklanmaktan korkmuyordum. 1916'nın başlarında büyük bir hastalığa yakalanıp yedi ay siyasî çalışmalardan ayrılmamış olsaydım belki tutuklanırdım. Başıma gelecekleri görmek zor değildi; ister istemez hayatımı tehlikeye atmıştım. Ama gece gündüz polislerin peşimden ayrılmaması gittikçe sinirlerimi bozuyordu.

1915 sonbaharında bir gün, İç İşleri Bakanlığı tahsisatı bütçe komisyonunda tartışılırken, Duma üyelerini eğlendirecek bir hikâye anlatarak Bakanla biraz alay etmeye, aynı zamanda muhalefet milletvekillerinin hangi şartlar altında çalışmaya zorlandıklarım göstermeye karar verdim.

Polis Dairesi masraf tahminlerini tartışmaya başladığımız sırada ayağa kalktım ve Bakana şunları söyledim: "Sayın Bay, sizin bu daireniz biraz fazla para harcıyor gibi geliyor bana. Polis Müdürünün benim emniyetime karşı gösterdiği ilgiye, elbette, çok müteşekkirim. Bir çember içine alınmış gibiyim. Ne zaman sokağa çıksam karşı kaldırımda iki - bazan üç - adam görüyorum. Bunları tanımak zor değil, çünkü yaz ve kış galoş giyerler, üzerlerinde palto ve ellerinde şemsiye vardır. Sokağın her iki yanında, yakın bir yerde, arabalar bekler. Yürümek istemediğim zaman bu arabalar hazırdır. Ama her nedense ben bu arabaları sevmem, yürümeyi tercih ederim. Yavaş yavaş yürürüm ve iki muhafızım arkamdan gelir. Hızlı hızlı yürümeye başlayınca bu yol arkadaşlarım da soluk soluğa arkamdan yetişmeye çalışırlar. Ara sıra bir köşeyi çarçabuk dönüp beklerim, onlar da koşa koşa köşeyi dönerler, burun buruna geliriz, şaşırırlar. Bunun üzerine hemen geri dönerler ve beni muhafızsız bırakırlar. Daireden biraz uzaklaştıktan sonra bir arabaya binince köşede bekleyen arabalardan biri hemen dörtnala arkamdan gelmeye başlar. Evimin holüne girdiğim zaman, daima, bir-

biriyle konuşan iki yakışıklı adam görürüm. Bunların da ayaklarında galoşlar ve ellerinde şemsiyeler vardır. Bana öyle geliyor ki, sayın bay, gece ve gündüz değiştiklerine göre, benim gibi değerli bir kimseye on beş - yirmi kişi tahsis etmiş bulunuyorsunuz. Bunların size pek az yardımı olacağını siz de biliyorsunuz. Bence, Polis Müdürüne söyleyin, emrime şoförü ile birlikte bir otomobil versin. O zaman herşeyden haberdar olur, nereye gidiyorum, ne zaman gidiyorum, kiminle gidiyorum öğrenir. Bu benim de işime yarar, çünkü boyuna şehri dolaşmakla zaman geçirmem ve bu kadar da yorulmam."

Sözlerim Bütçe Komisyonunu çok güldürdü ve Bakan da gülerek şu cevabı verdi: "Size bir otomobil tahsis edecek olursam, bütün öteki arkadaşlarınıza da birer tane vermek zorunda kalırım; o da bütçe için oldukça büyük masraf olur."

Her iki konuşma da gülüşmelere sebep oldu ve alkışlandı.

ÇARLIĞIN YIKILMAYA BAŞLAMASI

Dördüncü Duma'nın ilkbahar dönemi toplantıları 28 Mayıs 1914' de bitti. Toplantılar çok canlı olmuş, zaman zaman da fırtınalı geçmişti. Sosyal Demokratlardan Oktobristlere kadar bütün partilerin üyeleri, Goremikin'in kötü politikasını şiddetle eleştirmişler ve halkın temsiline en bağnazca karşı koyan üç bakanın çekilmesini direnerek istemişlerdi. Bunlar, İç İşleri Bakanı Maklakov, Adalet Bakanı Şçeglovitov ile Savaş Bakanı Suhomlinov'du. Ilımlı milletvekillerinin Goremikin kabinesinin çekilmesini istemeleri, Hükümetin iç politikasından çok, Avrupa'daki çok gergin durumdan ileri geliyordu.

Fransız ve Rus Genelkurmayları, Almanya ile Avusturya'nın askerî hazırlıklarına karşı koymak üzere büyük bir silâhlanma programı hazırlamış olduklarından, Rus Ordusu o sırada zor bir imtihandan geçiyordu.

İlkbahar döneminin sonunda, Hükümet, Duma Silâhlı Hizmetler Komisyonunun en ileri gelen üyelerine, alınmakta olan savunma tedbirleri üzerinde kısa bir açıklama yapmaya karar verdi. Rodziyanko bu karara uyarak bürosunda çok gizli bir toplantı yapacak, Savaş Bakanı da, bu toplantıda, Rusya'nın Batı sınırları savunma sisteminde yapmakta olduğu yeni örgütlemenin amaçlarını açıklayacaktı.

Sol kanat muhalefetinin bir temsilcisi olduğum için bu çok önemli toplantıya çağırılmadım; bu yüzden, eski Çar bakanlarının ve memurlarının çalışmalarını incelemek üzere, 1917 Ağustosunda yapılan bir soruşturmada, Kadet Partisi lideri Milyukov'un verdiği ifadeyle yetineceğim: "Savaş programı üzerine yapılan toplantıda Suhomlinov'un askeri işlerden hiç anlamadığı anlaşıldı. Biz de bu konuda büyük birer uzman değildik, ama kendisinin yapılan işler üzerinde hiç bir fikri olmadığını görüyor ve bizlere sanki aydan gelmişiz gibi anlatmaya çalıştığı 'reform' u biz de onun kadar biliyorduk. Ve ne olursa olsun, so-

run silâhlı kuvvetlerde bir 'reform' yapılması değil, silâhlı kuvvetlerin, 1916'da çıkması beklenen büyük bir savaş için yeniden guruplandırılması ve örgütlenmesiydi."

Ne yapmak gerekiyordu? Buna verilecek cevabım yoktu, ançak bildiğim bir tek şey vardı: Almanya ile çıkacak bir savaş, Rus - Japon Savaşı gibi, az çok sınırlı bir çatışma olarak kalmayacak, 1812'de olduğu gibi bütün bir ulusu kapsayan bir savaş olacaktı.

Elbette, hükümet dairelerinin kalın duvarları arkasında konuşulanlar ve yapılanların hepsi halkın politikada ileri gelen temsilcilerinin bile kulaklarına kadar gelemiyordu. Ama artık bir savaşın çıkıp çıkmayacağı üzerinde kuramsal bir tartışmaya girmenin anlamsız bir şey olduğunu, çatışmanın zorunlu bulunduğunu anladığım için, sol kanat ve Radikal grupların ileri gelen bazı üyelerinden bildiklerimi saklayamayacağımı - saklamaya cesaret edemeyeceğimi - içtenlikle anladım. Yurt içindeki yıllık gezime çıkmadan önce, bunların görüşlerini öğrenmeyi gerekli buldum.

Sonunda bir toplantı düzenledim; çağırdıklarımın çoğu yaz tatiline çıkmış olduğundan, gelen az oldu. Ateşli tartışmalar yapıldı. Savaşın çıkacağına herkes inanmıyordu, ama bir noktada hepimiz tam olarak birleşiyorduk: eğer savaş olursa, herkes, yurdu savunmak için elinden geleni yapacaktı.

Artık, günlerce süren usandırıcı tartışmalardan sonra Petersburg'dan uzaklaşmış ve Rus vilâyetlerinin bozulmamış taze havasını almaya başlamıştım. Yaz tatillerinde, her zaman, yurdu gezerek Duma işleri üzerine konuşmalar yapar ,mahallî siyasî çalışmaların örgütlenmesine yardım ederdim. Gezi plânına göre Urallardan Volga'ya kadar dolaştım. Şimdi geriye bakıp o zamanın Rusyasındaki siyasî özgürlüğü düşündüğümde, o günler bana bir peri masalı gibi görünüyor. Rusya, Rus - Japon Savaşından sonra bambaşka bir ülke olmuştu. 1914 yazında artık siyasî bakımdan bütünüyle örgütlenmişti; Çarlıkla Rasputin'cilik kalıntılarının ortadan silinmesi ve yerlerini yeni demokratik bir Rusya'ya bırakması iki üç yıllık bir işti.

Temmuz başında bir ilkokul öğretmenleri kongresinde bulunmak üzere gitmiş olduğum Ekaterinburg'dan (*) ayrıldım,

(*) 1924'de, adı Sverdlovsk'a çevrildi.

bir kaç gün kalmak üzere Samara'ya gittim. Kasabada siyasî olaylara karşı büyük bir ilgi vardı. Bir konuşma yaptığım Belediye Tiyatrosu tıklım tıklım doluydu; halkın çoğu dışarda meydanda kalmış, içeri girememişti.

Akşamüstü yaptığımız konuşmalar da çok canlı geçti, ama kimse bana uluslararası durumla ilgili bir soru sormadı; daha çok günün iç sorunlarıyla ilgileniyorlardı. Konuşmalardan sonra, Duma başkan yardımcısı Nekrasov ile benim ve kasabanın politikada ileri gelen küçük bir gurubun katıldığı bir toplantı yapıldı.

Ertesi gün, 10 Temmuz günü, arkadaşlarımızla birlikte bir vapura binmek üzere iskeleye indik. Nekrasov, Karadenize ailesini görmeğe gidiyordu, bense Saratov'a gidecek ve bir konuşma daha yapacaktım. İskelede beklerken, birdenbire, bir gazeteci çocuk bağıra bağıra geldi: "Son haberler! Avusturya Sırbistan'a ultimaton verdi!" Çok güzel bir yaz sabahıydı. Volga güneş altında pırıl pırıl yanıyordu. İskeleye yanaşmış büyük nehir vapurunun güvertesi, mutlu, neşeli insanlarla doluydu. Gazeteciye pek aldıran olmadı, ama bizim küçük gurubumuzda, birdenbire bütün konuşmalar kesildi. Samara'yı ziyaret edeceğimiz için içimizi dolduran neşe birden söndü. Ultimatomun ne anlama geldiğini çok iyi biliyorduk: Avrupa'da savaş başlıyordu.

Kısa bir konuşmadan sonra, benim hemen Petersburg'a gitmem ve Nekrasov'un da Karadeniz gezisini kısa kesmesi kararlaştırıldı.

Bir insanın hayatında, artık, nedenini düşünmemesini ya da üzülmemesini gerektiren zamanlar vardır; olup bitenlerin önemini birden anlayıverir. O anda, Rus halkının yaklaşan savaşa karışacağını ve görevini yapacağını açıkça gördüm.

1914 Haziranının sonunda, başkentte sayıları yaklaşık olarak ikiyüz bini bulan işçiler arasında huzursuzluk baş gösterdi ve şehrin işçi sınıfının oturduğu Viborg bölgesinde barikatlar kurulmaya başlandı. Savaşın fiilen başlamasından bir kaç gün önce Almanya'nın Petersburg büyük elçisi Pourtalès, Berlin'e telgraf çekerek Rusya'ya savaş ilân etmenin zamanı geldiğini, iç çatışmalarla uğraştığından çarpışmayacağını bildirdi.

Ekselâns büyük bir yargı hatası yapmıştı. Savaşın ilân edildiği gün, bir gece önce ihtilâlci şarkılar söyleyen grevcilerin binlercesi Müttefik elçiliklerine yürüdüler ve büyük bir dayanışma gösterisinde bulundular. Sonra, 1905 Ocak faciasının geçtiği

Kışlık Saray önündeki meydana her sınıftan büyük bir insan kalabalığı yürüyerek Çarı selâmladı, *Tanrı Çarı Korusun* marşı söylendi. Şehirlerde, kasabalarda ve ülkenin her yanındaki köylerde yaşayanlar, yani bütün bir ulus, Almanya ile yapılacak savaşın Rusya'nın siyasî kaderini tâyin edeceğini içgüdüleriyle anlamıştı. Halkın seferberliğe gösterdiği ilgi bunun en büyük tanıtıydı. Seferberlik, Rusya gibi büyük bir ülkede çok kolaylıkla başarıldı; askere alınan gençlerin yalnızca yüzde dördü zamanında gelmedi. İkinci bir tanıt da, sanayi proletaryasının moral durumundaki çabuk değişiklikti. Marksistlerle öteki salon sosyalistlerinin bütün şaşkınlıklarına ve küskünlüklerine rağmen, Rus işçisi de, Fransız ve Alman işçisi gibi, "sınıf düşmanları" kadar vatansever olduğunu gösterdi.

Bir komünist tarihçi sonradan şunları yazmıştır: "Savaşın ilk döneminde, umursamayan ve, dahası, kendini düşman bir hava içinde bulan sayıca az parti kuvvetleri, önlerindeki açık olan tek yolu izlediler: yavaş yavaş ,ama sağlam bir şekilde müttefikler toplamaya başladılar. Bu çalışma, savaşın başlangıcında parti saflarında görülen sübjektif anlayışsızlığın (*) yavaş yavaş düzeltilmesi ve ortadan kaldırılmasıyla sonuçlandı. Kendini toparlayan ve ideolojik bakımdan sağlamlaşan parti, ihtilâlci kitlelerin vatansever duygularına karşı merhametsiz bir savaş açtı (**)."

Çarlık kalıntılarına karşı girişilmiş olan savaşın şimdilik durdurulması gerektiğine inanıyordum. Teknik bakımdan bizden kat kat üstün olan, güçlü bir düşmanla savaşıyorduk. Şimdilik bütün çabalarımızı ve halk iradesini bir tek amaç çevresinde toplamalıydık. Ülkenin birliği yalnız halkın vatanseverliğine dayanmazdı; Hükümetin iç politikası da çok önemliydi. Halk kitleleri geçmişi unutmak istediklerini göstermişlerdi. Çarın da aynı şeyi yapması gerekiyordu.

Petersburg'a dönerken, Çarla halkın uzlaşmasına dayanan bir savaş çalışma programı çizdim. Bu, belki de, boş bir umuttu; ama bazan, gerek ülkelerin tarihinde ve gerek insanların hayatlarında öyle anlar vardır ki, onları yalnız mantık - dışı ve akıl - dışı bir çözüm kurtarabilir. Bu ikinci ölüm kalım savaşı (birincisi 1812'deydi), Çara halkla dostluk kurmak için son fırsatı

(*) Yani, vatanseverlik.

(**) **Essays on the History of the October Revolution.** M. N. Pokrovsky (Moscov, Ispart, 1927), s. 203.

vermiş ve zaferi sağlayarak, daha yıllarca Çarlığı sürdürmek olanağını sağlamıştı.

Çarın Almanya ile savaş açıldığı üzerine yayımladığı bildiride, oldukça soylu, yurtsever ve insanca duygular vardı, ama bizim istediğimiz sözde kalan bir anlaşma değil, eyleme geçen bir uzlaşmaydı.

Duma'nın olağanüstü toplantısının 26 Temmuzda yapılması kararlaştırılmıştı. Bu tarihsel toplantıdan hemen önce, çeşitli partilerin temsilcileri Rodziyanko'nun bürosundaki Yaşlılar Konseyinde hergün toplantı yaptılar. Bütün sınıfların ve millî grupların, anayurtlarını savunma ve savaştan galip çıkma azmini Duma'nın oybirliği ile destekleyeceği şüphesizdi. Bütün iş Çarın kendisine yakınlaşan halkı yarı yolda karşılayıp karşılayamayacağıydı.

Duma, 26 Temmuzda açılmadan önce, Rodziyanko Çara bir rapor verecekti. Ön toplantılardan birinde, Duma'nın, savaştan iyi bir sonuç alınabilmesi için Çarın şu tedbirlere başvurmasını gerekli saydığını, Yaşlılar Konseyi adına Çara söylemesini kendisinden rica ettim: (1) Çar iç politikasını değiştirecekti; (2) Siyasi mahkûmlar için genel bir af ilân edecekti; (3) Finlandiya Anayasasını yeniden tanıyacaktı; (4) Polonya muhtariyetini ilân edecekti; (5) Rus olmayan ulusların kültür hürriyetini tanıyacaktı; (6) Yahudilere karşı konulmuş olan sınırlandırmaları kaldıracaktı; (7) Din hürriyetsizliğine son verecekti; (8) Kanunî olarak kurulmuş olan işçi sınıfı örgütlerini ve sendikalarını önlemekten vazgeçecekti.

Bütün bunlar 17 Ekim 1905 tarihli Anayasa Beyannamesinde vardı, ama Hükümet yetkilileri bunlardan hiç birini uygulamamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Yaşlılara Çardan yeni reformlar istememelerini, yalnızca, eskiden söz verilmiş olanları yerine getirmesi için direnmelerini söyledim. İsteğimi İlericiler, Menşevikler ve sol kanat Kadetleri desteklediler.

Benden sonra Milyukov söz aldı. Milyukov bir tarihçiydi ve uluslararası ilişkilerde uzman sayılıyordu. İngiltere'yi örnek göstererek, Duma'nın, hataları ne olursa olsun, hiç bir şart koşmadan Hükümete tam bir güven göstermesi gerektiğini ileri sürdü. İngiltere'den söz etmesi bana bütünüyle yersiz göründü; çünkü her İngiliz hükümeti, kamuoyunun yakın kontrolü altında bulunuyordu ve, ayrıca da, seçimleri kazanmış olan partinin tam bir ifadesiydi. Rusya'da ise, o zamana kadar gerçek bir de-

mokrat parlâmento sistemi kurulamamıştı. Goremikin'in kabinesi de Rasputin ile çevresindeki adamların emirlerini yerlerine getiriyor, halkın ne düşündüğüne aldırmıyordu bile.

Bundan başka, İngiltere örneği şu bakımdan da yanlıştı: İngiltere'deki Muhafazakâr muhalefet, her iki partinin liderleri savaş sırasında izleyecekleri politika üzerinde özel bir anlaşmaya varmadan önce Liberallere güven oyu vermemişti.

Bununla beraber teklifim çoğunluğu kazanamadı.

Ama, ileri sürdüğüm görüş kabul edilseydi bile, Yaşlılar Konseyinin ortaya atacağı isteklerin, Çarın düşüncesini halkın coşkunluğundan çok etkiliyeceğini sanmıyordum.

Çarın bulunduğu Çarskoye Selo'ya hareket etmeden hemen önce, Rodziyanko ile uzun uzadıya konuştum. Görüşlerimi not etti ve bunları Çara söyliyeceğine söz verdi. Dönüşünde, ricamı yerine getirdiğini, ancak Çarın kâğıda şöylece bir göz attıktan sonra hiç bir şey söylemeden masasının üzerine koyduğunu söyledi.

Rodziyanko Çara verdiği 10 Şubat 1917 tarihli son raporunda, savaşın ilk bir kaç ayını hatırlatmış, herşeyin yapılabileceği bir sırada hiç bir şeyin yapılmadığını söylemişti. Rapor şöyle devam ediyordu

"Müttefiklerimiz Hükümetlerinin günün şartlarına göre nasıl örgütlenmiş olduklarını ve bu hazırlıklarından ne mükemmel bir sonuç elde ettiklerini gördük. Biz ise, o sırada ne yapıyorduk? Bütün ülke birleşmeye çalışıyordu, ama Hükümetimizin genel bir politikası yoktu ve halkın biraraya gelmesinden korkuyordu. Hükümet, yönetim metodlarında herhangi bir değişmeye karşı koymakla kalmıyor, aynı zamanda uzun zamandanberi bir kenara atılmış olan eski tatbikata sığınarak kendisini haklı çıkarmaya çalışıyor. Tutuklamalar, sürgünler ve basına karşı açılan kovuşturmalar aşırı bir dereceyi bulmuştur. Bir zamanlar Hükümetin, desteğine güvendiği kimseler bile şimdi şüpheli insanlar olmuşlardır. Bütün ülke şüphe içindedir."

Rodziyanko'nun, savaşın başlangıcında neler yapılabileceğini, artık çok geç olduğu bir sırada hatırlatması gereksizdi. 1914'de, Rusya için yapılan savaşta, yüksek otoriteyle halkın birleşmesinin zafer için tek çıkar yol olduğunu Çara söylemenin halkın temsilcileri olan bizler için bir görev olduğu konusunda, Yaşlılar Konseyini kandırmama yardım etseydi daha iyi ederdi.

Bu teklif yerine getirilemezdi diye itiraz edilebilir. Belki de doğrudur. Ama hiç olmazsa, Duma, savaşın ilk yıllarında sustu ve Çar bakanlarının zalim ve başıboş hareketlerini kabul etti diye suçlandırılmazdı.

Artık zafer yalnızca, halkın, ülkeyi son insanına kadar savunmak konusunda verdiği kesin karara bağlıydı. Bütün güvenimi buna bağlamıştım. Çarın zafer yoluna koymuş olduğu engellerin sökülüp atılacağından emindim. Ve bunu, Duma'nın 26 Temmuz günü yaptığı tarihsel toplantıda da söyledim.

Toplantının açılmasından önceki dakikalar benim için çok üzücü oldu. Trudoviklerle Sosyal Demokratlar, Hükümetin izlediği halka karşı ve gerici politikaya rağmen, halkın yurdu savunma konusundaki kararını bildiren bir açıklama yapmayı (konferansta anlaşmaya varıldığı gibi) kararlaştırmışlardı.

Ortak açıklamanın ana çizgisi bir gece önce formüle edilmiş ve açıklamaya son şeklini vermek ve ertesi gün Duma'ya getirmek işi bana verilmişti. Ama Duma'ya geldiğimde beni, acı bir hayal kırıklığı bekliyordu.

Sosyal Demokratların başkanı Çheidze Katerina Salonunda yanıma yaklaştı ve üzülerek, artık ortak bildirinin duyurulamayacağını söyledi. Şaşırıp kaldım. Nedenini sorduğumda, geceleyin bir yerden bir telgraf aldığını, telgrafta Almanya'daki Sosyal Demokratların savaşa karşı bir gösteri düzenlediklerini, kendisinin de Alman Sosyal Demokratlarını desteklemesi gerektiğini söyleyerek özür diledi. Bunun doğru olmadığını, Alman Sosyal Demokratlarının her şeyden önce Alman olduklarını, ve Almanların bunu yapmayacak kadar inatçı olduklarını söyleyerek itiraz ettim. Çeidze belli belirsiz elini salladı. Kendi parti bildirisinin metnini göstermesini rica ettim. Aldım, okudum ve şunları söyleyerek geri verdim: "İstediğinizi yapınız, ama ne olursa olsun bu pasajı çıkarınız. Yoksa bunu çok pahalıya ödersiniz... (*)"

Az sonra başlayan toplantıda, Haustov adında bir Bolşevik, Sosyal Demokrat Parti adına bir açıklama yaptı. Açıklama Marksist edebiyatın tipik bir örneğiydi: "Halk çıkarlarının ve özgürlüğünün ebedî savunucusu olan proletaryanın, her zaman için halkın kültürünü, hangi kaynaktan gelirse gelsin bütün sal-

(*) Burada, askerî ikmâl trenlerine sabotaj yapılması isteniyordu.

dırılara karşı savunacağını ve o günkü barbarlığın (*) sonuncusu olmasını umduğunu" söyledi.

Aynı akşam gelen resmî haberlerde, Alman Sosyal Demokratlarının hiç bir harekete geçmedikleri bildiriliyordu. Ama oyun oynanmıştı, çünkü Çeidze'nin raporundan en önemli pasaj çıkarılmıştı.

Bakanlar Hükümet politikası üzerindeki açıklamalarını bitirir bitirmez Duma Başkanı beni kürsüye çağırdı. Trudovikler adına yaptığım kısa açıklamanın son kısmı şöyleydi

"... Rus demokrasisinin köklü ve doğal gücünün, Rus halkının öteki güçleriyle birlikte, saldırıcıları püskürteceğine, kuşaklar boyunca alınteri ve kanla yaratılmış olan anayurdu ve kültür mirasını savunacağına kesinlikle inanmış bulunuyoruz. Savaş alanlarında çekilecek acıların, Rus halkı arasındaki kardeşliği güçlendireceğine ve bundan, yurdu korkunç zincirlerinden kurtarmak gibi tek bir amacın doğacağına da inanıyoruz.

Böyle olduğu halde, Hükümet makamları, bu korkulu zamanda bile, iç çatışmayı durdurmak istememekte; yurdumuzun özgürlüğü ve mutluluğu için savaşmış olanların affı yoluna gitmedikleri gibi, her şeyi unutarak, Rusya'nın yanında savaşan Rus olmayan azınlıklarla da anlaşmak istememektedirler. Hükümet makamları emekçi sınıfların üzerindeki yükü hafifleteceği yerde, vasıtalı vergileri arttırarak savaş masraflarını bu sınıflara yüklemektedirler.

Köylüler, işçiler, yurdun mutluluğunu ve kalkınmasını isteyen herkes, önümüzdeki büyük imtihanlara hazır olmalı, güçlerini toplamalı, ve, *yurdu savunmakla yurdu kurtarmış olacaklarını bilmelidirler...*"

Bu kısa cümleler, isteklerine boyun eğdiğim ve amaçlarını anlatmaya çalıştığım gurupların savaş zamanındaki siyasî programını özetlemişti.

Milyukov tutucu ve sağcı partilerin duygularına tam bir sempati göstermiş ve Duma'da çoğunluğu sağladıktan sonra, şu kesin sözleri söylemişti: "Biz hiç bir şey istemiyoruz ve hiç bir şart ileri sürmüyoruz; biz yalnızca, savaşta zafere ulaşmaktaki sarsılmaz azmimizi öne sürüyoruz."

(*) Yani, savaş.

Böylece, Duma çoğunluğu, savaş süresince Rusya'yı gelişi güzel ve kendi istediği gibi hareket eden bir Hükümetin eline bırakmış, yurdun kaderi söz konusu olduğu bir sırada kendisini hareketsizliğe ve sessizliğe mahkûm etmiş oluyordu.

Bu umulmadık yurtseverlik coşkunluğunu ve Duma'nın Hükümete karşı gösterdiği daha da umulmadık güveni, Çar ve gerici bakanlar nasıl yorumladılar? Rusya'da hâlâ mutlakiyete dönüleceğini sananlar nasıl yorumlarlarsa öyle. Kendi kendilerine, "Halkın temsilcisi oyununu oynayan ve devletin işlerine burunlarını sokmaya çalışan Duma'daki sözüm ona politikacılar, eskiden olduğu gibi Çarın çevresinde toplanan ve düşmanları yurttan kovmasına yardım eden 'gerçek halkın' gösterdiği büyük coşkunluk karşısında yelkenleri suya indirmek zorunda kaldılar," dediler. Halk Çarla, bakanları ve geleneksel mutlakiyeti koruyanlarla birlik olduğuna göre, Duma da gerekmiyordu ve eleştirilerinden korkulmazdı. Durumu herhalde böyle görüyorlardı!

Ama, Duma gerçekten Çarlığı ortadan kaldırmak istiyor muydu? Hayır. Avrupa o sıralarda, Fransa hariç, kırallıklarla yönetiliyordu. Rusya'da da Çarlık vardı. Ve Rusya'nın geleceği söz konusu olduğu bir zamanda, cumhuriyetçiler bile - bu arada ben de - millî birliği bozmamak için geçmişi unutmak istiyorduk. Ayrıca, Çar da, 17 Ekim 1905 Beyannamesinde hiç bir kanunun Duma tarafından onaylanmadıkça çıkarılmayacağına söz vermemiş miydi? Kabaca hazırlanmış olsa bile, bu bir meşrutiyetçi kırallık demek değil miydi ?

Yurdun savunmasını güçlendirmeye çalışan işçilerin yurtseverce duyguları iki yoldan yıkılmaya başlanılmıştı. Hükümet makamları, hastalık fonlarını ve öteki işçi yardımlaşma örgütlerini sabote ediyor, en tecrübeli ve sevilen işçilerle iyi sendikacıları cepheye gönderiyordu. Bu örgütlerde çalışanların çoğu, Lenin'in bozguncu propogandasma bütünüyle karşı olan Sosyal Demokratlarla Menşeviklerdi. Kendilerini küçük bir azınlık içinde bulan Lenin'ciler bu durumdan kendi amaçları için yararlandılar.

İşçi sınıfının çeşitli partilerin birleşmesi ve aralarındaki kavgaların kaldırılması konusunda beslediği umut, savaşın başında daha da şiddetlendi. Bu umut gerçekleşmiş olsaydı, işçilerin yurtseverlikleri oldukça güçlendirilmiş olurdu. Lenin bunu çok açık gördü ve bu yüzden Menşeviklerle herhangi bir şekilde birleşmeye şiddetle karşı koydu.

Polis Dairesi Genel Müdürü, 16 Aralık 1914'de, bütün gizli polis şubelerine aşağıdaki sirküleri gönderdi (Sayı 190791) :

"Mevcut plânın (partilerin birleşmesi) önemini ve bunun önlenmesi gerektiğini gözönünde bulunduran Polis Dairesi, bütün emniyet şube şeflerine ,emirlerinde bulunan ajanlara, herhangi bir parti toplantısında bugünkü fikir akımlarının, özellikle Bolşevik ve Menşeviklerin, örgütlü bir şekilde birleşmesinin imkânsız olduğu görüşünü durmadan ve direnerek savunmaları hususunda emir vermelerini rica eder."

İşçiler arasında ayrılıklar arttıkça, Hükümet işçi sınıfı yardımlaşma örgütlerinin çalışmalarını kolayca sabote ediyor, Bolşevikler de bundan yararlanarak proletaryanın yurtsever ruhunu kolayca bozuyorlardı.

Aralığın başlangıcında, Lenin'in - sonradan "bozguncu tezler" diye bilinen - tezleri İsviçre'den Rusya'ya geldi. Bolşevik Partisi Merkez Komitesi bu tezleri görüşmek üzere Petrograd'ın (*) dışında gizli bir toplantı yaptı. Toplantıda, "Beşler" - Duma'daki Bolşevik hizbinin tümü - de vardı. Dış ülkelerdeki sürgünden dönen ve o sırada Rusya'da yaşayan ünlü Kamenev (Rosenfeld) de hazır bulunuyordu. Aralarında *Pravda*'nın başyazarı da olmak üzere bütün polis ajanları toplantının nerede, ne zaman yapılacağını ve toplantıya kaç kişi geleceğini öğrenmişlerdi. Toplantı başlar başlamaz polis baskın verdi ve "Beşler" le Kamenev'i nezaret altına aldı. Duruşmaları kısa oldu; 14 Şubatta Sibirya'ya sürüldüler.

Lenin'in tezlerini bilen çok az işçi vardı. Onlar yalnızca bir tek şey biliyorlardı: Duma'daki sözcüleri Duma'dan atılmıştı. Ama Bolşevikler beş kurban vermelerinden memnundular ve "Beşler" in başlarına gelenler, Lenin taraftarlarının işçiler arasında yürüttükleri propogandanın ana teması oldu. Ama garip tir ki, bu propoganda Maklakov'la Şçeglovitov'u sanki hiç ilgilendirmiyor gibiydi.

İktidarda bulunanların halktan gelen her yurtseverce hareketi bastırmaya savaştıklarını, iyi silâhlanmış bir düşmana karşı büyük zorluklar altında kahramanca dövüşen cephedeki Rus askerlerine ve Hükümete uzatılan her yardım elini reddettiklerini görmek çok acı bir şeydi.

Çöküntüyü önlemek için yapılan bütün kişisel çalışmalar, benimki de içinde olmak üzere, hiç bir fayda vermiyordu. Sa-

(*) Petersburg adı, 1914 Ağustosunda Petrograd'a çevrildi.

vaş sırasında uygulanan sansür yüzünden, bir zamanlar özgür olan basın susmuştu, gerçeği söyleyemiyordu; Goremikin, basını kamu oyuna karşı rahatça kullanıyordu. İster istemez kendisini bağlamış olan Duma ise daha aylarca susmak zorunda kalacaktı.

1915 Şubatında, bütçeyi görüşmek için Duma'da bir toplantı yapıldı. Bu sırada, İlerici Blok sözünü tuttu ve ağzını açmadı; bakanların çalışmaları hiç eleştirilmedi. Bu "yurtseverce" susmanın sonuçları korkunç oldu.

ÇARLIKTAN KOPUŞ

KOMPLOLAR ve KARŞI - KOMPLOLAR

Rus ordularının 1915 ilkbahar ve yaz aylarında, büyük gerilemeler sırasında geçirdiği imtihan Duma'daki liberal ve tutucu liderleri uykularından uyandırdı. Gerici bakanların bir yıllık başıboş kötü yönetimleri, çeşitli toplum katlarından gelen ünlü kişilerin affedilmez hatalarını ortaya çıkarmıştı. Sonunda, bütün yurttaki kamu oyuna dayanarak, Hükümetin yeni baştan kurulmasını, Duma'nın hemen toplantıya çağırılmasını ve bağımsız örgütlerin Ordunun ikmâl çalışmalarına katılmasına izin verilmesini istediler.

Mayıs ayında, Moskova'nın belli başlı sanayicilerinin ve iş adamlarının önayak olmasıyla, Hükümete önceden haber verilmeksizin, bir "Rusya Ticaret ve Sanayi Kongresi" toplandı. Bu toplantının başlıca görevi, birçok bölüme ayrılan bir Merkez Savaş Sanayii Komitesi kurmaktı. O sıralarda, bütün sanayi, cepheye doğrudan doğruya cephane, giyecek ve gereç gönderebilecek şekilde seferber edilmişti. Rusya'da yaşayan her önemli kişi bu dâvada önemli rol almıştı. Komiteye, 1916'nın sonundan İhtilâle kadar, Protopopov, Lenin ve Ludendorff'un sürdürdükleri bozguncu propogandaya karşı şiddetle karşı koymuş olan "savunucu" işçiler de katılmışlardı (*).

Komite iki kamu kurumuyla işbirliği yapıyordu. Bu kurumlardan biri *Zemstvo*'lar Birliği, öteki de Şehirler Birliği idi. Komitenin başkanı, *Zemstvo*'lar Birliği Başkanı olan ve sonra da Geçici Hükümetin ilk başkanlığını yapan Prens Lvov'du. Kooperatifler Birliği de Komiteyle işbirliği yapıyordu.

Bütün siyasî partiler (Bolşeviklerle aşırı sağcılar dışında), cephedeki Yüksek Komuta heyeti, Duma ve bütün gerçek yurtsever bakanlar bu kurumları destekliyorlardı.

(*) Almanya'ya karşı yurdun savunmasından yana olanlara "Savunucu" deniyordu. Karşılarında "Bozguncular" vardı.

Lvov, sonradan bir göçmen olarak yurt dışında yaşadığı yıllarda şunları yazmıştır

"Savaş sırasında, Rusya'daki kadar zor bir durumla karşılaşmış olan belki başka hiç bir ülke yoktu. Hem kendisinden kat kat üstün ve iyi hazırlanmış bir düşmanla savaşmak, hem de yeni ve güçlü örgütler kurmak zorundaydı. Bu kurumlar Hükümetin muhalefetine rağmen kuruldu ve güçlerini o zamana kadar bilinmeyen kuvvetlerden aldı. O sıralarda Rusya'daki durumu kurtaran, Rus halkının, doğuştan örgütlenme yeteneğiydi."

Haziran ayında, halkın en sevmediği dört bakan, Suhomlinov, Şçeglovitov, Maklakov ve Sabler Kabineden atıldılar, yerlerine General Polivanov, Samarin (Moskova Soylularının Protokol Başkanı) Prens Şçerbatov ve Senatör Hvostov getirildi. Bunlar Duma'nın güvenini kazanmış olan namuslu insanlardı.

"Yeni" Hükümetin karşılaştığı ilk sorun (Hükümetin başında, yine, yaşlı ve kurnaz saray adamı Goremikin vardı), Hükümetle Yüksek Komutan Grandük Nikola arasında bir hayli gerginleşmiş olan ilişki sorunu oldu. Savaşın başlamasından hemen önce onaylanmış olan Yüksek Komutanın hak ve görevleriyle ilgili statü, Yüksek Komutana gerek cephede ve yurt içinde, gerekse savaşın fiilen yönetilmesi konusunda sınırsız bir yetki sağlamıştı. Çünkü, Almanya ile savaş çıktığı zaman Yüksek Komutanlık sıfatını Çar kendisi üzerine alacaktı. Çar, ancak son dakikada Goremikin'in teklifini kabul ederek fikrini değiştirdi.

Çarın yerine, o sıralarda sosyal ve askerî çevrelerde çok tutulan — nedenini hiç bir zaman anlayamadım — Grandük Nikola Yüksek Komutan olarak tâyin edildi. Ama Yüksek Komutana resmen tanınmış olan yetkiler değiştirilmedi. Garip bir durum çıktı ortaya. Yüksek Komutan, ülkenin hâkimi olmadığı halde, fiilen sınırsız bir yetkiye sahip oldu, çünkü Hükümete karşı bile sorumlu değildi.

Savaşın başladığı sıralarda Goremikin, Duma Başkanına şunları söylemişti: "Hükümet iç durumu yönetecek. Ben savaş sorunlarıyla ilgili değilim." Demek ki, bu konuda ülkede iki yönetici bulunmaktaydı.

Ne gösterişli Grandük Nikola, ne de onun kurmay başkanı General Yanuşkeviç, Rusya'nın iç politikasıyla ekonomisinden

bir şey anlıyorlardı. Petersburg'ta bir hükümetin bulunduğuna aldırmadan, kendi yetkilerine dayanarak istedikleri gibi davranıyorlar ve başkente danışmadan doğrudan doğruya vilâyetlere emirler veriyorlardı. İki ayrı kaynaktan emir alan vilâyet memurları hangi emirlere uyacaklarını şaşırmışlardı.

Yüksek Komutanlık, 1915 yılının büyük geri çekilişi sırasında, sınıra yakın bölgelerde yaşayan Yahudi halkını — bu arada bazı yerlileri de — yerlerinden zorla atmakla, ülkede büyük bir karışıklık yarattı.

General Danilov, Yüksek Komutanlık kurmayında savaş stratejisinden gerçekten anlayan tek adamdı. Gerçekten de, Yanuşkeviç, Savaş Bakanına yazdığı mektuplarda, bulunduğu mevkie göre yetişmiş olmadığını içtenlikle kabul etmiştir.

Gerek cephedeki, gerekse yurt içindeki durumun Yüksek Komutanlıkla Hükümet arasındaki ilişkide köklü bir değişikliği gerektirdiği açıkça görülüyordu. Yeni Bakanlar Kurulunda herkes, bu anormal iktidar bölünmesi devam ettiği sürece, ülkenin gereğince yönetilemeyeceği düşüncesinde birlikti. Eski ve yeni bakanların çoğu, bir yandan, taktik gereği, cephedeki karargâhların çalışmalarını ele almaktan kaçınırken, öte yandan da mevcut durumu şiddetli eleştiriyorlardı. Goremikin, bu eleştirilerin Çarı Yüksek Komutanlığı üzerine almaya götürebileceğini ileri sürerek, bu işin üstünde fazla durmamalarını bakanlardan rica etmiştir. Goremikin'in bu tahmini doğru çıktı. Çar Nikola, Yüksek Komutan oldu ve Grandük'ü Kafkasya'ya genel vali tâyin etti. Bu karar, cephede yeni felâketler doğuracak büyük bir talihsizlik sayıldı. Ama korkunun yersiz olduğu sonradan anlaşıldı.

1915 yılının ilkbahar ve yaz ayları içinde cephedeki Alman ilerleyişini izleyen herkes, Almanların silâh üstünlüğüne, mükemmel taktik başarılarına, ve Grandük Nikola'nın generalleri arasında büyük bir anlaşmazlık bulunmasına rağmen, Alman Yüksek Komutanlığının stratejik bir yenilgiye uğradığını biliyordu. Bütün Rus Ordusunun çevrilerek, askerî bir kuvvet olarak ortadan kaldırılması amacını güden plânlı kıskaç hareketi başarılamamıştı. Rus Ordusu kendisine indirilen darbenin etkisinden kurtulmuştu. Yeni savunma hatlarına çekilen Ordu, Ekim İhtilâline kadar bu hatlarda kaldı. Gözlemciler bu çok üstün stratejinin her şeyden önce General Alekseyev'in sayesinde başarılmış olduğunu biliyorlardı. Çar da artık General Alekseyev'i kurmay başkanı yapmış ve Rus ordularının önderliğini,

böylece, Avrupa'nın en iyi strateji ustasına vermişti. Gerçekten de, sonbahara doğru cephedeki durum iyileşti; çünkü Çar, Yüksek Komutan General Alekseyev'in harekâtla ilgili kararlarına hiç karışmıyordu.

Bununla beraber, Yüksek Komutan olmak konusunda Çarın verdiği karar Rusya için korkunç sonuçlar yarattı. Sık sık Genelkurmayı ziyaret etmeye ve orada uzun süre kalmaya, böylece ülkenin yurt içi işlerini ihmal etmeye başladı. Çar, Yüksek Komutan olduğu için, Çariçeyi kendisine yardımcı atadı ve kendisi Sarayda bulunmadığı sıralarda sık sık bakanlara danışarak onlara emirler vermekle görevlendirdi. Aynı zamanda bakanlara da, kendi yokluğunda, Çariçeye olup bitenler üzerine bilgi vermelerini emretti. Bu ikili yönetimin garip sonuçları az sonra ortaya çıktı.

Duma 19 Haziranda toplantıya çağırılmıştı. Liberal ve ılımlı tutucu unsurlardan oluşan yeni bir çoğunluk yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlıyordu. Ağustosun ortasına doğru bu çoğunluk, yurdun geleceği üzerinde bizimkilere benzeyen bir programla "İlerici Gurup" adını aldı. Gurubun amacı, "ülkenin güvenliğini kazanan" bir hükümetin kurulmasıydı. Gurup programında gösterildiği gibi, ülkenin Devlet Konseyi ve Duma üyeleri tarafından yönetilmesi isteniyordu.

Başlarında Milyukov, Şidlovski ve Şulgin'in bulunduğu gurup, Çardan, doğrudan doğruya milletin temsilcilerine karşı sorumlu bir hükümetin kurulmasını istemedi; Duma'nın varlığına Goremikin kadar düşman olmayacak bir adamın, tutucu da olsa, Bakanlar Konseyi Başkanı olarak tâyinine Çarı razı edeceklerini umuyorlardı. Çar savaşın yönetilmesiyle ilgili bütün bakanlıklarda savunma, ulaştırma, yakıt ve yiyecek konularını ele alacak "Olağanüstü Danışma Komiteleri" kurulmasına razı oldu. Bu komitelerde Duma çoğunluğunun, Devlet Konseyinin, *Zemstvo* ve Şehir Birlikleriyle kooperatiflerin temsilcileri bulunacaktı. Bu komitelerin Duma'nın teşebbüsüyle kurulmuş olması Çarın artık ülkeyi Duma'nın isteklerine göre yönetmek istediğini gösteriyor gibiydi.

23 Ağustosta Çar, Yüksek Komutan olarak, karargâhlarını ziyaret etmeye gitti. Üç gün sonra, 26 Ağustosta, İlerici Gurup, programını Duma'nın bir toplantısında açıkladı. Ertesi akşamüstü, Duma ile işbirliği yapabilecek bakanlardan Haritonov, Prens Şçerbatov ve Hvostov ile Rasputin'in yardakçılarından biri olan Prens Şahovski gurubun liderleriyle programı üzerinde konuştular.

Çarın Duma ile işbirliği yapması ve Rasputin'in etkisinden uzak bir kabine kurması gereği üzerine görüşlerin ortaya atıldığı bu görüşmenin Rus monarşisi için büyük bir önemi vardı. Bu bakımdan, bu konuda kendi hâtıralarıma güvenmektense, gurup toplantılarında Milyukov tarafından alınmış olan notlardan parçalar aktarmayı daha doğru buluyorum. Bu notlar yıllar sonra *Kızıl Arşivler*'de yayımlanmış ve gerçeğe uygunlukları Milyukov tarafından doğrulanmıştır (*).

"27 Ağustos akşamüstü, Bakanlar Konseyinin isteği üzerine dört bakan, Haritonov (Devlet Kontrolörü), Şçerbatov (İç İşleri Bakan Vekili), Hvostov (Adalet) ve Şahovski (Ticaret), gurubun aşağıdaki temsilcileriyle konuşmalar yaptılar: Şulgin (Merkez Partisi), V.L. Lvov (aynı partiden), Krupenski (Milliyetçi), Dimitriyukov (Oktobrist), Şidlovski (sol Oktobrist ve gurubun başkanı), Yefremov (İlerici Partinin başkanı), Milyukov (Kadetlerin lideri), Grim (Akademik Gurupdan), Meller - Zakomelski (Oktobrist - bu ikisi, aynı zamanda, Devlet Konseyi üyesidirler)...

Konuşmalar aşağıdaki şekilde oldu

Yefremov, gurubun sunduğu programda, Sosyal Demokrat milletvekillerinin affı ve görevlerine dönmeleri konusunun yanlışlıkla yer almamış bulunduğuna işaret etti.

Milyukov, bu noktanın yanlışlıkla programa alınmamış olduğunu doğruladı.

Hvostov, Kerenski'nin kendisini ziyaret ettiğini ve eğer kendisi (Hvostov) sorunu üç gün içinde milletvekilleri lehine bir sonuca bağlamazsa, Duma'da bir skandal yaratacağını söylediğini iddia etti. Kerenski'yle birlikte kendi notlarını karıştırmışlar ve dâvayı daha dikkatle incelemişler. Kendisi mahkemenin herhangi bir hata yapmadığı kanısındaymış. Bununla beraber mahkûmları affetmeye hazırmış ve Kerenski'den, mahkûmların yalnızca "bozgunculuğu" suçlayan bir açıklama yapmalarını istemiş. Kerenski bunu reddetmiş.

Milyukov, Bakanın, mahkûmlardan kendi görüşlerini resmen inkâr eden bir af açıklaması istemekle onları zor duruma sokmuş olduğuna değindi. Siyasî bakımdan böyle bir şey yapmaya imkân yoktu. Bu onlar için siyasî bir intihar demekti; ve bundan başka, bir af, değişen şartlar altında bir mahkûmiyetin yeniden gözden geçirilmesi değil, tam bir teslimiyet olurdu.

Krupenski, programda "Yahudilerle ilgili kısıtlayıcı kanunların kaldırılması"na dair olan beşinci madde üzerindeki görüşünü açıkladı. Kendisi her ne kadar doğuştan bir Yahudi düşmanıysa da, bütün ülkenin iyiliği için bir fedakârlık yapmaya karar vermişti. Ülkenin, Müttefiklerin yardımına ihtiyacı vardı. Yahudilerin büyük bir uluslararası güç olduğu ve onlara karşı izlenecek düşmanca bir politikanın Rusya'nın dışardaki kredisini tehlikeye sokacağı kesindi. Şu anda,

(*) P. N. Milyukov, Memoirs, Vol II (New York, Chekhov Press, 1955), s. 217.

Bark (Maliye Bakanı) bir kredi almak üzere dış ülkelere gitmiş bulunuyordu ve onun başarı şansını arttırmak gerekiyordu. Yahudi konusundaki politika değiştirilecek olursa Amerika ile olan ilişkiler düzelebilirdi. Bundan ötürü eski görüşünden vazgeçiyor ve Kadetlerin isteklerini destekliyordu.

Şçerbatov, Hükümetin Yahudi kısıtlamalarını kaldırmayı zaten düşünmekte olduğunu, ancak daha ileri gitmenin ne kadar zor olduğunun bu örnekten anlaşıldığını söyledi.

Haritonov, dördüncü madde konusunda, Goremikin'in Polonya muhtariyetini zaten açıkladığını, haklara konulan sınırların da (devlet memuriyetleri ve soyluların örgütlerine konulan sınırlar) kaldırılmasının mümkün olduğunu söyledi. Ama gurup, Polonya'da toprak mülkiyeti üzerine konulmuş olan kanunların "gözden geçirilmesi" terimiyle ne demek istiyordu? Toprak intikali zaten kolaylaştırılmıştı. Bunun üzerine, Bakanlar Konseyi Şansölyelik Başkanı Krizanovski'nin kendisine vermiş olduğu bir raporu okumaya başladı. Raporun "ülkenin güvenini kazanmış insanlardan oluşan birleşik bir hükümetin kurulması" sözüne gelince okumaktan vazgeçti.

Milyukov, gurubun bu maddeyi çok önemli saydığına ve programdaki herşeyin bu maddeye bağlı olduğuna dikkati çekti. Böylece "yasama kurumlarıyla uzlaşma" sorununun, programın yerine getirilmesine bağlı olduğunu ve halkın güvenini sağlamış bir hükümetle bu sorunun konuşulabileceğini söyledi.

Haritonov, bu konuyu Kabinenin yetkisi dışında saydı. Gurup düşüncelerinin Yüksek Makama intikal ettirilmesini istiyor demekti.

Yefremov ile Milyukov, zaten bunu istemiş olduklarını doğruladılar."

İlerici Gurupla Hükümet üyeleri arasında yapılan ilk ve son toplantı oldu bu. Toplantı, İlerici Gurup tarafından hiç de beklenilmeyen bir şekilde sonuçlandı.

Eylülün 3'ünde, Duma'nın sonraki toplantıları Kasım ayına ertelendi. Cephedeki yaz bozgunundan sonra Goremikin'in kabinesine giren bakanlar birbiri arkasına çekilmeye başladılar (Savaş Bakanı Polivanov hariç); bunlarla birlikte, Çarı Yüksek Komutayı ele almaya zorlayan Krivoşeyin gibi eski bakanlar da çekildiler.

Ekimin başında Şçerbatov İç İşleri Bakan Vekilliğinden atıldı ve yerine aşırı sağcı Aleksi N. Hvostov getirildi. Bu zeki ve çok ihtiraslı genci, 1911'de, Stolipin öldürülmeden önce, ileride bakan yardımcısı ya da, dahası, İç İşleri Bakanı yapmak üzere Rasputin seçmişti. Böylelikle, Çarın eğemenlik yoldaşı Çariçe, Rus istibdadının eski ilkelerinin korunması konusunda bundan böyle hiç bir tereddüde yer verilmeyeceğini bütün ulusa anlatmış oluyordu. Çarlıkla bir uzlaşmaya varmak umutları su-

ya düşmüştü ve İlerici Gurubun liderleri sonunda bunu anlamış bulunuyorlardı. Peki bundan sonra ne yapacaklardı?

25 Ekim 1915'de yapılan ikinci bir toplantıda bu sorun ortaya atıldı. Toplantıda gurup temsilcilerinden başka, *Zemstvo* ile Şehir Birliklerini temsil eden Prens Lvov'la, Çelnokov ve Savaş Sanayi Komitesini temsil eden Guçkov da vardı. Konferans Hvostov'un İç İşleri Bakanı olarak tâyin edilmesinden hemen sonra toplanmıştı.

Bu çok önemli tartışmanın dramatik havasını daha iyi verebilmek için, Milyukov'un notlarını aşağıya alıyorum. İlk olarak, partisiz bir liberal olan M. M. Fiyodorov söz aldı

"Fiyodorov Ortada bir buhran bulunduğuna şüphe yok ve bu da çok tabii. Çarın İlerici Gurubun bir heyetiyle konuşacağı ve bundan önceki çıkışlarda olduğu gibi bir sonuç alınacağı herkesçe umuluyordu. Bu teşebbüsün başarısızlığa uğraması (Çarla görüşme isteği kesinlikle reddedilmiştir) ülkede bir tepki yaratmaktan başka bir işe yaramaz. Böyle bir sonuç, çoğunluk için, doğrudan doğruya harekete geçmekten başka çare kalmadığını gösterir... Kamu oyunu kongrelerden başka yere çekmek için bir sürü çalışma yapılmıştır. Tatişev, Ticaret ve Sanayi Komitesine sokulmuştur. Durum Grandük Mikael'e, karısına yakın bir kimse tarafından duyurulmuştur. O da Çara (ve elbette) Çariçeye anlatmış, Goremikin'le Rasputin Duma'yı kapatmaya kadar gitmeyi bile tasarlamışlar. "Hanedana karşı tehlike bugün Ordudan gelmektedir. Ordu bugün Halk demektir." (Tahta geçip geçmeyeceği sorusuna Grandük şöyle cevap vermiştir "İnşallah mecbur olmam. Eğer, günün birinde sıra bana gelirse, ben, İngiliz sistemini severim. Çarın neden bu sorunu ciddiyetle ele almadığına şaşıyorum.")

Şingarev: Çarın bir heyeti kabul etmemesinin Moskova'daki Zemstvo Kongresinde yarattığı etkiyi az önce anlattım. Moskova'da bunun son bir fırsat olduğunu anladım. Artık konuşma bitmiş, harekete geçme zamanı gelmiştir...

Meller-Zakomelski: Bugün Rusya'ya hâkim olan ruh durumunu, bu kadar kolay anlatmak doğru değil. Bugün içinde bulunduğumuz durum bir buhran değil, daha çok, siyasî bir çürümedir. Bütün umutlar suya düşmüştür. İyi niyetli insanlar zaferi kazanmak için şunu bunu yapmalıyız diyorlar ve Çar, bunun tam tersini yapıyor. Artık herkes, Goremikin'in yerine başka birini getirelim demiyor, ihtilâl yapalım diyor. Goremikin'in barış yapmasına izin vermeyiz. O halde ne yapalım? Bütün halk örgütleri ellerindeki okları fırlatmışlardır ve artık bu politikayı izlemenin bir yararı yoktur. Çarla Rusya arasındaki savaş başka bir alanda sürdürülecektir. Zemstvo'larla Şehir Birlikleri Kongreleri ellerinden geleni yaptılar ve başarısızlığa uğradılar. Duma'nın yeniden toplantıya çağırılmasını beklemeliyiz, belki o zaman yasama meclislerinde yeni plâtformlar ortaya çıkabilir. Kongreler parlâmento için ayrı bir destek olacaktır. İleride izleyeceğimiz taktiklere karar vermeden önce, o zamana kadar beklemeliyiz.

Milyukov: Solcu elemanlardan korkmamalıyız. Duma açık bulunduğu sürece, onlar bize saygı gösterirler. Sağlam durmalı ve gevşememeliyiz; kendimizi korumaya, kendimizi haklı gösterecek malzemeyi toplamaya hazırlanmalıyız. Kamu örgütlerini her zaman hazır tutmalıyız.

Guçkov: Her savaşta bir riziko vardır, ama burada bu riziko büyütülmemelidir. Yorulduk, ama bir kazancımız da oldu; durum aydınlandı. Bütün hayâller yıkıldı ve herkes durumu anladı. Kamu oyu gevşek gibi görünüyor, ama bunun nedeni, halkın umutsuzluk sınırına varmış olmasıdır. Hasta can çekişiyor. Halk hiç sesini çıkarmıyor, çünkü çok önemli bir olay umuyor. Yeni plâtformumuzla, gerek cephedeki Orduda, gerekse geride görülmemiş bir birlik sağlıyacağız. Ben kendi adıma, rejime açıkça meydan okumadan yanayım. Olaylar bizi açık bir çatışmaya doğru götürmektedir. Hareketsizlik uzlaşma olarak yorumlanacaktır. Şimdiye kadar hiç böyle sorumsuz insanlar görmedik. Bu bir gözdeler, büyücüler ve maskaralar rejimidir. Tuttuğumuz yeni yol budur ve bu yol, Hükümet makamlarıyla, barışçı yollarla ilişki kurmaya artık son vermek demektir. Eğer elverişli bir sonuca varılacağını garanti eden bir durum olsaydı, savaşın bitmesine kadar bekleyelim derdim. Ama dışarda tam bir yenilgiye ve içerde de tam bir çöküntüye doğru sürükleniyoruz. Hükümetimiz bozguncu bir hükümettir. Bu durumda yalnız sözlerin bir etkisi olabilir mi? Olurdu, ama rejim iliklerine kadar bitmiş ve çürümüş olmasaydı. Başımızda güçsüzlüğünü kabul edecek kadar kuvvetli ya da buna inanan kimse yok.

Maklakov (Kadet liderlerinden) : Kongre (*) kendi işiyle yetinemez. Gündemini bir yana bırakmalı ve yüksek politika sorunlarını ele almalıdır. Kongre her şeyden önce ülkenin adına konuşmalıdır. Tek mümkün olan plâtform Çarla açıkça hesaplaşmaktır. Eski masalları daha fazla yürütemeyiz. Duma'nın bu görevini, onun yerine Kongrelere mi vermeliyiz? Milyukov bunu istiyor. Kendisi iyimserdir ve hiç de sinirli değildir. Çara çekilen telgraflar halkın durumunu yalnızca ağırlaştırıyor. Bağlı kalmaya daha fazla devam edemeyiz. Kongreler belki de o kadar ileri gidemezler, yoksa sonları gelir ve Duma'nın etkisini azaltmış olursunuz. Şehirlerin bunu yapacak kadar yetkileri yoktur. Solcuların istedikleri, teslim zamanını beklemektir. Ama Çara yapılan müracaat bir başarısızlık oldu. Bunu yapmaya yâni Çarlıktan kopmaya karar vermeye hazır olduğunuz andanberi, artık solculardan korkmuyorum. Bu kopma için hazır mısınız? Artık huzuru korumanız gerekmez diyebilir miyiz? Grevler çıkarmak ve bütün ülkede bir huzursuzluk yaratmak, izlemekten korktuğumuz bir tutumdur. Yeni bir 11 Mart umuyorum (**). Milyukov ile Singarev'i anlıyorum, ama Çarlıktan kopmayı ilk olarak Duma'nın açıklamasının daha doğru olacağı kanısındayım. Bu sorunu iyice düşünelim: ya 11 Mart, ya da grev. O zaman bunu düşünmemiştik. Milyukov, Çarın heyetinizi reddetmeyeceğinden emininiz... Duma Çarla bir çatışmaya kadar gider mi gitmez mi bilmiyorum, ama gitmelidir.

(*) Yâni, Zemstvo ve Şehir Birlikleri Kongresi.

(**) 11 Mart 1801'de Birinci Pol. subaylarla saray memurlarının bir komplosu sonucunda öldürülmüştü.

Şingarev Guçkov, rejimi neyin bir arada tuttuğunu sordu. Birçok şeyler: alışkanlık, kişisel çıkarları tehlikede olan bir takım grupların varlığı, devlet mekanizması, cesaret ve dahası, anlayış yoksunluğu. Yeni bir 11 Mart düzenlemek bir kongrenin işi değildir. Böyle bir direkt harekete hazırlıklı olup olmadığımızı soruyorum. Özellikle, **Zemstvo** üyelerine. Duma'nın ortadan kaldırılmasıyla toplum dağılacağına göre, Çarlıktan kopuşu Duma'nın değil, Kongrelerin ilân etmesini tercih ederim...

Guçkov Çarlıkla yapılacak çatışmayı yaratmak gerekmez, yalnızca zabta geçmelidir. Her gurup, sağ kanat bile, kendine göre Çarla çatışmanın bir yolunu bulacaktır."

Konuşmak isteyenlerin hepsi o gün konuşamadı ve tartışmanın devamı 28 Ekime kaldı. O gün ilk söz alan Devlet Konseyi üyelerinden Kont Olsufyev oldu :

"Olsufyev Önceleri, ülke İlerici Guruba karşı sempati gösterdi, ama o zamandanberi büyük bir değişiklik oldu. Yüksek Komutanlıktaki dramatik değişmeyi gördük ve bu değişmenin büyük bir felâket olduğundan emindik. Ama hepimiz yanılmışız. Çar daha ileriyi görüyormuş. Değişiklik daha iyi oldu. Tapılan adamın (*), yalnızca tapılan bir şey olduğu anlaşıldı. Gerek gurup, gerekse halk, temel bir sorunda yanıldı ve bu bize acı geldi. Bundan sonra, savaşı öne sürerek bakanların değiştirilmesini istedik. En istenmeyen adam, Goremikin, atıldı ve savaş durumu düzeldi. Göçmenlerin akını azaldı. Artık Moskova alınamaz. "Silâhlı tarafsızlık" taktiğimizi değiştirmeliyiz.

Şulgin Savaş durumu düzeldi, çünkü Yanuşkeviç yerinden atıldı da ondan. Yeni Kurmay Başkanı, Alekseyev, eninde sonunda Duma'nın seçtiği bir adamdır.

Prens Lvov İstediğiniz gibi eleştirin, ama hava... Bütün yapılanlar delice işlerdir. **Gurup yanılmamıştır. Rusya hâlâ havada duruyor.** Bakanlar Konseyinin değiştirilmesi ve Çarın müdahalesi bütün ülkeyi Çara düşman etti...

Dobrinski (Duma üyesi ve milliyetçi) Hükümet şimdi eskisinden daha kötüdür. Hükümetle Duma karşı karşıya geldikleri zaman ne olacak? Kerenski'nin söyledikleri önemli değil, bütün iş, biz ne diyeceğiz? 3 Eylülde Goremikin'in Duma'yı toplantıya çağıracağını sanmıştık. Şimdi ne yapacağız? Bu bizi ilgilendirmez diyemeyiz. Ben bir cevap bulamıyorum ve Duma'nın toplanacağını düşündükçe korkuyorum.

Kovalevski (Akademik Guruptan) Söylentilere göre Goremikin şunu söylemiş : "Beni kendilerinin sürüklediklerini sanıyorlar, ama ben daha yüksek düşüncelerle hareket ediyorum; çekildiğim zaman barış olacak."

Gurko (Devlet Konseyi üyesi ve eski İç İşleri Bakanı) Bu, bir geçmiş hatalar sorunu değildir, zaferi sağlamak amacımıza varıp,

(*) Grandük Nikola.

varmadığımız sorunudur. Bugünkü Hükümetle bunun başarılamayacağına karar vermiştik. Durum değişti mi? Bunun cevabı yalnızca hayır olabilir. Eğer hâlâ bir şey yapmamakta devam edecek olursak, Grişka (Rasputin) bile başbakan olabilir."

Ama Grişka tam bir "çarıklı erkânıharp"ti. Petrograd'da başbakan olup da Çarskoye Selo'ya karşı sorumlu olmaktansa, Çarskoye Selo'da iktidarda kalmayı tercih ediyordu.

Gurup liderlerinin toplantıları devam etti. İşin garibi, onlar, Goremikin Duma'nın Kasım toplantısında karşılarına çıktığı zaman ne yapacaklarını tartışırlarken, öte yanda Çarskoye Selo'da, Goremikin'in yerine halka karşı açılacak son savaşın plânlarını olduğu gibi uygulayacak biri bulunmadıkça, Duma'nın sonbahar toplantısı yapmaması ve herhangi bir yasama kurumunun da toplanmaması kararlaştırılmıştı.

Entrikalar ve Komplolar

1905'de, Tahtla şehirlerdeki işçi sınıfı ve sanayi proletaryası arasındaki manevi bağ kopmuştu.

8 Temmuz 1906'da, toprak reformlarını ele alan ilk Duma'nın dağıtılması ise köylüdeki "Çar halkın dostudur" inancını yıkmıştı.

Şimdi, yasama organlarındaki modern tutucu-liberal çoğunlukla da arası açılan Çarlık halktan büsbütün kopmuştu, Tahtı yalnız, Rasputin'in elinde oyuncak olan sağcı gericilerle, alçak bir takım bürokratlar destekliyordu.

Herkes biliyordu ki, suç ne Hükümette, ne bakanlarda, ne de herhangi bir yanlış tutumdaydı; bütün kötülük Rusya'nın bir müstebit tarafından yöneltilmedikçe yıkılacağı ve gücünü yitireceği fikrine "saplanmış" olan Çarın kendisinden geliyordu.

Her yurtsever şöyle bir zorunlu ve kaçınılmaz sorunla karşı karşıyaydı: Rusya'dan mı yoksa Çardan mı yanaydı? Bu soruyu ilk olarak, bir kıralcı ve ılımlı liberal olan Nikola N. Lvov cevaplandırdı. Kendisi "Rusya'dan yana"ydı. Ve bu cevap, bütün ülkede, hem cephede hem de geride yankılandı.

1915'de, Ordudaki birçok subay Rusya'yı Çardan kurtarmak üzere, çocukça bazı komplolar hazırladılar. Bunlardan bi-

ri de, ünlü avcı pilotu Kaptan Kostenko'nun hazırladığı suikasttı. Kostenko, Çar cepheyi gezdiği sırada uçağıyla Çarın otomobiline burunüstü inecek, Çar da, kendisi de ölecekti. Sonra bir ara, iki subay bana gelerek (bunlardan biri, sonradan iç savaş "kahramanı" olan istihkâm yüzbaşısı Muravyov'du), Çarı cepheyi denetlerken pusuya düşürüp esir almak istediklerini bildirdiler ve benden bu komplo için izin istediler. Uzun zamandanberi başlarına gelenlerin nedenini Çarskoye Selo'daki *Nemka*'da (Rusça "Alman karısı" demek) gören erlerin bile, Çarlığın yıkılmasını istediklerini General Denikin hâtıralarında anlatır.

Aynı 1915 yılının sonbaharında, Çarın özel hizmetkârlarından birinin oğlu olan eski arkadaşlarımdan Kont Pol Tolstoy beni görmeye geldi. Kendisi, Çarın kardeşi Grandük Mikael'in yakın arkadaşıydı. Çocukluğundanberi tanışırdılar. Grandük'ün ricası üzerine beni görmeye geldiğini, benim işçi sınıfı ve sol partilerle ilişkim olduğu için, Tahtı kardeşi Çardan alırsa işçilerin nasıl bir tepki göstereceklerini öğrenmek istediğini söyledi.

Bu olaylar düşüncelerdeki değişikliğin, ülkedeki ilerlemenin işaretleriydi. Durum artık herkesin dayanma sınırını aşmıştı. Ama, Rusya'daki bütün dertlerin Rasputin'in yüzünden çıktığına, o ortadan kaldırılacak olursa Hükümet siyasetinin değişeceğine inananlar gün geçtikçe artıyordu. Rus Halkı Birliğinin Duma'daki ateşli lideri A. N. Hvostov bile Rasputin'i öldürmek için bir plân hazırlamıştı (*).

Sonunda Rasputin'i öldürerek, hanedanı ve Çarlığı kurtarma işini, Çarın kuzeni Grandük Dimitri ile Prens Yusupov ve Duma'nın sağcı üyelerinden Purişkeviç üzerlerine aldılar.

Bütün bunlara, o sıralarda Rusya'daki ruh durumunu ve İlerici Gurup harekete geçmeden halkın nasıl bir umutsuzluk içinde bulunduğunu anlatmak için değindim.

İlerici Gurup liderlerinin Çara karşı çıkışlarında kendi bencil ihtiraslarının rol oynadığı ve bu hareketin Rusya'yı felâke-

(*) Bu plân suya düştü. Bakan yardımcılarından ve polis şeflerinden Beletski adında biri komployu haber verdi. Hvostov yerinden atıldı ve Duma'ya milletvekili olarak geldiği sırada komployu ayrıntılarıyla anlattı. Rasputin'i yalnız Çarskoye Selo'daki nüfuzundan ötürü değil, aynı zamanda Alman casuslarıyla devamlı ilişki kurmuş olduğundan ötürü öldürmek istediğini söyledi. İç İşleri Bakanı olduğu için, Rasputin'in bu ilişkilerini çok yakından biliyordu.

te götürdüğü iddiasını şiddetle reddederim. Bunun doğru olmadığını anlamak için Üçüncü ve Dördüncü Duma'daki milletvekillerinin geldikleri sınıfları hatırlamak yeter. Bunlar gelenek, sosyal durum ve kişisel çıkarları bakımından rejimle ve Hükümetle kaynaşmış insanlardı ve Çara bağlıydılar. Dördüncü Duma'daysa bu çoğunluk büyük bir korkuya kapıldı, çünkü geleneksel Çarlık kavramını ve Çarlığın Rusya'daki yeri üzerindeki düşüncelerini kafalarından atmak zorunda kaldılar. Uzun uzadıya düşünülüp taşınıldı; ama, eninde sonunda, Lvov'un sorduğu soruyu öne süren artık bir avuç insan değil, Duma'daki çoğunluktu: "Çardan yana mıyız, Rusya'dan yana mı?" Ve cevap şu "Rusya'dan yana."

1915 yılının sonunda ağır bir hastalık geçirdim ve Finlandiya'daki sanatoryumda bir kaç ay yattım. Bu arada ameliyat oldum. Bu yüzden Petrograd'a yedi aydan önce dönemedim. Petrograd'da da çok kalamadım, Türkistan'da çıkan ilk yerli halk isyanını incelemek üzere hemen oraya hareket ettim. Bu isyan Stürmer'in cephede siper kazmak için 200.000 yerli toplamaya kalkmasından ileri gelmişti. Müslüman halk için askerlik mecburiyeti olmadığı gibi, zorla çalıştırma da olamazdı. Sonra bu emirin pamuk toplama mevsiminin en hareketli zamanında uygulanmasına kalkışılmıştı. Hepsinin kötüsü, yerli yöneticiler rüşvet alarak zengin beylerin çocuklarını yükümlülükten bağışık tutmuşlardı. Türkistan'da karışıklık çıkarmaya çalışan ve merkezleri Buhara'da bulunan Alman ve Türk casusları halkın bu durumundan yararlanmışlardı.

Eylünün üçüncü haftasında Petrograd'a döndüm. Yeni bir İç İşleri Bakanı tâyin olunmuştu. Yeni Bakan, Duma'nın eski başkan yardımcısı Aleksandr Protopopov'du. Rus İmparatorluğunun son İç İşleri Bakanı olan bu adam, bir kaç ay içinde bütün ulusta bir korku ve nefret uyandırmayı başardı.

Dönüşümden az sonra, İlerici Gurubun liderleri gizli bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda, Çarın Sarayda yapılacak bir ihtilâlle devrilmesine, yerine yirmi yaşlarındaki vârisi Aleksi'nin getirilmesine ve Grandük Mikael'in de nâip olarak tâyinine karar verildi.

Komplonun hikâyesi, elebaşısı olan Aleksandr Guçkov'un ölümünden sonra yayımlanan hâtıralarında anlatılmıştır. Ben bu plânı taa başından biliyordum. Guçkov'un anlattıklarının biraz değiştirilmiş olduğunu söyleyebilirim. Guçkov,

Eylül ayında, partisiz ünlü bir liberal olan Mikael Fiyodorov'un evinde İlerici Gurubun yaptığı bir gizli toplantıya çağırılır. Toplantıda bulunanlar arasında Rodziyanko, Nekrasov ve Milyukov da vardır. Toplantının amacı, Rus halkının ayaklanmak üzere bulunduğunun anlaşıldığı bir dönemde yapılacak işleri tartışmaktı. Hepsi, İlerici Gurubun aşağıdan gelecek bir ihtilâli önlemek üzere harekete geçmesi gerektiğinde anlaştılar. En ilginç fikirleri ileri süren Milyukov oldu. "Gurubun görevi ayaklanmaya karışmak değil, sonuçlarını beklemektir," dedi. İki ihtimal öngörüyordu: Ya yüksek makamın aklı başına gelecek ve guruptan bir hükümet kurmasını isteyecek, ya da ihtilâl başarıya ulaşacak ve ihtilâli kazananlar hükümet yönetimini bilmedikleri için guruptan kendi adlarına bir hükümet kurulmasını isteyeceklerdi. Görüşünün doğruluğunu savunmak için 1848 Fransız İhtilâlini öne sürdü.

Daha çok akademik olan bu teze karşı Guçkov, bir ihtilâli başaran halkın iktidarı başkasına devretmeyeceğini söyledi. Ona göre bir ihtilâlci böyle düşünmemeliydi. Böyle de olunca gurup, Çarı yıkmak için gereken ilk hareketi yapmalıydı. Guçkov'a göre, toplantı burada bitiyor. Bu toplantıda, Guçkov'un bir hükümet darbesi hazırladığının anlaşıldığını ve bundan ötürü İlerici Guruptaki liderlerin Hükümete kimlerin alınacağını konuşmaya başladıklarını yazar Guçkov. Nâibin başkanlığında kurulacak kabinede yer alması düşünülenlerin çoğu, sonradan Geçici Hükümete girmenin yolunu bulmuşlardır.

Guçkov, sonradan hâtıralarında, kalbinden rahatsızlandığını ve yatağa düşmek zorunda kaldığını anlatır. Hastalığı sırasında Duma'nın başkan yardımcısı kendisini görmeye gelir ve bir hükümet darbesi tasarlayıp tasarlamadığını kendisinden sorar. Guçkov bunu düşündüğü cevabını verir; o zaman, orada bir "hücre" kurmaya karar verirler ve "hücre"ye, o sıralarda Merkez Savaş Sanayii Komitesinin başkan yardımcısı olan Teresçenko'yu ve Prens Viyazemski'yi de alırlar. Guçkov, plânın hazırlanma ve uygulanma sorumluluğunu olduğu gibi kendi üzerine alır; öyle ki, toplantıda bulunan gurup liderleri, özellikle Rodziyanko, hiç işe karıştırılmaz. Ama benim edindiğim bilgiye göre, hükümet darbesi kararı yalnızca Guçkov tarafından değil, öteki gurup liderleriyle birlikte verilmiştir.

Bu sırada başka bir komplo daha hazırlanıyordu. Bu komplo 15 - 16 Kasımda Çarın karargâhında uygulanacaktı. Komployu Prens Lvov ile General Alekseyev kendi aralarında karar-

laştırmışlardı. Rasputin kliğinin Çariçe kanaliyle Çar üzerine yaptığı baskıyı ortadan kaldırmak için Çariçenin uzaklaştırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Kararlaştırılan saatte Alekseyev'le Lvov, Çarı, Çariçeyi Kırım'a ya da İngiltere'ye göndermeye razı edeceklerini umuyorlardı.

Belki de en iyi çözüm yolu buydu. Çünkü, Çarı karargâhda görenler, Çariçe yanında bulunmadığı zamanlar çok daha sâkin ve daha akıllı olduğunu söylerlerdi. Eğer plân uygulanabilse ve Çar da karargâhda General Alekseyev'in etkisinde tutulabilseydi, bambaşka bir insan olurdu. Ne yazık ki Alekseyev, Kasımın ilk haftasında hastalandı ve nekahat için Kırım'a gönderildi. Çarlık yıkılmadan ancak bir kaç gün önce döndü. Ben bu hikâyeyi Lvov'un yakın bir çalışma arkadaşı, akrabası ve benim de arkadaşım olan V. Virubov'dan dinledim. Kendisi, hareket gününü öğrenmek üzere Kasımın başında Alekseyev'i görmeye gitmiş. General Alekseyev, sonradan onun da söylediği gibi, çok tedbirli bir adamdı. V. Virubov'u o da çok iyi tanıyordu. Virubov'un sorusu üzerine General kalkar, hiç bir şey söylemeden duvardaki takvime gider ve 16 Kasım tarihi ortaya çıkıncaya kadar takvimin yapraklarını yırtar. Ama, o gün geldiğinde, Kırım'da nekahat geçiriyordu. O günlerde Guçkov komplosuna girmiş olan bazı üyeler kendisini ziyaret ederek, hükümet darbesi konusunda onayını almak istemişlerdi, ama General, bu hareketi *hiç bir şekilde* onaylamamıştı. Hükümet darbesini yalnızca bu işe doğrudan doğruya karışmış olan kimseler biliyorlardı; çünkü, herhangi bir komplonun ana ilkesi komploya katılanların kendi üzerlerine düşen görevlerden başkasını bilmemeleridir. İlerici Gurubun liderleri yalnızca bir komplonun hazırlandığını biliyorlar ve hazırlıklarını ona göre yapıyorlardı. Mason örgütünün liderleri de, ayrıntılarını bilmemekle beraber, komplodan haberdardılar ve biz hazırlıklarımızı kesinleşen dakikaya göre yapıyorduk. Bu hazırlıklar sol partiler için bir haberleşme bürosunun kurulmasıyla sonuçlandı. Büronun görevi, halkı hükümet darbesinin sonuçlarını adım adım izlemeye alıştırmak, onları darbeyi desteklemeye yöneltmek, ya da herhangi bir durumda darbeye karşı harekete geçmemelerini sağlamaktı.

1 Kasım 1916'dan 26 Şubat 1917 tarihine kadar süren Duma'nın son toplantı dönemindeki havayı daha iyi anlayabilmek için, o günlerde herkesin Sarayda bir ihtilâl beklediğinin bilinmesi gerekir. Elbetteki, siyasî partilerin ikinci derecedeki üye-

leri yaklaşmakta olan hükümet darbesinden habersizdiler, ama bilenler ve Protopopov'un önemli rol oynadığı Çarlık kabinesinin yurdu nereye götürdüğünü görenler, verdikleri söylevlerde böyle bir darbeden kapalı olarak söz ediyorlardı.

Güney Batı cephesinde, Üçüncü Süvari Birliklerine komuta etmiş olan ünlü general A. M. Krimov, 1917 Ocak ayının başlangıcında, bazı subaylarla birlikte Petrograd'a gelmişti. Rodziyanko durum üzerine bir rapor vermeleri için bu subayları evine çağırdı ve İlerici Gurup liderlerinin de toplantıda bulunmalarını sağladı.

General Krimov, Duma üyelerini zaman geçirmeksizin bir hükümet darbesi yapmaya teşvik etti, yoksa savaşın kazanılma şansının bulunmadığını söyledi. Bunlar çok açık ve kandırıcı bir şekilde söylenmiş sözlerdi. Toplantıda bulunanların hepsi Krimov'un söylediklerini haklı buldular, bu arada bazıları da Çardan öyle bir dille söz etmeye başladılar ki, Rodziyanko kendilerine, Duma Başkanının evinde bu şekilde konuşulamayacağını hatırlatmak zorunda kaldı.

Plânın uygulanması gecikiyordu; çünkü plânın tasarlandığı şekilde yürütülmesi gerçekten çok güçtü. Her şeyden önce, komplonun liderleri, bu işe olabildiği kadar az insanın ve yalnızca subayların karışmasını istiyorlar, herhangi bir erin işe burnunu sokmaması için büyük bir dikkat gösteriyorlardı. İkinci olarak, komplonun karargâhda değil, Çarskoye Selo'da bile yapılmasını istemiyorlardı, yoksa çok kan dökülecekti. Komplocular, Çarın trenini karargâhla Petrograd'ın arasında, Hassa Süvari Birliklerinin bulunduğu bir bölgede durdurmayı, ve Birlik subaylarının Çarın özel vagonuna çıkarak, Çardan, tahttan inmesini istemelerini düşünüyorlardı. Güçkev komplocuların zor kullanmak, ya da Çarı öldürmek niyetinde olmadıklarını hâtıralarında yazar. "Biz," der, "kardeşin kardeş cesedinin üzerine basarak başaracağı bir hükümet darbesi yapmak istemiyorduk." Hazırlıklar, görülmemiş bir yavaşlıkla olmakla beraber, sonuna yaklaşıyordu. Hükümet darbesi Martın ortasında yapılacaktı. Ama işin sonu 27 Şubatta bambaşka bir yoldan geldi.

4 Mayısta Maklakov, Duma üyelerinin yaptıkları özel bir toplantıda Geçici Hükümete çok ağır bir şekilde saldırarak şunları söyledi :

"Baylar, size gerçeği olduğu gibi anlatmak isterim. Ha-

yır, biz savaş sırasında bir ihtilâl yapılmasını istemedik. Bir ulusun, hem devlet sistemini hem de ona bağlı olarak sosyal sistemi değiştirirken, aynı zamanda bir kalkınma yapamayacağından ve savaşı başarıyla sonuçlandıramayacağından korkuyor duk. Ama öyle bir an geldi ki, eski sistem altında savaşı zaferle bitirmeye imkân olmadığını artık herkes anladı. İhtilâlin bir felâket olacağını düşünenler için, Rusya'yı yukarıdan yapılacak bir ihtilâlle kurtarmak bir görev oldu. Önümüze böyle bir tarihsel görev çıktı ve biz bunu yürütemedik. Eğer gelecek kuşaklar İlıtilâli lânetleyecek olurlarsa, bunu önlemenin yollarını zamanında arayıp bulmayanları da lânetlemelidirler."

2 Ağustosta, Guçkov da Maklakov'un söylediklerini doğruladı, ama Çarı tahtından indirmek için hazırlanan komploda başlıca rolü oynadığını kabul etmedi. Özel Araştırma Komitesine şunları söyledi

"İzlediğimiz politika bir hükümet darbesini gerektiriyordu. Eğer Rus toplumunda tarihsel bir suçtan söz edilecek olursa, bu suç, hükümet darbesinin gerekliliğini yeterince anlamayan ve bu işe girişmeyen, dolayısiyle bu acı ameliyeyi kör, başı bozuk güçlere bırakan ileri toplum çevrelerinde aranmalıdır."

SARAYDAKİ ÇILGINLIKLAR

İkinci Nikola, 1 Kasım 1906'da güncesine şunları yazmıştı: "... Tobolsk vilâyetinden gelen Tanrısal Adam Gregori ile tanıştık..." O yıl Gregori Rasputin'in sarayda yükselmesiyle başlayan ve Çarla ailesinin Ekaterinburg'da Yepatyev'in evi önünde Çeka kurşunlarıyla öldürülmesiyle biten yolun başlangıcı oldu.

Pokrovskoye adındaki uzak bir Sibirya köyünden gelen bu cahil köylünün korkunç gücünü anlamak kolay değildir. Rasputin'in, Çar ailesinin özel ilişkilerinden Rus tarihine atlaması, tarihsel saçmalıklardan biri, dünya politikasına geçmiş gizli bir aile dramıdır. Bu olay, benim, tarihin "objektif" kanunlarla yönetilmediği, insan kişiliğinin tarih akışını yönelttiği konusundaki inancımı desteklemiştir.

İlerinin Çarı olan genç İkinci Nikola, Windsor Sarayında Hesse - Darmstadt'dan gelen Alice'le tanışmış ve ona âşık olmuştu. Kraliçe Viktorya sevgili torunuyla Rus Tahtının genç vârisi arasında başlayan bu aşk serüveninden oldukça memnundu. Hesse ailesinde, emofili denilen bir çeşit kan hastalığının irsî olduğunu bilen Çar Üçüncü Aleksandr, evlenmeye karşı geldi, ama sonunda o da razı oldu. Prenses Alice Rusya'yı pek az tanıyordu. Önceleri yalnızca bir kere, Grandük Sergey Aleksandroviç'in (*) karısı olan kızkardeşini ziyaret etmek üzere bir kaç hafta için Rusya'ya gelmişti. Büyük görevine hazır değildi. İki sevgili 1894 Nisanında nişanlandılar ve Üçüncü Aleksandr'ın ölümünden az sonra, aynı yılın Kasımında evlendiler.

Prenses Alice Windsor Şatosunda yetişmişti, ama her bakımdan Viktorya çağının tipik bir İngiliz kızıydı. İkinci Nikola'nın "Windsor Güneşi" dediği bu güzel prensesin, ileride Çariçe olduğu zaman başına gelecek felâketleri kimse önceden

(*) Moskova genel valisi ve Üçüncü Aleksandr'ın en küçük kardeşi.

kestiremezdi. Ama ne yazık ki, bu felâketlerin tohumları bu güzel prenseste saklı bulunuyordu: anasından mistik bir ruh ile erkek çocuğuna kan hastalığı geçirme yeteneğini almıştı. Başlangıçta, Tanrı kendisine bir erkek çocuk vermemekle büyük bir lûtufta bulundu. Dört kız çocuğu doğurması sağlığını oldukça bozdu, ama yine de Tahta vâris olacak bir erkek çocuk doğurmak istiyordu. Çariçe bu yüzden şarlatanlara, büyücülere, üfürükçülere başvuruyordu. Bu arada Avrupa'dan birçok doktor getirildi ve birçok kimse Rusya'da talihlerini denedi. Papus diye tanılan Dr. Encausse adında biri, Rus sarayına ilk gelenlerdendi. Kendisi, Paris'te bulunan Grandük Nikola tarafından 1901'de İkinci Nikola'ya tanıtıldı. Papus sonradan, 1901'de, 1905 ve 1906'da Rusya'ya bir kaç kere daha geldi ve bütün ömürleri boyunca Çar ailesinin yakın bir dostu olarak kaldı. Papus, Martinist mezhebinin Yüksek Konsey Başkanı olduğundan Petersburg'da bir Mason locası kurdu. Çarın bu locada "Yüksek Yabancı" sıfatıyla bulunduğunu söylenir. Başkentin birçok ünlü kişisi de bu locaya girmişti. Papus, aynı zamanda, ispiritizma seansları da düzenliyor, bu seanslarda Üçüncü Aleksandr'ın ruhunu çağırarak, oğlu İkinci Nikola ile konuşturuyordu. Bütün dış baskılara rağmen Çarın Fransa ile ittifakına bağlı kalması, çoklukla Martinist mezheple olan bağına yorulur. Papus, çok ilginç bir adam olan ve başka bir "mucize işçisi" diye tanınan Philippe Vachod'nun selefi ve manevî babasıydı. Lyon şehrinin yerlisi olan Philippe, Çarla Çariçenin Fransa'yı ziyaretlerinde Compiegne'de kendilerine tanıştırılmıştı. Bu adam sonradan Çariçe'yi avucunun içine aldı. Çariçe 1916'da kocasına yazdığı bir mektupta, bu adamdan "Tanrının bize göndermiş olduğu iki dosttan biri" diye sözeder. Öteki de, elbette Gregori Rasputin'di. Philippe Vachod'nun büyük bir ünü ve Fransa'da da birçok taraftarı vardı. Çariçe onun bütün sözlerini dindarca yerine getiriyordu, ama yine de bir erkek çocuğu olmuyordu. Sonunda, Vachod Rusya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Çariçe'nin itiraflarını yaptığı Papaz Teofanes, Fransızı "kötü ruhlu" olmakla suçlamıştı.

30 Temmuz 1904'de, evliliğin üzerinden on yıl geçtikten sonra, Çariçenin bir oğlu oldu. Çocuğun doğması, Aleksandra Fiyodorovna'da büyük bir değişiklik yaptı. Çariçe çocuğun doğumundan önce aile çevresinin dışına çıkmazdı. Yabancı ve düşman bir saray havasının içinde, kendi içine kapanmış olarak yaşar ve Çara yapmadığını bırakmazdı. Hasta, aşırı de-

recede çekingen ve kamu işlerinden hoşlanmayan Çariçe, Petersburg sosyetesinde çok seyrek görünür, bazı mistik dostlarının küçük çevresi dışında pek az kimseyle görüşürdü. Oysa, Tahtın vârisi olan çocuğu doğunca devlet işleriyle ilgilenmeye başladı, çünkü, artık Çarlığın yaşaması yalnız kocasının işi değil, aynı zamanda oğlunun da geleceğini ilgilendiren bir sorumdu. Aleksi tam bir müstebit olacaktı. Çariçeye göre dindarlıkla istibdat yönetimi birbirinden hiç ayrılmazdı. Çarlıkla halk arasında mistik bir bağın bulunması gerektiğine inanıyor, Çarın iktidarını sınırlayan bütün fikirlerden nefret ediyordu. Philippe Vachod'la Rasputin, Çariçeyi bu konuda kışkırtıyorlardı. Çariçe, İmparatora yazdığı bir mektupta şöyle diyordu "... Mösyö Philippe de, anayasayı tanımanın hem sizin hem de Rusya için bir kayıp olacağını söylüyor (*)..." Çariçe Çarı tam bir müstebit olmaya zorluyor, "sizin önünüzde titremeyi öğrenmelidirler," diyerek, "Mösyö Philippe'le Rasputin'in de aynı şeyleri söylediklerini" hatırlatıyordu. İmparator, Çariçenin baskısıyla Yüksek Komutanlığı üzerine aldığı sırada, kendisine yazdığı başka bir mektupta da Mösyö Philippe'in adı geçer "... ilk dostumuz (yâni Philippe) bana haksızları gösterecek çan resmini verdi. Bu resim beni onlardan koruyacak. Bunları hissedecek ve sizi de onlardan korumuş olacağım." Daha ileride, "... Yeni bir Büyük Petro olunuz, onlara kudretinizi gösteriniz... Bakanların sizden korkmaları gerek," diyordu.

Ama Tahtın üzerine ölümün gölgesi çoktan düşmüştü. Çariçenin oğlu Aleksi'de emofili hastalığı vardı ve hastalık iyileşmezdi. Ama, Aleksandra Fiyodorovna, savaşsız teslim olacak cinsten bir kadın değildi. İnancın dağları bile yerinden oynatacağına inanıyordu. Kendisi ve oğlu için dua edecek kutsal bir adam bulunacağı kafasına saplanmıştı. İşte bu sırada, halkın içinden, en alt katının da altından, Gregori Rasputin adında biri ortaya çıktı.

Bu müthiş adamın hayatı herkesçe biliniyor, ben yalnızca belli başlı gerçekler üzerinde duracağım.

Rasputin gençliğinde çapkınlığı (**), sarhoşluğu ve külhanbeyliğiyle tanınmış cahil bir köylüydü. Islah olmaz bir delikanlıydı; at hırsızlarıyla iş gören babası gibi, hırsızlığı kötü görenlerden de değildi. Gregori, birçok Sibirya köylüsü gibi,

(*) 14 Aralık 1916.
(**) Takma adının Rusçadaki anlamı "şehvetli adam" dır.

arasıra arabacılık yapıyor, Tobolsk vilâyetinin en uzak köşelerine kadar gidiyordu. Söylendiğine göre, bir gün uzak bir manastırın birinde bir papaza rastlamış ve onunla konuşmuş. Papaz herhalde, bu köy kabadayısının kalbinde o zamana kadar ses vermeyen bir tele dokunmuş olacak ki, Rasputin hemen nedâmet getirmiş ve tövbe etmiş. Kaba yaradılışının bütün gücüyle kendisini duaya, oruca, ve Kiliseye vermiş. Sonra evini ve ailesini bırakarak Rusya'mn geniş steplerinde yaya yürümeye çıkmış, manastırdan manastıra dolaşmış. Rusya'da çok görülen gezginci vaizlerden olmuş. Birçok kadın öğrenci çevresini sarmış. Kendisi bunlara "benim devâlarım" dermiş. Rasputin'in günah ve nedâmet üzerindeki fikirleri, bir çeşit dinsel çılgınlıkla sevişme karışımı şeylerdi.

Çok geçmeden, Rasputin'in hikâyeleri bütün Rusya'da duyuldu ve hemen Petersburg'a erişti. Bunlar azgınlık ve seks âlemleri, kutsallık ve tanrısal esinlenme üzerine bir takım hikâyelerdi. Rasputin'in Petersburg'a gelişi, 1905'in ateşli günlerine rastlar. Kısa bir zamanda yıldızı parladı. Kendisi Kilise büyükleri tarafından misafir ediliyor ve o sıralarda ispiritizma seansları modasına tutulmuş olan mistik sosyetece elüstünde tutuluyordu. Etkisinin ve başarısının temeli kadınlardı.

Gregori, en kötü seks âlemlerinden en yüksek dinsel yaşantılara yükselebiliyordu. Zeki bir kafası, korkunç bir sezisi ve anlaşılmaz bir manyetizma gücü olduğundan, rolünü de nasıl oynaması gerektiğini çok iyi biliyordu. Nasılsa, Papaz Teofanes'e de bir ara nüfûz etti. Teofanes, Petersburg İlâhiyat Akademisi rektörü, Çariçenin itiraflarını alan münzevî bir rahip ve gerçek bir dindardı. Rasputin'in "dua yeteneği," inancındaki bulaşıcı ateş, ve Kutsal Kitabın bulanık yorumunda gösterdiği doğuştan gelme akıllılık, Teofanes'i kolayca çekti. Herkesçe sayılan Başrahibin Rasputin'i kutsallaştırması, Rasputin'in ermişlik ve peygamberlik ününü daha da arttırdı.

Rasputin, aynı zamanda, Karadağ Kıralının iki kızının yardımından da çok yararlandı. Bu kızlardan biri, Militsa, Grandük Peter Nikolayeviç'le, Anastasiya da onun kardeşi Grandük Nikola Nikolayeviç'le evlendi. Anastasya ispiritizmaya ve mistisizme çok inanırdı. Yüksek sosyeteden genellikle atılmış olan bu iki kızkardeş Çariçe Aleksandra ile dosttular. Kızkardeşler, Grandük Nikola Nikolayeviç aracılığıyla Rasputin'i Çarla Çariçeye tanıştırdılar. Baş papaz Teofanes Rasputin'in, başkentte

sevine sevine ilân ettiği gibi bir ermiş ya da "kutsal bir şeytan" değil, şeytanın kendisi olduğunu az sonra anladı. Ama, artık Rasputin'in nüfûzunu Başpapaz bile durduracak durumda değildi. Bunu yapamayınca başkentten ayrılmak ve Kırım'a gitmek zorunda kaldı.

Rasputin, Sarayda bir ermiş, tabiat-üstü güçleri bulunan bir doktor sayılıyordu. Çarın sadık hizmetkârlarından Çemodurov'la, aile doktorları D. Derevenko gibi inanılır tanıkların bana anlattıklarına göre, Rasputin hasta çocuğun kanını bir kaç kere durdurmuş. Ama, şuna da dikkat etmişler: Rasputin, her zaman, çocukta krizin geçmek üzere olduğu, kanamanın zaten duracağı sırada çocuğun yatağının başında belirirmiş. Ama ben bu konuda en ilginç gerçekleri, Çariçenin sadık nedimesi ihtiyar Elizavetta Alekseyevna Narişkina'dan ("Zizi") dinledim. Çarı yakından tanıyor ve onu seviyordu. Çara doğduğundanberi "Niki" derdi. Madam Narişkina Çarın tedirgin ve kararsız karakterini, çocukluk yıllarında çevresine ve babasının sert davranışlarına yorar. Bana anlattığına göre, Üçüncü Aleksandr, çok içli bir çocuk olan en büyük oğlunun iradesini ezmiş, onu sinsi, kapalı, hatta hain bir insan yapmıştı. Ama Madam Narişkina en çok Çariçeyi sorumlu tutuyordu. Bir gerçeğe dayanmamakla beraber, savaş içinde herkesin söylediği gibi, Çariçe Alman bir aileden gelmekteydi. Madam Narişkina, bu aile dramını büsbütün başka bir yandan ele alıyor, olaya gizli aile ilişkileri konusundan bakıyordu. Çoğu kimselerce - hattâ Tahta yakın olanlarca bile - kabul edilen, Çariçenin yalnızca İkinci Nikola'nın çıkarlarıyla ilgilendiği fikrini reddediyordu. Narişkina'ya göre, "Niki"yle kızları bir gurup, Aleksandra Fiyodorovna ile oğlu başka bir guruptu. Veliahdı kastederek, "Hep onun yüzünden" diyordu. Madam Narişkina, Çarla Çariçenin hayatlarını yakından bilen Kayınvaldenin de, bütün suçu gelininde bulduğunu söylüyordu. Sonunda, Çariçenin bütün derdinin ve yalnız Çarın değil, bütün İmparatorluğun dramının, oğlan çocuğun doğumuyla başladığına ben de inandım. Çariçenin özel hayatının gerçek hikâyesi daha aydınlanmadı ve belki de hiç aydınlanmayacak. Ama Aleksandra Fiyodorovna'yı bütünüyle değiştiren bazı kişisel ve özel olayların geçtiğini düşünmeyecek olursak, o yıllar içinde Çarskoye Selo'da olup bitenleri tanımlayamayız. Yakın dostu ve sırdaşı Anna Viyrubova, hikâyenin iç yüzünü elbette biliyordu, ama romanlaştırılan hâtıralarında hiç bir şey açıklanmadı. Çar ailesinin öldü-

rülmesinden sonra, Çarın baş hizmetkârı Çemodurov, "Korkunç bir günahın cezası," diyerek ağzından bir şey kaçırdı.

Rasputin, Çariçenin Rusya deyince aklına gelen şeye bütünüyle uyuyordu. Rasputin, Tahtla köylüler arasındaki "kutsal birleşmenin" bir sembolüydü ve dolayısiyle Tanrı tarafından gönderilmişti. Rasputin'in ahlâk düşkünlüğü üzerine söylenilenler yalnızca birer iftira idi. Rasputin, Çareviç'in (Çarın oğlunun) dadısı Vişniyakova'nın ırzına geçmişti. Dadı, artık bu günahın ağırlığını daha fazla taşıyamayınca, olayı Çariçeye itiraf etmişti; ama Rasputin'in Aleksandra Fiyodorovna üzerinde öyle bir etkisi vardı ki, Çariçe bunu bile kutsal adama karşı bir iftira saydı. Aile geleneği olarak prensesleri yetiştirmekle görevli nedimelerden ve Sarayın iç daire mensuplarından Sofia İvanovna Tiyuçeva, Rasputin'in gece gündüz, olur olmaz saatlerde, haber vermeden özel dairelerine girdiğini söyledi. Çariçe, Madam Tiyuçeva'nın sözlerine de kulak asmadı ve işine son verdi. Sonunda, Çar işe karıştı ve Rasputin'in genç prenseslerin yanına haber vermeksizin girmemesini istedi.

Rasputin'in Saray dışındaki durumu üzerine verilen raporlara Çarın inanmamış olması pek mümkün değildir; çünkü bu raporları verenler, Başbakan Kokovtsev gibi, Tahtın en bağlı ve güvenilir adamları, Duma Başkanı Rodziyanko, Kutsal Sinod Başruhanisi Samari, Çarın kişisel dostu olan Polis Müdürü ve İç İşleri Sekreter Yardımcısı General Dijunkovski gibi insanlardı.

Rasputin, hiç istemediği savaş çıktığı sırada, Sarayda kendine oldukça taraftar toplamıştı. Çevresindeki gurup, Anna Viyrubova'nın "küçük evi" denen yerde sık sık toplanırdı. Çariçe, Rasputin'e körükörüne inandığından, ona yalnız kişisel işleri için değil, devlet işleri için de danışırdı. İkinci Nikola'nın büyük bir saygı duyduğu General Alekseyev, Çariçe ile Rasputin için konuşmak istedi, bu yüzden Çariçenin amansız bir düşmanı oldu. General Alekseyev, askerî harekâta ait gizli bir haritanın Çariçenin eline geçtiğini öğrenince, bu işle nasıl ilgilendiğini sonra bana anlattı. Ama, o da bir çokları gibi hiç bir şey yapamıyordu. Aleksandra Fiyodorovna, hiç bir bakanın Rasputin'in sözünden çıkmaması gerektiğine kesinlikle inanmıştı. Mektuplarının birinde şunları okuyoruz : "... Harbiye Bakanının seçtiği adamı (General Polivanov) beğenmiyorum... Kendisi Dostumuzun düşmanıdır ve bize uğursuzluk getirir..." Stratejik konularda bile Rasputin'in fikri alınıyordu :

"Sizin gezinizi (cephede) heyecanla izliyorum... Riga üzerine *onun* söylediği sözleri hatırlıyor musunuz..." Bir başka yerde : "Dün gördüğümüz (Çariçe ile Viyrubova'nın gördüğü) Dostumuz... Romanya'ya girecek büyük bir ordumuz olmazsa arkadan bizi vururlar dedi..." Az sonra da şunları yazıyordu "... Tatlım, Romanya üzerindeki plânlarınızı bana bildiriniz, Dostumuz çok öğrenmek istiyor..."

Rasputin'in evini gizli polis devamlı olarak gözetliyor ve birbirini izleyen İç İşleri bakanları "Tanrı Adamı"nın evinde olup bitenler üzerine güvenilir bilgi edinmek için büyük paralar harcıyorlardı. Geçici Hükümet adına kurmuş olduğum Olağanüstü İnceleme Komisyonu, Rasputin ile çevresindekilerin çalışmaları üzerine korkunç gerçekler ortaya çıkarmışlardır. Çariçe ile Viyrubova'nın çevresini en ahlâksız saray adamlarıyla en alçak bakanlar ve aynı zamanda büyük şarlatanlar çevirmişlerdi. Şarlatanların çoğu Alman gizli istihbarat ajanlarıyla ilgili oldukları için, Rasputin'in çevresini büyük bir istihbaratçı ve "müşavirler" halkası sarmıştı.

Hvostov, Almanların Rasputin kanalıyla Genelkurmaya ait en gizli bilgileri elde ettiklerini kesinlikle bildiğini ve kendisini Saraydan uzaklaştırmanın mümkün olamadığını, bana sonradan anlatmıştır. Rasputin, herhangi bir gizli istihbarat servisi için bulunmaz bir nimetti; Alman Hükümetinin böyle bir adamdan yararlanmaması için deli olması gerekirdi. Rasputin'in üç bulunmaz niteliği vardı: Önce, Savaşa karşıydı ve görüşünü paylaşan kimselerle sıkıfıkı dosttu; dostlarını seçerken, özellikle dişine uygun kadınları bulduğu zaman, çok titiz davranmazdı; ve son olarak da, "ana ve baba" dediği koruyucularının üzerindeki nüfuzunu açıklayarak övünmeyi, karşısındakinde Saraydaki durumu hakkında ufacık bir şüphe bırakmamayı çok severdi. Böylece, Rasputin istenilen bilgileri elde edebilecek bir insan haline kolaylıkla getirilebilir ve kendisinden bütün bilgiler sünger gibi çekilebilirdi.

Bundan başka Yüksek Komutanlık da, Aleksandra Fiyodorovna'nın kötü çevresinden şüphe etmekte haklıydı. Bu bakımdan Çariçe, kocasıyla birlikte karargâhı ziyaret ettiği sıralarda, her zaman büyük bir tedirginlik olurdu. Donanma Bakanı Amiral Grigoroviç'in yaptığı bir deneme bu korkunun ne kadar yerinde olduğunu göstermiştir.

Amiral Çara bağlı bir adamdı, ama kendisini öyle şüpheler ve kuşkular sarmıştı ki, artık dayanamadı ve yurt görevi-

nin kendisini, Çarskoye Selo'yu Alman casuslarının sardığı söylentilerinin doğru olup olmadığını kontrol etmeye zorladığına karar verdi. Çarskoye Selo'dan bir donanma hareketinin ne zaman yapılacağının devamlı olarak sorulması üzerine, Rus kruvazörlerinin hareketine ait uydurma bir tarih bildirildi. Tam söylenen tarih ve saatte bir Alman filosu, Rus kruvazörlerinin bulunacağı bildirilen yerde ortaya çıkıverdi.

Çariçe yavaş yavaş bütün devlet işlerini eline almıştı, hemen hemen hergün Rasputin'e ve Anna Viyrubova'ya danışıyordu. Aynı zamanda, Rasputin'in Çariçeyi, Çarı da başından atarak kendisini Nâib ilân etmeye zorladığı da söyleniyordu. Gerçekten de Çar artık Rasputin kliğinin plânlarına karşı bir tehlike olmaya başlamıştı. Rasputin'in Çarı iyice kontrol etmesi ve göz altında bulundurması gerekiyordu. Bu konuda Badmayev adlı Tibetli büyücü kendisine yardım ediyordu. Rasputin kliğinin en etkili kişisi olan bu Tibetli doktor, hastalarını otlarla, köklerle ve merhemlerle iyileştiriyordu; Dalay Lama ülkesinin eski ilâçlarını bildiğini iddia eden bu adamın, Petrograd'da kendisine inanmış yüzlerce hastası vardı. Rasputin bir boşboğazlık sırasında Yusupov'a, Badmayev'in ilâçlarından ve köklerinden bir çoğunun "beyin felci yarattığını ve kanamayı durdurduğunu ya da arttırdığını" söylemiştir. Badmayev'in tedavisiyle bir insanın ne hale geleceğine, Çarın kayan gözlerinden ve soğuk gülüşünden daha iyi bir örnek bulunamaz. O sıralarda, Çariçe, yazdığı mektuplarda Çara "Badmayev'in verdiği damlaları" almasını durmadan hatırlatıyordu.

Bütün bunlar karşısında Çarın tutumu neydi? Bu gelişen dramda ne gibi bir rol oynuyordu? Çarın da "Dostunun" kutsallığına ve aklına Çariçe kadar inandığı genellikle söylenmektedir. Çar ve Çariçenin, her ikisinin de, çevrelerindeki insanları sevmedikleri ve "basit halkı" tercih ettikleri doğrudur. Aydınlar, profesyonel politikacılar ve devlet adamlarının dışında kalan halka yakın olmak İkinci Nikola'nın her zamanki rüyasıydı. Bu yüzden daha çok Ana Çariçe, annesi Marya Fiyodorovna ile konuşmayı tercih ederdi.

Rasputin'in İmparator Sarayına *mujik* kıyafetiyle gelmesi ve *mujik* gibi davranması onun büyük ustalığıdır. Korkunç bir sezgisi olan bu "kutsal şeytan" İmparator ailesinin eğilimini hemen anlayıvermişti. Onlara hiç dalkavukça davranmamıştır. Büyük bir kurnazlıkla, hiç bir zaman kolsuz kaputunu, kuşaklı gömleğini, kocaman ayakkabılarını çıkartmamış, taranmamış

sakalını hiç değiştirmemiştir. Bunların İmparator ailesi üzerindeki etkisini çok iyi biliyordu. Çarla Çariçe, gerçek Rus halkının cahil bir evlâdını karşılarında gördükleri için çok memnunlardı. Karşılarında Rus halkını görür gibi oluyorlardı. Rasputin'in hiç bir siyasî programı yoktu. O yalnızca, Çarın Tanrı tarafından gönderilmiş bir kişi olduğu inancını savunuyordu. Çar ailesine, kendisinin geniş Rus halk yığınlarını temsil ettiğini, Duma'daki temsilcilerinse soyluların elinde birer oyuncak olduklarını söylüyordu. Gerçekten de, Rusya, Çarın müstebit, ortodoks, Moskova zamanı Çarlığı rüyasından uzaklaştıkça, Çarla ulusu arasındaki uçurum da açılıyordu. Sonunda, Rusya ile İkinci Nikola'nın bir arada yaşamaları imkânsız oldu, çünkü Çar, Tahtını kendi saçma rüyası adına İmparatorluğu yıkmak için kullanmakta direniyordu. Çar, Üçüncü Aleksandr'a ölüm döşeğinde vermiş olduğu söze bağlı kalmak gerektiğine inanmıştı. Ölen Çara, "Çarlığın yükünü sonuna kadar bağlılıkla taşıyacağına" yemin etmişti.

Çarla Çariçe arasında iktidar tutumu konusunda gözle görülen bir ayrılık vardı. Aleksandra Fiyodorovna hırslıydı ve yönetme hakkının bütün bilincini kavramıştı. İkinci Nikola ise, iktidar yükünü geri çekilmekle taşımaya çalışıyordu. Kendisinin "çok acı çekmiş olan Hazreti Eyüb" günü doğmuş olduğunu her zaman hatırlardı. İmparatoru çok yakından tanıyan Kokovtsev, İkinci Nikola'nın doğuştan çok iyi bir meşrutiyetçi kıral olabileceğini söylemiştir. Ama inatçı olduğundan, anayasayı tanıdıktan sonra bile müstebitce davranmaya devam etmiştir. Belki de Tahtan feragatten sonra gösterdiği umursamazlığın nedeni, hep bağlı kalacağına yemin ettiği tanrısal iktidar yükünden kurtulmuş olduğunu hissetmesidir. Bir kıralın günlük, değişmeyen hayatını çekilmez buluyordu. Elinden giden iktidarını yeniden geri almak istemiyordu. Bunu iddia edecek durumdayım, çünkü İmparator ailesi, Çarlığın yıkılışından sonra bana emanet edilmişti. Ben o sırada gerek Aleksandra Fiyodorovna'yı, gerekse İkinci Nikola'yı yakından gözlemek imkânını buldum.

İkinci Nikola herhalde Rasputin'in kepazeliklerini biliyordu, ama bütün bunların Saray dışında ihtilâlci propogandadan daha çok Taht için zararlı olduğunu, monarşinin yüzyıllar boyunca temellerini meydana getiren gurupları şaşırttığını ve Tahttan uzaklaştırdığını anlamıyordu. Ama Çar Rasputin'i bir türlü Çareviçin yatağının başından ayıramıyordu. Rasputin'in

bütün etkisinin sırrını Çarla Çariçe arasındaki gizli ilişkide aramak gerekir. Açıklayamayacağım nedenlerden ötürü, Çar, Tahtın varisi olan Çareviç konusunda, Aleksandra Fiyodorovna'ya boyun eğmek zorunda olduğunu hissediyordu. Çar, çocuğun hayatını uzman doktorlara bırakmak için akla yakın nedenler ileri sürse bile, Rasputin'in iyileştirme kudretine kesinlikle inanmış olan İmparatoriçe yine bildiğini okuyacaktı.

Rasputin'in Sarayda kalması ve genel davranışı, halkın gözünden kaçmıyordu. Türlü türlü söylentiler yayılıyor ve gazetelere kadar düşüyordu. Karı koca halkın kendi özel işlerine burunlarını sokmasından hiç hoşlanmıyorlardı. Bu sırada Rasputin'in etki alanı daha da genişlemişti. Okuyup yazma bilmeyen Rasputin'in, kalemiyle bir kâğıda yaptığı yaptığı işaret bir yere memur girmek için yetiyordu. Rasputin'in seks âlemleri ve sarhoşlukları üzerine söylentiler durdurulamıyordu. Çariçenin Rasputin'in adını halkın dilinden kurtarmak için giriştiği bütün gayretlere rağmen, onun da adının karıştığı Kilise yönetimindeki skandallar herkesin ağzındaydı. Rasputin'in, bakanlara ve yüksek memurlara karşı takındığı küstahça tavır gün geçtikçe daha da artıyordu. En ufak bir saygısızlık karşısında hemen kızarak, Çariçeyi, köyüne dönmekle tehdit ediyordu.

Stolipin'in ölümünden sonra Başbakanlığa getirilen Kokovtsev, Rasputin yüzünden istifa ettirilmişti. Sonradan yayımladığı hâtıralarında Çarı savunarak, Saraydaki "çılgınlığı" bütün dramatik sonuçlarıyla anlatır. Başbakanlığının ilk zamanlarında Çariçe Kokovtsev'i çok tutuyordu, çünkü Kokovtsev'in kendi başına iş göremeyeceğini sanıyordu. Ama o da, memurların çoğu gibi, Rasputin'in Saraydaki varlığına ve artan gücüne dayanamadı. 1912 Şubatında, Rasputin'in durumu Üçüncü Duma'da sert tartışmalar yarattığı sırada, Kokovtsev Ana Çariçeden bir davet aldı. "13 Şubatta yapılan ve bir buçuk saat süren bu görüşmede yalnız Rasputin konusu konuşuldu," diye yazar hâtıralarında. "İhtiyar Çariçenin sorduğu bütün sorulara cevap verdim ve bütün bildiklerimi açıkça anlattım. Hiç bir şeyi gizlemedim. İmparator ailesine ait gizli sırların halkın önüne serilmesinden doğan tehlikeyi küçültmeye çalışmadan, her kattan halk arasında dolaşan acı söylentileri bütün ayrıntılarına kadar anlattım. Ana Çariçe acı acı ağladı ve durumu oğluna anlatacağına söz vererek şunları ekledi: 'Zavallı gelinim kendisini ve hanedanı nasıl bir felâkete sürüklemekte olduğu-

nu anlayamaz. Kendisi bir kere bu kötü adamın kutsallığına inanmış, bizler bu felâketi bir türlü önleyemiyoruz.' Ana Çariçenin söyledikleri bir bir çıktı." Kokovtsev'e gerçeği Çara söyleyeceğine söz vermişti. Nisan ayında eline vesikalar geçiren Kokovstsev, İkinci Nikola'ya durumu rapor etti. Çar hiç bir yorumda bulunmadı. Kokovtsev bu çıkışının sonucunu şöyle anlatıyor : "... Rasputin'in 15 Nisan 1912'de (*) beni görmeye gelmesinden ve Çara verdiğim rapordan sonra her şey birdenbire değişti. O andan sonra, benim artık Başbakanlıktan atılmam kaçınılmaz oldu. Majeste iki yıl daha bana karşı çok nazik davrandı, ama Rasputin'in ziyaretini Çara bildirmemden hemen sonra Çariçenin tutumu değişti... Rasputin'in Sarayda bulunmasına karşı oluşum bunun en büyük nedeniydi."

29 Ocak 1914'de Kokovtsev'e kontluk ünvanı verildi ve hiç bir neden gösterilmeksizin birdenbire yerinden atıldı. Bu değişikliğe çok üzülen Ana Çariçe Marya Fiyodorovna, hemen ertesi gün Kokovtsev'le bir görüşme yaptı. Kokovtsev hâtıralarında bu görüşmeyi şöyle anlatır : "... Çariçe anlattıklarımı dinledikten sonra uzun bir süre ses çıkarmadan durdu ve sonra ağlayarak şunları söyledi 'Sizin namuslu bir adam olduğunuzu biliyorum ve oğluma da bir kötülük gelmesini istemiyorum. Onun için gelecekten ne kadar korktuğumu, geleceği ne kadar karanlık gördüğümü tahmin edersiniz. Gelinim beni sevmiyor ve kendi çıkarımdan başka bir şey düşünmediğimi sanıyor. Benim yalnız oğlumun mutluluğundan başka bir şey düşünmediğimi ve Çarın dalkavukların sözlerine kulak asmasıyla bizim de büyük bir felâkete doğru sürüklendiğimizi anlamıyor. Şimdi siz artık serbestsiniz. Neden bütün düşündüklerinizi Çara söylemeye cesaret edemiyor ve daha vakit geçmemişken, kendisini uyarmıyorsunuz?' "

Kokovtsev'in atılışı Rasputin'in kişisel bir başarısıydı, çünkü her zaman Duma'yı desteklemiş olan bu eski devlet memurunun atılması için, onun Rasputin'in düşmanı olmasından başka bir neden yoktu.

Duma, Rasputin'e karşı uzlaşmaz bir tutum almıştı; Çariçeyle yardakçıları da Duma'nın itibarını yoketmek için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Rasputin olayı gibi çirkin ve garip bir olayın Rusya'nın

(*) Rasputin'in, Kokovtsev'in sempatisini kazanmak için yaptığı ziyaret.

ekonomik ve politik gelişmesini engelleyemeyeceği, ancak savaş zamanında ülkeyi oldukça rahatsız edebileceği kesindi. Rasputin'in savaşa şiddetle karşı olduğunu önce söylemiştim. Ama, 1914 Temmuzunun ateşli günlerinde Rasputin, Saraydaki koruyucularının yanında yer almamıştı.

Tobolsk (Rasputin'in geldiği yer) vilâyetinin Duma üyelerinden biri olan dostum Suhanov, Rasputin'in direkt hattan Çara göndermiş olduğu bir telgrafın kopyasını bana göstermişti. Rasputin bu telgrafta şöyle diyordu : "Savaş ilân etmeyiniz... Nikolaşka'yı atınız... eğer savaş açacak olursanız, başınıza ve Çareviçin başına çok belâ gelir." 1918 yılında Çar ailesinin ölümü üzerine yapılan soruşturma sırasında, Rasputin'in kızı Matriyona da aynı yolda tanıklık etmiştir

"Babam, Almanya ile savaşa gidilmesine şiddetle karşıydı. Savaş çıktığı sırada Tiyumen'de yaralı (*) yatıyordu. Majeste, düşüncelerini soran birçok telgraf gönderdi kendisine... Babam Çara 'sıkı durmasını,' savaş ilân etmemesini söyledi. Bu sırada ben yatağının yanındaydım, hem Çarın telgraflarını, hem de babamın verdiği cevapları gördüm. Bu işe o kadar canı sıkılmıştı ki, yeniden yarası kanamaya başladı."

Rasputin'i gözetlemeğe memur polisin verdiği ifade de bir takım karanlık noktaları aydınlatmıştı : "1916 yılının ortalarında, kaç kere şu sözleri söylediğini işittim 'Şu çapkın kız beni bıçaklamasaydı savaş hiç çıkmazdı, ben izin vermezdim.' Aynı zamanda artık savaşa son vermenin zamanı geldiğini açıkça söylerdi : 'Herhalde akacağı kadar kan aktı. Almanlar artık bir tehlike olmaktan çıkmışlardır. Zayıfladılar.' Almanya'yla barış yapmak gerektiğini düşünüyordu."

Çar da, savaş ilânından önceki önemli günlerde kararsızlık içindeydi ve kaçınılmaz bir durumu önlemek için elinden geleni yapıyordu. Kendisi ne olursa olsun bir noktada suçlanamaz: Bu garip adam, yurduna sonsuz bir sevgiyle bağlıydı. Kayser'e teslim olarak kendine bir kurtuluş yolu aramaya çalışmadı. Eğer Çar İkinci Nikola kendi canını Rusya'nın şeref ve itibarından çok sevmiş olsaydı, Kayser'le anlaşırdı. 1915 yılı, özellikle Rusya için büyük zorluklar yılı oldu. Almanya o sırada Çara elverişli şartlarla barış anlaşması teklif etti. Bu anlaşmada, üzerinde çok tartışılan Çanakkale ve ele geçirilme-

(*) Guseve adlı bir kız tarafından bıçaklanmıştı.

si çok istenilen İstanbul Boğazı da Rusya'ya veriliyordu. Ama Rus Çarı bu teklife cevap bile vermedi.

Bana kalırsa, Çariçe de Rusya'yı sevdiğini göstermiştir; ama onun düşündüğü Rusya, oğlunun başında bulunacağı bir Rusya'ydı. Ve bu Rusya istibdatla yönetilecekti. Kafasındaki bu hayâl yüzünden gerçek Rusya'ya şiddetle karşıydı.

1916 Kasımının sonuna doğru, Çarın artık Rasputin'le adamlarından bıkmış olduğunu gösteren birçok delil vardır. Rasputin gittikçe küstahlaşmıştı. Çarın istekleriyle çok kere alay bile ediyordu. Rasputin'e Çarın artık güvenmediğini anlamak için Çarı fazla tanımak gerekmez.

Rasputin, Çar ve Çariçeyle tanışmasından on yıl sonra, 1916 Aralık ayında, bir komplocu gurubu tarafından öldürüldü. Bu guruba Grandük Dimitri Pavloviç, Prens Feliks Yusupov (*) ile Duma'nın gerici milletvekillerinden Purişkeviç dahildi. Ama komplo çok geç hazırlanmıştı. Sarayda hiç bir şey değişmedi, çünkü sonuna yaklaşmakta olan dramda birinci plâna geçen Çarın kendisiydi.

(*) Çarın yeğeninin kocası.

İMPARATORUN PLÂNI

Şubat İhtilâlinin ilk günlerinde kurulan özel bir soruşturma komitesi, İkinci Nikola'nın özel kâğıtları arasında imzasız bir belge buldu. Bu, 1916 Kasımında Çara verilmiş garip, hayâlî bir plândı. Hükümetin Çarlığın yıkılışından önceki aylar içinde izlediği ve bir dereceye kadar, Çarın etkisiyle, Protopopov'un giriştiği hareketleri bu belgeden anlamak mümkündü. Bu aydınlatıcı belgenin bir kısmını veriyorum

"Rimski - Korsakov Çevresince hazırlanan ve 1916 Kasımında Prens Golitsin tarafından Çar İkinci Nikola'ya verilen belge

Sivil örgütler denen örgütler tarafından desteklenen Duma'nın, açıkça ihtilâlci bir yola girmiş olduğuna artık şüphe yoktur. Bunun hemen doğuracağı sonuç, Duma'nın belirli bir toplantısında halkın ayaklandırılması, ihtilâl için bazı aktif tedbirlerin alınması ve belki de hanedanın yıkılması olacaktır. Bundan ötürü, gerektiğinde, bir isyanı bastıracak tedbirleri almaya hazırlanmalı ve bunları tamamlamalıyız. Bu tedbirler aşağıda gösterilmiştir :

1. Bölünmez Çarlık yönetimine tam bağlılıkları denenmiş ve yaklaşan isyana karşı kesinlikle, hiç duraksamadan savaşabilecek kişiler bakanlıklara, başkomutanlıklara ve cephe gerisindeki yüksek askerî yöneticiliklere (bölge şefliklerine, askeri genel valiliklere) getirilmelidirler.

2. Duma, gün belirtilmeksizin, Çarın beyannamesiyle hemen dağıtılmalıdır...

3. İhtilâlci kalabalıkların en çok şiddete başvuracakları sanılan her iki başkentte (*) ve büyük şehirlerde hemen sıkı yönetim (gerekirse kuşatma durumu da) ilân edilmeli ve sıkı yönetim mahkemeleri bile kurulmalıdır.

4. Her ne kadar Petrograd'da bulunan yedek muhafız piyade alayları gibi askerî kuvvetler bir isyanı bastırabilecek güçteyseler de, bunların yakın bir zamanda makinalı tüfekler ve toplarla teçhizi gerekir.

5. Solcu ve ihtilâlci bütün basın organları kapatılmalı ve sağcı yayınlara büyük yardımlar sağlanmalıdır.

(*) Yâni, Petrograd ve Moskova'da.

6. Savunma projelerini uygulayan bütün fabrikalar, atelyeler ve iş yerleri askerîleştirilmeli ve tecil edilmiş işçiler askere alınmış sayılmalı ve durumları ona göre değiştirilmelidir.

7. Cepheden uzakta bulunan bütün merkezi ve mahallî zemstvo birliklerine hükümet komiserleri tâyin edilmeli, cepheden çekilen komutanlar hazine paralarının harcanmasını denetlemeli ve erler arasında yapılan ihtilâlci propogandaya bir son vermelidirler.

8. Bütün genel valiler, valiler ve yüksek vilâyet yönetim temsilcileri, Hükümete karşı çalışmalara katılanları, rütbelerine ve durumlarına bakmaksızın, yerlerinden atabilmelidirler.

9. Devlet Konseyi, ana kanunlarla seçim kanunları yeniden gözden geçirilinceye ve savaş bitinceye kadar yerinde kalmalı, ancak kanun tasarıları çoğunluk ve azınlık görüşleriyle birlikte Çara sunulmalıdır. Devlet Konseyi, İlerici Gurup denilen gurubun üyelerini, Çar kararıyla tâyin edilmiş olanlar da dahil olmak üzere, dışarda bırakılacak şekilde yeniden örgütlenmelidir (*)."

Yukarıdaki belgede, Rusya'nın kurtulması için ayrı bir barış yapılması gerektiğine değinilmiş değildir. Ancak, Govoruho - Otrok'un yazdığı ve Maklakov'un onayladığı ikinci maddenin açıklayıcı dipnotunda, "Tahtın sınırsız yönetim gücünün" yerine getirilmesinin bir yurt görevi olduğu, çünkü Rusya'nın "meşrutiyet düzeninin doğurduğu... anlaşmazlıklardan" başka, "komşuları arasında bölünme ve düşman istilâsı" ile karşı karşıya bulunduğu belirtilmektedir.

İmzasız belgenin kaynağını, Geçici Hükümet Soruşturma Özel Komisyonu üyelerine S. P. Beletski açıklamıştır. Beletski, Rasputin'in adamları arasına karışmış aşırı sağcı bir bakan yardımcısıydı. Beletski, Özel Komisyon önünde birçok sözlü ifade verdiği gibi, Peter ve Pol hapisanesinde yazmış olduğu birçok açıklayıcı notu da Komisyona sunmuştur. Bu yazılı ifadelerinin birinde "Rimski - Korsakov Çevresi"nin oluşumunu bütün ayrıntılarıyla anlatmış ve başlıca üyelerin Devlet Konseyinde bulunan senatör ve üyeler olduğunu açıklamıştır (**).

Özel Komisyon üyeleri durumu daha fazla aydınlatmak üzere, Maklakov'un da tanıklığına başvurdular. Maklakov, 23 Ağustos 1917'de verdiği kısa ifadede belgenin kendi onayından geçtiğini kabul etmek zorunda kaldı, 19 ya da 20 Aralık 1916'-

(*) **Arhiv Ruskoy Revolutsi** Cilt V (Moskova,Gosizdat, 1925), s. 337 - 338.

(**) Guruba senatör ve Devlet Konseyi üyelerinden başka N. Y. Markov ile Zamislovski de katılmışlardı. Markov Rus Halk Birliğinin en başta gelen ve en aktif lideriydi. **Arhiv Ruskoy Revolutsi** Cilt V, s. 337 - 343.

da, aynı görüşleri savunmak üzere Çara vermiş olduğu bir mektuptan da söz etti ve şöyle dedi : "... bir beyanname tasarısıyla birlikte vermiş olduğum başka bir mektup da var. Bütün bu belgelerin kelimelerini ve ayrıntılarını hatırlayamıyorum (*)." Adı geçen beyanname, belgenin ikinci maddesinde tavsiye olunan Duma'nın dağıtılmasıyla ilgiliydi.

Devlet Konseyindeki aşırı sağcı küçük bir gurupla, Rus Halk Birliğinin, Çarı bir darbeye zorlayabileceklerini düşünmek, gerçeklere bütünüyle aykırı olur. Her iki gurup da Çara bağlıydı ve "Rimski Korsakov Çevresi'nin de bu belgeyi Çarın isteği üzerine hazırlamış olduğu açıktır. Maklakov, bu amaçla çevreye başvurmuş ve Çar da kendisini Saray Günlüğüne geçmeyen bir gizli toplantıda kabul etmiştir. Bununla beraber, haber Rodziyanko'ya ve bir kaç Duma üyesine sızmıştı.

1916 Eylülünün ortalarında, Duma Başkan Yardımcısı Protopopov, hiç umulmayan bir zamanda İç İşleri Bakanı tâyin edildi. Bu tâyin sırasında, ben Türkistan'da bulunuyordum ve yerli halk arasında başgösteren ciddî karışıklıkları inceliyordum. Dönüşümde, seçim bölgemin merkezi olan Volga kenarındaki Saratov şehrinde konakladım, orada bir konuşma yaparak birçok siyaset ve kurum liderleriyle görüştüm. Orada bulunduğum sırada Protopopov'un tâyini haberi geldi ve haber herkes için bir sürpriz oldu. Çarın Duma ile bir anlaşmaya varmak istediği şeklinde yorumlandı, çünkü Protopopov'la Rasputin arasındaki sıkı bağları daha herkes bilmiyordu (Protopopov sözde liberaldi ve İlerici Gurubun bir temsilcisiydi). Rasputin'in, Protopopov'u ben tâyin ettirdim diye övündüğü ve avucunun içini göstererek, "Artık iktidar işte burada!" dediği söylenir.

Petrograd'a döndüğüm zaman, masamın üzerinde Saratov'dan gelmiş bir telgraf buldum. Benimle konuşmuş olan liderlerden çoğu, ben oradan ayrıldıktan sonra tutuklanmışlar. Protopopov da, ben de Simbirsk'ten gelmiştik ve aramız iyiydi. Bunu düşünerek hemen kendisine telefon ettim, bir randevu istedim. "Hemen şimdi gelebilirsin, kapım sana her zaman açıktır," diye cevap verdi.

(*) Bu konuda şu esere bakınız A. Blok, **Collected Works**, Cilt VI (1962), s. 218 - 219 "11 ya da 12 Şubat 1917'de Maklakov Çarı gördü. Protopopov Çarın Duma'yı dağıtmayı istemesi halinde kullanılmak üzere şimdiden bir beyanname tasarısı hazırlamasını Maklakov'dan rica etmişti..."

Jandarma Kuvvetleri Komutanı üniformasını giymiş olan yeni bakan büyük bürosunda beni dostça karşıladı. Üniforma kendisine çok yakışmıştı, ama neden giydiğini bir türlü anlayamadım. Daha içeri adımımı atar atmaz, ne kadar büyük bir sorumluluk yüklendiğini, gelecek üzerine düşündüklerini, plânlarını anlatmaya başladı. Bir ara, fırsat düşer düşmez kendisine telgrafı uzattım ve Saratov'u ziyaretimde olup bitenleri bütün ayrıntılarıyla anlatmaya başladım. Sözümü kesti ve bir düğmeye bastı, bağırdı "Şimdi herşeyi hallederiz, merak etme!" Yanına hemen genç bir memur geldi. Protopopov telgrafı memura vererek emretti : "Bu telgrafta adı geçen kimselerin salıverilmeleri için acele bir telgraf çekiniz."

Bakanlık masasının solunda bir resim sehpası dikkatimi çekti. Üzerinde Guido'nun yaptığı ünlü bir resmin kopyası vardı. Resim güzel bir İsa başını gösteriyordu. Uzaktan bakıldığı zaman gözler kapalı, yakından bakıldığı zamansa açıkmış gibi görünüyordu. Protopopov yeniden bana dönerek şunları söyledi "Şaşırdın galiba, öyle mi? Boyuna İsa'ya bakıp duruyorsun. Ben bu resimden ayrılamam. Bir karar vermek gerektiğinde o bana doğru olanı gösterir."

Garip bir durum karşısında bulunup bulunmadığımı merak etmeye başladım. Protopopov konuşmasına devam etti, ama ben artık kendisini dinlemiyordum. Şaşırmış kalmıştım. Çariçenin ve Anna Viyrubova'nın "küçük evi"ndeki havaya bütünüyle kendisini kaptırmış bir deli, ya da şarlatan mı vardı karşımda?

Benim bildiğim kadarı, Protopopov normal, aklı başında, kibar, iyi yetişmiş bir insandı. Garip bir değişikliğe uğramıştı. Bu arada, Rusya'yı kurtarma plânlarını anlatıp duruyordu, ama artık dayanamadım. Sözlerini bitirmesini beklemeden kalktım, teşekkür ettim, kendimi dışarıya zor attım.

Doğruca Taurid Sarayında, Duma'ya gittim ve Rodziyanko'nun odasına girdim. Bir kaç Duma üyesi de oradaydı. Kendimi tutamayarak birden bağırmışım "Baylar, bu adam deli!"

"Kim deli?"

Protopopov'un yanında gördüklerimi anlattım. Üniformasından söz açtığım zaman Rodziyanko gülmeye başladı ve tatlı tatlı dedi ki "Deli olduğunu sen de söylüyorsun. Deli olmasaydı o üniformayı giyer miydi? Bizi görmeye bile o üniformayla geldi."

Rodziyanko bundan sonra bana, Protopopov'un tayini hikâyesini anlattı. Devlet Konseyi ile Duma'nın en ileri gelen kişilerinden oluşmuş bir heyet o yaz Paris'i, Londra'yı ve Roma'yı ziyaret etmiş. Heyetteki delegelerin hepsi, ya İlerici Guruptanmış, ya da guruba karşı sempati duyanlardanmış. Ziyaretlerin amacı, Müttefikler arasındaki dostluk bağlarını kuvvetlendirmekmiş. Duma'nın ikinci başkanı ve çok usta bir dilci olan Protopopov heyetin başkanıymış. Milyukov'la Şingarev'in anlattığına göre de, görevini büyük bir incelikle ve akıllıca başarmış.

Yolculuktan dönüşte, birkaç gün de Stokholm'de kalmış. Orada Almanya'nın İsveç Sefiri Lucius'un yakın bir dostu olan Warburg adında bir Alman bankeriyle tanışmış. Rus makamları, Lucius'un bozguncu propogandayı ve bütün Rusya'daki Alman casus şebekesini yönettiğini biliyordu. Bu bakımdan, görüşme havadisi işitilir işitilmez Duma'da ve bütün ülkede büyük bir kızgınlık uyandı.

Protopopov, bunun üzerine, görüşmenin Rusya'nın İsveç elçisi Neklyudov'un onayıyla düzenlediğini isbat etmeye çalıştı. Neklyudov, Almanların İsveçlileri Rusya'ya karşı savaşa sokmak için yaptıkları çalışmalara büyük bir başarıyla karşı koyuyordu. Protopopov'un gizli görüşmeyi haklı gösterebilmek için kendi adını kullandığını öğrenince, Neklyudov bu dedikodulu görüşmeden ancak sonradan haberi olduğunu ve bunun sonuçlarını kendisine anlattığını Dış İşleri Bakanlığına bildirdi (*).

Böyle olduğu halde Protopopov, Stokholm'daki bu skandaldan hemen sonra bakan oldu. Ondan sonra bütün hikâye bir yana bırakıldı.

(*) Protopopov, Golos Minovşego (Berlin, sayı 2, 1926)'da yayımlanan bir yazısında, "ayrı bir barış yapmak" sorununun Stokholm'daki gizli toplantıda görüşülmediğini söylemiştir. Protopopov'un, yazıyı vermiş olduğu P. Ryss şunları söyler "Protopopov'a göre Rusya... savaşa daha fazla devam edemiyeceği için Hükümetin savaşa son verme kararını birkaç ay önce Müttefiklerine haber vermeliydi... Bu aylar içinde Müttefiklerle Rusya, Almanya ile görüşmeler yapmalıydı... Müttefiklerin görüşmelere girişmeyi reddetmeleri halinde Rusya kararlaştırılan süre içinde Almanya ile barış anlaşması yaparak savaştan çekilmeliydi. Protopopov bu plânını 1916 Aralık ayında... Çara sundu ve, kendisine göre, Çar da bu plânı kabul etti." Çar Petrograd'ın yıkılmasına razı olurdu ama ayrı bir barış yapmak plânını kabul edemezdi.

Protopopov'un iyileşmeyecek bir zührevî hastalığa yakalanmış olduğu belliydi. Bu yüzden yıllardanberi Dr. Badmayev'in tedavisi altındaydı. Rasputin'e de Badmayev'in evinde rastladı. Tabiî Rasputin, akıl dengesini yitirmiş bir adamı avucunun içine almakta hiç zorluk çekmedi. Ama Protopopov Rasputin'le dostluğunu gizlemek için elinden geleni yapıyordu. Bu dostluğun daha da ilerlediği anlaşılıyordu. Rasputin Anna Viyrubova'nın "küçük evi"nde onu Çariçeye takdim etmiş ve Çariçe Protopopov'a hayran kalmıştı. Onu İç İşleri Bakanlığına tavsiye eden de Çariçeydi. Benim bildiğim kadar, Duma'da bütün bunları bilen pek az kişi vardı ve bilenler de kimseye bir şey söylemiyorlardı.

Protopopov, Rasputin'in bakanlığa getirdiği ilk adam değildi. Ama Protopopov, tâyinini arkadaşlarına haber vermeden kabul eden ilk Duma üyesidir. Tâyininden birkaç gün sonra, Rodziyanko ile İlerici Gurubun öteki üyelerini iyi niyetine inandırmaya çalıştı, ama başaramadı. Ekimin başında Duma ile Protopopov'un arası artık büsbütün açılmış, Duma'nın kapısı yeni bakanın yüzüne ebediyen kapanmıştı.

Duma, General Kurlov'un İç İşleri Bakanı olarak tâyin edileceğini biliyordu. General Kurlov, Askerî Başsavcının Stolipin'in damadına söylediği gibi, "Stolipin'in öldürülmesi olayının başlıca sanığı" idi. Başsavcı aynı konuşmada "Kurlov olayı kovuşturmasının Çarın emriyle durdurulmuş" olduğunu söylemişti. Bu bakımdan, düşünülen yeni tâyinin Duma'yı kızdıracağı tabiîydi. Rodziyanko, aşırı sağcı üyeler dışında bütün Duma üyeleri adına Protopopov'a, Kurlov'un tâyini halinde Stolipin'in öldürülmesine ve Kurlov'un bu cinayette oynadığı role ait ayrıntıları yayımlayacağını bildirdi. Herkesin saygısını kazanmış olan Şulgin, anlatılacak olanları doğrulayacak durumdaydı. Tâyin kararnamesi durduruldu, ama Kurlov yine de Protopopov'un "gizli" yardımcısı kaldı ve gayrı resmî olarak Polis Dairesinin işlerine baktı. Tibetli doktorun evinde görüşen bu iki adam birbirlerini çok iyi tanıyorlardı.

Kurlov'un gayrı resmî olarak tâyini etkisini göstermekte gecikmedi. Kasımın ortasına doğru, Çarın Protopopov'un yerine Maklakov'u getirmeyi düşündüğü sırada, dostum Profesör V. N. Speranski gizli bir iş için beni görmeye geldi. Hemen o sırada Mogilev'deki Yüksek Komutanlık Karargâhından gelmiş olan Senatör S. N. Tregubov'u görmek isteyip istemeyeceğimi sordu. Görüşme, Saray Bakanlığı Sağlık Dairesinin başkanı o-

lan babası Dr. Speranskî'nin evinde tam bir gizlilik içinde yapılacaktı. Tregubov'u Taşkent'teki çocukluk zamanımdanberi tanırdım. Kendisi sonradan, orada bölge mahkemesi savcılığı yapmıştı. Şçeglovitov'un verdiği emirleri dinleyeceği yerde kendi vicdanının sesini dinleyen bir hukukçu olduğundan, ben kendisine her zaman saygı duyardım. Görüşme birkaç gün sonra yapıldı. Odada yalnız kaldığım zaman, Tregubov Alman casuslarının Petrograd işçileri arasında yaptıkları propogandanın artmış olduğuna dair askerî istihbarattan gelen raporlara Yüksek Komutanlıkça büyük bir ilgi gösterildiğini söyledi; ve "Politika işleriniz dolayısıyla işçi temsilcileri ile ilişkileriniz olduğunu biliyor, bu konuda görüşlerinizi öğrenmek istiyoruz," dedi. Alman casuslarının çalışmaları üzerine kesin bir şey bilmemekle beraber, kendisiyle bu konuyu seve seve konuşabileceğimi söyledim. Polis Dairesinin, emekçi halk arasında savaş propogandası ile ilgili tartışmalar karşısındaki tutumu yüzünden, benim de bu konuyla kendisi kadar ilgilendiğimi söyledim.

"Ne demek istiyorsunuz?" diye sordu.

"Lenin'in Rusya'ya göndermekte olduğu mâlum 'savaş tezleri'ne göre çalışan bozguncuların fabrika işçileri arasındaki zararlı faaliyetine Polis Dairesinin her nedense göz yumduğunu kendi gözlemlerimle görmüş ve işçilerle yaptığım konuşmalardan anlamış bulunuyorum. Polis Dairesinde bir an önce bir soruşturma ve inceleme yapmanızı tavsiye ederim. En iyisi bir Senato komisyonu kurmaktır." Kuşkumun kaynağını belirtmek üzere kendisine birkaç olay saydım. Gizli polis Ohrana, siyasî toplantılarda hep yanlış konuşmacıları yakalıyordu. Bozguncu propogandacılar, işçileri emperyalist savaşa karşı greve kışkırttıktan sonra kaçtıkları halde, ülkenin savunulmasından yana propoganda yapanlar yakalanıyordu. Daha yüksek makamlardan emir alan Ohrana, bozguncu propogandacılarla pek ilgilenmiyordu. Bu anlaşılmaz tutum işçiler arasında "yukarının ihaneti" üzerinde yaygın söylentileri doğruluyordu.

Gizli konuşmamızı bitirdikten sonra salona geçtik. Ev sahibimiz bizi orada bekliyordu. Birkaç genel sözden sonra evden üzüntülü ayrıldım. Tregubov'un, görüştüklerimizi ilgililere anlatacağından emindim. Ama, ne yazık ki, bu görüşmeden hiç bir sonuç alınmadı ve Kurlov yine sorumlu yerinde kaldı.

Protopopov ölümünden önce şunları söylemiştir : "Kasımın ikinci yarısında işçi hareketi belirlenmeye başladı. Şehrin çe-

şitli bölgelerinde ardarda grevler oldu... İşçi hareketinin büyümesi ve genişlemesi halinde bu hareketi bastırmak için uygulanacak bir plân hazırlamıştık." Protopopov, ilk tedbir olarak Petrograd valisi *(gradonaçalnik)* General Balk'a başvurmuş ve kendisinden, şehirdeki duruma ait kısa bir rapor rica etmişti. Başkentte herhangi bir karışıklık çıkması halinde, Ordu ile polisin yapacağı işbirliğine ait bir plan hazırlamak üzere, General Habalov'un başkanlığında Polis Dairesi temsilcilerinin de katıldığı bir askeri komisyonun kurulmuş olduğunu o zaman hayretle öğrendi. Vali, İç İşleri Bakanlığına bağlı olduğu halde, Bakanın olup bitenlerden haberi yoktu. Petrograd polisini takviye etmek üzere makinalı tüfek taburlarının şehre getirilmesi plânları hazırlanırken ,İç İşleri Bakanı da *Zemstvo* ve Şehirler Birliği ile kooperatif ve öteki sivil kurumlara karşı saldırılarını arttırdı. Öte yandan, Polis Dairesi, işçileri greve kışkırtan Bolşevik bozguncu örgütlerin propogandasını hemen hemen açıkça destekliyordu. 1 Ocak 1917'de Şçeglevitov'un Devlet Konseyi Başkanlığına getirilmesinden sonra, Protopopov Duma'ya karşı açık ve uzlaşmaz bir tutum aldı.

Rimski - Korsakov belgesindeki ikinci maddenin, Çar politikasını gösterdiği, Protopopov'un bu politikanın aracı olarak kullanıldığı açıktı. Bunun, Çarın kendi politikası olduğunu ve Hükümetin bunda rolü bulunmadığını belirtmeliyim. Başkanları Golitsin de dahil olmak üzere, bütün kabine üyeleri hasta Protopopov'un izlediği politikaya karşıydı ve hepsi, Duma ile ve millî savunma için çalışan sivil örgütlerle, dostça olmasa bile, iyi ilişkiler kurmaya çalışıyorlardı. Prens Golitsin, Protopopov'la Duma arasındaki herhangi bir çatışmayı önlemek üzere, Duma'nın açılışını Ocak ayından Şubat ayına ertelemiş ve Protopopov'un uzaklaştırılmasını Çardan üç kere rica etmişti. Protopopov'un "Bakanlık işlerinden hiç haberi olmadığını ve İç İşleri Bakanlığının karışık mekanizmasını yönetecek tecrübesi bulunmadığını..." ve "bilmeden Hükümete zarar verdiğini" Çara söylemişti. Çar, bu sözlere kaçamak bir cevap vermişti, ama sonunda Golitsin'in baskısı konusunda, "... bu işi iyice düşünüyorum ve şimdilik onu yerinden atmamaya karar vermiş bulunuyorum," dedi. Çarın Protopopov üzerinde gösterdiği kararsızlık, Maklakov'u onun yerine getirmek üzere önce göstermiş olduğu istekle çelişiyordu. Bunun tek mantıkî nedeni, Çarın, Rasputin'in ölümünden sonra Protopopov'u artık zararsız saması ve onun artık ayrı bir barış politikası izleyecek durumda

bulunmaması düşüncesi olabilirdi. Çar, Şçeglevitov'la Protopopov'un böyle bir politika izlediklerini çok iyi bildiği halde her ikisi de Duma ve bütün sivil örgütler karşısında kendi plânına uygun hareket ettikleri sürece, bu tutumları onu ilgilendirmezdi.

Petersburg'a asker ve polis takviyeleri getirtilmesi üzerinde hazırlanan plân 1917 Ocak ayında tamamlandı. Bütün askerler ve polis taburları, jandarma kuvvetleriyle birlikte, şehrin altı bölgesinde bulunan altı polis merkezine özel olarak tâyin edilmiş kurmay subayların emrine verildi. Herhangi bir karışıklık halinde, önce polisler harekete geçecek, arkalarından Kazaklar gelecekti; duruma göre, sonradan da makinalı tüfek taburları harekete geçirilecekti. İngiltere'den cephede kullanılmak üzere gönderilmiş olan makinalı tüfekler özel bir emirle alakonulmuş ve Valinin emrine verilmişti.

Petrograd'ın işgal edilmiş bir şehir gibi ele alınması, ona göre plânlar hazırlanması çok saçma bir şeydi ve daha başlangıçtan başarısızlığa uğramaya mahkûmdu. Çar, Protopopov'un Petrograd'a getirtilen yedek askerlere güvenilmeyeceğini söylemesi üzerine, General Habalov'u görüşmek için yanına çağırdı. Habalov'un verdiği rapor üzerine Çar, hemen General Gurko'ya, iki muhafız süvari alayı ile Ural Kazaklarının bir alayını istirahat etmek için Petrograd'daki kışlalarına geri göndermesini emretti. Protopopov, Çarın bu kararından memnun kalmıştı.

Bu sırada General Kurlov, bir polis ajanının yardımıyla, Savaş Merkez Sanayi Komitesine baskın yapmak için eline bir bahane geçirdi. 26 Ocak 1917'de, polis ajanı Abrosimov dışında, bütün "İşçi Gurubu" üyeleri tutuklandı. Böylece, işçiler arasındaki "savunucu" vatansever hareketin merkezi de ortadan kaldırılmış oldu.

Moskova ve öteki vilâyetlerdeki "savunucu" işçilerin başlarına da aynı felâket geldi. 31 Ocakta, başkentin her yanında büyük gösteriler ve grevler başgösterdi, Rimski - Korsakov belgesinde öngörülen askerî hareketlere girişmenin zamanı geldiği sonucuna varıldı. Ancak işçiler arasındaki "savunucu" hareketin bastırılması halk arasında görülmemiş bir kızgınlık yaratmış, bu tutum, Çarın Almanlarla gizli bir barış yapacağının işareti sayılmıştı. Çarçabuk çağırılmış olan süvari alayları bile durumu düzeltemediler.

Çar; 22 Şubatta Protopopov'la yaptığı son konuşmada, başbaşa konuşmak üzere bakanı İmparatoriçenin salonundan dışarı çağırır. İkinci Nikola heyecandan titreyen bir sesle, Protopopov'a, General Gurko'nun verdiği emirleri dinlemediğini, Petrograd'a kendisinin istemiş olduğu Hassa Alayları yerine donanma muhafız alaylarını gönderdiğini söyler. Bahriyelilerin başında Grandük Siril vardır. Siril de birçok Grandük gibi, Çariçenin en amansız düşmanıdır. İmparator, gereken alayların başkente gönderilmesini sağlamak ve General Gurko'nun tutumu karşısında gereken disiplin tedbirlerini almak üzere hemen cepheye hareket etmeye karar verdiğini Protopopov'a söyler. Protopopov, başkentten fazla uzaklaşmamasını Çardan rica eder ve sekiz gün içinde döneceğine dair kendisinden söz alır.

Çar başkentten ayrılmadan önce, biri Duma'nın tatile girmesi ve öteki de dağıtılması üzerine iki kararname imzalar ve tarihlerini açık bırakarak her iki belgeyi Prens Golitsin ile Protopopov'a emanet eder (*).

Bu, Çarın mutlak yönetimini yeniden kurmak ve kendi liderliği altında zafere ulaşmak için giriştiği son teşebbüstür.

(*) **The Russian Provisional Government** (Stanford, Calif., Stanford University Press, 1961), s. 41.

DUMA'NIN SON TOPLANTISI

Sonunda tam aranılan, "herşeyi yapmaya hazır" adam bulundu. Çarskoye Selo üzerindeki son etkilerini de yitirmiş olan Goremikin 18 Ocak 1916 günü yerinden atıldı.

Yerine 19 Ocakta Stürmer getirildi. Stürmer, halkın herhangi bir şekilde temsil edilmesi ya da mahallî yönetime gidilmesi fikrine karşı olan aşırı bir gericiydi. Daha önemlisi, Almanya ile yapılmakta olan savaşa hemen son verilmesi gerektiğine de inanıyordu.

Goremikin'in söylediği çıkmıştı. Goremikin, "Ben ayrılır ayrılmaz barış yapacaklar," demişti. Barış hazırlıkları az sonra alıp yürüyecekti.

Stürmer ilk aylarda İç İşleri Bakanlığını da üzerine aldı; ancak Sazanov hâlâ Dış İşleri Bakanıydı. Sazanov, İngiltere ve Fransa ile yapılmış olan ittifakı şiddetle savunuyor, savaşı sonuna kadar götürmek istiyor, aynı zamanda Kabinedeki Duma çoğunluğunun isteklerine göre bir politika izlenmesine çalışıyordu.

Ama Sazanov, 9 Ağustosta birdenbire yerinden atılmıştı. Yerine Stürmer getirilmiş ve Protopopov da İç İşleri Bakan Vekili olmuştu. Rus İmparatorluğunun resmî Hükümeti, artık, Çariçe ile yardakçılarının elindeydi.

Bu sorumsuz gericilerle, serüvencilerin ve delilerin Rusya'yı nereye götürdükleri artık apaçık görülüyordu. Reischtag'ın çok etkili üyelerinden biri olan Alman Propoganda Bakanı hâtıralarında şöyle yazar

"1916 Eylülünde, Rusya'yla barış yapılması imkânı üzerine gelen haberler arttıkça, insan şaşırıyordu. 20 Eylül 1916'da, biri, kendi izlenimlerini bana aşağıdaki sözlerle anlatmıştı

'Bir bütün olarak hiç de iyi görmediğim siyasî duruma baktığımda, Dörtlü İttifakın arasında görüşmelere başlayacak tek ülke olarak Rusya'yı görüyor ve dışardaki askerî prestiji kurtarılırsa, ilk olarak Rusya'nın barışa yanaşacağını sanıyo-

rum. Bütün iş, Stürmer'de... Stürmer Sazanov'dan başka türlü düşünüyor.'

Aynı gün Rus yüksek rütbeli subaylarının savaştan bıktıklarını ve Almanya ile sevine sevine barış yapmaya hazır olduklarını açıkça söylediklerini öğrendim. Bu gelişme, Stürmer' in düşmanlarının gözünden kaçmıyordu. Stürmer'in teşvikiyle Protopopov'un İç İşleri Bakanlığına getirilmesi ve Dr. Warburg'la yapılan görüşmeye ait yayımlar yapılması, Milyukov'la Şulgin'in 1916 Aralığında Duma'da şiddetli sözler söylemelerine sebep oldu. "Barış Başbakanı" Stürmer'i düşüren bu adamlardır."

Halkla Çarlık arasında bir çatışmayı önlemenin artık imkânı olmadığı açıkça anlaşılıyordu. Duma'nın 1 Aralıkta yaptığı beşinci ve son toplantıda, Milyukov Stürmer'i suçlayan çok ağır bir söylev verdi. Bu uzun söylevinde resmen herhangi bir eleştiriden uzak olması gereken genç Çariçeye değindi ve kendisinin Almanların çevirmekte oldukları dolapların ağına dolaylı olarak düşmüş olduğunu söyledi. Söylevini şu kelimelerle bitirdi: "Bütün bunlara ne denir aptallık mı, ihanet mi?"

Ordu ve halk bu soruya tek bir cevap veriyordu: "İhanet!" Milyukov bu sorusuyla daha çok aptallığı kastetmek istediğini söylediyse de, buna pek az kimse inandı. Çünkü, bütün İlerici Gurup temsilcileri, Çariçenin adını söylemiyorlardı ama aynı kelimeyi kullanıyorlardı.

Bu toplantıda aşırı sağ kanat lideri Purişkeviç, kendisinden hiç beklenmeyen bir söylev vererek herkesi hayrete düşürdü. Sonradan Rasputin'in katli olayına karışan Purişkeviç, Rasputin kliğinin çevirdiği dolapları bütün açıklığıyla sayıp döktü; Rusya'ya ve Monarşiye bağlı bütün Duma üyelerinin Çarskoye Selo'ya giderek Çarın önünde "diz çökmeleri", Rusya'yı ve Tahtı hain "kara kuvvetler"in elinden kurtarması için Çara yalvarmaları çağrısıyla sözüne son verdi.

Stürmer 10 Kasımda görevinden atıldı. Yerine Trepov geçti. Trepov aşırı sağcı bir Devlet Konseyi üyesiydi ve Çara da yakınlığı vardı.

İlerici Gurup memnundu; umulmadık bir zafer kazandıklarını sandılar. Ancak Trudoviklerle Sosyal Demokratlar engelleyici taktik kullanarak yeni Başbakanın Duma'da konuşmasını önlediler, çünkü Protopopov'un yeni kabinede hâlâ İç İşleri Bakanı olarak bulundurulmasını istemiyorlardı. Aleyhimize ve-

rilen bir tasarı oybirliğiyle kabul edildi ve biz, Duma'nın on beş toplantısına girme hakkını kaybettik.

Bu arada, Hükümetin savaş çalışmalarını destekleyen geçici sivil örgütlere karşı açmış olduğu kampanya gittikçe şiddetini arttırmıştı.

8 ve 9 Aralık günlerinde, *Zemstvo* Birlikleriyle Şehir Birliklerinin Moskova'da yaptıkları kongreler Protopopov'un emriyle polis tarafından dağıtıldı. Kooperatif ve iaşe kongreleri yasaklandı. 13 Aralıkta, Protopopov'un giriştiği hareket üzerinde büyük bir tartışmaya başlamadan hemen önce, Duma Başkanı, Hükümetin tüzüğü öne sürerek konuşmaların gizli yapılmasını istediğini ilân etti.

Bunun üzerine hemen kürsüye fırladım ve *açık oturum* kapanmadan her iki kongrenin dağıtılmadan önce almış oldukları kararları okudum. Şehir Birliklerinin oybirliğiyle almış olduğu bir kararda şöyle deniliyordu

"Rusya'da halkın bütün katları, toplumun bütün sınıfları ve bütün namuslu insanların örgütleri, Rusya sevgisini utanmadan ağızlarından düşürmeyen bir takım sorumsuz kaatillerin ve isterik bağnazların Rusya'nın yenilmesi, şerefini yitirmesi ve esir olması için hazırlık yaptıklarını çok iyi bilmektedirler. Rusya sonunda uyanmış ve önündeki korkunç gerçeği görmüştür. Ülkenin hayatı kökünden sarsılmıştır ve Hükümetin aldığı tedbirler ülkeyi ekonomik bir yıkıntıya götürmüştür. Öte yandan, son girişilen hareketler de durumu daha da kötüleştirmekten ve sosyal anarşiyi hazırlamaktan başka bir işe yaramamıştır. Bu korkunç durumun bir tek çıkar yolu vardır Rejimin değiştirilmesi ve sorumlu bir kabinenin kurulması. Duma, bu utanılacak rejime karşı açtığı savaşı sonuna kadar yürütmelidir. Bütün ülke Duma'nın bu savaşını destekliyecektir. Kongre Duma'yı, ana amacı olan sorumlu bir kabine kuruluncaya kadar görevini yapmaya ve toplantı halinde kalmaya çağırır... Kongre bütün halk örgütlerini, şehirleri, zemstvo'ları, tarım, ticaret örgütlerini, kooperatifleri ve bütün işçileri, güçlerini bir araya getirmeye ve herşeyden önce iaşe örgütünün bozulmasıyla ülkenin ve Ordunun da bozulacağını gözönünde tutarak bu iaşe örgütü için çalışmaya çağırır."

Aynı gün, Prens Lvov'un başkanlığındaki *Zemstvo*'lar Birliği Kongresi de, aldığı kararı daha sert ve açık bir dille ortaya koymuştu

"Ülkenin tarihsel rejimi bir uçurumun kenarına gelmiş bulunuyor. İç cephenin durumu her gün biraz daha kötüleşiyor ve ülkenin savaş ihtiyaçlarını karşılayacak bir şekilde örgütlenmesi her gün biraz da-

ha zorlaşıyor. Tek kurtuluş yolumuz yurtseverliğimiz — birleşmemize ve yurdumuza karşı olan sorumluluğumuzu yüklenmemize bağlıdır. Rejim bu kurtuluş yolunun karşısına engeller koyduğu takdirde, geleceğin sorumluluğunu, ülke, üzerine almak zorunda kalacaktır. Karanlık güçlerin elinde bir oyuncak olan Hükümet, Rusya'yı bir yıkıntıya götürmekte ve Tahtın temellerini sarsmaktadır. Rus tarihinin bu büyük anlarında büyük bir millete yaraşacak, halka ve Duma'ya karşı sorumlu olacak kuvvetli bir hükümet kurmalıyız. Duma, başlanmış olan bu kesin savaşta, büyük sorumluluğunu anlamalı ve bütün yurdun kendisine göstermekte olduğu güvene hak kazanmalıdır. Kaybedilecek zamanımız kalmamıştır. Tarihin bize bırakmış olduğu süre bitmiştir."

Bu tarihsel kararları yüksek sesle okuduktan sonra bunların köylüler ve işçiler tarafından değil, şehir ve *Zemstvo* memurları tarafından alınmış olduğunu belirttim (*). Eski rejimi ülke adına açıkça suçlayanların yanında yer alacağımızı da söyledim.

Konunun açık oturumda konuşulması için verdiğim teklif oya konulmadı. Rodziyanko teklifi iç tüzük hükümlerine dayanarak reddetti (**).

13 Aralık oturumunda teklifim kabul edilseydi Duma'nın bu "ihtilâlci" davranışı bir karşı davranış yaratamazdı. Buna eminim. Çünkü Rasputin kliği o sırada son bir çıkış yapmaya hazır değildi ve Duma da böylece yalnız halkın umutlarının toplandığı bir yer değil, aynı zamanda tarihinin dönüm noktasında ülkesinin de lideri olurdu.

Rasputin'in 17 Aralıkta öldürülmesi, Saray politikasında en ufak bir değişiklik yapmadı.

Birkaç gün sonra, Noelden hemen önce, Duma bir buçuk ay tatile girdi ve bundan bir hafta sonra da, 27 Aralıkta, Bakanlar Konseyi Başkanı Trepov'un yerine Prens Golitsin getirildi. Prens, Çariçenin yardım işlerinde kullandığı yüksek rütbeli bir saray memuruydu. Bu tâyinin garip yanı şuydu ki, böyle önemli bir zamanda iç ve dış politika sorumluluğunu üzerine alacak Hükümetin yeni başkanı, Çardan, kendisini hiç olmazsa savaş sırasında böyle sorumlu bir yere getirmemesini ağlaya ağlaya rica etmişti! Ama bütün yalvarmaları boşa çıkmıştı. Gerçekte, devlet işlerini bilmediği ve kendi başına bir iş görecek güçte olmadığı için bu yere getirilmişti.

(*) Yâni, ihtilâlci olmayan liberal düşünceli adamlar tarafından.
(**) **Dördüncü Duma Tutanakları**, Beşinci Dönem, On Beşinci Oturum. 13 Aralık 1916, s. 1095 - 1098.

Artık bütün iktidar Protopopov'la gizli yardakçılarının eline geçmişti.

1 Ocak 1917'de, Tahtı etkileyen adamların en önemlilerinden biri olan eski Adalet Bakanı Şçeglovitov Devlet Konseyi Başkanı tâyin edildi. Bu da, Duma başkanlığı gibi, Çara kişisel raporlar sunma hakkına sahipti. Daha altı ay önce halkın isteği üzerine yerinden atılmış olan bir adamın yeniden tâyini, Çarın artık ülkedeki bütün elemanlardan geri dönülmez bir şekilde kendisini ayırdığını gösteriyordu. İşte tam bu sırada, Protopopov'la yardakçıları baklayı ağızlarından çıkardılar ve amaçlarına varmak için yapmadıklarını bırakmadılar.

Millî savunma için çalışan *zemstvo*'lara, Şehir Birliklerine, kooperatiflere ve bütün öteki gönüllü örgütlere karşı açtıkları savaş gittikçe azgın bir durum aldı. Duma, Hükümetin bütün bu örgütleri doğrudan doğruya kendi kontrolü altına almak istediğini ve bunun da Protopopov'un Petrograd iaşesini eline geçirmesi demek olacağını anladı.

Ocak ayında, başkenttek¡ işçiler arasında tedirginlik büyük çapta arttı. 1916'da bütün ülkede 243 siyasî grev olduğu halde yalnız 1917'nin ilk iki ayında 1,140 grev oldu.

Ocak ayının ortalarında, 27 Şubata kadar Petersburg Askerî Bölge Komutanı olan General Habalov'un başkanlığında özel bir komite, başkentte bir isyan çıkması halinde polise yardım etmek için askerî kuvvetlerin getirtilmesi üzerinde ayrıntılı bir plân hazırladı. Aynı zamanda, içinde İşçi Gurubunun bulunması yüzünden Merkez Savaş Sanayîi Komitesine karşı da bir kampanya açtı. İşçi Gurubu bağımsız bir işçi sınıfı örgütüydü ve belli başlı sanayicilerden oluşan komitenin bir bölümü olarak çalışıyordu. Protopopov'un bu guruba kızmasının nedeni basitti: Marksist ideolojiye sahip ve işçi sınıfı ilkelerine bağlı olan bu gurup, sanayi proletaryasının maddî çıkarlarını başarıyla koruyor, sanayicileri bir takım fedâkârlıklara zorluyordu. Hükümet böylelikle savunma sanayiinde çalışan fabrikalarda grev çıkmasını önlemiş oluyordu.

31 Ocakta, İşçi Gurubunun bütün üyeleri tutuklandılar ve "kurulu devlet sistemini devirmek ve yerine sosyalist bir cumhuriyet kurmak üzere bir araya gelmekle" suçlandırıldılar. Tutuklanan gurup liderlerinden biri, Petrograd işçilerine gönderdiği bir mektupta, tutuklanmaları dolayısıyla işçilerin grev yapmamalarını ve savunma işlerine devam etmelerini istediği halde, bu mektup General Habalov'un emriyle gazetelerde ya-

yımlanmadı. Gurupta tutuklanmayan bir kişi vardı, o da Abrosimov'du. Abrosimov gurupta aşırı solculuğuyla tanınmıştı, pek başarılı olmamakla beraber, boyuna "ihtilâlci" teklifler ileri sürer dururdu.

Çarlığın yıkılışından sonra, birkaç hafta içinde gizli polis dosyaları yeni Hükümetin eline geçtiği zaman Abrosimov'un ünlü bir polis ajanı olduğu anlaşıldı. Ama bu inkâr edilmez belge ortaya çıkmamış olsaydı bile, başkentteki "savunucu" işçileri yıldırmak için açılmış olan Protopopov - Kurlov kampanyası bu adamların "bozguncu" lara yardım etmek istediklerinin en iyi deliliydi.

8 Şubatta, Petrograd askerî bölgesi, Çarın emriyle, Kuzey cephesinden ayrıldı ve bölge komutanı General Habalov'a özel yetkiler verildi. Duma, Protopopov'un henüz dokunmaya cesaret edemediği tek bağımsız kurumdu. Halk temsilcilerinden oluşan bu kurum, çok mükemmel olmamakla beraber, Rusya'nın o karanlık günlerde tek umuduydu. Cephedeki ordu ona güveniyor, başkentte fabrika işçileri onun gücüne inanıyorlardı. Ama haftalar geçtikçe kötü kuvvetlerin küstahlıkları artmış ve Duma hâlâ toplantıya çağırılmamıştı.

Çarskoye Selo'nun, Duma'ya artık boş verdiği söylentileri hemen ortalığa yayıldı. Bu söylentiler daha da açıkça konuşulmaya başlandı. Ortalıkta bir tedirginlik vardı. Duma dağıtılırsa, artık güvenilecek hiç bir şeyin kalmayacağını herkes biliyordu. Toplumdaki bütün sınıflar, cephedeki komutanlardan Petrograd'daki basit fabrika işçilerine kadar herkes, Duma'nın durumu kurtaracağına inanıyordu.

Sonunda, 14 Şubatta Duma'nın bir toplantıya çağırılmasına karar verilince, başkentteki işçi sınıfı hareketinin liderliğini elinde tutan Putilov Fabrikası işçilerinden bir heyet, Çheidze ile beni görmeye geldi ve Duma'nın açıldığı gün, işçilerin Duma'yı desteklediklerini göstermek üzere büyük bir gösteri yapmak istediklerini söyledi. Gösteri önlendi, çünkü İlerici Gurup, taktik nedenlerinden ötürü, plâna yardım etmek istemiyordu. Bu durum Milyukov'un basına yazdığı bir mektupla açıklandı.

Duma'nın açılışından hemen önce, Rodziyanko her zaman olduğu gibi Çara rapor vermeye gitti.

"Hükümet," dedi, "kendisiyle halkın temsilcileri arasındaki uçurumu büyütmekte devam ediyor. Bakanlar Çarın doğruyu öğrenmemesi için ellerinden geleni yapıyorlar. Sorumlu eleştiriciler ihanetle suçlandırılıyorlar. Haklı tedirginlikleri ve so-

ruları önlemek için sansüre, tutuklamalara ve kuvvet gösterilerine bile başvuruluyor. Duma dağıtılmakla korkutuluyor ve Hükümet, Duma Başkanını 'üyeleri susturmak' için 'kahramanca tedbirler' almaya zorluyor." O günün şartları altında bunu yapmaya imkân yoktu. Rodziyanko, "Bundan başka," diye sözlerine devam ediyor, "Başkan böyle bir amaca varmak için bir takım tedbirlere başvuracak olursa, halkın temsilcilerine ve ülkeye karşı olan görevlerini yerine getirmemiş olur. Duma ülkenin güvenini kaybeder ve belki, hayat şartlarının ağırlığı altında ezilmiş olan ve yönetimdeki kargaşalıktan da bıkmış bulunan ülke, meşrû haklarını korumak için bir çıkış yapabilir. Her ne pahasına olursa olsun, bunun önüne geçilmelidir ve bu bizim başlıca görevimizdir (*)"

Çar, Rodziyanko'nun direnmesi karşısında şaşırmış olacak ki, "Hükümete karşı şiddetli çıkışlar yapılmadığı" süre Duma'nın çalışmasına müsaade edeceğini söyler ve Rodziyanko'nun, en çok istenmeyen bakanların atılmaları konusunda ileri sürdüğü istekleri hiç bir yorumda bulunmadan reddeder. Rodziyanko'nun halkın düşünce durumunu iyi bir şekilde anlatması ve aşağıdan bir hareketin gelmesi ihtimaline Çarın dikkatini çekmesi üzerine, İkinci Nikola, kendisine verilen bilgilerin bunun "bütünüyle tersi" olduğu cevabını verir. Umutsuzluğa kapılan Rodziyanko bunun kendisine sunulan son rapor olabileceği "üzerindeki derin inancını... ve kanısını" bildirir; "çünkü Duma dağıtılacaktır ve Hükümetin gidişi de gidiş değildir. Ama daha zaman vardır; hâlâ herşeyi değiştirmek ve sorumlu bir kabine kurmak mümkündür. Bu, yapılamayacaktır. Siz Majesteleri benimle aynı görüşte değilsiniz ve herşey yine olduğu gibi yerinde kalacaktır. Bana kalırsa, bunun sonucu ihtilâl ve hiç kimsenin kontrol edemeyeceği bir anarşi durumudur." Rodziyanko'nun bu peygamberce sözleri az sonra gerçekleşti.

Rodziyanko'nun raporuna karşı alınan bu tutum, Çarın, Protopopov'un yaptıklarını onayladığını ve hiç bir değişiklik yapmak niyetinde olmadığını açıkça gösteriyordu.

Duma 14 Şubatta toplandığı zaman tartışılan konu, Hükümetle ülke arasındaki çetin çatışmada Duma'ya düşen roldü.

(*) **The Russian Provisional Government, 1917.** Robert Paul Browder ile Aleksandr F. Kerenski tarafından seçilmiş ve yazılmış belgeler. Cilt I (Stanford, Calif., Stanford Univ. Press, 1916), s. 3.

Milyukov, ülkenin Hükümeti çoktan geride bıraktığını, halk iradesinin ise ancak, artık ölmüş bulunan kötü bürokratik mekanizmanın kanallarından yararlanarak kendini ifade edebildiğini söyledi. Onun için her yerde halk Duma'nın harekete geçmesini bekliyordu. Milyukov, aynı zamanda, bu hareket çağrıları karşısında hayretini belirtmekten de geri kalmadı; çünkü, "Bizim tek yapabileceğimiz şey söz söylemektir," diyordu.

Bu çok doğruydu. Söz şairlerin, felsefecilerin ve yazarların eylemi demekti, ama devlet adamları ve politikacılar için söz yeterli değildi. Ne kadar güzel, ne kadar coşkun olursa olsun, sözlerin arkasından iş gelmedi mi hiç bir yararı yoktu. Milyukov'un dediği gibi, o sırada bütün ulus Duma'ya inanıyordu, ama Rusya Duma'dan söylev değil, iş beklemekteydi. Halkın Duma'ya bu kadar güvenmesi doğru muydu değil miydi bilinemez, ama halk Duma'nın harekete önder olmasını, kendi düşündüklerini dile getirmesini istiyordu. Ne var ki, ülkeyi bu felâkete sürükleyen ve halkı kendi yaratıcı yeteneğini kullanmaktan alıkoyan yalnız "ölü bürokratik mekanizma" değildi. Çünkü, eninde sonunda, her ülkede buna benzer bürokratik bir mekanizma vardı; bu mekanizma olmadan hiç bir modern devlet yönetilemezdi. Kaldı ki, Rusya'daki bürokratik mekanizma pek de ölü sayılamazdı, çünkü devlet işlerinde hâlâ bir çok aklı başında, çalışkan insan bulunuyordu. Ama hiç birinin elinden bir şey gelmiyor, hepsi de bakanların emirlerini yerine getirmekten başka bir şey yapmıyorlardı. Peki ya bakanları kim tâyin ediyordu? Namusluları kim atıyor, yerlerine Rasputin'in adamlarını kim getiriyordu ?

Milyukov'un ölü bürokratik mekanizma sözüne cevap verirken, herkesin aklından geçip de Duma'da açıkça söylemeye cesaret edemediği şeyleri söyledim. "Olup bitenlerin sorumlusu ne bürokrasi, ne de 'karanlık kuvvetler' dir; bunlardan doğrudan doğruya Çarlık sorumludur. Bütün kötülüğün kökü şu anda Tahtta oturanlardır," dedim.

İlerici gurup üyelerine dönerek sözlerime şöyle devam ettim

"Hükümetin, yâni yönetim memurlarının suçlu oldukları söylenip duruyor, ama bu memurların, birer gölge gibi, gelmeleriyle gitmeleri bir oluyor. Bu gölgeleri oraya getirenlerin kimler olduğunu bir an düşündünüz mü...? Rejimin son üç yıl içindeki tarihini gözünüzün önüne getirecek olursanız, bu mec-

liste 'karanlık kuvvetler' üzerine ne kadar çok konuşulduğunu hatırlarsınız. Bu görüşmeler genç, saf bir takım hayâlcilerle siyasî serüvencilerin bir araya gelmesine sebep oldu (*) Artık bu 'karanlık kuvvetler' ortadan kalktı, Rasputin öldürüldü. Ama Rusya'nın hayatında yeni bir merhaleye vardık mı? Sistem değişti mi? Hayır, değişemezdi de; eskiden nasılsa şimdi de öyle...

Ve, sayın baylar, size ve temsil ettiğiniz insanlara soruyorum, son üç yıl içindeki olaylar sizleri de aynı görüşe getirmedi mi, ve sizleri bizlere, yâni ihtilâlci demokratlara yaklaştıran da bu görüş değil midir? Tarihin şu anda önümüze getirdiği görevin... Orta Çağdan kalma rejimin her ne pahasına olursa olsun ortadan kaldırılması olduğunu anlamıyor musunuz? Bu görüş sık sık tekrarlanan 'meşrû yollardan' savaşmak sözüyle nasıl uzlaştırılabilir? (Milyukov burada sözümü kesti, bu sözle Duma'nın kastedildiğini söyledi.) Kanunu halka karşı istedikleri gibi kullanılacak bir silâh haline getirenler karşısında meşrû yollara nasıl başvurabiliriz? Kanunu bu şekilde ihlâl etmiş olanlar için izlenecek tek yol, onları zorla yerlerinden atmaktır..."

Bu sözler üzerine Duma Başkan Vekili ne demek istediğimi sordu. "Roma zamanında Brütüs ne demek istediyse onu demek istiyorum!" diye cevap verdim.

Bundan sonra, Duma Başkanı zâlimlerin yerlerinden zorla atılmaları gerektiğine dair sözlerimin tutanaktan çıkarılmasını emretti. Sözlerim sonradan Çariçeye anlatıldığı zaman, Çariçe "Kerenski'yi asmalı!" diye bağırmış.

Ertesi gün, ve belki de daha sonra, Duma Başkanı Adalet Bakanından bir not aldı. Bu notta, devlete karşı açıkça ağır bir suç işlemiş olduğum ileri sürülerek, parlâmento dokunulmazlığımın kaldırılması isteniyordu. Rodziyanko bu notu alır almaz beni odasına çağırdı ve, "Merak etmeyin, Duma sizi hiç bir zaman teslim etmeyecektir," dedi.

17 Şubatta yapılan toplantıda, Savaş Sanayii Komitesindeki İşçi Gurubu sorunuyla, üyelerinin tutuklanması ve yargılanması konusu ele alındı (konu hemen o gün Duma'nın büyük bir çoğunluğunun kararıyla gündeme konuldu).

İlk kürsüye çıkan Konovalov oldu. Konovalov, İlerici Parti üyesiydi ve bu komitenin başkan yardımcısıydı. "Savunucu" iş-

(*) Rasputin'i öldürenler kastedilmiştir. Bunlar Prens Yusupov, Purişkeviç ve başkalarıdır.

çilerin merkezine polislerin nasıl baskın yaptıklarını uzun uzadıya anlattı. Konovalov'un sözleri Duma'da büyük bir öfke yarattı. Tabiî aşırı sağ memnundu. Halk iki şeye özellikle kızmıştı: Birincisi, tutuklanan işçilerin, bütün işçileri çalışmaya devam etmeye ve gösteri yürüyüşleri yapmaktan geri durmaya çağıran mektuplarının basında yayımlanmasının yasak edilmesine; sonra da, gurubun içinde tutuklanmayan tek işçi olan Abrosimov'un sonraki tutumuyla tam bir polis ajanı olduğunu göstermesine...

Konovalov'un belgelere dayanan açıklaması, fabrikalarda yer alan "kanunsuz" grevlerle, savaş sanayiinde çalışan fabrika sahiplerinin giriştikleri lokavtları kimlerin teşvik ettiği hakkında bir fikir verdi.

Fiyatlardaki çabuk yükselme sonucunda, 18 Şubatta birçok grev başladı. Putilov Madenî Eşya Fabrikalarının döküm atelyesi, idarelere yüzde elli kadar bir zam istedi. Müdür bu isteği kesinlikle reddetti. İşçiler de bunun üzerine işlerini bıraktılar, ama işyerinden ayrılmadılar. Fabrikanın öteki atelyelerinde de mitingler yapıldı. "Zararlı elemanlardan" kurtulmak isteyen müdürlük, kömür bulamadığını ileri sürerek dökümhaneyi kapattı ve oradaki personeli işlerinden attı. Fabrikanın öteki atelyeleri de işe karıştılar, o akşamüstü bütün fabrikada mitingler yapıldı.

Ertesi gün, 22 Şubat günü, Putilov fabrikası müdürlüğü lokavt ilân ederek, bu hareketlere karşı gelmek istedi. Putilov fabrikasının kapanması demek, 40.000 işçinin sokağa atılması demekti. İşçiler Petrograd'daki öteki işçilerin desteğini sağlamak üzere bir çağrıda bulunmaya karar verdiler ve bağlantıyı sağlamak üzere de bir grev komitesi seçtiler. Aynı gün, Rasputin'in ölümündenberi Çarskoye Selo'dan çıkmayan Çar, Protopopov'a bir hafta içinde döneceğini söyleyerek cepheye hareket etti.

O sıralarda yiyecek maddeleri artık büsbütün azalmaya başlamıştı. Birkaç gün önce, 19 Şubat günü, halk ekmek almak için bütün gün fırınların önünde beklemişti. 21 Şubat günü, birçok yerde, işçilerin karıları fırınlara ve sütçülere hücum ederek dükkânları yağma ettiler.

23 Şubatta, yiyecek durumu, özellikle Petrograd'daki durum Duma'da tartışıldı. Bu sırada verdiğim bir söylevde, birçok şey arasında şunları da söyledim

"Putilov fabrikası işçileri temsilcileri dün bana geldiler ve fabrikanın durmaması için her şeyi yaptıklarını, dahası... eski şartlarla çalışmak üzere işlerine dönmeye bile razı olduklarını, kendileri adına sizlere söylememi benden rica ettiler. Tam bu sırada ama, emekçi halkın liderleri bu havadayken fabrika müdürlüğünün lokavt ilân ettiğini ve Petrograd'ın en yoksul ve en muhtaç yurttaşlarından 40.000 kişinin sokaklara atıldığını gazetelerde okudular. Oysa atelyelerde toplanan işçiler, az önce, bir işçi sınıfı hareketine başlamanın zamanı olmadığına karar vermişlerdi. Bütün bunları sizlere söylememi istediler benden. Kendilerine, ayrı ayrı dillerde konuştuğunuz için, Duma çoğunluğunun durumu anlayacağından şüpheli olduğumu bildirdim (soldan ve merkezden bağırmalar: "Yanlış!") Ama ben kendilerine, bana söylediklerini sizlere iletmeye söz verdim. Eğer yanılmışsam, bugün üzerinize düşen insanlık görevini yerine getirirsiniz!"

Ve getirdiler de... konuyu ele aldılar!

Toplantının sonunda Milyukov, İlerici Gurup adına aşağıdaki teklifi ileri sürdü

"Aşağıdaki tedbirlerin alınmasını zorunlu sayan Devlet Duma'sı normal gündemine devam etmeye karar vermiştir: (a) Hükümet, başkent ve öteki şehir ve kasaba halklarının yiyecek maddelerini sağlamak üzere hemen tedbirler alacaktır; (b) Savunma sanayiinde çalışan işçilere hemen yiyecek verilecektir; (c) Şehir yönetimleri ve kamu kurumları hemen yiyecek dağıtımıyla görevlendirilecek ve yiyecek maddeleri komiteleri kurulacaktır."

Trudovik Gurubu adına kalkarak, İlerici Gurubun teklifine şu maddenin eklenmesini istedim: "... Putilov fabrikalarından çıkarılmış olan işçiler yeniden işlerine alınacaklar ve fabrika hemen çalışmaya başlayacaktır."

Teklifim oya konuldu ve kabul edildi.

Ama ne yazık ki, Duma, fabrika idaresi ile Hükümetin kışkırtıcı tutumlarına el koymakta çok geç kalmıştı. 23 Şubatta işçiler genel grev ilân ettiler.

Her yerde mitingler yapılıyordu. Birçok fabrikada işler durmuştu. Mitinglerden sonra işçiler ihtilâlci türküler söyleyerek sokaklarda yürümeye başladılar. Öğle üzeri Samsonovski Prospekt işçilerle doldu. Ne polis, ne de atlı polis halkı dağıtamadı. Ayaklanmayı bastırma görevi saat ikide, şehrin baş yöneticisi General Balk'ın elinden askerî kuvvetlere geçti.

Duma, ertesi gün, kritik durum üzerinde görüşmelere devam etti. İaşe işlerinin şehir ve *zemstvo* kurullarına bırakılmasını öngören bir olağanüstü kanun teklifi verildi. Rodziyanko, Prens Golitsin'den işleri Protopopov'un elinden almasını ve belediyelere bırakmasını istedi.

Bu sırada binlerce işçi Liteyni Prospekt'te ilerliyor, şehrin öteki bölümlerinde de kalabalıklar toplanıyordu. General Habalov'un, bir ayaklanma halinde ordu kuvvetinin kullanılması için hazırlamış olduğu plân gereğince köprülerde barikatlar kurularak şehir ikiye ayrılıyordu. Ama general emir vermekte çok geç kalmıştı.

25 Şubatta, Kazak birlikleriyle piyade halkın üzerine saldırtıldı. Nevski Prospekt ile oraya çıkan yollar insandan geçilmiyordu. Üçüncü Aleksandr heykeline yakın bir yerde bulunan Nikolayevski İstasyonunda, binlerce kişinin katıldığı bir miting yapılıyordu; ama Kazak kuvvetleri mitingi dağıtmak için en ufak bir harekette bulunmadıktan başka halkın arasına bile karıştılar. Bir aralık bir atlı polis birliği çıkageldi. Başlarında bir subay vardı. Subay dikkat borusu çalma emrini verdi. Ama tam bu sırada bir Kazak silâh attı ve subay yere yuvarlandı. Polis hemen halkın üzerine yaylım ateşi açtı, halk yan sokaklara kaçışmaya başladı.

O gün, Duma son ve en kısa toplantısını yapıyordu. Şehir ve *zemstvo* yiyecek maddeleri ortak komisyonlarının bir an önce kurulmasını ve bu konudaki kanunun bir an önce yayımlanmasını isteyen üyeler, sabah saat 11'de toplandılar. 28 Şubat saat 11'de yeniden toplanmak üzere 12.30'da Duma dağıldı.

Duma'nın ömrü artık pamuk ipliğine bağlıydı. Ya dağıtılacak, ya da kapatılacaktı. Gafil avlanmamak için her ne pahasına olursa olsun devamlı toplantı hâlinde bulunmak gerekiyordu. Sol kanat muhalefeti, ertesi toplantının 28 Şubat Salı günü yerine, 27 Şubat Pazartesi günü yapılması için direndi.

Bizim direnmemiz çoğunluğun kararı karşısında yararsız kaldı ve teklifimiz reddedildi. Ama bir tek konuda tâviz verdiler: Rodziyanko'nun odasında Yaşlılar Konseyinin özel bir toplantısında, Pazartesi günü saat 14'de Duma üyelerinin kapalı bir oturum yapmaları kabul edildi.

Pazar günü, Duma'nın çeşitli partilere ve hiziplere mensup birçok üyesi, Duma'yı Pazartesi günü resmî bir toplantıya çağırmaya Başkanı zorladılarsa da para etmedi. 26 Şubatı 27'ye

bağlayan gece Çarın imzasını taşıyan bir kararnameyle, Duma'nın ilkbahar dönemine son verildi. Prens Golitsin, kararnameye 25 Şubat tarihini atmıştı.

Duma'nın dağıtılmasıyla, Çarın hazırlamış olduğu plân sonuna kadar yerine getirilmiş oldu. 27 Şubat sabahı, muhafız alaylarının yedek taburlarında ayaklanma başladı. Cepheden çağrılan süvari başkente gelemedi. Aynı sabah, Prens Golitsin'in başında bulunduğu Hükümet tarihe karıştı.

ŞUBAT İHTİLÂLİ

27 Şubat 1917 günü, sabah saat 8'de karım beni uyandırdı. Nekrasov beni telefonla aramış, Duma'nın tatil edildiğini, Volin Alayının isyan ettiğini haber vermiş ve hemen Duma'ya gelmemi istemiş. Son birkaç gün içinde, siyasî durumun çok karışık olmasına rağmen, Nekrasov'un verdiği haberlerin önemini ancak bir süre sonra anladım. Son darbenin indirilmesi için gereken ortam uzun zamandanberi hazırlanıyordu, ama her zaman olduğu gibi, kimse tam gününü bilmiyordu.

Darbeyi indirme saatinin artık gelmiş olduğunu anlamakta gecikmedim.

Hemen giyindim ve evimden beş dakika uzakta bulunan Duma binasına koştum. İlk düşündüğüm şuydu: Duma, her ne pahasına olursa olsun, devamlı toplantı halinde bulunmalı ve silâhlı kuvvetlerle Duma arasında sıkı bir ilişki kurulmalıydı.

Duma'ya girer girmez, doğru Katerina Salonuna çıktım. Nekrasov, Yefremov, Çheidze ile öteki muhalefet temsilcileri oradaydılar. Benim teklifim üzerine, Duma'nın resmî bir oturum yapmasını kabul ettiler. Nekrasov, Rodziyanko'nun, Mogilev karargâhında bulunan Çara ve cephedeki ordu komutanlarına telgraf çekerek, Petrograd'da ayaklanmaların arttığını haber verdiğini söyledi.

Devlet Duma'sı Başkanı, bir gün önce, Yüksek Karargâhta bulunan Çara aşağıdaki telgrafı çekmişti :

"Durum ciddîdir. Başkent bir anarşi içindedir. Hükümet felce uğramıştır. Ulaştırma hizmetleri, iaşe ve yakıt durumu bozulmuştur. Genel hoşnutsuzluk artmaktadır. Sokaklarda silâhlar patlıyor. Askerler birbirlerine ateş açıyorlar. Ülkenin güvenini kazanmış olan birine, hemen yeni bir hükümet kurdurulmalıdır. Hiç zaman geçirmeye gelmez. Herhangi bir gecikme ölüm demektir. Şu anda, sorumluluğu Çarın kendi üzerine almaması için Tanrıya dua ediyorum."

27 Şubatta Rodziyanko Çara şu telgrafı göndermişti:

"Majestelerin Fermanı gereğince, Devlet Duma'sı Nisana kadar tatil edilmiş bulunuyor. Böylece, düzenin son sığınağı da yok edilmiştir. Hükümet, karışıklıkları hiç bir şekilde önliyecek güçte değildir. Garnizon birliklerinden hiç bir şey beklenemez. Muhafız alaylarının yedek taburları ayaklanmışlardır. Subaylar öldürülüyor. Kalabalığa ve halk hareketlerine karışan askerler, İç İşleri Bakanlığına ve Devlet Duma'sına doğru yürümektedirler. İç savaş başlamıştır ve gittikçe de kızışmaktadır. Majestelerine dün çekmiş olduğum telgrafta bildirdiğim esaslara göre bir hükümet kurulması için hemen emir veriniz. Fermanınızı iptal ediniz ve yasama kurullarının yeniden toplanmasını emrediniz. Bu tedbirleri bir Çar Beyannamesiyle zaman geçirmeden hemen ilân ediniz. Eğer bu hareket orduya yayılacak olursa Almanya zaferi kazanacak ve Rusya da hanedanınızla birlikte yok olacaktır. Yukarıdaki düşüncelerimin yerine getirilmesini Majestelerinden Rusya adına rica ederim. Majestelerinin ve yurdun alınyazısını tâyin edecek olan kararı almanızın saati gelmiştir. Yarın belki de çok geç kalmış olacaksınız.

Rodziyanko
Devlet Duma'sı Başkanı"

O sabah, evimden ayrılmadan önce bazı arkadaşlarımı telefonla aramış ve ayaklanan alayların kışlalarına giderek, onlardan, Duma'ya temsilci göndermelerini rica etmiştim.

Duma üyeleri İhtilâlden önceki günlerde sol kanadı, halkın ruh durumunu bilen ve şehirdeki gelişmelerle yakından ilişki kurmuş olan tek gurup olarak tanımaya başlamışlardı. Gerçekten de, şehrin her yanında bir haberalma ve haberleşme örgütü kurmayı başarmıştık. Her on, on beş dakikada bir bize telefon edilerek durum bildiriliyordu. Salona girer girmez, bu yüzden çevremi sardılar ve beni soru yağmuruna tuttular. Çevremi saranlara, ayaklanmanın bütün şehre yayılmış olduğunu, ayaklanan askerlerin Duma'ya geleceklerini ve İhtilâlin başladığını haber verdim. Halkın temsilcileri olmamız dolayısıyla Duma'ya gelenleri iyi karşılamamız ve dâvamızı onların dâvalarıyla birleştirmemiz gerektiğini de kendilerine anlattım.

Askerlerin Duma'ya gelmekte oldukları haberi, başlangıçta üyeleri biraz şaşırttı, ama bu korku askerlerin gelmesi ihtimalinin uyandırdığı heyacan içinde unutulup gitti.

Bu sırada alaylardaki askerler, başlarında subayları olmaksızın, akın akın sokaklara dağılmaya başlamışlardı. Kimi subaylar tutuklanmıştı, birkaç da öldürme olayı vardı. Geri kalanlar kaçmışlar, askerlerin düşmanca tutumları karşısında birliklerini yüzüstü bırakmışlardı. Askerlere her yerde siviller de katılıyordu. Şehrin dışındaki mahallelerden akın akın işçi kitleleri şehre geliyor, bazı bölgelerde ateş bile açıldığı oluyordu. Az sonra polisle çarpışma başladığına dair raporlar gelmeye başladı. Damlara ve çan kulelerine yerleştirilen polis makinalı tüfeklerinden halka ateş açılmıştı (*). O an için sokaklardaki halkın belirli bir amacı yok gibiydi ve olaylarm da nasıl gelişeceğini kestirmek zordu. Yalnız bir şey artık açıkça görülüyordu: Hükümet, artan karışıklıklardan kendi kötü amacı için yararlanmak istiyordu. Protopopov kliğinin, açlık ayaklanmalarını, askerin çözülmesini, ve Duma'nın "ihaneti"ni Almanya ile ayrı bir barış anlaşması yapmak için bir bahane olarak kullanmak istediğini herkes anlıyordu.

Nekrasov, Yefremov, Çheidze ile ben, sol kanat muhalefetinin temsilcileri olarak, Yaşlılar Konseyinden hemen Duma'yı resmen toplantıya çağırmalarını ve Çarın kararnamesini bir yana bırakmalarını istedik. Rodziyanko ve, gariptir, Milyukov da dahil olmak üzere çoğunluk, böyle bir davranışa karşıydı. Hiç bir söz para etmedi. Hükümetin işlediği bütün cinayetlere ve yaptığı çılgınlıklara rağmen, çoğunluk hâlâ eski günlerde yaşıyordu. Konsey teklifimizi reddetti ve önce kararlaştırıldığı şekilde bir "gayrı resmi" toplantı yapılmasına karar verdi. Gerek psikolojik, gerekse politik olarak böyle bir toplantı, özel bir gurup toplantısı olacaktı. Gerçi gurupta birçok tanınmış ve etkili adam bulunacaktı, ama eninde sonunda kapalı bir toplantıydı. Bu bakımdan resmî bir niteliği olmayacaktı.

Otoritesinin gerek ülkede ve gerekse cephede en yüksek bir noktaya eriştiği ve bundan çok yararlanabileceği bir zamanda

(*) Gerçekte böyle bir şeyin olmadığı iddia edilmiştir. Bu konuyla ilgilenenlere, bir Kubanlı Kazak subayı ve Geçici Askerî Komite üyesi olan Karaulov'un imzaladığı "Petrograd Şehrine ait 2 sayılı Emir"i okumalarını tavsiye ederim. Bu emirde, başka konular arasında, makinalı tüfekçileri evlerinde saklayanların sıkı yönetim mahkemesine sevkedileceği bildiriliyordu. Ben kendim damlarında makinalı tüfeklerin yerleştirilmiş olduğu iki ev biliyordum: biri Moyka Rıhtımında, öteki de Sergiyevskaya Caddesindeydi. Her iki cadde de şehrin oturma mahallelerindeydi.

Duma'nın resmî bir toplantıdan kaçınması, siyasî bakımdan intihar etmesi demekti. Bu durum, yalnız yüksek sınıfı kapsayan dar bir seçim hakkına dayanılarak kurulmuş bir Duma'nın ne kadar güçsüz olduğunu ve böyle bir Duma'nın ulus iradesini temsil yeteneğini nasıl sınırlandırdığını açıkça gösteriyordu. Duma, harekete geçmekten kaçınca, o günlerde hemen ortaya çıkmaya başlayan İşçi Delegeleri Sovyeti gibi özel bir kurum haline gelmiş oluyordu. Hatasını anlayan Rodziyanko, ertesi gün Duma'yı resmî bir kurum olarak yeniden canlandırmaya çalıştı. Ama çok geç kalmıştı. Artık başkentte iki iktidar makamı vardı ve her ikisi de varlıklarını İhtilâle borçluydular. Bunlardan biri, gayrı resmî toplantı halinde bulunan ve geçici bir kurum olarak Geçici Komiteyi kuran Duma, öteki de, İcra Komitesi yönetimindeki İşçi Delegeleri Sovyetiydi.

O Pazartesi sabahı, Yaşlılar Konseyinde ve sonra da saat 12 ile 14 arasında gayrı resmî olarak yapılan toplantıda neler konuşulduğunu şimdi hatırlamıyorum; ama yalnız sınırsız yetkilere sahip bir Geçici Komitenin kurulmasına karar verildiğini biliyorum. Bu Komitede şunlar vardı: Rodziyanko, Şulgin, Milyukov, Lvov, Çheidze, Nekrasov, Karaulov, Dimitriyukov, Rijevski, Şidlovski, Engelhard, Şingarev ve ben. Komitede, aşırı sağcılar dışında, bütün partiler temsil ediliyordu. Son dakikaya kadar ortalığı altüst eden bu aşırı sağcı üyeler birdenbire ortadan kaybolmuşlardı.

Öğleden sonra saat 1 olmuş, ama askerler hâlâ görünmemişlerdi. Tam saat 1'de, birdenbire aşağıdaki giriş kapısından biri bana seslendi, askerlerin göründüğünü söyledi. Kulaklarıma inanamadım ve pencereye koştum.

Askerler caddenin karşısında toplanıyorlardı. Çevrelerinde birçok sivil vardı. Bu olağanüstü durumdan sıkıldıkları belliydi. Başlarında subayları olmadığı için şaşkın duruyorlardı.

Sabahtanberi beklediğim bu insanları karşılamak için hemen, paltomu giymeden aşağıya koştum. Büyük kapıya çıktım ve Duma adına, hoşgeldiniz anlamına gelen bir kaç söz söyledim. Prebrajenski Alayından birçok asker etrafımı sardı. Çheidze, Skobelev ve daha birçok Duma üyesi de arkamdan ana kapıya geldiler. Çheidze hoşgeldiniz derken, ben askerlere arkamdan gelmelerini ve Hükümete bağlı askerlerin saldırmaları halinde binayı korumak ve muhafızların ellerinden silâhlarını almak üzere, benimle birlikte Duma binasına girmelerini söyledim. Askerler hemen sıra oldular ve arkamdan yürü-

meye başladılar. Saraya giden ana kapıdan girerek, doğru muhafız bürosuna gittik. Muhafızları yerlerinden atmak için kuvvete başvurmak zorunda kalacağımızdan korkuyordum; ama onlar, daha biz oraya gelmeden kaçmışlar. Nöbetçilerin komutanlığını bir gedikliye verdim, nerelere nöbetçi yerleştireceğini kendisine anlattım.

Katerina Salonuna dönerek, o anda binayı doldurmuş olan kalabalıkla konuştum. Şehrin her yanından gelen bu insanlar, artık, İhtilâlin bir gerçek olduğuna şüphe bırakmıyordu. Çar rejiminin adamlarına ne yapmak niyetinde olduğumuzu soruyorlar, onlara karşı çok sert davranmamızı istiyorlardı. İçlerinden en azılılarının içeri atılacağım, ancak halkın hiç bir şekilde kanunu kendi eline alma yoluna gitmemesini söyledim; kan akıtılmasından çekinilmesini tekrar tekrar belirttim. Bana önce kimin yakalanacağını sordular. Ben de eski Adalet Bakanı ve Çar Konseyinin başkanı Sçeglevitov'un yakalanacağını söyledim. Kendisinin doğrudan doğruya bana getirilmesini emrettim. Prebrajenski ve Volin Alaylarından kimi askerlerin Protopopov'u yakalamaya gittikleri, ancak Protopopov'un onlar gelmeden kaçtığı anlaşılıyordu. Saat 4'te Sçeglevitov'un yakalandığını ve Duma'ya getirilmekte olduğunu öğrendim. Milletvekilleri çok üzgündüler. Ilımlı üyeler, bir yasama organının başkanı olmak sıfatıyle, kendisinin dokunulmazlığı bulunduğunu ileri sürüyorlar, Rodziyanko'dan serbest bırakılmasını istiyorlardı.

Şçeglevitov'u görmeye gittiğimde, kendisini, ordan burdan toplanmış muhafızların ve sivillerin ortasında buldum. Rodziyanko'yla öteki milletvekilleri de oraya gelmişlerdi. Rodziyanko'nun Şçeglevitov'u dostça selâmladığını ve kendisini bir "misafir" olarak bürosuna çağırdığını gördüm. Hemen ikisinin arasına girerek Rodziyanko'ya, "Hayır," dedim, "Şçeglevitov misafir değildir ve kendisinin serbest bırakılmasını kabul etmiyorum."

Şçeglevitov'a da dönerek şunu söyledim "İvan Grigoroviç Şçeglevitov siz misiniz?"

"Evet."

"Lûtfen beni takip ediniz. Tutuklu bulunuyorsunuz. Hayatınız teminat altındadır." Herkes geri çekildi; oldukça şaşıran Rodziyanko ile arkadaşları odalarına döndüler. Ben de tutukluyu Hükümet Pavyonu denilen bakanlık odalarından birine götürdüm.

Duma'daki ana hole yarım daire şeklinde bir koridorla bağlı, bir kaç rahat odadan ibaret bir bölümdü burası. Bakanlar Duma'da konuşma yapmadan önce bu odalarda çalışırlardı. Bu pavyon, Duma'nın resmen bir bölümü olmadığı için Hükümete kalmıştı. Bölümün kendi hademeleri vardı ve milletvekillerinin buraya izinsiz girmeleri yasaktı. Burasını geçici bir tutuklama yeri olarak kullanmakla, Duma dairelerini bir hapishane olmaktan kurtarıyor ve hükümet memurlarını da kendi bölgelerinde nezaret altında bulundurmuş oluyorduk. Az sonra Şçeglevitov'a Protopopov ve Suhomlinov'la bütün eski bürokratik dünyanın gözbebekleri katıldılar.

Saat 3'e doğru Duma tanınmaz bir hale gelmişti. Bina sivil ve askerlerle dolup taşıyordu. Her yandan birçok insan bizden tâlimat ya da öğüt almaya geliyorlardı. Daha yeni kurulmuş olan Geçici Hükümet bir yürütme kurulu gibi davranmak zorunda kalmıştı. Bir ordunun savaştaki genelkurmayı gibiydik: savaş alanını göremiyor, ancak verilen raporlardan, telefon mesajlarından ve görgü tanıklarından olup bitenleri haber alıyorduk. Elimizde her gelişmeye ait ayrıntılı raporlar bulunmamakla beraber, olayları bütünüyle görebiliyorduk. Korkunç bir hızla haberler yağıyordu. Yüzlerce insan dikkatimizi çekmek, öğüt vermek, iş görmek istiyordu. Her yanda büyük bir heyecan vardı ve gürültü bazan bir isteri nöbeti haline geliyordu. Şaşırmamak zorundaydık, çünkü bu önemli zamanları kaçırmak ya da o anda güveni kaybetmek bir felâket yaratabilirdi. Verilecek cevapları, emirleri, halkı ne zaman teşvik etmek, ne zaman etmemek gerektiğini, tutuklanmakta olan yüzlerce insanı nerede tutacağımızı, uzmanlardan nasıl yararlanacağımızı ve son olarak, Duma'nın çevresinde toplanmakta olan binlerce insanı nasıl besliyeceğimizi, nerede oturtacağımızı hemen o sırada, yerinde kararlaştırmak zorundaydık. Bütün bunlardan başka yeni bir hükümet kurmamız ve bütün partilerin kabul edebileceği bir program düşünmemiz gerekiyordu. Aynı zamanda, Petrograd dışında olup bitenleri de, özellikle ordu karargâhlarını ve Çarın trenini izlemeliydik.

O sıralarda daha yeni kurulmuş olan İşçi Delegeleri Sovyeti için bir yer istemeye biri geldiği zaman, galiba saat 4 vardı. Rodziyanko'nun da onayıyla kendilerine 13 No.'lu oda ayrıldı ve hemen gidip orada ilk toplantılarını yaptılar. İşçi temsilcileri hemen hemen gelişigüzel bir şekilde seçilmişlerdi, çünkü bu kadar kısa bir zamanda iyi bir seçim örgütlemeye imkân

yoktu. Sovyet, kendine bir icra komitesi seçti. Çheidze başkan, Skobelev ile ben de başkan yardımcıları olduk. Ben toplantıda bulunmadığım için, seçildiğimi sonradan öğrendim. Daha sonra da, Sovyet ya da İcra Komitesi toplantılarında pek az bulundum. Başlangıçtanberi Sovyet liderleriyle ilişkilerim gergin bir hava içindeydi: İhtilâle uygulamak istedikleri kuramsal sosyalizme benim her zaman karşı koymuş olmama kızıyorlardı. Ama ben burada, İhtilâlin ilk haftalarındaki İcra Komitesinden sözediyorum. Sonradan, gerek Komite, gerekse Sovyet daha iyiye doğru gitti.

Duma, iktidarın tek millî merkezi olmuştu. Komite, aşırı solun hiç bir yardımı olmaksızın, kendi başına hareket ediyordu. Komite, İhtilâle sadece yol vermiş oldu, çünkü İhtilâlin artık zamanı gelmişti. Cepheye gönderilen ilk haberler Duma'da olup bitenlerin hikâyesinden ibaretti. Cephedeki bütün askerler, başlarındaki subaylarla birlikte, değişimi iyi karşıladıkları için İhtilâl de başarıldı. Cephedekiler ülkenin içinde bulunduğu durumun ağırlığını anlıyorlar ve Duma'nın yetkisini herkesten çok kabul ediyorlardı.

27 Şubat günü, gün batarken, bütün Petrograd şehri âsi birliklerin eline geçmişti. Eski Hükümet artık iş göremez hale gelmiş ve bakanlık binalarından ve hükümet dairelerinden bazıları İhtilâlciler tarafından işgal edilmişti. Öteki binalar da, gizli polisin merkezi, polis karakolları ve mahkemeler ateşe verilmişti. O sırada biz, askerî birlikleri ve âsileri kontrol altına alabilmek için Duma'da merkezî bir organ kurmuştuk. Zaman zaman kalabalık o kadar büyüyordu ki, iş yapamaz hale geliyorduk; ama sonradan yatışıyorlar ve bize biraz olsun çalışma zamanı bırakıyorlardı. Tauride Sarayı büyük insan dalgalarının baskısı altında inliyor, arı kovanı gibi işliyordu. Dışardan bakan, burasını bir yasama kurumundan çok, bir askerî kampa benzetebilirdi. Cephane sandıkları, el bombaları, tüfek yığınları ve makinalı tüfekler her yanı doldurmuştu. Erler buldukları köşelere dolmuşlardı ve ne yazık ki, aralarında pek az subay vardı.

Gündüz, insanlar, raporlar ve olaylar arasında Hükümetin ana sorunlarını ele alamadığımız için, karanlığın basmasını, halkın salonlardan ve koridorlardan çekilmesini beklemek zorunda kalmıştık. Bina sessizleşince Geçici Komite odalarında sonu gelmeyen tartışmalar, konferanslar ve heyecanlı söylev-

ler başladı. Orada, gecenin sessizliği içinde, yeni Rusya'nın ana çizgilerini hazırlamaya koyulduk.

Her şeyden önce, olağanüstü savunma tedbirleri ve Petrograd garnizonunun teslim alınması sorunuyla karşılaştık. İlk gün elimizde çok az subay ve çok az teknik eleman vardı. O gece yaptığımız işlerden biri bir askerî komisyon kurmak oldu. Komisyonda askerî işlerden az çok anlayan, askerlikte bulunmuş bazı sivillerle Rodziyanko ve ben vardım. İhtilâle hâlâ silâhlı olarak karşı koymakta olan Protopopov'un polislerine karşı harekâtı yönetmek görevi bu komisyona verilmişti.

Komisyon kurulurken, Birinci Piyade Alayı Duma'ya geldi. Başlarında albayları ve subayları da olmak üzere, bütün mevcudiyle Duma'ya katılan ilk askerî birlik bu alaydı.

Elimizde az subay bulunmasına rağmen başkentin savunmasına başladık. Ama tam bir saldırıya karşı koyamayacağımız ve düşmanın iyi eğitilmiş bir iki alayla şehri ele alabileceği çok iyi anlaşılıyordu. Yalnız, eski Hükümet halka ve Duma'ya karşı savaşacak bir tek asker bile bulamıyordu.

Biz, Duma'da bulunanlar, zaferin artık bizde olduğunu biliyorduk, ama eski Hükümetin Petrograd dışında ne kadar kuvveti olduğunu bilmiyorduk. Sonra, Hükümetin ne durumda olduğunu ve ne yapmak istediğini de bilmiyorduk. Bu sırada Hükümet sorumlularının Marinski Sarayında bulundukları haberi geldi. Bütün Hükümet üyelerini tutuklamak üzere hemen bir zırhlı otomobil birliği gönderildi. Birlik ateş yüzünden Saraya yaklaşamayarak geri döndü. Sonradan eski Hükümet üyelerinin Amirallik binasında saklandıkları bildirildi. Binayı Gaçina'dan getirtilmiş askerler ve topçular koruyordu. Başka bir raporda da Çar askerlerinin Finlandiya'dan gelmekte oldukları bildiriliyordu. Şehrin Viborg bölgesinde, Rus - Fin tren yolu boyunca çarçabuk bazı savunma tedbirleri aldık.

Geçici Komite, aynı zamanda, Dördüncü Duma üyelerinden Aleksandr Bublikov'u, biraz askerle birlikte demiryolu merkez telgraf istasyonunu ele geçirmeye gönderdi. Tam zamanında alınmış olan bu tedbir sayesinde, Duma bütün demiryolu şebekesinin kontrolünü eline geçirdi. Bublikov'un emri olmadan hiç bir tren hareket edemiyordu. Bublikov, Geçici Komitenin emrine uyarak ilk İhtilâl haberini bütün ülkeye yaydı. Demiryolu işçileri İhtilâli büyük bir sevinçle karşıladılar. Aynı zamanda aralarında çok sıkı bir disiplin de kurmuşlardı. Onların bu disiplini sayesinde trenler cepheye zamanında varıyordu.

Artık öyle bir çıkış yapmıştık ki, geriye dönülmesi mümkün değildi. Eski rejimle yeni rejimin arası büsbütün açılmıştı. Geçici Komite iktidarı Çar Hükümetinin elinden fiilen almış bulunuyordu.

Bütün gece Duma Başkanının odasında konuştuk ve tartıştık. Her gelen haberi ya da söylentiyi dikkatle inceledik. Bir gün önce Sovyetin kurulmuş olması önemli bir olaydı, çünkü hemen geçici bir hükümet kurmadığımız takdirde, Sovyetin kendisini İhtilâlin yüksek otoritesi ilân etmesi ihtimali vardı. Bu konuda en çok kararsızlık gösterenlerden biri de Rodziyanko oldu. Sonunda, gece yarısından az önce, yeni bir hükümet kuruluncaya kadar, iktidarı elinde tutacak olan Geçici Komitenin başkanlığını kabul etmeye karar verdiğini açıkladı. 27 Şubatı 28'e bağlayan gece, saat on ikiyi vururken, Rusya'da yeni bir millî hükümetin temeli atılmış bulunuyordu.

İhtilâlin ilk gecesi böyle geçti. Sonsuz bir boşluk bizi bir gün önceki Rusya'dan ayırmıştı. Ertesi sabah, 28 Şubat sabahı, Askerî Akademi öğrencileriyle muhafız alaylarından çoğu. Duma ile birlik olduklarını söylemek üzere bizi görmeye geldiler. Petrograd çevresindeki kasabalarda bulunan sivillerle askerlerin de bize katıldıklarını bildiren raporlar gelmeye başladı. Rodziyanko Başkomutanlık karargâhından ve birçok komutanlardan telgraflar alıyor ve cephedeki ordular arasında endişeli bir durum olmadığı anlaşılıyordu. İkinci Nikola'nın Çarskoye Selo'daki karargâha hareket ettiği gün, Çarskoye Selo halkı İhtilâle bağlılığını ilân ediyordu.

Petrograd'da, bütün karışıklıklara rağmen, yeni örgütler belirmeye başlamıştı. Bizim iktidarımıza karşı bir direnme yok gibiydi. Yalnız, eski Hükümetin ülkenin herhangi bir yerinde karşı harekete geçmesinden korkuyorduk. Ama Çarskoye Selo'daki durum bu korkumuzun pek yerinde olmadığını gösterdi. Sonra, Çarın Birinci Galiçya Seferi (1914) kahramanı General N. Y. İvanov'a, özel birliklerle Petrograd üzerine yürümesini ve düzeni yeniden sağlamasını emrettiğini öğrendik. 1 Mart sabahı, Çarskoye Selo'ya varan birlikler az sonra ortadan kayboldular. General de kaçtı ve Mogilev'e döndü.

Mahallî garnizondan tebrik ve destekleme için o kadar çok insan geliyordu ki, sonunda gelenleri karşılamak için yeni bir düzen kurduk. Semyonov Muhafız Alayı gibi bir birlik Duma'ya geldiği zaman, doğruca Katerina Salonuna çıkıyor ve orada

sıraya diziliyordu. Sonra, Rodziyanko iktidara güvenmeleri ve disiplini bozmamaları üzerine bir söylev veriyordu. Yüksek bağırışmalar arasında, çoğunlukla sesi işitilmez olurdu. Bu söyleve birlik komutanı cevap verir, gürültü ayyuka çıkardı. Çoklukla askerler Milyukov, Çheidze ve benim gibi konuşmacıları da dinlemek istiyorlardı. Artık özgür insanlara özgür olarak konuştuğum için ben de çok memnundum. Bu birliklerin, özellikle o sırada Çarın Kazak muhafızlarının gelişi, Tauride Sarayındaki durumumuzu çok kuvvetlendirmişti.

Bu birlikler aynı zamanda bizim için bir hayli güç problemler de ortaya çıkarmıştı. Her şeyden önce, askerler gittikçe tedirgin ve yönetilmez bir hal almışlardı; çünkü subayların Yüksek Komutanlıkla el ele verip karşı İhtilâlci plânlar hazırladıklarından kuşkulanıyorlardı. Bazı kışlalarda, subayların askerlerin ellerinden silâhlarını aldıkları söylentisi yayılmaya başlar başlamaz, Duma'nın tutucu üyelerinden Askerî Komisyon Başkanı Kurmay Albay Engelhardt, 1 Mart sabahı yayımlanan bir emir çıkardı "İki alay teftiş edilmiş ve söylentilerin bütünüyle gerçeğe uymadığı anlaşılmıştır. Bu bakımdan, Petrograd Garnizonu Komutanı, bu şekilde hareket edecek subaylara karşı, *ölüm cezası da dahil olmak üzere,* en şiddetli tedbirlere başvurulacağını duyurur."

Bundan başka, birliklerde subayların azalmış olması, Sovyetlerin kışlalara sızmalarını kolaylaştırmıştı. Sovyet liderleri, Petrograd Garnizonundaki 150.000 eri hemen ellerine almak fırsatını kaçırmamışlar ve bunu bir kere başardıktan sonra ellerindeki gücü sonuna kadar kullanmışlardı. Sovyet, İcra Komitesi Askerî Bölümü denilen organını 27 Şubat gecesi kurmuştu. Bu bölüm, şehrin bütün bölgeleriyle çarçabuk bir bağlantı kurmuştu. Guçkov'un Savaş Bakanı ve Kornilov'un da Petrograd Askerî Bölgesi komutanı bulunduğu iki ay içinde de Sovyetin bu bölümü resmî askerî makamlarla rekabet halinde olmuştur. Sovyetin Askerî Bölümü kurulduğu akşam, bölümden bir heyet Albay Engelhardt'ı görmek istedi. Heyet üyeleri, Albaydan, subaysız kalmış ve ne yapacaklarını bilmez durumda binlerce asker için bir emir yayımlamasını rica ettiler. Engelhardt, emirle hiç bir ilgisi bulunmadığını ileri sürerek bu teklifi reddetti. Petrograd Askerî Bölgesini ilgilendiren ilk emrin, yeni Savaş Bakanı Guçkov tarafından verileceğini ve kendisinin de bir iki gün içinde görevine başlayacağını söyledi.

Albayın reddi Sovyetin askerî heyetini büyük bir hayâl

kırıklığına uğrattı. Üyeler ayrılırken, Engelhardt'a, kendisi bir yardımda bulunmak istemediğine göre emri kendilerinin çıkartacaklarını söylediler. Sovyete döndükleri zaman ünlü "1 Sayılı Emir"lerini yayımladılar. Bu emirde, karşı İhtilâlci faaliyetlerinden kuşkulanılan subaylar hakkında Engelhardt'ın kullandığından daha yumuşak ifade kullanılmıştı. Ölüm cezasından söz edilmiyordu. Tahminlere aykırı olarak, subayların er komitelerine seçilmelerine hiç değinilmemiş ve ordu saflarında sıkı bir disiplinin sürdürülmesi istenmişti. Ancak, emirde, Petrograd Garnizonuna bağlı bütün birliklerin asker komitelerine, askerleri ilgilendiren bütün ekonomik, kültürel ve siyasî işleri denetleme yetkisi tanınıyordu. Emirde, aynı zamanda, subaylara silâh verilmemesi, silâhların komite emrinde kilit altında bulundurulması bildiriliyordu.

Kimliği bugüne kadar belli olmayan bir kimse ya da bir gurup, Petrograd Garnizonu için yayımlanmış olan bu emri bütün cepheye yaydı. Bu emrin cepheye yayılması her ne kadar bazı karışıklıkların ortaya çıkmasına sebep olduysa da, gerek yabancı gerekse Rus askerî çevrelerinin düşündükleri gibi "Ordudaki dağılmanın nedeni" bu emir değildir. Sonra bazı kimselerin iddia ettikleri gibi bu emrin, Geçici Hükümetin doğrudan doğruya teşebbüsüyle olmasa bile, göz yumması sonunda hazırlanmış ve yayımlanmış olduğu da doğru değildir. Bundan başka, Hükümetin iktidarı ele aldığı sırada yaptığı ilk iş, emrin yalnızca Petrograd Garnizonu için yayımlanmış olduğunu, başkalarına uygulanmayacağını belirtmek olmuştur.

Bu emrin cepheye yayılmış ve asker komitelerinin kurulmasını çabuklaştırmış olması büyük bir talihsizliktir, ama kesin bir faktör değildir. Çünkü, bu emir yayımlanmadan önce de, Karadeniz Donanmasında ve Kuzey cephesinin bazı birliklerinde komiteler kurulmuştu. Bundan başka, Çarlığın yıkılmasından hemen sonra, Romanya cephesindeki Dördüncü Ordu komutanı General Çurikov, olağanüstü durumu gözönünde tutarak komutasındaki ordularda kendisinin bizzat komiteler kurduğunu, bütün öteki orduların da aynı yolu izlemelerinin doğru olacağını düşündüğünü karargâha bir raporla bildirmiştir.

Alman ajanları, erleri subaylarına karşı kışkırtarak, bahriyeliler ve askerler arasında karışıklık çıkarmak istedikleri halde, sorumlu görevlerde bulunanların çoğu, Sovyet İcra Komitesi de dahil olmak üzere, subaylara kötü davranılmasını ya

da öldürülmelerini doğru bulmuyorlar, itaatsizlik olaylarını önlemek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Çheidze ile ben, Petrograd Garnizonuna seslenen bir mesaj yayımladık. Sosyal Demokrat ve Sosyalist Devrimci Partilerce subaylara karşı bir harekete geçmek üzere bir çağrının yayımlanmış olduğu haberinin kışkırtıcılar tarafından bile bile uydurulmuş bir yalan olduğunu belirttik. Bu bildiriden az sonra, Garnizondaki subaylar İhtilâle ve Duma'ya bağlı olduklarına yemin ettiler ve gerginlik böylece biraz hafifledi. Subayların bu yemini benim ve Milyukov'un imzasını taşıyan beyannamelerle her yana bildirildi ve ben de Adalet Bakanı olarak verdiğim ilk söylevimi, disiplinin sürdürülmesi için subaylara mutlaka itaat edilmesi gerektiği sözüyle bitirdim.

İhtilâlin başladığı gündenberi bazı polis ajanlarıyla Alman casusları ve aşırı solcular halkta ve askerler arasında bize karşı kindar duygular yaratmak için uğraşıp duruyorlardı. Eski rejimin kullandığı gizli polisin (Ohrana) halkın arasında hâlâ binlerce ajanı, casusu, kışkırtıcısı ve habercisi bulunduğunu düşünecek olursak, bu propogandanın ne kadar tehlikeli ve verimli olduğu kolaylıkla anlaşılır. Bundan başka, bir sürü düşman casusu da durmadan çalışıyor, beyannameler basıp yayıyor, halkı suç işlemeye teşvik ediyor, anlaşmazlıkları büyülterek yanlış haberler yayıyordu. Bütün bunlar çabuk inanan halkın üzerinde çok kötü etki yapıyordu.

1 Mart sabahı, yeni Hükümetin ana çerçevesi çizilmiş ve programı hazırlanmıştı. İşte tam bu sırada Geçici Komite temsilcileri Sovyetle görüşmeye başladılar. Önceleri tamamen İlerici Gurup üyelerinden kurulu bir Geçici Hükümet düşünülüyordu. Son dakikada, Çheidze'ye Çalışma, bana da Adalet Bakanlığı teklif edildi.

Geçici Hükümet, Sovyet İcra Komitesinden, iki üye göndermesini istedi; ama İcra Komitesi, İhtilâlin bir "burjuva" ihtilâli olduğunu ileri sürerek, Geçici Hükümete katılmamaya karar verdi.

Bu karar, beni iki önemli sorunla karşı karşıya getirmişti: Ya Sovyetlerde kalacak ve Geçici Hükümetteki yerimden vazgeçecektim, ya da Geçici Hükümet üyeliği teklifini kabul edip, Sovyetten çekilecektim. İki yol da bana kabul edilemez gibi görünüyordu. Bir sonuca varamayınca bu sorunu bir süre için bir yana bırakmak zorunda kaldım, çünkü dikkatle gözetmem gereken bir sürü olay birbirini izliyordu.

O gün, yâni 1 Mart günü, genel durum daha da karışmaya başladı. Kronştad donanma üssünde karışıklıklar çıktığı söylentileri ortalıkta dolaşıp duruyordu. Petrograd'da bile, bir takım sokak kabadayıları, subayların oteli olan Astorya Oteline girmişler, odalara dalmışlar, kadınlara saldırmışlardı. Yine hemen hemen bu sırada, General İvanov'la birliklerinin Çarskoye Selo'ya gelmiş oldukları haberi hemen bütün şehre yayıldı. Gerçi heyecanlanacak bir şey yoktu ama, Duma binasındaki halk durumun kesinsizliği karşısında tedirgin ve sinirliydi.

Düzen yavaş yavaş kurulmaya başlamıştı. Saat 11'de Grandük Siril gelerek Bahriye Birliği başında İhtilâle bağlılık yemini etti. Petrograd'da askerler sivil halkla kaynaşıyordu. Ateş azalmıştı. Bir şehir polis gücü, yâni milisi kurulmuş ve yeni bir polis müdürü tâyin edilmişti. Garnizonda disiplinin yeniden kurulmasına çalışılıyordu. Ertesi gün Savaş Bakanı Guçkov bu işi fiilen ele almıştı.

Bu sırada İhtilâl, vilâyetlere de yayılmaya başlamıştı. Moskova'dan gelen haberler iyiydi. Olayları gözleriyle gören birinin anlattığına göre,"orada her şey saat gibi çalışıyordu." Yüzlerce şehir ve kasabadan, İhtilâlin bütün ülkeye yayıldığı haberi geliyordu; hareket bütün ülkeyi sarmıştı. Bu durum karşısında, yeni hükümeti artık bir an önce kurmak gerekmekteydi. 1 Mart akşamı Geçici Komite, ertesi gün yayımlanacak olan Geçici Hükümet beyannamesinin son rötuşlarını yaptı. Biz o sırada yalnızca yeni bakanların örgütlenmesiyle ilgileniyorduk. Yüksek makam sorunu daha gündemde yoktu, çünkü o sırada Duma'daki Geçici Komitenin çoğunluğu, Veliaht Aleksi büyüyünceye kadar, Grandük Mikael'in nâip olmasından başka bir şey düşünmüyordu.

1 Martı 2 Marta bağlayan gece, kurulacak devlet biçiminin bir kurucu meclis tarafından kararlaştırılması üzerinde anlaşmaya varıldı. Böylece, monarşi ebediyen ortadan kaldırılmış ve tarihe karışmış oluyordu.

Geçici Hükümetin yayımladığı ilk bildiri büyük tartışma konusu oldu. Bazı maddeler üzerinde tam bir anlaşmazlık vardı. Geçici Komitenin temsilcileriyle Sovyet, askerlerin hakları üzerinde hiç bir şekilde anlaşmaya varamamışlardı ve Sovyetin ilk teklifini değiştirmek gerekiyordu. Teklifin her paragrafı büyük bir çatışmaya sebep oldu; oysa savaş sorunu daha ele alınmamıştı bile.

Savaş gibi zor ve önemli bir sorunun, Hükümet programı

projesinde ele bile alınmamış olması çok garipti. Ama Hükümet, savaş amaçları bakımından bütünüyle serbest kalmak ve hiç bir taahhüt altına girmemek istiyordu. Oysa, sonradan, soldan gelen acı saldırılar hep bu konuyla ilgili oldu.

Bu ilk vesikada, çok âcil bir konu olan toprak reformuna değinilmemiş olması daha da garipti. Bu sorun o kadar hafif ve genel kelimeler arkasında saklanmıştı ki, ben bile anlayamadım. Bununla beraber, Hükümet, başından beri bütün taahhütlerini yerine getirdiği, sonradan toprak ve çalışma alanlarında uygulanacak köklü bir program hazırladığı halde, solcular, bizi yine de köylüleri ve işçileri ihmal etmekle, dolayısıyla halk kitleleri arasına ayrılık tohumları ekmekle suçladılar.

Kabine listeleri hazırdı. Duma üyeleri, kabinede benim kesinlikle yer almam gerektiğini söylüyorlardı. Sonradan öğrendim ki, bazı adaylar benim de kabineye katılmam şartiyle bakanlık kabul edebileceklerini söylemişler.

Bu müthiş günlerin belki de en yüksek noktası olan 1 Mart gecesi, hemen hemen bitkin bir haldeydim. Geçirdiğim iki günün sinirlerim üzerindeki etkisi görülmeye başlamıştı, ama kendi zor durumuma bir çıkar yol bulmam gerekiyordu. Sovyet bile benim Hükümete katılmamın doğru olacağı kanısındaydı; ben de, kabinede bir Sovyet temsilcisi bulunmadıkça halkın kabineyi desteklemeyeceğine inanıyordum. Bu bakımdan, Çheidze kabineye girmeyi reddettiği zaman bile caymadım ve kabinede yalnız kaldım.

Sonunda bir karar veremeyince, gün ışımadan az önce eve gitmeyi kararlaştırdım. Arkamda alışkın olduğum gizli polis olmaksızın yürümek, nöbetçileri geçmek ve 1905'de sorguya çekildiğim Jandarma Müdürlüğü binasından hâlâ çıkmakta olan alevleri ve dumanları görmek bana bir tuhaf geldi.

Eve varıncaya kadar, son olayların üzerimdeki etkisini tam olarak anlayamamıştım. Eve girer girmez iki üç saat kendimi bilmedim; deli gibiydim. Sonra, kendi sorunumun cevabı birdenbire aklıma geliverdi. Hükümette teklif edilen yeri hemen kabul ettiğimi telefonla söyliyecek ve Sovyetin genel bir toplantısında bu işi ele alacaktım. Sovyet İcra Komitesi ile üyeleri, o zaman, kendi aralarında istedikleri gibi tartışabilirlerdi. Hükümet Pavyonundaki mahkûmların durumu, Sovyet İcra Komitesine karşı çıkmamda en büyük etken olmuştur. İlerici Gurupta, bu adamları halkın öfkesinden kurtarabilecek ve İhtilâlde çok kan akıtılmasını önleyecek biri varsa, o da bendim.

Geçici Komiteye telefon ettim ve Milyukov'a kararımı bildirdim. Milyukov, hiç olmazsa, memnun olduğunu belirtti ve beni tebrik etti, ama Sovyetin nasıl bir tepki göstereceğini bilmiyordum.

Duma'ya döndüğümde, kararımın bir hayli tartışmaya sebep olduğunu gördüm; çünkü herkes, Sovyetin bu kararıma karşı nasıl bir cephe alacağını bilmiyordu. Doğru İcra Komitesine gittim. Herkesin suratı bir karış asıktı. Bütün üyeler toplantıdaydı. İçeri girmek ve kararımın nedenini anlatmak istediğimi söyledim. İcra Komitesi üyeleri beni bundan caydırmak istediler, ama ben ayak diredim. Konunun geciktirilmesini istemiyordum.

Yandaki odada, İcra Komitesi üyelerinden Steklov'a gittim. Steklov, bir hükümet kurulması konusunda Geçici Komiteyle yaptığı görüşmeleri anlatıyordu. Sözünü bitirir bitirmez, toplantıya başkanlık eden Çheidze bana söz verdi. Masanın üstüne fırladım ve söylevime başladım. Az sonra, görüşlerimi kabul ettirdiğim anlaşıldı. Bunu anlamak için dinleyicilerin yüzlerine bakmak, gözlerindeki ifadeyi görmek yeterdi. Yeni Hükümetin Adalet Bakanı olarak orada bulunduğumu ve benim için artık Sovyetin onayını beklemeye imkân olmadığını onlara anlattım. Kendilerinden güven oyu almak için oraya geldiğimi söyledim. Alkışlardan sözlerimin sonu işitilmedi.

Masadan aşağı atlayınca, Sovyet delegeleri beni omuzlarına alarak Duma'nın içinde, Geçici Komitenin kapısına kadar taşıdılar. Kazanmıştım. İcra Komitesinin saçma kararını bozmuştum. Ötekilerin de aynı yolu izleyeceklerine ve böylelikle bir koalisyon hükümeti kurulacağına inanıyordum. Ama, bu büyük gösteriye rağmen, Sovyet liderlerinin benden öc almaya çalışacaklarını anlıyordum. Gerçekten de, kısa bir zaman sonra bana ve halk üzerindeki nüfuzuma karşı şiddetli bir kampanya açtılar.

2 Mart sabahı, Katerina Salonunda büyük bir kalabalık karşısında Geçici Hükümetin nasıl kurulduğunu anlatan Milyukov, Grandük Mikael Aleksandroviç'in nâip olacağını ve Rusya'da bir meşrutiyet kurmaya karar verdiğimizi söyledi. Milyukov'un sözleri, Tauride Sarayındaki bütün askerleri ve işçileri kızdırdı.

İcra Komitesi hemen özel bir toplantıya çağırıldı. Ben bu toplantıda ağır ve düşmanca sorularla karşılaştım. Ama, elimden geldiği kadar tartışmaya girmemeye çalıştım ve yalnızca

şu cevabı verdim : "Evet, program bu, ama hiç bir zaman uygulanmayacak. İmkânsız, onun için hiç telâşlanmayın. Nâip konusunda bana danışılmadı ve ben konuşmalarda bulunmadım. Son bir çare olarak, Hükümete, ya bu programdan vaz geçmelerini, ya da istifamı kabul etmelerini teklif edebilirim."

Bu nâiplik sorunu beni hiç üzmüyordu; ancak, bu konudaki güvenimi başkalarına anlatmak zordu. İcra Komitesi de bu işe karışmak istiyordu. İcra Komitesinden, kendi delegelerini Çara göndermesini, eğer bunu yapamazsa, delegelerimizin trene binmelerini önlemelerini istedim. Ama engel olamadılar; Guçkov'la Şulgin'den meydana gelen Duma Geçici Komitesi heyeti, akşamüstü saat 4'de, Çardan tahtı bırakmasını istemek üzere Pskov'a hareket etti.

Guçkov'la Şulgin'den haber beklediğimiz sırada, bir sürü başka işle uğraşıyorduk. Duma'da bir telgrafhane vardı. O gece, Adalet Bakanı olarak, ilk emirlerimi bütün Rusya'ya yaydım. Çektiğim ilk telgrafta savcılara, bütün siyasî mahkûmları serbest bırakmalarını ve onlara yeni Hükümetin selâmlarını bildirmelerini emrettim. Sibirya'ya çektiğim ikinci telgrafta da, "Rus İhtilâlinin büyükannesi" Katerina Breşkovska'nın hemen sürgünden kurtarılması ve kendisine gerekli saygının gösterilerek Petrograd'a gönderilmesini emrettim. 1915'de sürgün edilen Dördüncü Duma Sosyal Demokrat üyelerinin de, aynı şekilde serbest bırakılmaları için telgraflar çektim.

Bu sırada Helsinki'de çok önemli bir durum ortaya çıkmıştı: Her an, donanmanın tahribi ve subayların öldürülmesi bekleniyordu. Hemen Amirallik binasına koştum ve bahriye erlerinin temsilcilerini telefona bağlattım. Benim ricalarım üzerine temsilciler, bahriyelileri yatıştırmak ve subayların öldürülmesini önlemek için ellerinden geleni yapacaklarına söz verdiler. Aynı gece, bütün partilerin temsilcilerinden meydana gelen bir heyet, disiplini yeniden kurmak amacıyla Helsinki'ye hareket etti. Bir süre için donanma üssüyle başımız derde girmedi. Ama sonradan, bir Alman casusu olan Amiral Nepenin, Martın 4'ünde bir sivil tarafından öldürüldü.

Bundan sonraki bölümde anlatılacak olan Kronştad olayı, gerçekte 27 Şubatta yer almıştır; ama haber bize sonradan ulaştı.

2 Mart akşamı, Geçici Hükümet tarafından aşağıdaki bildiri imzalandı ve ertesi gün yayımlandı

GEÇİCİ HÜKÜMETTEN

Devlet Duma'sı tarafından kurulmuş olan Geçici Komite, başkentteki ordunun ve halkın yardımı ve desteğiyle, eski rejimin gerici kuvvetleri üzerinde öyle bir başarı sağlamıştır ki, bu başarı, Komiteye daha sürekli bir icra gücünü örgütleme imkânı vermiştir.

Bu durumu gözönünde bulunduran Geçici Devlet Duma'sı Komitesi aşağıda adları yazılı kimseleri, halkı temsil eden ilk kabineye bakan tâyin etmiştir; bu kimselerin siyaset ve kamu alanlarındaki geçmiş çalışmaları, ülke için bir garantidir

Başkan ve İç İşleri Bakanı : Prens G. E. Lvov
Dış İşleri Bakanı P. N. Milyukov
Savaş ve Donanma Bakanı : A. İ. Guçkov
Ulaştırma Bakanı : N. V. Nekrasov.
Ticaret ve Sanayi Bakanı : A. İ. Konovalov.
Maliye Bakanı : M. İ. Tereşçenko.
Eğitim Bakanı : A. A. Manuilov.
Sen Sinod Başkanı : V. Lvov.
Tarım Bakanı A. İ. Şingarev.
Adalet Bakanı : A. F. Kerenski.

Kabine fiili çalışmalarında aşağıdaki ilkeleri izleyecektir

1. Terör faaliyeti, askeri isyanlar ve toprak tecavüzleri v.b. de dahil olmak üzere, bütün siyasî ve dinî nitelikteki suçlar hemen ve bütünüyle affedilecektir.

2. Söz, basın, toplantı, sendika kurma ve grev özgürlüğü tanınmış olduğu gibi, siyasi özgürlük, askerî ve teknik durumlar dışında, silâhlı kuvvetlerdeki kimseler için de tanınmıştır.

3. Sınıf, din ve milliyet üzerine konulmuş olan bütün sınırlar kaldırılmıştır.

4. Genel, eşit, gizli ve doğrudan doğruya yapılacak bir seçimle, Kurucu Meclisin toplanması için gerekli hazırlıklara hemen başlanacaktır. Kurucu Meclis, hükümet biçimini ve ülkenin anayasasını tâyin edecektir.

5. Polisin yerine halk milisi kurulacak ve başında mahallî belediye organlarına karşı sorumlu memurlar bulunacaktır.

6. Mahallî belediye organlarının seçimleri genel, dolaysız, eşit ve gizli oylamayla yapılacaktır.

7. İhtilâl hareketine karışmış olan askerlerin silâhları ellerinden alınmayacağı gibi, bunlar Petrograd'dan da uzaklaştırılmayacaklardır.

8. Askerler, görev sırasında ve askerî hizmette tam bir askerî disipline bağlı oldukları sırada, öteki bütün yurttaşların hakkı olan medenî haklar üzerine konulan sınırlardan kurtarılmışlardır.

Geçici Hükümet, askerî durumu öne sürerek, yukarıdaki reformları ve tedbirleri ertelemeyi en ufak bir şekilde düşünmediğini eklemeyi bir görev sayar.

Devlet Duma'sı Başkanı : M. RODZİYANKO
Bakanlar Kurulu Başkanı : PRENS LVOV
Bakanlar MİLYUKOV, NEKRASOV, MANUİLOV, KONOVALOV, TERESÇENKO, V. LVOV, ŞİNGAREV, KERENSKİ.

Martın 2'sinde, karanlık bastırdığı sırada, Geçici Hükümetin üyeleri ana sorunları görüşmek üzere bir toplantı yaptılar. Guçkov ve Şulgin'den gelecek haberleri hâlâ bekliyorduk. İktidarın bir nâibe bırakılması için girişilecek herhangi bir teşebbüsün çok ağır sonuçlar doğuracağını biliyorduk. Çalışma arkadaşlarımla yaptığım özel konuşmalardan da, bu konuda hepsinin aynı fikirde olduklarını anlamıştım. Tek dayatan Milyukov'du ve Guçkov'la Şulgin de, orada bulunmadıkları için, görüşlerini açıklayamamışlardı. Ama, önemli dakikaların yaklaşmakta olduğunu herkes biliyordu.

Çarın Tahttan Çekilmesi

Çar, 27 Şubat İhtilâline dair haberleri soğukkanlılıkla karşıladı. Duma'yla hesaplaşmadan doğabilecek karışıklıklar, mutlak iktidarını pekiştirmek için tasarladığı plânı uygulama fırsatını verecekti. Özel Petersburg Ordusu komutanı General Habalov, "askerlerinin görevlerini yapacaklarına" söz vermişti. Çarın, 22 Şubatta cepheye hareket etmeden önce Protopopov'a göndermeye söz verdiği bir kaç süvari muhafız alayı da yola çıkmış, başkente doğru ilerliyordu.

Çar, 27 Şubat sabahı, kardeşi Grandük Mikael'den sert bir mektup aldı. Grandük, Çardan, Duma'nın ve halkın güvenini kazanmış bir kimseyi hemen başbakan tâyin etmesini istiyordu. Çar Grandük'e, kısaca kendi işiyle meşgul olmasını söyledi ve General Habalov'a, henüz başlamış olan isyanı elindeki bütün imkânları kullanarak bastırmasını emretti. Aynı gün General İvanov'u da Çarskoye Selo'ya gönderdi.

Ertesi gün de kendisi Çarskoye Selo'ya hareket etti.

Ulaştırma Komiseri Bublikov'un emrine uyularak, İmparatorluk treniyle Çarın maiyetini taşıyan ikinci tren Dno'da durdurulacaktı. Çarskoye Selo'ya giden trenler bu istasyonda durmak zorundaydılar.

Dno'da hattın kapalı olduğunu gören Çar, yakın yardımcılarına çarçabuk danıştıktan sonra, trenin Pskov'a hareket etmesini emretti. Pskov'a giden yol henüz kapanmış değildi. Kuzey cephesinin komutanı General Ruski'nin karargâhı Pskov'da bulunuyordu. Böylece Çar, 1 Mart günü akşamı saat

7.30'da Pskov'a vardı ve General Ruski ile kurmayı tarafından karşılandı.

O sırada Çarın yanında bulunanların anlattıklarına göre, Çar bu çetin yolculuğu yaparken hiç bir sinirlilik ya da tedirginlik göstermemiş. Bu pek de şaşılacak bir şey değildi, çünkü Çar, kendi dışında geçen olaylar karşısında her zaman garip bir vurdum duymazlık gösterirdi. Ama İkinci Nikola'nın bu sâkin görünüşünün altında büyük bir sinir gerginliğinin bulunduğuna eminim. Herhalde plânlarının suya düşmüş olduğunu ve bütün iktidarını kaybettiğini o ara anlamıştı.

Pskov'a varan adam, bir gün önce "fesad"ı önlemek için Mogilev'den yola çıkan Çardan çok ayrıydı. Kendisini destekleyen kalmamıştı. Hiç sevmediği İkinci Willhelm'in ordularına karşı ilkbaharda yapılacak kesin saldırının zafere ulaşması için, Rusya adına herhangi bir tâvizde bulunmaya artık hazırdı.

O gece, özel treninde, General Ruski ile kurmayının verdiği raporları dinledi, yolculuğu sırasında olup bitenleri öğrendi. Ancak raporlar kararını hiç etkilemedi

Gece General Ruski kendisine, General Alekseyev'den gelen bir telgraf getirdi. Bu telgrafta General, "anarşinin bütün ülkeye yayılması, ordudaki moral bozukluğunun gittikçe artması ihtimalinden ve bugünkü durumda savaşa devam imkânsızlığından" söz ediyordu. Telgrafta aynı zamanda, halka güven sağlayacak bir resmî bildiri, daha da iyisi, "sorumlu bir hükümet" kurulduğunu ve bu işlerin Duma Başkanına bırakıldığını bildiren bir beyanname yayımlanması isteniyordu. Alekseyev bu beyannamenin bir an önce yayımlanması üzerinde direniyor ve bu konuda uygun gördüğü noktaları sıralıyordu. Çar telgrafı okuduktan ve Ruski'nin görüşlerini dinledikten sonra, hemen ertesi gün, bir bildiri yayımlamaya karar verdi. Bu karardan hemen sonra da General İvanov'a aşağıdaki telgrafı çekti "Sağ salim vardığınızı umuyorum. Lütfen ben gelinceye kadar hiç bir harekete geçmeyiniz ve bana durumu bildiriniz. 2 Mart, saat 00.20."

Bundan sonra Çar, isyanı silâh zoruyla bastırmak için Petrograd'a gitmekte olan bütün birliklerin geriye, cepheye dönmelerini emretti.

General Ruski'nin sonradan bize anlattığına göre, Çar ertesi sabah saat 2'de kanunlar karşısında sorumlu olacak bir hükümet tâyin ettiğini bildiren bir bildiri imzalamış. Ama, bu bildiri hiç bir zaman yayımlanmadı.

Kendiliğinden çıkan isyan Petersburg'tan bütün cepheye yayıldı. 2 Mart günü saat 10'da, General Alekseyev bütün cephe komutanlarıyla, Baltık ve Karadeniz filolarıyla konuştu ve durumun kötülüğü karşısında Veliaht Aleksi lehine tahttan ayrılmasını ve Grandük Mikael'i nâip tâyin ederek monarşiyi sürdürmesini Çara teklif edeceğini bildirdi. Başta Grandük Nikola Nikolayeviç olmak üzere, bütün komutanlık şaşılacak bir çabuklukla bu görüşe katıldıklarını bildirdiler.

Saat 2'de Alekseyev bu mesajları Çara sundu. Çar, hemen tahttan vazgeçtiğini bildirdi. Ancak, yalnız kendisinin değil, oğlunun da feragat ettiğini söyledi ve kardeşi Mikael'i kendisine halef tâyin etti. Aynı zamanda, Prens Lvov'u Bakanlar Kurulu Başkanı ve Grandük Nikola Nikolayeviç'i de Rus Orduları Başkomutanı yaptı. Ama İkinci Nikola'nın bu kararını, en yakınlarından başka hiç kimse bilmiyordu.

Yeni Hükümetle Geçici Komite üyelerinin 3 Mart gecesi yaptıkları bir toplantıda, Çarın bu umulmayan kararını Guçkov'la Şulgin'den öğrendik. Bu haber ilân edilince bir an herkes sustu, sonra Rodziyanko, "Grandük Mikael'in tahta geçmesi imkânsızdır," dedi. Bu fikre, Geçici Komitede hiç itiraz eden olmadı. Toplantıda tam bir dayanışma vardı.

Önce Rodziyanko, sonra da başkaları, Grandük'ün neden Çar olmayacağını açıkladı. Devlet işleriyle hiç ilgilenmediğini, siyasî dalavereleriyle tanınmış bir kadınla evli bulunduğunu, tam durumu kurtarabileceği bir anda, karar verme yeteneğinden yoksun olduğunu gösterdiğini (*) anlattılar.

Bu garip iddiaları dinledikçe, asıl önemli noktanın ileri sürülen gerekçeler olmadığını anladım. Önemli nokta, İhtilâlin bu aşamasında kim olursa olsun *yeni* bir çarın tahta geçmesinin kesinlikle bahis konusu olmadığıydı. O zamana kadar sesini çıkarmayan Milyukov birdenbire ayağa kalktı ve konuşmaya başladı.

(*) 27 Şubat sabahı, Grandük ile Rodziyanko, Nekrasov, Dimitriyukov ve Prens Golitsin arasında Marinski Sarayında bir toplantı yapılmıştı. Duma Başkanlık Divanı üyeleriyle Bakanlar Kurulu Başkanı, Grandük'ün Petrograd Garnizonu süvarisinin başına geçmesi ve düzeni sağlaması üzerinde direndiler. Ancak Grandük, tek başına bir karar vermekten çekindi ve kardeşiyle bu konuyu konuşması ve kendisinden yeni bir Bakanlar Kurulu başkanının tâyinini istemesi gerektiğini söyledi.

Asıl mesele *kimin* Çar olacağı değil, bir Çara kesinlikle lüzum olduğu idi. Milyukov o bilinen inatçılığıyla bu görüşü savundu. Duma bir Cumhuriyet kurmak istemiyor, yalnızca tahtta yeni birini görmek istiyordu. Duma'nın, yeni Çarla işbirliği yaparak, büyük fırtınayı bastırabileceği kanısında olduğunu söyledi. Rusya, tarihin bu en önemli ânında hükümdarsız kalamazdı. Yeni karışıklıklara meydan vermeden yeni Çarın kabul edilmesi için gerekli tedbirlerin hemen alınmasında diretti.

Şingarev, kendi partisinin lideriyle olan yakın dostluğundan cesaret alarak Milyukov'u desteklemeye çalıştı, ama öne sürdüğü gerekçeler güçsüzdü ve kandırıcı olmadı.

Zaman geçiyordu; sabah olmak üzereydi ve hâlâ bir sonuca varılamamıştı. Şimdilik ilk yapılacak iş, toplantı son bir karara varıncaya kadar, Çarın kardeşi lehine tahttan ayrıldığını ilân etmemekti.

Genel istek üzerine toplantıya bir süre ara verildi. Rodziyanko hemen otomobille Savaş Bakanlığına gitti. Oradaki direkt telefon hattından yararlanarak General Alekseyev'i buldu. Generalden bildirinin hemen durdurulmasını istedi. Bu istek yerine getirildi, ama cephenin bazı kesimlerinde Çarın fermanı duyulmuş ve yeni Çara bağlılık yeminleri edilmeye başlanmıştı. Bu hikâyeyi anlatmamın nedeni, askerlerin, generallerin entrika çevirmelerinden kuşkulanmaları yüzünden bir kaç birlik arasında anlaşmazlık çıkmış olmasıdır.

Rodziyanko telefon konuşmasını bitirip döndüğü sırada, biz de, Grandük'le konuşmayı ve kendisine, gece olup bitenleri haber vermeyi kararlaştırmıştık. Grandük Gaçina'dan döndüğündenberi Milionni Caddesi 12 No.'da Prenses Putyatin'in evinde kalıyordu. Sabahın 6'sıydı, hiç kimse Grandük'ü bu kadar erken rahatsız etmek istemiyordu. Ama görgü kurallarına uyacak zamanda değildik, onun için ben kendim hemen Prensesin evine telefonu açtım. Herkes zaten ayakta olmalıydı; Grandük'ün en yakın arkadaşı ve özel sekreteri Johnson adlı bir İngiliz hemen cevap verdi. Durumu kendisine anlattım ve Grandük'ün bizi o gün saat 11'le 12 arasında kabul edip edemeyeceğini sordum. Bir kaç dakika sonra olumlu cevap verildi.

Grandük'le yapacağımız konuşma sırasında tutulacak yol görüşülürken söz alanların çoğu, Rodziyanko ile Prens Lvov'un sözcülerimiz olmasını ve bizim de gözlemci olarak yanlarında bulunmamızı ileri sürdüler.

Ancak, düşündüğüm gibi, Milyukov bu görüşe yanaşmadı; gerek bir devlet adamı olarak, gerekse kişiliği bakımından Rus tarihinin bu önemli saatinde Grandük'e kendi görüşünü açıklamak hakkının bulunduğunu söyledi. Kısa bir tartışmadan sonra, benim ileri sürdüğüm bir teklif üzerine, Grandük'e görüşünü açıklamak için Milyukov'a istediği kadar zaman bırakılmasına karar verildi.

4 Mart günü saat tam 11'de, Grandük Mikael'le toplantı halindeydik. Rodziyanko ile Lvov çoğunluğun düşüncesini kısaca açıklayarak toplantıyı açtılar. Sonra Milyukov söz aldı, uzun uzun konuştu. Bütün kişisel kandırma gücünü kullandı, Grandük'ün tahtı kabul etmesi gerektiğini ispat etmeye çalıştı. Milyukov, Grandük'ün açıkça şaşırması karşısında, kendisiyle aynı görüşte olan Guçkov'la Şulgin'in Pskov'dan dönerek kendisini destekleyecekleri umuduyla ara sıra sözünü kesip bekliyordu. Gerçekten de beklediği oldu, söylevinin sonuna doğru her ikisi de çıka geldiler. Kendisine fikri sorulan Guçkov yalnızca, "Milyukov'u bütünüyle destekliyorum," dedi. Guçkov çok az konuşan bir adamdı. Şulgin ise hiç sesini çıkarmadı (*).

Uzun bir sessizlik oldu. Sonra Grandük, toplantıda bulunanlardan iki kişiyle özel olarak konuşmak istediğini söyledi. Duma Başkanı şaşırmış gibiydi, bana bakarak, bunun imkânsız olduğunu, çünkü toplantının bir gurup adına yapılmasının kararlaştırılmış bulunduğunu ileri sürdü. Bense Çarın kardeşi mademki bu kadar önemli bir karar verecekti, isteğini reddetmek olmaz diye düşündüm, bunu da açıkça söyledim. Grandük'ün kararını işte böyle "etkilemiş" oldum.

Yeniden bir sessizlik oldu. Grandük konuşmak istediği kimselerin adını söylediği zaman, nasıl bir karar vereceği zaten anlaşılacaktı. Rodziyanko ile Lvov'u kendisiyle birlikte yandaki odaya çağırdı.

Döndükleri zaman Grandük Mikael, Geçici Hükümetin toplamayı taahhüt ettiği Kurucu Meclis isterse, tahtı kabul edeceğini bildirdi

(*) Çekingenliklerinin nedeni sonradan anlaşıldı. Pskov'dan dönerken, Varşova İstasyonunda binlerce demiryolcu kendilerine büyük bir tören yapmış, ama Guçkov Çarın tahtı Grandük Mikael'e bıraktığına ait maddeyi okur okumaz kalabalık kızmış. O kadar ki, iki delege tatsız olaylarla karşılaşmamak için yan kapıdan kaçmak zorunda kalmışlar.

Sorun da böylelikle çözülmüş oldu: Çarlık ve hanedan artık geçmişe karışmıştı. O andan sonra Rusya bir cumhuriyet oldu, iktidar da - yüksek, yürütücü ve yasa yapıcı iktidar da - Kurucu Meclisin toplanmasına kadar Geçici Hükümetin eline geçti.

DEVRİMİN İLK AYLARI

Tarihin önemli günlerinde
Ne mutlu bu dünyayı görene :
Tanrıların sofrasına katılan
Çağırılmış gibi bir şölene.

Tanrıların yüce oyunlarını gören,
Onların özel kurullarına giren,
Yaşadıkça bir Tanrı olur sanki,
Çanaklarından ölümsüzlüğü içen.

Tiyutçev

Bu şiiri gençliğimde çok okuduğum halde, Rusya'da Monarşinin düşüşüne kadar anlamını iyice kavrayamamıştım.

Dünya tarihinin dönüm noktasında yaşamış olan bir insan gerçekten mutludur, çünkü insanlık tarihinin bütün derinliklerine inmek, eski dünyanın yıkılışını ve yenisinin yaradılışını görmek fırsatı eline geçmiştir. Olayların ana akışına ekonomik "kanunlar"dan çok, eski dünyanın çöküntüleri içinde kendilerine yeni bir hayat yolu yaratmaya çalışanlar arasındaki çatışmaların, insan iradeleri arasındaki çarpışmaların yön verdiğini görecektir.

1917 Şubatında Monarşinin çökmesinden, aynı yılın Ekim ayında özgür Rusya'nın yıkılışına kadar kendimi olayların içinde buldum. Gerçekten de, insanî heyecanların ve birbirleriyle çatışan ihtirasların yarattığı bir girdabın tam ortasında bulunuyor, onlara hedef oluyordum. Bütün bu heyecanlar ve ihtiraslar, eski İmparatorluk Rusya'sının hayatına eskiden yön vermiş olan siyasal ve sosyal ilkelerden büsbütün ayrı, yeni bir devlet kurmak amacıyla ve korkunç bir öfkeyle çevremde çarpışıp duruyorlardı.

Monarşinin çöküşü, Rusya'nın Almanya ile yaptığı savaşın önemli bir zamanında, birdenbire ve umulmadık bir za-

manda oldu, bütün devlet mekanizması beklenmedik bir şekilde birdenbire çöküverdi.

Geçici Hükümet kurulduğu günden başlayarak, büyük şehirlerden ve uzak köylerden, aynı zamanda cepheden, kutlama ve destekleme mesajları yağmaya başladı. Ama bu telgraflarla birlikte bütün ülkeden, mahallî hükümet makamlarının felce uğramış olduğunu, yönetimin ve polis gücünün bütünüyle çöktüğünü bildiren kötü haberler de geliyordu. Sanki Rusya ayaklanma, yağmacılık ve zorbalık olayları içinde parçalanıp gidiverecekti. Eğer bu duruma düşülecek olursa, ülke, Alman ve Avusturya orduları karşısında çarçabuk bir yenilgiye uğrayabilirdi.

Ama böyle bir yenilgiye uğramadı, çünkü sınıf, din ya da ırk ayırımı olmaksızın, bütün halk, Monarşinin devrilmesini, modern çağdaki Rus tarihinin ana teması olan uzun ve zor bir kurtuluş savaşının sonucu olarak görmüştü.

Bu bakımdan, bütün bölünmüş sınıfsal ve kişisel çıkarlar bir an için bir yana bırakılmış, bütün ayrılıklar unutulmuştu. Prens Yevgeni Trubetskoy'un o sıralarda yazdığı gibi, Şubat İhtilâli, toplumdaki bütün sınıfların katılmaları bakımından, tarihte görülmemiş bir ihtilâldir. Benim düşündüğüm Rusya işte o zaman ortaya çıkmıştı. Bu, bütün halkın nefret ettiği Monarşinin ve Rasputin'in bozduğu, kirlettiği Rusya'nın yerine geçen ideal bir Rusya'ydı.

Halkın sevmediği memurların hemen hepsi yerlerinden atılmış, birçokları öldürülmüş ya da yaralanmıştı. Fabrikalarda işçiler işleri durdurtmuşlar, sevilmeyen müdürleri ve mühendisleri arabalara koyarak iş yerlerinden uzaklaştırmışlardı. Birçok yerde köylüler, 1905 - 1906 yıllarını hatırlayarak, toprak sorununu kendi başlarına çözmeye kalkmışlar, toprakları derebeylerinin ellerinden almaya başlamışlardı. Şehirlerde ise, kendi kendilerini "Özgürlük koruyucuları" ilân eden bazı kimseler "karşı - devrimciler"i tutuklamaya ya da yalnızca yağmacılığa başlamışlardı.

Cephedeki askerler üç yıl süren savaştan sonra iyice yorgun düşmüşlerdi. Artık subaylarına boyun eğecek, ya da düşmana karşı savaşacak durumda değillerdi.

Geçici Hükümetin karşısında dört ana sorun vardı. Bunlar öncelik sırasına göre şunlardı :

(1) Ülkenin savunmasına devam etmek; (2) bütün ülkede yönetim mekanizmasının işlemesini yeniden sağlamak; (3) birçok siyasî ve sosyal reformları gerçekleştirmek; (4) Rusya'yı aşırı derecede merkezîleştirilmiş bir devlet durumundan çıkarıp, federal bir devlet yapmak.

Rusya, 1917 ilkbaharında, gerek iç gerekse dış bakımdan sarsıntıda olduğu için, bu programın bir an önce uygulanması ülkenin çıkarı için gerekliydi. Ama bu program, yeni Hükümetin devraldığı Rusya'dan siyasî ve sosyal bakımdan büsbütün ayrı bir Rusya ortamı içinde yürütülecekti. Milyukov'un, İhtilâlin ilk günü söylediği gibi, bu Hükümet İlerici Gurubun programını gerçekleştirecekti. Ama İlerici Gurup artık ortada yoktu. Monarşinin yıkılmasından sonra ülke tanınmayacak hale gelmişti. O zamana kadar ülkenin yönetimine hiç katıştırılmamış olan halkın büyük çoğunluğu, birdenbire siyasî hayatın ön sırasına geçmişti. Öte yandan, ülkenin ekonomik ve politik hayatında o zamana kadar olumlu ve aktif bir rol oynamış olan orta sınıflar geri çekilmiş, eski rejimle elele vermiş olan toprak aristokrasisi ise olduğu gibi ortadan silinmişti. Bu durumda, Rusya ancak, karşılarında eski Rusya'nın değil, yeni bir Rusya'nın bulunduğunu bilenler tarafından yönetilebilirdi. Yeni Rusya'nın amacı, halkının eskidenberi gerçekleştirmeye çalıştığı kanuna ve sosyal adalet ilkelerine dayanan demokratik bir hükümetti. Yeni Hükümetin bütün üyeleri, bir kişi hariç, bu ana görüşe katılıyorlardı. Oysa bu üyeler, sol sosyalist doktrincilerin değişmez kanılarına göre, "burjuvazi" adına halkı yönetecek olan "orta sınıf" temsilcileriydiler. Öteyandan, solcuların görüşlerine göre, 27 Şubat 1917 İhtilâli yalnızca "Girondist" aşamasının başlangıcıydı. Bu saçma bir düşünceydi, ama sonunda - ister istemez - kötü sonuçlar yarattı.

Geçici Hükümetin ilk haftalarına dair anılarım, siyasî hayatımın en tatlı anıları arasındadır. Hükümette on iki kişiydik. Bunlardan onu liberal ve ılımlı tutucu partilerdendi. İçlerinde sosyalist olarak bir ben vardım. Bu yüzden sol basın bir süre sonra, "demokrasi rehinesi" diye benimle alay etmeye başladı. Başkanımız olan Prens Lvov, Rurik hanedanından geliyordu. Yani, 700 yıl Rusya'yı yönetmiş olan eski bir ailedendi. Böyle olduğu halde, bütün ömrü boyunca köylülerin durumlarını düzeltmeye çalışmış ve hızla yozlaşan Monarşiye karşı uzun bir süredenberi aktif olarak savaşa katılmıştı. *Zemstvo*'da köylülerin ülkenin siyasî hayatında temsil edilme hakkı için bütün

gücüyle savaşmıştı. Yüzyılın başlangıcındanberi, Anayasa savaşının ön safında yer alan ve 17 Ekim 1905 Beyannamesini yaratan *zemstvo* hareketinin kurucularından biriydi. Kendisi yaradılış bakımından çekingen, sessiz bir adamdı; çok az konuşur, daha çok dinlerdi. Büyük bir örgütcülük yeteneği vardı ve moral otoritesi bütün Rusya çapındaki *zemstvo* birliğinin kurulmasında büyük rol oynamıştı. Lvov hiç bir zaman bir parti adamı olmamış, birinci Duma'da Halk Özgürlük Partisiyle kısa bir süre işbirliği yaptıktan sonra bir daha hiç bir siyasî partiye, siyasî ya da gizli bir örgüte katılmamıştı. Çok dindardı; İslavcı ve Tolstoy'cu bir yanı vardı. Daima ikna yolunu tercih eder, kabine toplantılarında her zaman bizi genel bir uzlaşmaya götürmeye çalışırdı. Kendisi sık sık iradesizlikle suçlandırılırdı. 1916 Aralık ayında, kendisine ilk olarak rasladığım zaman, bunun ne kadar yanlış olduğunu anladım. Guçkov'un dediği gibi, Lvov demokrasinin zaferine, Rus halkının devlet işlerinde yapıcı bir rol oynayacağına "körü körüne" inanıyordu; ve her zaman, gerek herkesin önünde, gerekse özel konuşmalarında şu sözü söylerdi "Yüreğinizi bozmayın, Rus özgürlüğüne inanın!"

Kabinenin ilk toplantısında, yapılacak işler üzerinde aramızda bu kadar çabuk ve tam bir anlaşmaya nasıl varabildiğimizi bugün bile anlamakta güçlük çekiyorum. Hepimizde herhangi bir partiye bağlılığı aşan bir görev duygusu vardı. Gerçi bu duygu çok uzun sürmedi ve Geçici Hükümetin sonraki zamanlarında böyle bir inanç, dayanışma ve karşılıklı güven kalmadı; ama şurası kesindir ki, İhtilâlin ilk ayında, yanlış ya da doğru hepimizin bir tek düşüncesi vardı Ulusun yüksek çıkarlarına hizmet etmek.

Geçici Hükümetin ilk günlerindenberi dostum olan bir kaç kişi, o günlerden bu yana bütün bunların kendi düşüncelerim olduğunu ve hiç birimizin, hiç bir zaman benim düşündüğüm gibi birlik halinde bulunmadığımızı bana çok kere söylediler. Böyle de olsa, Rusya'daki devrimci değişimin ilk haftaları benim anılarımda, gözlerinin önünde bir mucize olduğunu gören bir insanın yaşantısına benzer izler bırakmıştır. Ve sanırım ki, aramızda en soğukkanlı düşünenler bile buna benzer duygulara kendilerini kaptırmışlardır.

Şaşılacak kadar kısa bir zamanda, yalnız demokratik bir hükümetin değil, aynı zamanda, yeni bir sosyal sistemin de te-

mellerini attık. Bu yeni sistem, halkın emekçi yığınlarına ulus işlerinde başlıca rolü oynamak hakkını tanıyor, ulusu ilk olarak, siyasî, sosyal ve etnik sınırlamalardan kurtarıyordu.

Başka türlü de olamazdı zaten, çünkü bu yeni durum halk çoğunluğu iradesinin doğrudan doğruya ifadesinden başka bir şey değildi.

Hoover Enstitüsünün kitaplığında Geçici Hükümet toplantıları tutanaklarının bir orjinali vardır. Bir kaç yıl önce bu tutanakları gözden geçirirken, Şubat İhtilâlinden sonraki iki ay içinde ne kadar çok reform kanunu çıkarmış olduğumuza ben bile şaştım. Bu kadar kısa bir süre içinde bunları nasıl yapabilmiştik?

Hükümet bu kanunları hazırlatmaktan başka, savaşı yürütmek ve hergün ortaya çıkan sayısız yönetim sorunlarını çözmek zorundaydı. Dahası var: Ziyaretçiler ve heyetler, yeni mahallî yönetim kurulları ve millî azınlıklar temsilcileri her gün Marinski Sarayının salonlarını ve bakan odalarını doldurup duruyordu. Ayrıca, gece gündüz durmadan kabine toplantıları yapılıyor, çeşit çeşit konferanslara gidiliyor, halk önünde konuşuluyordu. İhtilâlin ilk aylarında yeni Hükümette yer alan bir bakan için, bu gibi halk toplantılarına gitmemeye imkân yoktu, çünkü olayların hızından şaşkına dönmüş ve korkmuş olan halk, güvendiği yeni Hükümet üyelerinden olayların gerçek hikâyesini tekrar tekrar dinlemek istiyordu. Bu çılgınca çalışma fırtınası arasında, yine de bir sürü yeni kanun çıkarabilmiştik, çünkü kamu hayatında geçirdiğimiz tecrübeler, bütün halk katlarındaki ihtiyaçları ve istekleri tanımamıza yardım etmişti. Prens Lvov'la Teresçenko ve Manuilov hariç, hepimiz bu tecrübeyi Duma üyesi olarak geçirmiş, bu üyelikten yararlanarak bütün Rusya'yı genişlemesine ve derinlemesine gezip görmüştük. Prens Lvov'un da *zemstvo*'daki uzun hizmet yılları dolayısıyla, mahallî yönetimlerin sorunları üzerinde geniş bilgisi vardı. Moskova Üniversitesinin eski rektörü ve liberallerin başlıca gazetesi *Ruskiye Vedomosti*'nin yazı ailesinin bir üyesi olan Manuilov, eğitim sorunlarında bir uzmandı. Hükümetin en genç üyesi Teresçenko ise, Rusya'nın Güneyindeki savaş endüstrisinde önemli bir kişiydi ve savaş sırasında, Gruçkov'un başkanlık ettiği Savaş Endüstrisi Komitesinin, Konovalov'la birlikte, başkan yardımcısıydı. Bundan başka, askerî çevrelerde ve Petrograd sosyetesinde çok iyi bir yeri vardı.

Yaptığımız kanunların bu kadar çok olmasının ve çabuk

çıkmasının başka ve çok önemli bir nedeni de, yeni Hükümet üyelerinin geniş tecrübelerine ek olarak eski bakanlıklarda ve öteki hükümet dairelerinde bulunan yüksek memurların hemen hemen hepsinin yeni Hükümet zamanında yerlerinde kalmış, bir kaçı hariç, hepsinin büyük bir istekle yeni Hükümete hizmet etmiş olmalarıdır (*). Birçokları yeni kanunlar ve reform teklifleri hazırlamak için sabahlara kadar çalıştılar. Bunların bilgileri ve yetişmeleri bizim için büyük bir değer taşıyordu. Sonradan, Mayıs ayında, sosyalist partilerden gelen bazı yeni bakanların bu tecrübeli hükümet memurlarının yerine hükümet işlerine bütünüyle yabancı parti arkadaşlarını getirmeleri büyük bir talihsizlik olmuştur.

Savaşın yarattığı bütün zorluklara ve eski yönetimin çökmüş olmasına rağmen, Geçici Hükümet bütün çıkardığı kanunları ülkenin onayıyla yürüttü ve böylelikle Rusya'nın ileri bir devlet olması için gereken sağlam temeli attı. Ekim ayında iktidarı ele geçirmeye hazırlanan Lenin bile, durumu şu sözlerle övmekten kendini alamadı "Şubat İhtilâli Rusya'yı bir kaç ay içinde siyasî bakımdan ileri ülkeler düzeyine yükseltmeyi başarmıştır."

Lenin aynı zamanda, Geçici Hükümeti kapitalizmin bütün günahlarıyla suçlamış ve yukarıdaki sözün söylendiği çevrede Geçici Hükümetin yaptığı ana *sosyal* reformlara - toprak ve iş kanunlarına - hiç değinmemiştir. Şubat İhtilâlini izleyen kısa dönemde, Geçici Hükümetin Rus halkına yalnız siyasî bir özgürlük değil, aynı zamanda, insanlık şerefini ve maddî refahı sağlayan bir sosyal sistem de getirdiği gerçeği, Rusya'daki genç kuşaklardan bugüne kadar saklanmıştır.

Geçici Hükümetin çıkardığı bütün kanunları öğrenmek isteyen okuyucular bu konuda yayımladığım belgelere başvurabilirler (**). Ben burada, yalnızca ana noktalarını özetleyeceğim. En önemlileri siyasî ve medenî haklara ait olan kanunlardı. Mahkemelerin ve yargıçların bağımsız oldukları ilân edilmişti. Bütün "özel" mahkemeler kaldırılmıştı. Bütün "siyasî" dâvalar, ya da devletin emniyetini ilgilendiren dâvalar, âdi ce-

(*) Yeni Hükümetin yalnız, İç İşleri Bakanlığını bütünüyle temizlemesi gerekmişti. Bu yüzden, hemen hemen yüksek memurların hepsi değiştirilmişti.

(**) The Russian Provisional Government, 1917. Robert Paul Browder ile Alexander F. Kerenski'nin seçtiği belgeler, (Stanford, Calif, Stanford Univ. Press, 1961).

za dâvaları gibi, jürili mahkemelere bırakılmış, her çeşit din, ırk ve sınıf sınırlamaları kaldırılmıştı.

Tam bir vicdan hürriyeti bulunduğu kabul edilmişti. Ortodoks Kilisesinin bağımsızlığı yeniden kurulmuştu. Kilise muhtariyetini doğrulayacak bir meclis *(sobor)* hazırlamak üzere, Martta özel bir kilise konseyinin toplanmasına karar verildi. *Sobor* 15 Ağustosta açıldı. Bütün öteki kiliseler, mezhepler ve dinler için de inanç değiştirme özgürlüğü tanınmıştı.

Kadınlara da, erkeklere verilen siyasî ve medenî hakların hepsi verildi.

Bütün partilerin, bütün kamu örgütleri ve etnik guruplar temsilcilerinin katıldığı bir seçim kanunu yapıldı. Herkes için seçme ve seçilme hakkı tanıyan ve nisbî temsil temeline dayanan bu seçim usulüyle Kurucu Meclis seçimleri yapılacaktı. Ama bence nisbî temsil usulü yanlıştı. Şehir ve kasaba belediyeleri de aynı seçim ilkelerine göre kurulmuşlardı.

Kooperatif üzerine çıkarılan bir kanunla, kooperatif hareketi ülkenin ekonomik sisteminin önemli bir bölümü olarak kabul edildi. Bu arada şunu belirtmeliyim ki, gerek bu kooperatif kanunları, gerekse sendikalar ve mahallî yönetimler üzerine çıkarılan kanunlar, bu örgütlerin kendi temsilcileri tarafından hazırlanmıştı. Genel olarak, Geçici Hükümet halkın olabildiği kadar büyük bir çoğunluğunu yeni düzenin kurulması işine çekmeye uğraşıyor, halkta ülkenin kaderi üzerinde bir sorumluluk duygusu yaratmaya çalışıyordu.

Ekonomik ve sosyal reform konusunda en önemli sorun, toprak sorunuydu. Geçici Hükümetin ileri sürdüğü teklif devrimci bir teklifti, çünkü toprağın toprak üzerinde çalışanlara toptan geçmesini öngörüyordu. Monarşinin yıkılışından hemen üç hafta sonra, yeni Hükümet Toprak Reformu Kanununu çıkarttı. Bu kanunu liberal Kadet Partisinden yeni Tarım Bakanı A. Şingarev hazırlamıştı. Geçici Hükümet uygulamadaki ayrıntıların, konuyla yakından ilgili olanlar tarafından belirtilmesini istiyordu. Bu amaçla Merkez Toprak Komitesi kuruldu ve bütün ülkede bu komitenin mahallî kolları örgütlendi. Yeni seçim kanununa göre mahallî üyeler seçildi. Bir yandan üyeler toprak reformunun ayrıntılarını hazırlarken, bir yandan da komiteler, mahallî toprak sorunlarını ele alıyorlardı.

20 Mayısta, Merkez Toprak Komitesi reformun genel ilkesini belirten bir genelge yayımlandı "Ekonomimizin yeni

ihtiyaçları, köylüler ve ülkemiz demokrat partileri tarafından sık sık ileri sürülen istekler gözönüne alınarak, önümüzdeki toprak reformunun ana ilkesi, bütün tarımsal toprakların tarımda çalışan emekçi halka geçmesi olmalıdır."

Köylülerden yana alınan bu açık karar büyük toprak sahiplerini kızdırdı. Bu toprak devrimini önlemek için verdikleri karar, Ağustosta, Geçici Hükümeti devirmek için giriştikleri teşebbüsün ana nedenlerinden biridir. Bolşevikler ise, bu geçici dönemde, barışçı bir reformu önlemek üzere, köylüler arasında olabildiği kadar anarşi ve karışıklık yaratmaya çalışıyorlardı. 1917 yaz ve sonbahar aylarında, Lenin'den aldıkları emirlere göre hareket eden Bolşevikler, köylerdeki en geri ve cahil katı, kanunu ellerine almaya, derebeylerinin evlerini yağma etmeye ve ürünü yakmaya kışkırttılar. Geçici Hükümet, Avrupa tarihinde o zamana kadar görülmemiş çaptaki bu toprak reformunu bozmamak için, bütün demokrat ve sosyalist partilerin desteğiyle, bazan da silâh zoruyla, çeşitli tedbirler aldı. Demokrat ve sosyalist partilerin, gerek Rusya'da gerekse dış ülkelerde bulunan bazı etkili üyeleri, sonradan Geçici Hükümetin toprak reformu yapmakta "çok geç" davrandığını yazmışlardır, ama böyle bir reformun, korkunç bir savaşın en ateşli bir zamanında, hem Orduya hem de ülkeye gerekli buğdayı verecek hasadın hazırlandığı bir sırada, koskoca Rusya çapında daha ne kadar hızla uygulanabileceğini açıklamamışlardır.

Sonbaharda toprak komitelerinin hazırlıkları bitecek ve Hükümet Kurucu meclisin önüne tam bir tasarıyla çıkacaktı. 1918 ilkbaharında toprak düzenli bir şekilde köylülere verilecek ve köylüler sonradan oldukları gibi, bir tek derebeyin, yâni devletin emri altına girmiyeceklerdi.

Geçici Hükümetin çıkartmış olduğu iş kanunları işçilere o zamana kadar görülmemiş haklar ve bağımsızlık tanımıştı. İşçiler bu hakları sonradan Bolşeviklerin "işçi ve köylü" rejimi zamanında kaybettiler. Olağanüstü savaş durumuna rağmen Guçkov, Hükümete ait bütün silâh fabrikalarında sekiz saatlik iş günü tanıdı. Böyle bir şey dünyanın hiç bir yerinde görülmemiştir. Bu tedbirin sonucu olarak, sekiz saatlik iş günü özel sektördeki bütün fabrikalarca da tanındı. Sanayi ve Tiret Bakanı A. Konovalov'un önayak olmasıyla, özel sanayiciler sekiz saatlik iş günü üzerinde Petrograd Sovyeti ile bir anlaşmaya vardılar. Hakem mahkemeleri kuruldu; fabrika komi-

teleriyle (*) sendikalara büyük bir bağımsızlık tanındı. Genel olarak, Geçici Hükümet örgütlü işçilerin sanayî yöneticileriyle aynı güçte olması için elinden gelen her şeyi yaptı.

Son olarak, Geçici Hükümetin millî azınlıklar gibi zor bir sorun karşısındaki tutumu üzerine de bir kaç söz söylemek isterim. Geçici Hükümet özgür, demokrat bir Rusya'nın merkezileştirilmiş bir devlet olarak kalamayacağı kanısındaydı. Bu bakımdan, eski rejimin Rus olmayan halklara karşı uyguladığı baskı politikasını alt üst etmek üzere, hemen bir takım pratik tedbirler aldı. Monarşinin yıkıldığı ilk günlerde Polonya'nın bağımsızlığını ilân etti ve Finlandiya için tam bir muhtariyet tanıdı. Yaz aylarında Ukrayna'ya da muhtariyet verildi. Önceden, Mart ayında, İmparatorluk içindeki çeşitli ulusların temsilcileri Kafkasya'da, Türkistan'da ve Baltık bölgelerinde yeni kurulacak yönetimlere katılmaya çağırılmışlardı. Temmuz başlarında, Rusya'nın federatif bir ülke olarak yeniden örgütlenmesi için gereken kanunları hazırlamak üzere bir komisyon kuruldu.

Geçici Hükümetin iç politikası üzerinde verdiğimiz bu küçük özet gösteriyor ki, Rusya'da siyasî demokrasinin kurulması, aynı zamanda sosyal demokrasinin de zaferi olmaya doğru gitmekteydi. Lenin 1917'de Rusya'ya döndüğü sırada şunu söylemişti "Şimdi Rusya, savaşan ülkeler arasında Avrupa'nın en özgür ülkesidir ve halk yığınları baskı altında değildir."

İktidar Sorunu

Yukarıda ana çizgilerini belirttiğim bütün reform çalışmaları hiç bir sonuç vermemişse, bunun en büyük nedeni, Geçici Hükümetin bu reformları gerçekleştirecek ve destekleye-

(*) 5 Eylül 1915'de, Avrupalı Sosyalistler, İsviçre'de Zimmerwald şehrinde uluslararası bir toplantı yaptılar. Bu toplantının görevi, 1914 Savaşının başlangıcında, İkinci Enternasyonalin dağılmasından sonra parçalanan siyasî grupları ve partileri birleştirmekti. Konferans almış olduğu kararla yarı yolda kaldığını gösterdi. Zimmerwaldistlerin durumu şu tek cümleyle anlatılabilir : "Biz ne yenilgi ne de savunma istiyoruz; kapitalist devletlerin açmış olduğu emperyalist savaşta tarafsız kalıyoruz." Amaçları işçi sınıfını, kazanan ve kaybe-

cek sürekli bir demokratik rejimi nasıl kuracağı sorununu çözememiş olmasıdır.

Bu arada, Geçici Hükümetin 4 Mart günü öğleden sonra yapmış olduğu üçüncü toplantıyı çok iyi hatırlıyorum. Tauride Sarayının dışında Duma binasını dolduran devrimci gürültülerden uzak olarak ilk defa toplanıyorduk. Toplantı İç İşleri Bakanlığındaydı. Prens Lvov o sırada bu binada oturuyordu (*).

Toplandığımız büyük salondaki derin sessizliği hâlâ hatırlarım. Duvarlarda, eski bakanların ve eski rejim memurlarının portreleri asılıydı. Kendimizi Duma'daki ihtilâlci kalabalıktan uzak, eski yöneticilerin portreleriyle çevrili bir ortamda bulunca, hepimiz son bir kaç gün içinde Rusya'da olup bitenlerin önemini ve üzerlerimize ne kadar büyük sorumluluklar yüklenmiş olduğumuzu anladık.

Prens Lvov daha gelmemişti, ama aramızda her zamanki konuşmalar da olmuyordu; çünkü hiç birimiz o ruh durumunda değildik. Sonunda Lvov elinde bir sürü telgrafla iç odalardan birinden çıktı. Her zaman yaptığı gibi, hepimizi teker teker selâmlayacağı yerde dosdoğru koltuğuna gitti, telgrafları önüne koydu ve şunları söyledi : "Bakın baylar neler oluyor. Dündenberi Avrupa Rusyasının her yanından bu çeşit telgraflar yağıyor. Bunlar her zaman okumaya alıştığınız kutlama telgrafları değil. Bunlar, bütün vilâyet merkezlerinden ve birçok küçük kasabadan gelen resmî raporlar. Hepsi de hemen hemen aynı şeyleri bildiriyor: Monarşinin yıkıldığı haberi gelir gelmez mahallî yöneticiler kaçmış, validen tutun da en alt kademedeki polise kadar, ortada görünmez olmuşlar. Zamanında kaçamayan yüksek memurlar, özellikle polisler kendilerini devrimci ilân eden her çeşit kurumlar ve kamu komiteleri tarafından tutuklanmışlar."

Salonda bir ölü sessizliği vardı. Ne yapacağımızı şaşırmıştık. Savaşın ortasındaydık ve ülkenin geniş bölgeleri, kim olduğu bellisiz bir takım insanların eline geçmişti !

den olmaksızın, savaşa hemen son verecek şekilde örgütlemekti. Şubat İhtilâlinden sonra Rus Zimmerwaldistlerin çoğunluğu, Rusya'nın savunulması gerektiğini anladılar, ama birçokları "burjuva demokrasisi" ile işbirliği yapmaya hazır değildiler. Parti liderlerinden Tseretelli ile V. M. Çernov İhtilâle kadar Zimmerwald programının en ateşli taraftarlarıydılar.

(*) Lvov, hem Başkandı, hem de İç İşleri Bakanlığını üzerine almıştı.

Şu sözleri kimin söyliyerek sessizliği bozduğunu hatırlamıyorum : "Ama aynı şey burada Petrograd'da da oluyor ve biz buna rağmen, bir çeşit otorite kurmuş bulunuyoruz." Bu sözler yolu açtı ve herkes heyecanlı heyecanlı konuşmaya başladı. Söylenenlerin hepsini şimdi unuttum, ancak Prens Lvov'un konuşmalar sonunda yaptığı özeti çok iyi hatırlıyorum "Artık eski yönetimi unutmalıyız. Bu yönetime dönüş psikolojik olarak imkânsızdır. Ama Rusya yönetimsiz olamaz. Yönetim kalmadı, ama halk duruyor. Halk geçmişte de bu çeşit karışıklıkların içinden çıkmıştır. Sözgelişi, Moskova'ya bakınız... Moskova'da Belediye Duma'sının ve kooperatiflerin yardımıyla durumun demokrat partiler tarafından çok iyi örgütlenmiş olduğunu öğreniyoruz... Merkezî bir hükümet olarak, emirleri uygulayacak bu gibi mahallî makamların bulunmadığı yerlere emir göndermemizin hiç bir yararı yoktur... Baylar, sabırlı olalım! Rus halkının sağduyusuna, yöneticiliğine ve bağlılığına güvenelim!" Bu sözleri dinlediğim zaman, Lvov'daki büyük gücün basit halka karşı beslediği güvenden ileri geldiğini anladım. Bu, Kutuzov'un güvenine benziyordu. Ve bizde de, gerçekten, halka güven, sabır ve artık geriye dönülemeyeceği gibi pek kahramanca olmayan duygudan başka bir şey yoktu. Ne kadar iyi niyetli olursak olalım, iktidarı başka bir kimseye veremezdik. Zaten iktidarı vereceğimiz başka kimse de yoktu ortalıkta !

Bu toplantının sonunda, yeni bir yönetim mekanizmasının kuruluşuna ilk adım olmak üzere, vilâyetlerde bulunan güvenilir adamlarla ilişki kurmayı ve eski valilerin yerini alacak mahallî bir yönetim kurmak için bu adamlara tam yetki vermeyi kararlaştırdık. İki hafta sonra, Petrograd'dan "komiserler" gönderilince ve eski valilerin yetkileri *zemstvo* kurulları başkanlarına devredilince, işlerin yürümediği anlaşıldı. Mahallin en yetkili kamu komitelerinin seçeceği ya da tavsiye edeceği kimselerin, Geçici Hükümet komiserleri olarak tâyin edilmesine karar verildi. Bu konuda Moskova örnek alınmıştı. Bütün ilgili mahallî kurumların ve örgütlerin temsilcileri buraya gireceklerdi. Prens Lvov, sonradan, yeni Hükümetin mahallî temsilcilerini bu şekilde seçtiğinden ötürü eleştirildi, "yumuşaklık"la, yönetici güçten yoksunlukla suçlandırıldı. Ama, ne Hükümet içinde, ne de dışında, onu eleştirenlerden hiç biri, Rusya'da merkezî hükümetin emirlerini yerine getirecek herhangi bir makamın bulunmadığı bir sırada, mahallî yönetici

mekanizmanın başka ne yolla kurulabileceği üzerinde bir teklif ortaya atamadı. O sıralarda demagogların, bütün disiplin duygularını yitirmiş olan işçileri ve askerleri her çeşit aşırılıklara kışkırtmaları çok kolaydı ve özellikle İhtilâlin ilk haftalarında bozucu kuvvetler, yeni Hükümetten ve sosyal yapıdan daha çok gelişmişti.

Duma'daki tutucu üyelerin en akıllısı olan ve İlerici Guruba katılmış olan Şulgin'in düşündüğü gibi makinalı tüfeklere başvurmadan, bu bozucu güçlerle nasıl savaşılabilirdi? Eski Çarlık rejimini uzaktan yakından hatırlatan her şeye karşı yöneltilmiş olan, şimdi de her çeşit otoriteye karşı hiç ayırım gözetilmeksizin yürütülen bu kin dalgası nasıl önlenebilirdi? Yeni Hükümetin elinde iradesini uygulayacak fizik araçlar yoktu, halkı sürükleyecek tek araç sözdü. Milton'un da dediği gibi, söz hem yaratıcı hem de yıkıcı amaçlar için kullanılabilecek büyük bir kuvvetti. İhtilâlin ilk günlerinde, söz hem iyi hem de kötü amaçların gerçekleşmesinde olağanüstü bir rol oynamıştı.

Karışıklığın içinden bir düzen yaratmaya çalışan yeni Hükümet için, bu güçlü silâhı gözönünde bulundurmaktan ve bu gücü yapıcı amaçlar için kullanmaktan başka çare yoktu. Süslü kelimelerle beyannameler yazmak ve bunları basında yayımlamak yetmezdi. Yeni bir yönetim mekanizması kurmak da yetmezdi. Durmadan konuşarak, yıkıcı güçlere karşı koymak ve halkta kişisel bir sorumluluk duygusu yaratmak gerekiyordu.

İhtilâl sırasında geçen olaylar, beni iktidarın tam tepesine oturttuğu ve adım da halkın gözünde yeni özgür hayatın bir çeşit sembolü haline geldiği için, halk yığınları arasında bu sözlü savaşı yürütmek görevi bana düşüyordu. Ama benim de bu konuda birçok yardımcım vardı. Basit köy öğretmenlerinden Moskova'daki profesörlere kadar, her çeşit halk katından binlerce insan aynı sözlü savaşı sürdürüyorlardı.

İhtilâlden bir kaç gün sonra, Hükümet beni Kronştad donanma üssüne gönderdi. Öfkeli bahriyeliler Kronştad kalesi komutanı Amiral Wiren'i param parça etmişler, subaylarından kimisini öldürmüşler ve yüzlercesini de vahşice dövdükten sonra hapse atmışlardı. Ben, bahriyelilerin elinde haksız yere işkencelere uğramış olan bu subayları hapisten kurtaracaktım. Bunu onlara yaptırmak için elimde sözden başka bir araç yoktu.

İki yardımcıyla birlikte olay yerine vardım ve bütün uyarmalara aldırmadan, doğruca âsi bahriyelilerin toplandıkları Kronştad Meydanına gittim. Tatsız bir sessizlikle karşılandım. Ben konuşmaya başlar başlamaz, bu sessizlik birden öfkeli bir gürültüyle bozuldu. Bahriyelilerin liderleri beni konuşturmak istemiyorlardı, bu belliydi. Gürültü biraz azalınca, olaylar hakkında bilgi edinmek üzere Geçici Hükümet tarafından gönderildiğimi söyledim. Liderlerden biri hemen ayağa kalkarak Kronştad'daki bahriyelilere yapılan "mezalim"i anlatmaya başladı.

Amiral Wiren'in epey zamandanberi subaylarına ve erlerine karşı biraz sert davrandığını biliyordum; ancak kendisinin fizikî bir vahşete izin vermeyecek karakterde olduğuna ve herhangi bir zulüm yapmadığına da emindim. Verdiğim cevapta bunları söyledim ve sözlerimin etkisi de oldu. Yalnız sözle, öfkeli kalabalığı yatıştırmıştım. Fakat, tutuklu subayların hepsini kurtarmayı başaramadım. On ya da yirmi subayın Petrograd'a dönmesine izin verildi. (*).

Prens Lvov her zaman benden, karışıklık çıkan yerlere gitmemi, anarşik havayı sözlerimle yatıştırmamı, iyi ve yapıcı elemanlara manevî destek olmamı istiyordu. Gerek kendi tecrübelerime, gerekse aynı amaçlarla ülkede dolaşan başkalarının verdikleri raporlara dayanarak ve hiç bir mübalağaya kaçmadan söyleyebilirim ki, şehir ve köylerdeki halkın çoğunluğu Şubat İhtilâlinin bu ilk aylarında, demagogların ve kışkırtıcıların çok az etkisi altında kalmıştır. Halkın çoğu, büyük bir hevesle yeni hayatı kurmaya koyulmuştu. 1917 yazı boyunca bütün toplum guruplarının temsilcileri sayısız toplantılar ve konferanslar düzenlediler, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında yapılacak ana reformlar konusundaki tekliflerini hazırladılar. Hükümete durmadan sayısız kararlar ve teklifler sundular. Rus halkı yeni hayatın kurulmasına aktif olarak katılmayı hızla öğreniyordu ve bunu Hükümete karşı değil, Hükümetle uyumlu olarak yapıyordu.

(*) Subayları kurtarma savaşı Temmuza kadar sürdü. Temmuzda son kalan subayların da serbest kalmasına izin verildi. Bu arada şunu söylemek isterim ki, Kronştad gerek Alman gerekse Bolşevik çalışmasının en yoğun olduğu bir yerdi. Helsinki, Svenborg, Riga ve Petrograd da böyleydi. Biz Hükümet üyeleri bu yerlerin meydana getirdiği üçken'e kendi aramızda Rusya'nın "çürük köşesi" adını vermiştik.

Şimdi dikenli bir soruna geliyorum; bu da, Geçici Hükümetle Petrograd İşçi ve Asker Delegeleri Sovyeti arasındaki ilişki sorunudur. Bu, bir bakıma, İhtilâlden sonraki iktidar sorununun en önemli yanıdır.

Hükümet üyeleri arasında, sosyalist partilerin temsilcilerini olabildiği kadar erken Hükümete almak konusunda genel bir anlaşma vardı; çünkü bu partilerin, Ordu ve işçi sınıfı arasındaki güçlü siyasî ve manevî otoritesi, yeni Hükümetin istikrarını büyük çapta arttıracaktı. Rus demokrasisinin *ihtilâlci* ve *burjuva* diye iki kampa bölünmüş olduğu hakkındaki yanlış kanıyı ortadan silmek gerekiyordu.

Petrograd Sovyeti liderleri, halkın gerçek moral durumundan çok, kendi parti ideolojilerine dayanarak bu kanıya varmışlardı. "Burjuva" Geçici Hükümeti karşısındaki tutumları, İcra Komitesinin aldığı ilk kararlardan birinde şöyle anlatılıyordu : "İşçilerin İhtilâlde kazandıkları haklara dokunmadığı süre" Geçici Hükümeti desteklemeye hazırdılar. Petrograd Sovyetinin bu sakıncalı tutumu karışık ve dayanılmaz bir durum yaratmıştı: Yeni millî Hükümet aşağı yukarı mahallî bir kurumun insafına sığınıyor, ya da hiç olmazsa, ona bağlı kalıyordu. Bu kurum, halkın belirli bölümleri arasındaki otoritesine dayanarak meşru şekilde kurulmuş bir hükümetin varlığını istediği anda tehlikeye sokabilirdi.

Bu durumda en önemli olay, 27 Şubatta olayların gelişmesinden korkan Petrograd Garnizonundaki 200.000 erin birdenbire subaysız kalmasıydı. O sırada Sovyet daha kurulmamıştı, şehir tam bir kargaşalık içindeydi. Âsi askerlerin manevî otorite sahibi herhangi bir kuruma, sözgelişi, Duma'ya başvurmaları tabiîydi. Ama Duma'da, o sırada, Garnizonun sorumluluğunu yüklenecek kadar cesaret ve sağduyusu olan bir tek subay bile yoktu. Oysa Moskova'da Yarbay Gruzinov (*) bu görevi hemen üzerine almıştı. Petrograd Belediye Duma'sının halk gözünde hiç değeri yoktu; ve çeşitli kamu örgütleri de, İhtilâlin ilk günü, demokrat partileri ve örgütleri temsil eden bu şehirde bir otorite merkezi kuracak durumda değillerdi. Geçici Komite de bu görevi üzerine almaktan çekiniyordu, oysa bütün tanınmış siyaset ve halk adamları Duma'ya koşmuşlar,

(*) Moskova Vilâyet Zemstvo'su başkanı.

şehirde düzeni yeniden kurmak için yapılacak çalışmalara katılmaya hazır olduklarını bildirmişlerdi.

Öğleden sonra, o sırada nasılsa Petrograd'da bulunan bir kaç sosyalist parti temsilcisi de Duma binasına koşmuştu. Birdenbire akıllarına, 1905 sonbaharında Petersburg'ta kurulmuş olan Sovyet geldi. Sovyet o yılın devrimci olayları sırasında önemli rol oynamıştı.

O gün öğleden sonra saat 3'te, Tauride Sarayının koridorlarından birinde Rodziyanko'yla yaptığım konuşmayı çok iyi hatırlıyorum. Rodziyanko bana, Duma'nın Menşevik üyelerinden Skobelev'in bir İşçi Delegeleri Sovyeti kurmak ve böylelikle fabrikalarda düzeni sağlamak üzere, binada bir oda istediğini söyledi. Rodziyanko bana, "Ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. "Tehlikeli bir iş değil mi?"

"Bunda ne tehlike var?" diye cevap verdim. "Eninde sonunda işçileri yönetecek biri olmalı."

"Galiba hakkınız var," dedi Rodziyanko. "Kim bilir şehirde neler oldu, bütün işler durdu... bir de, sözde savaşacağız!"

Sovyeti kurmak teşebbüsüne girişenler istedikleri odayı aldılar. Burası Bütçe Komitesinin toplandığı büyük salonla, eskiden komite başkanının çalıştığı bitişik büroydu. Örgüt ve yeraltı çalışma tekniğinde ustalaşmış küçük bir gurup, bir kaç saat içinde hemen geçici bir Sovyet İcra Komitesi kuruverdi. Gvozdev'le hapisten çıkmış olan bir kaç yoldaşı Komiteye katıldı. 1905'de Sovyet Başkanı olarak tanınmış, ancak aradaki yıllar içinde unutulmuş olan eski savaşçılardan Nosar - Hrustalyov da hapisten çıkmıştı. Ama bu yeni Sovyette bulunanlarla geçinemedi ve az sonra vilâyetlerden birine çekildi.

Öğleden sonra bütün Petrograd fabrikalarından, delege seçmeleri ve hemen bu delegeleri Duma binasındaki Sovyet toplantısına göndermeleri istenildi.

Sovyetlerin nasıl örgütlendiğini burada bütün ayrıntılarıyla anlatacak değilim; ancak bu ilk İcra Komitesinin seçilmiş olmadığını, yalnızca bu yerlere çağırıldıklarını belirtmekle yetineceğim. Akşama doğru, Komiteyi ilk kuran Sosyalist Devrimcilerle Menşeviklere, Populist Sosyalist ve Trudoviklerin temsilcileri de katıldı. Sovyetin fiilen kuruluşunda Bolşeviklerin hiç bir rolü olmadı. Bolşevikler Sovyete karşıydılar bile, çünkü Sovyetin kendi plânlarında hiç bir yeri yoktu. Ama akşama doğru onlar da fikirlerini değiştirdiler. Molotov, Şlyapnikov ve daha bir iki kişi İcra Komitesine katıldılar.

Bolşeviklerin katılmasıyla Sovyetin havası birdenbire değişti. Molotov'un teklifi üzerine, Petrograd Garnizonunun bütün askerî birliklerinden Sovyete delegeler göndermelerinin istenmesine karar verildi. Menşeviklerle bazı Sosyalist Devrimciler buna karşıydılar. Bunun sonucunda, 2000'i asker ve yalnızca 1000'i işçiden oluşan 3000 üyelik bir işçi örgütü kuruldu.

Şimdi o günleri düşündüğümde, Bolşeviklerin Sovyet karşısındaki bu âni tutum değişikliğinin askerler arasında elde ettikleri başarılarından ileri geldiğini anlıyorum. Sovyetteki askerler onlara rahatça, kışlalara ve cepheye sızma olanağını sağlıyordu. Askerler aynı zamanda, Bolşeviklere ve onlara sempati besleyen Steklov gibi Sovyet liderlerine, siyasî mücadele için gerekli bir silâhlı güç de kazandırmıştı. Askerî Garnizonun özellikle büyük tutulduğu başkentte çok kuvvetliydiler. Çarlığa karşı yapılan savaşa katılmış sayılan askerî birliklerin, Petrograd'dan uzaklaştırılmasını yasaklayan bir maddenin Geçici Hükümet yasasına konulmasına Steklov'un karşı çıkması bu bakımdan çok önemlidir.

Sovyetin elinde bulunan başka bir önemli fırsat da, Tauride Sarayında bulunmasının yarattığı psikolojik etkiydi. Siyasî işlerin cahili olan kimseler Sovyetin yeni Hükümetle aynı binada bulunduğunu gördükçe, bu kurumu Hükümetle aynı ayarda bir kurum sayıyorlar ve Sovyetin bütün ülkede büyük bir kuvveti olduğunu sanıyorlardı. Bundan başka, Sovyetin daha yeni ve her bakımdan demokratik Hükümetimize karşı takındığı sakıncalı ve şarta bağlı tutum, bizi işçilerin ve askerlerin gözünde az çok düşürüyor, hareketlerimizi onlara "burjuvaca" gösteriyordu.

Bir ara Geçici Hükümet adına Moskova'ya yaptığım bir ziyaret sırasında bu sorun yine karşıma çıktı. Moskova İşçi Delegeleri Sovyetinin karşısına çıktığım zaman Başkan bana şu sözleri söyledi : "Petrograd İşçi Sovyeti Başkan Yardımcısı olarak sizi selâmlıyoruz. İşçiler, temsilcilerinin yeni Hükümete katılmalarına izin vermiyorlar. Ama biz, sizin içerde bulunduğunuz sürece bir ihanete uğramayacağımızı biliyoruz. Size güveniyoruz." Bir bütün olarak Hükümete değil de, Hükümet üyelerinden birine gösterilen bu güven, kabul edilebilecek bir güven değildi ve bu durum, Sovyet desteğindeki tehlikeyi açıkça gösteriyordu. Gerçekten de Sovyet "yol gösterici bir muhale-

fet"ten, sorumsuz bir Hükümet eleştirisine geçti, bütün "burjuva" günahlarını yeni Hükümete yükledi.

Tek yanlı olmak ve Sovyetin giriştiği çalışmaların olumlu yanlarını inkâr etmek istemem. Sovyet yalnız fabrikalarda değil, kışlalarda da disiplini yeniden sağlamakla kalmadı, aynı zamanda Petrograd'a iaşe maddelerinin gönderilmesi işinin örgütlenmesine büyük çapta yardım etti. Bütün alanlarda alınan reform tedbirlerinin iyi bir şekilde hazırlanmasında büyük rol oynadı. Sovyet temsilcileri, aynı zamanda - her zaman başarılı olmamakla beraber - askerlerle subayları arasındaki normal ilişkilerin yeniden düzenlenmesine de yardımcı oldular. Gerek Petrograd gerekse Moskova Sovyeti, cepheye cesur ve rejime bağlı adamlarını gönderdiler. Bunlar, çeşitli cephe komitelerinde komiser ve lider görevleri yaptılar. Sovyetin çıkardığı *İzvestiya* gazetesinin hergün Hükümete yönelttiği eleştiriler çoklukla yararlı ve gerekliydi. Hükümet bu eleştirilerden ne korkuyor ne de kızıyordu. Her yandan - Duma İcra Komitesinden olduğu kadar sağcı basından da gelen bu gibi eleştiriler demokrasinin kaçınılmaz bir gereğiydi. Zararlı olan şey, halk yığınlarını kışkırtmak için yalanlar uydurulmasıydı. Halkın tiksindiği geçmişe ait bir takım metodları Hükümetin yeniden geri getirmek istediği imâlı bir şekilde anlatılıyordu. Neyse ki, basında sınırsız bir özgürlük vardı ve demokrat ve sosyalist basının en sorumlu bölümleri, sorunu bu kadar aşırı bir demagojiyle ele almıyordu.

İşin güç yanı, Sovyetin başındaki sosyalist liderlerin Hükümet işlerini mâkul sınırlar içinde eleştirmekle yetinmiyerek, Hükümetin politikasına fiilen karışmak istemeleriydi. Böyle bir niyetleri olduğunu inkâr ediyorlardı, ama pratikte çoğu zaman eleştiri ile işe karışma arasındaki sınırı unutuyorlardı. Sık sık, sanki ayrı bir Hükümet kuvvetiymiş gibi davranıyorlar, dahası, Hükümetin "emperyalist" plânları bulunmasından kuşkulandıkları için, kendilerine göre ayrı bir dış politika izlemeye çalışıyorlardı.

İcra Komitesinin, eski Çar ile ailesine uygulayacağımız işlem sırasında ne yapmak istediğini ayrıntısıyla anlattığım zaman, Komitenin işimize karışmasına iyi bir örnek vermiş olacağım.

Çar İkinci Nikola, 3 Mart gece yarısı, Tahttan Feragat Kanununu imzaladıktan hemen sonra Pskov'dan ayrılarak Mogilev'deki Karargâha doğru yola çıktı. Mogilev'de, iki yıldan-

beri kendisiyle çalışmış olanlara veda edecekti. Eski Çar, kendi özel treninde ve her zamanki maiyetiyle birlikte yolculuk ettiği halde, bu yolculuk ne Hükümeti ne de Duma'yı en ufak bir şekilde kuşkulandırmadı. Çünkü eski Çar, artık bütünüyle tecrid edilmiş ve yardımcısız kalmıştı.

3 Mart akşamı, Hükümet Tauride Sarayında ikinci toplantısını yapıyordu. Bir ara - ne zaman olduğunu şimdi hatırlamıyorum - Sovyet İcra Komitesi üyelerinden Zenzinov beni çağırdı. Hükümetin eski Çarın Karargâha gitmesini önleyememesinin Sovyet üyeleri arasında büyük bir kırgınlık yarattığını söylemeye gelmiş. Bolşevik üyelerinden birinin (galiba Molotov'un) teklifi üzerine, eski Çarla ailesinin ve öteki hanedan üyelerinin tutuklanmasına karar vermişler; bu tutuklamanın Sovyetle birlikte yürütülmesini Hükümetten isteyeceklermiş; Hükümetin tutuklamayı reddetmesi halinde, Sovyetler kendi başlarına bu tutuklamayı yaparlarsa, nasıl bir tutum alacağını Prens Lvov'dan soracaklarmış. Zenzinov, Sovyetin Hükümetle görüşmelere girişmek üzere seçtiği Çheidze ile Skobelev'in de her an gelebileceklerini söyledi.

Hükümetin toplandığı salona döndüm ve hemen Zenzinov'la konuşmamı anlattım. İçimizden biri, galiba Guçkov, eski rejime karşı birikmiş olan kin gözönüne alınacak olursa, askerlerle işçilerin eski Çarın yolculuğundan kuşkulanmalarına şaşmamak gerektiğini, ama Petrograd Sovyetinin herhangi bir Hükümet görevini üzerine almak isteğine şiddetle karşı koymamız gerektiğini söyledi. Hepimiz bu konuda anlaştığımız için, Prens Lvov'dan eski Çarın yeni Hükümet üzerinde herhangi bir plânı bulunmadığından Hükümetin emin olduğunu ve eski Çarın geleceği üzerinde bir iki gün içinde bir karara varılacağını Sovyet delegelerine bildirmesini rica ettik. Prens Lvov ayrıca kendilerine, hanedanın öteki üyeleri hakkında şimdilik herhangi bir işlem yapılması için bir sebep bulunmadığını, çünkü son bir kaç yıldır Sarayda olup bitenleri onaylamadıklarını söyliyecekti. Sonradan bize söylediğine göre, Prens Lvov'un Çheidze ve Skobelev'le yaptığı konuşma dostça bir hava içinde geçmiş.

Düşük Çara nasıl bir işlem yapılacağı konusu çok ince bir sorundu. Monarşinin yıkılmasını izleyen ilk iki ay içinde, sarı basın denilen gazete ve dergiler eski Çarla karısına çok çirkin iftiralar yağdırmaya başlamıştı. Bu yayının amacı, işçiler, askerler ve basit halk arasında kin ve intikam duyguları uyandır-

maktı. Saraydaki hayat üzerine uydurma ve çoğu açık saçık hikâyeler anlatılıyordu; eski rejimin son günlerine kadar Hükümetin "yarı resmî" sözcüsü olan basın organları bile bu kampanyaya katılıyor, Çarlıkla olan eski bağlarını kötüye kullanıyorlardı. Liberal ve demokrat basında ise, düşük Çar üzerine yazılan yazılarda duygulara kapılmamaya elden geldiği kadar çalışılıyordu, ama onlarda da arasıra aklı başında yazarların garip yazıları çıkıyordu. Çar İkinci Nikola'nın böyle bir kin kampanyası için gereken malzemeyi bol bol sağlamış olduğunu biz de biliyorduk. Kronştad tragedyası, Baltık Donanmasında ve cephede yapılan aşırı hareketler bu bakımdan yeterli birer uyarmaydılar. Aşırı sol çevrelerde hâkim olan ruh durumunu Kabinenin öteki üyelerinden daha iyi bildiğim için, herhangi bir Jakoben terörüne meydan vermemek için elimden geleni yapmaya kararlıydım.

Sovyet müdahalesinin ertesi günü, yâni 4 Martta, Hükümetin eski Çara karşı izlediği ılımlı politikanın doğru olduğu, umulmadık bir şekilde ve tarihsel bir olayla birdenbire ortaya çıktı.

O sabah General Alekseyev Genel Karargâhın direkt telefonuna Prens Lvov'u çağırdı ve İkinci Nikola'nın bir akşam önce kendisine bir kâğıt sunduğunu, bu kâğıtta yazılanların Prens Lvov'a bildirilmesini kendisinden istediğini haber verdi. Mesaj, alışılmış bir girizgâhtan sonra birdenbire başlıyordu. Alekseyev mesajı şöyle okudu

"Tahttan indirilmiş olan Çar aşağıdaki konuların size bildirilmesini benden rica etmiştir. Birinci olarak, kendisiyle maiyetinin, Çarskoye Selo'da rahatsız bulunan ailesinin yanına hiç bir engel çıkarılmadan gitmesine izin verilecektir. İkinci olarak, çocukların sağlıkları düzelinceye kadar kendisiyle, ailesi ve maiyetinin Çarskoye Selo'da emin bir şekilde, bir süre konuk olarak kalmaları garanti edilecektir. Üçüncü olarak, kendisiyle ailesinin ve maiyetinin emniyet altında Romanov'a (Murmansk'a) (*) hiç bir engel çıkarılmadan gitmelerine izin verilecektir.

Ekselânsın benden rica ettiklerini size söyledikten sonra, Hükümetin yukarıdaki konular hakkındaki kararını, bana, olabildiği kadar erken bildirmenizi rica ederim. Bu konulardaki kararınız, tahttan indirilmiş Çarın kendisi için olduğu kadar Karargâh için de önemlidir."

Nikola'nın notunda dördüncü bir istek daha vardı: "Savaş bittikten sonra Kırım'da Livadiya'da devamlı oturmak üze-

(*) Burası İngiltere'ye giden gemilerin yüklendiği limandı.

re Rusya'ya dönmesine" izin verilecekti. General Alekseyev bu son noktayı çok safça bulmuş olacak ki, telefonda onun hiç sözünü etmedi.

Ama asıl önemli olan, bu belgenin bizim işimize çok yaramasıydı. Eski Çar bu mesajıyla, özgür Rusya Hükümetine yaraşacak bir çözümü kendisi teklif etmiş oluyordu.

Bundan böyle eski Çarın Rusya'da muhafaza altında bulundurulması gerekiyordu. 7 Mart akşamüstü, Duma'daki çeşitli partilerin temsilcilerinden oluşan dört kişilik bir heyet Mogilev'e hareket etti. Kendilerine, eski Çarı himayelerine alarak Çarskoye Selo'ya getirmeleri görevi verilmişti. 8 Martta, Hükümet, Çarın muhafaza altına alınmış olduğunu ve kendisinin Çarskoye Selo'daki Aleksandr Sarayında oturacağını bildiren bir kararname yayımladı. Eski Çarın muhafaza altında bulundurulması için gereken bütün tedbirleri General Kornilov alacaktı. General Kornilov o sırada cepheden çağrılmış ve Petrograd Askerî Bölgesi Başkomutanlığına tâyin olunmuştu.

7 Mart günü Moskova Sovyeti karşısında konuştuğum sırada, daha çok işçiler tarafından, saldırgan bir edayla bana aşağıdakilere benzer sorular soruldu "Nikola Nikolayeviç'i neden Başkomutan tâyin ettiniz? İkinci Nikola'nın Rusya'da serbestçe gezmesine neden izin verildi?" Bu soruların Hükümete karşı alınan düşmanca tutumun sonucu olduğu açıktı ve Petrograd Sovyetindeki ruh durumunun Moskova'da yayılmış olduğunu gördüğüm için canım çok sıkıldı. İşçilere vereceğim cevabın açık ve kesin olması gerektiğini anladım: "Grandük Nikola, İkinci Nikola'nın tahttan indirilmesinden hemen önce tâyin edilmişti, ama kendisi Yüksek Komutan olarak kalmıyacaktır. Eski Çar, bir genel savcı olan benim elimde bulunuyor. Sizlere şunu söyliyeyim ki yoldaşlar, Rus İhtilâli bugüne kadar kansız olagelmiştir ve bundan sonra da kanla kirlenmesini istemiyorum. Ben hiç bir zaman Rus İhtilâlinin Marat'sı olmayacağım. İkinci Nikola kısa bir zaman içinde, benim nezaretim altında vapura konulacak ve İngiltere'ye gönderilecektir."

İngiltere'den İkinci Nikola için iltica hakkı istenmesi konusunda Hükümetin almış olduğu kararla ilgili sözlerim (*) (Prens Lvov'un da Çheidze'ye söylediği buna benzer sözler) Petrograd Sovyeti İcra Komitesini çok kızdırdı.

(*) Milyukov bu konuda İngiliz Elçisi Buchanan'la 6 ya da 7 ve bir kere de 10 Martta konuşacaktı. Buchanan Londra'dan olumlu bir cevap almıştı.

Eğer Sovyet liderleri düşük Çarın geleceği üzerinde aklı yakın ve şiddete dayanmayan bir kararla ilgilenmiş olsalardı, elbetteki Hükümetin kararını desteklerlerdi, ama hepsinin bu konuda ayrı ayrı plânları vardı. Çoğu, eski Çarı Peter ve Pol Kalesine kapatarak ve halkın önünde idam ederek, Fransız İhtilâlinin dramını tekrarlamak istiyorlardı. 9 Martta İcra Komitesinin yayımladığı öfkeli bildiriden de, böyle düşündükleri açıkça anlaşılıyordu. Bu bildiride "kararlaştırdıkları" tedbirleri ancak Hükümet alabilirdi: Eski Çarın yolu üzerinde bulunan bütün kilit tren istasyonları asker tarafından işgal edilecek; bütün şehirlere eski Çarın yakalanması için telgrafla tâlimat verilecekti; Çar Peter ve Pol Kalesinin Trubetskoy Tabyasına kapatılacak vb...

9 Mart sabah saat 11.30'da, eski Çar yanında dört Duma üyesiyle birlikte Çarskoye Selo istasyonuna geldi. Saray ve şehir komutanları kendisini karşıladı; Çar, Aleksandr Sarayına götürülmek üzere arabasına bindirildi. Sarayda kendisini, karısı ve kızamıktan yatan çocukları bekliyordu.

Aynı gün akşamüstü, İcra Komitesinin bir temsilcisi, bir zırhlı oto bölüğünü yanına alarak Çarskoye Selo'ya geldi. Adı S. Maslovski olan bu temsilciye İkinci Nikola'yı yakalayarak Petrograd'a getirmesi emredilmişti. Eski Çarı Sovyete mi, yoksa doğruca Peter ve Pol zindanına mı götürecekti, orası pek belli değildi. Neyse ki Hükümetin otoritesini zayıflatmayı amaçlayan bu tehlikeli atak tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Çarskoye Selo'daki askerî birlikler ve subayları, eski Çarla ailesinin güvenliği konusunda Hükümete karşı sorumlu olan General Kornilov'un imzaladığı bir tutuklama emri getirilmedikçe, eski Çarı teslim etmeyi kesinlikle reddettiler. Maslovski düştüğü garip durumdan sadece muhafızların güven derecesini ölçmek için geldiğini söyleyerek kurtulmaya çalıştı; ama 10 Martta İcra Komitesine verdiği raporda "eski Çarın kendisine teslim edilmediği" yolunda ifadesi bu tutumuyla çelişiyordu.

Petrograd Sovyetinin, Hükümetin otoritesini zayıflatmak için giriştiği bu atak, "ikili iktidar" masalını gerçekten destekleyen tek olaydır. Bu "ikili iktidar" masalını Hükümetin gerek sağ, gerek sol düşmanları uydurmuştur. Sözde, biz iktidarı Sovyetlerle bölüşmüşüz. Oysa, bana göre, bu olay böylesine hareketlerin yeni Hükümetin moral otoritesi için bir tehlike teşkil etmediğinin en iyi örneğini vermişti. Maslovski'nin Çarskoye Selo seferi fiyaskoyla sonuçlanmıştı, çünkü hiç kimse o-

nu desteklememiş, Sovyetin Hükümetle ilgisini keseceği üzerine savurduğu tehditler etkisiz kalmıştı. Artık ülkenin bizimle birlik olduğunu, disiplinsizlik ve anarşi eğilimlerini rahatça önleyebileceğimizi biliyorduk. Ülkedeki bütün sağlam ve yapıcı elemanların, içgüdüsel olarak Hükümetin tek otoritesi çevresinde toplanmakta olduğunu anlıyorduk. 8 Martla 10 Mart arasındaki heyecanlı günlerde, o sırada çok güçsüz bir örgüt olan Sovyetin kendi kendilerini tâyin etmiş liderlerince yapılan garipliklere Petrograd halkının hiç yüz vermemiş olması çok önemlidir.

Hükümetimizin halkla pekâlâ uyuştuğuna dair hissimi, Moskova'da geçirdiğim 7 Mart günü güçlendirdi. Orada çeşitli kamu kuruluşları karşısında, Hükümetimizin izlediği politika üzerinde konuştukça anladım ki, bu politika, Rusya'nın uzun yıllardanberi sürdürdüğü özgürlük savaşında belirmiş özlemlere dayanan yeni bir siyasî ve sosyal çatının kurulması için halkın kendiliğinden yaptığı çabalara uygundu. Sözgelişi, Kamu Örgütleri Komitesinin önünde konuştuğumda, yakında Hükümetin siyasî suçlarda ölüm cezasını kaldıran ve bu gibi dâvaların bundan böyle jüri önünde görülmesini öngören bir kanun çıkaracağını söyleyince, sözlerim herkes tarafından olağanüstü bir sevinçle karşılandı (*).

Moskova'ya yaptığım bu unutulmaz geziden Petrograd'a döndüğümde, daha Hükümete raporumu verecek zaman kalmadan yardımcım odama geldi ve Steklov'un beni görmek istediğini söyledi. O sıralarda Steklov Sovyet İcra Komitesinin en etkili üyelerinden biriydi ve *İzvestia*'nın da başyazarıydı. Küstah, daha çok kaba bir adamdı. Hiç bir giriş yapmadan, ölüm cezasının kaldırılacağı üzerine Moskova'da söylediğim sözlerden İcra Komitesinin çok üzgün olduğunu, Sovyetlerle ciddî bir anlaşmazlığı önlemek istediğimiz takdirde, bu karardan vazgeçmemizin daha doğru olacağını söyledi. Eğer yanılmıyorsam, Steklov bu ziyaretini 8 Martta yapmıştı, ama herhalde Maslovski'nin Çarskoye Selo'da giriştiği hareketten önceydi. Steklov'un sözleri beni çok şaşırtmıştı, çünkü Menşevik ve Sosyalist Devrimciler de dahil olmak üzere, bütün Rus aydınları eskidenberi ölüm cezasına karşıydılar. Sözgelişi, Stolipin terörü denilen zamanda bütün ulus ölüm cezasını

(*) Moskova'da Polonya Demokrat Kulübünü ziyaret ettim ve bir kaç gün içinde Hükümetin Polonya bağımsızlığını yeniden ilân edeceğini haber verdim.

protesto etmek üzere ayaklanmıştı. Bununla beraber, ziyaret çimle tartışacak durumda değildim. Uyarmasından ötürü kendisine teşekkür ettim ve sözlerini Hükümete duyuracağımı söyledim. Konuşmamız bu şekilde bitti. Ertesi gün, Skobelev'le Zenzinov'a Steklov'un ziyaretini anlattım ve İcra Komitesini, ölüm cezasının kaldırılmasına karşı bir tutum almaktan vazgeçirmeye çalışmalarını rica ettim. Alacağımız tedbir herkesi memnun edecekti. Bu sözlerime cevap olarak Steklov'un bana söylediklerinden haberleri olmadığını söyleyince şaşırıp kaldım. "Önemli olan, olup bitenleri ortaya çıkarmaktır," dedim. "Hemen bu işi ele alınız. Ben kendi hesabıma, Sovyeti heyecana vermemek için kanunun yayımını geciktireceğim." İcra Komitesindeki bazı kimselerin bir Jakoben terör havası estirmek istedikleri ve ölüm cezası konusunda arkadaşlarının arkasından bazı hareketlere giriştikleri belliydi. Bir süre sonra, kanunun yayımlanması halinde Sovyetin buna karşı durmayacağını haber aldım.

İcra Komitesi toplantılarının tutanağında, ölüm cezasının konuşulduğuna dair en ufak bir iz yok. Çarın tutuklanması ve Peter ve Pol zindanına atılması hareketi suya düşünce, ölüm cezasının Steklov ve dostları için önemli bir sorun olmaktan çıktığı anlaşılıyor.

Söylediğim gibi, Çarla ilgili olan bu olay, Sovyetin Hükümet yerine hareket etmek için yaptığı tek ciddi atılım olarak kaldı. Maslovski teşebbüsünün suya düşmesinden sonra, Sovyet liderleri, "burjuva" Hükümetinin otoritesine doğrudan doğruya karışmanın çıkar bir yol olmadığını ve o günkü şartlar altında yeni Hükümetin çalışmalarını olabildiği kadar yakından "izleyerek," olayları etkilemenin en iyi politika olacağını anladılar. Bu politika, İrtibat Komitesinin *(Kontaktnaya Komissiya)* kurulmasıyla sonuçlandı. Bu komitenin görünüşteki amacı, bilgi alış verişi yapmak ve Sovyet ile Hükümet arasında iyi bir ilişki sağlamaktı. İcra Komitesinde bu fikri kimin ortaya attığını hatırlamıyorum, ama ülkede olup bitenlerden iyice haberdar olamadıkları için, böyle bir komitenin kurulmasına karar verdiklerinden şüphem yok. Ben bütün kalbimle bu plândan yanaydım; çünkü bunu sosyalist partiler temsilcilerini Hükümete almak umudunu gerçekleştirmek için atılmış güzel bir adım sayıyordum. 10 Mart tarihli Kabine toplantısının tutanaklarında, bu İrtibat Komitesinde Hükümeti temsil etmek üzere Prens Lvov'la Teresçenko (Maliye Bakanı) ve Nekrasov'-

un (Ulaştırma Bakanı) tâyin edilmesi için yapmış olduğum teklifin kaydı vardır. Bu teklif Kabinenin, bir gün önceki kapalı toplantıda bu konuda yapmış olduğu tartışmanın sonucuydu (*).

İrtibat Komitesinin Sovyet üyeleri de şunlardı Menşeviklerden Çheidze, Skobelev, Steklov ve Suhanov, Sosyalist Devrimcilerden Filipovski (**).

Yurt içinde sık sık geziye çıktığım için. ama daha çok Sovyet delegelerinin davranışları yüzünden - özellikle Steklov'un; Prens Lvov bu adama karşı büyük bir sabır göstermiştir - İrtibat Komitesinin toplantılarında çok seyrek bulundum.

Prens Lvov'un bu konuşmalarda gösterdiği sabır, birçok tatsız çatışmayı önledi. Sovyet liderlerini, olayların ve şimdi daha yakından tanıdıkları Hükümetin karşısında daha sorumlu bir tutum almaya zorladı.

Durum gittikçe daha dayanılmaz olmuştu ve bütün Hükümet üyeleri, ülkede gittikçe artan gerginliğin, yalnızca, sosyalist partiler temsilcilerini Hükümete almakla, böylece Kabineyi ülkedeki gerçek durumu yansıtacak şekilde değiştirmekle azaltılabileceğini daha iyi anlamaya başlamışlardı. Yalnız Milyukov bütün iktidarın yalnızca İlerici Guruptaki temsilcilerin elinde bulundurulmasında inatla israr ediyordu. Hele dış politikadaki görüşleri, bir Kabine buhranı yaratacak nitelikteydi.

Milyukov, yaradılış bakımından, bir politikacıdan çok bir bilgindi. Eğer mücadeleci karakteri onu politika alanına sürüklememiş olsaydı, belki de çok iyi bir bilim adamı olurdu. Daha

(*) İç ve dış politikanın ana sorunlarını Kabinenin kapalı toplantısında konuşmayı usül olarak başlangıçta kabul etmiştik. Yâni bu toplantılarda, her zamanki "açık" toplantılarda olduğu gibi konuşulanları kaydedecek sekreterler bulunmayacaktı. Kapalı toplantılarda, tartışmanın bir özeti verilmeksizin, hangi teklifin kimin tarafından yapıldığı kaydediliyordu. Bu bakımdan, 10 Mart tarihli tutanakta yalnızca teklifin benim tarafımdan yapıldığına dair açık bir kayıt vardır.

(**) Sonradan bunlara İkinci Duma'daki Sosyal Demokrat liderlerinden Tseretelli de katıldı. Tseretelli 1907'de mecburî çalışma kampına gönderilmiş ve 1917 Martının ortasında sürgünden Petrograd'a dönmüştü. Zimmerwald gurubunun Sibirya bölümündendi. Savaşa karşı tutumu şu garip formülle dile getirilmişti : "Biz ne bozguncu ne de savunucuyuz; biz iki emperyalist kamp arasındaki savaşta tarafsızız" Tseretelli çok istidatlı, enerjik ve cesur bir adamdı. Sonradan "devrimci demokrasi"nin başlıca liderlerinden biri olmuş ve ülkenin savunulması gerektiği görüşüne katılmıştı.

çok bir tarihçi olduğu için, siyasî olaylara, sanki kitaplardan ya da tarihî belgelerden bakar gibi, daha geniş bir açıdan bakıyordu. Onun politikadaki bu gerçekçi görüş yoksunluğu normal zamanlarda zararlı olmazdı belki, ama tarihin yaşamakta olduğumuz bu kritik anlarında hemen bir felâket getirebilirdi.

Ne büyük bir talihsizliktir ki, Milyukov Dış İşleri Bakanı olarak işe başladığı zaman, eski rejim zamanındaki selefi Sazanov'un emperyalist politikasını olduğu gibi izlemeye kararlıydı. 1916 sonbaharında bu politika İlerici Gurubun bazı üyelerince kabul edilebilirdi, ama 1917 Martında, daha yumuşak söylemek gerekirse, bu politikanın artık zamanı bütünüyle geçmişti.

Savaş amaçları sorununda, Milyukov'la Geçici Hükümetin öteki üyeleri arasında keskin bir ayrılık olduğu az sonra iyice anlaşıldı. Hükümetin ilk günlerinde yaptığı kapalı bir toplantıda, bu durumun nasıl ortaya çıktığını hatırlarım. Milyukov bize, savaşın ilk yıllarında Rus İmparatorluk Hükümetiyle İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanan gizli anlaşmaları anlatıyordu. Bu anlaşmalarda savaştan elde edilecek yerlerin Fransa, İngiltere ve Rusya arasında nasıl geniş çapta yeniden bölüşüleceği yazılıydı. Bu anlaşmalara göre, Rusya'ya yalnız yıllardanberi istediği İstanbul Boğazı ve Çanakkale değil, aynı zamanda Küçük Asya'da geniş topraklar veriliyordu.

Biz bunları duyunca birden şaşırdık; ama Milyukov'dan, İtilâf Devletleri safında savaşa katılmasının mükâfatı olarak İtalya'ya 1915'de yapılan bir anlaşmayla Adriyatik kıyılarındaki bütün İslav ülkeleri üzerinde hâkimiyet tanınacağının vaat edildiğini öğrenince, büsbütün dona kaldık. Tutucu bir kafası olan Prens Lvov o sırada birden sandalyasından fırlamış, ellerini sallayarak heyecanla bağırmıştı : "Biz bu anlaşmaları hiç, ama hiç bir zaman kabul etmeyeceğiz!" Bu öfkeli hava içinde yalnız Milyukov hiç istifini bozmadı. Şiddetli tartışmalar sonunda Batıdaki müttefiklerimize, şu ya da bu şekilde bu anlaşmaları değiştirtmeye ve ne olursa olsun kendi politikamızı kamu oyumuzdaki yeni duruma göre ayarlamaya karar verdik. Halkımız, eski hâkim çevrelerin diplomatik formüllerinden ve eski Dış İşleri Bakanı Sazanov'un politikasından hiç hoşlanmıyordu.

İçimizden biri Milyukov'a, yakın geçmişte yer alan önemli bir olayı hatırlattı. Kabinenin ikinci toplantısındaydık. Daha Duma binasında bulunuyorduk. Fransız Hükümetinden 22 Şu-

bat tarihli bir telgraf gelmişti. Bu telgrafta, Çar Hükümeti Ren'in sol kıyısının Fransızlar tarafından ilhak edilmesine razı olursa, Fransız Hükümetinin de Rusya'nın Polonya'daki Alman ve Avusturya eyâletlerini ilhak etmesine razı olacağı bildiriliyordu. Biz o zaman bu teklifi hiç gözönüne almamaya ve Polonya'nın bağımsızlığını yeniden tanımak üzere Polonya halkının temsilcileriyle derhal görüşmelere girmeye karar vermiştik.

Ama Milyukov'a bütün bunlar vız geliyordu. Bundan az sonra, Kabinenin yaptığı gizli toplantılardan birinde, Milyukov' la Guçkov arasında şiddetli bir söz düellosu geçti. O sırada Milyukov Boğazlar üzerine Sazanov üslûbunda bazı sözler etmiş, bu sözleri demokratik çevrelerde kötü bir tepki yaratmıştı. Milyukov davranışını haklı göstermek için şunları söyledi : "Zafer demek İstanbul demektir ve İstanbul demek de zafer demektir. Bundan ötürü, halka durmadan İstanbul'u hatırlatmamız gerektir." Milyukov'un bu sözlerine Guçkov şu sert cevabı verdi : "Eğer zafer İstanbul demekse, o halde önce zaferden söz ediniz. Çünkü zafer İstanbul'suz da olabilir, ama İstanbul zafersiz olamaz... istediğinizi istediğiniz şekilde düşünebilirsiniz, ama herşeyden önce cephede morali yükseltecek şeylerden söz etmeniz gerekir."

Milyukov'un Boğazlar sorunu üzerinde bu kadar durması herkesi şaşırtıyordu. Milyukov, General Alekseyev'in Boğazlarda herhangi bir askerî manevraya karşı olduğunu, Guçkov ve benim kadar biliyordu. Bundan başka, bir tarihçi olarak, General Kuropatkin'in 1909'da yayımladığı *Rus Ordusunun Görevleri* adındaki kitapta söylediği şu sözleri de bilmesi gerekirdi : "Rusya'nın İstanbul'u ve Çanakkale'yi ilhak etmesi yalnız zararlı değildir; böyle bir ilhak aynı zamanda, bu tehlikeli yerin korunması için yapılacak uzun, silâhlı bir mücadele tehlikesini de göze almak demektir."

24 Martta, savaş amaçları sorununu Sovyet temsilcileriyle konuşmak üzere, İrtibat Komitesinde bir toplantı yapmayı kararlaştırdık; ama bu kararımız, Milyukov'u, bu konudaki görüşlerini anlatmak üzere bir gün önce gazetecilerle ayrı konuşma yapmaktan alıkoymadı. Ertesi gün, benim verdiğim tâlimat üzerine, gazetelerde bir bildiri yayımlandı. Bildiride, Milyukov'un yalnızca kendi kişisel görüşlerini açıkladığı, bunların Geçici Hükümetle hiç bir ilgisi bulunmadığı belirtiliyordu.

Aldığım bu tedbir sayesinde Sovyet delegeleri, toplantıdan önce Milyukov'un sözlerini Geçici Hükümete karşı bir koz ola-

rak kullanamayacaklarını anladılar. Bundan ötürü, Sovyet liderleri, Hükümetin 27 Martta açıklayacağı savaş amaçlarını bütün olarak kabul etmek zorunda kaldılar. Savaş amaçlarımızın temelini oluşturan ana ilke şöyle belirtiliyordu

"Dünya Savaşı ve bu savaşın sonucuyla ilgili bütün sorunların son çözümünü, müttefiklerimizle yakın işbirliği yapacak olan halk iradesine bırakan Geçici Hükümet, şu anda özgür Rusya'nın amacının öteki uluslar üzerinde hâkimiyet kurmak, öteki ulusların ellerindekini almak, ya da yabancı toprakları zorla işgal etmek olmadığını, amaçlarının halkların kendi kaderlerini kendilerinin çizmesi temeline dayanan sürekli bir barışın kurulmasından ibaret bulunduğunu açıklamayı kendi hakkı ve görevi sayar. Rus halkı, dünyadaki gücünü başka ulusların zararına genişletmek niyetinde değildir. Kimseyi esir etmek, kimseye boyun eğdirmek istememektedir."

Şurası ilginçtir ki, yukarıdaki metin bütünüyle Hükümet tarafından hazırlanmıştı; yalnız "yabancı toprakların zorla işgali" bölümü Sovyet liderlerinin isteği üzerine eklenmişti. Bu bölüm, açıklamanın ruhuna hiç bir şey eklemiyordu, ama böylece, İrtibat Komitesindeki Sovyet temsilcileri, bu konuda direnmekle açıklamanın sonradan "burjuva emperyalistleri" tarafından (özellikle Guçkov tarafından) tahrif edilip, yanlış yorumlanmasını önlediklerini Sovyete söylediler. Oysa, ne Guçkov'un ne de onun temsil ettiği tutucu çevrelerin o sırada "emperyalist" amaçlar gütmeye en ufak bir niyetleri yoktu.

Ne yazık ki, Milyukov, Hükümetin savaş amaçları üzerindeki ayrılıkları arttırmama isteğini paylaşmıyordu. Hükümetin yaptığı açıklama üzerine, bu açıklamanın Dış İşleri Bakanı olarak kendisini bağlamadığını söyledi. Bu sözleri bir bomba etkisi yaptı, dört bir yandan şikâyetler yağmaya başladı ve bu yüzden, Sovyetlerle bir anlaşmaya varılmasına rağmen, Hükümetin otoritesi sarsıldı.

Sol çevrelerde Milyukov'a karşı böyle bir öfkenin ortaya çıkması, Hükümetin tehlikeli durumunu büsbütün açığa vurdu. Dış İşleri Bakanının inadı, Hükümet üyeleri arasındaki çelişmeler ve ülkedeki kuvvet durumu, İhtilâlin ilk gününden beri kaçınılmaz olan bir güvenlik buhranı yaratmıştı. Ülkenin yeni ve daha tehlikeli bir buhrana sürüklenmemesi için bu çelişmenin ortadan kaldırılması gerekiyordu.

Milyukov'un kendi kişisel görüşlerini durmadan açıklaması, bütün devrimci, demokratik sosyalist çevrelerin Geçici Hükümete karşı gösterdiği güvensizliğin bir belgesi sayılıyordu.

Kabinenin ilk kuruluşundaki birliğin sürdürülmesine büyük bir değer verdiğimiz ve Kabinenin ilk üyelerinin Kurucu Meclisin toplanmasına kadar korunmasını önemli saydığımız halde Milyukov'un Dış İşleri Bakanı olarak kalmasının, ulusun birliği için büyük bir tehlike teşkil ettiğini gittikçe daha iyi anlıyorduk. Bundan başka, büyük bir etki ve prestije sahip olan Sovyet liderlerinin ülkenin yönetiminde sorumluluktan uzak tutulmaları artık imkânsızdı. O sıralarda Geçici Hükümet içinde benim kadar halkla ilişki kurmuş başka bir üye yoktu belki ve ben de bu sorunu çözümlemeyi çok önemli sayıyordum. 12 Nisan günü, akşamüstü, Rusya'nın yeni savaş amaçlarının Müttefiklere bildirilip bildirilmemesi sorununu Hükümetin ele almak üzere olduğunu basma bildirdim.

Bu bildirim nedense gazetelerde ertesi gün yanlış çıktı. Olayları önceden haber vermek isteyen gazeteler, bizim yeni savaş amaçlarımız üzerine Müttefiklere vereceğimiz notayı konuştuğumuzu yazdılar. Gerçi bazı üyeler bu sorunu bir Kabine toplantısına getireceklerini söylemişlerdi ama, Kabine bir bütün olarak bu sorunu daha ele almış değildi.

Bu bakımdan, Milyukov çok haklı olarak, Hükümetin resmî bir tekzip yayımlamasını istedi. Böylece, 14 Nisan tarihli gazetelerde şu haber çıktı "Hükümet savaş amaçları sorununu tartışmamıştır ve bu konuda bir nota da hazırlamamaktadır." Bu tekzip büyük bir gürültü kopardı ve önceden düşünüldüğü gibi, Milyukov Müttefiklere savaş amaçları üzerine hemen bir nota göndermeye razı olmak zorunda kaldı. Ne yazık ki, bu davranış halk tarafından yanlış anlaşıldı; Hükümetin Sovyetin, daha da kötüsü, Petrograd Garnizonunun baskısı altında bu işi yaptığı sanıldı.

Müttefiklere verilecek nota, durumun önemi gözönünde tutularak, bütün Kabinece hazırlandı. Kuramsal olarak, 19 Nisanda yayımlanan metnin Milyukov'un en aşırı düşmanlarını bile yatıştırması gerekirken, durum daha da gerginleşti, Sovyette ve sol çevrelerde Milyukov'a karşı düşmanlığın artmasından ötürü, soğukkanlı bir yargıya varmak imkânı kalmadı, ya da notamızın ruhu anlaşılmadı. Hava büsbütün elektriklenmişti.

Sovyetin İcra Komitesi, Geçici Hükümetin "emperyalist" notasını şiddetle protesto etti.

Hemen o sıralarda İsviçre'den dönen Lenin, adamlarını kışlalara göndermeye başladı. 4 Nisanda Fin Muhafız Alayı,

ellerinde kızıl bayraklar ve özellikle Milyukov'la Guçkov'u suçlayan pankartlarla, baştan aşağı silâhlı olarak Marinski Sarayına yürüdü (*).

Petrograd Askerî Bölgesi Komutanı General Kornilov, Sarayın korunması için askerî birliklerin getirtilmesine Hükümetin izin vermesini istedi, ama biz bu isteği oybirliğiyle reddettik. Halkın, Hükümete karşı herhangi bir zor hareketine girişilmesine izin vermeyeceğine emindik.

Gerçekten de, bu inancımız doğru çıktı. Aynı gün, sokaklarda Geçici Hükümeti destekleyen büyük gösteriler yapıldı ve az sonra da Sovyet İcra Komitesi, askerlerin Hükümet aleyhtarı gösterisiyle hiç bir ilgisi bulunmadığını açıkladı. Sovyet aynı zamanda, bütün bu gürültülere sebep olan Dış İşleri Bakanının notasını ele alan bir de bildiri yayımlamaya karar verdi.

Aslına bakılırsa bu konuda bir şey söylemek gerekmiyordu, çünkü söylenecek bir şey yoktu. Yalnız bu bildiride, notanın bütün Hükümet üyelerinin görüşlerini yansıttığı belirtilerek halkın yatıştırılmasına çalışıldı.

İlk Kabine Buhranı

Dış İşleri Bakanlığının dış politikayı daha büyük bir esneklikle yönetecek birine verilmesi gerektiği üzerinde artık hepimiz anlaşmıştık.

24 Nisanda, Milyukov Eğitim Bakanlığına getirilmezse çekileceğimi söyledim. Aynı zamanda, sosyalist partiler temsilcilerinin derhal Hükümete alınmaları üzerinde de dayattım.

25 Nisanda Milyukov Eğitim Bakanlığını kabul etmeyerek Kabineden çekilince, buhran en yüksek noktasına erişmiş oldu. Aynı gün, Duma'nın Geçici Komitesine, Sovyete ve Sosyalist Devrimcilerin Merkez Komitesiyle Trudovik gurubuna birer yazı göndererek, bundan böyle Geçici Hükümete yalnız demok-

(*) Bu gösterinin aşağı yukarı kendiliğinden yer aldığı, eğer bu gösteri yüzünden suçlandırılması gereken biri varsa, onun, Teğmen Linde adında bağnaz bir barışçı olabileceği, Lenin'le Bolşeviklerin bu gösteriyle hiç bir ilgileri olmadığı o sıralarda düşünülmüştü. Ama sonradan, Hoover Enstitüsünde gizli Alman arşivlerini karıştırırken, bu gösterinin Lenin tarafından hazırlandığını gösteren belgelere rastgeldim.

rasi temsilcilerinin değil, "temsil ettikleri örgütler tarafından resmen ve doğrudan doğruya seçilmiş" kimselerin girmeleri gerektiğini bildirdim. Bu isteğime uyarlarsa, Hükümette devamlı olarak kalacağımı da belirttim.

Ertesi gün (26 Nisan), Prens Lvov Çheidze'ye resmî bir mektup gönderdi ve Kabineye girmek isteyen çeşitli partiler temsilcilerinin bu konuyu görüşmek üzere gönderilmelerini kendisinden istedi.

Bunu söylemek kolaydı, ama başarmak güçtü. Sosyalistlerin Hükümete katılmalarına şiddetle karşı koyan yalnız liberaller değildi, aym zamanda bir kaç Menşevikle Sosyalist Devrimci (özellikle Çernov'la Tseretelli) de Geçici Hükümetle işbirliği yapmaktan çekiniyorlardı.

29 Nisan akşamı Sovyet İcra Komitesinde, Sovyetin Geçici Hükümette temsil edilip edilmeyeceği konusunda çok şiddetli tartışmalar oldu. Yapılan oylamada, buna karşı olanlar kazandı, ama 22'ye 23 gibi çok az bir farkla. 8 çekimser oy vardı. Ufak tefek karşı koyanlar sayılmazsa, Sosyalist Devrimciler, Menşevikler, Halkçı Sosyalistler ile Trudovikler katılmadan yana oy kullandılar.

Karşı oyu demokratik çevreler hiç desteklemedi; oylama sonucu Sovyet İcra Komitesinin çoğunluğunca da kabul edilmedi. Hükümete katılmadan yana olanlar kuvvetlerini 29 Nisanda seferber edemedikleri için, Hükümetle iş birliği yapmak istemiyen Bolşeviklerle öteki uzlaşmadan yana olmayan elemanlar tek bir oy farkıyla oylamayı kazanmışlardı. Hükümete katılmadan yana olanlar yeniden oylama yapılmasını istiyorlardı.

İkinci oylama 1 - 2 Mayıs gecesi yapıldı. Gelişen durum üzerinde Hükümetin görüşünü açıklamak için ben de bu toplantıya çağırılmıştım. Yaptığım açıklamadan hemen sonra, Guçkov'un istifa ettiği haberi gelince, aradaki anlaşmazlık ortadan kalktı ve Sovyette durum iyice aydınlandı. 25 oy fazlasıyla (19'a karşı 44 oyla) Hükümete katılma kararı verildi. 19 karşı oydan 12'sini Bolşevikler, 3'ünü Menşevik Enternasyonalciler, 4'ünü de sol Sosyalist Devrimciler vermişlerdi.

Hükümetin temelini genişletmek için gereken yol artık açılmıştı.

Savaş Bakam Guçkov'un çekilmesiyle Geçici Hükümetin ilk kabinesi ortadan kalktı ve Geçici Hükümetin ilk dönemi de böylelikle kapandı.

İlk Geçici Hükümet Kabinesi, dağılırken, ulusa seslenen düşündürücü ve acıklı bir beyanname yayımladı. Beyannamede, ilk Geçici Hükümetin çok zor ve yoğun geçen hayatının kısa bir dökümü yapılıyor, sonra şöyle bir uyarmada bulunuluyordu. Bu uyarmanın ne kadar doğru olduğu sonradan çok iyi anlaşıldı.

Ayrı ayrı halk guruplarının ve katlarının arzu ve isteklerini, kanun yollarını aşarak, halkın daha az bilinçli ve daha az örgütlenmiş katlarına inerek, şiddet kullanmak ve doğrudan doğruya harekete geçmek yoluyla gerçekleştirmek gibi ilkel bir eğilim iç dayanışmayı ve disiplini bozmak tehlikesini göstermektedir; bu eğilimler (bir yandan) şiddet hareketlerine yol açarken ve böylece bunlara kapılanlarda yeni düzene karşı hoşnutsuzluk ve düşmanlık yaratırken, (öte yandan da) ortak çıkar zararına özel ihtirasları ve çıkarları geliştirmekte ve halkı medenî görevlerden uzaklaştırmaktadır.

Geçici Hükümet, bu durumun devlet yönetimini zorlaştırdığını ve bu yolda devam edilirse, ülkenin bir iç çözülmeye ve cephede bir yenilgiye doğru gideceğini açık ve kesin olarak bildirmeyi bir görev sayar. Rusya'nın önünde korkunç bir iç savaş ve anarşi, aynı zamanda özgürlüğün yok edilme tehlikesi vardır. Bu yol, tarihte görüldüğü gibi, halkı özgürlükten iç savaşa ve anarşiye, oradan da geriye ve yeniden istibdada götürecek olan yoldur. Rus halkı bu yolu izlememelidir."

BÜYÜK DEĞİŞİKLİKLER

Rus Cephesi

1916 yılı sonbahar ve yaz aylarında, Rus askerlerinin moral bakımdan zayıflamış olmaları, Çarı son bir ilkbahar taarruzuna geçmek için bazı aşırı tedbirler almaya zorlamıştı. Çar, Genel Kurmay Başkanına vekâlet eden General Gurko'nun da teşvikiyle, Orduda yeni bir örgütlemeye gitmeye karar verdi.

Kuzey, Batı ve Güney cepheleri komutanlarının itirazlarına rağmen, Çarın açık isteği ve General Gurko'nun da direnmesi üzerine, yukarıda adıgeçen cephelerden 20 tümenin daha Romanya cephesine gönderilmesi kararlaştırıldı. Yazın kullanılmak üzere Avrupa'daki cepheler için 21 tümen hazırlanmış bulunuyordu. Alman Ordusu örnek tutularak iki tümenlik kolorduların da üç tümenlik kolordular haline getirilmesine karar verilmişti. Rus cephesindeki taarruz Mayısta başlayacak, Romanya'ya doğru uzanan demiryolları da bu tarihte bitmiş olacaktı.

Bu sırada General Alekseyev Yüksek Karargâhta bulunmuş olsaydı, bu plân hiç bir zaman ortaya atılmazdı; çünkü taarruzun başlamasından birkaç ay önce - Çarın "açık isteği" ile bile olsa - Orduda ve ulaşım sisteminde köklü bir yeniden örgütlenme, askerî bakımdan, mümkün değildi.

İşte tam Ordudaki bu acele ve karmaşık yeniden örgütlenme sırasında, başkentten Çarın tahttan indirildiği haberi geldi. Asker kitleleri ve subayların çoğu Petrograd'daki bu darbeye sevindiler. Çarlığın kurtulması için, Çarın, vârisi lehine tahttan feraget etmesini isteyen yüksek komutanlarla, Duma ve Yüksek Karargâhın bekledikleri olmadı. Ama kimse de Çarlığı yeniden kurmak için bir teşebbüse girişmeyi düşünmüyordu. Kısacası, umulduğu gibi, cephe de İhtilâl karşısında bütün ülkenin gösterdiği aynı psikolojik tepkiyi göstermişti.

Çarlığın yıkılışı sonucunda bütün hükümet ve yönetim me-

kanizmasının dağılması, başlangıçta cephe üzerinde pek etki yapmayacak gibiydi. Çünkü savaş alanlarındaki Ordunun yapısı — her cephenin komutanlarından siperlerdeki erlere kadar bütün komuta zinciri — hemen hemen hiç dokunulmamış durumdaydı.

Ama yalnızca yüzeyde böyleydi. Son çöküntüden önceki birkaç ay içinde, aşağı kademeler arasında Yüksek Komutanlığa karşı artmış olan güvensizlik İhtilâlin ilk haftalarında en yüksek noktasına erişmiş ve sonunda patlak vermişti. Böylece disiplinin temeli, yâni, erin subaya karşı olan güveni sarsılmıştı. Bu durumda cephedeki günlük çalışma aksamış, askerler sorunları kendi aralarında tartışmaya, toplantılar yapmaya, evlerine ne vakit döneceklerini durmadan konuşmaya, emirleri yerine getirmemeye başlamışlardı. Otoritelerini kaybettiklerini sezen ve yeni durum karşısında ne yapacaklarını bilmeyen subaylar ise emir vermekten çekiniyorlardı.

Çarlığın yıkılmasını izleyen bir kaç hafta içinde bütün ülke tam bir buhrana girmiş bulunuyordu, ama bu buhranın en derin ve tehlikeli olarak duyulduğu yer cepheydi. Çünkü disiplinsiz bir ordu ister istemez dağılır ve savaş gücünü yitirirdi.

Komiteler, savaş birliklerinde, ilk olarak bu dağılma döneminin başlangıcında seçilmeye başladılar. Aynı zamanda, bir yandan Duma, öte yandan Petrograd Sovyeti, askerlere olup bitenleri anlatmak ve askerleri yatıştırmak üzere cepheye delegeler gönderip duruyorlardı. Ancak, Duma'nın askerler arasındaki otoritesi ilk haftalardan sonra azalmaya ve Duma delegeleri cepheden sür'atle yokolmaya başlamıştılar. Bunun nedeni, daha İhtilâlin ilk gününde Duma'nın, ülke çapındaki İhtilâlci harekete önderlik etmeyi reddetmesiydi.

Öteyandan, işçi köylüler adına hareket eden Sovyet delegeleri askerler arasında hemen otorite kazanmışlar ,seçilen komitelerin bütün çalışmalarından sorumlu komiserler mevkiine yükselmişler, komitelerle subaylar arasında aracı olmuşlardı. Donanmada da durum aynıydı.

Durumdan yararlanan Bolşevik ajanları da delege ve komiser maskesi altında orduya sızmışlardı; İhtilâlin ilk haftalarında bunu sağlamak çok kolaydı, çünkü cepheye gitmek isteyen herkese, nedeni araştırılmaksızın "komiserlik hakkı" kâğıdı veriliyordu.

Alman Hükümeti, İtilâf devletlerinin Almanya'nın etrafında çevirdikleri çelik çemberi uzun zamandanberi kırmayı

düşünüyordu. İşte şimdi, bu "büyük plânı" uygulamanın zamanı gelmişti.

Doğu cephesinin başkomutanı Bavyera Veliahdı Leopold, Alman Yüksek Komutanlığından aldığı tâlimat üzerine, birdenbire Ruslarla çarpışmaya son verdi ve bütün Alman hatlarına bir ölüm sessizliği çöktü. Prens Leopold birdenbire bir barış peygamberi, Rus askerlerinin dostu ve emperyalist savaş kışkırtıcılarının amansız düşmanı oluverdi.

Bütün cephedeki Rus hatları üzerine Leopold tarafından imzalanmış beyannameler atıldı. Beyannamelerde Rus askerleri, karşılarındaki Alman kardeşleriyle barış yapmaya çağrılıyorlardı. Ayrıca, kendilerine birşey yapılmayacağına da söz veriliyordu. Leopold, aynı zamanda, Rusya, İngiltere ve Fransa arasında imzalanmış bulunan gizli andlaşmaların açıklanmasını istiyor, Rus subaylarına karşı güvensizlik tohumları yayıyor Geçici Hükümet üyelerinden, Fransız - İngiliz bankerlerinin satılmış uşakları diye sözediyordu.

Çoğu köylü olan ve alelacele tâlim gördürülüp cephelere sürülen savaştan bıkmış Rus askerleri (*) bu düzenbazlığa kolaylıkla kanıyorlardı. Birçokları, Almanların gerçekten barış istediklerine, Rus yüksek sınıfına mensup kendi subaylarının buna karşı koyduklarına inanıyorlardı.

Alman Yüksek Komutanlığı cephenin Ruslar tarafındaki durumunu çok iyi biliyor ve bundan yararlanıyordu. Alman askerleri siperlerinden çıkıp Rus "yoldaşlarını" ziyarete gidiyorlar, onlarla kardeş oluyorlardı. Almanlar az sonra işi daha da azıttılar ve Rus hatlarına ellerinde beyaz bayrak sallayan subaylar göndermeye, bu subaylar aracılığıyla karargâha ateşkes teklifi sunmak için izin istemeye başladılar. Rus bataryaları bu teklifsiz konukları topçu ateşiyle geri püskürtmeye çalıştılar ama, bu hareket, özellikle General Gurko'nun talihsiz bir icadı olan "Üçüncü Tümen"de büyük bir kızgınlık yarattı.

Bu oyunları seve seve oynayanlardan biri de Wollenberg adındaki Alman teğmeniydi. Kendisi sonradan, 1918'de, Alman üstleri tarafından Lenin'in uluslararası taburlarını örgütlemeye yardım etmek üzere Rusya'ya gönderilmişti. Wollenberg 1930'da

(*) O Zamana kadar Muvazzaf Ordunun üçte ikisi ya ölmüş ya da yaralanmıştı; Ordu, Brusilov'un dediği gibi, o sırada bir "milis" gücü haline gelmişti.

siyasî bir mülteciydi. Beni Paris'te arayıp buldu. Rus cephesini çökertmek için Almanların hazırladıkları plânları o gün bana uzun uzun anlattı. Bu gizli faaliyet Alman Hükümeti tarafından önemli "teknik - askerî" yardım adı altında gizleniyor ve özel subay ve asker ekipleri eliyle yürütülüyordu.

Rus subaylarıyla alay komiteleri Alman propagandasına karşı ellerinden geleni yapıyorlardı, ama bütün çabaları boşunaydı; cephede Rus ve Alman erlerinin birbirlerine kardeş elini uzatmaları yaygın bir hal almıştı. Siperlere bakan yoktu, cephede hayat yavaş yavaş sönüyordu. Bu arada muvazzaf Alman tümenleri birer birer Batı cephesine kaydırılıyordu.

Bu zehirli propaganda "taarruzları" Berlin için büyük bir başarı olmuştu. Rusya'da ise herkes cephenin durumuyla hergün biraz daha fazla ilgileniyordu.

Lenin'in Petrograd'a gelmesinden az önce, 15 Mart 1917'de, *Pravda*'da, o sırada sürgünden dönmüş olan Stalin'den başka kimsenin yazmıyacağı bir yazı çıktı

Savaş devam ediyor. Büyük Rus İhtilâli savaşa son vermedi; savaşın yarın ya da öbürgün bitmesi de umulamaz. Düşük Çarın çağrısına uyarak savaşa gitmiş ve Çarın bayrağı altında kanlarını akıtmış olan Rus askerleri, köylüleri ve işçileri kendilerini kurtarmışlar ve Çar sancaklarının yerine İhtilâlin kızıl bayraklarını çekmişlerdir. Ama savaş devam edecektir, çünkü Alman askerleri Rus Ordusunun verdiği örneği izlememişler, hâlâ ölüm alanlarında av arayan İmparatorlarına itaat etmeğe devam etmişlerdir.

Bir ordu başka bir orduyla karşılaştığı zaman izlenecek en saçma politika birinden birine silâhlarını bırakıp evlerine dönmelerini teklif etmektir. Böyle bir politika barış politikası değil esirlik politikasıdır. Böyle bir politikayı özgür insanlar tiksintiyle reddederler. Hayır, özgür insanlar bulundukları yerlerde sarsılmadan duracaklar, kurşuna kurşunla, mermiye mermiyle karşılık vereceklerdir. Bundan kaçınılamaz.

Çarlığın boyunduruğunu atan askerler ve subaylar, kendilerini hükümetlerinin boyunduruğundan kurtarmak cesaretini henüz göstermeyen Alman ya da Avusturyalı asker ve subaylar gelip yerleşsinler diye siperlerini bırakmıyacaklardır. İhtilâlin askerî güçlerinde örgütün bozulmasına müsaade edemeyiz! Savaş, emperyalist istilacının iradesine boyun eğmekle değil, kurtulan halklar arasında varılacak bir anlaşmayla düzenli bir şekilde sona erecektir.

Orduda da bu tehlikeli propogandayı önlemek için her türlü çaba harcanıyordu, ama siperlerdeki askerler yine de büyük bir istekle Almanlarla kardeş oluyorlardı.

Öteyandan cephedeki durgunluk Prens Leopold ile, kurmay başkanı General Hoffmann'm sinirlerini iyice gerdi. Sonunda dayanamadılar.

Alman askerleri hiç bir uyarma yapmadan Özel Orduya tahsis edilmiş bulunan bölgede, Stokhod nehrine doğru birdenbire bir hücuma geçtiler. Hücum nehrin taştığı bir sırada, 21 Martta yapıldı, General Leşç komutasındaki bir Rus kolordusu bütünüyle yokoldu. Berlin'deki Alman makamları Hoffmann'm kendi başına, yetkisizce böyle bir harekete girişmesine kızdılar. Onun bu davranışı, Rus Ordusunu barışçı yollarla yenmek plânlarını altüst edebilirdi. Generale hemen çarpışmaya son vermesi emredildi, ve Stokhod nehri zaferinden resmî bildirilerde olabildiği kadar az sözedilmesi tavsiye olundu (*).

Buna rağmen Alman Hükümeti gerçeği Rus halkından ya da Ordusundan saklayamadı, çünkü olup bitenlerin hikâyesi Rus basınında çıkmıştı. Stokhod nehrindeki yenilgi haberi Rusya'yı şaşkına çevirdi ve cephedeki durum üzerinde büyük bir kuşku yarattı. Alman Yüksek Komutanlığının savaş tarihinde bir eşi daha görülmemiş bir açıklama yayımlaması bu büyük ilginin daha da artmasına yaradı. Hindenburg tarafından imzalanmış bulunan açıklamada, Stokhod nehri hücumuna değinilerek, nasılsa bir "anlaşmazlık" olduğu belirtiliyor ve bunun bir daha tekrar edilmiyeceğine söz veriliyordu. Bu vaat sonradan sık sık tekrarlandı ve gerçekten de bir daha bir "anlaşmazlık" olmadı.

İşte Lenin bu sırada (3 Nisanda) Petrograd'a geldi. Stalin'in *Pravda*'da çıkan yazısında belirtilen Bolşevik Partisi politikası birdenbire değişti. Lenin, Prens Leopold ile adamlarının açtığı propogandaya, bütün yazılarıyla, açıklamalarıyla, sloganlarıyla yardım etti.

(*) "Tabol-Golenin bölgesinde, 21 Martta, kuvvetlerimiz Stokhod nehri üzerinde bir köprübaşı tutmak için başarısızca dövüştükten sonra nehrin sağ kıyısındaki mevzilerine çekildiler. Harekâtın başında bulunan komutanlardan aldığımız raporlarda belirtildiğine göre, Almanlar tarafından köprübaşını tutan Rus kuvvetleri ağır kayıplara uğramışlardı; Altıncı Piyade Tümeninin iki alayından ancak bir kaç kişi nehrin öte yanına geçebilmişti. Her iki alayın komutanı da öldürülmüştü. Bu tümenin üçüncü alayındaki asker sayısı yarıya inmiş, öteki iki sahra tümeninin ikişer alayından yalnızca bir kaç yüz kişi sağ kalmıştı. Öteki alaylar daha az kayıp vermişti."

A. V. Gorbatov, "Yıllar ve Savaşlar," Novi Mir (Moskova) Sayı 3, 1964. s. 134.

Lenin'in amacıyla Alman "barışçı" larının amaçları elbetteki birbirinin tam tersiydi, ve elbetteki bu amaçların birbirleriyle uzlaşmalarına imkân yoktu, ama kullandıkları araçlar aynıydı. Her ikisi de Rusya'nın savaş ruhunu yıkmak istiyorlardı. Moral bozan mikroplar, Bolşeviklerin teşvikiyle, bütün Orduya hızla yayıldı. Yeniden harekât hazırlıklarına başlamak üzere yapılan teşebbüsler bütün cephe boyunda askerlerin şiddetli mukavemetleriyle karşılaşıyordu. Birçok bölüklerde, alaylarda, hattâ bütün bir tümende bile, Bolşevik bozguncuların ve Alman parasıyla beslenen ajanların hâkim oldukları komiteler vardı. Bu birliklerdeki komiteler, subayları ve komiserleri durmadan rahatsız ediyorlardı. Emirler dinlenmiyor, komitelerin sevmediği komutanların yerlerine usta demagoglar ya da bayağı fırsatçılar getiriliyordu.

Bütün bunlar, Rus Ordusunda moral gücünü yerine getirmek için harcanan çabaları elbetteki çok zorlaştırıyordu; ama Stokhod'dan ve (Batı cephesinde) General Nivelle ordularının yenilmesinden sonra, Alman - Bolşevik koalisyonu, bir süre için, Rus Ordusunun savaş çabalarını büsbütün felce uğratmayı başaramadı.

Savaşma Ruhu Yeniden Canlanıyor

Cephede, ülkeyi savunma görevinin Orduya ait olduğu duygusu gün geçtikçe artıyordu. General Alekseyev, General Nivelle'e yazdığı son mektubunda (20 Mart) "normale dönüşün ilk belirtileri görülüyor," diyor ve "düşmanın yaklaşmakta" olmasının bu duruma yardım ettiğini belirtiyordu.

Nitekim, Nisanın başlangıcında, çeşitli komiteler tarafından yapılan kongreler, Petrograd'a heyetler göndererek, savunma için çalışan fabrikaların hemen bütün kapasiteyle çalışma durumuna dönmesini istemişler ve ülkeyi savunanlara her türlü yardımın yapılması için ulusa çağrılarda bulunmuşlardı.

Cepheden gelen delegelerin 22 Nisanda yaptıkları kongrede hem Guçkov ve hem de ben, olduğu gibi açıkça konuştuk. Delegeler arasında Lenin'in bozguncu görüşlerini destekleyen

hemen hemen kimse çıkmadı. Çoğunlukla alınan karar siperlerdeki askerlerin moral durumunu iyice yansıtıyordu.

Ama Nisanın sonunda yine, Alman tümenlerinin Rus cephesinden Batı cephesine kaydırılması durmadan devam etti.

Komitelerde ve askerler arasında yeniden yurtseverlik duygusunun uyanması karşısında Alman Yüksek Komutanlığının gösterdiği soğukkanlılık doğaldı ve anlaşılabilirdi; çünkü Guçkov ile arkadaşları savaş alanında disiplini yeniden kurmak için lâf söylemekten başka bir şey yapmamışlar, hiç bir tedbir almamışlardı. Bir yandan da Petrograd Sovyeti Askerî Bölümünün isteklerine her gün biraz daha fazla boyun eğiyorlardı.

Nisanın sonunda, askerî hizmetlerle ilgili kanun ve nizamların gözden geçirilmesi için kurulmuş olan komisyon Savaş Bakanlığına "Erlerin Hakları" üzerine bir tasarı sundu. Tasarı, Petrograd Sovyeti Askerî İşler Bölümü tarafından 9 Martta yayımlanmış ve geniş çapta cephede dağıtılmış olan "Asker Hakları Beyannamesi"nin hemen hemen aynıydı.

Komisyon başkanı General Polivanov'un tasarısı subaylardan, fiilî harekât sırasında bile, disiplin cezası vermek hakkını kaldırıyordu, komutanların tâyini, işten uzaklaştırılması ve nakli hususlarında komitelere müdahale hakkı tanıyordu. Kısacası, bu tasarı Geçici Hükümetin açıkladığı politikaya aykırıydı. Geçici Hükümet kendi ana politikası üzerinde ülkeye yayımlamış olduğu bildiride şöyle demişti

> ... Silâhlı kuvvetlerde hizmet gören kimselerin siyasî özgürlük kısıtlamaları askerî ve teknik durumların gerekliliklerine göre sınırlandırılmıştır... (Madde 2)

Ayrıca

> ... Askerler görev sırasında ve askeri hizmet zamanında tam bir askerî disiplin muhafaza ederlerken... medenî hakların uygulanmasına konulmuş olan kısıtlamalar kaldırılacaktır... (Madde 8)

Guçkov, General Polivanov'u Komisyon başkanlığından attı, yerine yakın arkadaşı ve bakan yardımcısı General Novitski'yi getirdi ve kendisine tasarı metnini değiştirmesi için tâlimat verdi. İki ya da üç gün sonra Novitski, tasarının hiç bir değiştirme yapılmadan oybirliğiyle kabul edildiğini Guçkov'a haber verdi.

Ordunun savaş ruhunu tam yeniden kazandığı bir sırada

Guçkov, generallerle askerî işlere yabancı siviller arasındaki bu oyuna son vereceği yerde, Geçici Hükümetten çekilmeye karar verdi. Kararını, Prens Lvov'a gönderdiği şu mektupla bildirdi

1 Mayıs, 1917

Hükümetin, özellikle Savaş Bakanının bugün içinde bulunduğu, savunmayı, özgürlüğü, hattâ Rusya'nın varlığını bile tehlikeye düşüren ve değiştirmeye muktedir olamadığım durumu gözönünde tutarak, vicdanıma uygun bir yolda Savaş Bakanlığına devam edemediğim gibi, ülkeme yapılmakta olan kötülüklerin sorumluluğunu da üzerime alamam. Bundan ötürü Geçici Hükümetin beni bu görevlerden ayırmasını rica ederim (*).

2 Mayısta yayımlanan bu mektup yüzünden, bu kitabın yazarı hariç, bütün Geçici Hükümete ağır lânetler yağdırıldı.

Guçkov, Geçici Hükümetten ve Rusya'da kendisini destekleyen bütün demokratik unsurlardan kendini oldukça yakışıksız bir şekilde ayırmakla, Çarlığın yıkılışından sonra cephede zor ve bazan da dayanılmaz durumlara düşen subayları çevresinde toplayacağını ummuştu. Guçkov, Polivanov Komisyonuyla olan ilgisi yüzünden, Yüksek Komutanlığın güvenini kaybetmiş, öteyandan askerlerle bahriyeliler tarafından da sevilmemişti. Böylelikle kendisini tam anlamıyla tecrit etmiş bulunuyordu.

Prens Lvov, Guçkov'un mektubunu alınca hemen Hükümeti toplantıya çağırdı. Hükümet Guçkov'un istifası üzerine resmî bir açıklama hazırladı (**). Bundan sonra, yerine kimin geçeceği sorunu ortaya çıktı. Guçkov'un istifasına yalnız Hükümetin politikasına karşı beslediği muhalefet değil, aynı zamanda birçok büyük subaylar da sebep olduğu için Lvov bu konuda Yüksek Komutan Alekseyev'in fikrini almayı doğru buluyordu. Teklif oybirliğiyle kabul edildi ve Prens Lvov, V.V. Virubov'u (***) telefon başına çağırarak Alekseyev'e bir mesaj vermesini, kendisinden Savaş Bakanlığına bir aday göstermesinin rica edildiğini söyledi.

(*) **The Russian Provisional Government, 1917.** Derleyenler Browder ve Kerenski.

(**) Aynı kitap, s. 1268.

(***) Minsk'teki Batı cephesi Rusya Zemstvo'lar Birliği Başkanı.

Ertesi gün öğleden sonra, Hükümet toplanmadan önce, Lvov beni çağırdı. Virubov, kendisine verilen tâlimatı bildirmek üzere Mogilev'le doğrudan doğruya telefonla konuşmuştu. General Alekseyev bütün cephelerdeki başkomutanlara danıştıktan sonra bakanlık için kendisine iki aday bildirmişti: bunlardan biri Kerenski, ötekisi Palçinski'ydi (*).

Lvov bir süre düşündükten sonra şöyle dedi "Palçinski adının adaylar arasına alınması başkomutanların yalnız sizin adaylığınızı istediklerine delâlet eder. Çünkü Palçinski'nin, iyi bir örgütçü olmakla birlikte, halk tarafından iyice tanınmadığını ve hele cephedekilerin kendisini hiç tanımadıklarını çok iyi bilirler. Hem ülkenin hem de Ordunun güvenini kazanmış olan sizin gibi bir adama ihtiyacımız olduğunu anlıyorlar. Bu mevkii kabul etmek sizin görevinizdir, reddetmemeniz gerekir."

Guçkov buhranının başlamasındanberi bu mevkiin ağır yükünü taşımam gerektiğini zaten düşünüyordum. Bütün içtenliğimle kabul etmeliyim bunu. 29 Nisanda Guçkov'u istifadan vazgeçirmek için o kadar çalışmam, kendisine elimden gelen yardımı yapmayı vaad etmem ve kendisini cephedeki psikolojik iklimin iyileşmekte olduğuna inandırmak istemem de belki bu yüzdendi. Bu kadar büyük sorumluluğu taşımak kolay değildi. Bundan ötürü, hemen cevap veremedim. Kararımı verince tekrar gelmek üzere toplantıdan çıktım. Önce, Adalet Bakanlığındaki büromda yalnız kalınca uzun uzadıya düşünmeye başladım : Hükümetteki genel siyasî önderlikten kendimi daha uzun bir süre çekmem bana imkânsız gibi göründü. Kabinedeki siyasî koalisyon henüz kendi başına bırakılmayacak kadar istikrarsızdı. Bu düşünceyle tam adaylığı reddedeceğim sırada, bir "ateşkes" anlaşması halinde görevimin, Hükümetin ve Rusya'nın başına gelecek olanlar birden gözümün önüne geliverdi. O zaman, iki ya da üç ay içinde, Rus cephesi büsbütün dağılacak, Hindenburg - Ludendorff plânı Batıda başarıya ulaşacak ve Rusya dünyaya hâkim olmak isteyenlerin ellerine bırakılmış olacaktı.

(*) P. Palçinski maden mühendisiydi ve partisizdi. Çok iyi bir örgütçüydü. 1915'de kurulan Özel Hükümet Savunma Kurulunun faal bir üyesiydi. Başlangıçta Petrograd Sovyeti Yürütme Komitesindeydi, ve Yürütme Komitesiyle Petrograd Askeri Bölge Komutanı Kornilov arasında aracılık yapıyordu. Geçici Hükümetin emriyle Özel Savunma Konseyi Başkanı olmuştu.

Ne olursa olsun bu önlenmeliydi! Rusya'da hiç kimse Almanya'yla ayrı ateşkes imzalayamazdı, o zaman. Rusya, müttefiklerinin yenilmesine müsaade edemezdi, çünkü Rusya ortak bir alınyazısı ile onlara bağlıydı. Hindenburg'un plânı bozulmalıydı, ve bu amacın gerçekleşmesi için de Rus cephesinde askerî harekâta yeniden başlanması gerekiyordu.

Birkaç saatlik şiddetli bir iç çatışmasından sonra Hükümet için başka bir çıkar yol olmadığını, ya Yüksek Komutanı ya da beni bakan yapmak zorunda bulunduğunu anladım. Lvov'a telefon ederek Savunma Bakanlığını kabul ettiğimi bildirdim.

TAARRUZ

2 Mayıs sabahı hükümet buhranı, Prens Lvov'un Kabineye temsilcilerini göndermeleri için sosyalist partilere yaptığı çağrı üzerine bu partiler içinde beş gün süren şiddetli çatışmalardan sonra, sona erdi.

Rus iç işleri ve siyasî kuvvet dengesi üzerinde ajanlarından çok yanlış bilgiler alan Almanlar, Nisan ayındaki Bolşevik ayaklanması sırasında barış görüşmelerine başlamak üzere hazırlık yapıyorlardı. Milyukov ile Guçkov'un çekilmesini ayrı bir barış anlaşmasına başlangıç sayıyorlardı. Ama yanılıyorlardı.

Artık sosyalistlerin de katılmış bulunduğu yeni Kabine (*) 5 Mayısta bir bildiri yayımladı. Bildirinin ilk maddesinde Hükümetin "bütün ulusla birlikte, herhangi bir ayrı barış anlaşmasını reddettiği, savaş amaçlarının, 27 Mart tarihli Hükümet beyannamesinde tesbit edilmiş bulunan esaslar dahilinde ve genel bir demokratik barışın gerçekleşmesine yarayacak şekilde değiştirilmesi için gerekli yolların ve araçların olabildiği kadar kısa bir zamanda aranıp bulunmasını sağlamak üzere Müttefiklerle görüşmeler" yapılacağı bildiriliyordu.

İkinci maddede, Rusya'nın kendi silâhlı kuvvetlerinin rolü şöyle tanımlanıyordu. "Rusya ve Müttefiklerinin yenilmesinin, yalnız halk için büyük bir talihsizlik kaynağı olmakla kalmayıp, aynı zamanda, böyle bir durumun yukarıda sözügeçen temel üzerine genel bir barışın kurulmasını da geciktireceği, ya da imkânsız kılacağı kanısında bulunan Geçici Hükümet,

(*) Yeni Geçici Hükümet üyeleri şunlardı Sosyalist Devrimcileri temsil edenler: V. M. Çernov, Tarım Bakanı; P.M. Pereverzev, Adalet Bakanı. Sosyal Demokrat Menşevikleri temsil edenler: I.G. Tseretelli, Posta - Telgraf Bakanı; M. İ. Skobelev, Çalışma Bakanı. Populist Sosyalistlerden A. V. Peşehonov, Besin Bakanı. Kadetlerden Prens Dimitri Şahovski, Sağlık Bakanı. M. İ. Teresçenko, Maliye Bakanı ve sonradan Dış İşleri Bakanı. A.İ. Şingarev, Tarım Bakanı iken Maliye Bakanı olmuştu. A.F. Kerenski de Savaş ve Donanma Bakanıydı.

İhtilâlci Rus Ordusunun, Alman kuvvetlerinin Batıdaki Müttefikleri ezdikten sonra bütün gücüyle üzerimize saldırmasına müsaade etmiyeceğine inanmaktadır. Orduda demokratik ilkelerin pekleştirilmesi, gerek savunmada ve gerekse taarruzda dövüşme ruhunun örgütlenmesi ve güçlendirilmesi Geçici Hükümetin en önemli görevi olacaktır." (*)

Rus Ordusu, Batı cephesinin çökmesini ve bu çöküntünün Rusya'da yaratacağı felaketleri nasıl önliyebilirdi? Yukarıda anlattığım gibi, Hindenburg'un plânı, barış propagandası ve kardeş olma politikasıyla Rus cephesini felce uğratmak, Alman Ordusunun bütün gücünü Batı cephesinde toplamak, ve bu cepheye, yazın sonunda, Amerikan kuvvetleri gelmeden, kesin bir darbe indirmekti. Rusya'nın bu stratejik plânı bozmak için izliyeceği tek bir yol vardı ve bu da, teşebbüsü ele alarak çarpışmalara yeniden başlamaktı. Başka yapacağımız bir şey yoktu. Benim Savaş ve Donanma Bakanı olarak görevim, bu işin en kısa zamanda başarılmasını sağlamaktı.

Yapacağım işler Orduda, cephede, ve cephe gerisinde olduğu için İlıtilâli gerçekten bir oldubitti olarak kabul etmiyenleri ya da Ordunun moralini yeni bir psikolojik hava içinde yeniden yükselteceğimizden şüphe edenleri bu işlerde kullanamazdım. Bu gibi kimseler dış görünüşleriyle yeni duruma kendilerini uydurmuş bile olsalar, bütün yürekleriyle kendilerini bu işe veremezlerdi. Orduda başarmak istediğim iş için bana, yakın çalışma arkadaşım olarak bağımsız düşünmesini bilen, kişiden çok dâvaya hizmete hazır insanlar gerekti. Bana eski rejim zamanında savaş yıllarının çılgınlıklarına göğüs germiş ve girişilen hareketi tamamiyle anlamış insanlar gerekti. Bana, Rus Ordusunun bozulmadığına inanmış, cephede ve cephe gerisindeki sağlam, güvenilir siyasî güçlerin moral bozan propogandanın etkisini önliyeceğini anlamış, ordu komitelerinin ve komiserlerin, yalnız Rusya'nın iç ve dış düşmanlarının kötü niyetlerinden ötürü değil, aynı zamanda, Çarlığın yıkılışından hemen sonraki dönemde subaylarla erler arasındaki geleneksel ilişkilerin bozulmasının kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkmış olduğunu kabul etmiş kimseler gerekti.

Bir kaç gün süren sıkı görüşmelerden ve toplantılardan

(*) **Provisional Government Herald**, Sayı 49, Mayıs 6, 1917, s. 1.

sonra Savaş Bakanlığının yönetimi bu ihtiyaçları karşılayabilecek kimselerin ellerine geçti. Bunlar, genç, enerjik, ve durumu iyice anlamış insanlardı. Genel Kurmaydan Tuğ General Manikovksi ile Albay Yakuboviç ve Albay Tumanov Savaş Bakanlığı yardımcılığına getirildiler. Albay Baranovski'yi (kayınbiraderim) cepheden çağırttım. Kendisi savaşın başından beri cephedeydi (*). Albay Baranovski'yi kendi özel sekreterim yaptım. Silâhlı kuvvetlerdeki siyasî sorunlarla uğraşmak üzere kurulmuş özel bir daire de bu sekreterliğe bağlanmıştı. Albay Baranovski bütün günlük olayları bana günü gününe rapor halinde bildiriyor, Genel Karargâhla irtibat sağlıyor, cephede sık sık yaptığım geziler sırasında bana Petrograd'da olup bitenleri haber veriyordu.....

Geçici Hükümetin yeni şekli açıklandığı gün ben de ilk emrimi çıkartmıştım. Polivanov Komisyonunun tavsiyelerine esas olan "anarşiye boyun eğme" politikasının artık geçmişte kaldığını göstermesi bakımından bu emri buraya çıkarmayı yararlı buluyorum.

Ülkenin askerî otoritesini üzerime aldığım için aşağıdaki hususları açıklamayı gerekli buluyorum

(1) Anayurt tehlikededir ve herkes, bütün zorluklara rağmen, bütün gücü ve yeteneğiyle bu tehlikeyi önlemeye yardım etmelidir. Bundan ötürü, şu anda sorumluluğu üzerlerinden atmak için üst komuta personeli tarafından verilecek istifaların hiç biri tarafımdan kabul edilmiyecektir;

(2) Yerlerinden kendi istekleriyle ayrılmış olan bütün askerlerle gemilerini bırakmış olan bütün bahriyeliler 15 Mayısa kadar yerlerine döneceklerdir;

(3) Bu emre itaat etmeyenler en şiddetli kanunî cezaya çarptırılacaklardır.

Bu emri okuyanların Guçkov gibi davranmanın çok tehlikeli bir şey olacağını artık anlamış olmaları gerekirdi. Emrin başka bir amacı da, asker kaçaklarının gün geçtikçe artan şiddet hareketlerinden heyecana kapılan halkı yatıştırmak, artık bu gibi kötü davranışlara karşı ciddî bir kampanya açıldığını anlatmaktı.

Bu sırada, Petrograd Sovyeti Yürütme Komitesindeki Men-

(*) Albay Baranovski o sırada Birinci Kolordu Komutanı General Lukomski'nin kurmay heyetinde bulunuyordu.

şevik bakanlardan Skobelev ve Tseretelli ile görüştük, bundan böyle ordu birliklerine bağlı komiserlerin yalnızca Savaş Bakanı tarafından tâyin edileceklerini ve işten uzaklaştırılacaklarını, halen yürütme komitelerince seçilmiş olup görev başında bulunanların da Bakanın emrinde bulunacaklarını kararlaştırdık. Aynı zamanda, Petrograd Sovyeti Askerî Bölge Heyetinde gözlemci olarak bulunan Sovyet temsilcilerini de heyetten geri çektik.

Petrograd Askerî Bölge Komutanı General Kornilov da, Guçkov gibi, askerlerin ve Sovyet memurlarının güvenini kazanamamıştı. Bundan ötürü, onun yerine, henüz cepheden yeni dönmüş genç bir subay olan General P.A. Polovtsev'i tâyin ettim. Polovtsev İhtilâl patladığı sırada Duma'nın Askerî Komisyonunda bulunuyordu. Askerlerle arası iyiydi. Kendi isteği üzerine, yalnızca askerler arasında propaganda işleri yürütmek üzere, A. Kuzmin (*) adında bir teğmeni kendisine yardımcı tâyin ettim. Kuzmin'in yurduna bağlı iyi bir insan olduğunu biliyordum.

Arkadaşlarımla ben, bu tedbirleri almakla, Guçkov'un Asker Hakları Beyannamesini imza etmemek suretiyle yaratmış olduğu zor durumdan kurtulmaya çalışıyorduk. Beyannameyi büsbütün ortadan kaldıramazdık, çünkü beyannamenin büyük bir kısmı Guçkov'un 5 Mart tarih ve 114 sayılı emrine zaten alınmıştı (Askere Alınmış Olan Kimselere Eskiden Konulmuş Olan Bazı Sınırların ve Tatbikatın Kaldırılması Hakkında). Ama az sonra bunun da çaresini bulduk. Geçici Hükümetin ilân etmiş olduğu yeni personel ve siyaset haklarına dokunmamaya dikkat ederek, komuta mevkiinde bulunan subayların haklarını yeniden kendilerine verdik. Bu haklar olmadan, Ordu görevini yapamazdı.

11 Mayısta, "Orduda Bulunanların Hakları" üzerine 8 sayılı emri imzaladım. Emrin 14'üncü bölümünde subaylara disip-

(*) Kuzmin Rus - Japon savaşına katılmıştı. Savaşta yenilen Rus askerleri Mançurya'dan dönerken isyan etmişlerdi. Karışıklıklar ve kanunsuzuklar bütün Trans-Sibirya demiryolu boyunca yayılmış ve Kuzmin de "Krasnoyarsk Cumhuriyeti" denen cumhuriyetin başkanı olmuştu. Sonradan bu yüzden askerî mahkemeye verildi ve uzun yıllar ağır hizmete mahkûm edildi. Oysa bu işteki bütün rolü şehirlerin âsi askerler tarafından yağmasını önlemek olmuş, "Cumhuriyetin" cumhurbaşkanlığını bu yüzden üzerine almıştı.

lin cezası vermek hakkının yeniden tanındığı, cephe harekâtı sırasında itaatsizlik halinde kuvvete başvurulacağı da yazıhydı. 18'inci bölümde de Ordu saflarında tâyin, nakil ve uzaklaştırma haklarının tamamiyle komuta mevkiinde bulunan subaylara ait olduğu bildiriliyordu (*).

12 Mayısa doğru cephedeki yurtseverlik havası kesin bir güç haline gelmeye ve Hükümet ile Yüksek Komutanlık da bu durumdan cesaret almaya başladı. Alaylarda yapılmakta olan sonu gelmeyen toplantılar durmuş, uzun süredenberi işsiz kalmaktan bıkan erler kendi istekleriyle görevlerinin başlarına dönmüşlerdi. İkinci kademelerdeki subaylar yeniden erlerine güvenmeye başlamışlardı. Disiplini yeniden kurmak için girişilen teşebbüsler pek seyrek olarak mukavemetle karşılaşıyordu. Ordu, birlikler ve alt kademelerdeki komiteler şimdi artık daha iyi örgütlenmişlerdi; buralarda çarpışmaların yeniden başlamasından yana olanlar baş mevkilerde bulunuyor, ufak bir eğitimden sonra cepheye gönderilmekte olan yeni askerler arasında kuvvetli bir propaganda yürütülüyordu. Subaylara karşı şiddet hareketleri, yetenekli komutanların yerine yüreksiz ve tecrübesiz kimselerin getirtilmesi, eskisine oranla, çok azalmıştı. Siperlerde Almanlarla kardeş olma olayları tamamiyle durmuş, piyade içinde bir hastalık gibi yayılan moral bozukluğu yalnızca yeni kurulan "Üçüncü Tümenler" de kalmıştı. Bu birlikler, Bolşevik kışkırtıcıların, Alman ajanlarının ve İhtilâlden sonra cepheye gönderilen eski emniyet memurlarıyla sivil polislerin yerleştiği yuvalardı. Bozgunculuk, askerlerin Krilenko, Jevaltovski, Semaşko, Sivers ve Dr. Skliyanski gibi Leninci subayların etkisinde bulunduğu birliklerde özellikle yayılmıştı. Bu gibi birlikler az ve seyrekti, ama artık Mayısın ikinci yarısında bunlarla uğraşmak için bir neden yoktu, şiddete başvurmak zorundaydık.

Önce Romanya cephesi komutanı General Şçerbaçev, âsi askerlere karşı silâhlı kuvvetler kullandı. Yüksek Komutan kendisinden şu telgrafı aldı: "Üçüncü Tümenlerin, harekâta za-

(*) Lenin bu iki bölümün önemini hemen anladı ve **Pravda**'da "Asker Hakları Yoksunluğu Beyannamesi" başlığıyla yazdığı zekice yazıda bu emre hücum etti. Ötekiler, meselâ Batı Cephesi Başkomutanı Romeyko - Gurko, tamamen şaşırmış durumdaydı. Bu general 15 Mayısta Başkomutan ve Başbakana bir mesaj göndererek istifa ettiğini bildirdi. İstifa kabul edilmedi; Hükümet kendisini görevinden aldı, başkomutanlıktan tümen komutanlığına indirdi.

manında başlanması için gereken örgütlemeyi tamamlayamıyacağını gözönünde tutan eski Başkomutan (*), komutanların hâlen savaş için uygun görmedikleri kimselerin ellerinden silâhlarının alınmasını gerekli görmüştür. Altıncı Ordu Komutanının 163'üncü Tümen alaylarına silâhlarını bırakmaları ve yeni bölgeye gitmeleri için vermiş olduğu emri üç alay dinlememiş ve tümene dokunulmamasını istemişlerdir."

Bunun üzerine General Şçerbaçev isyanı bastırmak üzere özel bir piyade ve topçu birliği göndermiş. Üç alay sarılmış ve birliğe komuta eden General Biskupski, emirlere itaat ederek silâhlarını bırakmadıkları takdirde ateş açacağını söylemiş. General Sçerbaçev'in raporu şöyle bitiyordu: "Her şey, kan akıtılmaksızın olup bitti."

Komutanlar, cephedeki yeni durum karşısında, yeniden elde ettikleri disiplin cezası verme hakkını pek kullanmak istemiyorlardı. Savaş Bakanlığının göndermiş olduğu komiserler de onları bu gibi tedbirlere teşvik konusunda biraz yavaş davranıyorlardı. Meselâ On İkinci ve On Üçüncü Tümenlerin bazı alayları ileri mevzilere geçmek istemeyince, Yedinci Orduya bağlı komiserlerden Boris Savinkov bana hemen acele bir telgraf çekmiş ve ne yapacağını sormuş. Benim bulunmadığım sıralarda işlerime geçici olarak bakan Albay Yakuboviç, sözü geçen alayların ellerinden silâhlarını almasını ve itaatsizlik suçu sâbit görülen subaylarla erlerin tutuklanarak askerî mahkemeye verilmesini telgrafla kendisine bildirmiş. Yakuboviç ayrıca, alınan tedbirlerin Bakana hemen bildirilmesini de istemiş.

Yine bu sırada, asker kaçaklarına, emirlere itaat etmiyenlere, açıkça başkaldıranlara ya da başkalarını bu gibi davranışlara sürükleyenlere ağır çalışma cezası veren bir kanun daha çıkarılmıştı.

Genel Karargâhta kararlaştırılan strateji gereğince Rus Orduları en geç Haziranın ortasından önce taarruza geçeceklerdi. Taarruza, General Brusilov'un komutasındaki Güney Batı Ordusunun bir hücumuyla başlamak istiyorduk. Askerlerdeki savaşma ruhu, ve askerlerin, her ne bahasına olursa olsun, ülkelerini savunma gereğini duymaları, yapılan Alman propogandasının sonuç vermediğine en iyi bir tanıttı. Birlikler, bir

(*) General Alekseyev.

Alman taarruzu halinde görevlerini yapmaya hazır bulunuyorlardı.

Bununla birlikte, hücuma geçme fikri kolayca kabul edilmiş değildi. Ayrıca, Ordunun morali ve subayların erler arasındaki otoritesi artmış bile olsa, bu aşamada girişilecek herhangi bir taarruzun iyi sonuç vereceğine inanmayan her rütbede birçok subay vardı. Ama ben cepheye yapacağım bir ziyaretin, subaylarla yapacağım görüşmelerin moral yükselmesine çok yarayacağını ve muharebe hazırlıklarını kolaylaştıracağını umuyordum. Petrograd Garnizonundaki askeri teftiş ettikten sonra 8 Mayısta Helsinki ve Sveaborg'a hareket ettim. Burası "büyük" donanmamızın (yani drenotlarımızın, savaş gemilerimizin ve kruvazörlerimizin) bulunduğu iki limana yakındı. İki gün, gerek özel ve gerekse genel birçok toplantılarda ve mitinglerde bulundum. Genel toplantılarda Bolşeviklerin maskeli hücumlarıyla karşılaşıyor, özel toplantılarda subay sözcülerinin çok ağır eleştirilerini dinlemeye mecbur kalıyordum. Bahriyeli komitelerinin devamlı gözcülüğü altında bulunan subaylar gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyorlardı. Ama beni dinleyenlerin çoğu, gerek subay, gerek er, bana karşı çok dostça davrandılar. Mitinglerden birinde aşırı sol bir konuşmacı, gerekirse Baltık Filosunun kendi kendini savunacağını, düşmanı başkente yaklaştırmıyacağını söyledi. Bunlar çok cesurca söylenmiş ateşli laflardı, ama eylemde durum bambaşkaydı. Helsinki'den dönerken Baltık Filosuna Alman ve Leninist ajanların iyice sızmış olduğunu biliyor, üzülüyordum.

12 Mayıs günü geç vakit Güney - Batı cephesine hareket ettim. General Brusilov'un Kemenets - Podolsk'daki karargâhında cephenin her yanından gelmiş delegelerin bir toplantısı vardı. 14 Mayısta bu toplantıda konuştum. Delegelerin bulunduğu salon tıklım tıklım doluydu. Nereye baksam bitkin, soluk yüzler, ateşli gözlerle karşılaşıyordum. Hava çok gergindi. Korkunç bir sarsıntı geçirmiş ve bu sarsıntının etkisinden henüz kurtulamamış insanlarla karşı karşıya olduğumu seziyordum. Bir tek şeyi öğrenmek istediklerini anlamıştım: neden hâlâ siperlerdeydiler? Delegelerin, ordu komite üyelerinin ve General Brusilov'un da kendisini dinledikten sonra Orduda sarsıntı yaratan havayı iyice anladım. Şu anda Orduda önüne geçilmesi güç bir eğilim vardı: Üç yıl süren acılardan bıkıp usanmış milyonlarca asker kendi kendine şunu soruyordu: "Anayurtta da-

ha yeni ve daha özgür bir hayat başlarken, ben burada neden öleyim?"

Bu sorun onların iradelerini felce uğratmıştı. İnsanlar ancak uğrunda dövüşmekte oldukları amaçtan şüphelenmedikleri süre — ya da, daha çok, açıkça tanımlanmış, kendilerine göre artık tartışılamayacak bir amaç için fedakârlığa katlanmak gerektiğine sorgusuz sualsiz inandıkları zaman — ateşe göğüslerini gerebilirler.

Hiç bir ordu, uğrunda çarpıştığı amacın tartışılmasına göz yumamaz. O sırada Orduda olup biten herşey — itaatsizlik, başkaldırma, bütün bir birliğin Bolşevik olması, sonu gelmeyen siyasî toplantılar, kitle halinde cepheden kaçmalar — her askerin kafasındaki bu korkunç çatışmanın sonucuydu. İnsanlar birdenbire güçsüzlüklerini haklı gösterecek bir bahane bulmuşlardı, ve hemen hemen önüne geçilmez bir silâh bırakma ve siperlerden kaçma eğilimi almış yürümüştü. Savaşma yeteneklerini yeniden geri getirmek için onların hayvanlıktan gelme korkularını yenmemiz, kuşkularını açık ve basit bir gerçekle karşılamamız gerekiyordu: Ülkenizi kurtarmak için fedakârlığa katlanmak zorundasınız. Rus tarihinin bu önemli aylarında askerlerin duygularını anlamıyanlar, ya da onlara büyük büyük laflar ederek yurtseverlik dersi vermeye kalkışanlar, onların yüreklerine kadar giremiyorlar ya da onları etkileyemiyorlardı.

Bolşeviklerin işçi sınıfı ve askerler arasında yürüttükleri propogandanın sırrı buradaydı. Onlara basit bir dille sesleniyorlar, onların, kökleri çok derinde olan yaşama içgüdülerine dokunuyorlardı. Bolşevik propagandasının özü Lenin'in şu kelimelerinde özetlenmişti: "Biz sizi sosyal ihtilâle çağırıyoruz. Biz sizin başkaları için ölmemenizi istiyoruz. Başkalarını — içerdeki sınıf düşmanlarınızı — yoketmenizi istiyoruz!"

Ben askerlere şunları söyledim: "Yorgun insanlara, silâhlarınızı bırakın ve yeni bir hayatın başladığı yurdunuza dönün demek kolaydır. Ama ben sizi savaşa, değerli bir kahramanlığa çağırıyorum. Ben sizi bayram etmeye değil, ölmeye çağırıyorum. Ülkenizi kurtarmak için kendinizi fedâ etmeye çağırıyorum!"

Sonradan, bir kaç aylık zorlu bir çalışmayla, kendilerine sınırsız özgürlük vaadedilen bir kısım proletarya ile cephe gerisindeki asker kaçaklarının, Bolşevikleri izlemiş olmalarına hiç şaşmamak gerekir. Asıl şaşılacak şey, 1917 yazında bütün cep-

hedeki askerlerin, geçici bir zaman için bile olsa, güçlü bir yurtseverlik göstermiş olmalarıydı.

Mayısın ortalarında, Alman Genel Kurmayı Rus cephesinde havanın değiştiğini anladı ve Alman askerleri yeniden Doğuya gönderilmeye başlandı.

Kemenets - Podolsk'daki toplantı General Brusilov'un övülmesiyle sona erdi. Bundan sonra, onunla birlikte, bir ay sonraki taarruzlarda ilk harekete geçecek birlikleri teftiş ettim. Askerlerin yürüyüşü bittikten ve dağılmaları emredildikten sonra askerlerle bir konuşma yapmak üzere yüksekçe bir yere çıktık.

Önce Brusilov ile teftiş ettiğimiz tümenlerin komutanları konuştular. Onlardan sonra mahallî askerî komite üyeleri konuştu. Sonunda sıra bana geldi. Ben konuşmaya başlayınca askerler bulunduğumuz yere doğru yaklaştılar ve beni dikkatle dinlediler. Söylediklerimin içinde acı gerçeklerden başka bir şey yoktu. Sadece yurt görevi duygularına sesleniyordum. Sözlerimin yarattığı etkiyi anlatmak zor. Yalnız şu kadarını söyliyebilirim ki, sözlerim dinleyicilerimin yüreklerini sızlattı, onlara yeni umutlar verdi.

Bir çok vesilelerle yaptığım konuşmalarda coşan asker kalabalıkları arasından geçerek otomobillerimize kadar gitmek çoğu zaman güç oluyordu.

Bâzan da asker kalabalığı arasında saklanan bir Bolşevik kışkırtıcıyı ortaya çıkarmaya, kendilerine söylediklerini yüzüme karşı söyletmeye çalışıyorlardı. Bolşevikler, bu aşamada, bana karşı giriştikleri açık kampanyaya daha başlamamışlardı.

Yaptığım gezilerden sonra cephede değişen hava, genel olarak, fazla devam etmedi elbette (*), ama söylediklerimin psikolojik önemini anlamış komutanların, komiserlerin ve ordu komitesi üyelerinin bulunduğu birliklerde moral kuvvetlenmiş, erlerin subaylara güveni yerine gelmişti.

... Bundan sonra Petrograd'a döndüm, Prens Lvov'la ve Dış İşleri Bakanı Teresçenko'yla görüştüm. Sonra Kabine toplantısında Brusilov'un Başkomutan tâyin edilmesini teklif ettim.

(*) Şubat İhtilâline düşman olan subaylar benimle alay etmek için bana "baş takipçi" adını takmışlardı, ama ben bu adı hiç de küçültücü bulmadım.

Teklifim kabul edildi. General Alekseyev de, özellikle kendisi için kurulmuş olan Geçici Hükümet Askerî Danışmanlığına getirildi.

Başkentte iki üç gün kaldıktan sonra Kuzey cephesinde bir geziye çıktım. 25 Mart sabahı Riga'ya vardım. Burası Rus, Alman, Letonya halkı ile karışık bir sanayi şehriydi. 1915'deki "büyük bozgun" dan sonra cephe şehre çok yaklaşmış ve bu yüzden fabrikalarla okulların çoğu boşaltılmıştı. Barış zamanında Belediyeyi barındıran eski şato şimdi Yirminci Ordu Komutanı General Radko - Dimitriyev'in karargâhı olmuştu (*).

İstasyonda beni General, bütün kurmay heyeti, cepheden gelmiş büyük bir asker kalabalığı karşıladı. 1905'deki Latviya toprak hareketinin "yatıştırılmasından" sonra bir kaç yıl sık sık Riga'ya gelip gitmiştim. Şehri çok iyi tanıyordum. Mahkeme işleri dolayısıyla Riga'ya geldiğim sıralarda kaldığım otelden Schloss'a kadar yürüyerek gitmek istedim. Schloss yıllar boyunca karşılaştığım en sert askerî mahkemelerin bulunduğu yapıydı. General benimle birlikte gelmeyi memnunlukla kabul etti. Mutlu, coşkun bir kalabalığın önünde şatoya kadar yürüye yürüye gittik.

Karargâhta kurmay başkanıyla bir toplantı yaptıktan sonra cepheye hareket ettik. Her iki yandan arasıra ateş ediliyor, ama General hiç aldırmıyordu. Teftişten döndüğümüzde son günlerde bir bolşevik kışkırtıcısının çalıştığı bir alaya gitmemizi teklif etti. Adamla başa çıkmak zormuş, bir anlamda alayın komutasını ele bile almış.

General, düşman ateşinden uzakta, çukur bir yer seçtikten sonra, görevde bulunmayan bütün askerleri buraya topladı. Çok içten bir konuşma yaptık. Bana bir sürü sorular soruldu; çoğu beylik sorulardı. Aralarında ufak tefek bir delikanlı hiç ağzını açıp bir kelime söylemiyordu. Arkadaşları onun bu duruşuna hem şaşıyor, hem de kızıyorlardı. Boyuna onu ileri iti-

(*) 1912 Birinci Balkan Savaşında Bulgarları zafere ulaştıran bu dinamik asker, Bulgaristan Kıralı Ferdinand'ın Avusturya - Almanya tarafına geçerek bir gün önceki müttefikleri Sırplarla Yunanlılara cephe alması üzerine Bulgar Ordusundan ayrılmış, Rusya'ya gelmişti. Bildiğimiz gibi, bu İkinci Balkan Savaşı Bulgaristan için tam bir askeri bozgun oldu.

yorlar, konuşturmaya çalışıyorlardı. General, bu delikanlının sözkonusu Bolşevik kışkırtıcısı olduğunu kulağıma fısıldadı. Delikanlı sonunda sinirli ve cırtlak bir sesle bağıra bağıra konuşmaya başladı "Söylemek istediğim şu Köylülerin toprağa kavuşması için Almanlarla dövüşmemiz gerektiğini söylüyorsunuz. Ama eğer ben burada ölür de toprağa kavuşamazsam, neye yarar?"

Bir Bolşevik kışkırtıcısı olmadığım anlamıştım. O yalnızca arkadaşlarının düşündüklerini açıkça söyleyen bir köy çocuğuydu. Gücü buradan geliyordu. Hiç bir mantıklı söz onu çeviremezdi. Ne yapacağımı bilmeksizin kendisine doğru yürüdüm. Zavallı tepeden tırnağa titriyordu. Bir metre kadar kalınca durdum, hafifçe Generale döndüm: "Bu çocuğu hemen köyüne gönderiniz. Rus Ordusunda korkaklara yer olmadığını kendi köylüleri de görsünler!" dedim. Bunun üzerine çok garip bir şey oldu. Titreyen asker sapsarı kesildi, olduğu gibi yere yığıldı.

Birkaç gün sonra alayının komutanından bir mektup aldım. Benden emri geri almamı rica ediyor, sözkonusu delikanlının ıslah olduğunu, şimdi artık bir disiplin örneği haline geldiğini bildiriyordu.

On İkinci Ordunun mevzilerinden Dvinsk'e geçtim. Dvinsk'te Beşinci Ordunun komutanı General Yuri Danilov'u karargâhında görmek istiyordum (*). Danilov cephedeki durum değişikliğini ilk anlayan komutanlardan biriydi. Komiserler ve ordu komiteleriyle çarçabuk iyi ilişkiler kurmuştu. Ordunun komitesi Nisanın başında çok iyi bir şekilde örgütlenmişti. Cephe gerisindeki işçilere, anarşiye son vermeleri ve cepheyi eskisi gibi normal olarak desteklemeleri için çağrıda bulunmak üzere Petrograd'a ilk heyeti gönderen bu komiteydi.

Siperlerdeki askerleri görmeye vakit ayıramadım; ancak, Moskova'ya hareket etmeden önce, bütün birliklerin komitelerinden gelen temsilcilerin yaptıkları bir toplantıda konuşabildim. Moskova'da Deviçye Alanında Moskova Garnizonunun yaptığı bir geçit resmini seyrettim, Aleksandr Askerî Okulunun subay adaylarına bir konuşma yaptım, kalabalık genel toplantılarda konuştum, ve Sosyalist Devrimci Partinin Kongresinde bulundum.

(*) Savaşın ilk on sekiz ayında Grandük Nikola'nın karargâh generaliydi ve karargâhın tek usta tâbiyecisiydi.

Moskova'nın, ülkenin siyasî havasındaki etkisi büyüktü. Cephede yeniden taarruz hareketlerine başlamamız için Moskova'nın plânlarımızı desteklemesi gerekiyordu. Bunu sağlamak hükümetin göreviydi. Lvov da zaten bunun için beni orayı göndermek istemişti. Ama çok kalamadım orada. Yeniden Güney - Batıya gitmem ve Rusya Sovyetleri Kongresiyle Cephe Örgütlerinin açılışında Petrograd'da bulunmam gerekiyordu.

Üç haftalık bir geziden sonra, 1 Haziranda Petrograd'a döndüm. Kongre iki gün sonra açıldı. Kongreye oy verme hakkına sahip 822 delege gelmişti. İçlerinde yalnızca 105 Bolşevik vardı. Kongrenin açılmasından az sonra ortaya çıkan bir olay delegelerin çoğunu coşturdu. Kongrede Hükümete ve Hükümetin savaş politikasına karşı bir hava yaratacağını uman bir Bolşevik delegesi Prens Lvov'un halkı Bolşevik ve anarşist propogandaya karşı savaşa çağıran bildirisini okumaya başladı. Konuşmacının umduğunun tersine, çağrının her cümlesi çılgınca alkışlanıyordu. Konuşmacı hiç heyecanlanmadan, asker kaçakları üzerine çıkarmış olduğum (o sırada daha yeni yayımlanmıştı) 17 sayılı emri okuyunca alkışlar artık genel bir övgü gösterisi hâlini aldı. Salonda ve galeride bulunan "tarafsız" unsurlar, bu sırada, kolaylıkla seçiliyordu.

Bu gösteriden sonra, daha Kongrenin başlangıcında, ezici bir çoğunlukla Hükümeti destekleyen bir karara varılacağını umuyordum. Ama umduğum çıkmadı; iki nedeni vardı bunun: birincisi, Kongrede savaşın yeniden başlamasına taraftar olmayan 200 den fazla delege bulunduğu anlaşıldı; çünkü iki gurup daha - Menşevik Enternasyonalcilerle Sovyalist Devrimci Partinin sol bir kanadı - Bolşeviklerle bir olmuştular. Her iki gurupun da kongredeki aydınlar arasında büyük etkisi vardı.

İkincisi, Kongre, Lenin'in taarruzu sabote etmek plânına göre yapılan bir Bolşevik teşebbüsü yüzünden normal şekilde çalışamıyordu. "Kızgın" askerlere silâhlı gösteriler yaptırtılıyor, işçiler "Bütün iktidar Sovyetlere!" ve "Kahrolsun on kapitalist bakan!" diye bağırtılıyordu.

Askerî konular çabucak ikinci plâna düşmüştü. Kongre liderleri bütün zamanlarını ve enerjilerini Lenin'in komplosunu önlemeye harcıyorlardı. Ancak o anlık tehlike önlendiği zamandır ki bir karara varabildiler (12 Haziran). Bununla birlikte, kendi saflarındaki sol kanat muhalefetinden çekinen Menşevik

ve Sosyalist Devrimciler bloku kesin olmayan bir karara vardı ve böylelikle, yakın bir taarruzu doğrudan doğruya onaylamaktan çekindi. Yalnızca, Rus silâhlı kuvvetlerinin hem savunma, hem de taarruz için hazır bulunmasını, taarruz harekâtının ise ancak stratejik nedenlerle yapılmasını bildirmekle yetindi.

13 Haziran günü, geç vakit, bu hiç bir işe yaramayan kararın alınmasından sonra, Mogilev'deki Yüksek Komutanlığa hareket ettim. Orada taarruz gününü, sonunda, 18 Haziran olarak tesbit ettik. Taarruza geçmeden önce, yarma yapmayı düşündüğümüz sektördeki düşman mevzilerini en ağır toplarımızla iki gün durmadan bombardıman edecektik.

16 Haziranda Tarnopol'a gittim. Ordu ve Donanmaya resmî taarruz emri verildi. Emir Brusilov'la birlikte Genel Karargâhta hazırlanmış ve tarafımdan imza edilmişti (*).

Tarnopol'da kısa bir süre kaldıktan sonra, Güney Batı cephesinin yeni komutanı General Gutor'u görmek üzere Yedinci Ordunun ileri mevzilerine gittim. Bu ordu, On Birinci Orduyla birlikte, Brzezani yönüne doğru harekete geçecekti.

Bütün günü - 17 Haziran - ertesi gün şafakla birlikte hücuma geçmeye hazırlanan alayları teftiş etmekle geçirdim.

18 Haziran sabahı, bütün cephe boyunda gergin bir hava vardı. Paskalya zamanında gece yarısı âyininden önceki Rus köylerinde olduğu gibi... İleri mevzilerimize kadar uzanan birtakım tepelerin üzerindeki gözetleme yerine tırmandık. Ağır toplar durmadan gürlüyor, mermiler havada ıslıklar çalarak uçuyordu.

Yedinci Ordunun gözetleme yerinin önünde uzayıp giden savaş alanı koskocaman boş bir satranç tahtası gibiydi. Topçu ateşi durmadan devam ediyordu. Boyuna saatlerimize bakıyorduk. Sinirlerimiz çok gergindi.

Birdenbire bir ölüm sessizliği oldu: ölü noktaya gelmiştik. Bir an askerlerin dövüşmek istemiyeceği korkusu düştü içimize. Sonra ilk piyade hatları, ellerinde silâhlarıyla, Alman siperlerine doğru koşmaya başladılar.

(*) Taarruzun üçüncü günü, 20 Haziranda, Sovyetler Kongresi Rus halkına bir çağrıda bulundu, barışı getireceği ve yeni demokratik düzeni güçlendireceği için harekâtı zafere ulaştıracak her türlü çabanın harcanmasını istedi.

Taarruzun ilk günü bizim için çok başarılı geçti. Binlerce esir ve bir hayli salıra topu ele geçirdik. Üçüncü günü harekâtımız durdu. On Birinci Ordu komutanı General Erdeli'nin raporu olaylar üzerinde çok iyi bir fikir veriyordu "18 ve 19 Haziran tarihlerinde elde ettiğimiz başarıların, askerlerin moralini yükseltmesi ve onları düşmana karşı baskılarını arttırmaya teşvik etmesi gerekirken, alayların çoğunda böyle bir durum görülmemekte, bazı alaylarda ise kendilerine verilmiş olan görevleri yerine getirmiş oldukları ve daha ileriye gitmeye lüzum bulunmadığı duygusu hâkim bulunmaktadır." General, erlerin bozguncu durumlarını anlattıktan sonra bazı alaylardaki subayların taarruzun bitmesinden ötürü memnunluklarını gizlemediklerini de raporuna ekliyebilirdi.

Taarruzun başarısızlığa uğramasının başlıca nedenlerinden biri de belki şuydu: General Brusilov, 1916 da yaptığı parlak taarruz sırasında Avusturya alaylarına karşı savaşmıştı; bu alaylarda Ruslara teslim olmak isteyen Slavlar vardı. 1917 Haziranında ise Rus Ordusu, kuvvetli topları bulunan birinci sınıf Alman askerleriyle karşılaşmıştı.

Taarruzun ilk iki günü, aynı zamanda birçok teknik ve psikolojik nitelikteki zorlukları da gün ışığına çıkardı. Bunları en kısa zamanda düzeltmeye çalışmalıydık. 20 Haziranda Teresçenko'ya telgrafla aşağıdaki gizli mesajı gönderdim

Hükümetleri tarafından gönderilen ağır topların ârızalı olduğunu, çünkü yüzde 35'inin iki günlük orta derecede bir ateşe bile dayanamadığını elçilere bildiriniz. Sarfedilmiş bulunan uçak motörleri ve malzemenin yerine konulmak üzere sür'atle yeni sevkiyat yapmalarını söyleyiniz. Huzursuzluk yaratan Knox'u cepheden aldırtınız ve Müttefikler arası bir konferansın toplanmasını isteyiniz. Müttefikler diplomasilerinde daha hızlı adımlar atmak ve daha açık olmak zorundadırlar. Sizin de çok iyi bildiğiniz, Ülke ve Ordu durumu gözönünde tutularak, cephede girişilmiş bulunan harekâttan her bakımdan yararlanılmalıdır. Cephedeki her hareketin bize ağır çalışmalara malolduğunu unutmayınız. Diplomaside ve Orduda yalnızca birlikte ve aynı zamanda hareket etmekle durumumuzu pekleştirebiliriz ve felâketi önliyebiliriz. Durumu telleyiniz.

Kerenski

O sırada Güney - Batı cephesini gezmekte olan İngiliz askerî ateşesi Albay Knox her gittiği yerde Rus Ordusunu eleştiriyor, yeni düzeni beğenmediğini açıkça söylüyordu. Tutumu yavaş yavaş herkesin gözüne batmaya başlamıştı.

22 Haziranda Tresçenko'dan bir cevap aldım. Cevap şöyleydi "İngiliz ve Fransızlara toplarının arızalı olduğu bildirildi. Onlar da Hükümetlerine durumu telgrafla bildirdiler. Yarın durumu incelemek üzere bir İngiliz heyeti gönderiliyor. Konx'un gelecek haftanın başında Petrograd'a dönmesi için tâlimat verildi. Durumun sağlamlaştırılması ancak cephedeki çalışmalarla mümkündür."

Bir kaç gün sonra Müttefik Hükümetlerinden savaş amaçlarını gözden geçirecek bir konferansın toplanmasına razı oldukları haberi geldi.

Albay Knox Petrograd'a hareket etti ve oradan da Londra'ya gitti. Müttefiklerin savaş amaçları üzerinde bir konferans toplamaya razı olmaları, Brusilov'la benim "emperyalist ve istilâcı amaçlarla" savaşa devam ettiğimiz üzerinde cephede ve solcu çevrelerde yapılan propagandaya son verdi.

Güney - Batı cephesinin sol kanadında başlayacağımız seferin arifesinde General Kornilov komutasındaki Sekizinci Orduda bulunuyordum. Karargâhta biraz soğuk karşılanmıştım, ama hatlardaki erler beni o kadar sevinçle karşıladılar ki, neş'em ve güvenim hemen yerine geldi.

23 Haziranda Sekizinci Ordu hücuma geçti. Avusturya cephesini yaran Rus kuvvetleri düşman mevzilerinin derinliklerine kadar girdiler ve 28 Haziranda Halicz kasabasını ele geçirdiler ve Kalusz'a doğru yürümeye başladılar. Bütün Rusya ilerleyişi büyük bir sevinçle izliyordu. Harekâtın başarıya ulaşmasının nedeni, bu sektördeki düşman kuvetlerinin daha çok Slavlardan kurulu olmalarında aranabilirdi.

Ama az sonra olayların akışı temelinden değişti: Avusturya askerlerinin yerine hemen ağır toplarıyla Alman takviyeleri getirildi. 5 Temmuzda General von Bothmer'in emrindeki hücum taburları karşı hücuma hazır durumdaydılar.

General Denikin'in cephesinde çarpışmalar Temmuzda başlayacaktı. Çarpışmaları gözlerimle görmek için oraya gitmem gerekiyordu. 15 Hazirandanberi General Brusilov'u görmemiştim. Güney Batı cephesindeki durum üzerine kendisine bir rapor vermek üzere Yüksek Komutanlığa döndüm. Ayrıca, Müttefikler cephesinde olup bitenleri yakından öğrenmek istiyordum.

Galiba Genel Karargâhta bulunduğumun ikinci günüydü. Brusilov, Karargâhtaki asker komitesi üyelerinden bazılarının kendisiyle, kurmay başkanı (Lukomski) ve benimle bir görüşme yapmak istediklerini haber verdi. Görüşme sırasında gurup sözcüsü, Rusya Ordusu Merkez Komitesi ile Donanma Subayları Birliğinin üçümüze karşı düşmanca duygular beslediklerini, kendisiyle arkadaşlarının bundan üzüntü duyduklarını bildirdiler. Brusilov ile Lukomski bu habere çok şaştılar, buna ait hiç bir belirti görmediklerini, eğer böyle bir şey varsa, elbette hemen kesin olarak harekete geçeceklerini söylediler. Komite üyeleri haberi güvenilir kaynaklardan aldıklarına, doğruluğundan emin bulunduklarına sinirli bir hava içinde bizi inandırmaya çalıştılar. Az sonra da çıkıp gittiler. Generalin söyledikleri onları biraz yatıştırmıştı. Benim görüşüme göre, bu haberin, İhtilâlden sonra subaylara karşı beslenilen belirli bir güvensizliğin hâlâ sürüp gittiğini göstermesinden başka ciddi bir yanı yoktu. Ne yazık ki, bu adamların doğru söyledikleri az sonra anlaşıldı.

28 Haziranda Molodeçno'ya gittim. Denikin Genel Kurmayın en parlak subaylarından biriydi. Bu genç subay bir Ordu gazetesinde eski askerî bürokrasiye çatan birtakım yazılar yazmış, savaşta da birinci sınıf bir subay olduğunu göstermiş, rütbeleri hızla atlayarak bir kolordunun başında tuğgeneral olmuştu. Alekseyev'in yanında kurmay başkanlığı yapmıştı. Ama bana iki yanlı bir adam gibi görünüyordu. Bir yandan yaklaşan taarruzda kendiyle erler arasında aracılık yaparak kendisine yardım etmemi istiyor, öte yandan benim kişiliğimi ve Savaş Bakanı ve Geçici Hükümet üyesi olarak tuttuğum politikayı beğenmiyordu.

Bununla birlikte, ben ne kendisine ne de herhangi başka bir komutana bu konuda bir düşmanlık beslemiyordum. Ama eski askerî kurumların bu çetin eleştirmeni o sırada, bilinçaltından bir duyguyla, geçmişi övmeye başlamıştı. İlk yapılan genel toplantıda ikimiz de konuştuk. Denikin'in konuşma sırasında erlere karşı kullandığı kaba sözler beni şaşırttı. O da herhalde benim kullandığım bazı ifadelere ve "isterik" hareketlerime şaşmıştır.

Cephedeki gezimi, daha başlar başlamaz, yarıda bırakmak zorunda kaldım. Prens Lvov hiç vakit geçirmeden Kiyef'e gitmemi ve Ukrayna Ordusu problemini çözmemi istedi. Tereşçen-

ko ile Tseretelli, imkânsız şeyler isteyen Ukrayna Radasıyla o sırada birtakım kaçamaklı görüşmeler yapıyorlardı.

Oradan sonra, Ukraynalılarla varılan anlaşma üzerine kabineye rapor vermek için Petrograd'a dönmeyi düşünüyordum.

3 Haziranda, sözümde durarak, taarruz için yeniden Batı cephesini ziyaret ettim. Ama o sırada havada büyük bir değişiklik olmuştu; olaylar soluk aldırmayan bir hızla ilerliyordu.

İKİLİ KARŞI HÜCUM

1 Temmuzda Teresçenko ve Tseretelli ile ben yeniden Petrograd'a dönmüştük. Merkezî Ukrayna Rada'sı ile varılan anlaşmanın metni Prens Lvov'a önceden direkt telgrafla bildirilmiş, o da öteki bakanlara anlaşma muhteviyatı üzerine bilgi vermişti. Anlaşma o akşam Hükümetin yaptığı bir toplantıda çoğunlukla tasdik edildi, bunun üzerine Kadet Partisinin bakanları hemen Kabineden çekildiklerini ilân ettiler. Petrograd'ın bütün siyasî çevrelerinde yeniden sinirli bir hava esmeye başlamıştı. Önümüzde yeni bir hükümet buhranı vardı.

Ertesi gün, Lvov'un evinde bakanlar resmî olmıyan uzun bir toplantı yaptılar. Toplantı sonunda, Kabineye yeni yapılacak tâyinlere ait kararın bir süre ertelenmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Bunun üzerine General Denikin'e verdiğim sözü yerine getirebileceğimi ve hemen Batı cephesine hareket edebileceğimi düşündüm. 2 Temmuz akşamüstü Petrograd'dan ayrıldım ve ertesi sabah cepheye vardım.

İlk işim bir teftiş gezisine çıkmak oldu. Böylece zihnimi başkentin bozuk havasından kurtarmış da oluyordum. Cepheyi gezmek evime dönmek gibi bir şeydi. Bir sürü karmaşıklıkların ve formalitelerin bilinmediği bir yerdi burası. İnsanlar basit ve ilkel bir ölüm - kalım sorunuyla uğraşıyorlar, ortak tehlike karşısında birbirlerine daha büyük bir yakınlık duyuyorlardı.

Temmuzun 4'ünde, Lenin'in örgütlediği işçilerle askerlerin Petrograd'daki silâhlı ayaklanma teşebbüsüne ait ilk resmî raporları aldık. Bu ayaklanmaya tarihte 3 Temmuz Ayaklanması denir (*).

(*) Aslında ayaklanma 2 Temmuz akşamı başlamıştı (O sıradaki olayları ancak 6 Temmuzda Petrograd'a döndüğüm sırada öğrendim). O akşam başkent sokaklarında birdenbire silâhlı asker ve bahriyeli dolu kamyonlar görülmüştü. Kamyonlardan birinin üstündeki kızıl bayrakta şunlar yazılıymış "İlk kurşun Kerenski'ye!" Silâhlılar beni İç İşleri Bakanlığında yakalamaya gelmişler. Ben az önce oradan

Gelen haberler beni pek şaşırtmadı. Başkentte yeterince güvenilir asker bulunduğunu biliyordum. 9 Temmuzda ilk harekete geçecek tümenleri gezmeye başlamıştım. Gördüklerim benim üzerimde Denikin'in üzerinde olduğundan daha iyi izlenimler bıraktı.

Bir yerde, siperlerin gerisinde yürürken bir ağacın altında toplanmış birtakım askerler gördüm. Gazete okuyorlardı. Bizi görünce hemen gazeteyi en yakın ağacın arkasına attılar ve ormanın içine dalarak ortadan kayboldular. Adamlarımdan birine, "Git şu gazeteyi getir," dedim. Gazeteye şöyle bir göz attıktan sonra yanımdaki subaylara verdim. Vilno'daki Alman Kurmayı tarafından Rus askerleri için çıkartılan gizli *Tovariş* (Yoldaş) adlı derginin son sayısıydı. Petrograd, 3 Temmuz tarihini taşıyan "Rusya ve Taarruz" başlıklı yazıda, Petrograd Telgraf Ajansı adındaki uydurma yazar garip bir önsezi ile şunları yazıyordu "Rusya'dan alman bilgiye göre Galiçya'daki taarruz Rus halkı arasında büyük bir kırgınhk yaratmıştır. Bütün büyük şehirlerde halk Rus çocuklarının kitle halinde öldürülmesini protesto etmek üzere toplantılar yapmaktadır. Savaş felâketlerinin uzayıp gitmesinden herkesçe sorumlu tutulan İngiltere'ye karşı beslenen kin her gün biraz daha artmaktadır. Kerenski'nin yurduna ihanet ettiği artık açıkça söyleniyor. Bu amaçla Moskova'da yapılan büyük gösterilerde öfkeli halkın üzerine Kazaklar sevkedilmiştir. Bugünkü durum daha fazla süremez. *Ruskoye Selo* Petrograd'daki sıkıyönetim durumunun son günlerde daha da kötüleştiğini yazmaktadır. Son bir kaç hafta içinde çok sayıda sosyalist tutuklanmıştır. Gazete, aşırı sol liderlerin Petrograd'dan ayrılarak yurt içerlerine kaçmak zorunda kaldıklarını yazmaktadır."

Tovariş yazarının 3 Temmuz Bolşevik ayaklanmasını önceden bildiği anlaşılıyordu. O da, cephedeki askerlere, Lenin propogandacılarının Petrograd'daki askerlere ve ayaklanma sırasında Kronstad bahriyelilerine söylediklerini söylüyordu. Almanlarla Bolşevikler, Geçici Hükümeti devirmek ve askerlere itaatsizlik aşılamak konularında böylece birleşmiş oluyorlardı. Her ikisi de, Galiçya taarruzunu, yabancı kapitalistlerin sözle-

öteki bakanlarla bir toplantı yapmıştım. Hademelerden biri silâhlı gurube benim Çarskoye Selo istasyonuna gittiğimi söylemiş. Hemen oraya gitmişler. Demiryolu işçilerinden birinin bana sonradan söylediğine göre, gelenler yalnızca, henüz istasyondan kalkmış olan trenin son vagonunu görebilmişler.

rine uyan Kerenski ile subaylarının başlattığını söylüyorlardı. *Tovariş* gazetesinin bu sayısında bulunmayan bir tek şey, Bolşeviklerin "Bütün İktidar Sovyetlere" parolasıydı. Lenin'in Alman müttefikleri, Bolşeviklerin kurmak istedikleri rejimle pek ilgilenmiyorlardı. Almanların istedikleri, yalnızca cephedeki Rus ordularını felce uğratmak, ülkenin yönetim mekanizmasını bozmaktı. Böylelikle Rusya'nın bütün denetimini ellerine geçireceklerini ve sonra da Batıdaki müttefiklerini yeneceklerini umuyorlardı. Haber alma servislerimizin verdikleri raporlara göre Alman tümenleri o sırada Doğu cephesine sevkediliyordu. Herşey açıktı: ikili bir karşı - taarruz hazırlanıyordu. Bu taarruz 3 Temmuzda Lenin'in arkadan vurmasıyla başlamıştı. Şimdi de Ludendorff'un cepheden taarruzunu bekliyebilirdik.

4 Temmuz akşamı Kronstad'dan Petrograd'a kuvvetli bir bahriyeli gurubunun geldiğini haber aldım. Prens Lvov hemen dönmemi istiyordu. Benim birdenbire ayrılmak isteyişime şaşırıp kalan General Denikin'e, 9 Temmuz taarruzunda tekrar geleceğime söz verdikten sonra, ertesi gün başkente hareket ettim. Şehrin dışındaki istasyonda beni Teresçenko karşıladı, son olayları bana kısaca anlattı ve Prens Lvov'un artık Geçici Hükümetten çekilmeye karar verdiğini söyledi. Petrograd'daki Çarskoye Selo istasyonunda bizi Albay Yakuboviç, Petrograd Askerî Bölge Komutanı General Polovtsev ile Prebrajenski alayının bir şeref kıtası karşıladı. İstasyonun içi ve dışı beni karşılamaya gelen her sınıftan ve yaştan binlerce insanla doluydu.

Ayaklanma sırasında Hükümetin sığınmış olduğu Petrograd Askerî Bölge Karargâhına otomobille giderken de Kışlık Saray meydanında aynı şekilde kaşılandık.

Halkı selâmlamadan doğruca Prens Lvov'un odasına çıktım. Ama coşan halk dağılmıyor, beni görmek istiyordu. Bir kaç kere balkona çıktım. Aşağıda toplanan halka birkaç söz söyledim. Haince tertiplenmiş olan ayaklanmanın bastırılmış olduğunu, artık korkmanın yeri olmadığını anlattım.

O gelişimde Petrograd'da yirmi dört saat kaldım. Özellikle uykusuz geçirdiğim 7 Temmuz gecesini hiç unutmam. Lvov'u korkunç derecede bitkin bulmuştum. Hükümetten ayrılmak için benim gelmemi bekliyormuş. O gün Başbakan oldum. Ayrıca o gün, geç vakit. Almanların Kaluş'taki On Birinci Ordu cephesini yardıklarını ve bizim bozgun halinde geri çekildiğimizi bildiren ilk kısa raporu aldık.

8 Temmuz günü, öğleden sonra, cepheye vardım. General Denikin'e verdiğim sözü tutmuştum. General ile kurmayı Galiçya cephesinde Almanların taarruza geçtiklerini biliyorlardı, ama ileri hatlardaki askerler daha bir şey duymamışlardı. Buna rağmen, ben yine ertesi gün harekete geçecek alayları gezdim ve askerlerin moralini iyi buldum.

Akşamüstü, geç vakit ilk siperlerin gerisinde bulduğum çukur bir yerde, askerler ve subaylarla bir konuşma yaptım. Askerlerin çoğu, Bolşevik propogandasının etkisinde kalmış olan İkinci Kafkas Özel Tümeninden gelmeydi.

Karanlık basıyordu. Topçu hazırlığı başlamıştı. Mermiler tepemizden uçuyordu. Bütün bunlar aramızda büyük bir arkadaşlık havasının doğmasına yaradı. Subayları, askerleri ve beni, hepimizi ortak bir amaç duygusu, ortak bir görev isteği sarmıştı.

İkinci Kafkas Özel Tümeninin erleri, aralarındaki hainleri attıklarını ve şimdi gerçekten en önde gitmek istediklerini bana övünerek söylediler. Cephede geçirdiğim günler içinde, bütün bir geceyi askerlerle birlikte geçirmek ve ertesi gün de onlarla birlikte taarruza katılmak isteğini hiç bir zaman o günkü kadar duymamıştım; başkalarından istediğimi kendimin yapmayışımdan hiç bir zaman o günkü kadar utanmamıştım. Sorumlu mevkilerde bulunan herkes zaman zaman bu acıyı duymuş olmalıdır, ama benim de ötekiler gibi, elimden bir şey gelmezdi; muharebe ertesi gün başlayacaktı ve ben Hükümeti devralmak üzere Petrograd'a dönecektim. Lvov artık, 3 Temmuz ayaklanmasında başına gelenlerden sonra iktidar yükünü taşıyacak durumda değildi.

Ertesi gün General Denikin kuvvetleri, Alman mevzilerine karşı taarruza geçtiklerinde, gerçekten kendilerini gösterdiler. İşte General Ludendorff'un bu taarruz üzerine yazdıkları :

"9 Temmuzda ve onu izleyen günlerde, Smirgon'un Güneyinde, Krevo'da, Doğu Başkomutanının emrindeki askerlere karşı, hücumların en şiddetlisi yapıldı. Ruslar uzun bir cephe işgal eden bir *Landwehr* tümenini, tümenin kendini olağanüstü bir cesaretle savunmasına rağmen yardılar.

Bir kaç gün durum büyük bir ciddiyet gösterdi. Sonunda yedeklerimizle, topçumuzun ateşi eski durumu yeniden getirdi. Ruslar siperlerimizi boşalttılar. Artık eskisi gibi değillerdi."

Eğer General Denikin kendisini karamsarlığa kaptırmasaydı ve 10 Temmuzda cepheyi bırakarak Minsk'e dönmemiş olsaydı, Almanlara "ciddî" görünen durum bir kaç gün içinde böylece birdenbire sona ermezdi.

Rus askerlerinin başarısızlığı utanılacak bir şey değildi. Aralarında askere yeni alınmış, daha savaş görmemiş gençler vardı. Zehirli gaz ve ağır silâh kullanan Alman tümenlerinin ağır saldırılarına karşı mevzilerini koruyacak durumda değillerdi. Kaldı ki, ihtilâl sarsıntısı geçirmemiş olan Fransız ve İngiliz ordularının da açmış oldukları gedik o ilkbaharda kapatılmış ve Müttefikler eski mevzilerine geçmek için koskoca bir yaz boyunca çalışmışlardı. Ama Fransız ve İngiliz generalleri Rus generalleri gibi davranmıyorlar, askerlerinin durumlarını bile bile yanlış göstermiyorlardı. İşte başvurulan hiylelerden bir örnek :

Temmuzun ilk günlerinde, General von Bothmer'in komutasındaki orduda, Zborov ile Seret nehri arasındaki Güney - Batı cephesinde bulunan On Birinci Ordumuza karşı harekete geçmek üzere bir Alman görev kuvveti hazırlanmıştı. Mahallî Alman ve Avusturya askerlerini takviye etmek üzere de Batı cephesinden birinci sınıf altı Alman tümeniyle çok sayıda ağır topçu getirtilmişti.

General von Bothmer, 6 Temmuz şafak vakti şiddetli bir hücuma geçti ve Rus cephesini yardı. Önce Hükümet bu taarruz üzerine kısa bir rapor aldı. Sonra da Güney - Batı Karargâhının resmî bildirisi alındı. Bu bildiri, 8 Temmuzda bütün gazetelerde çıktı. Haber korkunçtu. Bütün ülke birdenbire şaşırdı. Şöyle deniyordu haberde

Sabah saat 10'da 607'nci Milinovski Alayı Banhuf'taki siperlerini emir almadan terketti, geriye çekildi. Bunun sonucunda yandaki alay da çekildi ve düşman, kazançlarını pekleştirmek imkânını buldu. Başarısızlığımızın nedeni daha çok şudur : hücuma uğrayan bölgeyi desteklemek emri alan birçok birlikler Bolşevik propogandasının etkisinde kalarak önce emirlere itaat edilip edilmiyeceğini tartışmak üzere aralarında toplantı yapmışlardır. Birçok alaylar hücum emrini yerine getirmemişler, düşman baskısı olmadan mevzilerini bırakmışlardır. Subaylar onlara emirleri dinletememişlerdir.

Aslında hiç de böyle bir şey olmamıştı.

Yüksek Komutan General Brusilov'un emri ile sonradan yapılan incelemede gerçeğin şöyle olduğu anlaşıldı: Tümen,

düşman sahra toplarının (Rus Tümeninde yalnızca altı tane vardı) açtığı ateşle darmadağın edilmiş, aralarında 2 alay komutanı da olmak üzere 95 subay ve 2000 kadar er ölmüştü. Bildiriyi yazan subayın bile bile kötü niyetle hareket ettiği, ya da tam bir paniğe kapılmış olduğu anlaşılıyordu.

Bu bildiri General von Bothmer'e Rus Ordusunda disiplin durumunun sanıldığından da bozuk olduğunu anlatmış olsa gerekti.

Savaş alanından gönderilen ve düşmanın işine yarayan bu gibi bilgiler üzerine başka birçok örnekler daha verebilirim. Cepheden gönderilen resmî bildirilerde, garip bir benzerlikle, her zaman askerlerin disiplini bozdukları, subayların ise cesur davrandıkları belirtiliyor, askerlerin gösterdikleri cesaretten ve fedakârlıktan hiç söz edilmiyordu.

Düşman taarruzuna ait ilk raporlarda gerçek bildirilmiş olsaydı On Birinci Ordunun von Bothmer'in topçu ateşi altında nasıl davranmış olacağını, Rus İhtilâl Ordusunun dağılışından sonraki uzun yıllar içinde, sık sık düşünmüşümdür. Bu yanlış raporların yarattığı en ağır sonuçlardan biri de bu raporlar yüzünden disiplinin büsbütün bozulması olmuştur. Askerlerin alaya iftira edildiğini anlamaları için Milinovski tahkikatı sonuçlarını beklemeleri gerekmezdi. Bu yüzden subaylara yeniden güvencini kaybeden askerler onlara yeniden kin beslemeye başlamışlardı. Askerlere göre, Yüksek Komutanlık kendi hatasını onlara yüklemeye çalışmakta ve eski düzene dönmenin yollarını aramaktaydı. Askerlerin kuşkularında haklı olup olmadıkları artık önemli değildi. Önemli olan cephedeki durum üzerine verilen resmî raporların düşmanı çok memnun etmesi, kendi askerlerimizi ise üzmesiydi.

İşin en kötü yanı, bir kısım basının, özellikle *Ruskoye Selo* gazetesinin (Moskova'da çıkan ve bir milyondan fazla satan bir gazeteydi) Ordunun cepheden gönderdiği haberleri basmaya başlamış olmasıydı. Bu haberlerdeki bilgileri Alman Yüksek Komutanlığı büyük bir ilgiyle izliyordu.

Basında çıkan haberlere askerî sansür konulması da, ne yazık ki, düşmana bu kanaldan haber verilmesini önliyemedi. *Ruskoye Selo* muhabirinin cephede bulunması yasaklandı, ama resmî haberlerden sorumlu olan bütün kurmay subayları da cepheden uzaklaştıramazdık tabiî.

Yıllarca sonra Hindenbrug, Ludendorff ve Hoffman'ın hâtıralarında, 1917'deki Rus Ordusu üzerine yazılanları okuduğum ve onların anlattıklarıyla kendi Rus generallerimizin anlattıklarını karşılaştırdığım zaman, Alman generallerinin o sıradaki askerî durumumuzu kendi generallerimizden daha dengeli ve daha iyi anladıklarını hayretle gördüm.

Bu garipliği çözümlemek çok kolay : Almanlar iki cephede savaş yürüttüklerini hiç bir zaman unutmuyorlar ve Rus askerî harekâtını, her iki cepheyi kapsayan tek bir strateji plânı açısından görüyorlardı. Oysa, Ruslar 1917'de, Rus harekâtının bir Müttefik plânının bütününü tamamladığını herhalde unutarak, Rus Ordusunun yaptığı ağır taktik hataların psikolojik sonuçlarını, sevmedikleri Geçici Hükümete karşı siyasî bir koz olarak kullanmak istiyorlardı.

Okuyucuya şunu hatırlatmalıyım ki, 1917 ilkbaharında Batı cephesindeki Fransız ve İngiliz orduları ağır bir yenilgiye uğradıktan sonra Rus Hükümeti ile Yüksek Komutanlığı (General Alekseyev'le Denikin) Müttefikleri ve sonunda da Rusya'yı kurtaracak tek bir strateji kabul etmişlerdi. Rus Ordusu, Batı cephesindeki Müttefik kuvvetlerinin yenilmesini önlemek üzere taarruz harekâtına başlayacaktı.

Ruslar Alman ateşini kendi üzerlerine çekmek stratejisini sonuna kadar uygulamışlardır. Çarlığın yıkılmasından önce, 1916 Ekimindeki Brusilov taarruzunun sonunda, Rus cephesinde 74 Alman tümeninden başka bir kuvvet kalmamıştı. 1917 Ağustosunda ise aynı cephede 86 tümen ve ağır topçu bulunuyordu.

Ancak başarısız Kornilov komplosundan (*), yâni Rusya'nın içi ile cephe 1917 Martında olduğu gibi yeniden büyük bir kargaşalık içine düştükten sonradır ki, Almanlar büyük sayıda tümenleri Batıya çekebilmişlerdir. 1918 Ocak ayında Rus cephesinde yalnızca 57, 1918 sonbaharında ise 26 tümen kalmıştı. Ama Almanlar, asker ve malzeme kaydırmasını o kadar geç yapabildiler ki, durumdan hiç yararlanamadılar. Çünkü bizim - Hindenburg'un kendi deyimiyle - "ılımlı ilerlemelerimiz" bile Ludendorff'un Amerikan askeri gelmeden Batıya ezici bir darbe indirme plânını altüst etmişti.

1917 Temmuzunun sonuna doğru Almanlar askerlerini Romanya ve Güney Batı cephelerinden Riga'ya doğru kaydır-

(*) Kornilov isyanı bölümlerine bakınız.

maya başladılar. Riga'da büyük bir taarruz hazırlığı vardı. Bu sırada, her iki cephede de olduğu gibi, Batı cephesinde de savaş durmuştu. Artık düşmanla karşılaşmayan Ruslar yeni mevzilerine yerleşmiştiler. İsteksiz generaller, komiserler ve ordu komiteleri çetin bir çalışmadan sonra bir çeşit düzen sağlayabilmişlerdi.

18 Temmuzda General Kornilov Yüksek Komutan tâyin edildi. Kornilov 3 Ağustosta Geçici Hükümetin bir toplantısında, askerî durum üzerine uzun, oldukça iyimser bir konuşma yaptı ve pek yakında taarruza geçmeye hazırlandığını söyledi (*).

Riga

Bu sırada cephede birtakım garip şeyler oluyordu. Yüksek Komutan bir taarruz hazırladığını ve her zaman olduğu gibi, kendi çalışmalarını komutanların, komiserlerin ve seçilmiş ordu komitelerinin çalışmalarıyla koordine edeceğini önceden söylemişti. Oysa ortada bunu gösteren hiç bir belirti yoktu.

Ağustosun başında General Denikin Güney - Batı cephesinde kendini bir kere gösterdi. Denikin bu cephenin komutanlığına yeni getirilmişti ve görüşleri de Kornilov'un görüşlerine çok yakındı. Bu tâyinden sonra her ikisinin de komiserlere ve ordu komitelerine karşı politikaları değişti. Bu örgütlerle işbirliği yapmayı gerekli sayan komutanlar soğuk karşılanıyor, yerlerine eski rejimin sadık savunucuları getiriliyordu.

13 Ağustosta, Cephe Yürütme Komitesi Başkan Yardımcısı Kolçinski, Savaş Bakanlığı ile Rusya İşçi ve Asker Delegeleri Kurulu Merkez Komitesine bir telgraf çekti ve olup bitenleri olduğu gibi anlattıktan sonra, merkez demokratik örgütleriyle koordine edilmeden izlenen bu politikanın askerler arasında kesin olarak tedirginlik yaratacağını belirtti.

Bu telgraf, Savaş Bakan vekili Savinkov'un 10 Ağustos tarih ve 177 sayılı emri üzerine gönderilmişti. Emrin bir yerinde şöyle deniyordu :

(*) General, taarruzdan söz edince raporunu yarıda kestim ve dedim ki : "Hükümet toplantılarında stratejik plânları ayrıntılarıyla anlatmak pek doğru değildir." O sırada bu sözümün nasıl karşılanacağını pek anlamamıştım.

Cephedeki son gelişmelerden sonra, Ordu birliklerinde, Ordu örgütlerinin geleceği üzerine belirli birtakım ilgiler gözlenmektedir. Bu ilgi, yalnızca, karşılıklı güvensizlik havasıyla açıklanabilir; bu havayı, ne yazık ki, Ordudaki istikrarsızlığı Ordu saflarında ayrılıklar yaratmak yoluyla sömürmek isteyen şüpheli şahısların çeşitli propogandaları yaratmış ve yaratmaktadır..."

Savinkov'un adını söylemediği bu "şüpheli şahıslar" kimlerdi? Eğer bu sözle Bolşevikleri kastetmiş olsaydı bunu açıkça söylerdi. Ama bu şahıslar elbetteki Bolşevikler ya da Bolşeviklikten "dönmüş" olanlar değillerdi. Seçimle gelmiş olan ordu örgütlerine ve komiserlere karşı açılan kampanyayı - çok iyi biliyordum ki - az sonra askeri komplonun çekirdeğini oluşturacak subay örgütleri ve grupları yürütüyorlardı.

3 Ağustosta General Kornilov'la birlikte yemek yediğimiz sırada, kendisinden, adlarını verdiğim birtakım kimselere karşı disiplin tedbirleri almasını rica etmiştim. Bu tedbirleri almadı. General Kornilov'un da bildiği bazı kimselerin faaliyetleri yalnız eskisi gibi sürüp gitmekle kalmıyor, gerek cephede ve gerekse Petrograd ve Moskova'da, daha da ileri gidiyordu.

Kurmay Başkanı Lukomski'nin Kuzey cephesindeki savaşma gücünü arttırmak için elinden geldiğince çalıştığı bir sırada, Yüksek Komutanın sözleriyle Denikin ve onun gibi düşünen cephe komutanlarının fiili tutumları arasındaki keskin aykırılık çok şaşırtıcıydı. Denikin ile kendisini seven ve elbetteki yurtlarına bağlı birer Rus olan bütün alt kademedeki subaylar askerlerin morallerini bozmak ve o sırada oldukça kuvvetlenmiş bulunan disiplini ve subaylara karşı güven duygularını sarsmak için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Alman Yüksek Komutanhğının, Kuzey cephesinde Riga üzerine büyük bir taarruz hazırladığını çok iyi bildikleri halde, böyle bir zamanda nasıl oluyor da gerek Yüksek Komutanlık ve gerekse alt kademeler bunu yapabiliyorlardı ?

Komiserlerle komitelere karşı açtıkları sistemli kampanyada, genel toplantılarda, basında, genel karargâhtan yayımlanan resmî bildirilerde yürütülen bu propagandada bir gerçek payı var mıydı ?

Ufacık bir gerçek payı olsa bile, o anda hücuma hazırlanan düşmanın kulağının dibinde bunun bağırılması gerçekten gerekiyor muydu? Bu korkunç haftalar içinde, Rus Silâhlı Kuvvetler Yüksek Komutanlığı Kuzey cephesini neden bile bile böyle bir tehlikeye atıyordu ?

Bu ağır sorulara o sırada cevap bulamamıştım, ama şimdi korkunç gerçeği artık çok iyi biliyorum.

Riga'nın düştüğü gün, Geçici Hükümet nezdindeki Romanya elçisi Diamandi, Mogilev'deki Genel Karargâhtaydı. Bu haber üzerine şaşırmış, Kornilov'a şehrin nasıl olup da düşmana terkedildiğini, bundan sonrası için ne düşündüğünü sormuş. General Kornilov kendisine şu cevabı vermiş : "Riga'nın düşmesi önemli değil." General, ayrıca, askerlerin Riga'yı verilen emir üzerine boşalttıklarını ve geri çekildiklerini, çünkü toprak kaybını Ordunun kaybına tercih ettiğini söylemiş. "General Kornilov, Riga'nın kaybedilmesinin kamuoyunda yaratacağı tepkiyi biliyor, bunun Rus Ordusunda disiplinin hemen yeniden kurulmasına yarayacağını umuyordu (*)."

Korkudan şaşırmış olan Diamandi'yi bu sözlerin yatıştırıp yatıştırmadığını bilmiyorum. Ancak Kornilov'un kendisine gerçeği söylemediğini çok iyi biliyorum. Rus askerlerinin ağır bir top ateşi altında ve sarı gaz (**) bulutları içinde inatla çarpıştıklarını anlatmamakla, tersine, Rusların ilk Alman ateşi karşısında korkaklar gibi tabana kuvvet kaçtıklarını bildirmekle elbetteki kamuoyunu aldattığını kabul edemezdi.

Bu resmî raporlar hemen bütün büyük şehirlerin ve taşra kasabalarının gazetelerinde çıkıyor, askerlere karşı halkta nefret uyandırıyordu. Güney - Batıdaki Alman taarruzunun ilk gününde Milinovski Alayı ile Altıncı Özel Tümenin kaçışı üzerine verilen yanlış bildiri de buna benzer bir tepki yaratmıştı. Kornilov Riga'nın düşmesinden az sonra başlayan Petrograd yürüyüşünü başarıya ulaştırmak için bu çeşit uydurma hikâyelere ihtiyacı olduğunu elbetteki söyliyemezdi.

Riga'da Rus askerleriyle birlikte bulunmadığım için çarpışmanın nasıl geçtiğini anlatamam. Söylendiğine göre "İhtilâlin bozduğu" alayları Almanlar silip süpürmüştü. Ama Rus or-

(*) **İzvestiya**'nın 1 Ekim, 1917 tarihli 241'inci sayısına bakınız. Burada Petrograd'daki İtalyan Elçiliği Müsteşarı Baron Faschiotti'nin İtalyan Dış İşleri Bakanı Sonnino'ya gönderdiği 22 Ağustos tarihli telgraf vardır.

(**) Sarı gaz, Haber tarafından yeni keşfedilmişti ve ilk olarak 1917'de Doğu cephesinde kullanıldı. Çok öldürücü bir gazdı. Gaz maskesi hiç para etmiyordu. Maskeyi deliyordu. Bakınız, General Hoffmann, **The War of Lost Opportunities** (Londra, Kegan, Trench, Paul, Trubner and Co., 1924).

dularının umutsuz bir durumda kahramanca çarpıştıklarını yakından görmüş olanlar var. Meselâ, Kuzey cephesinin komiser yardımcısı Vladimir Voytinski, *İzvestiya* gazetesinin 22 Ağustos 1917 sayısında çıkan yazısında durumu şöyle anlatıyordu

Düşman, 19 Ağustosta, ağır topçu himayesinde Dvina'nın sağ kıyısına geçmeyi başardı. Topçumuz bunu önliyemezdi, çünkü geçiş noktalarını tutan toplarımızın çoğunu düşman susturmuştu. Mevzilerimiz mermi ve zehirli gaz yağmuru altındaydı. Askerlerimiz altı mil genişliğindeki bir cephe boyunca Dvina'da üç mil geriye çekilmek zorunda kaldı. Dvina'daki mevzii geri almak için takviyeler getirildi. **Ordunun bu geri çekilişte hiç bir suçu olmadığına bütün Rusya önünde tanıklık ederim.** Askerler zaman zaman süngü takarak ve ölümü göze alarak komutanlarının emirlerini şerefle yerine getirmişlerdir. **Askerler arasında hiç bir kaçma ya da ihanet olayı olmamıştır.**

Ordu komiteleri temsilcileri savaş alanında benimle birlikte bulunmaktadırlar.

Askerlerin cesaretle savaştıklarını gören bir çok tanıklar bulunmasına rağmen, Geçici Hükümete muhalif olan basın, General Kornilov'un, 14 Ağustosta Moskova'da toplanan Devlet Konferansında, Riga'nın Rus Ordusundaki "çözülme" yüzünden kaybedileceği hakkındaki sözlerine geniş yer vermişti. Kornilov elbetteki böyle bir kehanette bulunabilirdi, çünkü daha Ağustosun başındanberi Kuzey cephesinden asker çekmeye başlamış, kurmay başkanı Lukomski tarafından oraya gönderilen süvari kuvvetlerini yeniden Petrograd'a çevirtmişti.

DEVLET DÜZENİNİN YENİDEN KURULMASI

Moskova'daki Devlet Konferansı

Rusya, Monarşinin yıkılmasından sonra olağanüstü bir gelişme gösterdi. Büyük bir hızla gücünü topladı. Ülkedeki yapıcı güçler çarçabuk kendilerine geldiler, Rusya yeniden çalışmaya, savaşmaya, emirler vermeye ve emirlere boyun eğmeye başladı.

1917 ilkbaharında, Rus Ordusunun uyguladığı stratejik plân büyük başarı kazandı. Subaylarla erler arasında ilişkiler düzeldi ve cepheden kaçma olayları azaldı.

Ülkenin uzak köşelerinde, şurada burada, köylü isyanları çıktı ama, bunlar hiç bir zaman 1905 - 1906'daki kadar geniş çapta olmadı. Fabrikaların çoğu çalışmaya yeniden başladı. Geriye kalan problemler, işçilerle işverenler arasındaki kötü ilişkilerden değil, Rusya'nın abluka edilmiş olmasından doğuyordu.

İhtilâl ulusun normal hayatını bozmuştu, ama toprak komitelerinde, kooperatiflerde ve sendikalarda yavaş yavaş normal işler yeniden başlamış, bütün ülke büyük bir sevinçle kültür ve eğitim çalışmalarına girişmişti.

Ağustosta birçok *zemstvo*'yla şehir kurulları genel oy esasına göre yeniden örgütlendi. 4 Temmuz ayaklanmasından sonra Sovyetlerde, özellikle vilâyetlerdeki Sovyetlerde, Bolşevik etkisi hemen hemen büsbütün silinmişti. Öteyandan, Monarşinin yıkılışı sırasında kendi amacına hizmet eden Sovyetler de artık dağılmaya yüz tutmuştu. 1917 sonbaharında, Sovyet Merkez Komitesinin organı *İzvestiya* bu eğilime değinerek şunları yazıyordu :

"Asker ve İşçi Delegeleri Sovyetleri... açıkça bir buhran geçirmektedir... Sovyetlerin birçokları, artık ortadan kalkmışlardır, daha birçokları da yalnızca kâğıt üzerinde vardır. Sovyet kurumları şebekesi kimi yerlerde dağılmış, kimi yerlerde de yozlaşmıştır."

Bu yozlaşmanın nedenini İzvestiya şöyle açıklıyordu

"Her şeyden önce, Sovyetler bütün demokratik kurumları kapsayan bir örgüt olmaktan çıkmışlardır. Hiç bir yerde demokratik hareketin tümünü temsil etmemektedirler ve herhangi bir yerde de çoğunluğu temsil ettikleri şüphelidir. Sovyet örgütünün en iyi olduğu Moskova ve Petrograd gibi belli başlı merkezlerde bile, bütün demokratik elemanları kapsayamamaktadırlar. Aydın sınıfların çoğu, hattâ işçilerin bir kısmı bile, Sovyetlere katılmamaktadır.

Sovyetler görevlerini yapmışlardır; ama şimdi artık, genel oyla seçilmiş mahalli yönetimler işçilerin demokratik usulle temsil edildikleri elverişli meslek kuruluşları olduğu için, Sovyetlere ihtiyaç kalmamıştır.

Sovyetler eski rejime karşı savaşmaya yarayan etkin kurumlardı, ama yeni bir örgütün kurulması yeterli değildir. Sovyetlerin elinde yetişmiş elemanlar yoktur, tecrübesizdirler ve son olarak da, gerekli örgütlerden yoksunlar."

Öteyandan, biz, Hükümette olanlar, her çeşit halk katıyla daha yakından ilişki kurmak zorunda olduğumuzu biliyorduk. Bunu başaramazsak, cephede herhangi bir gerileme olduğu zaman (Kaluş ve Tarnopol'dan sonra Almanların yaptığı yaman saldırıda olduğu gibi), asker ve sivil çevrelerde başgösterecek huzursuzluk karşısında yapılacak demagojik baskılara dayanamayacağımızı anlıyorduk. Bu bakımdan, Temmuz buhranı atlatılır atlatılmaz ve yeni bir Hükümet de kurulunca, Moskova'da en yakın bir zamanda millî bir devlet konferansının toplanmasını teklif ettim.

Bütün sınıfların ve grupların temsilcileriyle doğrudan, doğruya yapacağımız temas bize, ülkenin nabzını yoklamak fırsatını sağlayacak, hem politikamızı ve hem de sorunlarımızı açıklamak imkânını verecekti.

Devlet Konferansı Moskova'da Bolşoy Tiyatrosunda 12 ile 15 Ağustos arasında toplandı. Bu Konferansa bütün demokratik örgütlerin temsilcileri katıldı. Temsilcisi olmayan guruplar, bir süre için sinmiş olan aşırı sağcı Monarşistlerle, Konferanstaki konuşma kurallarını kabul etmeyen Bolşeviklerdi.

Bolşevikler, Konferansın birinci günü Moskova'daki emekçi halka grev çıkartmak istedilerse de, başaramadılar. Öteyandan, askerî diktatörlüğü destekleyenler, toplantıya gelen General Kornilov'a tren istasyonunda büyük karşılama töreni yaptılar. Bu iki olay, başarısızlığa uğrayan grev ile Kornilov'un

karşılanması, bu sağ ve sol diktatörlük şampiyonlarını demokrasiye inanmış olan Rus halkının çoğunluğunun gözünden düşürdü.

Moskova Konferansının bütün ayrıntılarını vermek istemiyorum (*).

Konuşmacıların olağanüstü içtenlikleri ve yoğun yurtseverlikleri, söylenilen sözlerden daha önemliydi. Siyasî düşmanların birbirleriyle şiddetle çatıştıkları zamanlar oldu, ama Konferansta bulunan binlerce insanın, yeni devlete ve ülkeye bağlılıklarını hep birden gösterdikleri anlar da oldu. Sosyalist partilerin sözcüsü Tseretelli ile büyük ticaret ve sanayi çıkarlarının temsilcilerinden biri olan Bublikov arasında çok ilginç bir olay da geçti. Her iki temsilci birdenbire birbirlerine yaklaştılar ve içten gelen bir tavırla birbirlerinin elini sıkmakla Rusya adına bir sınıf anlaşması yapmış oldular.

Konferansta her konuşmacının cumhuriyet ilânını istemesi, hazır bulunanlar tarafından coşkunlukla karşılanıyordu. İşçiden kapitaliste, generalden basit ere kadar herkes cumhuriyetin ilân edilmesini istiyordu.

Bu üç günü hatırladığım zaman, büyük bir hata işlemiş olduğumu şimdi anlıyorum. O sırada askerî bir komplonun hazırlanmakta olduğunu ve işin başında bulunanları biliyordum. Ancak Moskova Konferansının komployu hazırlayanların plânlarında önemli bir nokta teşkil ettiğini bilmiyordum. Moskova Askerî Bölgesi Komutanı Albay Verhovski, Don ve Finlandiya'da bazı birliklerin harekete geçirildiğini söylediği ve bazı yüksek subayların tutuklanmasını bana tavsiye ettiği halde, elimdeki bilgiye göre Moskova'da hemen böyle bir ayaklanmaya ihtimal vermiyordum. Konferansı kaparken verdiğim demeçte, bundan açıkça söz edeceğim yerde, komployu hazırlayanlara seslenerek, Hükümete ya da halka yapacakları herhangi bir müdahalenin şiddetle ezileceğini söylemekle yetindim. Komplocular ne demek istediğimi çok iyi anladılar. Konferanstakilerin onda dokuzu benim uyarmamdan bir şey anlamadı; ama, olup bitenlerden haberi olan bazı gazeteler, ertesi gün alaylı bir şekilde, son demecimde biraz "isterik" bir hava bulunduğunu yazdılar.

(*) Gariptir ki, Sovyet Devlet Yayınevi bu toplantının tutanaklarını 1920'de yayımladı. Konferansta verilen bütün demeçler ve yapılan konuşmalar bu yayımda olduğu gibi yer almaktadır.

Şimdi anlıyorum ki, böyle üstü kapalı konuşacağım yerde, hazırlanmakta olan silâhlı ayaklanma üzerine bütün bildiklerimi açıklasaydım daha iyi ederdim. O sırada henüz hazırlanmakta olan komplodan söz ederek Orduyu ve ülkeyi heyecanlandırmak istemediğim için susmayı uygun bulmuştum. Eğer bu komplonun başında, benim tayin etmiş olduğum ve komplocular a karşı yapılmakta olan savaşta kendisine güvendiğim Yüksek Başkomutanın bulunduğunu bilseydim, bunu Konferansta hemen açıklar, orada gereken tedbiri alırdım. Ama bilmiyordum ve kendisine karşı gösterdiğim güveni Rusya çok pahalıya ödedi.

Gariptir ki, ülkede ve Orduda bir kaç subaydan başka taraftar bulamayan karşı - ihtilâlci hareket, gerçekte, kurtaracağını söylediği değerleri yok edecekti.

Siyasî sağduyuya sahip ve amatör bir tarihçi olan Grandük Nikola Mihailoviç bu gerçeği çok iyi kavramıştı. Kendisi ara sıra Kışlık Sarayda geceleri beni ziyaret eder, isim vermeden, muhafız alaylarında ve yüksek sosyetede olup bitenleri anlatırdı.

Bir gün, komploya karışmış olan subaylara değinerek bana şunları söyledi : "Bu sivri akıllılar sizin (Geçici Hükümetin) düzenin ve uygarlığın son kalesi olduğunuzu bir türlü anlamıyorlar. Bu Hükümeti devirmeye çalışıyorlar, ama bunu başardıkları gün yayından fırlayan halkın her şeyi mahvedeceğini bilmiyorlar."

General Kornilov'a, çevresinde oynanan tehlikeli oyuna bir son vermesinin iyi olacağını söyledim."Eninde sonunda," dedim, "eğer bir general açıkca Geçici Hükümete karşı gelmek isterse, kendisini birdenbire bir boşluk içinde bulacaktır; kendi askerlerini nakledecek trenyolu ve nakil aracı sağlayamayacaktır." Dediğim çıktı! Petrograd'da çabuk bir darbeyle iktidarı ele geçirmek için 26 - 27 Ağustos gecesi girişilen hareket, daha başlangıçta, bir tek kurşun atılmaksızın bastırıldı.

İmparator Ailesi

Eski Çarla ilk konuşmamı çok iyi hatırlarım. Görüşmemiz Mart ortalarında Aleksandrovski Sarayında yer aldı. Çarskoye Selo'ya vardığımda bütün Sarayı iyice gözden geçirdim, muha-

fızlarm yönetmeliğini ve imparator ailesi için nasıl bir rejim uygulandığım inceledim. Genel olarak durumu beğendim, yalnız saray komutanına durumu daha da düzeltmesi için bazı tavsiyelerde bulundum.

Sonra, eski saray teşrifatçısı Kont Benkendorf'dan Çarı ve Aleksandra Fiyodorovna'yı görmek istediğimi Çara bildirmesini rica ettim. İkinci Nikola'yı terketmemiş bir kaç kişiden ibaret minyatür saray erkânı hâlâ merasime riayetkâr idiler. Tek gözlüklü ihtiyar kont beni ciddî bir tavırla dinledi ve, "Majesteye haber vereyim," dedi. Bir kaç dakika sonra döndü, yine gayet ciddî olarak, "Majesteleri sizi memnuniyetle kabul edeceklerini bildirmektedirler," dedi. Bütün bunlar bana oldukça gülünç ve yersiz geldi, ama kontun son hayallerini de kırmak istemedim. O hâlâ kendisini, Majestesi Çarın teşrifatçısı sanıyordu. Bütün elinde kalan buydu. Çarla ailesinin yakın çevresinde bulunanların hepsi çekip gitmişlerdi. Çarın kızamıktan yatan çocukları bile bakıcısız kalmış, gerekli sağlık bakımım Geçici Hükümet üzerine almıştı.

Çar İkinci Nikola'yı, kudretli olduğu sırada, tahtından düşürmek için elimden geleni yapmıştım, ama yenilmiş bir düşmandan öç almak niyetinde değildim. Tersine, Prens Lvov'un dediği gibi İhtilâlin, yalnız sözde değil, eylemde de düşmanlarına karşı asil ve insanca davrandığını kendisine anlatmak istiyordum. Büyük Devrimin alacağı öç, özgür bir halka yakışan soylu bir öç ancak bu olabilirdi.

Hükümetin bir jüriyle açmış olduğu soruşturma sırasında İkinci Nikola'nın, gerek savaştan önce, gerekse savaşta yurduna ihanet ettiğine dair tek bir delil bulunmuş olsaydı, Çar hemen jürinin önüne çıkarılacak ve ülkeden uzaklaşması, ne pahasına olursa olsun, yasaklanacaktı. Ama böyle bir suç işlemediği apaçık ortadaydı.

Eski Çarla yapacağım konuşmayı heyecanla bekliyor, kendisiyle yüz yüze geldiğim zaman soğukkanlılığımı koruyamayacağımdan korkuyordum.

Birbiri ardı sıra birtakım dairelerden geçerken hep bunları düşünüyordum. Sonunda çocukların odasına geldik. İç dairelere geçen kapalı kapının önünde beni bırakan kont, içeri girerek geldiğimi haber verdi. Sonra hemen döndü ve, "Majesteleri sizi davet ediyor," dedi. Kapıyı ardına kadar açtı, kendisi eşikte kaldı.

Eski Çara doğru yaklaşırken gördüğüm sahne, duygularımı büsbütün değiştirdi. Bütün aile yandaki bir odanın penceresine yakın küçük bir masanın çevresinde birbirlerine sokulmuş, ayakta duruyorlardı. Üniformalı ufak tefek bir adam guruptan ayrıldı ve bana doğru yürümeye başladı. Çekiniyor ve hafif gülümsüyordu. İkinci Nikola bu adamdı. Ben kendisini odanın eşiğinde bekliyordum. İyice yaklaşır yaklaşmaz, sanki ne yapacağını bilmiyormuş gibi durdu. Ben nasıl bir tavır takınacaktım? Beni bir evsahibi gibi mi karşılaması gerekiyordu? Elini mi uzatmalıydı, yoksa öyle yapmayıp önce benim kendisini selâmlamamı mı beklemeliydi? Geçirdiği şaşkınlığı, korkunç bir ihtilâlciyle yalnız kalmanın bütün ailede yarattığı heyecanı anladım. Hemen İkinci Nikola'ya yaklaştım ve gülümseyerek elimi uzattım, kendimi tanıttım. "Kerenski," dedim. Elimi hararetle sıktı, gülümsedi. Biraz kendine gelmişti. Beni ailesinin yanına götürdü. Oğluyla kızları bana dikkatli dikkatli bakıyorlardı. Aleksandra Fiyodorovna, dimdik, mağrur ve kibirli, sanki bir zorlayan varmış gibi elini istemeye istemeye uzattı. Çarla karısı arasındaki karakter ayrılığı burada da kendini gösteriyordu. Zeki ve güzel bir kadın olan Aleksandra Fiyodorovna'nın, bütün kırgınlığına ve öfkesine rağmen, kuvvetli bir iradesi vardı. Yıllardanberi saray duvarları arasında geçen bütün tragedyayı bir iki saniye içinde anlayıverdim. Bundan sonra Çarla yaptığım bir iki konuşma da ilk izlenimimi doğruladı.

Önce teker teker bütün ailenin sağlık durumlarını sordum, sonra dışardaki akrabalarının kendilerini merak ettiklerini haber verdim ve onlara istedikleri haberi derhal gönderebileceğimi söyledim. Şikâyetleri ve ihtiyaçları olup olmadığını, muhafızların nasıl davrandıklarını sordum. Merak etmemelerini, bana güvenmelerini rica ettim. Teşekkür ettiler, ben de gitmeye hazırlandım. İkinci Nikola askerî durumu sordu, yeni ve zor işimde bana başarılar diledi. Çar bütün ilkbahar ve yaz süresince askerî harekâtı izledi, gazeteleri dikkatle okudu, gelen gidenden durumu öğrendi.

"Kanlı" Nikola ile ilk görüşmem böyle oldu. Ama ona takılmış olan "Kanlı" adı, Bolşeviklerin uzun yönetim yıllarından sonra, anlamını bütün bütüne yitirdi. Nikola'dan sonra gelen tiranlar daha korkunçtular: çünkü bunlar halkın içinden ya da aydın sınıftan gelmişler, kendi kardeşlerine karşı suç işlemişlerdi.

Bolşevik rejimi tecrübesinden sonra bir çok kimsenin İkin-

ci Nikola zamanında işlenen cinayetlerden kendisinin ne kadar sorumlu olduğu hakkındaki kanılarını yeniden gözden geçirdiklerini sanıyorum. Çarın düşünce biçimi ve içinde bulunduğu ortam, onu, halkla doğrudan doğruya ilişki kurmaktan alıkoyuyordu. Binlerce insanın kanının döküldüğünü, binlerce insanın gözyaşı döktüğünü ancak resmî raporlardan öğrenebiliyordu. Oysa bu raporlarda "devletin huzur ve güveni için gereken tedbirlerin" alındığından başka bir şey bildirilmiyordu. Kurbanların acıları ve ıstıraplarını ona ulaştırılmıyor, ancak "Çara ve Anayurda bağlı olarak görevlerini yapan askerlerin" "kahramanlıkları" anlatılıyordu. Gençliğindenberi kendisine ülkenin refahı ile kendi refahının aynı şey olduğu belletilmiş, bu yüzden vurulan, idam edilen ya da sürgüne gönderilen "hain" işçiler, köylüler ve öğrenciler ona, yalnızca, ülkenin ve "sadık tebasının" rahatı için ortadan kaldırılması gereken canavarlar, serseriler gibi görünmüşlerdi.

Eğer İkinci Nikola bizim çağdaş "halk dostları"yla karşılaştırılacak olursa, eski Çarın insanlık duygularından çok uzak bir adam olmadığı, içinde bulunduğu çevrenin ve ortamın kendisini bozduğu kolayca anlaşılır.

Çarla yaptığım ilk görüşmeden ayrıldıktan sonra uzun boylu düşündüm. Eski Çariçenin halinden karakterini iyice anlamıştım. Kendisini tanıyanların hakkında söyledikleri doğruydu. Ama Nikola, tatlı mavi gözleri ve bütün davranışlarıyla beni şaşırtmıştı. Büyükbabası İkinci Aleksandr'dan aldığı sevimliliği bile bile istismar mı ediyordu? Kaşarlanmış bir aktör, korkunç bir yalancı mıydı? Yoksa karısının eline düşmüş ve başkaları tarafından kolaylıkla yönetilen zararsız, masum bir adam mıydı? Ağır hareket eden, sanki başka birinin elbisesini giymiş gibi görünen bu alçak gönüllü adamın, bir zamanlar Rusya'nın Çarı, Polonya'nın Çarı, Finlandiya'nın Grandükü vb. olduğu ve kockoca bir imparatorluğu yirmi beş yıl yönettiği inanılmayacak bir şeydi! Çarlık zamanında İkinci Nikola'yı görmüş olsaydım, üzerimde nasıl bir etki bırakacağını bilemem. Ama, İhtilâlden sonra kendisini gördüğüm zaman, bir ay öncesine kadar herşeyin bir sözüne bağlı olduğu bir adam hali göremedim onda. Saraydan ayrılırken bu garip, korkunç, ama süngüsü düşmüş insanın kişiliğini çözümlemeye karar vermiştim.

İlk ziyaretimden sonra, Aleksandrovski Sarayına güvenebileceğim yeni bir komutan tâyin etmeyi kararlaştırdım. İm-

parator ailesini eski törenlere bağlı bir kaç sadık yardımcısıyla, bunların üzerinden gözlerini ayırmayan askerlerin eline bırakamazdım. Sonradan, bir de sarayda "karşı - ihtilâl" hazırlıkları söylentileri çıktı: "Saray," görevli subaya, yemek yerken bir şişe şarap göndermeyi âdet edinmiş. Sarayda sâdık, zeki ve akıllı birinin bulundurulması gerekiyordu. Bu görev için ben Albay Koroviçenko'yu seçtim. Kendisi askerî yargıçtı, Japon ve Avrupa savaşlarında bulunmuş, cesur ve dürüst bir adamdı. Onu tâyin etmekle iyi bir hareket yapmış olduğumu sonradan anladım. Albay mahkûm aileyi bütünüyle tecrit etti, onlarda yeni Hükümete karşı saygı uyandırmayı başardı.

Çarskoye Selo'ya ara sıra yaptığım ziyaretlerde, Çarın daha derinliklerine girmeye çalıştım. Ama kendisinin hiç bir şeye, ya da hiç bir kimseye aldırış etmediğini gördüm. Yalnızca, belki, kızlarıyla ilgileniyordu. Dış olaylara karşı gösterdiği bu umursamazlık hemen hemen anormal denecek bir derecedeydi. Yüzünü inceledikçe, gülüşünün ve tatlı gözlerinin ardında donuk bir yalnızlık ve acılık bulunduğunu görür gibi olurdum. İktidarı elinde tutmak için savaşmamıştı, sadece iktidar elinden kaçıp gitmişti. Otoritesini bir üniforma çıkarır gibi çıkarıp atmış, daha basit bir elbise giymişti. Devlet görevlerinden uzak, basit bir yurttaş olması onun için yeni bir yaşantıydı. Kendi özel hayatına çekilmek onu sadece rahatlaştırmıştı. İhtiyar Madam Narişkina bana, eski Çarın şu sözleri söylediğini anlatmıştı: "Şu sıkıcı dinleyicilerden ve sonu gelmeyen evrakı imzalamaktan kurtulduğum için ne kadar memnunum! Okuyacak, gezecek ve bütün zamanımı çocuklarımla geçireceğim." İhtiyar Madam, Çarın hiç yalan söylemediğini sözlerine eklemişti.

Gerçekten de, Çarı sonradan gören herkes kendisinin genellikle çok keyifli olduğunda, yeni hayatından memnun göründüğünde sözbirliği etmişlerdi. Odun kesiyor, ve odunları bahçede yığıyordu. Arada sırada bahçeyle uğraşıyor, çocuklarıyla geziniyor, oynuyordu.

Ama Çarın karısı otoritesinin elinden gitmesine çok kızmış, yeni durumuna bir türlü uyamamıştı. İsteri krizleri geçiriyor ve zaman zaman kısmî felç oluyordu. Halsizliği, çektiği acı, herkese karşı gösterdiği düşmanlık çevresinde bulunanları artık bıktırmıştı. Aleksandra Fiyodorovna gibi insanlar hiç bir zaman unutmazlar ve affetmezler. Çariçenin, çar ailesine yakın çevrelerde bulunanların davranışları üzerinde adlî soruştur-

ma yapıldığı sırada tanıkhk ettiği zamanları dışında, İkinci Nikola ile çatışmasını önlemek üzere bazı tedbirler almıştım. Daha doğrusu, Çariçenin kocası üzerinde baskı yapmasını önlemek istiyordum. Bu yüzden, soruşturma süresince karı-kocanın ayrı bulundurulmasını, yalnızca yemeklerini bir arada yemelerine izin verilmesini, bu sırada da geçmişten söz etmemelerini emrettim.

Burada Aleksandra Fiyodorovna ile yaptığım kısa bir görüşmeyi anlatmahyım. Görüşme sırasında ihtiyar Madam Narişkina yandaki odada konuştuklarımıza tanıkhk ediyordu. Görüşme Rusça yapılıyordu. Aleksandra Fiyodorovna Rusçayı aksanlara basaraktan, kesik kesik konuşuyordu. Birdenbire kızardı ve öfkelendi :

"Halkın benden neden bu kadar kötü söz ettiğini anlamıyorum. Rusya'ya geldiğimdenberi Rusya'yı her zaman sevmişimdir. Halk neden benim Almanları ve düşmanlarımızı tuttuğumu sanıyor? Bende en ufak bir Almanhk yok. Ben İngiltere'de yetiştim, dilim de İngilizce." O kadar heyecanlanmıştı ki, artık konuşma imkânsız hale gelmişti.

Narişkina da hâtıralarında, Çarskoye Selo'da olup bitenlere ilginç bir ışık tutmaktadır. 16 Nisan tarihinde şunları yazıyor :

"Kerenski'nin Çariçe'yi sorguya çekmek için geleceği bildirildi. Ben görüşmede tanıkhk yapacaktım. Çariçe heyecanlı ve sinirliydi. Kerenski'ye bir sürü garip şeyler söylemeye hazırlanmıştı, ama ben kendisini yatıştırmayı başardım ve şunları söyledim 'Tanrı aşkına, Majesteleri, bütün bu düşündüklerinizden hiç söz etmeyiniz... Kerenski sizi Anarşist Partinin elinden kurtarmak için her şeyi yapıyor. Size yardım etmekle kendi ününü tehlikeye atmış oluyor. Sizin tek dayanağınız odur. Lütfen durumu olduğu gibi anlayınız...'

Bu sırada Kerenski içeri girdi... Odadan çıkmamı rica etti ve Çariçeyle yalnız kaldı. Komutanla birlikte bitişik odaya geçtim. Odada Benkendorf ile Vanya (Dolgaruki) vardı. Bir kaç dakika sonra, gezintiden dönen Çar da bize katıldı... Kerenski, Çarın çahşma odasına geçtiği sırada biz de Çariçenin yanma girdik.

Çariçe Kerenski'den çok memnun kalmıştı. Onu çok sempatik ve namuslu buluyordu... İnsan onunla çok iyi anlaşabilir diyordu. Kerenski'nin de Çariçeden aynı iyi izlenimle ayrıldığını sanıyorum."

Kendilerini neden ayırdığımı İkinci Nikola'ya anlattım ve bana yardımcı olmasını rica ettim. Böylece zaten durumu bilen Koroviçenko, Narişkina ve Kont Benkendorf'dan başka bir kimse bu işe karıştırılmamış olacaktı. Bütün bu kişiler gerçekten bana yardımcı oldular ve verdiğim emirlere kesinlikle uydular. Bu ayırmanın eski Çar üzerinde ne kadar iyi bir etkisi olduğunu bana herkes anlattı; eski Çar daha canlanmış, neşesi yerine gelmişti.

Ben kendisine soruşturma yapılacağını ve Aleksandra Fiyodorovna'nın yargılanacağını söylediğim zaman, bana sadece şunları söyledi : "Ama ben Alis'in bu işlere karıştığını sanmıyorum. Hiç bir delil var mı?" Bu soruya ben şöyle cevap verdim : "Daha bilmiyorum."

Görüşmelerimizde birbirimize ünvanlarla hitap etmiyorduk. Bir keresinde şöyle demişti "Ya, demek Albert Thomas şimdi senin yanında. Geçen yıl benimle birlikte yemek yemişti. Çok ilginç bir adamdır. Lütfen beni ona hatırlatınız." Ricasını yerine getirdim.

İkinci Nikola'nın "geçen yıl" ile "şimdi"yi karşılaştırma şekli, zaman zaman kendisinin geçmişi düşündüğünü gösteriyordu, ancak biz hiç bir zaman geçmişin üzerinde fazla durmadık. Kendisi yalnızca konu üzerinde, arasıra şöylece durup geçiyordu. Bu gibi şeylerden söz etmek ona acı geliyordu, özellikle kendisini bu kadar çabuk bırakan, ihanet eden kimselerin hiç adını anmak istemiyordu. İnsanlara karşı kırgın olduğu halde, bu kadar çabuk bir ihanet de beklemiyordu. Arasıra geçen sözlerden, Guçkov'dan hâlâ nefret ettiğini, Rodziyanko'ya hayran olduğunu, Milyukov'un nasıl bir adam olduğunu hatırlamadığını, Alekseyev'i beğendiğini ve Prens Lvov'u saydığını anladım.

İkinci Nikola'nın iradesini kaybettiğini yalnız bir kere gördüm. Çarskoye Selo Sovyeti, Petrograd'ı örnek alarak, İhtilâlde ölenler için resmî bir cenaze töreni yapmayı kararlaştırmıştı. Tören Paskalya yortusundan önceki ilk Cuma günü, Çarskoye Selo'daki parkın caddelerinden birinde yapılacaktı. İmparator ailesinin oturduğu odaların pencereleri bu caddeye bakıyordu. Eski Çar, bu töreni yaldızlı hapisanesinin penceresinden seyredecek, ellerinde kızıl bayrak taşıyan muhafızlarının hürriyet için ölenlere son bir saygı duruşunda bulunduklarını görecekti. Çok acı ve dramatik bir sahne olacaktı bu. Garnizonda o sırada sıkı disiplin vardı, herhangi bir karışıklıktan da kork-

muyorduk. Askerlerin kendilerine hâkim olacaklarını ve sorumluluklarını duyacaklarını biliyorduk. Gerçekten de cenaze töreni büyük bir disiplin içinde yer aldı, hiç bir olay çıkmadı.

İmparatorluk ailesi konusu herkesin dikkatini üzerinde topluyor, bizi çok tedirgin ediyordu. 4 Martta Hükümet eski Çardan bir nota aldı. Notada Çar, kendisiyle ailesinin güvenlik tedbirleri altında Murmansk'a oradan da İngiltere'ye gitmesine izin verilmesini istiyordu. 6 - 7 Mart günleri, Milyukov İngiliz Elçisi Sir George Buchanan'ı gördü ve İngiliz Hükümetinden İmparator ailesi için sığınma hakkı tanınmasını istedi. 10 Martta Buchanan İngiliz Hükümetinin muvafakatini Milyukov'a bildirdi. Ancak İmparator ailesinin yurttan ayrılışını çarçabuk gerçekleştirmeye imkân yoktu. Çarın çocukları kızamıktan yatıyordu. Bundan başka, İhtilâlin bu ilk haftalarında, eski Çarı emin bir şekilde Murmansk'a kadar götürmeyi garanti etmek imkânsızdı.

9 - 10 Martta, Geçici Hükümet, eski Çarın Aleksandrovski Sarayında tutuklu olarak bulundurulması ve Murmansk'a gönderilmesi için gereken işlerin yapılmasını benden istedi Nikola, ne olursa olsun Çarskoye Selo'da daha fazla kalamazdı. Petrograd'da yeni bazı siyasî karışıklıklar ya da kargaşalıklar çıktığı takdirde, Aleksandrovski Sarayının emniyet altında bulundurulamayacağından korkuyorduk. Bu arada Londra'da da durum değişmişti. İngiliz Hükümeti savaş süresince kendi kıral hanedanının akrabalarına iltica hakkı tanımaktan vazgeçmişti. Ne yazık ki, Sir George Buchanan bu kararı Geçici Hükümete hemen bildirmediğinden, Hükümet Nikola'nın İngiltere'ye gönderilmesi için gereken hazırlıkları yapmaya devam ediyordu. Bu hazırlıklar biter bitmez Teresçenko, Sir George Buchanan'dan, Hükümetiyle temas ederek İmparatorluk ailesini götürecek İngiliz gemisinin ne zaman Murmansk'da bulunacağını öğrenmesini istedi. Bu müracaat üzerine çok şaşıran Sir George, ancak o zaman İmparator ailesinin İngiltere'ye kabul edilemeyeceğini bize bildirdi.

Sir George Buchanan hâtıralarında şöyle yazar (*): *"Teklifimiz her zaman geçerli kaldı ve hiç bir zaman geri alınmadı."* (İtalikler benimdir) Ne yazık ki, Sir George o sırada

(*) Sir George Buchanan, **My Mission to Russia and Other Diplomatic Memories.** Cilt II (Londra, New York, Cassel and Co. 1923).

gerçeği yazacak durumda değildi. 1932'de, Sir George'un ölümünden sonra, kızı Meriel, 10 Martta İmparator ailesine tanınmış olan iltica hakkının Londra tarafından geri alınması üzerine babasının ne kadar şaşırmış olduğunu anlattıktan sonra şöyle der: "Emekliye ayrıldıktan sonra babam gerçeği açıklamak istedi. Ama Dış İşleri Bakanlığı bu açıklamayı yaptığı takdirde emeklilik maaşının kesileceğini kendisine bildirdi (*)." Kişisel geliri az olan Sir George Hükümetin isteğine karşı koyamadı. Meriel Buchanan bu politika değişmesinden Lloyd George'u sorumlu tutar. Oysa, Harold Nicolson, Beşinci George üzerine yazmış olduğu resmî biyografisinde gerçeği şöyle açıklamıştır

"22 Mart günü, Downing Street'de Başbakan Bonar Law ile Lord Stamfordham ve Lord Hardinge arasında bir toplantıda teklifin Rus Hükümeti tarafından yapılmış olduğuna göre reddedilemeyeceği konusunda bir karara varılmıştır..." Nicolson şöyle devam eder: "... Bu sırada (2 Nisan) Çarla ailesine bu ülkede iltica hakkı verildiği haberi duyuldu. Avam Kamarasıyla basının sol kanadında bu karara çok kızıldı. Teklifi yaptığı sanılan Kıral, çok acı mektuplar almaya başladı. Beşinci George, Hükümetin bu sakıncaları yeterince gözönünde bulundurmadığı kanısına vardı. Nisanın 10'unda Lord Stamfordham'a başkanın şunları söylemesi için tâlimat verdi: Mademki kamu oyu teklife karşı koyuyordu, o halde Majestelerinin Hükümetinin önce tanımış olduğu hakkı geri almak gereğini duyduğu Rus Hükümetine bildirilmeliydi (**)."

Bu yeni gelişmeyi eski Çara bildirmek gibi pis bir görev yine bana düştü. Oysa hiç umduğum gibi olmadı, eski Çar haberi gayet soğukkanlılıkla karşıladı ve İngiltere yerine Kırım'a gitmek istediğini söyledi. Ancak, ülkenin çok karışık bölgelerinden geçilerek Kırım'a yapılacak bir yolculuk o sırada çok tehlikeli olabilirdi. Ben Kırım yerine Sibirya'da Tobolsk'u seçtim. Buraya tren uğramıyordu. Sonra Tobolsk'taki vali konağının çok rahat olduğunu, orada İmparator ailesine orta halli bir yaşama imkânının sağlanacağını biliyordum.

(*) Meriel Buchanan, **The Dissolution of an Empire**. s. 192, 195 - 197.

(**) Harold Nicolson, **King George V, His Life and Reign** (New York, Doubleday and co. Inc, 1953) s. 299 - 302.

Hareket hazırlıkları son derece gizli yürütüldü. Bu haber duyulduğu takdirde bir çok karışıklıklar çıkabilirdi. İmparator ailesinin hazırlıkları hakkında Geçici Hükümetin bütün üyelerine bile bilgi verilmedi. Petrograd'da hazırlıkları bilen beş ya da altı kişi vardı. Hareket için gereken tedbirlerin kolaylıkla alınmış olması, Geçici Hükümetin Ağustos ayında gücünü ne kadar arttırmış olduğunu gösterir. Mart ya da Nisan aylarında, Sovyetlere danışmadan eski Çarı yerinden oynatmak mümkün değildi. Ama Ağustosun 14' ünde İkinci Nikola ile ailesi benim kişisel emrim üzerine ve Geçici Hükümetin onayı ile Tobolsk'a hareket etti. Bu iş olup bitinceye kadar, ne Sovyetin ne de başka birinin eski Çarın gönderildiğinden haberi olmadı.

Hareket gününü belirledikten sonra, durumu İkinci Nikola'ya anlattım ve uzun bir yolculuğa hazırlanmasını söyledim. Nereye gideceğini bildirmedim, yalnızca kendisiyle ailesinin, olabildiği kadar sıkı giyinmelerini söyledim. İkinci Nikola sözlerimi dikkatle dinledi, bu düzenlemelerin kendisiyle ailesinin yararına yapıldığını söylediğim ve genellikle kendisine güven vermeğe çalıştığımda bana dosdoğru baktı ve, "Benim en ufak şekilde aldırdığım yok. Size inanıyoruz. Bir şey gerekli dediğiniz zaman o şeyin gerekli olduğuna kesinlikle eminim," dedi. Sonra bir daha tekrarladı: "Size inanıyoruz."

Geceleyin saat 11 sularında, Geçici Hükümet toplantısından sonra, Tobolsk'a hareket hazırlığını gözden geçirmek üzere Çarskoye Selo'ya gittim. Kışlaları gezdim ve muhafızları denetledim. Muhafızlar çeşitli alaylardan seçilmişlerdi. Çarın treniyle birlikte gidecekler ve istasyona varıldığı zaman eski Çarı koruyacaklardı. Askerlerin hepsi yolculuğa hazırdı ve neşeli görünüyorlardı. Şehirde, eski Çarın şehirden ayrılmak üzere olduğu söylentisi yayılmıştı. Bu yüzden, akşamın erken saatlerinde Saray parkının çevresinde meraklılar toplanmaya başlamıştı. Sarayda son hazırlıklar yapılıyordu, valizler çıkartılıp otomobillere yerleştiriliyordu. Biz bir işe karışmıyor, daha çok kenara çekilmiş bakıyorduk. İkinci Nikola'ya, ayrılmadan önce kardeşi Grandük Mikael'le görüşmesi için izin verildi. Aralarındaki özel konulara karışmak istemediğim halde görüşmelerinde ister istemez ben de hazır bulundum. İki kardeş, gece yarısı, Çarın çalışma odasında buluştular. Her ikisi de çok heyecanlı görünüyorlardı. Son olaylara çok üzüldükleri belliydi. Uzun bir süre sustular, hiç konuşmadılar; sonra gelişi güzel, öteden be-

riden konuşmaya başladılar. Bu kısa görüşmelerde zaten hep böyle olur: "Alis nasıl?" diye sordu Grandük. Birbirlerinin karşısında ayakta duruyorlar, boyuna kıpırdanıyorlardı. Arasıra biri ötekinin elini tutuyor ya da üniformasının düğmeleriyle oynuyordu.

Grandük bana, "Çocukları görebilir miyim?" diye sordu.

"Üzülerek reddetmek zorundayım," diye cevap verdim. "Konuşmayı daha fazla uzatamam."

Grandük, kardeşine, "Peki öyleyse," dedi. "Benim tarafımdan kucakla onları."

Birbirlerinden ayrılmadılar. Bunun, iki kardeşin son karşılaşması olacağı kimin aklına gelirdi ?

Çarın çalışma odasına yakın bir odada oturmuş son emirleri veriyor, trenin geldiği haberini bekliyordum. Bu sırada Veliaht Aleksi koridorda bağıra bağıra koşuyordu. Zaman geçiyor, trenden hâlâ ses çıkmıyordu. Demiryolu işçileri trenin hazırlanmasını geciktiriyordu. Tren geldiği zaman gün ağarmıştı. Trenin Aleksandrovski İstasyonundan ileride beklediği yere otomobille gidecektik. Herkesin otomobillerde hangi sırayla oturacağını önceden düzenlemiştik, ama son dakikada her şey karıştı.

Eski Çariçe'nin ilk olarak basit bir anne gibi heyecanlandığını ve ağladığını gördüm. Kızları ve oğlu saraydan ayrıldıklarına pek aldırmıyorlardı. Ama onlar da son dakikada fena oldular, sinirlendiler. Son vedâlaşmalar da bittikten sonra otomobiller, önde ve arkada Kazakların refakatiyle hareket ettiler. Tren parktan çıktığı sırada güneş artık iyice parlamaya başlamıştı; neyse ki, şehir daha uyanmamıştı. Trenin bulunduğu yere vardığımızda, gidecek olanların listesini yeniden kontrol ettik. Yeniden bazı vedâlaşmalardan sonra tren hareket etti. Bir daha geri dönmeyeceklerdi; nasıl bir sonun onları beklediğini kimse bilmiyordu (*).

(*) Geçici Hükümetin düşmesi sıkı bir diktatoryaya yol açmış ve bu değişim Çarla ailesinin 16 Temmuz 1918'de öldürülmesiyle sonuçlanmıştı. Bunu Lenin, Sverdlov ve Troçki plânladılar. Bu bakımdan Romanov'ların dramatik ölümünü Troçki'nin kendi ağzından dinlemek ilginç olacaktır: "... Bundan sonraki Moskova ziyaretimi Ekaterinburg'un düşmesinden sonra yaptım. Sverdlov'la konuşurken söz arasında sordum : 'Ha, evet, Çar nerede?' Sverdlov, 'Tamam,' dedi, 'kurşuna dizildi.' 'Peki ailesi nerede?' 'Hepsi birlikte!' diye cevap verdi Sverdlov. 'Ne olmuş yâni?' Benim tepkimi görmek istiyordu. Hiç cevap

vermedim. 'Kim karar verdi?' diye sordum. 'Biz burada kararlaştırdık. İlyinç, Beyazların kullanacağı canlı bir bayrak bırakmayalım diyordu, özellikle bugünkü durumda...' Daha başka bir şey sormadım ve konuyu kapanmış saydım. Gerçekten de, karar yalnız yerinde değil gerekliydi de. Hemen yerine getirilen bu şiddetli adalet bütün dünyaya, savaşa merhametsizce devama, hiç bir yerde durmamaya kararlı olduğumuzu gösterdi. Çarın idamı yalnız düşmanı korkutmak ve umudunu kesmek için değil, aynı zamanda kendi saflarımızı da sarsmak, artık geriye dönüş olmadığını, önlerinde ya tam bir zaferin, ya da tam bir yenilginin bulunduğunu göstermek için gerekliydi." Bakınız: **Trotsky's Diary in Exile, 1935** (Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 1953) s. 81.

İÇ SAVAŞIN BAŞLANGICI

ULTİMATOM

Moskova'da toplanan Devlet Konferansından sonra, Geçici Hükümet iki acele sorunla karşılaştı Biri, Kabinenin yeni siyasî dengeye göre yeniden örgütlenmesi, öteki, subay çevrelerinde gizliden gizliye artmakta olan muhalefetin yok edilmesi. Lenin'in 3 Temmuzda yarım kalan ayaklanmasından, Finlandiya'ya kaçmasından ve Bolşevik Partisi mekanizmasında sonradan gerek cephede, gerekse bütün yurt çapında görülen çözülmeden sonra, Orduda çeşitli "gizli" örgütler çoğalmaya başlamıştı. Kuzey cephesinde Almanların yeni bir saldırıya geçmeleri ve Riga'nın düşmesi yeni bir kabinenin kurulması işini daha da çabuklaştırmıştı.

Konferansta, Hükümetin önündeki acele görevleri yürütmek için bazı guruplara ihtiyatla yanaşmakta olduğumu sağcı muhalefet çok iyi anlamıştı. 16 Ağustosta başkente döndüğümde, Prens Lvov'dan aldığım bir mesajda, A. N. Aladin'in (*) benimle görüşmek üzere bir randevu istediği bildiriliyordu. Aladin'in İngiltere'deki çalışmaları biraz garip nitelikteydi ve Lvov bu yüzden görüşmeyi düzenlemek istememişti; ama Aladin yanından ayrılırken Lvov'a mânalı bir şekilde şunu söylemişti: "Kabinede yapılacak herhangi bir değişmede Yüksek Komutanlık onayının alınması gerektiğini Kerenski'ye söyleyin." Aladin'in Genelkurmayda yaptığı temasların niteliğini tahmin etmek zor değildi: Ordu ve Donanma Subaylar Birliğinin Merkez Komitesinde Hükümete karşı çalışan gizli bir hücrenin varolduğunu biliyorduk. Aladin'in ihtarı beni şaşırtmadı, çünkü Yüksek Komutanlıktaki Subaylar Birliğinin kapatılmasına ve

(*) Aladin birinci Duma'da üyeydi. Kendisi son zamanda İngiliz subayı üniformasıyla Rusya'ya dönmüştü. Uzun bir süredenberi İngiltere'de bulunuyordu.

aktif üyelerinden bazılarının tutuklanmasına zaten karar verilmişti.

22 Ağustosta Vladimir Lvov Moskova'dan beni görmeye geldi. Lvov, Geçici Hükümetin ilk günlerinden Temmuzun ortasına kadar Kutsal Sinod Vekili idi. Bundan önce Duma'da "Merkez" olarak tanınan tutucu guruba mensuptu. Çok dindar bir adam olan Lvov, Rasputin'in yüksek din çevrelerindeki etkisine çok kızardı. Duma üyesi bulunduğumuz beş yıl içinde kendisiyle dost olmuş ve sinirli bir adam olmasına rağmen gerçek içtenliğini sevmiştim. Bununla birlikte, Temmuzda Başbakan olduğum sırada kendisini yeni kurulacak Kabineye çağırmamıştım. Ağustosta, Rus Ortodoks Kilisesinin muhtariyeti üzerine yeni hazırlanacak yasayı görüşmek için millî bir din meclisi toplanacaktı. Bu konferansa katılacak temsilcinin çok ustaca ve kurnazca davranması gerektiği kadar, Kilise tarihini de iyi bilmesi gerekiyordu. Petersburg Akademisinden A.V. Kartaşov bu mevki için çok uygun bulundu ve tâyini yapıldı. Ama Vladimir Lvov bu yüzden uzun bir süre bana kırıldı. Büyük Petro'nun Patrikliği kaldırarak, kendisini Kilisenin başına geçirmesinden bu yana Rus Kilisesinin felce uğratılmış durumuna son vermek için yaptığı çalışmaların böylece önlendiği kanısındaydı.

22 Ağustosta kendisiyle yaptığımız unutulmaz görüşmede, Lvov ziyaretinin normal bir ziyaret olmadığını, bana bildirecek bir mesajı bulunduğunu belirtmekle söze başladı. Sonra, etkili çevrelerin desteğini kaybettiğimi, dediğine göre az sonra beni başlarından atacak olan Sovyetlere güvenmekle kendimi çok tehlikeli bir duruma soktuğumu söyledi.

Lvov ile kardeşi N. N. Lvov'un Moskova'daki liberal ve ılımlı tutucu çevrelere mensup olduklarını biliyordum. Bu çevrelerin Devlet Konferansından önce topladıkları özel bir "liderler" konferansında, kamuoyunu Geçici Hükümete ve bana karşı kışkırttıklarını da biliyordum. Devlet Konferansında General Kornilov'a karşı gösterdikleri iyi davranış gözümden kaçmamıştı. Bununla beraber, sözlerini hiç kesmeden dinledim, bitirdiği zaman yalnızca şunu sordum: "Peki, benim şimdi ne yapmamı istiyorsunuz?"

Verdiği cevapta, beni desteklemek isteyen "bazı çevreler" in bulunduğunu, ama onlarla anlaşmanın bana kalmış bir iş olduğunu söyledi. Kendisinden, kimin adına geldiğini dosdoğru sordum. Bunu açıklamaya yetkili olmadığını, ancak, razı olur-

sam, konuştuklarımızı temsil ettiği kimselere ileteceğini bildirdi. Kendisine, "Tabiî anlatabilirsiniz," dedim. "Sağlam bir hükümet kurmak istediğimi, muhakkak iktidarda kalmak için direnmediğimi siz de biliyorsunuz." Vladimir Lvov, görüşmemizden memnun kalmış gibiydi. Giderken, yeniden beni görmeye geleceğini söyledi.

Vladimir Lvov'un ziyaretine çok önem vermedim, çünkü o sırada bana aym şekilde birçok müracaat yapılıyordu. Bundan başka, bir gün önce Riga düşmüştü ve bütün dikkatimi askerî durum üzerinde toplamak zorundaydım. İlk işim Petrograd Askerî Bölgesini, şehir hariç olmak üzere, Yüksek Komutanlığın emrine vermek oldu. Yüksek Komutanlıktan, Hükümetin emrine Petrograd'a bir süvari birliği göndermesini istedim.

Lvov'un beni ziyaret ettiği gün, Savaş Bakanlığına vekâlet eden Boris Savinkov'la askerî sekreterlik şefim Albay Baranovski, bu tedbirleri General Kornilov'la konuşmak üzere Yüksek Komutanlığa hareket ettiler. Süvari birliklerinin komutasının General Krimov'a verilmemesine ve Kafkas Süvari Tümenine "Yaban Tümen" diye bilinen birliklerin alınmamasına dikkat etmesini, Savinkov'a söyledim. Krimov'la "Yaban Tümen" subaylarının ordudaki komplo gurubuna dahil olduklarım biliyordum.

Savinkov'la Baranovski, döndüklerinde, tekliflerimin General Kornilov tarafından kabul edilmiş olduğunu söylediler. Geçici Hükümetin yetkisine giren bölge tesbit edilmiş, süvari kuvvetleri General Krimov'suz ve "Yaban Tümen" siz olarak gönderilmişti. Bundan başka, General Kornilov'un kendisinin de, Ordu ve Donanma Subay Birliklerine karşı gerekli tedbirleri almayı uygun gördüğünü söylediler.

Bu sırada, 23 Ağustosta, İngiliz Elçiliğinde bir toplantı yapılıyordu. Bu toplantıdan ancak yıllarca sonra haberim oldu. Sir George Buchanan'ın bu toplantı hakkında yazdıklarını aşağıya alıyorum

"23 Ağustos/5 Eylül, 1917 Perşembe günü, Petrograd'ın belli başlı bankalarından birinin müdürü olan bir Rus dostum beni görmeye geldi; fena durumda olduğunu, adlarım verdiği kimselerin kendisine güç bir mesaj görevi yüklediklerini bildirdi. Sonra bu mesajı anlatmaya başladı. Bu kimseler, örgütlerinin bir kaç önemli sanayici ve bankacı tarafından desteklenmekte olduğunu, Kornilov'un ve bir ordu kuvvetinin arkalarında bulunduğunu, hareketin 26 Ağustos/8 Eylül Cumartesi günü

başlayacağını, o gün hükümetin tutuklanarak Sovyetin dağıtılacağını benim bilmemi istemişler. İngiliz zırhlı otomobillerini emirlerine vereceğimi ve hareketin yenilmesi halinde kaçmalarını sağlamak için kendilerine yardım edeceğimi umuyorlarmış.

Bir elçinin kendisini kabul etmiş olan bir hükümete karşı hazırlanan bir komploya katılmasını istemeleri için, bu bayların çok saf olmaları gerektiği, eğer görevimi hakkıyla yapmam gerekirse komplolarını haber vermemin daha doğru olacağı cevabını verdim. Güvenlerine ihanet etmemekle beraber, kendilerine hiç bir şekilde izin vermem ve yardım da edemem. Tersine, yalnız yenileceği değil, aynı zamanda, Bolşevikler tarafından hemen istismar edileceği kesin olan bir hareketten vazgeçmelerini tavsiye ederim. Eğer General Kornilov'un aklı varsa, ilkin Bolşeviklerin harekete geçmelerini bekler, sonra onları bastırmaya gelir (*)."

Sir George'un, Putilov'a yardım vaadinde bulunmadığı açıkça anlaşılıyor. Bununla birlikte, zırhlı otomobillerin kullanılması üzerine bir anlaşmaya varmış olabilir. Çünkü, 28 Ağustos 1917'de, General Krimov'un kuvvetleri Petrograd üzerine yürürken, Kornilov Güney - Batı cephesindeki Yedinci Ordu karargâhına aşağıdaki tâlimatı gönderiyordu

"İngiliz Zırhlı Tümen Komutanına, **Fiat**'larla birlikte, subaylar ve ekipler de dahil olmak üzere, bütün ordu nakil araçlarının Brovari'deki komutan yardımcısı Soames'in emrine gönderilmesi için hemen emir veriniz. Dubrovka mâlikanesinde duran araçları da gönderiniz."

26 Ağustos akşamı saat 5'de, Vladimir Lvov beni ikinci kere ziyarete geldi. Çok heyecanlı bir hali vardı. Beni içinden kurtarmak istediği tehlikeli durumdan tutarsız bir şekilde söz etmeye başladı. Daha açık konuşması için ısrarla direnmem üzerine, sonunda baklayı ağzından çıkardı: Herhangi bir Bolşevik ayaklanması halinde Hükümetin yardım beklememesini ve Karargâha gitmediğim takdirde kişisel emniyetimin garanti edilemeyeceğini bana söylemesi için Kornilov kendisini bana göndermiş. General, aynı zamanda, Kabinenin bugünkü şekliyle devamına imkân olmadığını, Yüksek Komutan olarak, bütün ikti-

(*) Sir George Buchanan, **My Mission to Russia**, cilt II (1923) s. 175 - 176. Elçiyi ziyaret eden kimsenin, ünlü banker A. I. Putilov'dan başka biri olmadığını Sir George'un kendisi yıllarca sonra bana Londra'da söyledi.

darın Kornilov'a bırakılmasını Geçici Hükümete teklif etmemi de istemiş. Kornilov yeni kabinesini kuruncaya kadar, bakan yardımcıları devlet işlerini yöneteceklermiş. Bütün Rusya'da sıkı yönetim ilân edilecekmiş, Savinkov'la ben hemen Ordu Karargâhına gidecekmişiz, orada bizi, Savaş ve Adalet Bakanı tâyin edeceklermiş. Lvov, aynı zamanda, son düzenlemelerin Kabinenin öteki üyelerinden gizli tutulmasını da önemle belirtti.

Askerî komplo üzerine aldığım raporlarda, ne Lvov'un ne de Kornilov'un adı geçiyordu; onun için işi gülerek geçiştirmeye çalıştım "Alay ediyorsunuz, Vladimir Nikolayeviç!"

Bu sözüme öyle bir cevap verdi ki, artık ciddî olduğunu kesinlikle anladım: "Hayır, alay etmiyorum. Durumun önemini anlamanızı isterdim." Kornilov'un tekliflerine boyun eğmemi rica etti ve bunun, benim son siyasî şansım olduğunda direndi.

Lvov'un gerçekten çok ciddî olduğuna artık inanmıştım. Odamda bir aşağı bir yukarı dolaşarak kendimi toparlamaya, durumu bütünüyle kavramaya çalıştım. Lvov'un bundan önceki ziyaretinde, uğursuz bir edayla, "gerçek bir kuvvet" ten söz ettiğini birdenbire hatırladım. Albay Baranovski'nin, Karargâhtaki subayların bana karşı besledikleri düşmanlık ve hazırlanan komplo üzerine verdiği raporu da hatırladım. Kendimi ilk darbenin etkisinden kurtarır kurtarmaz, Lvov'u denemeye karar verdim. Kornilov'un isteğini yapmaya razı olmuş gibi göründüm, ama bu teklifler bana yazılı olarak verilmedikçe konuyu Geçici Hükümete getiremeyeceğimi söyledim. Lvov, Kornilov'un isteklerini hemen yazmaya razı oldu. Yazılan metin şuydu

"General Kornilov şunları teklif etmiştir (1) Petrograd şehrinde sıkı yönetim ilânı; (2) askeri ve sivil iktidarın Yüksek Komutana verilmesi; (3) Başbakan da dahil olmak üzere bütün bakanların istifa etmesi ve bütün bakanlık görevlerinin bakan yardımcılarına geçici olarak bırakılması, Kornilov tarafından yeni kabinenin kurulmasına kadar durumun bu şekilde yürütülmesi. Petrograd, 26 Ağustos, 1917. V. Lvov (*)."

Lvov'un böyle bir yazıyı yazmaya hazır olması son şüphelerimi de sildi. Lvov, yazıyı yazarken, ben şuna karar verdim : Kornilov hareketi hemen durdurulacak ve cephedeki etkileri önlenecekti. Her şeyden önce, Geçici Hükümeti o gece harekete geçirmek için, Lvov ile Kornilov arasındaki ilişkiyi ispat edecek belge elime geçmişti. Lvov'un söylediklerini, üçüncü bir kimse

(*) Bu belgenin aslı Sovyet Devlet Arşivindedir.

önünde tekrar ettirmeliydim. Konuyu yeterince ele almak için, bütün bunların gerekli olduğuna inanmıştım.

Lvov yazdığı muhtırayı bana verirken şunu söyledi: "Bu çok iyi oldu işte. Her şey dostça çözülmüş oluyor. Genel Karargâhta iktidarın meşrû yoldan Geçici Hükümetin elinden alınması güçtür deniliyordu. Siz de herhalde artık Karargâha gidersiniz, değil mi?"

Bu sorun onun için çok önemliydi. Kendisine, "Tabiî gitmeyeceğim. Kornilov'un kabinesinde gerçekten Adalet Bakanlığını kabul edeceğime inanıyor musunuz?" diye cevap verdiğim zaman, bu sözüme olağanüstü bir tepki gösterdi. Sandalyasından sıçradı, uzun uzun güldü ve şöyle bağırdı "Tabiî.. tabiî... gitmeyeceksiniz! Size bir tuzak hazırladılar orada. Sizi tutuklayacaklar. Hemen buradan kaçıp gidin... Petrograd'dan olabildiği kadar uzaklara kaçın." Ve daha da heyecanlanarak şunu ekledi : "Orda herkes size düşman!"

General Kornilov'a istifa ettiğimi ve aynı zamanda, Genel Karargâha gelmeyeceğimi telgrafla bildirmeye karar verdik.

Arada bir anlaşmazlık olup olmadığına emin olmak üzere Lvov'a bir daha sordum "Ya bunun bir şaka olduğu ortaya çıkarsa, ne olacağını biliyor musunuz Vladimir Nikolayeviç ? O zaman sizin nerede olacağınızı tahmin ediyor musunuz? Buraya yazdıklarınızın önemini anlıyor musunuz?"

Lvov, bunun ne bir alay ne de bir yanlışlık olmadığını heyecanla söyledi. Durum ciddiydi; Kornilov hiç bir zaman sözünden dönemeyecekti. Generalin ültimatomunu doğrulamak için, kendisiyle direkt telgrafla konuşmaya karar verdim. Lvov da düşüncemi doğru buldu, Savaş Bakanının evinde, 8.30'da buluşmayı kararlaştırdık. Oradan ordu karargâhlarıyla direkt olarak konuşmak mümkündü.

Eğer hafızam beni aldatmıyorsa, Lvov saat 7'de yanımdan ayrıldı. Benden sonra Virubov'un odasına koşmuş. Virubov'da beni görmeye geliyormuş. Kornilov'la yaptığım konuşma sırasında yanımda bulunmasını kendisinden rica etmiştim. Yardımcımı göndererek, bana Ordu Karargâhını bağlamalarını ve aynı zamanda Milis (polis) Dairesi Şef Yardımcısı Sergey Balavinski ile Askerî Bölge Şef Yardımcısı Yüzbaşı Andrey Kosmin'i de konuşmada hazır bulunmak üzere çağırmalarını emrettim.

Gece tam saat 8.30'da bağlantı sağlandı, ama Lvov daha gelmemişti. Evine telefon ettik, cevap veren olmadı. Kornilov

hattın öbür ucunda yirmi beş dakika bekledi.Sonunda, Virubov'la anlaştıktan sonra, konuşmaya karar verdik. Kornilov'a güven vermek için konuşmada Lvov'da bulunuyormuş gibi yapacaktım.

Açıkça söylemek gerekirse, Virubov'la ben Kornilov'un pek şaşıracağını, "Benim neyi doğrulamamı istiyorsunuz? Lvov da kim?" diyeceğini, ya da buna benzer bir şey söyleyeceğini umuyorduk az da olsa. Ama umutlarımız boşa çıktı. Konuşmanın tam metni şudur. Bu konuşmayı banda aldırmıştık (*).

"Kerenski Başbakan Kerenski hattın başındadır. General Kornilov'u bekliyoruz.

Kornilov General Kornilov benim.

Kerenski Nasılsınız General? Vladimir Nikolayeviç Lvov'la Kerenski konuşuyor. Kerenski'nin, Vladimir Nikolayeviç'in getirdiği bilgiye göre hareket edebileceğini doğrulamanızı rica edebilir miyiz ?

Kornilov Hoş bulduk Aleksandr Fiyodoroviç. Hoş bulduk, Vladimir Nikolayeviç. Vladimir Nikolayeviç'in size getirmesini rica etmiş olduğum yurt ve Ordu durumu üzerindeki mesajımı yeniden doğruluyorum; olayların gösterdiği yeni gelişmelerin ve yönün kesin ve çabuk bir hareketi gerektirdiğini tekrar ediyorum.

Kerenski Vladimir Nikolayeviç soruyor Aleksandr Fiyodoroviç'in uygulaması gereken bir kararı benim aracılığımla kendisine bildirmenizi benden istediniz mi istemediniz mi? Tarafınızdan son bir doğrulama yapılmadan Aleksandr Fiyodoroviç bana kesinlikle güvenemiyor.

Kornilov Evet, Aleksandr Fiyodoroviç'in hemen Mogilev'e gelmesini rica ettiğimizi kendisine bildirmenizi, sizden istediğimi doğrularım.

Kerenski Aleksandr Fiyodoroviç konuşuyor. Bundan, Vladimir Nikolayeviç'in getirdiği mesajı doğruladığınız sonucunu çıkarabilir miyim? Bugün harekete geçilemez ve buradan ayrılamam. Belki yarın ayrılabilirim. Savinkov'u ister misiniz ?

Kornilov Boris Viktoroviç'in (Savinkov) de muhakkak sizinle birlikte gelmesini rica ediyorum. Vladimir Nikolayeviç'le gönderdiğim mesaj, Boris Viktoroviç için de aynı şekilde uygulanır. Lütfen hareketinizi yarından sonraya bırakmayınız. İnanınız bana, ricamın acele olarak yerine getirilmesinde direnmemin nedeni sorumluluk duygusudur.

Kerenski Yalnız bugünkü söylentilere bağlı olan olayların çıkması halinde mi geleceğiz, yoksa ne olursa olsun gelecek miyiz?

Kornilov Ne olursa olsun!

Kerenski Hoşça kalın, yakında görüşürüz.

Kornilov Hoşça kalın."

Telgraf bandı, herhangi bir yanlış anlama ihtimalini ortadan kaldırmıştı.

(*) Bant Moskova arşivlerindedir.

Görüşme düşündüğümden daha açıklayıcı olmuştu. General, yalnız Vladimir Lvov'un kendi adına konuşmaya yetkili olduğunu doğrulamakla kalmamış, aynı zamanda, Lvov'un söylediklerini kuvvetlendirmişti.

Görüşmeden sonra, Virubov'la merdivenlerden inerken, Lvov da yukarı çıkıyordu. Bandı kendisine gösterdim. Okudu ve sevinerek şunları söyledi "Gördünüz ya, doğru olmayan hiç bir şey söylememişim." Kornilov'la kendisini beklemeden konuştuğumuz için çok memnundu. Neden geç kaldığını söylemedi, ama yıllarca sonra Milyukov'un *İkinci Rus İhtilâlinin Tarihi*'ni okurken öğrendim ki, Lvov, 26 Ağustostaki ilk görüşmemizden sonra Milyukov'un yanında bir saat kalmış ve kendisine Karargâhtaki olayları açıkça anlatmış.

Virubov, Lvov ve ben yeniden Kışlık Saraya döndük, Lvov odama kadar benimle geldi. Orada da, kocaman odanın bir köşesinde görünmeden konuşmayı dinleyen Balavinski'nin yanında muhtırasının ve bandın metnini yeniden doğruladı.

Gece saat 10'a doğru Vladimir Lvov'u tutuklattım ve Sarayın odalarının birinde göz hapsine aldırttım.

Hemen Malaşit Salonlarına gittim. Kabine orada toplantı halindeydi. Lvov'un yaptığı müracaatı anlattım. Muhtırasını ve Kornilov'la konuşmamın metnini okudum. Sonra isyanın biran önce bastırılması gerektiğini ve bunun, benim kanımca, ancak bütün yetkilerin bana verilmesiyle başarılabileceğini söyledim. Aynı zamanda Kabinede bazı değişikliklerin gerekli olduğunu da sözlerime ekledim. Kısa bir tartışmadan sonra, "Yüksek Komutan General Kornilov tarafından Hükümete karşı girişilmiş olan harekete hızla son verilmesi amacıyla, bütün iktidar yetkilerinin Başbakana verilmesi" kararlaştırıldı.

Zaten istifa etmiş olan Kadetlerden Yurenyev'le Kokoşkin dışında bütün bakanlar sandalyalarım emrime verdiler. Ben de hepsinden yerlerinde kalmalarını istedim.

Karargâhtaki durum hakkında hiç bir bilgimiz yoktu; Kabine üyelerinden bazıları sabaha kadar beklememizi teklif ettiler. Ama ben hemen harekete geçmeğe karar vermiştim. Kaybedilecek zaman yoktu .Yüksek Komutana bir radyotelgraf göndererek, görevini kurmay başkanı olan General Lukomski'ye devredip derhal başkente gelmesini emrettim. Sabahın erken saatlerinde, Demiryolları Bakan Vekili Liberovski'den (P. Yurenyev'in yerine tâyin etmiştim) Petrograd yönüne gelecek bütün askerî trenleri durdurmasını ve Luga-Petrograd hattını açmasını istedim.

Kornilov'dan cevap çıkmadı. Ancak 27 Ağustos günü, sabahın erken saatlerinde, Savaş Bakanı Vekili, gece saat 2.40'da çekilmiş kısa bir telgraf aldı : "Acele. Birlikler 28 Ağustos akşamüstü Petrograd'a varacaklar. Lütfen 29 Ağustos günü Petrograd'da sıkı yönetim ilân ediniz. Kornilov." General Kornilov bu telgrafı, görüşmemizden hemen sonra ve kendisini başkente çağıran telgrafımı almadan önce göndermişti.

Telgrafta adı geçen birliklerin Geçici Hükümetin istediği süvari birlikleri olmadığını, General Krimov'un komutasındaki "Özel Ordu" öncülerinden ibaret olduğunu az sonra öğrendik. Bunlar hemen tümüyle "Yaban Tümen" kuvvetleriydi.

Aynı gün, bu askerlerin Luga yakınında toplanmakta olduğuna dair resmî bilgi aldık. Kornilov'un çektiği telgrafın bizi şaşırtma amacını güttüğü açıktı.

General Kornilov'la işbirliği yaptığından şüphelendiğimi sanan Savinkov çok şaşkın bir durumdaydı; benden ya kendisini mahkemeye vermemi ya da başkentin savunmasını örgütlemekle yetkili kılmamı istedi. Kendisini Petrograd Genel Valisi tâyin ettim ve şehrin savunmasını ona bıraktım.

Ertesi gün, bütün yurda gönderdiğim mesaj yayımlandı. Olup bitenleri ulusa anlattım ve halktan, kanun ve düzeni bozmamalarını istedim. Kornilov, bu mesajıma, harekete geçmesinin nedenlerini anlatan bir bildiriyle cevap verdi.

Saat 1.00'de General Lukomski'den bir telgraf aldım. Telgrafta şunları bildiriyordu

Kişisel çıkarlar, ihtiraslı amaçlar gütmeden ve Ordunun sağlam unsurlarının azimlerine dayanarak,yurdumuzu kurtarmak ve İhtilâlin başarılarını sürdürmek için, kuvvetli bir hükümet kurmalıdır. General Kornilov, ülkede düzenin yeniden kurulması için kesin adımlar atılmasının zorunluğuna inanmıştır. Ziyaretleri sırasında sizin adınıza buna benzer teklifler ortaya atan Savinkov'la Lvov, General Kornilov'u son bir karar almaya ve artık geriye dönülmesi mümkün olmayan bazı tedbirlere başvurmaya itmiştir. Bugünkü telgrafınız, Savinkov ve Lvov aracılığıyla bize bildirmiş olduğunuz kararınızın değiştiğini göstermektedir.

Ülkemizin refahını her zaman gözönünde tutarak şunu söylemek isterim ki, sizin onayınızla başlanmış olan bir hareketi durdurmaya imkân yoktur ve böyle bir davranış yalnızca iç savaşa yol açar. Bu da, Ordunun son olarak artık çözülmesi ve düşmanla ayrı olarak utandırıcı bir barış anlaşmasına varılmasıyla sonuçlanır. Bu, İhtilâlin kazançlarını güçlendirmek bakımından hiç de doğru bir davranış sayılamaz.

Rusya'nın kurtuluşu, General Kornilov'un yerine başkasının tâyi-

nini değil, onunla işbirliğini gerektirmektedir. General Kornilov'un yerinden atılması görülmemiş felâketler doğuracaktır.

Ben, Ordunun sorumluluğunu geçici de olsa üzerime alamam. General Kornilov'un yerini almayı da imkânsız görüyorum, çünkü böyle bir hareket Orduda bir fırtına koparır ve Rusya'yı mahveder.

Acele tâlimatınızı bekliyorum. İmza Lukomski"

28 Ağustos günü, sabahın erken saatlerinde, Kuzey cephesi Başkomutanı General Klembovski'ye aşağıdaki telgraf gönderildi: "Geçici Hükümetin emriyle Yüksek Komutan tâyin edilmiş bulunuyorsunuz. Pskov'da kalacak ve Kuzey cephesi Başkomutanlığını muhafaza edeceksiniz. Bu görevi hemen General Kornilov'dan devralınız ve durumu bana bildiriniz. Başbakan Kerenski." Her zaman olduğu gibi, emir Yüksek Komutanın personelinden geçerek bildirildi.

Bir kaç saat sonra, General Klembovski'nin cevabı geldi

"Yüksek Komutandan kendi yerine geçmemi bildiren telgrafı aldım. Sonuna kadar yurduma hizmet etmeyi istemekle beraber, Rusya'ya olan bağlılığım ve sevgim, beni, bu tâyini reddetmeye zorlamaktadır. Çünkü bu kadar zor ve tehlikeli bir zamanda bu kadar sorumlu bir görevin yapılması için gereken güçten ve yetenekten kendimi yoksun görüyorum. İnanınız, ülkemizin düşman tarafından tehdit edildiği, ülkemizin birlik ve özgürlüğünün Orduda disiplin ve güvenlik tedbirlerinin hemen alınmasını gerektirdiği bir sırada Yüksek Komutanın değiştirilmesi çok tehlikeli olur. Klembovski, 28 Ağustos."

General Klembosvki'nin General Kornilov'u desteklemeye yemin etmiş olan subaylardan (hepsi beş kişiydiler) olduğunu sonradan öğrendik. Komutanlardan ötekisi de Güney - Batı cephesi Komutam General Denikin'di. General Denikin, Petrograd' dan bir haber beklemeden 27 Ağustos günü saat 2.00'de, "Ben bir askerim ve saklambaç oyununa gelmem," diye başlayan bir telgraf çekti. Telgraf şöyle bitiyordu "Bütün emeli ülkeyi ve Orduyu kurtarmak olan General Kornilov'un, Yüksek Komutanlık mevkiinden atıldığını bugün öğrenmiş bulunuyorum. Bunun, Hükümetin izlediği, Ordunun sistemli bir şekilde imhası ve dolayısıyla bütün ülkenin yıkılması politikasına yeniden dönüldüğünü gösterdiğine inandığım için, bu yolu izleyemeyeceğimi Geçici Hükümete bildirmeyi bir görev sayarım. İmza : General Denikin, 27 Ağustos."

Ama yanhş kapıyı çaldığını hemen anlayan kurnaz ve ihtiyatlı General Klembovski, aym günde gerek bana, gerek General Lukomski'ye ikinci bir telgraf göndererek, kendisini Karar-

gâhtaki arkadaşlarının hareketlerinden ayırdı. Telgraf şöyleydi

"Gönderilen süvari kuvvetleri benim komutamda olmayıp, Yüksek Komutanın ihtiyat kuvvetlerine dahildir. Kuvvetlerin nakli benim emrimle değil, onun emriyle yapılmaktadır. 28 Ağustos. İmza Klembovski."

Doğu, Kafkasya ve Romanya cephelerindeki komutanlarla, Kuzey cephesindeki komutanlar Hükümete bağlılıklarını bildiren telgraflar göndermişlerdi.

Riga'nın düşmesinden önce başlamış olan Kuzey cephesi süvari kuvvetlerinin nakli, Almanların şiddetli bir saldırıya geçtikleri ve komutanların acele yardım istedikleri bir zamanda yer alıyordu.

28 Ağustos günü, öğleden sonra, Geçici Hükümet tarafından alınan karara uyarak, General Alekseyev'den, doğruca genel karargâha gitmesini ve Yüksek Komutanlığı devralmasını istedim. Alekseyev ilgili vesikaları incelemek için zaman istedi.

Aynı gün akşama doğru Teresçenko Karargâhta Dış İşleri Bakanlığını temsil eden Prens Gregori Trubetskoy'dan aldığı bir telgrafı bana gösterdi. Telgraf şöyleydi

"Durum sağlam bir şekilde değerlendirildiği takdirde bütün komuta heyetinin, subay çoğunluğunun, ve ordu birlikleri içindeki en iyi birliklerin Kornilov'u izleyecekleri sonucuna varılır. Cephe gerisinde Kazaklar, askerî okulların çoğu ve en iyi askerî birlikler kendisini destekleyeceklerdir. Salt fizik kuvvet faktöründen başka ,askerî örgütlerinin zayıf sivil makamlar karşısındaki üstünlüklerini, halkın sosyalist olmayan kısmının onların dâvalarına karşı besledikleri sempatiyi, alt sınıfların bugünkü düzene karşı artan hoşnutsuzluklarını, bugün için yalnızca kırbaç karşısında tepki gösteren şehir ve köy çoğunluğunun umursamazlığını hesaba katmak gerekir. "Mart sosyalistlerinden" (*) çoğunun onlarla birlik olmakta tereddüt etmeyecekleri açıktır. Bundan başka, cephedeki, cephe gerisindeki ve özellikle, son günlerde bir askerî donanım deposunun havaya uçurulduğu Kazan'daki gelişmeler, bugünkü düzenin iflas halinde olduğunu, acele ve köklü bir değişme yapılmadığı takdirde ister istemez felakete sürükleneceğimizi açıkça göstermektedir. Bütün bu düşünceler General Kornilov'a çok önemli görünmekte, ve kendisi, Rusya'yı bugün kenarında bulunduğu uçurumdan ancak sert tedbirlerin kurtarabileceğini anlamış bulunmaktadır. Kornilov'un Kayser'in zafer yolunu açmakta olduğunu iddia etmek yersiz olur, çünkü zaten Almanla-

(*) Monarşinin yıkılışından sonra sosyalist partilere girmiş olanlar.

rin bugün yapmakta olduğu şey, topraklarımızı işgal etmektir (*). Kaçınılmaz değişmeyi karşılamaya ve böylelikle halk özgürlüğünün temellerini korumaya çalışmak, ya da sayısız yeni felâketlerin sorumluluğunu üzerlerine almak yollarından birini seçmek, iktidarda bulunan kimselere kalmış bir iştir. Başbakanın, Savaş Bakanı Vekilinin ve sizin buraya gelerek Yüksek Komutanla birlikte kuvvetli bir hükümetin temellerini hazırlamanızın önümüzdeki iç savaş tehlikesini önliyebileceğine inanıyorum."

Bundan sonra, Prens Trubetskoy, General Kornilov'un halka yayımladığı bildiriye çok benzeyen bu telgrafı Kornilov'un rızasıyla gönderdiğini yazıyordu.

Şimdi, Geçici Hükümet, başlıca komploculuğun Yüksek Komutanlıktan atılması işiyle karşılaşmıştı. Şubat İhtilâlinin ilk haftalarında cephede görülen durumun yeniden ortaya çıkmasını önlemeye karar verdim.

Bu sırada, arada yanlış bir anlayışın bulunduğuna dair bazı söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Benimle General Kornilov arasındaki işleri Vladimir Lvov karıştırmış deniyordu. Bazı çevrelerde de, baştanberi Kornilov'la birlik olduğum halde "Bolşevik Sovyetlerin" korkusundan birdenbire ona ihanet etmiş olduğum söyleniyordu. Oysa, o sırada, Sovyetlere Bolşevikler hâkim değillerdi. 28 Ağustos günü, ben ve Kabine arkadaşlarım, akşama kadar asker ve sivil bir çok ziyaretçinin akınına uğradık; hepsi de aradaki "anlaşmazlığı" gidermek üzere General Kornilov'a gitmek istiyordu. Bütün bu aracılık tekliflerini reddettiğimi söylemek gerekmez.

General Alekseyev, bütün ilgili vesikaları okuduktan sonra akşama doğru, Milyukov'la birlikte beni görmeye geldi. Her ikisi de "yanlış anlama"yı ortadan kaldırmanın mümkün olduğunu söylediler. Son olarak da, İngiltere, Fransa ve İtalya elçileri, Teresçenko aracılığıyla, "Kerenski ile Yüksek Komutan General Kornilov arasında aracılık" yapma konusunda "dostça bir teklif" ileri sürdüler. Onlar da başkalarına vermiş olduğum cevabı aldılar Hükümetle âsi General arasında herhangi bir aracılık teklifiyle ilgilenmiyorum. Geçici Hükûmet bu konuda kararlıydı.

Kabinenin en heyecanlı günlerini yaşıyorduk. 28 ve 29 Ağustos geceleri özellikle çok sinirli bir hava içinde geçti. Ül-

(*) Bu yazı, ordularımızın şiddetli Alman saldırısına karşı inatla savaştığı bir sırada yazılıyordu.

kedeki ve cephedeki ruh durumu hakkında kesin hiç bir bilgimiz yoktu ve sağcılardan solculara kadar bütün siyasî eğilimlerin devamlı aracılık baskıları altında bulunuyorduk.

29 Ağustos öğleye doğru, her şey hemen hemen çözülmüştü. Âsi Generaller Orduda sağlam bir destek bulamamışlardı. General Kornilov başkenti almak için emirler vermeye devam ediyordu, ama verdiği emirler bütünüyle anlamsızdı, yalnızca Orduda disiplinin bozulmasına yarıyordu. Geçici Hükümetin haberi olmadan Batı cephesinden ve Moskova Askerî Bölgesinden Genel Karargâha iki "cezalandırıcı kıta" gönderilmişti. General Denikin ile yardımcıları, Cephe Komitesi tarafından tutuklanmışlardı. Komite bunları askerî mahkemede yargılamak istiyordu. Bütün ordu karargâhlarının telefonları çeşitli komitelerin eline geçmişti.

Subayların hepsi artık şüphe altındaydılar. Ordu ve Donanma Subayları Birliği Merkez Komitesiyle hiç bir ilgisi bulunmayan ve komployа katılmayan Baltık Donanması subayları İhtilâle bağlı kalacaklarına yemin ettirilmişlerdi. 31 Ağustosta, *Petropavlovsk* savaş gemisinin erleri dört genç subayı öldürdüler. Silâhlı kuvvetler hızla kontroldan çıkıyordu. Komplocuların temizlenmesinde gecikildiği takdirde de büyük bir hata işlenmiş olacaktı .

30 Ağustosta, erken saatlerde, Virubov'la birlikte General Alekseyev'i evinde ziyarete gittik. General Kornilov'la yardımcılarını tutuklayarak ve Yüksek Komutayı ele alarak görevini yerine getirmeye ikna edecektik. Buna karar vermiştik. Bizim gelişimiz Generali çok sinirlendirdi. Sonra yavaş yavaş yatışmaya başladı ve koltuğunun arkasına yaslanarak gözlerini kapadı.

Bir kaç dakika bekledi. Sonra çok sâkin olarak şunları söyledi: "Peki, ya Rusya? Yurdu kurtarmak gerekiyor."

Duraksadı, sonra hemen hemen işitilmeyecek kadar hafif bir sesle, "Emrinizdeyim," dedi. "Sizin komutanızda olmak şartiyle Genelkurmay Başkanlığını kabul ediyorum."

Şaşırmıştım, cevap veremedim; ama Virubov hafif bir sesle, "Kabul," dedi. Ve böylece Başkomutan oldum.

General Alekseyev, ertesi günü Genel Karargâha hareket etti ve emirlerimi sonuna kadar yerine getirdi. Karargâha gitmekte olan cezalandırıcı kıtalar geri çevrildi, Mogilev'deki komplocuların ilân ettikleri sıkı yönetim kaldırıldı.

Eylülün 1'inde aşağıdaki emir yayımlandı (*)

"Kornilov hareketi yüzünden Ordudaki normal hayat tamamiyle bozulmuştur. Bu durumun düzelmesi için aşağıdaki noktaların yerine getirilmesini emrediyorum :

(1) Ordu içindeki bütün siyasî çatışmalar duracaktır; bütün çabalarımız askerî gücümüzün kurulmasına yöneltilecektir. Yurdumuzun kurtulması buna bağlıdır;

(2) bütün askerî örgütler ve komiserler işlerini hiç bir siyasî fikre ya da şüpheye saplanmadan görecekler, askerî görevlerine komuta eden subayların müdahalelerini gerektirmeyecek işlerle uğraşacaklardır;

(3) birlikler, bunlara komuta eden subayların verdikleri emirlere göre hiç bir engele uğramadan nakledileceklerdir;

(4) subayların tutuklanmasına hemen son verilecektir, çünkü bu gibi hareketler ancak soruşturma makamlarının, savcının ve tarafımdan kurularak çalışmaya başlayan Olağanüstü Soruşturma Komitesinin yetkisi içindedir;

(5) üstlerin komuta yerlerinden atılmasına ve uzaklaştırılmasına hemen son verilmelidir; bu gibi işler ilgili makamların yetkilerindedir, genel örgütlerin çalışma sınırlarına girmez;

(6) karşı - ihtilâlci ayaklanmalara karşı savaşmak iddiasıyla yeni birliklerin gelişi güzel kurulmasına hemen son verilmelidir;

(7) gereçlerin (**) ordu örgütleri tarafından kontrol edilmesi hemen durdurulacaktır.

Bu karanlık ve zor günlerde, gerek Geçici Hükümete, gerekse yurdun kaderinden sorumlu Başbakan olarak bana karşı güvenini göstermiş olan Ordu, yurdun ancak iyi bir örgütle, düzenin, disiplinin ve birliğin sağlanmasıyla kurtulacağını çok iyi bilmelidir. Ordunun güvenini kazanmış bir insan olarak sizden bunları sağlamanızı istiyorum. Yurdunuzun kaderinin tehlikeye girmiş bulunduğu bu karanlık günlerde, vicdanınızın ve yurda hizmet duygunuzun size yol göstermesini dilerim.

Yüksek Komutanınız olarak, bütün komuta başındaki subaylardan, komiserlerden ve ordu örgütlerinden bu emrin muhakkak yerine getirilmesini istiyor ve getirilmediğinde şiddetle cezalandırılacağını ihtar ediyorum. İmza: Yüksek Komutan, A. Kerenski; Genelkurmay Başkanı, Piyade Generali, M. Alekseyev."

Kornilov isyanının genel olarak ülkede ve özel olarak da Orduda çok kötü etkiler bıraktığında hemen herkes birlikti. 1917 ilkbaharındanberi Geçici Hükümetin yerine bir diktatörlük kurmak için hazırlanan komplolara katılmış olan ve sonradan Kırım'daki Beyaz Orduların başına geçen Baron Peter Wrangel, Kornilov isyanı üzerine şunları söylemiştir: "Son olaylar Orduyu çok sarstı. Orduda aşağı yukarı durdurulmuş olan çözül-

(*) Son iki paragrafı ben yazdım. Metnin geri kalan kısmı General Alekseyev tarafından yazıldı.

(**) Telgraf hatları.

me yeniden başladı, cepheyi ve dolayısıyla Rusya'yı çöküntüye götürdü."

Buhranın başında Geçici Hükümetten çekilmiş olan iki kabine üyesinden Yurenyev, 1 Eylülde *Russkie Vedemosti* gazetesinde yayımlanan bir konuşmasında, hazırlanan hükümet darbesi üzerine şunları söylemişti :

"Kornilov olayı üzerindeki görüşüme gelince; bu olay yurtta istikrarı sağlamaya çalışan kuvvetler için büyük bir darbe olmuştur. Kuvvetli bir yönetime doğru yavaş yavaş gidiyorduk, Kornilov'un teşebbüsü ortak çabalarımızı büyük bir tehlikeye düşürdü. Ayın 27'sinde benim çekilmemle Kerenski, başında bulunduğum Bakanlıkta (Demiryolları) diktatörce yetkilerini rahat rahat kullanabildi. 27 Ağustosta görevimi yardımcıma bıraktım ve ona, Kerenski'nin emirlerini yerine getirmesini söyledim. Bildiğim kadar, emirleri hiç bir engele uğramadan yerine yetirilmiştir."

Hükümetin, subay çevrelerinin, Savaş Bakanlığı komiserleri ve cephe komitelerinin altı ay gece gündüz çalışarak başardıkları iş, yine de bütünüyle boşa gitmedi. Ordu ve Donanma, Mart günlerinin anarşi durumuna yeniden dönmedi ve Lenin'in Ekim zaferine kadar Alman saldırısına kahramanca karşı koydu.

Ama, komplocularla onları yönetenler, Kornilov isyanından sonra da rahat durmadılar. Rusya'yı uçuruma sürüklemekte devam ettiler; "zayıf" dedikleri Hükümete muhalefet ederek askerî diktatörlük altında kuvvetli bir "millî hükümet" kuracaklarını sandılar. Geçici Hükümetin itibarını düşürmek için her yola başvurdular. Bu kampanyaları oldukça zararlı oldu ama, istenilen sonucu yine de vermedi.

Olağanüstü durumlarda başkaldırma hakkına ahlâkî sorumluluk bakımından saygı duyduğumu belirterek bu bölüme son vermek isterim. Ama, savaş zamanlarında, bunun sorumluluğu çok büyük olur. Kornilov komplocularının askerî hareketleri başarısızlığa uğradığı zaman ihtiraslar o kadar alevlendi ki, bu adamlar artık herşeyden önce yurdu düşünemez bir duruma geldiler. Yalanı sürdürdüler, hattâ istismar bile ettiler.

Rus demokrasisinin başlıca yenilgi nedenini, Rus demokrasisinin "yumuşak" olduğu ve Bolşevik tehlikesini görmediği masalında değil, sağdan gelen bu saldırıda aramanın daha doğru olacağını belirtmeyi, her yerdeki özgürlük dâvaları bakımından önemli bir görev sayarım.

NOT I

Kerenski'nin ulusa yaydığı radyotelgraf

İlân ve beyan ederim ki

General Kornilov, 26 Ağustosta Devlet Duma'sı üyelerinden Vladimir Lvov'u bana gönderdi ve Geçici Hükümetin elindeki bütün askerî ve sivil iktidarın teslimini istedi. Böylece, kendi emrinde ülkeyi yönetecek yeni bir Hükümet kuracağını bildirdi. Milletvekili Lvov'un bana böyle bir teklifde bulunmaya yetkili olduğu, sonradan, General Kornilov'la yaptığımız direkt telgraf konuşmasında kendisi tarafından da doğrulandı. Benim şahsımda Geçici Hükümete bu gibi teklifler yapılmasında, Rus toplumundaki belirli çevrelerin devletin içinde bulunduğu ciddî durumdan yararlanarak ülkede İhtilâlin getirdiği rejime karşı bir rejim kurma isteğinin yattığını gören Geçici Hükümet :

Anavatanın ve Cumhuriyetimizin kurtulması için, devletin elinde bulunan yüksek iktidara ve yurttaşların İhtilâlle elde ettikleri haklara karşı girişilecek herhangi bir teşebbüsün kökünden kazınması amacıyla, acele ve kesin tedbirler alınması konusunda bana yetki vermeyi gerekli saymıştır.

Ülkede özgürlüğü ve düzeni korumak için gereken bütün tedbirleri almaktayım, halk alınacak bu gibi tedbirlerden zamanında haberdar edilecektir.

Aynı zamanda şunları da emrediyorum

1. General Kornilov, Petrograd kapılarını korumakta olan Kuzey cephesi Başkomutanı General Klembovski'ye Yüksek Komutanlığı teslim edecektir; General Klembovski de Yüksek Komutanlığı geçici olarak alacak ve Pskov'da kalacaktır;

2. Petrograd şehri ve bölgesinde sıkı yönetim ilân edilmiştir; buralarda, sıkı yönetim bölgelerindeki kanunlar uygulanacaktır.

Bütün yurttaşlardan, ülkenin kurtuluşu için gerekli tam bir sükûnet ve düzen saygısı istiyorum. Bütün Ordu ve Donanma saflarından, dış düşmana karşı ülkenin savunulması görevlerini sükûnetle ve fedakârlıkla yerine getirmelerini istiyorum.

A. F. Kerenski
Başbakan
Savaş ve Donanma Bakanı

27 Ağustos, 1917

NOT II

Kerenski'nin radyotelgrafına Kornilov'un cevabı

Başbakanın 4163 sayılı telgrafının ilk bölümü olduğu gibi yalandır: Devlet Duma'sı üyelerinden Vladimir Lvov'u Geçici Hükümete ben göndermedim, kendisi Başbakanın elçisi olarak beni görmeye geldi. Devlet Duma'sı üyelerinden Aleksi Aladin buna tanıktır. Böylece anayurdumuzu tehlikeye atan büyük bir kışkırtma hareketi düzenlenmiş bulunmaktadır.

Rus halkı : Büyük anayurdumuz ölüyor. Ölüm saati yaklaştı. Ben, General Kornilov olarak, şunu ilân ediyorum ki, Geçici Hükümet Sovyetlerdeki Bolşevik çoğunluğun baskısı altında, Alman Genelkurmayının plânlarına uygun olarak hareket etmekte ve aynı zamanda, düşman kuvvetlerinin Riga kıyılarına yakında çıkartma yapmasını kolaylaştırmaktadır; Orduyu yıkmakta ve ülkenin dayandığı temelleri yok etmektedir.

Ülkenin önüne geçilmez bir şekilde çökmekte olduğu duygusu, bu meş'um anlarda Rus halkına ölmekte olan anayurdun yardımına koşmayı emretmektedir. Göğsünde bir Rus kalbi çarpan, Tanrıya, Kiliseye inanan, büyük mucizenin gözükmesi ve yurdumuzun kurtulması için Tanrıya dua eden herkese:

Ben, bir Kazak köylüsünün çocuğu olan General Kornilov, ilân ediyorum ki, Büyük Rusya'nın ayakta kalmasından başka, kendi adıma hiç bir şey istemiyorum. Zaferi kazanacağıma ve Kurucu Meclisi toplayacağıma yemin ediyorum. Halk, Kurucu Mecliste kendi istediği hükümet şeklini seçecek ve kaderine yol verecektir. Ama Rusya'yı eski düşmanı olan Almanların eline teslim ederek, Rusya'ya ihanet etmek ve Rus halkını Almanlara esir etmek, benim için mümkün değildir. Rus topraklarına tecavüz edildiğini görmektense savaş meydanlarında şerefimle ölmeyi tercih ederim.

Rus halkı, anayurdumuzun hayatı sizin ellerinizdedir!

27 Ağustos, 1917 General Kornilov

İSYANIN HAZIRLANIŞI

Kornilov isyanının son aşamalarını ve çöküşünü anlatırken olayları yalnızca, *o sırada* gördüğüm ve Geçici Hükümetteki öteki üyelerin gördükleri gibi anlatmış, dış görünüşle yetinmiştim. Bu bölümde, hükümet darbesini, bu darbeye açıkça ya da kapalı olarak katılanların ağızlarından sonradan dinlediklerim ve yazılarından okuduklarıma göre anlatacağım. Bu vesikaların çoğunu, açtığım 20 yıllık (1917 - 1937) bir kampanya sonucunda elde etmiş bulunuyorum. Ben bu kampanyayı çok gerekli bir görev saymıştım, çünkü yalnız bu komplo yüzünden yapılan yersiz suçlamalardan kendimi kurtarmak değil, aynı zamanda Kornilov komplocularının Rus Ordusunun moralinin bozulmasında oynadığı büyük rolü ve özgür Rusya'nın başına gelenler karşısındaki sorumluluklarını ortaya çıkarmak istiyordum.

Askerî bir diktatörlük kurmak için bir komplo hazırlama fikri, Şubat İhtilâlinin ilk günlerinde, hem belirli subay çevrelerinde, hem de bazı Petrograd kapitalistlerinde geniş ama gevşek örgütlenmiş bir hareket olarak doğdu. Birçok ünlü kişi, şu ya da bu yoldan bu işe karıştılar; ve hepsi de hareketin örgütlenmesinde ayrı bir rol oynadılar.

Kapitalistler arasında en önemlileri Putilov'la Vişnegradski idi (*). Putilov 1917 Nisanında "Rus Ekonomik Kalkınma Birliği" adında bir dernek kurdu. Bankaların ve büyük sigorta şirketlerinin müdürleri hemen bu derneğe katıldılar. Guçkov da 1917 Nisanı sonunda Kabineden istifa ettikten sonra derneğin başkanlığına getirildi. Örgütün görünüşteki amacı, Kurucu Meclis seçimlerinde "ılımlı" adaylar için gereken parayı toplamak ve böylece "cephede ve ülkede yayılan sosyalist etkilere

(*) Putilov, Rus - Asya Bankasının müdürüydü ve adını taşıyan ünlü çelik fabrikalarında sürekli hissesi vardı. Vişnegradski Üçüncü Aleksandr zamanındaki maliye bakanlarından birinin oğluydu; banka ve finans çevrelerinin en yetkili adamıydı.

karşı koymak" tı. Oysa, Putilov'la Guçkov'un sonradan kabul ettiklerine göre, bu amaçla toplanan 4 milyon ruble, o sıralarda Güney Batı cephesindeki Sekizinci Ordu Komutanlığına tâyin edilmiş bulunan General Kornilov'a verilmişti.

Hareketin kilit noktasında bulunan başka bir kişi de, V. Zavoyko idi. Kornilov, kendisini yanına "emireri" almıştı. Eskiden soyluların bölge temsilciliğini yapan, aynı zamanda bir kapitalist olan Zavoyko, ünlü petrol kıralı Liyazanov adına da çalışıyordu. General Kornilov'un yetişme tarzı gözönünde tutulacak olursa, kendisinin yaşlı bir kapitalisti, subaydan daha aşağı bir rütbeyle cepheye kadar yanında götürmesi çok garipti. Kornilov yazı üslûbunu çok beğendiği izin Zavoyko'ya bu görevi verdiğini söylerdi (*).

1917 Nisanında, Baron Peter Wrangel de Petrograd'a gelmişti. Wrangel bir Alman bataryasına karşı yaptığı bir süvari hücumuyla, savaşın ilk zamanlarında ün kazanmış aristokrat bir Muhafız Alayı subayı idi. Baron Wrangel'in Petrograd'a gelmesinin iki nedeni vardı : İlki, subayları askerî bir diktatörlük için savaşmaya hazırlamak; ikincisi, diktatör rolü oynayacak "demokratlığı tanınmış" elverişli bir general bulmak.

Baron Wrangel ile yakın arkadaşlarından Kont Pahlen ve Kont Şuvalov'un ilk beğendikleri aday, General Leçitski oldu. Başkaca bir karara varılmadı, ama Zavoyko ile yaptıkları görüşmelerden sonra Kornilov'la ilişki kurdular.

General Krimov'un gizli çalışmaları da 1917 ilkbaharından başlar. General Denikin'in anlattığına göre, Krimov Ordunun çökmek üzere bulunduğu kanısındaydı ve savaşın başarıyla sonuçlanacağını ummuyordu. Bundan ötürü, Güneyden Petrograd ve Moskova üzerine bir yürüyüş hazırlayacak gizli bir guruba, özellikle kendi Üçüncü Süvari Kolordusundan subay toplamaya başlamıştı.

Mayısın ilk günlerinde, o zamanki Yüksek Komutan General Alekseyev'in himayesinde bir "Ordu ve Donanma Subayları Birliği" kuruldu. O sırada meslek adamları -doktorlar, öğretmenler, mühendisler v.b.- durumlarını düzeltmek ve çıkarlarını korumak için birlikler, sendikalar kuruyorlardı. Ordudaki alt katların da "asker komiteleri" vardı. Subaylar o zamana kadar kendileri için hiç bir dernek kurmaya kalkışmamışlardı. Lvov'la ben subayların o günlerdeki güç durumlarını düşünerek,

(*) Zavoyko'nun Madam Putilov'un yeğeni olması da ilginçtir.

Alekseyev'in örgütünü hoş karşılamış, bu örgütü solcuların demagojik saldırılarından korumak için elimizden geleni yapmıştık.

Ne yazık ki, daha başlangıçta, Subay Birliğinin Merkez Komitesinde gizli ve çok militan bir siyasî gurup kuruldu. General Alekseyev'in önderliği altında hareket ettiğinden şüphe olmayan bu gizli hücre, cephede, Petrograd'da ve Moskova'da bulunan Hükümet aleyhtarı subay guruplarını bir araya getirme görevini üzerine aldı. Aynı zamanda, diktatörlük kurmak isteyen hareketin sivil kanadıyla da yakın ilişki kurdu. Sivillerle bağlantıyı Genelkurmaydan Albay Novosiltsev sağlıyordu. Kendisi aynı zamanda, Birlik Merkez Komitesine başkan seçilmişti. Moskovalı aristokrat bir aileden gelen Novosiltsev, Kadet Partisinin Merkez Komitesindeydi ve dördüncü Duma'ya seçilmişti. Ama az sonra bu görevinden ayrılmıştı. Partisindeki sağ kanadın aktif bir üyesiydi; Moskova'daki liberal ve tutucu çevrelerde iyi ilişkileri vardı.

Karargâhtaki Subaylar Birliği ile Moskova ve Petrograd'daki siviller arasında bağlantı büyük bir ihtiyatla yürütülüyordu; o sıralarda daha Kutsal Sinod Vekili olan Vladimir Lvov'un karıştığı bir olay, bu siyasî ilişkilerin nasıl sağlandığı üzerine bir fikir verebilir. Vladimir Lvov şöyle yazıyor :

"1917 Haziranında bir gün, büromda masamın başında otururken telefon çaldı. Biri gelip beni görmek istiyordu. Kendisine bütün gün Kutsal Sinodda işim olduğunu, arabamın dışarda beklediğini, kendisiyle ancak beş dakika görüşebileceğimi söyledim. 'Çok güzel,' dedi...

Beni bekledikleri eve gittim. Burası Duma üyelerinden V. Şulgin'in eviydi. Kendisiyle Albay Novosiltsev beni yemek odalarında bekliyorlardı. Daha selâmlaşmadan, Şulgin bir hükümet darbesinin hazırlanmakta olduğunu ve beni uyarmak istediğini, benim de zamanında Hükümetten çekilmem gerektiğini söyleyerek beni şaşırttı. Ben Şulgin'in sözlerine fazla önem vermedim, belki de, çekilmemi istemesinin kendine göre başka nedenleri vardır diye düşündüm. Kilise Konseyinin toplanmasından önce çekilecek durumda olmadığımı kendisine söyledim.

Şulgin, "Konsey ne zaman toplanacak?" diye sordu.

'Ağustosun on beşinde,' diye cevap verdim.

"Peki, ama bu tarihten sonra çekilmeyi unutmayın.'

'Olur,' diye cevap verdim. Benim gibi Kabinede üye olan biri için, bu konu üzerinde durmak yakışık almazdı, bu yüzden

Şulgin'e yemeğe devam etmelerini söyleyerek konuşmayı kısa kestim (*)."

Petrograd kapitalistlerinin Kornilov isyanında oynadığı rol, 1936'nın sonuna kadar ortaya çıkmadı. 1917 Nisanında, Rusya Ekonomik Kalkınma Birliğinin General Kornilov'a 4 milyon ruble verilmesini kararlaştırmasından sonra Guçkov'un Generali görmek için Karargâha gitmiş olduğu, o sıralarda yayımlanmış olan çeşitli hâtıralarda açıklandı. Hükümet darbesi hazırlıklarının ciddi olarak ele alınması işte o tarihte başlıyor. Petrograd'daki fesatçıların merkez örgütünde ünlü bir kişi olan P. N. Finisov (**), bundan sonra yapılan işleri şöyle anlatıyor : "1917 Mayısının başında General Kornilov, K. Nikolaevski (***) ile ben ve bir kişi daha, Sibirya Bankası Yönetim Kurulu üyelerinden F. A. Lipski'nin evinde toplandık. Cumhuriyetçi Merkez işte bu toplantıda kuruldu." Başlangıçta "Cumhuriyetçi Merkez" in görünürdeki amacı, cephede ve bütün ülkede Bolşevik propogandasıyla savaşmak, Petrograd'da kurulmuş olan çeşitli milliyetçi askerî örgütlere paraca yardım etmekti.

Oysa, Temmuzun başında Alman karşı saldırısı, 4 Temmuz Bolşevik ayaklanması ve Tarnopol bozgunu sırasında yer alan Cumhuriyetçi Merkez asıl kuruluş amacı için çalışmaya başladı. Subayların fesatçı guruplarıysa, Petrograd'ı "içinden fethetme" hazırlıklarına daha da önce başlamışlardı. General Krimov'un kuvvetleri başkente doğru ilerlemeye başlar başlamaz, onlar da harekete geçeceklerdi. Komployа karışmış olan subaylardan Muhafız albayı Vinberg (****) başkentteki bütün zırhlı otomobilleri ele geçirmeyi, Geçici Hükümet üyelerini ve ünlü Sosyalist Devrimcilerle Sosyal Demokratları tutuklamayı ve idam etmeyi düşündüklerini açıklamıştır. General Krimov başkente yaklaşırken, belli başlı devrimci güçler ezilmiş ve ellerinden silâhları alınmış olacak, böylelikle Krimov'un görevi yalnızca şehirde kanunu ve düzeni yeniden sağlamaktan ibaret kalacaktı.

Cumhuriyetçi Merkez liderleri, Merkezin Putilov, Guçkov,

(*) Bu görüşme ilk olarak Vladimir Lvov'ca Paris'te **Poslednie Novosti**'nin 27 Kasım 1920 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Lvov bu açık hâtıralarında Kornilov isyanındaki rolünü anlatmıştır.

(**) Putilov'un iş arkadaşlarından biri.

(***) Bir banker.

(****) F. V. Vinberg, **V plenu u obezian** (Maymunlar Arasında Esirlik, Kiyev. 1919).

Vişnegradski ve dostlarının fesatçı çalışmalarını örtmek için bir maske olduğunu Temmuz ayına kadar anlayamamışlardı. O sırada bile, Ekonomik Kalkınma Birliğinin varlığından hiç haberleri yoktu; Merkeze yapılan malî yardımlar ayrı ayrı bankalardan ve şirketlerden geliyordu. Ama iş ciddîleşince ve Albay Cimitière ile Albay Sidorin (*) Karargâh tarafından Merkezin askerî bölümüne tâyin edildikleri zaman bu yardım elbetteki arttırılacaktı.

Finisov durumu şöyle anlatıyor :

"Temmuzdaki Bolşevik ayaklanmasından az sonra, Sibirya Bankasının başkan yardımcısı Lipski, Gursuf'ta bulunan N. K. Denisov'dan (**) bir telgraf (ya da mektup) aldı. Denisov önemli bir konuyu konuşmak üzere, Merkezin bir temsilci göndermesini istiyordu. Ne Nikolaevski, ne de Lipski o sırada Petersburg'dan ayrılacak durumda idiler. Onun için beni gönderdiler. Denisov'un bürosunda A. I. Putilov'la tanıştırıldım. Putilov görüşlerimi dinledikten ve doğruladıktan sonra şunu söyledi: 'Lütfen Ekonomik Kalkınma Birliğini benim örgütlediğimi Lipski ile Nikolaevski'ye söyleyiniz. Bu birlik size istediğiniz yardımı yapacaktır. Temmuzun sonuna doğru Petrograd'a döneceğimi umuyorum, o zaman işleri yeniden konuşuruz (***)...' Putilov Ağustosun başında başkentten ayrıldığı sırada, Nikolaevski'ye Rusya Ekonomik Kalkınma Birliğinden alınacak paraların hangi askerî örgütlere karşı - casusluk işleri için verileceğine dair bir not bıraktı. Aynı zamanda General Kornilov'un karargâhından, önce direkt hattan, sonra da Albay Novosiltsev'in yakın arkadaşları olan Albay Sidorin ile Pronin kanalıyla bir mesaj gönderildi. Bu mesajda 2 ya da 3 Eylül tarihlerinde yeni bir Bolşevik ayaklanması beklendiği bildiriliyor ve bizden olağanüstü duruma hazır olmamız isteniyordu. Çarskoye Selo'daki askerî birliklerin ve radyo istasyonlarının ele geçirilmesi, Yüzbaşı Orel'in kıtalarının Petrograd'a nakledilmesi, Kronştad'dan donanma takviyesinin gelmesini önlemek üzere Baltık kanalının kapatılması için yarım milyon ruble kadar bir para lâzımdı (****)."

(*) Subay Birliği Merkez Komitesinin iç fesatçı hücresi üyelerinden.

(**) Güney Rusya'nın para ve sanayi kıral larından.

(***) Finisov, Putilov'un Petrograd'a geldiği sırada Nikolaevski ve Lipski ile ne konuştuğunu bilmiyor.

(****) **Poslednie Novosti** (Paris), Şubat 27, 1937.

Birbiri ardınca yer alan bu gelişmeler bir Merkez temsilcisinin Putilov'la buluşması, Cumhuriyetçi Merkeze askerî ihtiyaçlar için para tahsisi ve Sidorin ile Pronin'in mesajları - şüphesiz ki Karargâhtaki fesatçılar ile Ekonomik Kalkınma Birliği liderleri arasında yapılmış olan direkt görüşmelerin sonucuydu.

Novosiltsev, Pronin ve Sidorin ile Subaylar Birliği Merkez Komitesinde dahil öteki üyelerin çalışmaları Yüksek Komutandan, General Brusilov'dan ve onun kurmay başkanı General Lukomski'den gizli tutuluyordu. Ama generallerin en açık sözlüsü olan Denikin, bu çalışmaların, halefi General Kornilov'dan gizlenmediğini kabul etmiştir. Denikin sonradan yazdığı bir yazıda, Kornilov'un fesatçıların sırlarını yalnız yakından bilmekle kalmadığını, aynı zamanda, Geçici Hükümeti devirmeyi amaçlayan askerî komploya başkanlık ettiğini söyler.

General Kornilov Yüksek Komutan tayin edildikten sonra, Güneybatı cephesi Komutanlığına eski Batı cephesi Komutanı Denikin getirildi.

Temmuzun sonunda, Denikin yeni görevine giderken Yüksek Komutanla konuşmak üzere Genel Karargâha uğradı. General Kornilov o sırada askerî reform projesi üzerinde çalışıyordu. Denikin proje üzerinde yapılan konuşmalara katıldı. Sonradan olanları şöyle anlatıyor :

"Toplantı bitince Kornilov bana kalmamı söyledi. Herkes dışarı çıktıktan sonra, hemen hemen fısıldayarak dedi ki : '... Beni Hükümete katılmaya çağırdılar... Hayır, teşekkür ederim! Bu baylar Sovyetlerle çok sıkıfıkı... Eğer bana bir yetki verilecek olursa, kesin bir savaş açarım dedim. Rusya'yı Kurucu Meclise doğru götürmeliyiz, sonra artık ne isterlerse onu yapsınlar... Bana bakın, General, sizin yardımınıza güvenebilir miyim?'

'Sonuna kadar.'

Candan kucaklaştık ve ayrıldık (*)."

General Denikin, hâtıralarından aldığım bu parçada, *Poslednie Novosti*'deki yazısından daha ihtiyatlı davranmıştır; ama her iki parça bir araya getirilecek olursa, General Kornilov'un Genel Karargâha bir fesatçı olarak geldiği ve Subaylar Birliğindeki suç ortaklarının yardımıyla bir plân hazırlamaya

(*) General A. I. Denikin, **The Russian Turmoil** (Londra, Hutchinson andco.) s. 307.

başladığı çok iyi anlaşılır. General Denikin hemen hemen derhal yardım vaadinde bulunmaya çağrılmıştır. Denikin, Kornilov'un isteği üzerine General Krimov'u karargâha tâyin etmiştir. Oysa kendisi Krimov'u önceden Onbirinci Ordu Komutanlığına tavsiye etmişti. Denikin bunu yapmakla, Kornilov kurmayının ilk tavsiyesini yerine getirmiş olduğunu ya bilmezlikten gelmekte ya da bilmemektedir. Ben, Savaş Bakanı olarak, General Krimov'un Onbirinci Ordu Komutanlığına tâyinini tavsiye eden mektubu almış, durumu Geçici Hükümete bildirmiş ve bu tavsiyeyi Karargâhın onayına sunmuştum.

Bu, beni atlatmak için hazırlanmış bir hileydi, çünkü Savaş Bakanı General Krimov'un yeni görevini teslim almak için cepheye gittiğini sanırken o, Moskova Konferansından az önce, Mogilev'deki Genel Karargâha gitmişti. Kornilov, Karargâhta kendisine, Petrograd'ın alınmasına dair plânları hazırlamak görevini verdi ve General Lukomski'nin hâtıralarından öğrendiğimize göre, Krimov'u kendisiyle birlikte Moskova Devlet Konferansına götürdü.

Bu sırada Denikin de, emrindeki ordularla fesatçılara yardım etmek için gerekli hazırlıkları yapıyordu! İşte kendi yazdıkları

"Sonunda, 20 Ağustos yakınlarında, durum biraz aydınlandı. Güney - Batı cephesi karargâhının bulunduğu Berdiçev'e bir subay geldi. Elinde Kornilov'un bir mektubu vardı. Mektupta subayın anlatacaklarını dinlemem isteniyordu. Subay bana, güvenilir kaynaklardan elde edilen bilgiye göre ay sonunda Petrograd'da bir Bolşevik ayaklanması beklendiğini söyledi. Bu sırada General Krimov'un komutasındaki Üçüncü Süvari Kolordusu Petrograd'ın dışında bulunacak ve Bolşevik ayaklanmasını bastırmaya hazır olacaktı. Aynı zamanda Sovyetlere de son verecekti. Yüksek Komutan benden, Karargâha bir miktar güvenilir subay göndermemi istiyordu. Bunlar resmen havan topu ve atış tekniği öğreneceklerdi, ama gerçekte Petrograd'da kurulmakta olan subay kıtalarına katılacaklardı. Bu tâlimat, gerek subaylarda, gerekse komutanlarında heyecan uyndırmayacak şekilde yürütülecekti (*)."

Kornilov'un gizli mesajını getiren genç subayın, bu mesajı 20 Ağustostan, yani Riga'nın düşmesinden önce General Denikin'e ulaştırdığını sanıyorum, çünkü 21 Ağustosta, Riga'nın

(*) Aynı kitap.

düşmesinden hemen sonra, Kornilov'un en yakın yardımcısı Genel Karargâh Komutanı Romanovski, cephedeki bütün karargâhlara bir telgraf çekerek özel bir "havan topu ve atış" kursu görmek üzere Karargâha subaylar gönderilmesini istedi (*). Bu tâlimatın verildiği tarihte "kurs" un gerçek niteliğinin önceden bütün karargâhlara bildirilmiş olması gerekir.

Bu özel iş için seçilmiş olan subaylar, Kornilov'un ültimatomundan on gün önce Petrograd'a gelmeye başladılar. Bunlardan bazıları sonradan tutuklandı ve olayı incelemek üzere kurulmuş olan Özel Komisyonun önünde tanıklık ettiler. Genç bir subayın verdiği ifade, bugün Sovyet arşivlerinde bulunmakta ve Kornilov olayına ait basılmış vesikalar arasında adı geçmektedir (**).

"25 Ağustos 1917'de, bana "İngiliz havan toplarını ve makinalı tüfek tekniğini" incelemek üzere Karargâha gitmem emredildi. 27 Ağustosta Karargâha vardım, istasyonda beni Kurmay Yüzbaşı Rojenko karşıladı ve İngiliz havan toplarıyla bomba atıcılarının tecrübesine hemen başlanmasını Karargâha bildirmemi benden istedi. Aynı zamanda bana aşağıdaki direktifleri de verdi Yakında Petrograd'da bir Bolşevik ayaklanması olacaktı. Bolşevikler Geçici Hükümeti ve iktidarı ele geçireceklerdi. Bundan ötürü, biz subaylar, düzeni sağlamak üzere oraya gönderiliyorduk. Sonra daha fazla bilgi ve emir almak için Petrograd'da temas edeceğim kimselerin isim ve adreslerini verdi: (1) Sergievskaya Caddesi, No. 46'da General Federov; (2) Furstadskaya No. 28, 3'üncü katta Albay Sidorenko ya da Kravçenko; (3) Fontaka No. 22'de Albay du Cimitière. Kırk sekiz subay olduğumuz için bize özel bir vagon verdiler. Tren Üçüncü ve Onuncu Ordıların çeşitli alaylarından gelmiş subaylarla doluydu. Yüzbaşı Rojenko çeşitli görevlerle cephedeki birçok birlikden Petrograd'a üç binden fazla subay gönderilmekte olduğunu söyledi."

10 Ağustosa kadar, Petrograd'ın alınması için gereken hazırlıklar ve Alman saldırısının en yüksek bir noktada bulunduğu sırada, Kuzey cephesinden askerî birliklerin çekilerek Petrograd ve Moskova'ya gönderilmesi işi, General Kornilov, Krimov ve Romanovski tarafından, General Lukomski'nin haberi olmaksızın yürütüldü.

General Lukomski hâtıralarında kendisinin oynadığı rolü şöyle anlatıyor (***)

(*) Romanovski'nin uydurma tâlimatına göre, kursu "İngiliz subayı Finlayston" yönetecek ve kurs on gün sürecekti.

(**) **Razgrom Kornilovskogo myateja**, Akademiya Nauk SSSR, Moskova, 1959.

(***) **Memoires of the Russian Revolution, Arhiv Russkoy Revolutsi**, cilt I.

"Eğer yanlış hatırlamıyorsam 6 ya da 7 Ağustos günü, General Romanovski bana General Kornilov'un, 3'üncü Süvari Kolordusunun, "Yaban Tümen" ile birlikte Nevel - Novye Sokolniki - Velikiye Luki bölgesinde toplanmasını istediğini bildirdi.

Bu birlikler Romanya cephesinde ihtiyat kuvvetleri olarak bulunduruluyordu. Bir kaç gün önce General Kornilov'la yaptığım konuşmada, Romanya cephesinden bir miktar süvari kuvvetinin alınarak Kuzey cephesinin takviye edilmesi gerekip gerekmediğini tartışmıştık.

'Ama bu kuvvetleri neden Nevel - Novye Sokolniki - Velikiye Luki bölgesine çekiyoruz?' diye General Romanovski'ye sordum.

'Nedenini söyliyemem. Size yalnız General Kornilov'un verdiği emri bildiriyorum.'

'Bu emri ne zaman ve hangi kanaldan aldınız?'

'Dün aldım. Gece saat on ikiden sonra General Kornilov beni çağırdı ve bu emri bu sabah size ulaştırmamı söyledi.'

Bütün bunlar bana çok garip göründü. Bu emir neden bana doğrudan doğruya verilmiyor da Karargâh Komutanı Romanovski aracılığıyla bildiriliyor ve neden birlikler bu özel bölgede toplanıyordu? Kornilov'un yanına gittim, General Romanovski'nin emri bildirdiğini söyledim ve süvarinin neden bu bölgede toplanmasına karar verdiğini anlatmasını rica ettim.

General Kornilov cevap olarak, süvariyi ihtiyaç halinde, Kuzey ya da Batı cephesine kaydırmanın kolay olduğu bir noktaya toplamak istediğini söyledi. Bölge bu amaç için oldukça elverişliydi.

Kendisine Batı cephesinde korkulacak bir durum olmadığını, elimizde yeterince ihtiyat bulunduğunu ve süvariyi Pskov yakınlarında toplamanın çok daha iyi olacağını söyledim.

Ama Kornilov kararını değiştirmedi.

'Peki,' dedim. 'Gerekli işlemi yapacağım; yalnız sizin benden bir şey sakladığınızı sanıyorum. Seçtiğiniz bölge, süvarinin Petrograd ya da Moskova'ya gönderilmesi için en elverişli yerdir, ama Kuzey cephesinin takviyesi için buranın iyi bir yer olduğunu sanmıyorum. Eğer yanılmıyorsam ve gerçekten de sizin benden sakladığınız bir şey varsa, o zaman ya sizden cepheye gönderilmemi ya da bütün plânlarınızı ve niyetlerinizi bana anlatmanızı rica etmek zorundayım. Bir kurmay başkanı, ancak komutanının tam güvenini sürdürebildiği süre yerinde kalabilir.'

Kornilov bir an düşündü ve sonra cevap verdi :

'Haklısınız, gerçekten de düşündüğüm bazı şeyler var, ama bunları sizinle sonradan konuşacağım. Siz şimdi lütfen hemen emirlerinizi veriniz ve Üçüncü Kolordu Komutanı General Krimov'dan bana durumu hemen bildirmesini isteyiniz. Petrograd'dan döndüğümde bu konuyu sizinle daha geniş olarak konuşacağım.'

General Kornilov Petrograd'dan döndüğünde konuyu yeniden ele aldı

'Sizin de çok iyi bildiğiniz gibi,' dedi, 'istihbarat servisimizden gelen bütün raporlar, 28 ya da 29 Ağustos tarihlerinde yeni bir Bolşevik ayaklanmasının beklendiğini bildirmektedir. Almanya Rusya ile acele olarak ayrı bir barış anlaşması imzalamak zorundadır. Böylelikle ordularını bizim cephemizden çekecek, Fransız ve İngilizlere karşı kullanacaktır. Gerek burada yerleşen, gerekse Almanlar tarafından kapalı vagonlar içinde buraya gönderilen Bolşevik ajanları, bir hükümet darbesi yapmak ve iktidarı ele geçirmek için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır.

'20 Nisan, 3 ve 4 Temmuz olaylarını düşündüğüm zaman, Geçici Hükümeti kurmuş olan o korkak heriflerin böyle bir saldırıda hemen devrileceklerini anlıyorum. Ama eğer bir mucize olur da kurtulurlarsa, Bolşevik ve Sovyet liderleri Çernov gibi adamların korumalarından yararlanarak cezasız kalacaklardır.

'Artık bütün bunlara bir son vermenin zamanı geldi. Lenin'in başında bulunduğu Alman ajanlarıyla casuslarını asmanın, Sovyetleri kapatmanın ve bir daha başka yerde toplanamayacak şekilde dağıtmanın zamanı geldi!

'Hakkınız vardı. Süvari Kolordusunu nakletmekteki amacım, Petrograd yakınlarında elde kuvvet bulundurmak, bu kuvvetleri Ağustosun sonunda şehre sevketmektir. O sırada Bolşevik gösterileri de başlayacak olursa hainlerle rahatça hesaplaşabileceğim.

'Bu hareketin başına General Krimov'u getirmek istiyorum. Kendisinin gerektiğinde bütün Sovyet üyelerini asmaktan çekinmeyeceğini biliyorum.

'Geçici Hükümete gelince, onlarla savaşmak niyetinde değilim; son dakikada onlarla bir anlaşmaya varacağımı umuyorum. Ama onlara şimdiden hareketi anlatamam, çünkü Kerenski ve Çernov gibileri buna yanaşmazlar ve bütün harekâtı

berbat etmeye çalışırlar. Kerenski ve Savinkov'la anlaşmaya varmamış olursam, onların rızası olmadan Bolşeviklere istediğim darbeyi indirebilirim. Ama sonradan bana teşekkür edeceklerdir ve o zaman Rusya'da bütün hainlerden temizlenmiş kuvvetli bir hükümet kurulabilecektir.

'Benim kişisel hiç bir ihtirasım yok; ben yalnızca Rusya'nın kurtulmasını istiyorum. Bütün istenmeyen elemanlardan temizlenmiş kuvvetli bir Geçici Hükümete memnunlukla boyun eğerim.

'Kendim için bir şey istemiyorum dediğim zaman bana inanıyor musunuz? Benimle birlik olacak mısınız?'

General Kornilov'un çok namuslu ve yurduna bağlı bir adam olduğunu bildiğim için, sözlerine inandığımı, görüşlerini paylaştığımı ve sonuna kadar kendisini izleyeceğimi söyledim...

Kornilov, 'Önceden size anlatmadım,' diye devam etti, 'çünkü cepheye dönmek istediğinizi sanıyordum. Şimdi sizden, kurmay başkanım olarak benimle birlikte kalmanızı rica ediyorum. Ben hazırlıklarımı yaptım. Albay Lebedev ile Yüzbaşı Rojenko benim direktifim altında çalışmaktadırlar. Kurmay başkanı olmanız dolayısıyla elinizde yapılacak çok iş var, onun için sizden hazırlıklara yardım etmenizi istemiyeceğim. Ben herşeyle meşgul olurum ve herşey uygun bir şekilde yapılacaktır. Emirerim Zavoyko ile Yaverim Albay Golitsin bütün plânlarımı yakından biliyorlar.'

Ne yazık ki, Kornilov'un teklifini kabul ettiğim halde, harekâta ait ayrıntıların hazırlanmasına yardım edemedim. Sonradan anlaşıldığı gibi, General Kornilov da, zamanı olmadığı için, hazırlıkları yönetemedi. Plânı uygulamak üzere çağırılmış olanlar da -General Krimov dahil- harekâtı gelişigüzel yönettiler ve bu da başarısızlığa uğramasının nedenlerinden biri oldu.

General Krimov 12 Ağustosta askeri karargâha vardı, ama General Kornilov Moskova'daki Devlet Konferansına hareket etmeden önce kendisiyle görüşmeye vakit bulamadı. Bu yüzden, General Krimov'un kendisiyle birlikte Moskova'ya gitmesini istedi."

General Kornilov, Krimov ve Kaledin (*) arasındaki son anlaşma Moskova'da Yüksek Komutanın özel treninde yapıldı.

General Krimov'un Moskova'da bulunuşu gizlendiği için, Milyukov *İkinci Rus İhtilâlinin Tarihi* adlı kitabında ondan

(*) Don Kazakları atamanı.

sözetmez. Yalmzca Moskova'da Kornilov'la Kaledin arasında yapılan konuşmalara değinir ve Hükümete karşı girişilecek askerî harekete ait plânlarım Moskova Devlet Konferansı sırasında koordine ettiklerini söyler.

Vladimir Lvov Petrograd'da benimle konuştuktan sonra Moskova'ya dönüşünde, 23 Ağustosda, Nasyonal Otelde Aladin'i ziyaret eder. İ. A. Dobrinski de oradadır (*). Az sonra, bir emireri Aladin'e Genel Karargâhtan gelen bir mektup verir. Aladin mektubu açar ve okur. Yüksek Komutan, General Kaledin'e Don Kazaklarını Moskova'ya doğru yola çıkarmasını emretmektedir. Emir hemen kendisine ulaştırılır (**).

Petrograd'ı ele geçirerek bir askerî diktatörlük kurma plâm Moskova Devlet Konferansından önce hazırlanmıştır. Ağustosun yarısından sonra, Novosiltsev'le Şulgin'in Vladimir Lvov'a sözünü ettikleri istifa zamam yaklaşıyordu. Askerî fesatçıların tasarlanan darbeyi bilen ve onaylayan sivil guruplarla daha yakın ilişki kurmaları zamam gelmişti.

Moskova Konferansı sırasında, "Genel Karargâhtan gelen bazı genç subaylar bir kaç ünlü Duma üyesiyle gizli bir görüşme yapma arzusunu gösterdiler," diye yazar. S. I. Şidlovski (***). "Küçük bir gizli toplantı düzenlendi. Bu toplantıda subaylar, kendilerinin, Kerenski'nin yerinden atılması için gerek Genel Karargâhta gerekse cephede herşeyin hazırlanmış olduğunu Duma'ya bildirmek üzere Kornilov tarafından gönderilmiş olduklarım söylediler. Komplonun uygulanması için yalmzca, hareketin Duma adına yapılmasına râzı olmaları, yani, Duma'nın onayının bulunması isteniyordu.

Duma üyeleri bu teklifi büyük ihtiyatla karşıladılar ve hareketin nasıl örgütlenmiş olduğunu ayrıntılarıyla öğrenmek

(*) Esrarengiz bir adamdır. Bir ara Tarım Bakanlığında çalıştı. O sırada Kornilov'la Kaledin arasında kuryelik yapıyordu.

(**) 27 Ağustosta General Kornilov Kaledin'e şu telgrafı göndermiştir: "Kerenski bütün demiryollarına benim Yüksek Komutanlıktan atıldığımı ve yerime Klembovski'nin tâyin edildiğini telgrafla bildirdi. Ben Yüksek Komutanlığı teslim etmedim. Denikin'le Baluyev benimle birliktir (Baluyev hakkında söylenen doğru değil) ve benim Yüksek Komutanlıktan ayrılmamı Geçici Hükümet nezdinde protesto ettiler. Klembovski Hükümetin teklifini reddetmeye karar verdi. Eğer siz ve sizin Kazaklarınız beni destekliyorlarsa, Geçici Hükümete hemen bir telgraf çekin ve bana bir kopyasını gönderin."

(***) Dördüncü Duma'da İlerici Gurup Başkanı.

istediler. Karşılıklı sorulan birçok sorulardan sonra, komplonun ciddi olarak ele alınamayacağına oybirliğiyle karar verildi. Bundan ötürü Kornilov'la konuşmak istemediler. Bütün Duma üyeleri arasında yalnız Milyukov, Kornilov'la özel treninde konuşmaya gitti. Neler konuştuklarını bilmiyorum (*)."

Politika alanında tecrübeli olan Duma üyeleri uygunsuz saydıkları bir komployu General Kornilov'la görüşmek istememişlerdi, ama komplonun durdurulması için de hiç bir harekete geçmemişler ve en çok beni ilgilendiren bu işi bana haber vermek zahmetine katlanmamışlardı.

Denikin ile Finisov olaydaki rollerini kısmen kabul edinceye kadar (**) Milyukov, Kornilov ve Kaledin'le yaptığı uzun konuşmayı hiç açıklamadı. O zaman, konuşmanın Moskova Devlet Konferansı sırasında yer aldığını, *İkinci Rus İhtilâli Tarihi*'nin ikinci bölümünde bu konuşmaya değindiğini yazdı

"Kitabımda Kornilov'un sözlerine dayanarak, Kerenski Hükümetiyle arasının açılma zamanını tesbit etmiş olduğunu ve *dahası, bu tarihi 27 Ağustos olarak kararlaştırmış* bulunduğunu söylemiştim (İtalikler benimdir). Bu sözler benimkine uymayan ve son zamanlarda yayımlanan ifadelere başka bir karmaşıklık vermektedir. Ben konuşmamızın başka bir yanına da değinmiştim ve şimdi de bunu hatırlatmak isterim: Benim görüşüme göre Kerenski ile ara açmanın zamansız olduğunu General Kornilov'a söyledim, o bu sözüme şiddetle karşı koymadı. Aynı şeyi Kaledin'e de söyledim. Kendisiyle hemen hemen aynı zamanda karşılaşmıştım. Bu sözüm Kornilov'un düşüncelerine uyuyordu, çünkü o da sonradan açıklandığı gibi Kerenski'yi Kabinede tutmak niyetindeydi.

Önceden söylemiş olduğum başka bir noktayı daha burada sözlerime eklemek isterim: General Kornilov düşündüğü darbenin hiç bir ayrıntısına girmedi, yalnızca önemli anda, bakanların yeniden örgütlenmesi söz konusu olduğu zaman, Meşrutiyetçi Demokratları desteklemek arzusunu gösterdi. Girişeceği harekette kan aktığı ve zora başvurulduğu takdirde - ki sesinin tonundan öyle olacağı anlaşılıyordu- kendisini destekleyemeyeceğimiz cevabını verdim. Buna kesin bir cevap vermedi.

(*) S. I. Şidlovski, **Vospomnaniya**, Cilt II (Berlin, 1923).
(**) Açıklama **Poslednie Novosti**'de çıkmıştır. Mart 6, 1937.

Son olarak da, General Kornilov'a, içeri girerken arabasına binip giden Aladin gibi adamları çevresine almasının doğru bir hareket olmadığını söyledim (*)..."

Görülüyor ki Milyukov, Kornilov'la konuşmasından sonra darbenin yapılacağı tarihi, Meşrutiyetçi Demokratların Geçici Hükümetten ayrılacaklarını ve zora başvurulacağını çok iyi biliyordu. Ama susmayı daha doğru buldu.

Kornilov'un gönderdiği genç subaylarla konuşmuş olan Şidlovski ile İlerici Gurubun öteki liderleri de aynı şekilde davrandılar. Eğer Kornilov'un bu hiyanetini bilmiş olsaydım ve Kornilov'un bir hükümet darbesi yapmak niyetinde olduğu bana iki hafta önce bildirilseydi, Rusya'nın kaderiyle oynanan bu tehlikeli oyuna hemen son verirdim. Ama Kornilov'un plânlarını gizlice açıkladığı Milyukov ile ötekiler bu plânları beğendikleri için susmayı ve böylece Kornilov'u, hiç olmazsa pasif olarak, desteklemeyi tercih ettiler.

Kornilov Genel Karargâha dönmeden önce, Rusya Ekonomik Kalkınma Birliği başkanlarından Putilov, Vişnegradski ve Merşçerski'yi (**) vagonuna çağırdı. Merşçerski Moskova'da olmadığı için toplantıya yalnızca Putilov'la Vişnegradski gitti. Gece yarısı yapılan bu toplantının hikâyesi, Denikin, Milyukov ve başkalarının açıklamalarından sonra Putilov tarafından da anlatıldı (***). Ama Putilov gerçeği olduğu gibi anlatmamıştır. Yazısında bir sürü yanlışlıklar var. Sözgelişi, Kornilov'un "Kerenski'nin isteklerine uygun" hareket ettiğini söylemiş. Sonra Moskova Devlet Konferansından önce Generali görmemişler, Yüksek Komutan para topladıklarını bilmiyormuş, kendi servetlerinden verdiklerini sanmış, v.b.

Ama toplantının ana konusu, Putilov'un ifadesinden çok iyi anlaşılıyor. General kendilerine, Bolşevikleri dağıtmak için Petrograd'a bir kolordu göndermekte olduğunu, ancak Bolşevikleri dağıtmak için bunun yetmeyeceğini söylemiş. Onları, aynı zamanda, "tutuklamak da gerekir" demiş.

Sokak çarpışmalarından kaçınmak ve Bolşeviklerin Smolni Enstitüsündeki karargâhlarından kaçmalarını önlemek üze-

(*) Aladin'den bu kadar açıkça söz etmesine rağmen, Milyukov, Aladin'in gizli bir mesajla İngiltere'den General Kornilov'a gönderildiğini bilmiyordu.

(**) "International" Bank Müdürü.

(***) **Posledıie Novosti** (Paris) 24 Ocak 1937.

re, şehrin içinde General Krimov için bir yardım örgütlenmesi gerektiğini söylemiş (*). Kornilov, aynı zamanda, adamlarının yatması ve yemesi için de para istemiş. Kendisine paranın hazır olduğu, istediği zaman alabileceği bildirilmiş. Kornilov, bu konuda doğrudan doğruya temasa geçmekten kaçınılması gerektiği cevabını vermiş ve şöyle devam etmiş "Size Genelkurmaydan dört albayın adını veriyorum. Bunlar Sidorin, du Cimitière, Pronin ve ..... dir (Putilov dördüncü adı söylemiyor). Eğer bu dört albaydan biri sizinle temas edecek olursa, bilin ki, onu size ben göndermişimdir."

Kadet Merkez Komitesinin ünlü üyelerinden Vladimir Dimitriyeviç Nabokov, hâtıralarında 27 Ağustostan önceki olayları şöyle anlatıyor (**)

"Kornilov'un Petrograd üzerine yürüyeceği haftanın Çarşamba günü (22 Ağustos), sabah, Vladimir Lvov bana telefon etti, çok önemli ve acele bir iş için beni görmek istediğini söyledi. Bu konuyu Kadet Merkez Komitesi Başkanı Milyukov'la ve Başkan Yardımcısı M. M. Vinaver'le görüşmek istermiş, ama hiç birini bulamamış, onun için onların yerine benimle konuşacakmış.

Eve biraz geç geldim. Lvov beni çalışma odamda bekliyordu. Esrarlı ve önemli bir hava içinde beni selâmladıktan sonra cebinden bir kâğıt çıkardı, bir şey söylemeden bana verdi. Kâğıtta yazılı olanların bir kopyasını çıkartmış değilim, ama şimdi hepsi çok canlı olarak aklımda: 'Masada karşınızda oturan General, Hükümete yeni zorluklar çıkartmak ve kendi kişisel güvenliklerini sağlama bağlamak için, Ağustosun bilmem ne günü (asıl metinde 27 Ağustosta) istifa etmeleri gerektiğini Kabinedeki Meşrutiyetçi Demokratlara ihtar etmenizi rica ediyor.

Mesajda hiç bir imza yoktu. Sordum 'Ne demek bu? Benim ne yapmamı istiyorsunuz?'

'Bunu Kabinedeki Meşrutiyetçi Demokratlara vermenizi.'

'Peki ama, böyle isimsiz bir ihtarı nasıl ele alabilirler?'

'Bana soru sormayınız, açıklayamam,' diye cevap verdi Lvov.

(*) Putilov'un Temmuz ayı içinde Cumhuriyetçi Merkeze verdiği paralar kesinlikle bu amaç içindi.

(**) **Vremennoye pravitel'stvo** ARR I (1921), s. 43 - 44.

'Tekrar ediyorum, bu durumda bir işlem yapmaya imkân göremiyorum.'

Lvov bazı ısrarlı sözlerden sonra açıkça konuşacağım, ancak anlatacaklarım başkasına söylemememi istedi. Yoksa tutuklanmam ihtimalinin bulunduğunu söyledi. Kendisine cevap olarak, konuşmamızı Milyukov'la Kokoşkin'e (Geçici Hükümet üyelerinden biri) anlatmak hakkını koruduğunu bildirdim, o da hemen razı oldu. Sonra şunları söyledi : 'Ben buradan sonra doğru Kerenski'ye gidip kendisine bir *ültimatom* vereceğim (İtalik benim). Bir hükümet darbesi ile diktatörce yetkileri bulunan yeni bir rejimin programı da hazırlanmaktadır. Kerenski'den bu programı kabul etmesi istenecektir. Eğer reddederse kendisiyle ilgi tamamiyle kesilecek. Kerenski'ye yakın olduğum ve kendisini sevdiğim için hayatını kurtarmaya çalışacağım.' Lvov sorularıma daha fazla cevap vermek istemedi, zaten çok şey anlatmış olduğunu söyledi. Hatırladığım kadar, konuşmada Kornilov'un adı hiç geçmedi, ama Lvov ültimatomun Genel Karargâhta hazırlanmış olduğunu belirten kesin bir şey söyledi. Konuşmamız biter bitmez, Lvov doğru Kerenski'ye gitti.

Sonraki yayınlardan anladığıma göre, Vladimir Lvov Kerenski'yle yaptığı ilk konuşmada bana sözünü ettiği mesajı söylememiş. Şunu da eklemek isterim ki, bu konuşmayı, hemen hemen aym gün görmüş olduğum Kokoşkin'e, Yurenyev'e ve öteki bakanlara (yâni, Meşrutiyetçi Demokrat olanlarına) anlattım. Kerenski'nin o geceki Kabine toplantısında alacağı durumu izlemelerini kendilerinden rica ettiğimi hatırlıyorum. Kerenski'nin her zamanki gibi olduğunu sonradan bana söylediler. Durumunda hiç bir değişiklik yokmuş."

Eğer Vladimir Nabokov da, Lvov'un ziyaretini bana anlatarak görevini yapmış olsaydı, felâketi önlemek yine mümkün olurdu. Oysa Kabinedeki çalışma arkadaşlarım hiç istiflerini bozmamışlar, o gece benim durumumu izlemekle yetinmişlerdi.

Gerçekten de, Lvov ilk ziyaretinde ültimatomu bana vermedi, veremezdi. Çünkü, Moskova'da İ. A. Dobrinski ile yaptığı konuşmada, askerî diktatörlük konusunun Genel Karargâhta yapılacak gizli bir toplantıda görüşüleceğini ve bu konferansa Dobrinski'nin çağırıldığını öğrenmişti. Lvov, gittikçe büyüyen bu siyasî buhranın Rusya için ölüm kalım sorunu olduğuna inandığından, Hükümetin, Kornilov ve ben dahil olmak üzere, yeniden örgütlenmesini teklif etmişti. Lvov, bu plâm Dobrinski'

nin Genel Karargâhtaki toplantıda ortaya atmasına razı olmuştu. Bundan sonraki olayları Lvov şöyle anlatıyor

"Ağustosun 20'sinde, Dobrinski beni oteldeki odamda görmeye geldi ve gizli toplantıda teklifimin kabul edildiğini müjdeledi. Gerçi onlar askerî bir diktatörlük kurmak niyetindeydiler, ama Dobrinski benim plânımı savunan bir konuşma yaptıktan sonra, orada bulunanlar plânımı kabul etmişti. Sonra, o gece geç vakit, Yüksek Komutanın bürosuna kabul edildiğini de sözlerine ekledi. Kornilov orada kendisine gizlice askerî bir diktatör olmak istediğini, ancak kimsenin bunu duymaması gerektiğini söylemiş. Yanından ayrılırken Kornilov kendisine, 'Unutmayın, ne siz beni gördünüz ne de ben sizi,' demiş. Dobrinski Genel Karargâhtaki durumu hiç de beğenmediğini söyledi. 'Değişen bir şey yok, biz yine benim plâna göre işimize bakalım,' dedim. Dobrinski sözümü doğru buldu. Kardeşim N. N. Lvov'a telefon ederek hemen gelmesini rica ettim. Gelince olup bitenleri kendisine anlattım ve millî bir kabine kurmak için Moskova'daki siyasî guruplarla bağlantı kurmasını tavsiye ettim. Hemen harekete geçeceğine söz verdi.

Ertesi gün, 21 Ağustosta, Dobrinski Aladin'in benimle konuşmak istediğini söyledi. Aladin, üzerinde bir İngiliz teğmeni üniformasıyla çıka geldi. Hemen Kerenski'den yakınmaya başladı. Kerenski'nin kendisini kabul etmediğini, oysa ona bütün gerçeği anlatmak niyetinde olduğunu anlattı. Sonra, Genel Karargâhta Zavoyko'dan bir mektup aldığını bildirdi.

'Kim bu Zavoyko?' diye sordum.

'Kornilov'un emireri,' diye cevap verdi Aladin. 'Mektupta çok önemli bir haber var. Prens Lvov'la gizli olarak konuşmak için iki saat bekledim, ama o kadar kalabalık vardı ki, imkânsız olduğunu anladım.'

'Mektuptaki mesajın ne hakkında olduğunu bana söyleyebilir misiniz?' diye sordum.

Aladin bana bir kâğıt gösterdi. Üzerinde şunlar yazılıydı: 'Yemekte karşımda oturan General bana dedi ki: 'Meşrutiyetçi Demokratlara, Hükümeti zor duruma düşürmek ve kendilerini kurtarmak üzere 27 Ağustosta Geçici Hükümetten çekilmelerini söylemek doğru olur.'

'General kim?' diye sordum.

'Lukomski.'

'Peki, yemek nerede yenmiş?'

'Yüksek Komutanın orada.'

'Peki, bir emirerinden gelen mektubun neden bu kadar önemi oluyor?'

Dobrinski açıkladı: 'Durum şu: Kornilov hiç bir zaman kendisi mektup yazmaz. Herşey Zavoyko'dan geçer. Zavoyko'dan gelen bir mektup Kornilov'dan gelmiş emir demektir.'

Zavoyko'nun gönderdiği mektubun neden o kadar önemli olduğunu o zaman anladım.

'Madem ki bu mektup bu kadar önemli,' dedim, ' o halde ben de Petrograd'a gidip bu mesajı Meşrutiyetçi Demokratların Merkez Komitesine söyleyemem.'

Aladin kabul etti.

Sonra Aladin'e plânımı anlattım ve Kerenski'ye gidip, kabinesini Genel Karargâhın beğeneceği şekilde yeniden örgütlemesi için onu kandırmaya çalışmam hakkında ne düşündüğünü sordum. Aladin, Kerenski'yi görüşmeye kandırmanın doğru olacağım söyledi. 'Belki de 27 Ağustos için hazırlanan şeyleri önlemeyi başarabilirsiniz.'

'Ne hazırlanıyor?' diye sordum.

Ama Aladin bir şey bilmediği cevabını verdi.

Aladin ayrıldıktan sonra Dobrinski'ye, plânımı Kerenski'ye açmamın doğru olup olmayacağını bir daha sordum. Dobrinski, Kerenski ile bir toplantı yapılması fikrini destekledi ve Genel Karargâhtaki gizli toplantının kendisine, böyle bir hareketi benden istemek yetkisini verdiğini sözlerine ekledi."

Vladimir Lvov kardeşine danıştıktan sonra beni görmek için Petrograd'a gelmeye karar veriyor. O gece, 21 Ağustos gecesi, Zavoyko'nun mesajını Meşrutiyetçi Demokratların Merkez Komitesine iletmek ve benden bir randevu almak üzere başkente hareket ediyor. Ertesi gün Nabokov'la yukarıda anlatılan konuşmayı yapıyor ve beni gördükten sonra hemen Moskova'ya dönüyor.

Moskova'ya döndüğünde, 23 Ağustos günü, benim millî bir kabine kurmaya razı olduğumu söylüyor kardeşine. Kardeşinin konuyu bazı siyasî liderlerle, bu arada V. Maklakov'la (*) konuştuğu anlaşılıyor. Nikola Lvov, "Kerenski ile bir olmamız zordur, ama yapacağız," demiş.

Lvov, kardeşi gittikten sonra Dobrinski'nin odasına geçer ve orada Dobrinski'nin Aladin'le konuştuğunu görür. Vladimir Lvov'un anlattığına göre, her ikisi de Kerenski'nin öteki siya-

(*) Kadet Partisinde sağ kanat lideri.

sî liderlerle ve Genel Karargâhla konuşmaya "razı" olmasından çok memnun kalmışlar (*).

İşte tam bu sırada, Genel Karargâhtaki emireri Aladin'e bir mektup gönderir. Lvov General Kornilov'un Kaledin'e verdiği bir emirden ibaret olan bu mektubu görünce, uzlaştırıcı görevine devam etmek üzere hemen Genel Karargâha doğru yola çıkar. Dobrinski de bu düşüncede olduğu için, o gece her ikisi General Kornilov'la görüşmeye giderler.

Ama Vladimir Lvov, 24 Ağustosta Yüksek Komutanla konuşamadığı gibi, Moskova'ya dönüş bileti de alamaz! General Kornilov "Kerenski'nin elçisini" kabul etmekte acele etmez. Bunun nedeni, biraz da, siyasî danışmanı Zavoyko'nun o gün orada olmayışıdır.

Lvov, 21 - 24 Ağustos günlerinde Petrograd'la, Moskova ve Mogilev arasında mekik dokurken, Genel Karargâhta çok önemli kararlar alınmaktadır. Finisov durumu şöyle anlatıyor:

"21 Ağustosta (Riga'nın düştüğü gün), görüşlerimizi anlatmak amacıyla Cumhuriyetçi Merkez liderlerini toplamak için Genel Karargâhtan telgraf aldığımızda, Petrograd'da herşey hazırlanmış buluyordu. Nikolaevski şehirde yoktu, Albay Sidorin'le Albay du Cimitière askerî örgütü bırakacak durumda değillerdi; onun için Lipski ile benim Genel Karargâha gitmemiz istendi. Aynı gece, Petrograd Askerî Bölgesi Savcı Yardımcısı Albay R. Raupah ile Petrograd'ın yakınlarındaki Sablino'da Lipski'nin malikânesinde bir toplantı yapıldı. Yeni kabinenin kuruluşu, toprak reformu, Petrograd'da uygulanacak sıkı yönetim vb. üzerinde son plânlar da hazırlandı. Bu projeleri alarak, Genel Karargâhta General Kornilov'u görmeye gittik.

Prens Trubetskoy gece yarısı bizi eski Çarın çalışma odasına (Genel Karargâhta) aldı. Odada General Kornilov, General Krimov, General Romanovski ile General Lukomski ve daha başka generallerle dört kadar albay vardı. Hepsini selâmladık.

General Kornilov, Savinkov'u gördüğünü ve kendisiyle herşeyde uyuştuklarını bildirdi. Bununla beraber, Hükümet General Krimov'un tâyinine ve başkente gönderilmekte olan kolor-

(*) Lvov, Kornilov Olayı için kurulmuş olan Olağanüstü Soruşturma Komisyonunda, 14 Eylül 1917'de verdiği ifadede şunları söylemiştir: "Kerenski bana Kornilov'la konuşmak için yetki vermedi, ama ben Kerenski adına bunu yapmayı doğru buldum. Çünkü eninde sonunda, o da hükümetini yeniden kurmak istiyordu."

duya "Yaban Tümen"in alınmasına karşıdır dedi. General Kornilov, aynı zamanda, Vladimir Lvov'un bir mesajla Petrograd'dan geldiğini, ama kendisiyle henüz konuşamadığını da söyledi.

Sonra görüşlerimizi bütün ayrıntılarıyla anlattık, bir çok şey arasında, bakanlar listesini de sunduk. Kornilov bir kaç değişiklik yaptı. Sözgelişi, Ulaştırma Bakanı olarak Yurenyev'in yerine E. Şuberski'yi geçirdi (*).

Subaylar arasındaki sinirli havayı belirttik ve Kerenski'yi korumak için, Genel Karargâha çağırmasını rica ettik. Çünkü Kerenski'nin öldürülmesi çok kötü sonuçlar doğurabilirdi.

Kornilov bütün plânı onayladı. Kabinenin son kuruluş şeklini Kerenski'yle konuşacağını da sözlerine ekledi. Bu toplantı 23 Ağustos gecesi yapıldı (**)."

Ben kendi adıma, Kornilov'un o geceki son toplantıya katılanları aldattığını sanmıyorum. Kornilov'un iki taraflı bir oyun oynadığını onlar da biliyorlardı. Savinkov'un "kendisini az önce gördüğünü ve herşeyin koordine edilmiş bulunduğunu" Kornilov onlara anlatamazdı; çünkü bir gün önce, Süvari Kolordusunu Geçici Hükümetin emrine vermeyi, General Krimov'u bu kolordunun başına geçirmemeyi ve Kolorduya "Yaban Tümen"i almamayı Savinkov'la Baranovski'ye kesin olarak vaadetmişti.

Bununla beraber General Kornilov, "Özel Petrograd Ordusunun" Başkomutanı olarak, 25 Ağustosta gizli bir emir çıkardı. Petrograd, Kronstad, Petrograd Askerî Bölgesi ile Finlandiya'da sıkı yönetim ilân etti. Aynı zamanda da, "Yaban Tümen" Komutanı General Bagrasyon'a gizli bir emir gönderdi, Petrograd'daki devrimci işçi ve askerleri bastırmasını istedi.

General Kornilov sonunda, 24 Ağustos günü geç vakit, Vladimir Lvov'u görecek zaman buldu. Lvov uzlaştırma plânını açıkladı ve millî bir hükümet kurulmasını teklif etti. General kaçamak bir cevap verdi. Moskova Devlet Konferansı sırasında benimle yaptığı gizli bir konuşmada beni desteklemeye söz verdiğini, ama benim Sovyetlere biraz fazlaca bağlı olduğumu ve daha bir çok şeyi bana anlattığını Lvov'a söylemiş. Sözlerini şöyle bitirmiş : "Bununla beraber, ne olursa olsun, son bir cevap almak için yarın sabah saat 10'da gelin beni gö-

(*) Ulaştırma Yardımcısı olan Şuberski de Karargâha bağlıydı ve komploya karışmıştı.

(**) Poslednle Novosti (Paris), Mart 6, 1937.

rün." Lvov Generalle yaptığı ikinci konuşmayı şöyle anlatıyor (*):

"Ertesi gün saat 10'da Vali Konağının (Kornilov burada oturuyordu) merdivenlerini çıkarken, merdivenin son basamağında yedek asker üniforması giymiş yaşlıca bir adam beni karşıladı. Uzunboylu, iriyarıydı. Siyah saçlarına kır düşmüştü. Kendisini, 'Zavoyko,' diye tanıttı. Yüksek Komutan adına özür diledi ve biraz beklememi söyledi. Kornilov'un çalışma odasının yanındaki odaya geçip oturduk...

Adam bana, 'Millî bir meclis *(Zemski sobor)* toplamayı düşünüyorum,' dedi. Ben hayretle yüzüne bakıyor ve kim oluyor da bu adam 'millî bir meclis' topluyor diye düşünüyordum. Zavoyko 'millî meclis' üzerine düşüncelerini anlatırken, Kornilov'un çalışma odasına çağırıldım ve masasının yanındaki sandalyeye geçip oturdum. Kornilov sert ve kesin konuşuyordu. Bir gün önceki kararsızlığı kalmamıştı.

'Geçici Hükümete sunduğum teklifler hâlâ onay beklediği için Riga'nın düşmüş olduğunu Kerenski'ye söyleyiniz,' dedi. 'Ordu Riga'nın düşmesinden ötürü çok üzgün. Artık daha fazla bekleyemeyiz. Alay komitelerinin askerî emirlere müdahale etmemeleri, sıkı yönetim kanunlarına uymaları, cephede ve geride bulunan bütün birliklerin Yüksek Komutana kayıtsız şartsız itaat etmeleri gerekir. Aldığım gizli istihbarat raporlarına göre, Bolşevikler 28 Ağustosla 2 Eylül arasında bir ayaklanma yapmaya hazırlanmaktadırlar. Bu ayaklanmanın amacı Geçici Hükümeti teslim etmektir... Rusya'nın karşılaştığı bu korkunç tehlike karşısında Geçici Hükümetin iktidarı hemen Yüksek Komutana teslim etmesinden başka çare göremiyorum.'

Kornilov'un sözünü kestim: 'Yalnız askerî iktidarı mı teslim edecek, yoksa sivil iktidarı da verecek mi?

Kornilov, 'Her ikisini de!' dedi.

'Bunu not edebilir miyim?'

Kornilov bir kâğıtla kalem uzatarak, 'Buyurun edin,' dedi.

Ben, 'Yüksek Komutanlık makamıyla Bakanlar Kurulu Başkanlığını birleştirmek belki daha doğru olur,' dedim.

Kornilov şaşırdı. 'Evet, bu da imkânsız değil,' dedi. 'Ama, bu, Kurucu Meclisten önce yapılmalı.'

(*) **Poslednie Novosti,** Aralık 17, 1920.

Sonra devam etti: 'Lütfen Kerenski ile Savinkov'a, Karargâha gelmezlerse şahsî emniyetlerini garanti edemeyeceğimi söyleyiniz. Burada onların emniyeti ile ben kendim meşgul olacağım... Geçici Hükümet, iktidarın Yüksek Komutana verilmesini kabul etsin de Yüksek Komutan kim olursa olsun.'

Ben, 'Eğer bir askerî diktatörlüğün kurulması sözkonusuysa, mantık yönünden, sizin diktatör olmanız gerekir,' dedim.

Kornilov başını salladı, 'Ne olursa olsun, Romanovlar bir daha ancak benim ölüme basarak tahta çıkabilirler. İktidar devredilir edilmez bir kabine kuracağım. Artık Kerenski'ye güvenmiyorum, hiç bir iş yapamaz o,' dedi.

'Savinkov'a ne dersiniz?' diye sordum.

'Olmaz, Savinkov'a da güvenmiyorum. Kerenski'yi mi, beni mi arkadan vuracağını kestiremem,' diye cevap verdi Kornilov.

'Peki, madem Savinkov hakkında böyle düşünüyorsunuz, dün buradayken neden kendisini tutuklamadınız?'

Kornilov cevap vermedi. Biraz durduktan sonra, 'Bununla beraber, Savinkov'a Savaş Bakanlığını, Kerenski'ye de Adalet Bakanlığını vermekte bir sakınca görmüyorum...' dedi.

Tam bu sırada, Zavoyko'nun hiç haber vermeden odaya girdiğini ve Yüksek Komutanın sözünü keserek şunları söylediğini hayretle gördüm: 'Hayır, Kerenski Adalet Bakanı olamaz, ancak Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı olabilir.'

Önce Kornilov'a, sonra da emirerine şaşkın şaşkın baktım. 'Konuşmamızı Kerenski'ye anlatmamı ister misiniz?'

Ben soruyu Kornilov'a sormuştum, ama cevabı veren Zavoyko oldu. 'Tabiî! İktidarın meşrû yollarla devralınması çok önemlidir.'

Kornilov'a veda ettim, bürosundan ayrıldım.

Konaktan çıkarken Zavoyko beni yemeğe davet etti. Oturduğu eve gittiğimizde, Dobrinski ile bir başkasının orada kendisini beklemekte olduklarını gördüm. Adamı, Profesör Yakovlev diye tanıttılar. Zavoyko cebinden bir kâğıt çıkardı, Kornilov'un Orduya yaydığı beyannameyi okudu. Bu beyannamede Kornilov, kendini bir Kazak evladı olarak tanıttıktan sonra, yurdu kurtarmak için iktidarı ele almakta olduğunu bildiriyordu. Zavoyko sonra Kornilov'un erlere bildirisini okumaya başladı. Kornilov, terhis edilecek her ere sekiz desyatin (*) toprak vaad

(*) 1 desyatin yaklaşık olarak 8 dönümdür.

ediyordu. Bunun Profesör Yokovlev'in hazırladığı toprak reformu olduğu anlaşılıyordu. Zavoyko bana her iki vesikanın birer kopyasını verdi. Kâğıtları cebine koyarken bunları bana neden verdiğini düşünüyordum."

Lvov bundan sonra Zavoyko'nun bir kâğıt üzerine "Kerenski, Başkan Yardımcısı" diye yazdığını, sonra uzun bir kabine listesi yaptığını ve bu listeye kendisiyle, Aladin ve Filonenko'yu da (*) aldığını anlatır. Lvov bu davranışa kızar, bir kabine kurulmadan önce çeşitli parti liderlerinin danışılmak üzere Genel Karargâha çağırılmasının daha doğru olacağını söyler. Bunun üzerine Zavoyko Lvov'a istediği kimseleri Karargâha çağırabileceğini bildirir ve bunu Yüksek Komutan adına yapmasını teklif eder. Bunun üzerine aşağıdaki telgraf çekilir : "General Kornilov belli başlı parti ve kurum liderlerinden, özellikle Rodziyanko'dan, hemen Genel Karargâha gelmelerini rica eder. Konu, Kabinenin kurulmasıdır. Bu telgrafa hemen cevap verilmesi çok önemlidir. Genel Karargâhta bulunan Prens Golitsin'e, gelecek olanların sayısını ve geliş tarihlerini bildiriniz. İmza: V. Lvov."

Bundan sonra Zavoyko ile Dobrinski Lvov'u istasyona kadar götürürler ve Zavoyko ertesi gün (26 Ağustos) bana verilecek ültimatomun metnini Lvov'a tekrar bildirir.

Lvov Kornilov'un ültimatomunu bana verdikten sonra Kornilov'la konuşmakta geç kalabileceğimizi söyler. Sonra, bana bildirmeksizin, uydurma Bolşevik ayaklanmasını haber vermek üzere Milyukov'a gider. Ama Milyukov böyle bir ayaklanma olmayacağını kendisine temin eder. Lvov, benim kendisine söylediklerimi Milyukov'un da doğruladığını işitince, Kornilov'un beyannamesini ve bildirisini çıkartarak Milyukov'a gösterir. Milyukov'un tepkisi yalnızca şu sözdür: "Hiç beğenmedim."

Umutsuzluğa düşen fesatçılar sonunda bir Bolşevik ayaklanmasını kışkırtmaya karar verdiler. Finisov bu teşebbüsün gülünç hikâyesini *Poslednie Novosti*'nin 6 Mart 1937 tarihli sayısında şöyle anlatıyor

"Bolşeviklerin ayaklanmayı belirsiz bir tarihe ertelediklerı anlaşılmıştı. Bu bahane olmadan plânlarımızı uygulamamız

(*) Genel Karargâhta Geçici Hükümet komiseriydi ve komployа katılmıştı.

mümkün değildi. Çok zor duruma düşebilirdik, çünkü General Krimov'un kuvvetleri Petrograd'a doğru zaten yola çıkmışlardı. Bundan yararlanmamak cinayet olurdu. Eğer harekete geçmek için bir neden yoksa, bu neden yaratılmalıydı. Bir 'Bolşevik ayaklanması' yaratmak için özel bir guruba tâlimat verildi. Bunlar Sennaya Plosçad'ı yağma edecekler, böylelikle sokak ayaklanmalarını kışkırtacaklardı. Aynı gün bunları bastırmak için subay örgütlerinin ve General Krimov Kazaklarının harekâtı başlayacaktı. Bu iş General Sidorin'e verilmişti. Bu amaç için kendisine 100.000 ruble ödenmişti. Ancak kendisi ('Bolşevik ayaklanması'm hazırlamak üzere) bu paradan yalnızca 26.000 ruble harcadı... Biz ise, yâni Albay du Cimitière ve ben General Krimov'la konuştuktan sonra Petrograd'a şifreli bir mesaj göndererek, 'ayaklanma'ya başlama işaretini verecektik."

Finisov'la Albay du Cimitière 28 Ağustos akşamüstü saat 4'de, General Krimov'la konuşmak üzere Petrograd'dan hareket ettiler. Kendisini Luga yakınlarında küçük bir köy olan Zaozerye'de buldular ve uydurma bir Bolşevik ayaklanmasının nasıl hazırlandığını anlattılar. General Krimov da plânlarım beğendi, çünkü Bolşevik düşmanlığı aşılanmış olan Kazaklar başka türlü Petrograd üzerine yürümezlerdi. 29 Ağustos sabahı saat 8'de Gaçina'dan gönderilen bir motosikletli, General Sidorin'e şu şifreli mesajı getirdi. "Hemen tâlimata göre harekete geçiniz." Ama Sidorin önce General Alekseyev'e danışmak istedi. General bu işe şiddetle karşı koydu ve bağırarak şunları söyledi: "Eğer bu plâm uygulayacak olursamz kendimi vururum. Ve ölmeden önce de açıklayıcı bir not bırakırım!" Sidorin vaz geçti, bütün hazırlıkları durdurdu, harcanmayan 74,000 rubleyi Cumhuriyetçi Merkeze geri verdi. Böyle olduğu halde, yine de Sennaya Plosçad'da bir olay çıkarmaya teşebbüs edenler oldu.

Ataman Dutov, kendisinin bir 'Bolşevik ayaklanması'm kışkırtmaya çalıştığını, halkı dükkânları yağma etmeye sürüklediğini, ama bir sonuç alamadığını sonradan Vladimir Lvov'a söylemiştir.

Petrograd'daki fesatçı örgüt yalancı bir Bolşevik ayaklanması fikrinden vazgeçtikten sonra, General Alekseyev'in, başkente yapılacak "anî bir saldırı"mn başarısızlığa uğradığını ve yeni askerî hareketlerin hemen durdurulduğunu anladığı muhakkaktır.

29 Ağustos sabahı saat 11'de, Albay Baranovski bana, Luga Garnizonunun komutanı Albay Voronoviç'ten bir mesaj getirdi. Bu mesajda Krimov'un komutasındaki Kazakların Petrograd üzerine yürümeyi reddettikleri ve komutanlarını korkuttukları bildiriliyordu. Generale karşı herhangi bir kanunsuz hareketi önlemek gerekiyordu. Bu amaçla, Krimov'un arkadaşlarından Genelkurmay subayı Albay Samarin'i Luga'ya gönderdim. Krimov'u Petrograd'a getirecek ve Kışlık Sarayda bana teslim edecekti. Samarin, Luga'da Albay Voronoviç'e haber verdikten sonra Krimov'un karargâhına hareket etti.

Samarin'in yolda "talimat" almak için General Alekseyev'e uğradığını ancak 1936'da öğrendim (*). General Alekseyev, Krimov'u Petrograd'a getirmek için verdiğim emri "doğrulamış", ama Krimov'u önce kendisinin görmek istediğini sözlerine eklemiş.

30 Ağustos gecesi Krimov Alekseyev'e danıştı. Ertesi gün saat 10'da, geldiğini bana haber verdi. Krimov'la konuştuğum sırada her iki Savaş Bakanı yardımcısı da yanımdaydı. Yâni Albay Yakuboviç'le Prens Tumanov. Kornilov Olayı Olağanüstü Soruşturma Komisyonu Başkanı İ. Şablovski de hazır bulunuyordu.

Namuslu ve kibar bir asker olan General Krimov, kolordusunun Geçici Hükümete yardım etmek için Petrograd üzerine yürümekte olduğunu ve Hükümete karşı hiç bir düşmanca hareketin düşünülmediğini söylemekle söze başladı. General Alekseyev'le gece yaptığı konuşmanın sonucunda, başkent üzerine düzenlenen yürümenin nedenini, Kornilov'un dostlarının uydurma hikâyelerini anlatmakla gizlemeye çalıştığı belliydi. Bununla beraber, Krimov yalan söyleyecek yaradılışta bir adam değildi. Birdenbire değişti ve cebinden bir kâğıt çıkarıp uzattı: "İşte emir, efendim."

128 sayılı emri okudum ve Komisyon Başkanına verdim. General Krimov, Ağustos'un başlarında Genel Karargâhta bulunduğunu, başkent üzerine yapılacak askerî yürüyüşün o sırada hazırlandığını saklamadı. Aynı zamanda, o sırada kabul edilen plâna göre, şehrin askerî sektörlere bölündüğünü, ve kendisinin General Kornilov tarafından özel bir "Petrograd Ordusu" komutanlığına tâyin edildiğini de itiraf etti.

Generalin kendini dayanılmaz bir durumda hissetmeye baş-

(*) **Poslednie Novosti.** 14 Kasım 1936.

ladığına emindim, çünkü bazı çıkmazlara girmişti. Önce, olaydaki rolünü açıkça kabul etmemişti, sonra da emrin 4'üncü maddesi başkentte bir Bolşevik ayaklanması olduğu hakkındaki yalan ifadeyle başlıyordu.

Bu kaba yalana neden başvurduğunu kendisine sordum. Dolambaçlı bir cevap verdi. Başkentteki suç ortaklarını ele vermek istemediği belliydi. Başkenttekiler, o Petrograd'a vardığı sırada bir Bolşevik ayaklanması çıkarılacağını söylemişlerdi kendisine.

General Krimov, bürodan serbest bir adam olarak çıktı. Kendisinden istenilen tek şey, aynı gün öğleden sonra saat 5'de gelip, Olağanüstü Soruşturma Komisyonunun önünde tanıklık etmesiydi. Ama General Krimov bir daha görünmedi. Yakın aile dostlarından Yüzbaşı Zuravski'nin evine gitmiş ve orada kendisini vurmuş. İntihar ettiği sırada bıraktığı açıklayıcı not Olağanüstü Soruşturma Komisyonuna verildi. Bu not belki hâlâ olaya ait arşivlerdedir.

Krimov Olayı, generallerin oynadığı iki yanlı oyunun ortaya çıkmasına yaradı. Generallerin ilk plânı, başkenti almak ve Geçici Hükümeti bir oldu bitti karşısında bırakmaktı. Geçici Hükümetin gâfil avlanmadığını anladıkları zaman bile, komploları başarısızlığa uğradığı halde, bu çılgınca davranışlarında direndiler. Gerçeği olduğu gibi görmek cesaretini gösteren tek adam Krimov oldu.

General Kornilov doğruyu kabul etmemekte inat etti. Fransız gazetecisi Calude Anet'le (*) yaptığı konuşma Kornilov'un yalancılığının nerelere kadar vardığını göstermeye yeter. Kornilov şöyle diyor

"Eğer ben Kerenski'nin iddia ettiği gibi bir fesatçı olsaydım, eğer ben Hükümeti gizlice devirmeyi düşünseydim, elbette bunun için gerekli tedbirleri alırdım. Kararlaştırılan zamanda birliklerimin başında bulunurdum ve eminim ki, bir tek silâh patlamadan Petrograd'a girerdim. Ama gerçekte *hiç bir* komplo kurmuyor ve *hiç bir* şey hazırlamıyordum. Hiç ummadığım bir zamanda, 26 Ağustos gecesi Kerenski'nin (beni Petrograd'a çağıran) telgrafını aldığımda, tam yirmi dört saat kaybettim. Bildiğiniz gibi, posta idaresinin telgrafı tahrif ettiğini,

(*) Bu konuşma, darbeden hemen sonra ve Kornilov'un tutuklanmasından önce yapılmış, Anet'in **La Revolution russe** adlı kitabının ikinci cildinde anlatılmıştır.

ya da Petrograd'da bir isyan çıktığını, ya da Bolşeviklerin postahaneyi ele geçirdiklerini sandım. Onun için (telgrafın) doğrulanmasını ya da inkâr edilmesini bekledim. Bu bakımdan bütün günü ve geceyi kaçırdım; Kerenski ile Nekrasov da bundan yararlandılar... Demiryolu işçilerine beni şehre yaklaştıracak herhangi bir treni durdurmaları emri verilmişti. Mogilev'e giden bir trene binebilirdim ama, Vitebsk'de tutuklanmam ihtimali vardı. Otomobille gidebilirdim, ancak Petrograd'a giden yol çok kötüydü ve üç yüz mildi. Böyle olduğu halde, bütün zorlukları göze alarak, Pazartesi günü harekete geçtim, kaybedilen zamanı kapatmaya, bütün hataları düzeltmeye karar verdim. Ama hastaydım, çok ateşim vardı ve her zamanki enerjimi kaybetmiştim."

Bütün bu çelişmeli ifadede doğru olan bir nokta var: gece Konilov'a çektiğim telgraf fesatçılarda korkunç bir duraksama yaratmıştı. Şaşkına dönmüşler, paniğe kapılmışlardı.

İşte bunun üzerinedir ki, Kornilov'un cevabına Zavoyko tarafından şu isyankâr pasaj eklenmişti

"Başbakanın göndermiş olduğu 4163 sayılı telgrafın başında söylenenlerin hepsi yalandır; Duma üyelerinden Lvov'u Kerenski'ye gönderen ben değilim, kendisini bana elçi olarak gönderen Başbakandır. Duma üyelerinden Aleksi Aladin buna tanıktır. Bu bakımdan, yurdumuzu tehlikeye atan büyük bir kışkırtma karşısında bulunuyoruz."

Zavoyko'nun bu icadı, General Alekseyev'in sonradan Geçici Hükümete ve bana karşı açmış olduğu iftira kampanyasında kullanıldı.

1936 ve 1937 yıllarında Denikin ile Sidorin'in yaptıkları açıklamalarla Finisov'un hâtıraları, General Alekseyev'in Kornilov Olayında oynadığı önemli rolü iyice ortaya çıkarmıştır. Bu rol ilk olarak 12 Eylül 1917'de, Milyukov'a yazılan mektupla gün ışığına çıkmıştı. General Alekseyev, General Kornilov ile - Sidorin ve Krimov da dahil olmak üzere - bütün öteki askerî liderlerin baş danışmanıydı. Kendisi aynı zamanda, Kornilov'un iktidarı ele alması için gereken siyasî havayı da yaratmıştı. Olayın en önemli günlerinde Kornilov'un damadı Yüzbaşı Şapron (*) vasıtasıyla Kornilov'la devamlı temas halindeydi.

28 Ağustos sabahı Alekseyev, General Sidorin'e uydurma

(*) Şapron sonradan Beyaz ordulardan birinde general olmuştur.

Bolşevik ayaklanması hazırlıklarından vazgeçilmesini emrettikten sonra, Milyukov'la birlikte beni görmeye geldi ve Kornilov'la benim aramda uzlaştırıcılık yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Gerek kendisi, gerekse Milyukov, bu teşebbüsün Kornilov'un işine yarayacağını düşünmüşlerdi. Çünkü eninde sonunda Kornilov'un kazanacağına inanıyorlardı. O gün akşama doğru Alekseyev, Maklakov'u çağırdı ve kendisinden hemen Genel Karargâha hareket etmesini istedi. Karargâhta Kornilov'un başkanlığında kurulacak kabine için bir toplantı yapılacaktı. Maklakov şöyle anlatıyor (*)

"... General Alekseyev bana telefon ederek, görüşmemizi istedi. Kendisini trende buldum. Hükümetin günleri sayılı, dedi. Ben ise hiç öyle düşünmüyordum. Ona göre artık günün sorunu, yalnızca, Kornilov'un zaferi kazandıktan sonra ne yapması gerektiği idi. Bu konuda ne düşündüğümü sordu. Ben kendisinin 'iyimserliğini' paylaşamadım. Bununla beraber siyasî durum üzerine bir süre önce bir karara varmıştım. Bana göre, bütün iş bireylerde değil, rejimin niteliğindeydi. Eğer bir kimse 'ihtilâl' durumunu sürdürecek olursa, (ihtilâl) süreci devam eder, sonuna kadar gitmek gerekir. Bu bakımdan, eğer Kornilov kendisinin Hükümetten daha güçlü olduğunu göstermek istiyorsa ve eğer ihtilâli durdurmayı başarabilirse, 'meşruiyet'e dönmek zorundadır. Grandük Mikael'in tahtından indirilmesiyle meşruluk bozulmuştur, bundan ötürü yeniden çıkış noktasına dönmek gerekir. Son meşrû kanun olan İmparator İkinci Nikola'nın Tahttan ayrılma beyannamesine göre davranmalı ve monarşiyi, meşrutiyeti, ve millî temsili geri getirmelidir; ve ülkeyi gerçek bir anayasa ruhiyle yönetmeye hazırlanmalıdır... Ama bugünkü Hükümetin yerine koymak istediğiniz yeni hükümetin karakteri yine 'ihtilâlci' olacaksa, o da fazla yaşamaz. Son olarak ona şunu söyledim: 'Garip değil mi? Şimdi rollerimizi değiştirmiş bulunuyoruz. İmparatorun yaveri olan ve maiyetine dahil bulunan siz, bir general, monarşiye karşısınız. Muhalefete mensup bir adam olan ben, monarşi istiyorum.' 'Hakkınız var,' dedi General. 'Çünkü ben monarşinin ne demek olduğunu çok iyi biliyorum, bu yüzden ona karşıyım.' Bu söz beni etkiledi. 'Mümkündür,' diye cevap verdim, 'ama ben de bizim politikacılarımızı sizden iyi tanıyorum ve bu

(*) V. A. Maklakov, **La chute du regime tsariste : Interrogatoires complètes rendus sténographiques**, s. 85

yüzden teşebbüsünüzden herhangi bir şey çıkacağını ummuyorum...' "

O sırada Rusya'da yaşamış olan ve ülkeyi çok iyi bilen Ferdinand Grenard adındaki Fransız diplomatı, 1917 sonbaharında Rusya'da geçen olaylar üzerine yazdığı kitapta şöyle diyor

"Rusya'yı her ne bahasına olursa olsun savaşta tutmak isteği, Müttefiklerin gözlerini kör etmişti. O sırada neyin olabileceğini, neyin olamayacağını görecek durumda değillerdi. Geçici Hükümetin başbakanını halktan daha da uzaklaştırmakla Lenin'in oyununu kolaylaştırmış oldular. Rusya'yı savaşta tutmakla kaçınılmaz bir iç çatışmayı ve geçici bir dönemin kararsızlığını peşin olarak kabul etmiş oluyorlardı. Kerenski'den ülkede normal düzenin sağlanmasını rica ederken hemen hemen isterken - onun nasıl bir şart altında çalışmak zorunda bulunduğunu hiç hesaba katmıyorlardı. Bu istekler gerçekte yalnızca, uğraşmak zorunda kaldığı anarşiye yardım ediyordu (*). Savaş sırasında Moskova'daki İngiliz Konsolosluğunda çalışmış olan Bruce Lockhart, İtilâf devletlerinin Rusya'ya karşı izledikleri politika konusunda aynı düşüncededir."

Monarşinin yıkılışından sonra Müttefiklerin Geçici Hükümet hakkında gerçek olarak ne düşündükleri, ilgili Hükümetlerin gizli dosyaları açıklanmadıkça bilinemez. Ama açık olan bir şey var ki, o da şudur Monarşinin yıkılmasından sonra Rus cephesinde Almanya'ya karşı yürütülen savaş yeni ve garip bir kuvvetler dengesine yol açtı ve birbiriyle çatışan iki kuvvet - bir yanda Rusya ve müttefikleri, öte yanda Almanya ve Lenin - yerine ortaya üç kuvvet çıktı : Rusya ile Geçici Hükümet, Kornilov'la Rusya'nın müttefikleri ve Ludendorff'la Lenin.

General Kornilov 30 Ağustosta sahneden çekildi, ama adamları Geçici Hükümeti yıkma teşebbüslerine devam ettiler.

Müttefikler Kornilov'u desteklerken bir tek şeyi hesaba katmamışlardı. Askerî diktatör, iktidarı ele geçirmiş olsaydı, emperyalist savaşı sürdürecek zaman bulamayacaktı. Bütün çabalarını iç savaş üzerinde toplamak zorunda kalacaktı. Bundan başka, Rusya'da Kornilov'u destekleyenlerin çoğu, 'İhtilâlden sonra ordunun çözülmesi' üzerine artık Almanya ile savaşı sürdürmeyi bir delilik sayıyorlardı. Gerçekten de, 1917

(*) Ferdinand Grenard, **Rus İhtilâli**, Paris 1933.

sonbaharında yalnız Bolşevikler değil, aym zamanda Kornilov'cu eğilimde olan liberal ve tutucu görüşlerin çoğu da, bir Müttefik zaferini imkânsız sayıyorlardı. Troçki'nin Brest Litovsk'da dediği gibi, zafere "imkânsız bir faraziye" gözüyle bakıyorlardı.

Müttefikler Kornilov olayından sanki hiç ders almamışlardı; komplonun kepaze bir şekilde ortaya çıkmasıyla Geçici Hükümete karşı izledikleri haince politikayı değiştirmemiş gibiydiler. Sanki biri Paris'te ve Londra'da oturmuş, boyuna Ludendorff - Lenin politikasını teşvik ediyor ve inanılmaz derecedeki zor şartlar altında savaş alanlarında çarpışarak "müttefiklerine" yardıma devam eden bir Hükümeti düşürmek istiyordu.

25 Eylülde, Tereşçenko üç Müttefik elçisinin bana sözlü bir nota vermek istediklerini söyledi. Ertesi gün için bir randevu verdim ve Konovalov ile Tereşçenko'dan da konuşmada hazır bulunmalarını rica ettim.

Üçlü devlet notası elçilerin en yaşlısı olan Sir George Buchanan tarafından okundu. Elçinin bu kadar sinirli olduğunu daha önce yalnız bir kere görmüştüm: Hükümetinin, Çar ve ailesini savaş süresince İngiltere'de barındırmayı reddettiği hakkında kararı bize bildirdiği gündü. Gerçek bir diplomat olan Sir George genellikle sâkin ve iradeli bir adamdı. Ama eğer elleri titriyorsa, yanakları bir genç kız gibi kızarmışsa, sesi hafifçe titriyorsa ve gözünde azıcık ıslaklık varsa, Sir George büyük bir duygusal gerilim içinde bulunuyor demekti. İşte o gün bütün bu belirtiler vardı onda.

Sir George'un yanında Fransız Elçisi Noullens oturuyordu. Kendisi Fransız Senatosunda para ve tarım işleri uzmanıydı. Böyle bir elçilik mevkiine nasıl olup geldiğini ancak Tanrı bilir! İngiliz diplomatından farklı olarak, gayet formunda görünüyor ve Müttefiklerin sonunda Geçici Hükümete karşı sert davranmasından memnun olmuşa benziyordu.

İtalyan Elçisi Markiz Çarlotti ise bir gözlemci rolü oynadı.

Ortak nota çok açık sözlüydü: Geçici Hükümet, cephede ve geniş çapta yurtta düzeni sağlamak için Kornilov'un programına uygun bir şekilde ve acele tedbir almayacak olursa, Rusya'ya her türlü askerî yardım kesilecekti (*)

(*) Winston Churchill'in bu sırada İkmal Bakanı olması ilginçtir.

Müttefiklerin, Kornilov'un çılgınca hareketiyle bozulmuş olan düzenin yeniden sağlanması için bana verdikleri bu ültimatoma fena halde içerledim. İngiliz Elçisinin titreyen, sinirli sesini dinlerken içimden büsbütün öfkelendim. Hani neredeyse notayı alacak, halka ilân edecek ve aym zamanda Kornilov'a kimin, ne zaman ve nasıl yardım ettiğini açıklayacaktım! Ama bu, İttifakın sonu olurdu ve o zaman Müttefik elçiliklerini muhafaza altına almak gerekirdi. Kendimi zor tuttum.

Notayı Sir George'a geri verdim ve elçilerden hiç böyle bir nota verilmemiş gibi davranmalarını rica ettim; Müttefikler bu notayı kendi ülkelerinde yayımlamayacaklar, Geçici Hükümet de Rusya'da bu notadan hiç söz etmeyecekti. Teklifim hemen kabul edildi, sanki çok iyi sonuç almışlar gibi çıkıp gittiler.

Bunun hemen arkasından Amerikan Elçisi David Francis'i görmeye gittim ve dostluğa yakışmayan böyle bir davranışa Amerikan Hükümetinin katılmamış olmasından ötürü benim adıma Başkan Wilson'a telgrafla teşekkür etmesini kendisinden rica ettim.

Ertesi gün Tereşçenko Paris, Londra ve Roma'daki temsilcilerimize şifreyle aşağıdaki iki mesajı gönderdi

1.

Fransız, İngiliz ve İtalyan Elçileri Başbakanla ortak bir toplantı yapılmasını istediler ve son olayların Rusya'nın dayanma yeteneği ve savaşa devam gücü üzerinde bir takım kuşkular yarattığını, bu yüzden Müttefik ülkelerdeki halk efkârının Hükümetlerinden Rusya'ya yapılan maddî yardım konusunda açıklamalar isteyebileceğini bildirdiler. Müttefik Hükümetlere halk efkârını tatmine imkân vermek amacıyla, Rus Hükümeti, Orduda disiplini yeniden kurmak ve Ordunun gerçek dövüşme gücünü yeniden uyandırmak konusundaki kararını hareketleriyle ispat etmeli ve aynı zamanda hükümet mekanizmasının gerek cephede ve gerekse cephe gerisinde geniş çapta pürüzsüz işlemekte devam ettiğini göstermelidir, dediler. Sonuç olarak, Müttefik Hükümetleri, Rus Hükümetinin bu görevi yerine getireceği ve dolayısıyla Müttefik yardımını teminat altına alacağı umudunu belirtiler.

2

Başbakan üç elçiye verdiği cevapta, Geçici Hükümetin, bu hareketin halkta Müttefiklere karşı düşmanca duygular doğurabilecek şekilde yorumlanmaması için gerekli tedbirleri alacağını söyledi ve ayrıca, Rusya'nın bugünkü durumunun eski rejimden aldığı mirasın

sonucu olduğuna, eski rejim hükümetine dışardan, belki hiç de hak etmediği bir güven gösterildiğine değindi. Bir yandan da Ordumuza Müttefiklerin gönderdiği silâhların geç teslim edilmesinden doğan sonuçlara dikkati çekti. Bu gibi gecikmelerin sonuçları cephede ancak iki ya da üç ay sonra beliriyordu. Savaş konusuna gelince, A.F.K. Rusya'nın bu konuyu her zaman için bir millî sorun saydığını ve saymakta devam edeceğini, bu bakımdan Rus halkının katlandığı fedakârlıkları belirtmeye lüzum olmadığını söyledi. Merkez Devletlerinin emperyalizmi Rusya için en büyük tehlikedir ve bu emperyalizme karşı savaşın Müttefiklerle yakın işbirliği yapılarak yürütülmesi gerekir. Savaşta öbür ülkelerin hepsinden çok ızdırap çekmiş olan Rusya bu savaşa kendi toprak dokunulmazlığı ve bağımsızlığı teminat altına alınmadan son veremez ve uluslararası gerginlik ne kadar artarsa artsın savaş devam edecektir. Ordumuzun dövüşme yeteneğini yeniden sağlama konusunda Başbakan, Savaş ve Dış İşleri Bakanlarının elverişli bir hareket planı hazırlamak üzere Karargâhı ziyaret ettiklerini bildirdi. Sonuç olarak, A.F.K., notanın ortak yazılışı konusuna gelince, Rusya'nın hâlâ büyük bir devlet olduğunu belirtti.

Bu telgraflarım Müttefik Hükümetlerini son derece sinirlendirdi. Rus temsilcileri bir kaç gün sonra üç Müttefik başkentinde dış işleri bakanlarıyla yaptıkları toplantılara ait raporları telgraflarla bildirdiler. Bu telgraflar içinde en açık olanı ve en geniş bilgi vereni, Londra'daki maslahatgüzarımız Nabokov'un çektiği telgraftı. İngiliz Dış İşleri Bakanı A. J. Balfour'la yaptığı konuşmayı şöyle anlatıyordu

"4461 sayılı telgrafınızın muhteviyatını Balfour'a bildirdim. Ağustosun başında, son Müttefiklerarası konferansta, Petrograd'da elçiler tarafından yapılacak ortak bir demarşa ait bir konuşmanın geçtiğini ve, o sırada, Thomas'ın desteğiyle, böyle bir çıkışın hem zamansız hem de zararlı olacağı hususunda Müttefikleri ikna etmeğe çalıştığımı hatırlattım. Bunu 620 sayılı telgrafta size bildirmiştim. Son hareketten önceden haberdar edilmemiş olmaklığımdan ötürü teessüflerimi bildirdim. Müttefik hareketinin halka açıklanmasının söz konusu olmadığını söyledi. Kendisinin bu fikre karşı olduğunu, bu husus aramızda kalmak şartıyla, sözlerine ekledi. Ortak bildiriyi nakletme görevinin diplomatik çevrenin en kıdemli olması dolayısıyla İngiliz Elçisine düşmüş bulunmasına üzüldüğünü söyledi. Balfour'un kendilerini 'mazur' göstermeye çalışmaktan sıkıldığı belliydi, çünkü bu sözleriyle diğer Müttefikleri suçlamış oluyordu. İnisiyatifin buradan gelmediğini, kelimelerini çok dikkatle seçmesinden anladım. Müttefiklerin sonunda hatalarını anladıklarını sanıyorum. Bütün bu olanlar ne kadar çabuk unutulur giderse o kadar iyi olur kanaatindeyim..."

Teresçenko Vaşington'daki Rus Elçisine aşağıdaki mesajı göndermişti

"İngiliz, Fransız ve İtalyan Elçileri bugün Başbakan tarafından kabul edilmiştir; Elçiler kendi Hükümetleri adına, Ordunun dövüşme enerjisinin yeniden kazandırılması için tedbirler alınmasını kendisin-

den istemişlerdir. Müttefiklerimiz Hükümetin ortak düşmana karşı savaşa devam etmek için durmadan çalıştığını bildiklerinden bu hareket Geçici Hükümet nezdinde acı bir izlenimden başka bir şey bırakmamıştır. Amerikan Elçisinin böyle bir ortak notaya katılmamasından ötürü Geçici Hükümetin ne kadar memnun kaldığını Lansing'e çok özel olarak bildirmenizi rica ederim."

Nabokov'un, Müttefiklerin hatalarını anladıkları hakkında düşüncesinin yanlış olduğu sonradan anlaşıldı. Müttefiklerin Rusya'daki yeni demokratik Hükümete karşı tutumlarında hiç bir değişiklik olmadı. Müttefikler kuvvetli bir askerî diktatörlük kurulmadıkça Rusya ile dostça ilişkiler kurmamaya ve Rusya'ya güvenmemeğe kararlı gibiydiler. Amerikalılar da bu görüşe katıldılar ve Rusya'yı Brest-Litovsk'a, Avrupa'yı da felâkete sürüklediler. Bir Amerikan bilgininin Amerika'nın tutumundaki değişiklik üzerine yazmış olduğu aşağıdaki parçanın ayrıca yorumu gerekmez

"1917 Ağustosunda Amerika Birleşik Devletleri, 'normal ayaklanma süreci' bitmedikçe ve düzen 'sınırsız bir askerî otorite' tarafından sağlanmadıkça, Mart İhtilâlinin Rusyasını terketmeye karar verdi. Umursamazlıktan ve görüş yoksunluğundan doğan bu politikayı, sonradan, Kerenski'nin solculara çok yüz verdiği inancı, 'elimizden bir şey gelmez' kanısı ve 'kuvvetli bir adam bunlara ergeç bir son verecektir' düşüncesi daha da kuvvetlendirdi.

Bu politikanın Birleşik Amerika'nın çıkarları için yarattığı büyük tehlike her yandan belirtildiği halde, Amerikalılar bunlara kulak tıkadılar ve Bolşevikler 1917 Kasımında iktidarı ele alıncaya kadar bu tutumlarından vaz geçmediler (*)."

Avrupalı Müttefiklerimiz, Rusya'nın başlangıçtanberi bir abluka altına alınmış olduğunu (**), Şubat İhtilâlinin Monarşinin umulmayan bir zamanda çökmesinin sonucunda ortaya çıktığını çok iyi biliyorlardı. Eski rejimin ortadan kalkmasıyla bütün yönetim mekanizmasının da çöktüğünü biliyorlardı. İh-

(*) William Appelman Williams, **Russo - American Relations, 1791 - 1947** (New York, Reinhard, 1952) s. 91.

(**) Türkiye de savaşa katıldığı için, Rusya'nın Akdenizle ilişkisi kesilmiş ve Rusya tam bir abluka altına girmişti. Eski ithalâtının ancak yüzde 2'sini, eski ihracatının yüzde 1'ini yapabiliyordu. Dış dünyaya açık olan tek liman Vladivostok'du. Murmansk ise 1916 Kasımına kadar işletmeye açılamadı. Rusya tam bir abluka altında bulunduğu bu yıllar içinde, İngiltere ile Fransa, Kanada, Amerika, Avustralya, Hindistan ve öteki ülkelerden bol bol yiyecek getirtebiliyorlardı.

tilâlin savaşın çok kızışmış bir anında Rusya'ya son derecede ihtiyaç bulunduğu bir sırada patladığını biliyorlardı. Rusya'nın kendini ortadan silinmekten kurtarmak ve geleceğini sağlamak için durmadan savaşa devam ettiğini biliyorlardı. Rusya'nın ilk haftalardaki anarşik çöküntünün doğurduğu büyük zorluklardan yalnız halkın iradesiyle kurtulduğunu, Ağustos sıralarında yeni halk Rusyasının içerde kuvvetlenmiş olduğunu biliyorlardı. Churchill'in *The Unknown War* (Bilinmeyen Savaş) da (*) dediği gibi, Rusya olmadan zaferin kazanılamayacağını biliyorlardı. General Nivelle'in 1917 ilkbaharında yaptığı müttefik saldırısının başarısızlığa uğramasından sonra İngiliz - Fransız Ordularındaki savaş gücünün felce uğradığını biliyorlardı. Rus ordularının o yıl yaptıkları yaz ve sonbahar harekâtıyla Batı cephesini kurtardığını ve Alman Genelkurmayının Amerika gelmeden Müttefikleri ortadan silmek plânlarını altüst ettiğini de biliyorlardı.

Bütün bunları bildikleri halde, Müttefik Hükümetleri meşru Rus Hükümetinin yerine bir diktatörlük kurmak amacıyla fesat hazırlayanlarla yakın ilişki kurdular. Neden bunu yaptılar? Rusya'dan bir daha dönmemek üzere ayrıldıktan yıllarca sonra bile cevabını öğrenemedim.

NOT

Üçüncü Süvari Kolordusu Komutanı General Krimov'un yayımladığı emir (**).

1.

Başbakan ve Yüksek Komutandan aldığım telgrafların birer kopyasını aşağıya çıkarıyorum.

2.

Yüksek Komutan General Kornilov'dan alınan telgrafın bir kopyası.

3.

Kerenski'nin telgrafını alınca, Tuğgeneral Dietrichs'e, Kuzey cephesi Başkomutanı General Klembovski'den emirler almak üzere, Ku-

(*) Winston Churchill, **The Unknown War** (New York, C. Scribner's Sons ,1931).

(**) **The Worker's Path,** No. 2 (Eylül 5, 1917) s. 3.

zey cephesi Karargâhına gitmesini emrettim. General Klembovski, bu zor zamanda ne kendisinin, ne de komuta görevini yapan subaylardan herhangi birinin, emirleri hâlâ geçerlikte olan General Kornilov'dan başkasını Yüksek Komutan olarak tanımadıkları için Ordular Yüksek Komutanlığını üzerine almadığını bana bildirmesini Generale söylemiştir. Kazaklar da General Kornilov'un yerine başkasının geçirilemeyeceğine karar vermiş olduklarından, durumu bilginize sunarım.

4.

Bu gece Yüksek Karargâhtan ve Petersburg'tan başkentte ayaklanmalar olduğunu bildiren raporlar aldım. Kendi askerlerinin Petersburg üzerine yürüdüklerini görerek paniğe kapılan halkın tren köprülerini atmaları ve böylelikle şehre yiyecek maddesi gelmesini önlemeleri yüzünden, şehirde kıtlık artmıştır. Ama korktukları askerler kimin askerleri? Yeni rejime bağlı kalmaya yemin etmiş askerler; Moskova Konferansında Rusya için en iyi rejimin cumhuriyet olduğunu bağıra bağıra ilân etmiş olan askerler. Petersburg üzerine yürüyen birliklerden bazılarının rejimi değiştirmek için oraya gittikleri üzerine maksatlı olarak çıkarılan söylentiler yanlıştır. Kornilov'un telgrafından anlayacağınız gibi, kendisi devlet sisteminin ne olması gerektiği hakkında son sözü Kurucu Meclisin söyleyeceğine inanmakta ve onu tanımaktadır. Biz başka bir amaç için (oraya) gönderiliyoruz. Kazan'daki mühimmat fabrikalarında büyük patlamalar olduğunu son günlerde gazetelerde okumuşsunuzdur; Petersburg yakınlarındaki mühimmat fabrikalarında da yakında patlamalar hazırlandığına, karışıklıkların çıktığına dair bilgiler almış bulunuyoruz. Bütün bunlar düşmanın, savunma için çalışan büyük fabrikaların bulunduğu başkentin kapılarına geldiği bir sırada olmaktadır. Bugün artık, başkentte her zamankinden çok düzene ihtiyaç vardır.

Düzenin korunması için oraya biz sizi gönderiyoruz. İçinizden hiç kimsenin, yurdunun mahvolmuş ve utançlı bir duruma düştüğünü görmek istemeyeceğine bütün yüreğimle inanıyorum.

MÜTTEFİKLER VE RUS HÜKÜMETİ

Rusya'da bulunan bütün dış ülkeler diplomatları, Çarın Tahttan indirildiği güne kadar çok kibar davranmışlar ve protokola tam olarak uymuşlardı. Hiç biri, hiç bir şekilde, Rusya'nın iç işlerine karışmamıştır. Ama karışıklık başlar başlamaz, durumlarında hemen şaşılacak bir değişiklik oldu. Diplomatik nezaketten eser kalmadı. Kordiplomatik mensupları, ilk defa, istedikleri kimselerle ilişki kurmakta serbest kaldılar. Bunu eskiden de yapmamaları için resmî bir sakınca yoktu, ama uygulamada dış ülkelerin diplomatları yalnızca saray çevreleriyle ve sosyete ile ilişki kurarlardı. Şimdi artık özgür Rusya'da istedikleri yere gidebilir, herhangi bir toplantıya katılabilir, bir mitingde bulunabilirlerdi. Bununla beraber, diplomatlardan bazıları yine eski geleneklerine bağlı kaldılar ve sevdikleri salonlarda görünmeye devam ettiler; ama başkaları, sürgünden yeni dönmüş olan siyasî mahkûmlarla hemen dostluk kurmaya çalıştılar.

Müttefik diplomatların çoğunda, Geçici Hükümete karşı eleştirici, hattâ düşmanca bir tutum vardı. Güçsüzlükle, cesaretsizlikle, kararsızlıkla ve daha bir sürü günahla suçlandırılıyorduk. Diplomatlar az sonra, yeni kazanmış oldukları özgürlüğü kötüye kullanmakta, basit askerler ve işçiler kadar usta oldular. Toplantı özgürlüğü bazı elçiliklerin ve Müttefik askerî ataşelerin sempati duydukları kimselerle sıkı fıkı ilişkiler kurmalarına yaradı. Bu durumda, yabancıların gözünde gerçek yurtsever sayılan kimselerin desteklenmesi ihtimali yok değildi. Böylelikle, Müttefik misyon üyelerinin, hem kendi görüşleri, hem de başkentteki ilişkileri yüzünden gerek Petrograd'da, gerekse Yüksek Komutanlık Karargâhındaki bağnaz Geçici Hükümet düşmanları arasında istekli dinleyiciler bulmuş olmalarına şaşmamak gerekir.

Aşırı sol kanadı Berlin destekliyordu. Sağ kanat ise, bu desteği elçiliklerde buluyordu. Ne kadar gariptir ki, sol kanatta bulunanlar biz Hükümette bulunanların "İngiliz serma-

yesine satılmış" olduğumuzu söylerlerken, elçilik balolarından eksik olmayan sağ demagoglar da bizi Sovyetin ve yarı-Bolşeviklerin esiri olmakla suçluyorlardı.

Bu diplomatların ve dış askerî ataşelerin duygularını çok iyi anlıyorum. Onlar için Çarsız bir Rusya düşünülemezdi. Savaş Bakanlığının komiserlerinin yardımı olmadan subaylarca yönetilmeyen bir ordu, ordu sayılmazdı. Yarısı sosyalistlerden oluşan ve eskiden olduğu gibi kuvvet gösterisinde bulunmayan bir Hükümet onlar için hükümet değildi. Bütün bunların hepsi doğruydu. Ama *gerçekte,* önemli olan, buradaki Müttefik temsilcilerin görüşleri değildi; onlar yalnızca içinde bulundukları sosyal ortamın etkisindeydiler. Bütün bunların altında çok daha önemli bir şey daha vardı Müttefik Hükümetler, İhtilâlin Rusya'yı bir İttifak üyesi olarak yetersiz duruma getirdiği kanısındaydılar. Bir yandan Rusya'yı yine cephede savaşır durumda bulundurmak isterlerken, öteyandan diplomatik çevrelerde Rusya'nın "tecrübesiz" bakanları üzerine söylenen dedikoduları dinlemek zorunda kalıyorlardı. Sonunda, Müttefik devletlerin ayrı bir siyasî ve askerî politika izlemeleri ve Rusya'nın çıkarlarına aldırmamaları gerektiği sonucuna vardılar. Müttefiklerin görüşleri böyleydi.

Son zamanlarda, Rusya'nın 1917 Temmuz taarruzunun Müttefik baskısı altında ülkenin sürüklendiği bir macera olduğu iddia edilmektedir. Gerçekte, cephede girişilen yeni hareketleri Rusya'nın çıkarlarıyla İhtilâlin mantığı zorlamıştı. Biraz da ayrı barış yapılması ihtimaline karşı bir protesto olarak ortaya çıkan İhtilâl, savaş ancak başarıyla bittiği takdirde özgürlük ve demokrasiyi sağlamlaştırabilirdi. Bundan başka, Müttefiklerin bize karşı davranışlarını öğrenir öğrenmez verdiğimiz notalar üzerinde onları daha ihtiyatlı düşünmeye sürüklemek için savaş gücümüzü yeniden kazanmaktan ve bir kuvvet gösterisi yapmaktan başka çare yoktu!

Fransız ve İngiliz Hükümetleri, Geçici Hükümeti sabote etmek için neden her fırsattan yararlandılar? Bu soruyu çok düşündüm ama cevabını, yabancı ülkelerde uzun yıllar sürgün hayatı yaşadıktan sonra verebildim. Çünkü, ancak o zaman hayatımda ilk defa gerçek Avrupa'yı ve yönetici çevrelerini yakından görebildim. Rusya'nın yeni uluslararası politikasına karşı Müttefiklerin düşmanca tepkisi çok normaldi; çünkü onlar hâlâ Birinci Dünya Savaşından önceki Avrupa çerçevesinde

düşünüyorlardı; biz ise bu dünyayı çoktan geride bırakmıştık, uluslararası ilişkiler alanına yeni bazı değerler getirmek istiyorduk (27 Mart tarihli bildiride açıkladığımız gibi).

Geçici Hükümetin bildirisinde açıklanan fikirleri bugün artık Avrupa'da hiç kimse yadırgamaz ve kabul etmemezlik edemez.

Rus hükümetleriyle Batı hükümetleri, Rusya'da monarşinin yıkılışına kadar, savaş amaçları konusunda tam bir uyum içindeydiler. Zamanın büyük devletleri emperyalist amaçlar güdüyorlardı. Her iki düşman kamptaki uzmanlar, hangi ülkenin hangi toprakları alacağı üzerinde boyuna pazarlık edip duruyorlardı. 1917 Ocak ayında, Petersburg'da toplanan Müttefikler arası Konferansta, Fransız olağanüstü yetkili temsilcisi ve geleceğin cumhurbaşkanı Gaston Doumergue ile, Stürmer'in yerine Rus Dış İşleri Bakanı olan Pokrovski, savaş kazanıldığı zaman Fransa ile Rusya'nın sınırlarının nasıl olabileceğini belirlemekle meşguldüler. Fransızlar Alsace-Lorraine ile Saar'ı aldıktan başka Ren'in sol kıyısında - Alman topraklarında - bağımsız bir protektora kurmak istiyorlar, Rusya ise bütün Polonya'yı (yâni Avusturya, Alman ve Rus bölgelerini) muhtar bir vilâyet olarak ilhak etmeğe çalışıyordu.

Konferans bittiğinde, Pokrovski, Paleologue'a Fransa'nın Batı Alman sınırları konusunda ileri sürmüş olduğu istekleri Rusya'nın kabul ettiğini bildirmişti.

Rusya'nın Paris'teki elçisi İzvolski, 26 Şubatta, Fransız Dış İşleri Bakanlığının bir notasını gönderdi. Bu notada Fransa, Batı sınırlarını belirlemekte Rusya'nın bütünüyle serbest olduğunu bildiriyordu. İzvolski'nin bu mesajı tesadüfen Geçici Hükümetin eline geçti, Geçici Hükümet bu notaya Polonya'nın bağımsızlığını ve Polonya'daki Rus, Alman ve Avusturya bölgelerinin yeniden birleştirilmiş olduğunu ilân etmekle cevap verdi.

Bu olay, yeni Rusya Hükümetiyle Batılı müttefiklerinin savaş amaçları bakımından artık aynı görüşe sahip olmadıklarını açıkça gösteriyordu.

Bununla beraber, bu anlaşmazlık yeni Dış İşleri Bakanlığıyla Müttefik temsilcileri arasındaki ilk toplantıda ortadan kalktı. Biz amacımızı diplomatik dille şöyle anlatıyorduk: "Geçici Hükümet bütün devletlere, savaş amaçlarını yeniden gözden geçirmelerini teklif eder ve öteki Müttefiklerin de aynı şeyi yapmaları şartıyla, barışın mümkün olduğu kadar kısa bir

zaman içinde sağlanabilmesi için Rusya'nın zaferden elde edilecek kazancın kendi payına düşen kısımdan vazgeçmeye hazır olduğunu bildirir."

İngiliz ve Fransız Hükümetlerini bu amaçla hemen bir konferans toplamaya razı etmek için bütün bir yaz çalıştık. Ama bu iki Hükümet de bu süre içinde bunu önlemek için elinden geleni yaptı. Sonunda biz taarruza başlayınca razı oldular, ama o zaman bile sıkıcı ve tatsız buldukları görüşmeleri yine aylarca sürüklediler. Londra ve Paris'te bulunanlar, devrimimizin Çarı tahtından indirmekten çok daha ileri gittiğini anlamadılar, daha doğrusu anlamak istemediler; bu devrim halkın düşünce tarzına bütünüyle yeni bir biçim verecek bir süreçti. Avrupa'da geçen ihtilâl ve karşı - ihtilâl fırtınalarından sonra, devlet adamları bugün artık bu devrimin gerçek anlamını daha iyi anlamaktadırlar. Ama o sıralarda Müttefikler, Rus monarşisinin yıkılması gibi dünya çapında bir olayın ülkenin dış politikasını etkilemeyeceğini sanıyorlardı. Eğer etkiliyorsa, onlara göre, Bolşeviklerin elinde oyuncak olan iktidardaki güçsüz ve korkak insanlar bundan sorumluydu.

Öteyandan, 1917'de Almanya'nın durumu umutsuz değildi ama tehlikeliydi. Askerî uzmanlar savaşın artık silâh gücüyle kazanılmayacağını anlamışlardı. Avusturya ile Türkiye fiilen yenilmiş durumdaydılar ve artık Almanya için birer yüktüler. Reichstag'daki Katolik ve Sosyal Demokrat grupları hemen barış yapılması için ortak çıkışlar yapıyorlardı. Peki, o halde, İtilâf Devletleri kendi aşırı ve gerçekleştirilmesine imkân olmayan isteklerinde neden o kadar inatla direniyorlardı?

Kornilov isyanının en kritik günü olan 28 Ağustosta, Geçici Hükümeti âsi generallerle uzlaşmaya varmaya zorlayan "aracılar" arasında Rusya'nın Batılı müttefiklerinin de bulunduğunu önce söylemiştim. O gün, akşamüstü geç vakit, kordiplomatiğin başkanı Sir George Buchanan, Dış İşleri Bakanı Teresçenko'yu ziyaret etti ve İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetleri adına aşağıdaki notayı verdi

"Müttefik devletler temsilcileri, Geçici Hükümetle General Kornilov arasındaki çatışmadan doğan durumu konuşmak üzere Sir George Buchanan'ın başkanlığında toplanmışlardır. Fırsat çıktığında kendi yurttaşlarına yardım etmek için görev başında kaldıklarını bilen (temsilciler), savaşın başarılı bir şekilde devamı için Rusya'da bütün kuvvetler arasında birliğin sürdürülmesini de önemli bir görev sayar ve bu durum karşısında, insanlık hayrına ve onarılamayacak bir felâketten kaçınılmasını sağlamak amacıyla, gerek Rusya'nın, gerekse Müttefiklerin çıkarlarına hizmete hazır olduklarını bildirirler."

Kornilov isyanın başlangıcındanberi, Petrograd'da bazı Müttefik temsilcilerinin Generalin tarafını tuttuğuna dair söylentiler dolaşıyordu. Bu temsilcilerin Rus Genelkurmayındaki duyguları paylaşmaları bu durumda normal olduğuna göre, dedikodunun da doğru bir yanı olması gerekti. Ama şehirde halkın dili durmuyor, söylentileri büyütüyordu. Hele sağ kanat gazeteleri, Batının, Rusya'da kuvvetli bir "millî" rejimin yeniden kurulmasından yana olduğunu açıkça söylemekten çekinmiyorlardı.

Bu noktada elle tutulur bir tanıt yoktu elimizde. Müttefik Hükümetlerin Geçici Hükümeti aldattığı üzerinde de resmi bir bilgiye sahip değildik. Bu bakımdan, söylentilere bir son vermek, gerek cephede, gerekse cephe gerisinde Müttefiklerin itibarını düşürmemek için, Savaş Bakanlığı Bürosuna ertesi gün basında bir bildiri yayımlanmasını, bu bildiride, birçok şey arasında, "General Kornilov'un Müttefik desteğine güvenemeyeceğinin," ve Müttefiklerin "isyanın mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda bastırılacağını umduklarının" belirtilmesini emrettim.

Bununla beraber, Milyukov'un sonradan dediği gibi (*), "itibarlarının General Kornilov'a karşı kullanılmasını önlemek. Müttefiklerin kendi çıkarlarına uygun düşüyordu."

Bu yüzden, Geçici Hükümete sözlü bir nota verildi. Notada, asî generalin âdeta devlet içinde devlet olduğu ima ediliyor, yabancı hükümetlerin aracılığıyla -ve sanırım onların ortaya atacakları şartlara göre- kendisiyle barış yapmamız gerektiği bildiriliyordu.

Neyse ki, bu kötü nota Rusya'da olduğu gibi yayımlanmadı. 29 Ağustosta, Müttefiklerin Rus diktatör adayı kaçıyor, ve 30 Ağustosta Geçici Hükümet onun bir arkadaşını Yüksek Komutanlığı fesatçılardan temizlemek üzere oraya gönderiyordu. Ertesi gün, 31 Ağustos günü, ünlü nota, "dostlardan" gelen zararsız bir mesaj şekline sokularak basında yayımlandı.

28 Ağustosta "barışçılar" ın Teresçenko'ya aracılık notasını verdikleri günün akşamı, cephenin Güney Batı sektöründeki İngiliz tank tümeni komutanı Kornilov'dan bir emir almıştı; bu emirde Kornilov, o sırada Petrograd'a doğru ilerlemekte olan birliklerine hemen yardım edilmesini istemişti. 19 Eylülde, paniğe kapılan İngiliz Elçisinin acele isteği üzerine, Teresçen-

(*) **History of the Second Russian Revolution.** İkinci baskı, cilt I, s. 254 - 255.

ko ile konuştuktan sonra resmî bir bildiri yayımlanmasını emrettim. Bildiri şöyleydi :

"General Kornilov'un ilerlemesine İngiliz zırhlı taşıtlarının katıldığı hakkında çıkan söylentilerle ilgili olarak yetkili makamlardan alınan raporlardan, bunların bütünüyle uydurma olduğu ve bu konuda çıkarılan haberlerin bizimle Müttefikler arasında anlaşmazlık yaratmak ve böylece kuvvetimizi zayıflatmak amacını güden kötü iftiralardan ibaret olduğu anlaşılmıştır."

Açıkça doğru olan bir olayı inkâr eden bu resmî bildiri yalnız onayımla değil, aynı zamanda emrimle yayımlanmıştı. Bunun nedeni, bazı çok önemli millî kaygulardı.

Rus Yüksek Komutanlığı, Londra'daki askerî makamlara ve bizim karargâhlarımıza danışmadan İngiliz tümenine, Geçici Hükümete karşı Petrograd üzerine yürüme emri veremeyeceği gibi, İngiliz Elçisi de elbette Londra'daki İngiliz Hükümetinden emir almadan ve Fransızlarla İtalyanlara danışmadan Hükümetimize o "ortak" notayı veremezdi.

RUSYA'M İÇİN YAPTIĞIM SON SAVAŞ

Askerî isyanın sonuçları feci oldu, ama isyan öncesi yapılan altı aylık devamlı çalışma da büsbütün boşa gitmedi. Rus Ordusu, 1917 Eylülünde, Çarlığın düşmesinden bir kaç hafta sonra önlemeyi başardığı kötü duruma bir daha düşmedi. Subayların ezici çoğunluğu görevlerine bağlı kaldılar. Başlarını eğmediler ve askerlerin savaş ruhunu yoketmek isteyen güçleri önlemek için ellerinden geleni yaptılar. Ordu komiteleriyle cephedeki öteki örgütler - bir kaç umutsuz olay dışında - bozguncu eğilimleri etkisiz kılmak için canla başla çalıştılar. Demokratik Konferansta cepheden gelen temsilciler, başkentteki aydınlar ve işçiler arasında hızla yayılmakta olan yıkıcı düşüncelere karşı cesaretle savaştılar. Genel olarak Cumhuriyet Hükümetinin, Ordunun kuvvetli desteğini kazanmış olduğu söylenebilirdi.

Şubat İhtilâli günlerinde olduğu gibi, yine yaygın bir durum almış bulunan kanunsuzluktan ve anarşiden yakman ve Hükümete sığınmaktan başka çaresi olmayan halk da Hükümeti desteklemekten geri kalmıyordu. 27 Ağustosta, Kornilov isyanı yüzünden paniğe kapılmış olan Sosyalist Devrimcilerle Menşevikler, Hükümete danışmadan ve Bolşeviklerie birlik olarak, "Halk Komiteleri" kurmuştular. Bu komiteleri hemen Bolşevikler ve Bolşeviklere sempatisi olanlar ellerine geçirdiler. Kendi kendilerini bu göreve tâyin eden bu "koruyucular"a karşı kendisini savunamıyan halk da Hükümete baş vuruyor, yardım istiyordu.

Eylülün 4'ünde komitelerin dağılmasını emreden bir kanun çıkarıldı (479 sayılı kanun). Ama kendisini bağımsız bir makam saydığı anlaşılan Rusya Sovyet Yürütme Komitesi bu kanunu nazarı dikkate almamalarını komitelere emretti.

Bolşeviklerin kışkırtmalariyle açılan bu "karşı-ihtilâlden korunma" kampanyası bütün halk arasında - isteyen isteməyen - yayılmıya başladı. Mahallî makamlar, güçleri yeterse bazı yerlerde bu komiteleri dağıtıyorlar, ancak komitelerin çıkardıkları

karışıklıklarla başedemiyorlardı. Bu yüzden İç İşleri Bakanı General A. İ. Verhovski mahallî yönetimlere yardım için Ekim ayının ortasında bir çok yerlere asker göndermek zorunda kalmıştı.

Eylül ve Ekim aylarında durumun ciddî olmasına rağmen, Hükümet yaklaşan Kurucu Meclis seçimleriyle ilgili bir çok kanunlar çıkardı. Ülkenin o günlerdeki durumu düşünülecek olursa, mahallî yönetimler için bu kanunları yürütmenin ne kadar güç ve karışık bir iş olduğu kolayca anlaşılır. Seçimlerin kararlaştırılmış olan tarihte, yâni 12 Kasımda yapılabilmesi için seçim işlemlerinin biraz basitleştirilmesi gerekiyordu. Ama asıl önemli olan, bütün bu hazırlıkların zamanında yapılmış olmasıydı. Nitekim Bolşeviklerin yarattığı bütün engellere, bütün kargaşalık çıkarma teşebbüslerine rağmen, seçimler Geçici Hükümetin tesbit ettiği tarihde ve zamanında yapıldı. O sıralarda iktidarda bulunan Bolşevikler oyların ancak dörtte birini alabildiler.

Kornilov olayını incelemek üzere kurulan Olağanüstü Soruşturma Komitesi önünde 8 Ekim 1912 günü verdiğim ifade şöyle bitiyordu: "Kornilov'un arkasında yalnız komplo hazırlamakta usta kimselerin değil, aynı zamanda ellerinde bol para ve banka kredileri olan bir gurubun da bulunduğundan hiç şüphem yok." Sonradan bu düşüncemde ne kadar haklı olduğum ortaya çıktı.

12 Aralık 1917 günü *İzvestiya'da*, General Alekseyev'in 12 Eylülde Milyukov'a yazdığı bir mektup çıktı. Mektupda şöyle deniliyordu :

"... Kornilov teşebbüsünü bir avuç serüvenci hazırlamış değildir. Aydınlarımızın büyük bir kısmı bu teşebbüse sempati besliyor ve onu destekliyordu... Teşebbüsün amacı bugünkü rejimi yıkmak değildi, Hükümette bulunanların yerine Rusya'yı kurtarabilecek olanları getirmekti... Kornilov'un plânı Hükümet tarafından bilinmiyor değildi. Bu iş Savinkov ve Flonenko (*) ve onların aracılığıyla, Kerenski ile görüşülmüştür... Onların öngörüşmelere ve anlaşmalara katılmış olduklarını yalnız ilkel ihtilâlci bir mahkeme görmemezlikten gelebilir... Savinkov bunu basında açıklamıştır bile.

(*) Genel Karargâha bağlı Savaş Bakanlığı Komseriydi. Komploculara katıldı, ben bunu öğrenince kendisini işden attım. Hiç bir zaman Hükümete dahil olmamıştır.

... Üçüncü Süvari Kolordusu Kerenski'nin emriyle Petrograd üzerine yürümüştür. Emri Savinkov iletmiştir.

O sırada askerlerin harekâtını durdurmıya imkân yoktu. Nitekim bu gerçek, General Lukomski'nin Kerenski'ye gönderdiği 6406 sayılı telgraftan da anlaşılmaktadır: 'General Kornilov'a bu konuda sizin adınıza bir teklifte bulunmak üzere buraya gelmiş olan Savinkov ile Lvov, General Kornilov'u son bir karara varmaya zorladılar ve General de son emirleri teklifinize göre verdi. Şimdi artık bu emirleri geri almak için vakit çok geçtir.'

... Yeni üyelerden oluşacak bir kabinenin kurulması konusunda hazırlanmış olan plâna Kerenski, Savinkov, Flonenko'nun katılması ve sonra da Kornilov'un yerinden atılması, 27 Ağustosdan 31 Ağustosa kadar süren bütün zorlukların nedenidir. Plân suya düştü; bu plâna açıkça katılanlarsa ya alınyazılarımızı tâyin ettiler, ya da otuz kişiyi, kirletilmek, mahkemeye gönderilmek ve mahkûm edilmek üzere öne sürdüler ve sonra kendileri olduğu gibi arkaya çekildiler.

Bildiğiniz gibi, bazı çevreler bu teşebbüsü yalnız tutmakla ve ona karşı sempati beslemekle kalmamışlar, Kornilov'a sonuna kadar yardım etmişlerdi... O halde neden, çoğu bu işe karışmamış otuz generalle subay ödiyecek yalnızca bunun bedelini?

... Artık bu alçakça işe karşı basında bir kampanya açmanın zamanı gelmiştir. Rusya en iyi ve en cesur evlâtlarına karşı işlenecek bir suça göz yumamaz...

... Teşebbüse katılmamış olan Subaylar Birliği Merkez Komitesi üyeleri kovuşturmaya uğramaktadırlar. Neden tutuklandılar ve neden ihtilâl mahkemesine sevkedilmekle korkutuluyorlar?

... Sizden bir şey daha rica edebilir miyim? Vişnegradski, Putilov ve başkalarının adreslerini bilmiyorum. Tutuklananların aileleri sefil durumdalar. Onları kurtarmak için 300,000 rublc toplamalı ve Subaylar Birliği Komitesine verilmelidir... Biz subaylar bu işle çok yakından ilgileniyoruz.

Eğer ağırbaşlı basın işin aslı üzerinde hemen bir inceleme yapmıya başlamıyacak olursa, politikacılarımız beş ile yedi gün arasında durumu ihtilâl mahkemesi önüne serecekler, doğruyu ve gerçeği açıklayacaklardır. Yardım çarçabuk gelmiyecek olursa, Kornilov bütün hazırlıklarını, çeşitli kimseler ve guruplarla

yaptığı konuşmaları mahkemede ayrıntılarıyla anlatacak ve bu işe asıl kimlerin karıştığını, amaçlarının ne olduğunu, mahkeme önüne kendisiyle birlikte çıkan bir avuç subaydan başka ötekilerin kendisini nasıl terkettiklerini Rus halkına açıklayacaktır.

İmza Mihail Alekseyev"

General Alekseyev'in ne demek istediğini hem Milyukov ve hem de "ele verilmekten" korkanlar elbetteki açıkça anladılar. Kornilov olayını yaratmış olan Putilov'la öteki kapitalistler hemen istenilen parayı sağladılar. Öteyandan da *Obşçeye Delo* (Ortak Dâva) adında yeni bir gazete çıkarmaya başladılar. Bu gazetenin görevi, basında Alekseyev'in tavsiye ettiği şekilde bir kampanya açmaktı. Amacı ise, Geçici Hükûmet Başkanı olarak beni gözden düşürmekti. Gazetede Kornilov olayı üzerine bir çok yazılar çıkıyor ve bu yazılar gûya Kornilov'a yardım ve onu teşvik etmiş bulunduğum için "ihtilâle ihanet etmiş olduğumu" iddia eden Lenin'in bana karşı açtığı kampanyada çok işe yarıyordu.

Komplonun bütün içyüzü ancak Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra ortaya çıktı. Komplo ile ilgili hiç bir belgede General Alekseyev'in adı geçmiyordu, ve bu bakımdan bu işdeki rolü anlaşılamıyordu. 12 Eylül tarihli mektubunu ancak Ekim İhtilâlinden sonra okudum. Ben o sırada gizli yaşıyor ve Kornilov isyanını yazıyordum. General Alekseyev iyi ve ileri görüşlü bir tâbiyeci olduğu kadar kurnaz bir politikacıydı da! Temmuz ayında Lenin'in neden iktidarı ele geçiremediğini ve iki ay sonra da Kornilov'un hemen neden yenildiğini anlamıştım. Artık Rusya'da iktidarı ele geçirmek isteyen herhangi bir kimsenin başarıya ulaşabilmesi için, önce bizim fikirlerimizi zayıflattıkdan ve beni şahsen gözden düşürdükten sonra, halkın bir yandan Orduyla, öteyandan Geçici Hükümetle olan yakın bağını koparması gerektiğini anlamıştım. Kornilov olayındaki elebaşıların bana karşı açmış oldukları iftira kampanyasının amacı buydu. Yenilgilerini yalnızca geçici bir gerileme sayıyorlardı. Benim için söyledikleri şeylerin iktidara göz dikmiş olan başka birinin, yâni Lenin'in işine yaradığını söylemek gerekmez. General Alekseyev bu taktiklerin cahil halk kütlelerini sola iteceğini bilmez değildi, ama ne kendisinin ne de yardakçılarının buna aldırış ettikleri yoktu. Bolşeviklerin iktidara gelmesinden korkmuyorlardı. Lenin - diye düşünüyorlardı - Kerens-

ki'yi atar, böylece ister istemez, üç dört hafta sonra iktidarı ele geçirecek "sağlam hükûmet"e yol açmış olurdu (*).

Hükümete karşı açılmış olan iftira kampanyası sırasında "ağırbaşlı" gazeteler yalnız hakkımda uydurulan söylentileri ya da hikâyeleri yazmakla kalmadılar, aynı zamanda Kornilov'unki gibi uydurma belgeler de yayımladılar. Bu "belgeler", Lenin, Troçki, Stalin ve onlar gibi olanların beni Kornilov'cu olarak tanıtmalarına yarıyordu.

Olağanüstü Soruşturma Komisyonu Başkanı I. S. Şablovski, 4 Ekim tarihinde Moskova'da *Ruski Vedomosti* (Rusyanın Sesi) gazetesinin yazarıyla yaptığı bir konuşma sırasında, Kornilov üzerine yayımlanmış olan belgeleri ancak Yüksek Karargâhtan döndüğü sırada gördüğünü söyledi. Gazetenin sorduğu sorulara verdiği cevaplar arasında şunları açıkladı:

"General Kornilov'un oynadığı rol yayımlanan muhtıralardan açıkça ve bütünüyle anlaşılıyor; ama bunlar, yalnızca, Generalin Geçici Hükümete ültimatom vermesinden önceki zamanı kapsıyor. Bundan sonraki olaylar ve amaçları raporlarda belirtilmiyor. Bundan başka, raporlar tam olarak da doğru değil. Herkesin söylediklerinden başka, General Alekseyev'in bir kaç gün önce yayımlanan ifadesini de düzeltebilirim. Komisyon üyeleri mâlum ültimatomdan önce olup bitenleri tesbit etmek üzere A. F. Kerenski'yi de sorguya çekmişlerdir. Kerenski kendi isteğiyle komisyona gelmiş ve tanıklık etmiştir. Başbakanın önümüzdeki bir kaç gün içinde yeniden sorguya çekilmesi müm-

(*) Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da Fransız Hükümetini temsil edenlerden ve Şubat İhtilâli boyunca Rusya'da bulunmuş olan yabancılardan Eugène Petit, Milyukov'un askeri diktatorayı hazırlamak üzere uygulanacak taktikleri kendine nasıl tanımladığını bana anlatmıştır. Petit çok dürüst bir adamdı. Geçici Hükümetin işlerinden bir çoğunu beğenmiyordu, ama o sıralarda General Alekseyev, Rodziyanko, Milyukov ve daha bir çok sağ liderlerinin izledikleri politikadan da çok korkuyordu. Kendi teşebbüsüyle, ve belki de Fransız Hükümetinden aldığı tâlimat üzerine bir süreden beri sahsen tanıdığı Milyukov'la bu konuyu ciddî bir şekilde konuşmuştu. Görüşmenin sonunda Milyukov yukarda anlattığım taktiği kendisine açıklamıştı. Milyukov'la arkadaşları hem de Ekimin ortalarında! Bolşeviklerin ciddî bir tehlike olmadığı, Rusya'da yalnızca iki partinin bulunduğu, bunlardan birinin Kornilov'un başını çektiği "düzen partisi", ötekinin ise benim başında bulunduğum "çöküntü partisi" olduğu kanısındaydılar. Petit, Milyukov'la yaptığı bu görüşmeyi bir süre sonra, benim artık mülteci olduğum yıllarda, bana anlattı.

kündür." (Sorgu 8 Ekimde yapıldı, ama "ültimatom" üzerinde verdiğim geniş ve ayrıntılı bilgi elbette gazetelerin hiç birinde çıkmadı.)

Şablovski sözlerini şöyle bitirmişti: "Muhtıra yayımlanmasının yarattığı gürültü yanlış söylentilere sebep olmakta, halkı tedirgin etmekte ve Soruşturma Komisyonunun, şimdiden tarihte adına 'Kornilovizm' denilen bu önemli olayı sükûnetle ve objektif bir şekilde ele almasını engellemektedir."

8 Ekimde gazetelerde Olağanüstü Komisyonun bir açıklaması çıktı. Açıklama şöyleydi :

Çeşitli basın organları Kornilov olayına ait birtakım raporlarla Komisyonun sorguya çektiği kimselere ait birtakım ifadeler yayımlamaktadırlar. Komisyon, yayımlanan raporların ne Komisyon ve ne de Komisyon üyelerinden herhangi biri tarafından verilmediğini bildirmeyi zorunlu sayar.

Halkın bu konuda gösterdiği haklı ilgiyi anlayan Komisyon, topladığı gerçekler üzerine mümkün olduğu kadar tam ve objektif bir araştırma yapabilmek için gerçekleri yayımlamaktan çekinmektedir.

Komisyonun, General Kornilov'un Geçici Hükümete karşı girişmiş olduğu hareketin önemli yanları üzerinde yaptığı incelemeler yakında bitecek ve Komisyon o zaman basına gerekli açıklamayı yapacaktır.

İmza Komisyon Başkanı Şablovski

Ama Başkanın yaptığı bu açıklamaya rağmen yalan ve iftira kampanyası durmadı. General Alekseyev'i destekleyen "namuslu" basın halkın kafasını zehirlemeye, beni bir siyaset şarlatanı ve düzenbazı olarak göstermeye devam etti. Lenin'ci gazeteler de onların her yazdığım *Raboçi Put* (İşçinin Yolu) ve ona benzer Bolşevik gazetelerde kopya edip duruyorlardı.

Bu korkunç ve alçakça kampanyaya tahammülümün dışında dayandığımı kabul etmeliyim. Bu zehirler, aydınların, askerlerin kafalarına yerleşirken, gerek benim ve gerekse Hükümetin otoritesini yıkarken, ben elimi kolumu bağlayıp susmaktan başka bir şey yapamıyordum. Bir an, adalete inancımı yitirir gibi oldum. Yüksek Karargâhta bulunduğum bir sırada birdenbire büyük bir çöküntüye uğradım ve birkaç gün kriz geçirdim. General Duhonin'in şu sözleri beni kendime getirdi: "Kerenski, böyle önemli bir anda kendinizi salıveremezsiniz, sakın salıvermeyin de. Sırtınızda dünyanın sorumluluğunu taşıyorsunuz." Bir gün sonra yeniden kendimi toparladım. Aym kararlılıkla savaşa devama hazırdım.

12 Ekimde Bolşevikler Petrograd Sovyetine bağlı bir "Askerî Devrimci Komite" kurdular. Komitenin resmî amacı, "Devrim başkenti"ni Alman istilâsına karşı korumaktı, ama asıl amacı Hükümete karşı silâhlı bir ayaklanmanın merkezi olmaktı.

Bolşevikler, Lenin'in verdiği direktiflere uyarak, ihtilâl hazırladıklarını halkın önünde şiddetle reddettiler. Ama Lenin Finlandiya'dan gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu : "Silâhlı bir ayaklanma halinde yalnız sorumluluğu değil, inisiyatifi de düşmanlarımıza bırakmamız gerektiğini ancak çocuklar anlayamazlar."

Troçki, bu mektuptaki tâlimatı yerine getiriyor ve yazılarında, Petrograd askerlerinin, işçilerinin ve bahriyelilerinin, Rus demokrasisini yıkmakla, aslında bu demokrasiyi "Kornilovcular"ın karşı - ihtilâl yapmaları ihtimaline karşı korumuş olacaklarını övünerek söylüyordu.

Lenin de ayrı bir barış hazırlığı yaparken, Kurucu Meclisi dağıtırken, siyasî ve medenî özgürlükleri kaldırırken ve köylülere karşı savaş açarken aynı oyunu oynamıştı.

Lenin ile Troçki ve arkadaşları halkın yurtsever duygularıyla oynayarak, Kerenski'nin başında bulunduğu "kapitalist öncesi" Geçici Hükümetin anayurda, İhtilâle, ülkenin özgürlük ve şerefine ihanet edeceğini, yurdu Almanlara satacağını iddia ediyorlardı. Bundan ötürü, onlara göre, şerefsiz ayrı bir barışı destekleyenleri atmak, "bütün halklar için şerefli, demokratik bir barış" isteyenlerin göreviydi; böylece "demokratik ihtilâlci Rusya", "emperyalist devletleri" atlayacak, arkada duran halklarla ayrı bir barış yapacaktı.

İşçi toplantılarındaysa daha başka ve biraz daha basit bir dil kullanılıyordu. "Proletarya diktatörlüğü"nden sözediliyordu. Ancak bu çeşit bir diktatörlüğün İhtilâlin kazançlarını ve kazanılan özgürlüğü koruyacağı savunuluyordu. Barışın zorlu ve şaşmaz koruyucusu proletaryaydı, ve proletarya İhtilâl çıkarına diktatörlüğünü kurabilmek için Kerenski Hükümetini devirmeliydi. Köylüler, işçiler ve askerler ancak bu yoldan barışa, toprağa ve tam bir özgürlüğe kavuşabilirlerdi.

Lenin Ekim ayaklanmasına kadar Finlandiya'da kaldı, ama Petrograd'da iki güvendiği adamı vardı: biri Troçki, ötekisi Kamenev. Troçki ayaklanmanın teknik yanıyla uğraşıyor, aynı zamanda askerler, bahriyeliler ve işçiler arasında siyasî propagandayı yürütüyordu. Kamenev'in göreviyse bambaşkaydı ve

Troçki'ninkinden daha az önemli değildi: ayaklanmadan hemen önceki günlerde sosyalist partilerin merkez örgütlerinin dikkatini Lenin'in gerçek amaçlarından çekecek, şüphelerini giderecek, ve Troçki hücuma geçtiği zaman Geçici Hükümeti desteklemelerini sağlayacaktı.

Kesin dakikalar hızla yaklaşıyordu. 12 Kasım tarihi Kurucu Meclis seçimlerinin yapılacağı gündü. Ama Lenin seçimi bekleyemezdi; çünkü, kendisinin de kabul ettiği gibi, Bolşevikler Kurucu Mecliste çoğunluğu sağlayamıyacaklardı.

İkinci Rusya Sovyetler Kongresi 1 Kasımda Petrograd'da açılacaktı. Lenin'e göre, "Kongrenin başlamasını beklemek çocukça ve utanılacak bir formalite düşkünlüğü" idi. "Sovyetler iktidara geçmek için mükemmel bir silâhtı ama, iktidara geçtikten sonra *yararsız bir oyuncak*" olacaklardı.

Önemli olan, Avusturya - Almanya - Türkiye - Bulgaristan İttifakı dağılmadan, yâni Geçici Hükümet müttefikleriyle birlikte şerefli bir barış imzalamadan önce iktidarı Geçici Hükümetin elinden almaktı. İşte burada da, Lenin'in çıkarlarıyla Alman Genelkurmayının çıkarlarının birleştiğini bir kere daha görüyoruz.

Almanların Avusturya'nın ayrı bir barış andlaşması imzalamasını önlemek için Petrograd'da bir hükümet darbesine ihtiyaçları vardı. Lenin bakımından, iktidara geçtikten sonra Almanya ile ayrı bir barış yapmak, diktatorasını kurmak için tek çıkar yoldu. Hem Almanlar, hem de Lenin, Dış İşleri Bakanı Teresçenko ile Yüksek Karargâh temsilcisi General Golovin ve Sosyal Demokratların sözcüsü Skobelev'in 3 Kasımda Paris'te toplanacak ve belki de savaşın bütün gidişatını değiştirecek bir Antant Konferansında bulunmak üzere 28 Ekimde yola çıkacaklarını elbette biliyorlardı.

Sosyalist partilerde bulunan bir çok kimseler yakında bir Bolşevik ayaklanması olacağı söylentisini "karşı - ihtilâlci bir uydurma" olarak niteliyorlardı. Kornilov isyanının yarattığı sarsıntıdan henüz kendilerini kurtaramamış olan ve Kamenev'in kurnazlıkla yürüttüğü propagandanın etkisinde kalan sol kanat partileri, yalnızca "sağdan gelecek tehlike" yi görüyorlardı. Yukarıda söylediğimiz gibi böyle bir tehlike yoktu ve Lenin de bunun böyle olduğunu daha 30 Ağustosta biliyordu.

Sağ kanat komplocularının Petrograd üzerine yürümek için şehirde bir Bolşevik ayaklanması "düzenlemeye" çalıştıklarını okuyucu hatırlayacaktır. Şimdi de, Ekimin ortalarında, as-

ker olsun sivil olsun bütün Kornilov'u destekleyenler, Hükümetin Bolşevik ayaklanmasını önlemek için alacağı tedbirleri sabote etme emrini almışlardı.

Böylelikle, önce de olduğu gibi, savaş üç yanlıydı.

Bolşevik ve sağcı basınla Bolşevik ve sağcı kışkırtıcılar bana karşı aynı şiddetle hücuma geçmiştiler. Elbetteki kullandıkları kelimeler ayrı ayrıydı: Bolşevikler bana "Bonapart", sağcılarsa "yarı - Bolşevik" diyorlardı. Ama her ikisi için de benim adım, başında bulunduğum hükümet devrilmedikçe yok edilmeyecek, demokratik, devrimci, özgür Rusya'nın sembolüydü.

Gerek Bolşevikler ve gerekse Kornilov'cular, Cumhuriyet yönetiminde yüksek makamlarda bulunanların otoritelerini yıkmakla, Rusya'da kurulmuş olan demokratik halk kuvvetlerini felce uğratacaklarını çok iyi biliyorlardı.

Ama üç yüz yıl önceki "Karışıklık Zamanları"nda olduğu gibi, bir çok sorumlu devlet adamlarının ve politikacıların siyasî bilinçleri dumanlanmıştı. Churchill'in dediği gibi, Rus halkı zaferi elinde tuttuğu bir sırada, Rus halkının kaderi söz konusuyken, bu zatların iradeleri zayıflamış, sabırları tükenmişti.

Lenin'in Temmuz ayaklanması nasıl Ludendorff'un karşı - taarruzuyla "aynı zamana" rastladıysa, 24 - 25 Ekim ayaklanmasının da Avusturya - Almanya ilişkilerinde ciddî bir buhranın çıktığı zamana rastlamış olduğuna kuvvetle inanıyorum.

Türkiye ve Bulgaristan 15 Kasımda Rusya ile ayrı bir barış andlaşması yapacaklardı. 20 Ekimde, Avusturya - Macaristan Dış İşleri Bakanı Kont Czernin'den, birdenbire gizli bir haber almıştık. İsveç kanalıyla gelen bu haberde, Avusturya Macaristan'ın Almanya'yı hesaba katmadan ayrı bir barış andlaşması imzalamaya hazır olduğu bildiriliyordu. Viyana'dan gelecek temsilciler, 3 Kasımda Paris'te toplanacak Savaş Amaçları Konferansına katılacaklardı.

Ludendorff ile "sonuna kadar savaş" savunucuları herhalde bunu biliyorlardı. Ludendorff'un amacı Avusturya'nın o sırada savaştan çekilmesini önlemek, Lenin'in plânıysa, Hükümetin karşı - tedbir almasına meydan bırakmadan iktidarı ele geçirmekti.

Lenin 24 Ekimde Merkez Komitesine sinirli bir mektup gönderdi. Mektupta şunları söylüyordu

Yoldaşlar,

Bu mektubu ayın 6'ıncı günü yazıyorum. Durum çok kritiktir. Artık ayaklanmanın geciktirilmesi ölüm olur. Bu gerçek, olabildiği kadar açıktır...

Beklememeliyiz! Herşeyi kaybedebiliriz...

Ne olacağı belli olmayan 7 Kasım oylamasını beklemek... felâket olur...

23 Ekim gecesi Troçki'nin "Askerî Devrimci Komite"si resmen ortaya çıktı ve hükümet dairelerinin ve şehirdeki stratejik noktaların ele geçirilmesi için emirler çıkartmaya başladı.

İsyanın çıkacağına dair belgeler elime geçince 24 Ekim günü sabah saat 11'de doğruca Cumhuriyet Konseyi toplantısına gittim ve Başkan Avksentiyev'den hemen bana söz vermesini rica ettim.

Bir süre konuştuktan sonra Konovalov bana yaklaştı, elime bir not tutuşturdu. Notu okurken uzun bir sessizlik oldu. Sonra konuşmama devam ettim

"Şimdi elime ordu birlikleri arasında gizlice dağıtılan bir belge geçti. Belgede şunlar yazılı: 'Petrograd Sovyeti tehlikededir. Alaylara yeni bir emre kadar hazır bulunmaları emredilmiştir. Emirlere itaatte gecikmek ya da emirlere itaat etmemek ihanet sayılacaktır. İmza: Devrimci Komite Başkam adına; Podvoyski. Sekreter, Antonov.' (Sağdan "Hainler!" diye bağırmalar.) Ve böylece şu anda başkent açık deyimle, bir isyan durumundadır. Kalabalığı bugünkü düzene karşı ayaklandırmak, Kurucu Meclis plânını suya düşürmek (Merkezden ve Sağdan, "İşitin, İşitin!" diye bağırmalar) ve cepheyi Kayzer Vilhelm'in ordularına açmak için girişilmiş bir teşebbüsle karşı karşıya bulunuyoruz. (Merkez ve Sağdan, "İşitin, işitin!" diye bağırmalar. Soldan, "Yeter!" diye sevinçli sesler.) 'Kalabalık' terimini bile bile kullandım, çünkü bütün demokratik hareket, Merkez Yürütme Komitesi, bütün ordu örgütleri Rusya'nın övündüğü herşey - büyük Rus demokrasisinin aklı, vicdanı ve şerefi - bu teşebbüse karşı isyan etmektedir. (Bütün sıralardan şiddetli alkışlar, yalnız Menşevik Enternasyonalciler bunlara katılmıyorlar...) Şurası bilinmelidir ki, bu ayaklanmanın en tehlikeli yanı Temmuz hareketinde olduğu gibi, Almanların cephelerimize karşı girişecekleri yeni bir taarruz için işaret sayılmasında ve *Kornilov teşebbüsünden daha ciddî birtakım yeni teşebbüslerle sonuçlanmasındadır.* Kaluş ve Tarnopol taarruzlarının Temmuz ayaklanmasıyla aynı zamana rastladığı unutulmasın...

Buraya, Rus halkının kuşaklardanberi çok kan ve can ba-

hasına kazandığı özgürlüğü savunma konusundaki azminize başvurmak için geldim. Buraya, bu yeni kazanılmış özgürlüğü bugün korumakta olan Geçici Hükümeti bütün kalbinizle yalnız sizin değil, bütün ulusun destekliyeceği inancıyla geldim. (Menşevik Enternasyonalciler dışında her yandan şiddetli alkışlar.)

Rusya'daki vatandaşların siyasî özgürlüklerini Hükümetin hiç bir zaman ihlâl etmemiş olduğunu Hükümet adına burada bildirmek isterim. Geçici Hükümet bugün içinde bulunduğumuz durumu çok iyi takdir ederek, Kurucu Meclisten önce herhangi bir kuvvetli fikir çatışmasını önlemek için elinden gelen çabayı harcamıştır. Ama ülkeye ve geleceğe karşı büyük bir sorumluluk taşıdığım bilen Geçici Hükümet, Rus halkının özgür iradesine karşı el kaldırmaya cesaret etmiş olan bütün grupları, partileri ve Rus toplumunun bütün bu gibi unsurlarını artık bütün gücüyle hemen bastırmaya karar verdiğini açıklamak ister. (Merkezden ve Solun bir kısmından şiddetli alkışlar, Enternasyonalcilerden gülüşmeler.) Petrograd halkı bunlara kesinlikle karşı konulacağım ve belki de son saatte ya da son dakikada, aklın, vicdanın ve namusun, bu değerlere sahip olanların kalplerinde hâkim olacağım bilmelidir. (Sağdan ve Merkezden alkışlar.)

Bugünkü toplantıda Geçici Hükümetin şu sorusuna bir cevap vermenizi ülke adına rica ediyor ve istiyorum: Hükümet yüksek meclisin desteğini kazanmış bulunduğuna emin olarak görevlerini yerine getirmeye azimle devam edebilir mi?"

Konseyin, istediğim desteği sağlayacağından emin olarak, isyanı daha çekirdek halindeyken bastırmak için alınması gereken tedbirlere nezaret etmek üzere Petrograd Askerî Bölge Komutanlığına döndüm. İstediğim cevabı bir iki saat içinde alacağımdan emindim. Ama bütün gün hiç ses seda çıkmadı. Sonunda, gece yarısı, Konseydeki çoğunluğu temsil eden bir heyet beni görmeye geldi, uzun ve şiddetli tartışmalardan sonra bir çok komitelerden ve alt komitelerden geçen bir kararı bana sundu.

Verilen karar hiç bir işe yaramazdı. O kadar uzun ve karışık yazılmıştı ki, içinden çıkmak imkânsızdı. Dikkatle bakılacak olursa kararın, bir çok eleştirici yorumlar ve sakıncalarla doldurulmuş şartlı bir güvenin ifadesi olduğu anlaşılıyordu.

Kararın olduğu gibi kabul edilemiyeceğini heyetin başkanı Dan'a kısaca söyledim. Dan benim heyecanlı sözlerime soğukkanlılıkla cevap verdi. Sözlerini hiç unutmam. Ona göre, ve elbetteki öteki heyet üyelerine göre de, ben "gerici persone-

limin" etkisi altında kalarak tehlikeyi büyütüyordum. Sonra Konsey kararının Hükümetin bu eğilimine bir darbe olduğunu, ancak "kitlelerin yüreklerinde" bir değişim yapmaya çok yarayacağını sözlerine ekledi. Sonra da kararın Bolşevik propagandasının etkisini azaltacağını söyledi. Bundan başka, sorumlu Bolşevik liderlerine göre de isyan "kendi isteklerine ve yaptırım güçlerine rağmen patlak" vermiş dedi. Bolşevikler "hemen ertesi günü" Konsey çoğunluğuna uymaya ve isyanı durdurmak için gerekli tedbirleri almaya hazırdılar. Dan, sonunda, Hükümetin ayaklanmayı önlemek için alacağı tedbirlerin yalnızca "kitleleri kışkırtmaya" yarayacağını söyledi. Hükümetin yapacağı müdahale, yalnızca,Konsey çoğunluğunu temsil edenlerin isyanın barışçı yoldan önlenmesi konusunu Bolşeviklerle tartışarak başarıya ulaşmaları imkânını ortadan kaldırmaya yarayacaktı. Kamenev iyi işlemişti üzerlerinde. Bir kelime bile söylemeden hemen yandaki odaya geçtim. Hükümet toplantı halindeydi. Kararı yüksek sesle Hükümet üyelerine okudum. Sonra Dan'la konuştuklarımızı anlattım. Arkadaşlarımın bütün bunlara nasıl bir tepki gösterdiklerini tahmin edersiniz. Doğruca heyetin yanına döndüm, saçma ve haince ifadelerle dolu olan metin üzerinde bir iki söz söyledikten sonra belgeyi Dan'a verdim.

Cumhuriyet Konseyi heyeti beni görmeye geldiği sırada silâhlı Kızıl Muhafız birlikleri bazı hükümet dairelerini işgal etmişler ve Hükümet üyelerinden Kartaşov'u Kışlık Saraydan evine giderken yakalamışlardı. Smolni'ye götürüldüğü sırada Dan da orada, "Bolşeviklerin isteği dışında patlak veren ayaklanmayı önlemek" amacıyla Kamenev'le görüşmeler yapıyordu.

Dan'a göre o sırada İhtilâl için en büyük tehlike, benim "gerici personelim"di. Bu düşüncesi pek de yanlış sayılmazdı, çünkü Petrograd Askerî Bölgesindeki subayların dörtte üçü, Dan ve arkadaşlarıyla birlikte, Hükümetin yaklaşan ayaklanmayı önlemek üzere aldığı tedbirleri sabote etmekle meşguldüler.

24 Ekim gecesi sabaha kadar öteki sosyalist partilerin sözcüleriyle konuşan Kamenev artık amacına varmıştı: Sosyalist Devrimcilerle Menşeviklerin de kendi özel askerî örgütleri vardı, ama seferber edilmemişlerdi. Bolşevik kışkırtıcıları kışlalarda rahat rahat çalışıyorlar, Menşevikler ve Sosyalist Devrimci Parti temsilcilerinden pek mukavemet görmüyorlardı.

24 - 25 Ekim gecesini büyük bir gerginlik içinde geçirdik. Cepheden birliklerin gelmesini bekliyorduk. Daha vakit varken

birlikleri şehre çağırmıştım, 25 Ekim sabahı Petrograd'da olmaları gerekti. Fakat onun yerine telgraflar, telefon mesajları alıyorduk: Demiryollarının sabote edildiği bildiriliyordu.

25 Ekim sabahı askerler gelmediler. Telefon santrali, postahane, hükümet dairelerinin bir çoğu Kızıl Muhafızlar tarafından işgal edildi. Bir gün önce sonsuz ve budalaca tartışmalara sahne olan Cumhuriyet Konseyi binasını da Kızıl nöbetçiler işgal etmişlerdi.

Kışlık Sarayın irtibatı kesilmişti, telefon konuşmaları bile yapılamıyordu. Sabaha kadar süren tartışmalardan sonra Hükümet üyelerinin çoğu biraz dinlenmek için evlerine gittiler. Konovalov ile ben Saray Meydanının az ilerisindeki Bölge Askerî Komutanlığına yalnız başımıza yürüyerek gittik. Moskova halkının sevdiği en liberal politikacılardan biri olan Bakan Kişkin de bizimle geldi.

Kısa bir konuşmadan sonra, askerleri karşılamak üzere hemen otomobille şehirden çıkılması kararlaştırıldı. Lenin'in hazırladığı plânın bir "yanlış anlama" sonucu olmadığı, Rusya'yı Almanların kucağına atacak bir darbe olduğu anlaşılır anlaşılmaz demokrat Petrograd'ı saran hareketsizliğin geçeceğinden emindik.

Kışlık Sarayın çevresindeki bütün caddelerde Kızıl nöbetçiler vardı. Petrograd'dan Çarskoye Selo, Gaçina ve Pskov'a giden yolların bütün kontrol noktalarına da silâhlı Bolşevikler yerleştirilmişti.

Büyük bir tehlikeyi göze alarak şehirden otomobille çıkmaya karar verdim. Her zaman gittiğim yoldan geçecektim. Herkes beni bu yolda görmeye alışmıştı. Her zaman bindiğim sür'atli otomobil gelince şoföre gerekli talimatı verdim. Son dakikada, Petrograd Askerî Bölge Komutan Vekili ile yaverim ve ben hareket etmek üzere bulunduğumuz sırada, İngiliz ve Amerikan elçiliklerinden birtakım memurlar geldiler ve bize Amerikan bayrağının himayesinde şehirden çıkmayı teklif ettiler. Müttefiklerimizin bu teklifine teşekkür ettim, ancak Hükümet başkanının Rus başkentinde Amerikan bayrağını taşıyan bir arabayla geçemiyeceğini söyledim. Sonradan öğrendiğime göre, kendi arabama bindiremediğim bir subay bu teklifi kabul etmiş. Çok sonra arkamızdan geldiler.

Konovalov ile Kişkin'e veda ettim ve ayrıldım. Onlar Petrograd'da kaldılar. Şoförle yaverim öndeydiler. Ben arkada her-

zamanki yarı askerî üniformamla oturuyordum. Yanımda Petrograd Bölgesindeki askerlere komuta eden Kuzmin, karşımda da iki yaverim oturuyordu (*).

Şoföre şehrin kontrol noktalarına giden anayollardan normal sür'atle geçmesi söylendi. Gerçekten de bu plân başarılı oldu. Âsiler beni şehrin sokaklarında göreceklerini hiç ummuyorlardı. Beni görür görmez şaşırıyorlar, gereken tepkiyi göstermiyorlardı. "İhtilâlci" nöbetçilerden bir çoğu beni görünce hazırol vaziyetine geçiyordu! Şehrin dışına çıkınca şoförüm gaza bastı, yıldırım sür'atiyle gitmeye başladık. Şoför şehirden çıktığımızı birinin Lenin ve Troçki'ye haber vermiş olduğunu içgüdüsüyle biliyordu.

Moskova kontrol noktasında arabamıza ateş açıldı, ama Gaçina'ya yine de sağ salim vardık. Orada da bizi durdurmak istediler ama bir tarafımıza bir şey olmadan geçtik. Geceleyin, Kuzey cephesi başkomutanlığının bulunduğu Pskov'a vardık.

Emin bir yerde bulunmamızı sağlamak üzere kayınbiraderim Karargâh Komutanı General Baranovski'nin özel dairesine yerleştirdiler bizi. Başkomutan General Çeremisov, verdiğim emre uyarak beni görmeye geldi, ama kendisinin o sırada Bolşeviklerle "flört" etmekte olduğu sonradan anlaşıldı. Petrograd'a gönderilmesini istediğim askerler onun emriyle durdurulmuştu. Şiddetli bir tartışmadan sonra General Çeremisov odadan çıkıp gitti.

O günkü duruma hâkim olanlara orada bulunduğumu elbetteki haber verecekti. Cepheye doğru hareket etmemiz gerekiyordu.

Üçüncü Kazak Süvari Kolordusu Ostrov denen küçük kasabada konaklamıştı. Eylül ayında General Krimov'un komutasında başkenti işgal edecek olan birlik buydu. Çeremisov benimle görüştüğü sırada, Üçüncü Kolordunun yeni komutanı General Krasnov'un beni bulmak üzere Pskov'a geldiğini söylemiş-

(*) Bazı yalan ve iftiraların önüne geçilmesi mümkün değildir. Yabancılar bana sık sık, ve biraz da heyecanlanarak, benim Kışlık Sarayda gerçekten bir rahibe elbisesi giyerek mi kaçtığımı sorarlar! Yabancıların bu sunturlu yalana inanmalarına belki bir şey denemez. Ama bu hikâyenin bugün bile Sovyetler Birliğinde halka anlatılması gerçekten inanılacak şey değil. Moskova'da yayımlanan ciddî tarih kitaplarında benim Petrograd'dan Gaçina'ya nasıl gittiğimin gerçek hikâyesi anlatılmaktadır. Ama halk için yazılan tarih kitaplarında aynı hikâye, yâni kadın elbisesi giyerek kaçtığım, Rus halkını ve aynı zamanda öteki ülkeler halklarını şaşırtmak için boyuna tekrar edilmektedir.

ti. Kendisinin şimdi nerede olduğunu sorduğumda bana Ostrov'a döndüğü cevabını vermişti.

Hemen Ostrov'a gitmeye karar verdik; eğer kendisini orada bulamayacak olursak Genel Karargâhta General Duhonin'i görmek üzere Mogilev'e gidecektik. Duhonin'in beni telefonda aradığını, ama Çeremisov'un beni kendisiyle konuşturmadığını sonradan öğrendim. Duhonin direkt hattan Kuzey Karargâhını aramış, telefona Çeremisov'un kurmay başkanı Lukirski çıkmış. Lukirski daha görüşmenin başında, Kuzey cephesi komutanının, askerlerinin Petrograd'a gitmesi için verdiği emri geri aldığını söylemiş, ama bunun nedenini açıklamamış. Sonra Duhonin Çeremisov'la şahsen görüşmek istemiş, aralarında şöyle bir konuşma olmuş :

Lukirski Sizin telefon başında bulunduğunuzu gidip Başkomutana haber vereyim.

Çeremisov : Merhaba, Nikola Nikolayeviç (Duhonin). Bana bir şey söylemek istiyorsunuz galiba.

Duhonin : General Lukirski Yüksek Komutanlığın askerlerin Petrograd'a gönderilmesi için vermiş olduğu emri sizin iptal ettiğinizi söyledi. Neden yaptınız bunu ?

Çeremisov : Burada bulunan Yüksek Komutanın şahsî rızasını alarak yaptım bunu... Kerenski buraya geldi ve Yüksek Komutanlık görevini bana devretmek istediğini söyledi. Bugün bu konuda bir kararа varılacak. Başka cephelerde Petrograd'a asker gönderme hazırlığının durdurulması için lütfen emir veriniz. Yüksek Komutanın kendisi burada. Bildirilecek bir şeyiniz var mı?

Duhonin Acaba telefona gelebilir mi?

Çeremisov Kendi çıkarı bakımından mümkün değil.

İki general cephedeki ve Petrograd'daki durum üzerinde uzun bir görüşme yaptıktan ve her ikisi de birbirlerine aykırı fikirler ileri sürdükten sonra Duhonin Çeremisov'a şunları söyler :

Eğer Yüksek Komutan Kerenski görevini size devretmek istiyorsa lütfen bu durumu, temas halinde bulunduğum Geçici Hükümete bildirmeme müsaade etmenizi, askerlerin Petrograd'a gitmesi için verilmiş olan emri durdurmamanızı yurtseverliğiniz adına sizden rica ederim... Geleceğin Yüksek Komutanı olarak, çok önemli sayılabilecek...

Çeremisov Duhonin'in sözlerini hemen keser ve "Afedersiniz... biri benimle görüşmek istiyor. Sizi bir iki saat içinde yeniden ararım," der.

26 Ekim sabahı General Duhonin General Lukirski'yi arar ve kendisine şunları söyler : "Dün, askerlerin Petrograd'a gönderilmesi emri iptal edildikten sonra Kerenski buraya geldi ve

Çeremisov'un iptalin gerekli olduğu görüşüne katılmadığını söyledi. Bununla birlikte, harekete devam edilmesi emrini vermeye yine de imkân yoktu, çünkü Pskov'da ihtilâlci komiteler tarafından telefonlara özel nöbetçiler konulmuştu."

General Çeremisov'un Petrograd'a asker sevkini benim rızamla durdurduğu, Yüksek Komutanlıktan vazgeçtiğim, ve görevlerimi kendisine devretmek istediğim üzerindeki sözleri, Duhonin'e bilgi verilmeden, bütün cepheye yayıldı. Çeşitli cephelerde Petrograd'a gönderilecek birliklerin kurulması işi ve asker taşıyan trenlerin hareketleri durduruldu. 26 Ekim sabahı işin aslı anlaşıldı ama arada çok önemli birkaç saat kaybedilmişti.

Ostrov'a hareketimizden bir kaç dakika önce kapının zili çalındı ve az sonra içeri General Krasnov'la kurmay başkanı Popov girdi. Çeremisov General Krasnov'un Pskov'a hareket ettiğini söylediği zaman bana yalan söylemişti. Neyse ki Krasnov Kuzey cephesi komutanının beni görmesini önlediğini anlamış, bizzat gelerek beni bulmak istemişti. Baranovski'nin kayınbiraderim olduğunu bildiği için onun dairesine geçmişti.

26 Ekim sabahı ikimiz de Ostrov'daki Üçüncü Kolordu Karargâhındaydık. Burada asker olarak ancak bir kaç yüz (500 - 600 kadar) Kazak kalmıştı. Geri kalan askerler cepheye ve başkente hareket etmişlerdi. Elimizde bulunan çok küçük sayıdaki asker ve topçuyla Petrograd üzerine yürümeyi denemeye karar verdik.

Alelacele örgütlenmiş Bolşevik askerî komiteleriyle demiryolu işçileri Lenin'den birliklerimizi başkente yaklaştırmamak için tâlimat almışlardı. Ama başaramadılar, bizi durduramadılar.

Petrograd'a dönerken Bolşeviklerin bir gece önce Kışlık Sarayı aldıklarını ve bütün Geçici Hükümet üyelerini tutukladıklarını öğrendik.

Yolda karşımıza çıkan bir sürü zorlukları yendikten sonra birliğimiz 27 Ekim sabahı, hiç bir savaş vermeden, Gaçina'yı aldı. Bolşeviklere katıldığı sanılan binlerce asker silâhlarını bırakıp kaçtı.

Aynı sabah Gaçina'ya Petrograd'dan bir haber geldi. İlk şaşkınlığın geçtiği, çeşitli alaylarla askerî okullarda Geçici Hükümeti destekleyenlerin gizlice savaş hazırlıkları yaptıkları bildiriliyordu. Sosyalist Devrimci Partinin savaş güçleri de sefer-

ber edilmişti. General Duhonin ile, Kuzey cephesi hariç, bütün cephe komutanları bize yardım etmek üzere birlikler gönderiyorlardı. Bütün cephelerden elli tren dolusu asker bize katılmaya çalışıyordu. Gerek cephede ve gerekse Moskova'da Hükümeti savunanlarla Bolşevikler arasında çarpışmalar başlamıştı.

Bolşevikler o sırada Rusya'nın en kuvvetli radyo istasyonu olan Çarskoye Selo radyosunu ele geçirmişlerdi, buradan Rus halkının moralini bozmak için hemen yayın yapmaya başlamışlardı. İkinci Sovyetler Kongresi de bu sırada, ünlü Evrensel Demokratik Barış Çağrısını yayımlamıştı (*).

Gaçina'daki kuvvetlerimiz çok ufaktı. Lenin'in cephede yürüttüğü propagandanın sonuçlarını önliyecek durumda değildik.

Krasnov'la şu noktada anlaşmıştık: bütün kuvvetlerimizle Çarskoye Selo'ya hücum edecek ve burayı ele geçirmeye çalışacaktık. Ondan sonra hemen Petrograd üzerine yürüyecektik. Petrograd'da Hükümete bağlı ordu birlikleri, subay adayları ve parti savaş örgütleri yardımımıza koşacaklardı.

28 Ekim sabahı, şafak vakti, Hükümet kuvvetleri Gaçina'dan ayrıldı. General Krasnov'un keyfi yerindeydi ve başarı kazanacağından emindi. Aramızda tam bir karşılıklı güven vardı. Krasnov'un verdiği emirlere müdahale etmemek için Gaçina'da kaldım, trenlerle gönderilen askerlerin bir an önce yerlerine gitmelerini sağlamaya çalıştım.

Birkaç saat geçti. Krasnov'un ilerlediğine dair hiç bir haber gelmedi. Çok şaştım buna, çünkü birliği daha harekete geçmeden Çarskoye Selo'daki durumun lehimize geliştiği üzerine haberler almıştık. Durum birkaç saat içinde çabucak değişemezdi. Otomobilimi hazırlattım ve Krasnov'u aramaya çıktım.

Çarskoye Selo ile Gaçina arasında bir rasathane vardı. Binanın tepesine çıkarak dürbünümle baktığım zaman Hükümet kuvvetlerinin tarlalarda dinlendiklerini gördüm. Garip bir hareketsizlik vardı ortada.

Otomobilime bindim ve neler olup bittiğini öğrenmeye gittim. Krasnov bana birtakım belirsiz ve biraz da anlamsız sözler söyledi. Resmî ve çekingen bir hali vardı.

Birdenbire bir raslantıyla, General Krasnov'un çevresinde bulunanlar arasında Kazak Askerleri Sovyetinin bazı tanınmış

(*) Çağrının tam metni için bakınız : **Dünyayı Sarsan On Gün**, yazan John Reed, Çeviren Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınevi, 1967. (Çevirenin notu.)

yüzlerini görüverdim. Demokrasi düşmanı sağcı örgütlerden biri olan bu Sovyet "Kerenski'yi devirmek için Lenin'i kullanma" politikasından yanaydı. Krasnov'a neden bu adamların orada bulunduklarını sordum. General birdenbire şaşırdı, ama hiç bir açıklama yapmadı. Askerlerin Çarskoye Selo üzerine yürüyüşlerinin birdenbire neden durduğunu ve Krasnov'un tutumunu neden değiştirdiğini hemen anladım.

Birliğin yeniden yürüyüşe geçmesi için büyük bir baskı yapmak zorunda kaldım. Çarskoye Selo varoşlarına ancak akşamüstü geç vakit varabildik (oysa öğleyin varmamız gerekiyordu). Krasnov, kuvvetlerini biraz geri çekmek ve şehri ertesi sabah almak istediğini bildirdi. Bu onun son oyunuydu!

Tam o sırada başkentten siyasî çevrelerin çok iyi tanıdığı biri geldi ve Hükümet kuvvetlerini destekleyecek silâhlı bir ayaklanma için gereken herşeyin hazır olduğunu, halkla Bolşevik düşmanı partilerin bizim gelişimizi dört gözle beklediklerini, hemen gecikmeden harekete geçmenin çok önemli olduğunu söyledi. General Krasnov'a yazılı bir emir verdim ve hemen Çarskoye Selo'ya girmesini söyledim. O hâlâ düşünüyordu. Bunun üzerine arabama bindim ve şehre giden yol üstündeki kontrol noktasına gittim. Noktada üstübaşı pis birtakım silâhlı askerler vardı. Otomobilde ayağa kalktım, saatimi çıkardım ve üç dakika içinde silâhlarını bırakmalarını, yoksa üzerilerine topçu ateşi açtıracağımı söyledim. Hemen dediklerimi yaptılar.

Böylece Çarskoye Selo bir tek kurşun bile atılmadan, yalnızca önemli yirmi dört saat kaybedildikten sonra, ele geçirildi.

Yirmi dokuzuncu günü sabahı Petrograd'da olmamız gerekiyordu, ama ancak Çarskoye Selo'ya kadar gelebilmiştik. Başkentteyse Bolşeviklere karşı isyan o gün patlak vermişti. İkindi üzeri saat dörtte telefona çağırıldım. Şehrin tam ortasında bulunan Mihailevski kalesinden aranıyordum. Hükümeti destekleyenler burada toplanmışlardı. Benden hemen yardım göndermemi istiyorlardı, ama biz yardım gönderecek durumda değildik.

Geçici Hükümetin özgürlük ve Rusya'nın şerefini kurtarmak için giriştiği savaş tragedyasının son perdesi 30 Ekim günü Pulkovo'daki ünlü rasathanenin bulunduğu yerde oynandı. Karşımızda ellerinde çeşitli silâhlar bulunan 12.000 kişi toplanmıştı. Pulkovo Tepeleri denen yerler Kronştad bahriyelileri tarafından işgal edilmişti. Bizim elimizde ise 700 Kazak, bir

zırhlı tren, cepheden gelecek Birinci Piyade Alayı ile bir kaç sahra topu vardı. Petrograd Garnizonundaki askerlerin çoğu topçu ateşiyle karşılaşır karşılaşmaz mevzilerini bıraktılar, Kazaklar da atlarla onların üzerlerine hücum etti. Ama Kronştad bahriyelilerinden oluşan Bolşevik sağ kanadı dayanıyordu.

Pulkovo'da taktik başarıya rağmen Gaçina'ya çekilmek zorunda kaldık. Geniş bir cephe boyunca takibe geçmeye, ya da mevzilerimizi sağlamlaştırmaya yeter kuvvetimiz yoktu.

Gaçina'da Hükümet kuvvetlerinin morali bozulmaya başladı. General Krasnov ile kurmayındaki subaylar beni Bolşeviklerle barış görüşmelerine girişmeye zorluyorlardı. Ben buna büsbütün karşıydım, ama Askerî Konsey 31 Ekimde Petrograd'a bir heyet göndermeye karar verdi. O sırada cepheden gönderilen takviyeler Gaçina'ya yaklaşıyorlardı. Gaçina'nın yanındaki Luga şehrinde bulunan garnizonun hepsi Hükümetten yanaydı. Zaman kazanmaya karar verdim. Petrograd'da Bolşevik düşmanı kuvvetlerin bir merkezi vardı : "Anayurdu ve Devrimi Kurtarma Komitesi". Genel Karargâha bağlı komiser Stankoviç'i kurye seçtim. Anlaşma şartlarımı bu komiteye göndermek istiyordum. Bolşevikler elbetteki şartlarımı kabul etmeyeceklerdi. Stankoviç hemen başkente hareket etti.

Gaçina'dan Kaçışım

31 Ekim 1917'de General Krasnov bir Kazak heyetine, Petrograd yakınlarındaki Çarskoye Selo'ya giderek Bolşeviklerle bir ateşkes konuşması yapması için yetki verdi. 1 Kasım günü, sabahın erken saatlerinde, Kazak heyeti bir Bolşevik heyetiyle birlikte karargâha döndü. Bolşevik heyetinin başında P. Dibenko vardı (*). Bolşeviklerle Kazaklar arasındaki görüşmeler Gaçina Sarayının alt katında yapılıyordu. Görüşmelerde General Krasnov'la kurmaybaşkanı Albay Popov da bulunuyorlardı.

Ben yukarı katta görüşmelerin sonucunu bekliyordum. Birdenbire bazı dostlar odama girdiler ve görüşmelerin hemen hemen bitmek üzere olduğunu, Kazakların, Don'a gitmelerine ve

(*) Dibenko bir Kızıl askerdi. Ekim İhtilâlinden sonra hızla yükseldi ve Türkistan'daki Kızıl Ordunun başkomutanı oldu. 1937'de Tuhaçevski ile birlikte idam edildi.

atlarıyla silâhlarım da birlikte götürmelerine izin verildiği takdirde, karşılığında beni Dibenko'ya teslim etmeye razı olduklarını soluk soluğa anlattılar.

Gaçina Sarayında kimseler yoktu. Sarayda yalnızca aracılık eden ve görüşmelerin gelişimini sık sık bana bildiren ufak bir gurup vardı. Kazaklardaki moral bozukluğunu biliyor, çevremizde bir sürü gizli dolaplar çevrildiğini anlıyorduk. Ama General Krasnov'un ya da Kazak Kolordusu komutanlarının açık bir ihanete başvuracaklarına hiç inanmıyordum.

General Krasnov sabah saat 11'de beni görmeye geldi. Eğer gelişinden önce kendisinden şüphe etmiş olsaydım, görüşmem sırasında bu şüphem kesinleşmiş olurdu. Beni Petrograd'a gitmeye ve Lenin'le konuşmaya kandırmak istedi. Bir Kazak muhafız birliğinin beni koruyacağım ve bunun tek çıkar yol olduğunu söyledi. Son konuşmamızın ayrıntılarını burada anlatacak değilim (*). Ama şimdi düşündüğüm zaman, Generalin ne kadar zor durumda kalmış olduğunu anlıyorum. Çünkü yaradılış bakımından, kimseye ihanet edecek bir adam değildi.

Sonunda "gözlemcilerim" koşa koşa yukarı çıktılar ve görüşmeler hakkında son raporlarını verdiler: ben Dibenko'ya teslim ediliyordum ve Kazaklar da Don'a dönüyorlardı.

Vakit öğle üzeriydi. Aşağıdan gelen sesler ve gürültüler gittikçe yükseliyordu. Özel yardımcım N. V. Vinner'den başka herkesin uzaklaşmasını istedim. Vinner'le ben kendimizi sağ teslim etmemeye kararlıydık. Kazaklar ve bahriyeliler bizi ön odalarda ararlarken biz arka odada kendimizi vuracaktık. 14 Kasım 1917 günü sabahı bizim için yapılacak bundan daha mantıklı ve daha tabiî bir şey olmazdı. Çevremdekiler bana vedâ ederlerken kapı birdenbire açıldı, basamakta iki adam görüldü. Birisi bildiğim bir sivil, ama öbürü hiç tanımadığım bir bahriyeliydi. "Kaybedilecek vaktimiz yok," dediler. "Yarım saat içinde öfkeli bir kalabalık bulunduğunuz yere saldıracak. Hemen asker ceketinizi çıkarınız. Çabuk olun!" Bir kaç saniye sonra iriyarı bir bahriyeli olmuştum; ceketimin kolları kısa geliyor, postallarım ve dolaklarım elbiseme uymuyordu. Şeritli bahriyeli kasketim başıma çok küçük geliyor, tepemde kalıyordu. Gözüme de şoför gözlüğü takınca maskelenme işim tamam oldu. Yardımcımı kucakladım, sonra o öteki odaya geçti.

(*) İkinci Dünya Savasından sonra Müttefikler Krasnov'u Stalin'e teslim ettiler. Krasnov Moskova'da idam edildi.

Gaçina Sarayı, İmparator Birinci Deli Pol tarafından Orta Çağ uslubünde yapılmış bir şatoydu. Tam bir tuzak sayılabilirdi. Etrafı hendeklerle çevriliydi ve dışarıya ancak bir tek asma köprüden geçilerek çıkılabiliyordu. Ön avluda bizi bekleyen arabaya aşağıdaki silâhlı kalabalık arasından geçerek gidebilirdik. Bahriyeli ile ben koridorun tek merdiveninden indik. Hiç bir şey düşünmeden ve önümüzdeki tehlikeyi anlamadan robotlar gibi yürüdük.

Kazasız belâsız ön avluya vardık. Otomobil ortalıkta yoktu. Büyük bir umutsuzluk içinde, birbirimize tek kelime söylemeden geriye döndük. Herhalde çok komik bir durumdaydık ki, kapının çevresindeki halk bize garip garip bakıyordu. Neyse ki içlerinden biri bizdenmiş. Yanımıza gelerek kulağımıza fısıldadı: "Otomobil *Kitayskiye Vorota* (Çin Kapısı)'da bekliyor. Hiç durmadan gedin!" Kalabalık bulunduğumuz yere gelmeye başladığı sırada daha sözünü bitirmemişti bile. Durumumuzun çok kötü olduğunu anladık. Tam o sırada bir genç subay birdenbire "bayıldı". Böylece kalabalığın dikkatini üstüne çekti. Başına toplandılar. Biz de hemen fırsattan yararlanarak Saray kapısından dışarı fırladık. Çin Kapısına yöneldik. Buradan Luga yoluna çıkılıyordu. Şüpheyi çekmemek için yüksek sesle konuşa konuşa, yavaş yavaş yürüyorduk.

Kazaklarla bahriyeliler benim ortadan yok olduğumu otuz dakika sonra, yukarı daireye çıktıkları zaman anlamışlar. Hemen her yana otomobiller gönderilmiş. Ama talihimiz bize bir kere daha yaver olmuştu: kimsenin bulunmadığı yolda yürürken karşımıza bir at arabası çıktı. Arabacıya işaret ettik, bizi Çin Kapısına götürürse kendisine büyük bir bahşiş vereceğimizi söyledik. Arabacı gittiğimiz yerde iki bahriyeliden 100 ruble bahşiş alınca şaşırdı. Otomobil hazırdı. Arabayı kullanan subayın yanına atladım. Öteki bahriyeli de arkaya geçti. Arkada kendisinden başka dört beş silâhlı ve el bombalı asker vardı. Luga'ya giden yol çok güzeldi. Ama biz durmadan arkamıza bakıyor, bizi arayanların peşimize düşeceklerinden korkuyorduk. Peşimize düşerlerse bütün el bombalarımızı kullanacaktık. Durumun bu kadar tehlikeli olmasına rağmen subay inanılmayacak kadar soğukkanlıydı. Otomobili sürerken ıslıkla neş'eli türküler söylüyordu.

Talihimiz bize bir kere daha güldü: Bizi arayanlar yetişemediler: Bana bağlı olan şoförüm Gaçina'da kalmıştı. Luga'ya doğru gittiğimizi biliyordu. Benim ortadan kaybolduğum anla-

şılınca en hızlı giden arabanın kendi arabası olduğunu ve "namussuzu" yakalayacağını söylemiş. Bize yetişeceğini de bildiği için yolda giderken yalandan bir arıza çıkarmış ve durmuş.

Sonunda bir ormana vardık. Frenler gıcırdadı. Subay, "Haydi bakalım inin, Aleksandr Fiyodoroviç," dedi. Arkamdan öteki bahriyeli yere atladı. Bilmediğimiz bir yerdeydik. Çevremizde ağaçlardan başka bir şey yoktu. Ne olacak diye düşünüyordum. "Hoşça kalın efendim. Vanya size her şeyi anlatacak. Biz hemen gitmeliyiz." Sonra hemen gaza bastı, gözden kayboldu. "Bakınız," dedi Vanya, "amcamın burada, ormanın ortasında bir kulubesi var. Sessiz bir yer. İki yıldır gelmedim. Eğer hizmetçileri filan yoksa mesele kalmaz. Tehlikeyi göze alıp gidelim, Aleksandr Fiyodoroviç!"

Bir patikayı izledik ve ormanın içerlerine daldık. Her yan sessizdi. Kulubeye vardığımızda ne olacağını düşünmeden yürüyorduk. Beni kurtarmak için nedense hayatlarını tehlikeye atan bu iki yabancı insana karşı büyük bir güvenim vardı. Vanya yolunu şaşırmamak için ikide birde duruyordu. Ben bütün zaman duygumu yitirmiştim, sonsuz bir yürüyüşe çıkmışız gibi geliyordu bana. Arkadaşım birdenbire, "Yaklaştık," dedi. Bir düzlüğe çıkınca karşımızda kulubeyi gördük. "Siz burada durun. Ben gidip bakayım." Vanya kulubeye girdi ve sonra hemen dışarı çıktı. Yanıma geldi. "Hizmetçi yok. Dün gitmiş. Amcamla karısı sizi bekliyorlar. Haydi gidelim."

Ormandaki Kulube

Ormandaki hayatım işte böyle başladı ve kırk gün sürdü. Bolotov'lar denen çift beni çok iyi karşıladılar. "Üzülmeyin. Her şey düzelir," diye beni avuttular. Benim yüzümden atıldıkları tehlikeyi hiç belli etmeden bütün yürekleri ve kibarlıklarıyla bana evlerini açtılar. Tehlikeden habersiz olamazlardı, çünkü *İzvestiya* gazetesinde 27 Ekim tarihinde *"Eski Bakanların Tutuklanması"* başlığı altında şöyle bir yazı çıkmıştı: "Eski bakanlardan Nikitin, Konovalov, Kişkin, Teresçenko, Malyantoviç ve başkaları Devrim Komitesi tarafından tutuklanmışlardır. Kerenski kaçmıştır. Bütün ordu örgütleri Kerenski'nin hemen yakalanarak Petrograd'a getirilmesi için her türlü çaba-

yı harcayacaklardır. Kerenski'ye yapılacak herhangi bir yardım vatan ihaneti sayılacak ve ona göre cezalandırılacaktır."

Beni heryerde arayıp duruyorlardı. Benim Don ya da Sibirya'da bir yerde saklanmış olduğum sanılıyordu. Burunlarının dibinde, Gaçina ile Luga arasında olduğum akıllarına bile gelmiyordu.

Bu arada benim için yapılacak tek şey kalmıştı: bulunduğum yerden ayrılmak ve görünüşümü olabildiği kadar değiştirmek. Sakal ve bıyık bıraktım. Sakal pek gizlemiyordu beni. Çünkü ufak bir perçemden ibaretti. Çenemi ve yüzümün alt kısımlarını örtmüyordu. Buna rağmen, kırk gün sonra gözüme gözlüğü taktığım zaman, uzun pis saçlarımla 1860 yıllarının nihilist öğrencilerine dönmüştüm.

Kulubede geçirdiğim uzun Kasım gecelerini hiç bir zaman unutamam. Hepimiz tetikteydik. Vanya hiç yanımdan ayrılmıyordu. Elimizde el bombası vardı, gerekirse kullanacaktık. Gündüzleri her yer güneşli ve sessizdi; geçmiş olaylar sanki çok geride kalıyor, gerçekliklerini yitiriyorlardı. Ama gece ortalık kararınca bütün olanlar gözümün önüne geliyor ve o günlerde ülkede oynanan Ölüm Dansı bir kâbus gibi üstüme çöküyordu. Boyuna kendimi değil, iyi yürekli ev sahiplerini düşünüyor, kendi kendimi yiyordum. Geceleyin komşu köyün köpekleri havlamaya başlayınca hemen yataklarımızdan fırlıyor, el bombalarını alıp çevreyi gözlüyorduk.

Bu dost kulubede geçirdiğim ilk gecelerde büyük umutsuzluk nöbetlerine tutuluyordum. Beni arayanların gelip beni yakalamalarını istiyordum nerdeyse. Ancak o zaman belki düşüncelerimden ve acılarımdan kurtulabilirim diyordum.

Ama yavaş yavaş, Bolşeviklerin sonunda izimi kaybettiklerini, ilk tehlikenin geçmiş olduğunu anlamaya başladım. Vanya kanalıyla Petrograd'la irtibat kurdum. Başkentten haber alabiliyor, arada sırada güvenilir biri gelip beni görüyordu. Görevimin, sonuna değin dövüşmek ve Rusya'ya hizmet etmek olduğunu anlamıştım.

SON

kerenski ve rus ihtilâli

Rus İhtilâlinin Lenin'le birlikte belli başlı siması Kerenski'nin hâtıralarından parçalar.

Şubat İhtilâli patlak verdiğinde Kerenski Duma Meclisinin solcu üyelerindandı. İhtilâlden hemen sonra kurulan Petrograd İşçi ve Asker Delegeleri Sovyetine başkan yardımcısı, birkaç gün sonra Geçici Hükümette Adalet Bakanı, birkaç hafta içinde Savaş ve Donanma Bakanı oldu. Temmuz başında başbakandı. Ekimde Lenin ve arkadaşlarının önderliğinde ihtilâlci erler ve işçiler Kerenski'nin başkanı olduğu Geçici Hükümeti devirdiler. Kerenski kaçtı.

Bu kitapta, gördüklerini, bildiklerini anlatıyor, İhtilâl döneminin en çok tartışılan olayları ve sorunları hakkında kendi görüşlerini açıklıyor.

Fiatı 15 tl.